

1995

51

Bolletí de la Societat
Arqueològica Lul·liana

SUMARI

MONOGRAFIES

JOSEP ESTELRICH I COSTA: La família Sunyer, una nissaga de mercaders de la baixa edat mitjana (1375-1505)	3
ELVIRA GONZÁLEZ GOZALO: Cerámica medieval de la Costa d'en Sintes nº 2 de Palma. Resultados de la intervención arqueológica.	31
ANTONIO PLANAS ROSSELLÓ. El Veguer de Fora (1301-1450)	45
JOAN PARETS I SERRA i RAMON ROSSELLÓ VAQUER: Notes per a la història de la música a Mallorca-Instruments	89
RAMON ROSSELLÓ VAQUER i JAUME BOVER PUJOL: Notes per a la història del llibre a Mallorca (4)	97
JOAN ROSSELLÓ LLITERAS: El sacerdote frente a la vida sexual en la Edad Media. Estudio concerniente a la Diócesis de Mallorca	105
ONOFRE VAQUER BENNÀSAR: Immigrants a Mallorca a la segona meitat del segle XV	125
ANTONI I. ALOMAR i CANYELLES: La mostra i ressenya d'armes de 1623	141
ANDREU BIBILONI: Tráfico y consumo textil en la Mallorca del siglo XVII	157
RAMON DÍAZ I VILLALONGA: Baltasar Calafat i Danús: un erudit, escriptor, antilul·lista del segle XVIII	165
BERNAT MARTÍ I CAÑELLAS: Marià Antoni Togores i Sanglada, un poeta mallorquí de l'època de Jovellanos	181
MIQUEL DURAN PASTOR: Martín de Garay, el Conde de Ayamans y Frey Nicolau Llabrés de Armengol y Ram de Viu (1808-1820)	199
MIQUEL FERRER FLÓREZ: Argüelles en Mallorca	219
XAVIER MARGAIS I BASI: La societat teosòfica a Mallorca	231
JOAN MAS I VIVES: Josep Lluís Pons i Gallarza: teoria i pràctica d'un promotor cultural	241
JOSEP MASSOTI MUNTANER: Joan Pons i Marquès, entre la cultura i la política	263

Entrada de Jesús a Jerusalem el dia del Ram (Ivori de l'escola de Salerno. Segle XII) Antiga col·lecció Aguiló. Dipòsit de la *Societat Arqueològica Lul·liana* al Museu de Mallorca.

BOLLETÍ DE LA SOCIETAT ARQUEOLÒGICA LUL·LIANA

REVISTA D'ESTUDIS HISTÒRICS

ANY CXI

nº 849

TOM LI

TERCERA ÈPOCA

PALMA DE MALLORCA
1995

La Junta de Govern de la Societat Arqueològica Lul·liana com a responsable del seu BOLLETÍ no es solidaritza ni necessàriament s'identifica amb els judicis i opinions exposades pels respectius autors, que col·laboren en aquest número, els quals fan ús de la seva plena llibertat intel·lectual.

Local Social: Monti - Sion, 9 - 07001 Palma de Mallorca
Depòsit Legal: PM. 738-1960
Gràfiques Miramar
Torre de l'Amor, 5 - 07001 Palma de Mallorca

La família Sunyer, una nissaga de mercaders de la baixa edat mitjana (1375-1505)

JOSEP ESTELRICH I COSTA

El dia 4 de desembre de 1505, festa de la gloriosa santa Bàrbara, entrà en el monestir de Santa Elisabet i rebé l'hàbit de sant Jeroni *l'honesta donzella* Maria Sunyera, última tanyada d'una vella família de mercaders de la Ciutat de Mallorca. Dos dies abans havia testat en poder del notari Miquel Litrà, fent hereu dels béns que li restaven del patrimoni familiar, el monestir jerònim erigit vint anys abans, el 28 d'agost de 1485, a l'extrem oriental del barri de sa Calatrava, vora l'església de Santa Fe, ran de les històriques murades de la Ciutat.

S'emportà al monestir tot el cabal de la documentació familiar, que ingressà a l'incipient arxiu monàstic, on encara es troba avui en dia.¹ Aquests documents ens permeten resseguir part de la trajectòria de la família Sunyer, des de mitjan segle XIV fins l'any 1521 en què morí sor Maria Sunyera, amb la qual s'extingí una rama d'aquesta nissaga de mercaders medievals.

Berenguer Sunyer, *major*, fill i hereu de Berenguer, també mercader, i de Caterina, tengué quatre fills, Berenguer l'hereu, Guillem, Joan i Pericó, i una filla, Caterina. Era casat en segones núpcies amb Francesquina; el fill major nasqué del primer matrimoni, entre 1352 i 1356; no consta la filiació dels altres. La família vivia a la parròquia de Santa Creu molt prop de la llotja dels Placentins, que estava en el carrer avui dit de Sant Gaietà.² Posseïa, endemés, un celler a la parròquia de Sant Nicolau, molt prop de la llotja dels Genovesos, un hospici a la mateixa parròquia, darrera el fossar vell de l'església parroquial, i una vinya amb un casal i una torre, situada en el vinyet de la Ciutat, vora el camí de Puigpunyent, sota alou i directe domini de la dona na Olcra Abrina i la dona Guiomar. Tenia també un hospici a la plaça del Gall.³ Berenguer Sunyer *major* féu testament a 11 d'abril de 1375 i morí poc després, quan l'hereu Berenguer

¹ Testament de Berenguer Sunyer *major*, mercader (1375), AMSE (*Arxiu del Monestir de Santa Elisabet*), 1.16; inventari de Berenguer Sunyer *menor*, mercader (1376), AMSE, 1.17; testament de Francesc Llodrigo, mercader (1414), AMSE, 1.21; testament de Magdalena, esposa de Francesc Llodrigo (1424), AMSE, 1.23; testament d'Agnès, esposa de Joan Sunyer, mercader, fill de Berenguer *major* i germà de Berenguer *menor* (1424), AMSE, 1.24; testament de Tomasa, filla de Francesc Llodrigo i Magdalena, primera esposa de Nicolau Sunyer (1450), AMSE, 1.29; testament de Nicolau Sunyer, fill de Joan Sunyer i Agnès (6 oct.1463), AMSE, 1.32; inventari dels marmessors de Nicolau Sunyer (15 nov.1463), AMSE, P.S. 39.20; testament de Joana, donzella, tercera filla de Nicolau Sunyer (1474), AMSE, 1.33; testament d'Agnès, esposa de Bernat Berard, filla major de Nicolau Sunyer (1492), AMSE, 1.37; notícia de la mort de Caterina, esposa de Jaume Mercer, segona filla de Nicolau Sunyer (1503), AMSE, 1.42; *Capbreu de Nicolau Sunyer*, manuscrit de 82 folis (1492c.-1505) AMSE, 69.2.

² El carrer de la *Llotja dels Placentins* anava des de la placeta de Sant Feliu a la Font del Sepulcre. Més tard s'anomenà *carrer de Sant Feliu de Dalt*. Correspon als que avui són carrers de Sant Gaietà, de Can Asprer i de l'Aigua, dividits pel carrer Jaume III. ZAFORTEZA MUSOLES Diego. *La Ciudad de Mallorca*. IV, Palma 1989, 124.

³ La *placeta del Gall* comprenia l'espai de l'actual carrer de Sant Nicolau, del carrer Orfila al carrer Guixers (ZAFORTEZA MUSOLES. *D.La Ciudad...*, III, 350). Aquest hospici no consta a l'Inventari nº 1, fet per Berenguer Sunyer *menor*, perquè el seu pare l'havia llegat per lilegitima als fills Guillem i Joan (AMSE, 1.16).

menor es trobava a Venècia *per coses de mercaderia*. Els marmessors del difunt - la seva mare Caterina, els seus germans Pere i Francesc, i la seva segona esposa Francesquina - varen fer un primer inventari dels béns de l'heretat, els quals quedaren sota la custòdia de la padrina i de la germana de l'hereu. La dona Francesquina morí el 29 de juliol de 1395.⁴

Berenguer Sunyer *menor*, mercader com el seu pare i el seu avi, no pogué retornar a Mallorca fins passat més d'un any. El dia 7 de juny de 1376 rebé els béns de l'heretat i en féu inventari en poder del notari Pere de Tordera.⁵ D'aquest Berenguer Sunyer no n'hem trobat altra notícia a l'arxiu del monestir.

La branca genealògica que porta fins a la monja jerònima, segueix per Joan Sunyer, germà de Berenguer. Era mercader, com el seu germà i els avantpassats, casat amb Agnès Espanyol. Aquesta va testar el 12 de juliol de 1424. Aleshores Joan Sunyer vivia a la parròquia de Sant Nicolau, potser a l'hospici de la plaça del Gall que, juntament amb el seu germà Guillem, havia heretat del seu pare, i tenia dos fills, Nicolau, l'hereu, i Antònia, casada amb Antoni Martí.⁶ D'informacions posteriors de Joan Sunyer, sols hem trobat una partida de l'inventari fet a la mort del seu fill Nicolau, on consta *hun libre de paper, ab cubertes de perguamf... lo qual tracta de la heretat del honor en Joan Sunyer, pare del dit deffunt*.⁷

Nicolau Sunyer, ciutadà de Mallorca, sembla que no practicà la mercaderia, o al manco havia deixat l'ofici dels seus majors l'any 1450. Vivia a un alberg *scituat en la parròquia e carrer major de sent Jaume*.⁸ Es casà en primeres núpcies amb Tomasa, filla de Francesc Llodrigo, mercader (+1414) i de la dona Magdalena (+1424);⁹ Tomasa féu hereu el seu espòs i morí sense descendència l'any 1450.

Nicolau Sunyer contragué segones núpcies amb la dona Praxedis, pel juliol de 1451 i d'aquest matrimoni tengué quatre filles, Agnès, Caterina, Joana i Maria, aquella que, en edat avançada, professà en el monestir de Santa Elisabet. L'any 1460 *comprà la ylla de la Dragonera, per preu de sexanta lls., del honor en Gaspar Safortesa e de la dona Marió sa muller, com a curadora de la heretat de mossèn Lucià de Tudela, son pare, segons apar en la scrivania del ven[erable] S[enyor] B[isbe] de Barcelona sots a vi janer any M CCCC LXI*.¹⁰

Morí el 5 de novembre de 1463. Havia fet testament el 6 d'octubre anterior. Les seves quatre filles eren menors, i les confià a la tutela de Gabriel Martí, mercader -fill d'Antoni Martí i d'Antònia Sunyer, germana del testador- i de la seva esposa Praxedis; *feu les herevas per eguals parts e vinclà los béns de la una a la altre morint sens infants*.¹¹ Gabriel Martí i Praxedis Sunyer, a més de tutors de les filles, eren

4 * AGUILO i AGUILO, E. DE K. "Ermites i ermitans de Mallorca en 1395.", *BSAL*, IX, Palma, 1901-1902, 361-362.

5 Apèndix documental, I.

6 Testament d'Agnès, esposa de Joan Sunyer (AMSE, 1.24).

7 Apèndix documental n° 2, f. 7v.

8 Apèndix documental n° 2, f. 1. - En el registre de la talla de 1478 (ARM, A.H. 2100), estudiat i transcrit per la Dra. Maria Barceló en la seva tesi doctoral, consta en la *Ylla d'en Francesc Reyas*, de la parròquia de Sant Jaume, el domicili de *La dona Sunyera e ses filles donzellas*. BARCELÓ CRESPI, Maria. *Ciutat de Mallorca en el Trànsit a la Modernitat*, Palma, 1988, 226).

9 Testaments de Francesc Llodrigo i de la seva esposa Magdalena (AMSE, 1.21 i 1.23).

10 AMSE, Capbreu de Nicolau Sunyer. 69.2, 63v.

11 AMSE. *Capbreu major*. 31.1, f. 80.

marmessors de Nicolau Sunyer, i el 15 de novembre de 1463, feren inventari de la seva marmessoria en poder del notari Pere Martorell.¹²

Joana morí donzella l'any 1474; Agnès, esposa de Bernat Berard, captiu per dues vegades a terra de sarraïns, morí, sens infants, l'any 1493; Caterina, casada amb Jaume Mercer, morí, també sense descendència, l'any 1503. La mare, Praxedis, havia mort l'any 1498.¹³ Maria restava l'única hereva. Per disposició testamentària del seu pare, si les quatre hereves morien sense fills, els béns havien de passar a Gabriel Martí, nebot de Nicolau Sunyer, i *fonch feta transacció entre la dita Maria e lo dit mossèn Gabriel Martí amb algunes condicions* -entre elles, la cessió de l'illa de sa Dragonera-, en poder del notari Nicolau Thomàs, a 24 de novembre de 1505.

Sor Maria Sunyera *féu professió a X de maig, dia de la translació de Sanct Hierònim, any MDVI. Obiit a V de febrer MDXXI.*¹⁴

D'aquesta família de mercaders, oferim dos inventaris dels béns patrimonials, fets a una distància de quasi cent anys, 1376 i 1463, redactats, el primer en llatí i el segon en català.

És sabut que els inventaris són un dels tipus de documents notariais d'on es pot extreure la més àmplia informació sobre la vida quotidiana de l'home i de la societat en una època determinada: el nivell de vida, la situació econòmica, les aficions particulars, el grau de cultura, el sentit religiós, l'habitatge, la indumentària, l'alimentació... És com entrar en un domicili particular, passar per totes les dependències, mirar tots els racons, rebostejar tots els calaixos. La lectura atenta i curiosa d'un inventari ens acostava al coneixement concret d'una persona d'una manera molt aproximada, i ens permet translladar-nos a una època llunyana i immernir-nos dins el seu ambient, transpassant el túnel del temps.

La Dra. Maria Barceló ha publicat recentment un recull d'inventaris de cases de la Part forana de Mallorca i n'ha fet un estudi sucós que transporta el lector al món rural mallorquí de la baixa edat mitjana, com un viatge detallat per la Mallorca profunda del segle XV.¹⁵ I el P. Gabriel Llompart ha transcrit en el darrer número d'aquest *Bollettí de la Societat Arqueològica Lul·liana* l'inventari d'un mercader del segle XIV, mostrant-nos la reconstrucció hipotètica del seu casal, amb la distribució de totes les seves dependències, la seva utilització, la disposició del seu mobiliari i la seva decoració.¹⁶

La transcripció dels dos documents que presentam no vol ser més que una petita aportació als estudiosos de la vida quotidiana i d'altres aspectes de la societat medieval mallorquina, sense pretensions d'afegir res de nou als valuosos treballs esmentats i a altres que els han precedit. Potser només puguin oferir l'avinentsa de fer un estudi comparatiu de les condicions de vida de dues generacions d'una mateixa família, a un segle de distància una de l'altre.

12 Apèndix documental II.

13 AMSE, 1.33, 1.37, 1.42, i 69.2, f. 42.

14 AMSE, *Capbreu major*, 31.1, f. 27v.

15 BARCELO CRESPI, Maria. *Elements materials de la vida quotidiana a la Mallorca baixmedieval (Part Forana)*. Palma, 1994.

16 LLOMPART, Gabriel. "El albergue de Real Pere en la Ciutat de Mallorca (1383)", *BSAL*, 50 (1944), pàgs. 105-138.

APÈNDIX DOCUMENTAL¹⁷

I

1376, juny, 9

**Inventari de Berenguer Sunyer, menor. Ciutat de Mallorca.
AMSE. Pergamins, 1.17.**

(*Línia 1*) In Dei nomine et ejus gratia. Amen. Cum, ob doli maculam evitandam omnemque fraudis et suspicionis materiam tollendam, heredes et bonorum successores et alii qui bona regunt aliena teneantur conficere inventarium de bonis quae ad manus ipsorum perveniunt, ne bona ipsa periclitari valeant aut alias devastari, et ut privilegiis inventarium conficientibus (2) a jure indultis, possint se gaudere et ubilibet fidem facere occultatam:

Protanto ego Berengarius Sunyerii, mercator, civis Maioric., filius et heres Berengarii Sunyerii, mercatoris, civis Maioric. quondam, prout de dicta mea hereditate constat, serie et tenore ultimi testamenti per dictum quondam patrem meum facti, in posse subscripti not., sub die Mercurii, unde(3) cima mensis aprilis, anno a Nte. Dni. Millessimo Trecentesimo Septuagessimo quinto, sciens et attendens dictum patrem meum, post confectionem dicti sui testamenti, in eodem mense aprilis ab hoc seculo transmigravisse, me eiusdem herede a terra Maioric. absente, et apud partes Vanecie ratione mercaterie moram trahente atque faciente, relictis (4) in dicto suo testamento manumissoribus, scilicet domina Caterina, ejusdem matre aviaque mea, et Petro Sunyerii et Ffrancischo Sunyerii, fratribus dicti patris mei et avunculis meis, et domina Ffrancischa, novercha¹⁸ mea, qui manumissores, pro conservatione bonorum dicte hereditatis atque cautela et securitate, confestim morte dicti Berengarii patris mei secuta, faciendo de ipsis reportorium seu (5) memoriale, omnia bona dicte hereditatis in scriptis redigi et poni fecerunt per Guilelmum Planas, scriptorem juratum, sub Petro de Torderia not. infrascripto, licet inventarium inde non firmassent, cum non essent procuratores mei, cogitantes quod, postquam me certificaverunt de morte patris mei, quod ego confestim redirem Maioric., quod non feci quia non potui usque nunc, quo cum galeris vane(6)ciarum de dictis partibus Vanecie huc Maioric. transmeavi:

Sciens insuper et attendens omnia bona dicte hereditatis, post dictum reportorium factum, remansisse penes dominam Caterinam, aviam meam, atque dominam Caterinam uxorem Galcerandi Moragues quondam, mercatoris, civis Maioric., sororem meam, et sub earum custodia et comanda, queque hodie, in presentia dicti Ffrancischi Sunyerii, (7) avunculi mei, omnia bona in dicto reportorio scripta, unacum dicto reportorio de *coffra* in *coffra* et de techa in techa recognoscendo, mihi illa restituerunt et *tornarunt* prout in dicto reportorio erant scripta et continuata:

Quapropter ego dictus Berengarius, heres probatus, precedente venerabilis sancte Cru+cis signo, de bonis dicte hereditatis, juxta anti(8)quam consuetudinem Maioric. in talibus approbatam, facio de bonis dicte hereditatis inventarium seu reportorium in modum qui sequitur:

Primo inveni **quoddam hospitium in quo dictus defunctus morabatur, scituatum** in parrochia sancte Crucis, satis prope *lotgiam dels plasantins*. Et tenetur sub allodio et directo dominio Reverendi domini Barch[inone]/n[is] Ep[iscop]i (9) ad mercedem de laudimio. Et etiam tenetur per eundem Ep[iscopu]m ad censum octo solidorum, quolibet anno sibi solvendorum, in festo [*en blanc*]. Et affrontatur dictum hospitium ex una parte cum hospicio Francischi Antelm, et partim cum hospicio heredum *den Pavia*, et partim cum

17

Van en cursiva els mots catalans i els catalanismes llatinitzats.

18

Noverca: *madrasta*.

quodam vico vocato *den Bru*:¹⁹ et ex alia parte cum hospicio dicte domine Francische, uxoris dicti quondam patris mei; et ex (10) alia parte cum via publica; et intus hospitium, res sequentes:

Et primo inveni in camera ubi dictus Berengarius Sunyerii jacebat, unum lectum postium.

Item quasdam cortinas circum circa lectum et ante lectum et in *sobrececl*, bipartitas, lividas et *crocras*.²⁰

Item unum coffrum de pisa et intus illud, res sequentes:

Et primo quatuor *petias* de pannis de *cambra*.

Item unam (11) corrigiam torti nigri, cum capitibus argenti et cum duodecim *platonis* argenti.

Item mediam *canam* panni de *scarlatia*.

Item quinque *trocios* panni diversorum colorum pro *mantis cobri-jàs*.

Item unum *forrum* panni de *cela geneta*.²¹

Item septem palmos panni de *burel*.

Item unum *briallum de fustani*.²² dicti defuncti.

Item unum supertunicale panni lividi clari de *cordelat*.²³ (12) dicti defuncti.

Item unam tunicham albam dicti defuncti.

Item unum supertunicale panni de *cordalat* lividi obscuri.

Item unum supertunicale de *burell*, dicti defuncti.

Item unum epitogium²⁴ et *capucium* panni viridi obscuri.

Item unam *gramaciam* et *capucium* panni nigri.

Item unam *mantellinam de taula*, panni *virnilii*, *folratam scuramento* albo.

Item unam *gramayam* panni *virnilii*, veteram.

Item duo *capucia* (13) panni lividi clari de *florenti*.²⁵

Item unum *capucium de sanguinea*.

Item unum *mantet* panni de *sanguinea*, cum duodecim *condulis*²⁶ argenti.

Item tria paria caligarum²⁷ panni nigri de *cordelat*, veterarum.

Item tria paria caligarum panni lividi.

Item unum *pantinador* operatum de *cirico*.²⁸

Item unum *briallum de fustani*, dicti defuncti.

Item aliud *coffra de pisa*, vetus, et intus illud, res (14) sequentes:

Primo unam *tovalliolam* veteram, operatam de *cirico*.

Item duas *aljubas* de *cirico*, cum *listis* lividis.

Item unum superumerale domine, cum pelle de anyino, et unum mantellum cum pelle de *vay*,²⁹ panni de *atzaytuní*.³⁰

19 Zaforteza Musoles menciona un carrer o costa d'en Bru, variant per corrupció, segons ell, de Cruu, avui carrer de Can Burgos (Ibid., t. II, pàg. 244). Evidentment no pot ser el mateix carrer esmentat a l'inventari. Si poguéssim localitzar aquest carreró d'en Bru, es podria determinar exactament la situació de l'hospici de Berenguer Sunyer.

20 Crocus: color de safrà.

21 Cela geneta = sella geneta: sella d'arçons alts i amb els estreps de corretja curta (DCVB, mot GENET).

22 Brial: faldó que portaven els homes d'ames, des de la cintura fins prop dels genolls. Fustani: teixit de cotó, gruixut, que solia ser pelut per una cara i servia per a folros, matalassos, gipons (DCVB).

23 Cordelat: drap de llana filada a casa, que fomava uns regruixos a manera de cordons (DCVB).

24 Epitogium: Ropa para poner encima de la toga (DE MIGUEL, R. Nuevo Diccionario latino-español etimológico. Madrid, 1931).

25 Florentí: tela procedent de Florença que s'emprava per a fer peces de vestit exterior (DCVB).

26 Condulus = condylus = codulus: nus, anell.

27 Caliga: polaina o antipara, calça per cobrir la cama, del turmell fins al genoll.

28 Ciricum = sericum: obra de seda.

29 Vay = vavr = vair: vari, mudable. Pena vaira: bocí de pell de folradura de color variat (DCVB).

30 Atzaytuní = atzeytoní: tela preciosa procedent de l'extrem Orient (DCVB).

Item duo *petia de amboçadures de vay*.

Item unum *mantetum pintatum*, cum quinque condulis argenti.

Item unum superumerale cum pelle de *guiletas*,³¹ et *gramasiam* cum pelle de *Ranarti*,³² (15) et *capucium* panni de *scarlatia*.

Item unum mantellum cum pelle de *vay*, et unum superumerale cum pelle de *Ranarti*, et tunica panni de *scarlatia*.

Item unum mantellum cum pelle de *vay*, et superumerale cum pelle de *dòssos de conill*,³³ panni de *stamenya*.

Item unum **armarium parvum** et intus illud, res sequentes:

Unam polandam³⁴ panni mixti, *folratam de scuramento*.

Item unum superumerale panni de *sanguinea*, cum pelle agni(16)narum, et *gramasiam* dicti defuncti, eiusdem panni.

Item unum superumerale panni nigri, cum pelle agninarum, dicti defuncti.

Item unam *gramasiam* cum pelle de *Renarti*, et unum superumerale cum pelle de *gats*, panni de *rosat*.

Item duas tunicas panni de *blanquet, folratas*, dicti defuncti.

Item unam *gramasiam* panni *virnilii*, dicti defuncti.

Item unum superumerale panni de *cordellat blau*, dicti defuncti.

Item unam (17) *gramasiam folratam de sendat*,³⁵ et superumerale et *capucium* panni de *senreya*, dicti defuncti.

Item unam *gramasiam et caputium* panni mixti, dicti defuncti.

Item unam *gramasiam et caputium* panni *burell* obscuri, dicti defuncti.

Item unum mantellum panni de *Siguença*, cum pelle de *vay*.

Item unum mantellum viridum, cum pelle de *vay*.

Item unum superumerale domine, panni de *seda* (18) *virnilii*.

Item duas tunicas domine, de *sanguinea*, veteras.

Item unum superumerale domine, panni *virnilii*, cum pelle de anyinis.

Item unum mantecium de *blanquet*, domine.

Item unum *capucium* panni de *scarlatia*.

Item unum **coffrum de pisa** et intus illud, res sequentes:

Primo tres cohoptas de *coxí*, operatas, de cirico nigro et *virnilio*.

Item unam *vanovam de brocata*, opere de *rosas* cum (19) condulis, *primam*.

Item unam aliam *vanovam de brocata*, cum opere de *ondes*, veteram.

Item aliam *vanovam* rupram, cum opere de *ondas*.

Item aliam *vanovam primam*, de *cotonina*, cum opere *diversarum custurarum*.

Item aliam *vanovam primam*, de *cotonina*, cum opere de *ondes*.

Item aliam *vanonam primam*, de *brocata*, cum opere de *ondes*.

Item aliud **cofre de pisa** et intus illud, res sequentes:

Primo duodecim (20) *manutergia*³⁶ vetera.

Item unam *tovallolam* albam, longam.

Item quinque *axugamans* stupe.

Item octo *tovalias de mesa*.

Item duas *toveyetas* parvas, de *partera*.

Item sex *tovallias* longas, cum *listis*.

Item quinque *tovallias* longas, veteras, sine *listis*.

31 **Guileta** = **guileta**: diminutiu de *guilla*: *guineu* (DCVB).

32 **Ranart** = **renard**: *guineu*.

33 **Dòs** = **dors**: esquena de persona o d'animal (DCVB).

34 **Polanda** = **polonda** = **hopalanda**: túnica llarga i folgada que portaven els homes damunt el vestit (DCVB).

35 **Sendat**: tela fina de seda que s'usava per a fer-ne vestits, folradures, roba de llit... (DCVB).

36 **Manutergium**: eixugamans.

Item aliud **coffra de pisa** et intus illud, res sequentes:

Primo duo auricularia³⁷ operata, de cirico nigro et *virnilio*. (21)

Item duo auricularia, de sindone³⁸ albo.

Item quinque manutergia longa, *de pisa*.

Item duo manutergia parva, in una *pecia*.

Item sex *tovallias* longas, cum *listis*, *de pisa*.

Item quatuor *tovalliolas cum listis* lividis, in una *petia*.

Item tres *tovalliolas amplas*, cum *listis* lividis, in una *petia*.

Item sex *tovalliolas* albas, in una *petia*.

Item unam *cannam* (22) panni, *de fustani palós*.

Item octo cohopertas auricularis albas, cum *flocaduris*.

Item mediam *petiam* panni *de sendat blau*.

Item duas *cannas* panni *de seda*, *vyrat*.

Item unum superumerale de cirico, hominis, bipartitum, album et *virnilium*.

Item unum *manill de plaga*,³⁹ *de seda*.

Item tres palmos panni *de valut virnilii*, *de grana*.

Item unam *cannam* de sindone (23) albo.

Item unum *cors* superumeralis domine, panni *de atzaytuní blau*.

Item mediam *cannam* panni *de atzaytuní*.

Item duos *manills de bort*.

Item aliud **coffra de pisa** et intus illud, res sequentes:

Primo novem *femurals*,⁴⁰ dicti defuncti.

Item novem camisias *brini*, dicti defuncti.

Item quinque *capilleos brini*.

Item sex cohopertas auricularis, operatas, de cirico (24) nigro, cum condulis nigris.

Item quinque *tovalliolas* albas.

Item quinque cohopertas auricularis, cum condulis albis.

Item duas cohopertas auricularis, *brini*.

Item duas *tovalliolas* albas.

Item duo linteamina trium telarum, cum *randa brini*.

Item duas *tovalliolas*, cum *floch* de scirico nigro.

Item unam *tovalliolam primam*, *listatam*.

Item duo linteamina (25) *brini*, *nous*, trium telarum.

Item duo linteamina *brini*, *nous*, quatuor telarum.

Item quatuor paria linteaminum, vetera.

Item unam *tovalliolam amplam*, *listatam*.

Item unum **armarium de plaga** et intus illud, res sequentes:

Primo septem paria linteaminum, *de companya*.

Item quatuor *cannas* panni, *de fustani palós*.

Item quatuor fulcra,⁴¹ duo virida (26) et duo *listata*.

Item unum *manilum de plega*, scacatum.⁴²

Item unam **caxiam de noguer**, veteram, et intus illam, res sequentes:

Primo unum *ubertorem* de cirica *virnilia*.

37 **Auriculare:** *Oreller*, coixí per a descansar-hi el cap (DCVB).

38 **Sindon:** drap de lli.

39 **Plaga = plega:** acapte, replega de diners o altres coses destinades a beneficència. *Manil*, *taula*, *armari*, etc. *de plega:* objectes destinats a fer acaptes o a guardar les coses replegades (DCVB).

40 **Femuralia = femoralia:** calçots, calçons.

41 **Fulcrum:** peu o suport del llit; barana, balustrada. Suposam que aquest mot significa aquí: *teles per cobrir els baixos del llit*.

42 **Scacatus:** escaiat, esquinçat.

Item unum *cupertorem* de cirico *virnilio*, et unum *lansolet de batiat*.

Item quatuor paria linteaminum *brini*, parva.

Item unam *candalaretam de milaresas*.⁴³

Item unum *cupertorem de (27) bort*.

Item unum **coffra de pisa** et intus illud, res sequentes:

Primo octuaginta septem ramos fili, inter stopa et *bri*, *cruu*.

Item viginti ramos fili *brini*, *cruu*.

Item quindecim ramos *brini*, cocti.

Item quadraginta duas *cannas brini*, *cruu*, in duabus *peciis*.

Item triginta unam *cannas* stupe, *cruu*, in una *pecia*.

Item quinque *cannas (28)* panni *brini*.

Item septem *cannas brini*, ampla, in tribus *peciis*.

Item unum storium pilosum, magnum.

Item **unum coffram parvum** et intus illud, res sequentes:

Primo duas corrigias *macissas* argenti, parvas, d[omi]ne.

Item unam corrigiam parvam, munitam de argento, infantis.

Item trecentas septuaginta *mayas*⁴⁴ argenti.

Item unam *petiam de vori*.

Item unam (29) *capsetam* argenti, parvam, *asmaltatam*.

Item unum *clanxador*⁴⁵ argenti, et aliud *de vori*.

Item septem *botonos perularum*.⁴⁶

Item unum *quartonum perularum*.

Item tresdecim *botonos* argenteos *smaltats*.

Item unam *capsetam* fustis, depictam, et intus illam centum nonaginta *botonos* argenti.

Item unam vaginam *valluti*, *de ganivet*, cum *gaspa* et *brocal*,⁴⁷ (30) et *cadaneta* de argento.

Item unum *ganivet* cum manubrio *levator*, cum vagina *velluti virnilii*.

Item unum *pertex de savastre*⁴⁸ strictum et parvum.

Item unam *servitoriam*⁴⁹ parvam, *de pisa*.

Item quosdam *patrenostros de lambra*,⁵⁰ cum uno codulo *perularum*.

Item unum anulum auri cum lapide *de bolaix*, et aliud cum lapide *de saffili*, (31) et aliud cum *perula*, et aliud cum lapide *de maragde*.

Item quatuor cum lapide *de carchasos*, et tria cum lapide *de stopasis* parva, et duo cum lapide *de saffiri* parva, et unum cum lapide *de bolaix* parvum, et unum *cum sagell*, et aliud cum *perula*, et aliud *de sagell*, et aliud cum lapide *de diadamant*.

Item **in retrocamera**, res (32) sequentes:

Primo unum lectum postium cum *marfica*.

Item quatuor auricularia *fluxelli*, sine cohoptis.

Item unum *capitale*⁵¹ *listat*, *de fluxell*.

43 **Candalareta** = **candelereta**, dim. de **candelera**: caixa que servia per estar candelas (DCVB). - **Milarès** = **millarès**: moneda de valor divers segons el temps i el lloc. Cert element ornamental que s'aplicava a peces de tela i a mobles (DCVB).

44 **Maya** = **malla**: moneda ínfima, de valor de mig diner (DCVB).

45 **Clanxador** = **clenxador**: mena d'agulla per a clenxar, per fer la clenxa (DCVB).

46 **Perula**: perla.

47 **Gaspa** = **guaspa**: peça de metall, aplicada a l'extrem inferior d'un bastó, beina d'espasa, etc. - **Brocal**: anella que guarda la part superior de l'estoig d'una arma blanca (DCVB).

48 **Pertex de savastre**: teixit de savastre. - **Savastre**: nom d'un teixit valuós, del qual no se sap l'equivalència (DCVB).

49 **Servitoria**: *servidora*, recipient per a servir o presentar coses, sobretot a la taula de menjar. També, *orinal* (DCVB).

50 **Patrenostri** = **paternosters**: *parenostres*, rosaris o altre joiell semblant, format de grans de metall o de pedres fines. - **Lambra** = **llambre**: *ambre* (DCVB).

51 **Capitale**: *capçal*, coixí de llit (DCVB).

Item unum fulcrum *listatum*.
 Item unam *vanovam* grossam, parvi valoris.
 Item quinque *cobribanchs*, tres viridos et duos lividos.
 Item unam *cóssaram*⁵² *fluxelli*.
 Item unam *catiffam* (33) albam.
 Item unum *cobribanchum* veterum, lividum.
 Item unum *alquisserum*.⁵³
 Item unum storium circum circa parietes.
 Item unum *scudet*.
 Item unum *caldaronum lautoni*.
 Item unam *cetram*⁵⁴ *lautoni*.
 Item unam *caxam* veteram.

Item **unum artibanchum unius teche** et intus illud, res sequentes: Primo quatuor *taceas* argenti, albas.

Item tres *taceas* argenti magnas, deau(34)ratas, cum *smaltis*.
 Item septem *anaps*⁵⁵ argenti, deauratos.
 Item septem *cuyerias* argenti.
 Item quatuor *servitorias* fustis, *de pisa*.
 Item decem *canalobras lautoni*, *de march*.
 Item duos *cordons de cadena de seda ab canons d'or*, et in altero ipsorum aliquas *perulas*.
 Item unam *candeleriam* deauratam, *de Çena* [sic].
 Item unam capsam cum (35) *nilaresos*.
 Item unam *catiffam* parvam.
 Item quasdam *balansas de coura*, cum libris sive *pasals*⁵⁶ ferri.
 Item unum *bombum de sonar*.
 Item unum *panerum* virgarum.
 Item unam *massam* ferri, *cavalaresham*.
 Item unum [...] *de cuyr*.
 Item unum *gladium de tay*.
 Item duos enses, unum cum *gaspá et pom* argenti.
 Item unum *travaseret*⁵⁷ (36) *fluxelli*.

Item **unam caxiam magnam** et intus illam, res sequentes:

Primo duos *quantos* ferri.
 Item unam *vantayam de elm*, ferri.
 Item unam *scrincem*⁵⁸ ferri.
 Item unam *gorgeram* ferri.
 Item quasdam *gamberas* ferri.
 Item duos *brassals* ferri.
 Item unam *gorgeram* ferri.

Item **unam aliam caxam** et intus illam, res sequentes:

Primo (37) quasdam *gamberas cum cuyeris*.
 Item unum *gorgarí* ferri.
 Item unum *mandret* ferri.

52 **Cóssara** = **cócera**: *vànova* (DCVB).

53 **Alquisser** = **alquicé** = **alquicer**: capa moresca que no sols servia per abrigar-se les persones sinó com a tapall de llit (DCVB).

54 **Cetra** = **setra**: recipient de terrissa, de vidre o de metall, amb ansa a un costat i broc curt a l'altre (DCVB).

55 **Anap**: vas per beure (DCVB).

56 **Pasal** = **pesal**: pes, peça que serveix com a unitat de càlcul per a pesar (DCVB).

57 **Travaseret** = **travesser**: coixí llarg, que va de banda a banda del llit (DCVB).

58 **Scrinces** = **escriñ** = **escriñy**: amari o caixeta per a estovar coses de preu (DCVB).

Item unum capud ferri, cum *uns lambardax de maya*.
 Item quasdam *corasses*.
 Item unum *parpetum de armar*, cum *manitis* ferri.
 Item unam *caxiam* veteram, cum diversis scripturis.
 Item aliam *caxiam* veteram, cum diversis scripturis. (38)
 Item unum *caxietum* parvum ferri.
 Item unam *caxietam* parvam, vacuum.
 Item unum *arcibanchum duarum caxiarum*, cum opere de terra, et cum *sizoriis*⁵⁹ fustis.

Item **in porticho sive manjador**, res sequentes:
 Primo duos pannos in pariete, depictos *de pinzell*.
 Item unum oratorium cum diversis imaginibus.
 Item duodecim *coxinos corey*⁶⁰ (39)
 Item sex *sturmias corey*.
 Item sex *sturmias palme*.
 Item unam tabulam longam cum pedibus.
 Item unam tabulam rotundam.
 Item quosdam *lanpers*, cum quasque *lanpes* quatuor velis, et duabus *xanarinis*.⁶¹
 Item unum *artibanchum* unius teche, et intus illud, unam *mantellatam de vay*.
 Item unum *banchum largum*. (40)
 Item tres *artibanchos trium caxiarum*.
 Item sex *sachos canabis*.⁶²
 Item duos *puats pantinandi crin*.
 Item unam *concham* magnam, *lautoni*.
 Item duos *bacinos* planos, *lautoni*.
 Item unum *bacinum* rotundum, *lautoni*.
 Item sex *jerras lautoni*.
 Item duodecim *pavesos*.
 Item unum gladium *de tay*, cum *ganiveto*.
 Item unam *servitoriam* (41) supra magnam.
 Item unum *sconum* depictum.
 Item unam *caxiam* cum diversis scripturis.
 Item unum *coffretum* parvum, pilosum.
 Item unum *bacinum* planum, magnum, *lautoni*.
 Item unam *alfabiam* terre, tenendi aquam.
 Item unum *storium* pilosum, magnum.
 Item quatuor *candalobria* ferri.

Item **in quadam camera**, res sequentes:
 Primo tres ballistas et unum (42) *croch*.⁶³
 Item duos *archs de rotlo*.
 Item duos *panerios* parvos.
 Item quosdam *filats de cassar ausells*.

Item **unum coffra de Çena** et intus illud, res sequentes:
 Primo unam *vanovam brini*, grossam, veteram.
 Item duos *cubartós de bort*.

59 **Sizorium** = **cizorium** = **scissorium**: tallador, post o rajola damunt la qual es tqalla la cam, la verdura, etc.

60 **Coreum** = **corium**: couro.

61 **Lanper** = **lamper**: *lampadari*. - **Lanpa**: *candeler*. **Xanarinus** = **senarinus** = **senarius**. *Senari*, que consta de sis elements, en aquest cas, dos candelers de sis candelers.

62 **Canabis** = **cannabis**: cànyem.

63 **Croc**: peça corba que servia per atreure la corda de la ballesta fins a muntar-la en la nou, en parar l'ama (DCVB).

Item unam *vanovam primam*, veteram.
 Item aliam *vanovam primam, brini, oldanam*.
 Item unam *catiffam* (43) pilosam.

Item **unum aliud coffra de Pisa** et intus illud, res sequentes:
 Primo septem tunichas albas.
 Item unam capsam fustis, depictam.
 Item unum cohopertorium de *scirico barrat*, vetus.

Item **aliud coffra de pisa** et intus illud, res sequentes:
 Primo quatuor *polandetas de burell*, infantuum.
 Item quatuor tunichas bipartitas.
 Item tres (44) mantos bipartitos, panni *listati et virmili*.
 Item duas tunichas bipartitas.
 Item duo *capucia* bipartita.
 Item unum lectum postium cum *marficha*.
 Item duo fulcra, unum *listatum* et aliud viridum.
 Item duo *capitalia cum listis, fluxelli*.
 Item tria auricularia *fluxelli*.
 Item duo linteamina *brini*, parva.
 Item unum cohopertorium de *bort*.
 Item quasdam cortinas (45) viridas, circum circa parietem et ante lectum, cum *sobracell*.
 Item unum storium depictum.
 Item unum *capitale listatum, plumbe*.
 Item duo fulcra parva, familie.
 Item duo linteamina stupe, familie.
 Item unum *artibanchum* unius teche, vacuum.
 Item duas cameras parvas, vacuas.
 Item unam *ferreram*⁶⁴ *corey*, cum tanalliis et martillis et scarpra. (46)
 Item duas libras et mediam *cotoni* filati, albi.

Item **unum coffrum de pisa** et intus illud, res sequentes:
 Item unum *pavayló* fili, de lino.
 Item tres *jaquetas de fustani*.
 Item quatuor *gramayetas*, infantuum.
 Item tres tunichas bipartitas, infantuum.
 Item unam *gramasiam et capucium de sanguinea*, pueri.
 Item tres *polandetas* mixtas, veteras. (47)
 Item duos *sobresenyals*, unum de sindone et aliud *de stamanya*.
 Item unam *vanovam brini*, veteram.
 Item unum *cubertorem* lividum, veterum, familie.
 Item duos pavascios.⁶⁵

Item **unam caxiam** et intus illam, res sequentes:
 Primo quasdam *coraceas*.
 Item unum *mandret*.
 Item unum *broquerum*.
 Item unam *scrincem*.
 Item viginti *pasadors*.
 Item quatuor *pells* agninas. (48)

Item invenimus in quadam domo superiori res sequentes:

64 **Ferrera**: bossa o caixa per a tenir eines i peces de ferro (DCVB).
 65 **Pavascius**: pavès.

Primo duas *calderias* magnas.
 Item quinque *jerras olieras*.
 Item unam *alffabiam* terre.
 Item mediam *quarteriam* fustis.
 Item quinque *banquets de fflandres*.
 Item unum *arquibanchum* duarum *caxiarum*, veterum.
 Item una *bacina* plana, *lautoni*.

Item **unum arquibanchum** vetus, trium *caxiarum*, et intus illud, res sequen(49)tes:

Primo duas duodenas *de scudellas* fustis.
 Item quadraginta *cizoria* fustis, *de Jenova*.
 Item quatuor duodenas, inter *scudellas et cizoria* terre.
 Item unam *alffabiam olieram*.
 Item unum *lavacap ferri*.
 Item duas *scalas* fustis.
 Item unam *barcelam* fustis.
 Item unam *tabulam longam* cum tribus pedibus.

Item **in coquina**, res sequentes:

Primo tres *ferros (50)* coquinandi.
 Item unam *paenam*.
 Item unum *manador d'ast*, ferri.
 Item quatuor *asts* ferri.
 Item unam *tassam* araminis.
 Item unam *lossam* ferri.
 Item unam *rayam*.
 Item unum morterium cupri, cum sua *mania*.
 Item tres *calderias*.
 Item unum *calderó*.
 Item unum *fogonum* ferri.
 Item duos morterios lapideos.
 Item tres ollas cupri.
 Item duos *bacins (51) radons, lautoni*.
 Item duas *conchas*, unam magnam et aliam *migenseram*.
 Item unum *lavacap* ferri.
 Item duos *bugaders* terre.
 Item duodecim *cizoria* fustis.
 Item sex *luminaria* ferri.
 Item unam *alffabiam* tenendi aquam.
 Item unum *artibanchum* trium *caxiarum*, vetus.
 Item duodecim *cizoria* terre.
 Item duodecim *pramsadós*.
 Item unam *destral* parvi va(52)loris.
 Item unum *almut* fustis.
 Item unum *servitorium* fustis, magnum.
 Item quasdam *tovallias longas* cum *listis*.
 Item unum *manutergium* longum.
 Item unam *capam sive buscaport*, panni *de burell*.
 Item unam *polandam* panni nigri, veteram.

Item **in scriptorio**, res sequentes:

Primo unum *scriptorium* fustis.
 Item unum *canalobra* ferri.
 Item quasdam *forfices*.⁶⁶

Item unum *sagell* (53) fustis.
 Item unam *almatrachiam*⁶⁷ corey crocei.
 Item unum par de *sparos*.⁶⁸
 Item unum *carderium*.
 Item unum *fre genet*.
 Item duos *coblets ferri, de cans*.
 Item duos *candalobros de flandres*.
 Item unum *arc de flecha*.
 Item duos *tinterios plumbi*.
 Item duos *barrals grans de vidra*.
 Item duos *coffres ferrats* et intus illa, diversa instrumenta.
 Item unum librum papiri, (54) de Samuell proffeta.
 Item alium librum papiri, de flos santorum.
 Item alium librum pergamenei, de doctrinas.
 Item unum librum papiri, capitulum *del Consolat*.
 Item alium librum papiri, *dels manaments de Déu*.
 Item unum librum papiri, vocatum *la Bribria*.
 Item alium librum papiri, *de la Bibria*.
 Item unum librum pergamenei, vocatum *lo quern*.
 Item alium (55) librum pergamenei, vocatum *doctrinal*.
 Item alium librum pergamenei, vocatum *Tubias*.
 Item unum *caxonum* tenendi armas.

Item unum **caxonum de scrits**, et intus illud, res sequentes:

Primo quasdam oras,⁶⁹ pergamenei.

Item quosdam *set salms*, pergamenei.

Item unum incaustorium⁷⁰ *de vori*.

Item unam corrigiam corey albi, cum *sivella*, et capite et tubis platonis argenti. (56)

Item tres *almatracas* corey.

Item decem Regales auri.

Item unam *scarxelam*⁷¹ et intus illam, tresdecim sol[idos] et medium, inter monetas Barch[ino]n[enses] et Castellanas.

Item sex *crussignatos*.⁷²

Item viginti duas libras, duodecim sol[idos] et septem d[ena]r[i]os, in denariis minutis.

Item in domo sive despensa de pastar, tres *alffabias*, duos *librellos*.

Item unum (57) *arquibancum* trium techarum, vacuum.

Item tria tarantara rupta.⁷³

Item duas *posts de pastar*.

Item unam *fanyadoram*.

Item duas *toveys de pestar*.

Item in intrata dicti hospicii, res sequentes:

Primo tria scanna⁷⁴ longa.

Item unam *alffabiam* viridam.

67 **Almatrachia = almatraca:** *almedraga*, una casta de bossa (DCVB).

68 **Sparus:** sageta, fletxa.

69 **Oras.** Es diuen *Hores canòniques* les diverses parts de l'Ofici diví, assignades a diverses hores del dia. El llibre que conté aquestes pregàries s'anomenava *Llibre d'Hores*, o més breument, *Hores*.

70 **Incaustorium:** tinter, de *incaustum* o *encaustum*, tinta.

71 **Scarxela:** *escarsella*, bossa que es duia penjada a la cintura per portar-hi diners o altres coses.

72 **Crussignatum:** croat, cruat, moneda antiga d'argent (DCVB).

73 **Tarantara.** *Voz formada por onomatopeya para imitar el sonido de la trompeta* (DE MIGUEL, R. *Nuevo Diccionario...* cit.). - **Tarantara rupta:** trompetes rompedes.

74 **Scannum = scamnum:** banquet, tarima, escon, escaleta.

Item aliam *alffabiam* terre.
 Item unum *archetum* fustis.
 Item quasdam *tayolas de collar* forni(58)tas.
 Item tres *vegetes*⁷⁵ magnas.
 Item quatuor *vegetes de mena*.
 Item quatuor *carratellos blanqueros*.

Item **in sallario hospicii**, unam *vegetem magnam, plenam vino albo*. Item, *sex butas antiquas, magnas, plenas vino virnilio*.

Item *duodecim butas magnas, vacuas*.
 Item unum *ambut de trescolar*.
 Item *duos ambuts de masurar*.
 Item *duos (59) librells et mesuras vini*.
 Item unum *carratellum vacuum*

Item **subtus gradarium**, quatuor *edrias viridas*.

Item **intus sallerium parvum**, tres *carratellos vacuos*.

Item inveni quendam *servam tartaram, vocatam Arena, triginta quinque annorum vel inde circa*.

Item aliam *servam tartaram, vocatam Marta, etatis triginta quinque annorum vel inde (60) circa*.

Item inveni **quoddam sallerium scituatum in parrochia Sti Nicolai**, satis prope logiam *dels Janovesos*. Et affrontatur ex una parte cum via publica, et ex alia parte cum hospicio Jacobi Delprat, et ex alia parte cum domibus domine Francische,⁷⁶ et ex alia cum hospicio *den Murta*. Et tenetur per diversos dominos, prout in cartis inde factis (61) continetur.

Et intus dictum *sellarium* inveni res sequentes:

Primo *decem butas de mena*.
 Item *quatuordecim vegetes magnas*.
 Item unum *stannum magnum de trescolar*.
 Item unam *alffabiam viridam*.

Item inveni **quoddam hospitium scituatum in dicta parrochia Sti. Nicolai**, retro *fossarium veterum dicte ecclesie*. Et affrontatur ex una parte cum *fossario Sti. Ni(62)colai*, et ex alia parte cum hospicio Bartolomei Escrivani, et ex alia cum via publica, et ex alia cum hospicio heredum Bernardi Bell loch. Et tenetur per dominum nostrum Regem, in portione que quondam fuit nobilis Nunonis Sanctii, ad sexdecim de *laudimio*, et ad censum *quinque solid[orum]* anno quolibet solvendorum heredibus Guilelmi Lulli, (63) in festo Omnium Sanctorum, titulo *emptonis* quam inde fecit a domino Rege.

Item inveni **quandam vineam scituatam in vinyeto Civitatis Maioric, versus caminum de Pugnuyent**, sub *alodio* et *directo dominio* *Dominarum Na Olcra Abrina* et *d[omi]ne Guiomar*, ad *[en blanc]* de *laudimio*, et ad censum *[en blanc]*, quolibet anno eis solvendorum in certo (64) festo. Et affrontatur dicta vinea ex una parte cum camino quo tenditur apud *Podium Pungens*, et ex alia parte cum vinea heredum *Paschalis Sanglada*, et ex alia cum vinea de *na Quintana*, et ex alia cum vinea *Andree Alegra*, et ex alia cum vinea *Petri Gual*.

⁷⁵ **Vegetes:** recipients de fusta destinats a dipòsits de vi o d'altres líquids.

⁷⁶ La dona Francesquina, segona muller de Berenguer Sunyer, major, i madrastra del qui fa aquest inventari, Berenguer Sunyer, menor.

Item inveni in casamento dicte vinee, scilicet in portico (65) eius domus, res sequentes:

- Primo unam tabulam longam cum pedibus.
- Item unum scannum longum.
- Item unam tabulam rotundam.
- Item unam scalam fustis.

Item in quadam camera, res sequentes:

- Primo unum lectum *encaxat*.
- Item duo fulcra *listata*.
- Item unum *capitale* album, *plumbe*.
- Item unum *coffrum* parvum et intus illud, quasdam (66) *tovallas* longas.

Item in quadam retrocamera, unum lectum postium cum *marfica*.

Item duo fulcra *listata*.

Item in portico, res sequentes:

- Primo unum *arquibanchum* duarum *caxiarum*, vetus.
- Item duas *caxias* vacuas.
- Item duos *libellos* viridos.
- Item unum *Cantich de Cants*.
- Item unum oratorium.
- Item unum *fenyador* (67) *de fust*.
- Item unam catedram.
- Item unum *candalobrum* ferri.
- Item unum *bancal*.
- Item duos *banquets de flandres*.

Item in quadam camera, unum lectum *encaxat*.

Item quatuor *podedors*.

Item in coquina, res sequentes:

- Primo unam *paellam cum giratoria*.
- Item unum morterium lapidis, cum sua manu.
- Item unam *bacinam* planam *lautoni*, veteram. (68)
- Item unum *bacinum* rotundum, *lautoni*.
- Item unam concham eris.

Item in quadam alia domo, res sequentes:

- Primo unum *artibanchum* trium *caxiarum*, vetus.
- Item unum *ast* ferri aut *manador*.
- Item unam ballistam cum *arch*.
- Item duas *serras* parvas.
- Item unum *capellum de sol*, *corey*.
- Item unum *carritrium*⁷⁷ *fili de rotlons*
- Item duos *scuts*.
- Item (69) duas *alffabias* terre.
- Item quasdam *grasellas* ferri.
- Item unam *losiam* ferri.
- Item unum *carratellum*.
- Item duas *raterias* fustis.
- Item duodecim scizoria fustis.
- Item quosdam tripodes ferri coquinandi.

Item duas *axas*.
 Item duos *capmartells* ferri.
 Item duo *petia de portadoras* veteras.
 Item tres duodenas *de canons de trescolar*.
 Item quinque (70) *podadoras*.
 Item unum *parpal* ferri.
 Item quinque *cavaguells*.
 Item unam *xavarinam*.⁷⁸
 Item unum *dart*.
 Item undecim *cavechs*.
 Item duas *axadas*.
 Item unum *forfex* ferri.
 Item septem *pichs*.

Item **in sellario**, res sequentes:
 Primo quatuor *cups grans amb tres folladors*.
 Item unam *premsam*.
 Item tres *talls de collar*.
 Item duas (71) *botas* magnas.
 Item quatuor duodenas *de barrals de trescolar*.
 Item septem *cubells*.
 Item tres *folladors* parvos.
 Item decem *portadoras*.
 Item unum *carratellum*.
 Item duas *butas de mana*.
 Item unam *scalam* magnam.
 Item tres *storas aspartii*, parvi valoris.
 Item decem et octo *covens de canyas*.

Item **in turri**, unum (72) lectum *encavat*.
 Item unum *bastasum*.
 Item **unum servum** serracenum, vocatum Abdala, etatis viginti annorum vel inde circa.
 Item alium servum tartarum, vocatum Martinus, etatis decem et octo annorum.
 Item alium servum tartarum, vocatum Spert, etatis quindecim annorum.

Hec et non alia bona inveni in dicta hereditate, protestans quod si (73) amodo plura bona inveniam in dicta hereditate et ad manus meas perveniant, quod illa redigi et poni faciam in pede presentis inventarii, ad habendum memoriam in futurum. Et quia sum minor viginti quinque annis, major autem viginti, juro sponte ad sancta quatuor Dei Evangelia, meis manibus corporaliter tacta, contra predicta non venire (74) ratione minoris etatis. Quod est actum in Civitate Maioric., die lune, nona mensis junii, anno a Nat. Dni. Millesimo Trecentesimo Septuagessimo Sexto. Sig+num mei Berengarii Sunyerii predicti. Qui hoc laudo et firmo.

(75) Testes inde sunt Guilelmus Falgars, Nicolaus Ribot, Petrus Sarrà, Anthonius de Torderia et Christoforus de Rippa.

(76) Sig+num mei Petri de Torderia, not. publici Maioric., qui predictum inventarium requisitus recepi et ex tunc, in hanc publicam formam illud redigendo, scribi feci et clausi, cum superposito in nona linea *Ffrancischi Antelm et partim cum hospilio*, et etiam cum superposito in xxviii linea (77) *argenti et aliud*.

II

1463, novembre, 15

Inventari de Nicolau Sunyer. Ciutat de Mallorca.

AMSE. Papers solts, 39.20.

[Foli 1] In posse discreti Petri Martorelli, not. publ. Maioric.

Die quinta decima mensis novembris, anno a Nativitate Dni. M^o CCCC LX tertio.

In Dei nomine et ejus gratia. Amen. Noverint universi: Quod cum heredes, tutores et curatores, et omnes hii qui alienam gerunt administrationem, teneantur facere inventarium seu reportorium de iis quorum administrationem habent: Pro tanto Nos, Guabriell Martini mercator, et Prexedis uxor ven. Nicolai Sunyer, civis maioricarum q^o, cives dicte civitatis, tutores et curatores Agnetis, Catarine, Johannete et Marie, filiarum mei dicte Prexedis et filiarum et heredum dicti ven. Nicholai Sunyer q^o, prout in ultimo eius testamento, facto et firmato in posse not. infrascripti sub die sexto mensis octobris proxime elapsi, continentur, et qui dies suos clausit extremos die quinta presentis mensis et anni, volentes et cupientes, juxta legis consilium, hereditatem et bona dicti testamenti viri mei dicte Prexedis cum beneficio inventarii adhire, ne ultra vires hereditarias creditoribus dicte hereditatis vel aliis dicte heredes teneantur: Et ne ipsa bona perdi, perhire vel oculitari valeant temporis escursu, oblivione vel alio modo: Set ut beneficium per confessionem inventarii illud conficientibus debitum et concessum, nobis dicto nomine integre conservetur, cujuscumque doli macula et sinistra suspicio penitus evitetur: Presens facimus inventarium seu reportorium, in et de omnibus bonis dicte hereditatis, prout ad nostram devenerunt notitiam. Hec nequidem bona cum omni diligentia scribi et reponi fecimus in hoc presenti inventario, inchoato secundum usum et consuetudinem huius Regni Maioricarum, ante tamen posito, per Bartolomeum Gomares, scriptorem Maioricarum, subroguatumque not. infrascripti, in summo, signo venerande sancte Cru+cis.

Primerament atrobam en la dita heretat **hun alberch**, scituat en la Ciutat de Mall., en la parròquia e carrer major de sent Jaume, en lo qual lo dit deffunt habitava de mentre via. E es tengut sota alou [*en blanc*].

En la cambra del qual alberch hon lo dit deffunt jayia dementre via, atrobam les coses següents: [*lv.*]

Primo hun lit ab sinch posts ab dos petges, ab la màrfagua de canem blanch, plena de palla.

Item dos matalasos, hun de canem blanch e blau, e l altre de canem blau.

Item hun traverser de cotonina ple de fluixell.

Item unas cortinas de canem vermell, ab lo so [*mutilat*] del dit canem, ab figura de sinch Angells e títols.

Item **un artibanch** de una caixa, per bancall devant lo dit lit, ab son pany e clau, dins lo qual atrobam les coses següents:

Primo un perell de lansolls de bri e stopa, quascun de quatre telles.

Item altre perell de lansolls de bri de parteratge, prims, cascun de sinch telles, ab randes als caps.

Item quatre tovallas blanques de taula longua.

Item tres tovalles blanques de tinell.

Item tres tovaletes listades *de omnisancto*,⁷⁹ ab listes de cotó blau cascuna.

79

Tovales de omnisancto: tovalles amb què es posaven, per Tots-Sants, damunt certes tombes, paners de pa, que eren repartits als pobres (Vegeu LLOMPART, G. *Religiosidad popular*. Palma de Mallorca 1982, pàgs. 265-271).

Item **un coffret daurat**, ab son pany e clau, ab aucells, dins lo qual atrobam ço quis seguex:

Primo una capsia redona ab un tros de bennuji.⁸⁰

Item tres coretges petites de infants ab llurs caps, anelles e platons de argent.

Item tres pintes, les dues de vori e una de fust, totes obrades.

Item un coffret petit de cuiro, dins lo qual atrobam huns oreials dor ab dues perles quascun.

Item quatre anells, ço és una turquesa, hun robinet, hun saffir e una vergueta.

Item tres pedres, dues de color de balaix e una de saffir.

Item XXX grans dor e dos botonets de perles.

Item altre caxonet de cuiro obrat, en lo qual ha algunes trenes dor de infants, de pocha vàlua.

Item dues ampoletes de violeta.

Item una capsia redona, en la qual ha dues aliubes de dona, velles.

Item una mandraguola.

Item una banquetta de una caxa buida. [2]

Item **una caxa de noguer** obrada de tèrcia,⁸¹ ab quatre anels devant, ab son [pany] e clau, e molts caxonets de dins, entorn de la dita caxa, en la qual atrobam les coses següents:

Primo una capsia redona, pintada, en què ha tres calotes de ceda dels infants, de diverses colors.

Item altra capsia largua, pintada, en la qual ha entorn una cana de olanda prima.

Item hun mas de vells [... de ...]

Item una tovallola pintada.

Item diverses vells e minudàncies de les dites infantas.

Item dues bossetes guornides de perles e dos agulles de les dites infantas.

Item **una altra capsia blanca** largua, en la qual ha dues capsas pintades de obra morischa, en la una de les quals atrobam ço quis seguex:

Primo un coffret deurat petit, dins lo qual atrobam una cadeneta dor de pes de dues onzes, ab hun affermal dor ab set perles petites, ab una figura de sent Miquel dins lo dit fermal.

Item un fil de perles, en lo qual ha doscens e trenta grans de perles, les quals perles e cadeneta pretench jo dita Prexedis pertànyer-me, per tant com lo dit q^o marit meu aquelles me donà stant sposalda.

Item dues bosses, la una de vallut negre, la altra de carmesí, velles, guornides de perles.

Item dos clavers de ceda, lo hun blau e l'altre blanc, de obra de alexandria.

Item un cosset e una alfarda de mi dita Prexedis, les quals aportava stant donzella.

Item una capsia redona pintada, en la qual atrobam alguns perxos cuberts de fil dor en la una cara, e en l'altre de ceda vermella.

Item un coffret de paper pintat, obrat, buit.

Item una almadragua de cuiro verd.

Item hun bassí de coure, obra de domàs.

Item una salsaera de vidre blanc, obra de domàs, pintada, ab sa cuberta.

Item una capsia petita de fust hon ha una ampoleta trencada ab hun poch de bàsem. [2v.]

Item una capsia redona de pocha vàlua.

Item hun caxonet de la dita caxa, atrobam tres trosos de banya de oncorn petits, tretze pedres gravades de coxinets, e altres de pocha vàlua.

Item un cruat vell dels rossos, e una mala de dotze de la dita moneda, una mala de sis, e mala de tres, e altres monedes menudes qui són entorn dotze diners.

Item al dit caxonet atrobam dos cascavels de lautó, deurats, per astor.

Item hunes parenostres de corall, de pes de quatre onzes o aquest entorn.

Item unes tisoires, obra de dones, daurades.

Item un trocet de vori.

80 **Bennuji** = **benjuí**: resina balsàmica de color groguenc, obtinguda per incisió de diverses espècies d'estíraxs (GEC).

81 **Tèrcia** = **tàrsia**: embotit, peces encastades dins un moble (DCVB).

Item una moneda dor ab figura de sancta Elena, e tres malles de sinch sous dor, e dues de dos sous e mig.

Item una caixa de cap de llit, ab dos banquetes ab anellets entorn, ab son pany e clau, buida.

Item una ampolla de vidre e dos brocals petits, en los quals ha aigües cordials de pochà vàlua.

Item un pot hon ha hun poch de guingebre vert.

Item hun manill de cotonina blau pintat de pochà vàlua.

En la recambra de la dita cambra atrobam les coses següents:

Primo hun llit de tres posts, ab llurs petges e màrfegua plena de palla.

Item un traverser petit ple de ploma.

Item una spasa e broquer antich.

Item un parell de borseguins vells.

Item un sint sens teiola, de parar balesta.

Item una penitència de corall, petita.

Item tres meraixes de vidre de pochà vàlua.

Item en hun prestatge de fust atrobam dues capses de fust dolentes.

Item un cofret ferrat, ab son pany e clau, dins lo qual atrobam dues almadragues de cuiro.

En lo porxet apres la cambra atrobam ço quis seguex: [3]

Primo un tinell de fust qui sol estar a la sala, buit.

Item **una caixa de fust de alber**, ab son pany e clau, dins lo qual atrobam les coses següents:

Primo una vànova gran de obra de rossos e fulles, la cara de cotonina e lo restant de drap de li.

Item altra vànova de obra de puntes, tota de li.

Item hun cubertor blanch e blau berrat, vell.

Item un cofret ferrat ab son pany e clau, dins lo qual ha certes minudències de les dites infantes de pochà vàlua.

En **hun armari** atrobam una castanya de mig quarter ab serpellera, tres broquals grans e dues servidores, tot de vidre, una setra de vidre e dos pots de vidre.

Item un canelobre molt petit de leutó.

En la cambra qui tranfinestra en lo carrer, devant lo portal atrobam les coses següents:

Primo un lit encaixat ab sa màrfegua de canem blanch, plena de palla.

Item un traveser de cotonina ple de fluixell.

Item un parell de lensols de bri e stopa, quascun de tres telles.

Item un matalass de cànem blau, sotil.

Item una vànova petitagrosseta de bastes.

Item hun cubertor barrat blanch e de colors, folrat la sotana de cànem blau vell.

Item dos coxins ab llurs cubertes de drap de li.

Item huns cortinatges de cànem blau vells, de quatre pessas ab son cobresell.

Item una pavesina antiga daurada ab una figura de una dona.

Item una maraixa de vidre.

Item **un banchal** de dues caxes, ab lurs panys e claus, en la una de les quals atrobam ço quis seguex:

Primo un parell de lensols de quatre telles de bri e stopa, cascun oldans.

Item un lensoll petit de lit de repòs, oldà.

Item una cuberta de cuxí, brodada de ceda negra, dins la qual ha deu cubertes de cuxí, en les quals ne ha dues brodades ab botons, e dues altres brodades sens botons, e dues ab randa entigues, e quatre cordades de veta. [3v.]

Item dos lensols de betiar.

Item una tovallola brodada sens botons.

Item una tovallola randade ab botons.

En la altra caixa de dit banqual atrobam les coses següents:

Primo una vànova petita de bres, oldana.

Item tres lensolls de llit de repòs, de bri e stopa, oldans.

Item dos cadaffos de argent, de pes [en blanc].

Item dues copes antigues de argent, de pes [en blanc].

Item dues tases planes de argent, de pes [en blanc].

Item dues scudelles ab orelles de argent, de pes [en blanc].

Item un saler de argent deurat, ab un lehó, de pes [en blanc].

Item dues culleres de argent, de pes [en blanc].

Item en una banqueta al peu del dit banchal, de dues caxes, en què ha algunes menudències de les dites infantes, de pochà vàlua.

Item una caixa de noguer ab obra de tèrcia, ab son pany e clau, buida.

Item un cofre pintat de obra de València, buit, de mi dita Prexedis, donat per mon pare.

Item un mig cofre de la dita obra, buit, de mi dita Prexedis, donat per lo dit pare meu.

Item **un cofre** ab son pany e clau, de obra de pissa, vel, dins lo qual atrobam açò quis seguex:

Primo una polonda de la dita dona, vella.

Item altra polonda negra, vella.

Item una polonda de bristó, color de guonel.

Item una guonella de color de ala de corp.

Item altra guonella de drap vermell anglès, passat per grana.

Item un parell de punyets de carmesí, enbolicat ab una tovallola brodada.

Item una polanda de bristó, oldana, de na Agnès, filla maior del dit deffunt.

Item altra polanda de drap leonat, de la dita Agnès. [4]

Item una guonella de vert olivet, de la dita Agnès.

Item un parell de punyets de vallut negre, de la dita Agnès, vells.

Item hun mantonet negra, de la dita Agnès.

Item una polanda lahonada, de la dita Catarina, filla del dit deffunt.

Item una guonella de vert olivet, de la dita Catarina.

Item un parell de punyets de vellut vert, vells, de la dita Catarina.

Item hun mantonet petit de la dita Catarina.

Item una polanda leonada de la dita Johanneta, filla del dit deffunt.

Item una guonella de vert olivet.

Item un parell de punyets de vellut negra.

Item un mantonet negre.

Item una cuberta de coxí brodada de ceda negra ab alguns pedasos de poca vàlua.

Item dos perfills de marchs, de les infantes, molt sotils.

Item un cofret deurat buit.

Item un cofret ferrat, ab son pany e clau, dins lo qual ha algunes camises de mi dita Prexedis e de les dites infantes.

Item tres maraixes de vidre.

Item una làntia ab son guorniment.

En lo armari de la dita cambra atrobam algunes ampolles hon ha alguns olis de pochà vàlua.

En la recambra de la dita cambra, hon jau l'esclava, atrobam les coses següents:

Primo un llit de posts molt sotill, ab sa màrfegua plena de palla, molt vella.

Item un traverser ple de borra, molt dolent.

Item un lensoll sguinsat. [4v]

Item una vanova molt vella, sguinsada.

Item hun artibanch vermell vell, devant lo dit llit, buit.

Item sinch stormies de cuiro molt sotills, de dos coxins de cuiro [sic].

En una cambra pres de la dita recambra atrobam les coses següents:

- Primo hun llit de quatre posts ab sa màrfeua plena de palla.
- Item hun matalass de cànem, blau, sotill.
- Item hun traverser de fluxell.
- Item dos coxins plens de ffluxell.
- Item hun parell de lensolls de tres telles, de bri e stopa, cascun sotills.
- Item dues vànoves petites grosseres, velles.
- Item hun artibanch devant lo llit, de una caixa, en què ha tres coxins plens de fluxell.
- Item hun coffre vermell, buit, vell.
- Item hun artibanch vell, al peu del dit llit, buit.
- Item altre artibanch vell, buit.
- Item dues servidores de fust redones.
- Item un coffret ferrat, petit, vell.
- Item tres images velles de pocha vàlua.

En la sala atrobam les coses següents:

- Primo una taula largua, de fust de ciprés, ab llurs petges.
- Item un artibanch de tres caxes, vel, devant la dita taula, e la una de les quals ha alguns trossos de tovalles de pocha vàlua.
- Item dues cadires, la una plegadissa e l'altra no.
- Item hun artibanch de dues [caxes] en les quals atrobam una salsera de sall, dues ampolles de vidre de tenor de mig q^o quascuna, e un broqual blau pintat.
- Item un artibanch de una caixa, vel, en què ha pa.
- Item altre artibanch de dues caxes, vell, en què ha alguns legums.
- Item unes balanses ab alguns pesos de ferro.
- Item tres tovalloles noves sens randa, grosses. [5]
- Item quatre quanelobres de lautó, de tenir candale, hun de tenir oli.
- Item hun image de fust de nostra Dona, antich, ab portes.
- Item un torn de filar lana, e tres aspiadors.
- Item un bres de fust de infant, ab una vanoveta sotill.
- Item dues stores de peus, velles, de obra de alaquant, squinsades.
- Item una tovallola obrada, grossera.
- Item unes tovalles de stopa e dos torchaboques.
- Item una làntia ab son guarniment.
- Item una gera de coure e hun cadaf de aram.
- Item dos armaris de la dita sala, atrobam dos broquals e una ampolla, tot de vidre.
- Item en la dita sala atrobam un matalass de cànem vermell e mig blau, dolent.

En la despensa atrobam les coses següents:

- Primo dos librells de pastar, no plantats, envernissats.
- Item quatre posts e una fanyedora.
- Item dos sedasos de ceda e hun de cerra, sotils.
- Item dues tovalles de pastar sotills, e draps vells per cubrir lo pa.
- Item dues senalles de palma petites.
- Item un artibanch de una caixa de tenir farina, vell, buit.
- Item altre artibanch de una caixa hon ha algunes minudències de pocha vàlua.
- Item un tellador de fust gran.

En lo rebost dins la despensa atrobam ço quís seguex:

- Primo sis berals de vidre ab lurs serpelleres, de tenor lo hun de quatre q^o, e dos de tres q^o, e los altres de dos q^o.
- Item hun paner de dar pa a Tots Sants.
- Item hunambut.
- Item hun càvech.
- Item hun poll petit.
- Item una taula redona, petita.

Item un peu de debanadores de ferro.

Item un canelobre de ferro antich, sotil. [5v.]

Item un molí petit, de molre sal.

Item hun artibanch vell, petit, hon ha sis telladors de terra de obra de València, dues escudelles cuscuseres, poques.

Item quatre sachs de cànem de una quartera cascun.

Item una guaveta de fust.

Item dos paners de levar pa de taula.

Item dos asts de ferro grans.

Item en una guarba atrobam dues guanivetes.

En lo porxo entrant a la cuina atrobam so quis seguex:

Primo una taula de companya, vella, de dos petges.

Item una conqua de leutó, sotill, foradada.

Item un artibanch vell, de dues caxes, sens portes.

Item una perxa e perxerons, e una caldera dolenta de cassar perdius ab lurs filats.

Item un pegès de ferro.

Item un banquet petit de post.

Item una stora de spart sotill.

Item unes beasses de lana velles.

Item una exclusiva de ferro ab lo peu de fust.

Item dos tapits vels, petits.

Item una romana petita ab son piló.

Fferramenta

En un armari atrobam les coses següents:

Primo vuit barrines, entre barrines e punyers.

Item una serra molt petita.

Item quatre limes, tres censerres e una trencada.

Item una raspa e una astaffina, un ferro de dart, hun compàs, hun motlo de rotlo, e una caldereta de coura aigo cuita.

Item un fill hon ha tornets e anells rierats.

Item set ferros de tornaguar, e tres trepans grans, hun compàs petit, tres exells petits, dues scarpres, hun martell, tres planons, hun gran e [6] dos petits, tres planons oronellats, hun martell petit, hun trau de foradar sols de matrasos.

Item en una senalla, tres scarpres, ço és, dues planes e una gubia, dos ferros de lansa vels, hun barrobí e una barrina largua, una plana de dues mans, hun dressador, una axa gran, una faus de seguar.

Item dos parells de xades, e un parell de pintes dolentes.

En la cuina atrobam les coses següents:

Primo una caldera gran.

Item una bassina gran de lautó.

Item sinch lumaners de ferro.

Item una guaveta de fust.

Item una caldera pocha.

Item vuit plats de stany e sis gresalls.

Item dos ferros de cuinar.

Item una paella ab sa giradora.

Item hun ast de fferro petit.

Item quatre plats de terra.

Item tres telledors de fust.

Item tres olles de coure, la una gran e les altres migenserres ab una cubertora de ferro.

Item una olla de terra.

Item unes greelles e una raia petita.

Item hun cossi de fer bugada.

Item hun manador de ast de ferro.
 Item un lavador de olles de ferro.
 Item dos asts de ferro petits.
 Item una caldera foradada.
 Item una olla cuscusonera.
 Item dues alfàbies de tenir aigua.
 Item dues gerres e hun cadaf, tot de terra.
 Item una concha petita de aram. [6v.]
 Item un bassí de lleutó petit.
 Item un morter de pedra ab sa mà.
 Item dos morters de terra, lo un gran, l'altre petit.
 Item hun morter de coure ab sa mà.

En lo replà de la scala atrobam en hun lanser, quatre lances ab lurs ferros.

En lo escriptori del pla de la scala atrobam les coses següents:

Primo hun calestó de ferro.
 Item hun parell de sperons.
 Item dues reioles ab dues baules de perar balesta.
 Item hun traspontí petit ab un tapit vel, squinsat, de pocha vàlua.
 Item tres banchs de fust.
 Item tres singles de sella, velles.
 Item un sint de perar balesta.
 Item hun fre genet.
 Item una spasa de una mà.
 Item una balesta e una alena ab pesadors.
 Item unes balanses grans de ferro ab sis pesals.
 Item una altra balansa poqueta ab diversos pesals.
 Item una corryola.
 Item hun dressador e hun punyal de vich sotil.
 Item dos gonyets de polige de ferro.
 Item hun broquer antich, vel.
 Item una coriola gran de ferro.
 Item una manyopa envernissada, de ferro.
 Item tres servelleres.
 Item dos mans brassos de asser.

Item un coffre de obra de pisa vel; dins atrobam ço quis seguex:

Primo una capa de drap negre, del dit deffunt.
 Item una clotxa burella, vella.
 Item hun manto negre, nou. [7]
 Item altre manto negre, vell.
 Item hun guonell vell, negre, folrat de blanquet.
 Item altre guonell negre, forrat de pell blanca.
 Item altre guonell de bristó, forrat de blanchet, vell.
 Item hun gipó de fustany senrós, ab lo collar de drap negre, vell.
 Item altre gipó de fustany, ab collar e mànegues de drap negre, vell.
 Item unes calses negres, noves, folrades de blanquet.
 Item altres calses velles, folrades de blanquet.
 Item dos berrets senàs, sotils.
 Item un manto de yamelot negre, folrat de drap negre.
 Item unes cuirases grogues, ab puntes de vellut vert.
 Item altres cuirases blanques, jenovessas, de pocha vàlua.
 Item en hun armari de fust, atrobam diverses cartes, libres e scriptures molt antigues.
 Item hun artibanch de fust ple de diverses scriptures e cartes.

Item hun caxó ab son pany e clau, de noguer, dins lo qual atrobam dues capsas e altres minudènsies, e una cuberta de coxí ab letres, tot de pocha vàlua.

Item un parell de sperons antichs.

Item hun imatge de drap en què és pintada la mort.

Item una carta de navegar ab un parell de festes.

Item un taulell de scriure, de noguer.

Item hun tinter redó ab hun segellador, e hun feristoll petit ab unes tisoires e dos talanplomes.

Item dues capsas redones ab dos pesos de florins.

Item hun canelobre de leutó, de canela [*sic*, ¿*candela*?], trencat.

Item un caxó larg de tenir letres.

Item unes tenalles de scurar astor.

Item **en hun parestatge** atrobam hun libre de paper sisternat, ab les [7v.] cubertes vermelles, ab sinch bolles a cascuna part, intitulat *Los Evangelis*, en romans.

Item tres libres de perguamins en què es troba tota la *bribria*, en romans, lo hun dels quals és ab cubertes negres an sinch bolles, e l'altre ab cubertes verdes e senyal de sinch bolles, e l'altre ab cubertes vermelles ab sinch bolles.

Item hun libre de paper ab cubertes vermelles ab sinch bolles, appellat *Libre dels àngells*.

Item un libre de paper ab cubertes vermelles ab sinch bolles, appellat *Flor Sanctorum*.

Item un libre de paper descornat, tracta de la *faula den Tesello*.

Item hun quern descornat principiat en la primera carta, escrit en vermelló com *lo rei Falip para de Alexandra*.

Item hun libre petit de perguamins ab cubertes verdes appellat *madari*

Item hun libret petit de paper, sisternat de perguamí, appellat *Offici del fas*, principiat en la primera carta *Salvum me fac Deus*.

Item hun libret de paper hon ha diverses oracions petites.

Item altra libret de paper qui tracta de *confessió*.

Item sinch querns de pergami, scrit de letra grossa, de *Offici de Iglesia*.

Item sis querns, sisternats de perguamí, a paper, appellat *Les Epístoles de Sent Pau*.

Item unes *Ores*, de perguamí, ab tanquador de argent, ab cubertes de cervís.

Item hun libre vel, de paber [*sic*], ab cubertes de perguamí, tractant *Dels articles*.

Item un libre de paper, ab cubertes de cuyro vermell, tractant *Del girament de la luna*.

Item un libre de paper, ab cubertes verdes, tractant *dels de Aragó e de la pressa de Malorcha*.

Item hun libre de paper, ab cubertes de perguamí, ab lo tancador de albadiny vermella, de quatre querns, nombrat de la primera carta fins a la darrera qui són escrites Liiij, e les restants cartes són blanques no nombrades, lo qual tracta de la *heretat del honor en Joan Sunyer*, pare del dit deffunt. [8]

Item un libre de paper, ab cubertes de perguamí, intitulat en la primera carta, *En nom de ntre. Senyora, libre de mi dona Magdalena muler den Franci Lodrigo q^o*.⁸²

Item hun libre de paper, ab cubertes de perguamí, intitulat en la cuberta, *libre de comtes de la dita dona Magdalena*.

Item atrobam en la dita heretat hun leut de pescar, lo qual és a la dresana ab tota sa exàrcia, abre e rems.

Item atrobam en lo dit escriptori unas velles de canem del dit leut.

En lo corral atrobam les coses següents:

Primo hun poal de aram petit ...per pohar aiguo del pou.

Item en lo stable atrobam hun asse de pel castany ab son bast.

Item hun banch de fust.

En la entrada atrobam un banch larg ab ses petges.

Item una làntia ab son guorniment.

En la cambra dels catius, après lo corall, atrobam ço quis seguex:

Primo tres argues de fusta velles e antigues, buides.

Item una taula streta folrada de cànem blau.

Item unn canyís de verguar lana.

En una botiga apres la cambra atrobam les coses següents:

Primo dotze geres olieres buides, velles, de les quals ne ha quatre són senseres e les altres feses e trenquades.

Item deu cairats de fusta vermella e blanca, vells.

En lo seller atrobam ço quis seguex:

Primo una alfàbia petita envernissada, de tenir oli, buida.

Item dues alfàbies grans trecades, per tenir forment.

Item un cossi petit. [8v.]

Item dos cubells de fust.

Item una bota de mena deffonada a lo hun cap.

Item una mige bota defonada.

Item una alfàbia petita oliera, buida.

Item dos carratels vels ab cercolls.

Item hun caratell ab quatre congrenys.

En una botigua prop la porta forana atrobam ço quis seguex:

Primo tres alfàbies grans de tenir forment, en les quals ha entorn quatre q^o de forment.

Item una stora de palma redona, sguinsada.

Item hun dayll de fferro.

Item mige q^o e una barcella, tot de fust.

Item hun carratell vell, buit.

Item una bota de mena, dolenta.

Item un leva cap de ferro.

Item un martinet dolent, de parar balesta.

Item hun canelobre de ferro, dolent.

Item una alfabieta verda, dins la qual atrobam dues q^o de forment.

Item atrobam en la dita heretat **un sclau**, de natió de turchs, apellat Valim, de edat de XXXV anys, o aquens entorn.

Item atrobam una sclava, de natió de rosos, apellada Marguarida, de edat de XXXV anys, o aquens entorn.

Item atrobam una borda nutriguada de casa, filla de la dita Marguarida sclava, apellada Miquela, de edat de dotze anys, o aquens entorn.

Item atrobam un bord, fill de la dita Marguarida, nutriguat de casa apellat Raffell, de edat de set anys, o aquens entorn.

Item atrobam en la dita heretat hun segell dor de pes [en blanc].

Mes avant, continuant lo dit inventari, atrobam **en lo desus [9] dit scriptori** hun libre en paper, ab les cubertes de perguamí, ab sivella e corretga, de vuit querns nombrats de la primera carta fins en la CXV cartes, e lo restant en paper blanch, e en lo qual libre són continuats los censals per deu e derg, los quals lo dit deffunt rebia axí dels seus propis com per lo adot de mi dita Prexedis, e lo qual libre comensa en la primera carta, *En nom de nostre Senyor Déu, sia...*

Primerament es continuat fer a la dita heretat en Johan Mestra de la parròquia de Alaró, cascun any en la festa de Nadal, deu liures per la sua Alcharia.

Item fa de cens N'Antelm Sentjust de la parròquia de Calvià, a la festa de Sent Miquel, quatorza liures, per consignació de 20 liures que moss. Blay de Tagamanent féu al dit deffunt per la Alcharia de Calvià, la qual li vené lo dit deffunt.

Item fa de cens en Bernat Vicens de la parròquia de Calvià, en la festa de Sent Miquel, trenta e sis liures per la sobre dita rahó de moss. Blay Tagamanent.

Item fan de cens N'Arnau Burguet e sos freres, deu quarteres de forment, cascun any, a la festa de Sent Pere e Sent Faliu, de les quals X qres. na consignà sobre en Jordi Fioll de Muro tres qres., e sobre N'Anthoni Puigderós de la parròquia de Lucmaior quatre qres., e sobre N'Anthoni Bastard de Benisalem tres qres., de les quals consignacions lo dit defunt no ha rebudes sino que lo dit Arnau Burguet lo paguà complidament fins lo dia que morí, salvo emperò dues qres. que restaven. [9v.]

Item fa mss. Pere Steva, prevere de la parròquia de Sineu, cascun any, en la festa de Sent Pere e Sent Feliu, dues quarteres e mitge de forment.

Item fa de cens en Barthomeu Gelabert del loch de Biniali, una liura e quinze sous, cascun any, a la festa de St. Pere e St. Feliu per una sort de terra.

Item fa de cens en Johan Fioll de Consell, o son hereu, cascun any, en la festa de St. P. e St. F. una liura e sinch sous per una sort de terra.

Item fa de cens en Pere Font de la parròquia de Incha, en la festa de Sent Johan de juny, vint e dos sous e sis, per hun tros de terra; de les una liura dos sous e sis dins., lo dit deffunt consignà als freres menors de Incha setze sous, per què resta a la dita heretat sis sous e sis dins. cens.

Item fa de cens N'Andreu Monistroll de la parròquia de Selva, e sa muller, ara emperò estant en Incha, cascun any en la festa de Sent Johan de juny, vint sous.

Item fa de cens en Bernat Coll de la parròquia de Alcúdia, en la festa de Sent Pere i Sent Faliu, una quartera de forment.

Item fa N'Arnau Coll de la parròquia de Alcúdia, cascun any, en la festa de Pasco, cinch sous.

Item fa de cens en Johan Rosselló, o en Pere Prats possehidor de la heretat del dit Johan Rosselló, onze sous cascun any, en la festa de Pascho.

Item fa de cens en Johan Forner, cascun any, a la festa de Pascho, tretze sous. [10]

Item fa de cens en Pere Bausà, cascun any, a la dita festa, dotze sous e sis diners.

Item fa de cens en Bathomeu Palau, o son hereu, cascun any, en la dita festa de Pascha, dos sous e sis drs.

Item fa de cens en Pere Masseguer, en la dita festa de Pascha, tres sous e mig.

Item fa de cens en Jaume Cenra del loch de Lozeta, cascun any, en la festa de Pascha, tres sous e tres drs.

Item fa de cens en Guillem Planes, en la dita festa, cascun any, dotze sous e sis drs.

Item fa de cens en N'Anthoni Coll de la parròquia de Incha, a la festa de Pasca, vint e cinc sous.

Item fa de cens en Jacme Loner de la parròquia de Incha, cascun any, en la festa de Pascha, deu liures.

Item fa de cens en Barthomeu Palau, o son hereu, cascun any, en la festa de Pascha, per certa sort de terra de Ayamans, vint sous.

Item fa de cens en Guillem Planes del loch de Ayamans, cascun any, en la festa de Pascha, per certes sorts de terra e alberch posseex en lo dit loch, tres lls. dos sous e sis drs.

Item fa de cens en Guabriell Sabater, e ara moss. Johan Fuster, per una Alcharia apellada les Jovades, cascun any, en la festa de Nadal, quinze liures, de les quals lo dit moss. Fuster ne ha remudes al dit deffunt set lls. i mige, per què na resten set liures deu sous. [10v.]

Item fa de cens en Pere Bonet de la parroquia de Benisalem, cascun any, en la festa de Nadal, nou liures, per una Alcharia que posseex a Alaró.

Item fa de cens N'Anthoni Gelabert, o ara en Pere Frau, de la parròquia de Alaró, cascun any, en la festa de Sent Pere e Sent Faliu, dues qres. de forment.

Item fa de cens lo dit Pere Frau, cascun any, en la festa de Nadal, per la sua Alcharia, deu lls.

Item fa de cens lonor en Miquell Muntanyans ciudadà, o sos hereus, cascun any, en la festa de Seta. Maria, vuit sous.

Item fa de cens lo offici dels paraires, cascun any, en la festa de Sent Miquell, dotze liures, per lo alberch.

Item fa per lo adot per mi, dita Prexedis, al dit deffunt, constituït segons apar ab lo dit spoli fet e fermat en poder del not. deval scrit, sots a vint e vuit de julioll any Mil CCCC L hu, en Baltasar Claret ciudadà de Mca., per hun seu alberch, quatre liures e sinch sous, cascun any, en la festa de Nadall.

Item fa d'altra part lo dit Baltesar Claret, per la dita constitució de dot, cascun any, en la festa de Sent Miquel, altres quatre liures e sinch sous, per lo dit alberch.

Item fa de cens per la dita constitució de dot, en Jacme Darenys paraire de Mca., cascun any, en la festa de ntra. Dona de agost, dotze sous.

Item fa per la dita constitució, en Pere Marí sparter de Mca., per lo seu alberch, vint e quatre sous, cascun any, paguadors en la festa de Sent Miquel. [11]

Item fa de cens en Joan Truyoll, per la dita constitució, sinch lls. cascun any, paguadores en la festa de Pascha, per hun alberch.

Item fa de cens per la dita constitució, la muller den Jordi Armengoll paraire de Mca., per un seu alberch, dues lls. e vuit sous cascun any, paguadores a la festa de Sent Miquell.

Item fa de cens per la dita constitució, moss. Salvador Arbona prevere, per hun alberch, cascun any en la festa de Pascha, dues lls. 10 ss.

Item fa de cens per la dita constitució, en Pere Jover paraire, per huns molins drapers, a la festa de Nadall, cascun any paguadores, quatre liures.

Item fa de cens per la dita constitució, en Guabriell Riusech sastre, per hun seu alberch, cascun any paguadores a la festa de ntra. Dona de març, quatre liures tres sous.

Item fa de cens per la dita constitució, en [en blanc] Ribes de Ciutat, per hun alberch, cascun any paguadores en la festa de Nadal, quatre liures dos sous.

Item fa de cens per la dita constitució del dot, en Francí Vellariolla, per hun alberch, cascun any paguadores en la festa de Sent Johan de juny, set liures e dotze sous.

Item fa de cens per la dita constitució de dot, N'Arnau Busquet, quatre liures cascun any, paguadores en la festa de Tots Sants, lo qual censall no és continuat en lo dit libre.

Deutes

Item atrobam que Johan Obrador de la parròquia de Incha deu a la dita heretat set liures, restants de aquelles cent e deu liures per les quals lo dit deffunt havia venut hun catiu de natió de turchs. [11v.]

Més avant atrobam en la dita heretat **la illa de la draguonera**, en la parròquia de Andrag scituada, la qual és tinguda a cens de setze sous cascun any, paguadors als Senyor bisbe de Barchinona, e sots alou de aquell, e la qual comprà lo dit deffunt del honor Guaspar Çafortesa e de la dona Maria sa muller, segons appar per acta feta en poder [en blanc].

Postmodum vero die, continuando inventarium, invenimus res et bona sequentia, que **in dicta parochia de Andragio**⁸³ fuerunt inventa:

Primo un perell de lensolls oldans, de quatre telles cascun.

Item una vànova prima, sotill.

Item una flasada de borra.

Item unes stovalles de tinell, oldanes.

Item quatre torchaboques, oldans.

Item unes tovalles de stopa, de taula largua.

Item hun plat de stany.

Item una taula petita.

Item una destral grossa.

Item dos telladors de fust.

Item una olla de coure.

Item una olla cuscusonera.

Item un calderó poquet.

Item una granera de fust, dues scudelles de terra, dos cadaffos de vidre, hun lumaner, hun canelobra, hun scarppe, dues olles de terra, dos cadaffos e dues gerres de terra, e altres minudèncs de pochà vàlua, les quals són estades venudes en la parròquia de Andrag per xxiii ss. vi, segons en lo encant de la dita heretat serà contengut.

Hec et non alia bona invenimus stare in predicta hereditate que ad [12] nostram devenerunt notitiam. Protestamur tamen quod si plura bona seu jura dicte hereditati pertinentia deinde invenerimus, id totum quid quid et quod tum fuerit, mox in presenti inventario scribi et reponi faciemus. Omni fraude, malignitate, et collusionione cessantibus penitus et exclusis. Sub bonorum meorum presentium et futurorum omnium ubique obligatione. Quod est actum in Civitate Maj. die quintadecima mensis novembris anno a nativitate Dni. millesimo CCCC sexagesimo tertio. Sig+num Guabrielis Martini et Praxedis uxoris dicti ven. Nicolai Sunyer q^o, predictorum, qui hec, dictis nominibus, laudamus et firmamus.

Testes huius rei sunt Melcior Moya, barbitonsor, Petrus Mari, sartor, et Bartholomeus Canaves scriptor Maj., in quorum presentia dicta ven. domina Praxedis, uxor dicti ven. Nicolai Sunyer q^o, firmavit. Desunt vero dte. ven. Guabrielis Martini, qui predicta firmavit die vicessima mensis et anni predictorum. Fuerunt testes dictus Bartholomeus Canaves et Petrus Sportell scriptores Majoricarum.

RESUM

D'una notable documentació custodiada a l'arxiu del monestir de santa Elisabet de monges jerònimes, pertanyent a cinc generacions de la família dels mercaders Sunyer, que van del s. XIV al s. XVI, es transcriuen dos inventaris, un de Berenguer Sunyer (1376) i l'altre de Nicolau Sunyer (1463). La documentació fou portada al monestir per sor Maria Sunyera, últim membre d'una rama d'aquesta família, que va ser durant 55 anys propietària de l'illa de Sa Dragonera. Sobre tota la parentela, s'ofereix la informació continguda en la documentació restant.

ABSTRACT

Two inventories, one of Berenguer Sunyer (1376) and the other of Nicolau Sunyer (1463) are transcribed out of a noteworthy documentation which was kept in the archives of Saint Elisabet monastery for nuns of the order of Saint Jerome, and belonged to five generations of the merchants family of Sunyer from the XIV to the XVI century. The documentation was brought to the monastery by Sister Maria Sunyera, last member of that family branch who were owners of Dragonera Isle for 55 years. The remaining documentation offers information on all the family relations.

Cerámica medieval de la Costa d'en Sintes nº 2 de Palma. Resultados de la intervención arqueológica

ELVIRA GONZALEZ GOZALO

Introducción

En el interés de hacer público los descubrimientos arqueológicos que se vayan produciendo en las excavaciones de urgencia efectuadas en el casco antiguo de nuestra ciudad, publicamos aquí los resultados de la intervención llevada a cabo en el mes de febrero del pasado año 1994, en el solar sito entre el nº 2 del callejón denominado Costa d'en Sintes y la parte lateral de las casas de la calle Ca'n Carrió nº 4 de Palma.

El solar, de líneas cuadrangulares, se hallaba circunscrito por los lados S. y E. por dicha cuesta en ángulo, y por los lados N. y O. por los muros de los edificios vecinos colaterales, en uno de los cuales, el del lado Norte podía observarse, en su mitad inferior, una franja de 6 hileras paralelas de *opus spicatum* confeccionada con cantos rodados y trozos irregulares de *marès* sin relación aparente con el terreno de la excavación.

Desde la calle Ca'n Carrió hasta el firme del solar, se inicia un desnivel de algo más de 4 m. que deja ver el perfil de la zona que cae en vertical hacia la mitad occidental del cuadrilátero y se descompone en materiales de aluvión de pequeños cantos rodados y guijarros, observados en el suelo de las catas a 1.40 m. de profundidad.

1. Restos de una habitación.

La casualidad hizo que al excavar dichas catas para la caja del ascensor y el algibe del nuevo edificio, salieran a la luz los lienzos de dos muros, casi paralelos, de 2,50 m. de longitud (izquierdo) y 2,70 m. (derecho) y de alrededor de 40 cm. de espesor, formados por pequeños sillares unidos con regularidad con cemento mallorquín.

Desconocemos la profundidad y altura que podía haber alcanzado esta cámara, lo que sí podía observarse aún eran estos dos muros con los arranques de una bóveda hundida tiempo atrás y el interior totalmente cubierto de tierra.

La función de esta habitación sólo puede ser hipotética. El carácter abovedado de la misma y su profundidad alcanzada dentro del subsuelo nos llevan a la conclusión de que fuera un sótano de alguna vivienda; una hipótesis nada desdeñable nos conduce a creer que estos muros fueran los de uno de los molinos que flanqueaban la desembocadura de

la riera en este tramo de la Rambla a principio del siglo XVII. Así se explicaría su ubicación en el escalón natural de terreno y sobre la riera, desnivel que sería aprovechado para su funcionamiento.

2. Estudio del material cerámico

Por la observación realizada durante la excavación, el escalón rocoso se niveló por su lado Oeste con un relleno de tierra grisácea, muy suelta, ligada a fragmentos cerámicos de corte limpio, en su gran mayoría de origen alto y bajo medieval pero sin ser vinculantes con el solar que nos ocupa. Sus actuales dueños, los Sres. Llompart Palmer, relatan la circunstancia de que uno de sus abuelos, el cantante de ópera Uetam dueño de esta esquina, había traído la tierra desde otra de sus propiedades, concretamente del lugar cercano a Palma llamado Son Suredeta, para proceder a la nivelación del suelo y edificar las cocheras de su casa sita en la calle Ca'n Carrió nº 5, frente al solar.

Una corta visita al lugar de Son Suredeta dentro de los terrenos de la Base Militar General Asensio no me ha permitido apreciar ningún indicio de un traslado de tierras, menos aún, la presencia de una cerámica tan concreta; sin embargo, el encargado de las casas, Sr. Rubí, piensa que ese traslado no es de extrañar que pudiera haberse realizado desde algún terreno de los alrededores, menos rocoso que el lugar donde se sitúan las *possessions*.

Las características de esta cerámica nos muestran en abundancia fragmentos propios de la cerámica árabe de fines del siglo XIII y catalano-valenciana de los siglos XIV y XV. Una disposición por otra parte muy común en los sondeos arqueológicos efectuados en el casco antiguo de algunas de nuestras ciudades, presentándose muchas veces la secuencia cerámica de manera continuada.

Los fragmentos recogidos en la Costa d'en Sintes se clasifican en distintos grupos que van desde los más numerosos de la vajilla de mesa, cocina, almacenamiento o transporte, al utillaje alfarero o de la construcción.

2.1. La vajilla de mesa (lám. I, II y III) reúne fragmentos de escudillas, platos, platos *talladores*, ataifores y jarritas.

Las escudillas, con una cronología situada entre finales del siglo XIV y principios del XV, muestran dos procedencias bien definidas: Paterna y Manises. El ejemplar de Paterna mejor conservado es de base cóncava y decoración central con *atafia* en azul (fig. 1); el de Manises tiene el pie discoidal y la figura del *halcón y hojas de perejil* en dorado (fig. 2).

La escudilla deja paso al cuenco representado en el fragmento de un pie anular en verde y manganeso de Paterna con el motivo ya clásico del escudo cruzado en el centro (fig. 5).

Los platos también tienen una cronología parecida a las piezas anteriores si bien en estos casos propia de finales del siglo XIV. Destacan los 4 fragmentos del ala con motivos geométricos en verde y manganeso, uno de un plato *tallador* del taller catalán (fig. 6) y otros 2 con las ondulaciones de la orla propias del paternerero (fig. 7) y del

catalán (fig.9). Un fragmento de un centro también es catalán (fig. 8). El único fragmento de plato con ala en azul es de Paterna (fig. 10).

También se han encontrado las bases de 2 atafiores, uno catalán verde y morado con decoración central cuadrangular (fig. 11) y otro con el anverso decorado en azul con un *matacán*, el perro o la liebre rampantes de origen manisero, ya propio de entrada el siglo XV (fig. 12). A estos hay que añadir los 2 fragmentos muy reducidos de las paredes de 2 jarritas de mesa almohades, una de pasta beige con horizontales esgrafiadas y pincelada intermedia en verde (fig. 13), y la otra, de pasta rojiza también esgrafiada con motivos curvilíneos sobre manganeso, muy comunes en el siglo XIII (fig. 14).

2.2 La vajilla de cocina (lám. III y IV) está representada por 2 fragmentos de tapaderas de forma convexa y paredes curvadas con un diámetro de 9 y 9,5 cm. y con la ausencia en ambas de pedúnculo central. Están solamente bizcochadas y la pasta es rosada con engobe amarillento para una (fig. 15), y beige con la superficie requemada para la de menor tamaño (fig. 16). Ambas son bajomedievales y estarían destinadas a cerrar jarritas o marmitas.

También hay 2 fragmentos de lebrillos o *alcadafes* hechos a torno rápido y de paredes escalonadas decoradas con la misma técnica incisa *al peine*. La pieza mayor, con una boca de alrededor de 26 cm. de diámetro lleva el motivo ondulado (fig. 17) y la menor, de 20 cm. de diámetro, está incisa a bandas horizontales (fig. 18). La cronología, con paralelos en el Sur peninsular, se estima propia del siglo XIV y su función podía ser para la preparación de algunos alimentos.

Los morteros también característicos de fines del siglo XIV tienen su representación en 2 ejemplos de sendas paredes de cuerpo troncocónico invertido y baquetones verticales o inclinados para su mejor manejo (fig. 19 y 20). El vedrío es verde por ambas caras, salvo el interior de una de ellas que es de tono melado y pasta tipo *sandwich*.

2.3. La vajilla de almacenamiento (lám. V) está formada por un fragmento de vasija y 3 de tinajas con una cronología similar entre los siglos XIII y XIV.

El fragmento más elaborado (fig. 21) dibuja la curva de una panza alta de una tinaja decorada con motivos enfilados de cuerda seca parcial en esmalte azul turquesa y estampillados con la palabra árabe *al-Mulk -el Imperio (es de Allah)* - en una hilera inferior, posiblemente de procedencia cordobesa.

Los otros fragmentos de tinajas llaman la atención por el extraordinario tamaño de la abertura de sus bocas en torno a los 30 y 33 cm. de diámetro aproximadamente. Del borde, muy engrosado en ambos casos, parte el arranque curvado de un cuerpo globular cubierto en un caso con vedrío verde oscuro por ambas caras (fig. 23), y en el otro con vedrío azul turquesa en el borde e interior de la pieza (fig. 24). Se observa también en la primera, la impresión ornamental de una cuerda en torno al bisel del labio muy característica en este tipo de tinajas árabes.

Finalmente, el fragmento muy reducido de una vasija con la pared externa con acanaladuras incisivas paralelas y otras contrapuestas en diagonal sobre una línea de manganeso, todo bajo vedrío verde y por ambas caras (fig. 22).

2.4. La vajilla de contención (lám. VI y VII). Hemos incluido en este apartado 6 tipos de formas que difieren de las de almacenamiento porque su *stock* es más limitado que aquellas. Son piezas de capacidad intermedia entre las de almacenamiento y las de mesa y permiten una provisión y reserva "puentes" entre una y otra.

Entrarían a formar parte de este grupo los fragmentos de los bordes de 2 jarras (fig. 25 y 26) con un diámetro aproximado de boca en torno a los 11 cm. La cara externa del labio está engrosada y va decorada en ambos casos con líneas paralelas horizontales en manganeso más o menos gastadas. Su cronología es propia de fines del siglo XIII.

También, un fragmento de un cuello cilíndrico con inicio de hombro inflado de un cántaro decorado con bandas onduladas *a peine* (fig. 27), y el asa de una jarra con finos trazos pintados en almagre por encima de la inflexión, con paralelos vistos en la cerámica árabe del siglo XIII del Sur peninsular (fig. 28).

Finalmente, un fragmento de cuello cilíndrico con el arranque de un asa de una jarra probablemente bajomedieval con un goterón de vidrio melado que cae desde el borde y cubre parte del cuello (fig. 27).

Dentro de este apartado de piezas de contención hemos querido añadir el fragmento de una pared y arranque de la base en inflexión interna de un tarro o albarello decorado en azul con el motivo clásico del roleo sobre fondo a rayas del taller bajomedieval de Paterna (fig. 30).

2.5. La vajilla de uso múltiple (lám. VII). El tipo tina o *bugader* se presenta bajo 2 ejemplos distintos de perfil muy similar con el labio engrosado ligeramente vuelto hacia el exterior y cuerpo troncocónico invertido, uno de ellos con la pared ligeramente ondulada producto de un pequeño desacople en el torno (fig. 31). La decoración se basa en delgados chorreones intencionados de manganeso, paralelos entre sí y perpendiculares al borde, bajo una cubierta vítrea de color verde turquesa, sólo en el interior, que procuraba la impermeabilidad del vaso al usarse en las faenas de la colada o del aseo personal. Sin paralelos vistos aún, puede ser con toda probabilidad una pervivencia del taller árabe.

2.6. Entre los llamados objetos adicionales hay que contar con el fragmento de un reposadero de vasijas o *reposatinajas* (fig. 34), muy tosco, de planta cuadrada y 7,5 cm. de altura de pared, de arcilla sin desbastar llena de *vacuolas* y grueso desengrasante mal triturado.

2.7. Incluimos también como utillaje arquitectónico el fragmento de un tubo cerámico de unos 13 cm. de diámetro (fig. 33) que conserva restos de un anillo exterior moldurado cerca del borde para encajar otro tubo, similar a los vistos en excavaciones con materiales de construcción del siglo XIV.

2.8. En cuanto a lo que concierne al utillaje de alfarería, se ha recogido una pata de atifle entre el material cerámico (fig. 35). La especialización concreta de este pequeño utensilio para separar las piezas entre sí en el horno y evitar que se mezclen los aliños, descarta el que fuera utilizado para otro menester. La presencia de vidrio transparente en

una de las puntas de las púas hace pensar en un taller medieval con un nivel técnico suficiente para llevar a cabo vedríos.

Conclusiones

La cerámica recogida en la Costa d'en Sintes es fruto de una contaminación del solar con tierra traída desde otro lugar. Si nos ceñimos a la tradición oral, esta tierra y el material cerámico que acompaña proceden de Son Suredetta, a pocos kilómetros de Palma por la carretera de Génova. La cerámica al parecer, no es por tanto vinculante al casco antiguo de Palma sino referente a una casa medieval alejada de la ciudad cuya actividad, por el tipo de vajilla encontrada, estaría centrada entre mediados del siglo XIII y principios del siglo XV.

Las piezas indican su pertenencia a una vivienda autosuficiente, con medianos y grandes depósitos domésticos de contención y almacenaje de agua (tinajas, vasijas, jarras) de la 2ª mitad del siglo XIII y siglo XIV, y *reposatinajas* para su acomodo. Para las faenas de la colada han aparecido fragmentos de dos tinas similares con las paredes internas impermeabilizadas con vedrío azul turquesa.

La ollería de cocina no es muy relevante. Es una vajilla de uso común con *alcadafes* o lebrillos para la preparación del pan o sémolas, morteros para triturar condimentos, tapaderas de marmita o jarritas, y un fragmento de tarro cilíndrico para guardar las conservas.

La vajilla de mesa, más refinada, presenta fragmentos de piezas planas para servir alimentos sólidos (platos, platos *talladores* y atañores) y escudillas para los caldos con decoraciones clásicas patenera y catalana en verde y manganeso, y azul de Paterna y azul/dorada de Manises de fines del siglo XIV al siglo XV.

Las figuras del *matacán* en azul, y del *halcón* y *hojas de perejil* en dorado, son motivos del taller de Manises inspirados en los reinos vegetal y animal que se unen al pseudo-heráldico con escudo central en verde y manganeso y al epigráfico con *alafia* en azul de Paterna. Son ejemplos de una loza procedente de una vivienda con cierto acomodo, consumidora de una cerámica importada y en relación cercana con un alfar, como nos lo indica el fragmento del atifle.

Volviendo a la Costa d'en Sintes (antigua Costa d'en Rata) insistimos en señalar que los dos muros que salieron a la luz pueden ser los de uno de los molinos de paños que se establecieron en esta cuesta y que tantos problemas de índole sanitaria acarrearón a los vecinos de la zona a lo largo del siglo XVII, debido a la evacuación de sus aguas sucias a la riera. La ausencia de más material nos impide sacar conclusiones al respecto, sólo apuntar esa posibilidad en vista a su ubicación sobre el terreno, aprovechando el desnivel tan acusado que se produce desde la calle Can Carrió hasta la Rambla.

Inventario de materiales

Nº Catálogo: 01
 Nº Inventario: CS. 8/94
 Forma y tipo: Abierta-Escudilla
 Dimensiones: Alt. máx.: 8 cm.; diám. base: 5 cm.
 Cronología: Final S. XIV
 Morfología: Fragmento de pared de perfil curvo y base cóncava
 Técnica: Pasta rosácea-amarillenta, textura compacta; cocción oxidante. Cubierta vítrea blanca (muy degradada)
 Decoración: Pintada. Azul Paterna; en el centro quizás leyenda árabe en letra cursiva enmarcada en un doble recuadro central; el exterior abierto en punta en mitad de sus lados.

Nº Catálogo: 02
 Nº Inventario: CS. 1/94
 Forma y tipo: Abierta-Escudilla
 Dimensiones: Alt.: 5 cm.; diám. pie: 5, 5 cm.
 Cronología: S. XIV-XV
 Morfología: Labio redondeado, perfil curvo; pie discoidal rehundido
 Técnica: Pasta anaranjada, textura compacta; cocción oxidante. Cubierta vítrea blanca (degradada)
 Decoración: Pintada. Dorada Manises con figura de halcón punteada y hoja de perejil estilizada en el anverso y línea circular en el reverso.

Nº Catálogo: 03
 Nº Inventario: CS. 14/94
 Forma y tipo: Abierta-Escudilla
 Dimensiones: Alt. máx.: 8 cm.; diám. base: 5 cm.
 Cronología: Final S. XIV
 Morfología: Perfil curvo; parte baja de la panza
 Técnica: Pasta rosácea, textura compacta con pequeños huecos; cocción oxidante. Cubierta vítrea blanca
 Decoración: Pintada. Azul patenera. Motivo de palmetas punteadas flanqueadas en hilera por hojas rayadas.

Nº Catálogo: 04
 Nº Inventario: CS. 28/94
 Forma y tipo: Abierta-Escudilla
 Dimensiones: 3,2 x 4,3 cm.
 Cronología: Fin. S. XV
 Morfología: Perfil curvo; pared del vientre cercano al pie
 Técnica: Pasta rosada con vacuolas, textura compacta; cocción oxidante. Cubierta vítrea blanca
 Decoración: Pintada. Azul y dorada de Manises con decoración reticular y banda maciza dorada con motivos circulares de doble trazo en azul; estilizaciones en dorado en el reverso.

Nº Catálogo: 05
 Nº Inventario: CS. 13/94
 Forma y tipo: Abierta-Cuenco
 Dimensiones: Diám. pie: 5,5 cm.
 Cronología: S. XIV

Morfología: Perfil curvo; pie anular con carena
Técnica: Pasta rosácea, textura compacta; cocción oxidante. Cubierta vítrea blanca en el anverso
Decoración: Pintada. Patenera en verde y morado. Motivo con escudo central barrado.

Nº Catálogo: 06
Nº Inventario: CS. 9/94
Forma y tipo: Abierta-Plato *tallador*.
Dimensiones: Diám. borde: 23 cm. aprox.
Cronología: S. XIV
Morfología: Fragmento de pared de perfil troncocónico y labio levantado con el borde biselado
Técnica: Pasta rosácea con desengrasante, textura compacta; cocción oxidante. Cubierta vítrea blanca en el anverso
Decoración: Pintada. Loza catalana verde y morado con motivo estilizado.

Nº Catálogo: 07
Nº Inventario: CS. 17/94
Forma y tipo: Abierta-Plato
Dimensiones: 4,3 x 4,7 cm.
Cronología: S. XIV
Morfología: Borde simple redondeado
Técnica: Pasta pajiza, textura compacta; cocción oxidante. Cubierta blanca vítrea en el anverso
Decoración: Pintada. Patenera verde y morado. Motivo ondulado y punteado.

Nº Catálogo: 08
Nº Inventario: CS. 15/94
Forma y tipo: Abierta-Plato
Dimensiones: Diám. pie: 7 cm. aprox.
Cronología: S. XIV
Morfología: Pared casi plana y pie anular bajo
Técnica: Pasta rosada, textura compacta; cocción oxidante. Cubierta vítrea blanca en el anverso
Decoración: Pintada. Catalana verde y morado. Motivo radial.

Nº Catálogo: 09
Nº Inventario: CS. 16/94
Forma y tipo: Abierta-Plato
Dimensiones: 4 x 4,2 cm.
Cronología: S. XIV
Morfología: Borde engrosado
Técnica: Pasta rosada, textura compacta; cocción oxidante. Cubierta vítrea blanca en el anverso (muy degradada)
Decoración: Pintada. Catalana verde y morado. Orla en zig-zag con pequeñas vírgulas.

Nº Catálogo: 10
Nº Inventario: CS. 12/94
Forma y tipo: Abierta-Plato
Dimensiones: Diám. borde: 17 cm. aprox.
Cronología: S. XV
Morfología: Pared con ala horizontal en el borde
Técnica: Pasta rosácea, textura rugosa; cocción oxidante. Cubierta blanca en el anverso y bruñido en el reverso

Decoración: Pintada. Azul patenera. Motivo de palmetas rellenas con líneas paralelas y espacios punteados con florecilla.

Nº Catálogo: 11
 Nº Inventario: CS. 10/94
 Forma y tipo: Abierta-Ataifor
 Dimensiones: Diám. pie: 7 cm.
 Cronología: Final S. XIV
 Morfología: Fragmento de galbo y pie anular bajo
 Técnica: Pasta rosácea, textura compacta; cocción oxidante. Cubierta vítrea blanca en el anverso y bruñido el reverso
 Decoración: Pintada. Loza catalana verde y morado con motivo cuadrangular central a doble trazo.

Nº Catálogo: 12
 Nº Inventario: CS. 5/94
 Forma y tipo: Abierta-Ataifor
 Dimensiones: Diám. pie: 7 cm.
 Cronología: S. XV
 Morfología: Fragmento de pared casi plana; pie discoidal ligeramente rehundido en el centro
 Técnica: Pasta rosácea-pajiza, textura compacta; cocción oxidante. Cubierta blanca (degradada)
 Decoración: Pintada. Azul patenera. Motivo de la liebre o perro rampante (*matacán*) punteado y hoja de helecho estilizada.

Nº Catálogo: 13
 Nº Inventario: CS. 24/94
 Forma y tipo: Cerrada-Jarrita
 Dimensiones: 1,7 x 3 cm.
 Cronología: S. XIII
 Morfología: Panza alta
 Técnica: Pasta beige con engobe blanco, textura escamosa-compacta; cocción oxidante
 Decoración: Esgrafiada y pintada. Bandas horizontales ferruginosas limitadas por rayas sobre el engobe. Trazo verde intercalado (desaparecido).

Nº Catálogo: 14
 Nº Inventario: CS. 25/94
 Forma y tipo: Cerrada-Jarrita
 Dimensiones: 1,7 x 1,9 cm.
 Cronología: S. XIII
 Morfología: Pared curva de panza alta
 Técnica: Pasta rojiza, con engobe blanco; textura compacta; cocción oxidante
 Decoración: Esgrafiada y pintada. Motivos curvilíneos grabados con un estilete sobre una faja ferruginosa. Línea verde intercalada.

Nº Catálogo: 15
 Nº Inventario: CS. 20/94
 Forma y tipo: Tapadera
 Dimensiones: Alt.: 1,8 cm.; diám.: 9,5 cm.
 Cronología: Incierta. S. XIV
 Morfología: Perfil curvo; (falta asidero central); base convexa

Técnica: Pasta rosada, textura compacta; cocción oxidante. Engobe amarillento exterior.

Nº Catálogo: 16

Nº Inventario: CS. 23/94

Forma y tipo: Tapadera

Dimensiones: Alt.: 1, 5 cm. máx.; diám.: 9 cm. aprox.

Cronología: Incierta. S. XIV

Morfología: Borde redondeado; perfil curvo levemente moldurado; (falta asidero central); base convexa

Técnica: Pasta beige requemada, textura compacta-harinosa; cocción oxidante.

Nº Catálogo: 17

Nº Inventario: CS. 3/94

Forma y tipo: Abierta-Lebrillo o alcadafe

Dimensiones: Diám. boca: 26 cm. aprox.

Cronología: Incierta. S. XIV

Morfología: Fragmento de borde redondeado y biselado e inicio con carena de cuerpo troncocónico invertido

Técnica: Textura compacta rojiza. Engobe blanco exterior (degradada)

Decoración: Incisa. Banda ondulada a peine y sobre el labio.

Nº Catálogo: 18

Nº Inventario: CS. 22/94

Forma y tipo: Abierta-Lebrillo o *alcadafe*

Dimensiones: 6 x 7, 5 cm.

Cronología: Incierta. S. XIV

Morfología: Labio engrosado exterior; cuerpo troncocónico invertido entrante en el cuello

Técnica: Pasta beige, textura compacta; cocción oxidante

Decoración: Incisa. Peine inciso a bandas horizontales.

Nº Catálogo: 19

Nº Inventario: CS. 38/94

Forma y tipo: Abierta-Mortero

Dimensiones: Alt.: 10,8 cm.; diám. boca: 12 cm

Cronología: S. XIV-XV

Morfología: Borde entrante, labio redondeado; cuerpo troncocónico invertido con baquetón; fondo cóncavo

Técnica: Pasta tipo *sandwich* marrón-gris con desengrasante grueso; cocción alternante.

Decoración: Vetrío verde interior y exterior.

Nº Catálogo: 20

Nº Inventario: CS. 50/94

Forma y tipo: Abierta-Mortero

Dimensiones: Diám. boca: 15 cm.

Cronología: S. XIV-XV

Morfología: Borde entrante, labio redondeado; cuerpo troncocónico invertido con baquetón inclinado

Técnica: Pasta tipo *sandwich* rosada; cocción alternante. Vetrío melado interior y verde exterior.

Nº Catálogo: 21
 Nº Inventario: CS. 6/94
 Forma y tipo: Cerrada-Tinaja
 Dimensiones: 10 x 11,5 cm.
 Cronología: S. XIII-XIV
 Morfología: Fragmento de panza alta de cuerpo globular
 Técnica: Textura compacta-escamosa. Pasta roja oscura con *vacuolas*. Engobe superficial
 Decoración: Incisa, impresa, esmaltada y pintada. Cuerda seca parcial con sogá en esmalte azul turquesa, delimitada en negro y estampillada con una cenefa estampillada de caracteres cúficos: *al-Mulk* -el Imperio (es de Allah) - y fondo adornado.

Nº Catálogo: 22
 Nº Inventario: CS. 30/94
 Forma y tipo: Cerrada-Vasija
 Dimensiones: 3,3 x 3 cm.
 Cronología: S. XIII
 Morfología: Fragmento de pared
 Técnica: Textura compacta, pasta rojiza
 Decoración: Incisa. Motivo: banda de acanaladuras paralelas y otras en diagonal bajo vedrío verde, y línea horizontal de manganeso. Interior vidriado también verde.

Nº Catálogo: 23
 Nº Inventario: CS. 37/94
 Forma y tipo: Cerrada-Tinaja
 Dimensiones: Diám. boca: 30 cm. aprox.
 Cronología: S. XIII
 Morfología: Labio engrosado pendiente con borde entrante curvilíneo; arranque de cuerpo globular
 Técnica: Pasta marrón-gris tipo *sandwich*, textura compacta; cocción alternante. Cubierta de vedrío verde oscuro.
 Decoración: Impresa. Cuerda impresa en el labio.

Nº Catálogo: 24
 Nº Inventario: CS. 36/94
 Forma y tipo: Cerrada-Tinaja
 Dimensiones: Diám. boca: 33 cm. aprox.
 Cronología: S. XIII
 Morfología: Labio engrosado de borde entrante inclinado; arranque de cuerpo globular
 Técnica: Pasta rosácea, textura compacta-harinosa; cocción oxidante. Cubierta interior y borde con vedrío azul turquesa.

Nº Catálogo: 25
 Nº Inventario: CS. 33/94
 Forma y tipo: Cerrada-Jarra
 Dimensiones: Diám. boca: 9,5 cm. aprox.
 Cronología: S. XIII
 Morfología: Borde simple con engrosamiento externo ligeramente entrante; labio redondeado e inicio de cuello cilíndrico
 Técnica: Pasta beige-rosada. Textura compacta con múltiple desengrasante y pequeños huecos
 Decoración: Pintada. Bandas horizontales de manganeso (muy gastadas).

Nº Catálogo: 26
 Nº Inventario: CS. 11/94
 Forma y tipo: Cerrada-Jarra
 Dimensiones: Diám. boca: 11 cm. aprox.
 Cronología: S. XIII
 Morfología: Fragmento de borde entrante con engrosamiento externo, labio apuntado; arranque de cuello
 Técnica: Pasta rojiza con *vacuolas*, textura escamosa; cocción oxidante.
 Decoración: Pintada. Bandas horizontales al manganeso (degradadas).

Nº Catálogo: 27
 Nº Inventario: CS. 2/94
 Forma y tipo: Cerrada-Cántaro
 Dimensiones: Diám. boca: 9 cm.
 Cronología: S. XIV-XV
 Morfología: Fragmento de cuello cilíndrico con inicio de hombro inflado
 Técnica: Textura compacta de color rojizo; cocción oxidante
 Decoración: Incisa. Banda a peine ondulada sobre otra horizontal.

Nº Catálogo: 28
 Nº Inventario: CS. 32/94
 Forma y tipo: Asa de jarra
 Dimensiones: 5,5 x 2,3 cm.
 Cronología: S. XIII
 Morfología: Sección aplanada
 Técnica: Pasta pajiza, textura compacta-escamosa; cocción oxidante
 Decoración: Pintada. Cuatro trazos de almagre sobre engobe blancuzco.

Nº Catálogo: 29
 Nº Inventario: CS. 40/94
 Forma y tipo: Cerrada-Jarra
 Dimensiones: Diám. boca: 9, 5 cm. aprox.
 Cronología: Incierta. S. XIV
 Morfología: Borde simple labio biselado interior; cuello cilíndrico con acanaladura en el borde y arranque de un asa elíptica
 Técnica: Pasta rosada, textura compacta; cocción oxidante. Goterón de vedrío melado en la cara externa.

Nº Catálogo: 30
 Nº Inventario: CS. 7/94
 Forma y tipo: Cerrada-Tarro o *albarello*
 Dimensiones: Diám. base: 8 cm.
 Cronología: S. XIV-XV
 Morfología: Fragmento de pared de cuerpo cilíndrico y carena en su unión con la base convexa
 Técnica: Pasta pajiza amarillenta, textura compacta con *vacuolas*; cocción oxidante. Cubierta vítrea blanca degradada
 Decoración: Pintada. Azul Paterna con motivo de banda barrada y espiral.

Nº Catálogo: 31
 Nº Inventario: CS. 31/94
 Forma y tipo: Abierta-Tina o *bugader*
 Dimensiones: 11,5 x 8 cm.
 Cronología: Incierta. S. XIV

- Morfología:** Labio engrosado exterior; cuerpo troncocónico invertido ligeramente cóncavo.
Técnica: Pasta anaranjada-beige, textura compacta; cocción alternante. Líneas de torno en el interior y *vacuolas*.
Decoración: Pintada y vidriada. Anverso con cubierta vítrea verde turquesa y vírgulas paralelas en diagonal de manganeso bajo el vedrío, en el borde y en la pared interna.
- Nº Catálogo:** 32
Nº Inventario: CS. 31-II/94
Forma y tipo: Abierta-Tina o *bugader*
Dimensiones: 8 x 10,3 cm.
Cronología: Incierta. S. XIV
Morfología: Labio engrosado exterior; cuerpo troncocónico invertido ligeramente cóncavo
Técnica: Pasta anaranjada-beige, textura compacta; cocción alternante. Líneas de torno en el interior y *vacuolas*
Decoración: Pintada y vidriada. Anverso con cubierta vítrea verde turquesa y vírgulas paralelas en diagonal de manganeso bajo el vedrío en el borde.
- Nº Catálogo:** 33
Nº Inventario: CS. 48/94
Forma y tipo: Tubo
Dimensiones: Diám. boca: 13 cm. aprox.
Cronología: Incierta. S. XIV
Morfología: Fragmento de cuerpo cilíndrico; borde ligeramente entrante, extremo redondeado
Técnica: Pasta rosada de textura compacta con pequeños huecos y una acanaladura; cocción oxidante.
- Nº Catálogo:** 34
Nº Inventario: CS. 49/94
Forma y tipo: Reposatinajas
Dimensiones: Altura: 7,5 cm.. Ancho paredes: 1,7-3 cm.
Cronología: Incierta. S. XIII-XIV
Morfología: Fragmento de paredes y base
Técnica: Textura rugosa. Pasta beige-rosada con desengrasante numeroso, múltiples *vacuolas* y fisuras.
- Nº Catálogo:** 35
Nº Inventario: CS. 27/94
Forma y tipo: Atifle
Dimensiones: 5,8 x 3,9 cm.
Cronología: Incierta. S. XIV
Morfología: Sección aplanada
Técnica: Pasta beige-rosada, textura compacta; cocción oxidante. Engobe pajizo y goterón de vedrío transparente en una de las puntas de las prías.

Bibliografía de consulta

- José AGUADO VILLALBA: *Tinajas medievales españolas. Islámicas y mudéjares*, Toledo, 1991
- Juan AINAUD DE LASARTE: *Cerámica y vidrio*, vol. X de *Ars Hispaniæ*, 1952
- André BAZZANA: "Céramiques médiévales: Les méthodes de la description analytique appliquées aux productions de l'Espagne orientale (I-II)", *Mélanges de la Casa Velázquez*, XV y XVI, Paris, 1979, 1980
- Margalida BERNAT i ROCA: *Els "III mesters de la llana". Paraires, teixidors i tintors a Ciutat de Mallorca (S. XIV-XVII)*, Palma, 1995, pp. 66-67
- Catàleg de l'exposició: *Del rebost a la taula: Cuina i menjar a la Barcelona gòtica*, Museu d'Història de la Ciutat de Barcelona, Barcelona, 1994
- Catálogo de la exposición: *Vivir en Al-Andalus. Exposición de cerámica (s. IX-XV)*, Almería, 1993
- Joaquín FOLCH i TORRES: "Noticia de la cerámica de Paterna", *Publicación de la Sociedad de Museos de Barcelona*, Barcelona, 1921
- Manuel GONZALEZ MARTI: *Cerámica del Levante Español. Siglos Medievales*, Loza, Barcelona, 1944
- Josep Vicent LERMA et alii: *La loza gòtico-mudéjar en la ciudad de Valencia*, Madrid, 1992. Monografías del Museo Nacional de Cerámica y de las Artes Suntuarias "González Martí" nº 1.
- Luis M. LLUBIÀ: *La cerámica medieval española*, Barcelona, 1973
- Antonio MALPICA CUELLO (ed.): *La cerámica altomedieval en el Sur de Al-Andalus. Primer encuentro de Arqueología y Patrimonio*, Granada, 1993
- Julio NAVARRO PALAZON: *Una casa islámica en Murcia. Estudio de su ajuar (Siglo XIII)*, Murcia, 1991
- Guillermo ROSSELLO BORDOY: *Ensayo de sistematización de la cerámica árabe en Mallorca*, Palma, 1978
- Margalida ROSSELLO PONS, : *Les ceràmiques almohades del carrer de Zavellà. Ciutat de Mallorca*, Palma, 1983
- José SEGURA SALADO: "Santa Eulalia: Una propiedad del ejército cuna de ilustres familias", *Honderos* 85, Palma, 1979, marzo-abril, 14
- Diego ZAFORTEZA Y MUSOLES: *La Ciudad de Mallorca. Ensayo histórico-toponímico*, III, Palma, 1989, 152.

RESUMEN

Este estudio emprendido es el resultado de un control arqueológico de rutina llevado a cabo en febrero de 1994 en un solar del casco antiguo de Palma junto a la plaza Mayor y en el desnivel que se produce desde ese lugar hasta la Rambla, antigua desembocadura de la riera.

El interés de este informe radica en la exposición de los fragmentos cerámicos encontrados y en el descubrimiento de dos muros de una habitación, posiblemente parte de un molino de paños desaparecido en el siglo XVII. La cerámica se remonta a una época alto y bajomedieval de talleres árabes, valencianos y catalanes pero su relación con un yacimiento doméstico autosuficiente no se refiere al solar de Palma, sino al lugar de procedencia del relleno con la que se cubrió el desnivel: la tierra de Son Suredetà

ABSTRACT

The study undertaken here is the result of a routine archeological control carried out in February 1994 on a site of the old part of Palma by Plaza Mayor on the uneven ground produced from that place down to La Rambla, that is the former mouth of La Riera (the torrent).

The interest of this report is based on the exhibition of ceramic fragments found and on the discovery of two room walls which possibly represent a part of a cloth mill which disappeared in the XVII century. The ceramics date from the high and late Middle Ages in Arab, Valencian and Catalan workshops, but its connection to a self sufficient domestic site does not refer to the piece of ground in Palma but to the point of origin of the filling with which the unevenness was covered: the earth from Son Suredetà.

El Veguer de Fora (1301-1450)

ANTONIO PLANAS ROSSELLO

I Introducción: Ambito del estudio. Fuentes.

La Administración de justicia en el reino de Mallorca no ha sido debidamente estudiada. Existe una obra específica del magistrado Alvarez Novoa que tiene el inconveniente de no estar sustentada sobre anteriores estudios monográficos¹. Mayor interés reviste la síntesis del Dr. Piña Homs sobre el Derecho histórico del reino de Mallorca, en la que se estudia la administración de justicia en su evolución histórica, con el rigor propio de un profesional de la Historia del Derecho.² Merece mencionarse asimismo el libro de Cateura Bennàsser sobre el reinado de Pedro IV, en el que se presta especial atención a la administración de justicia durante este periodo trascendental para la institucionalización del reino.³ Nuestro estudio pretende contribuir a un mejor conocimiento de la Jurisdicción en el reino de Mallorca.

El veguer de fora es uno de los órganos de la jurisdicción intermedia del reino de Mallorca, integrada asimismo por el veguer de la ciudad y el baile general.⁴ El baile general, cuenta con atribuciones que se extienden a toda la isla en determinadas materias. El veguer de la ciudad, tras la creación de su homólogo foráneo, se convierte en un juez local de la misma, aunque conserva, con carácter residual, algunas atribuciones generales. Siguiendo la terminología de Lalinde Abadía consideramos a tales oficiales como órganos secundarios de la jurisdicción real intermedia, supeditados al gobernador como órgano primario. Las fuentes suelen regular conjuntamente algunos aspectos de estos tres oficiales a quienes se califica como *oficials reals ordinaris* sin mayores precisiones. En un plano inferior, los bailes de las villas, cuyas reducidas competencias judiciales se circunscriben al ámbito de una pequeña localidad, constituyen la jurisdicción real inferior en Mallorca.

El estudio de la figura del veguer de fora cuenta con la ventaja de que podemos asistir a su nacimiento y a su desaparición en un periodo de siglo y medio. Sin embargo, la información que poseemos acerca de este oficial es escasa pues no se conserva la documentación de su curia. Tan sólo conocemos la copia de un proceso sustanciado ante la misma, que data del año 1434.⁵

1 C. ALVAREZ NOVOA: *La justicia en el antiguo Reino de Mallorca*, Palma, 1971.

2 R. PIÑA HOMS: *Derecho histórico del Reino de Mallorca*, Palma, 1993.

3 P. CATEURA BENNASSER: *Política y finanzas del reino de Mallorca bajo Pedro IV de Aragón*, Palma, I.E.B., 1982.

4 R. PIÑA HOMS: *Derecho histórico del Reino de Mallorca*, Palma, 1993, 182.

5 Publicado parcialmente (G. LLOMPART: *La batalla de Binissalem (1434)*, Palma, 1988). El proceso se conserva en el legajo rotulado AH-4257.

Se conservan sin embargo algunas de sus sentencias penales recogidas en los libros de inquisiciones criminales de las curias de los bailes locales, que se encargaban de la instrucción de las causas.⁶ Para el estudio de este oficial nos tenemos que valer de las disposiciones reguladoras del cargo, recogidas en los códigos de privilegios o en los libros de cartas reales. Algunas de ellas están publicadas. Las restantes las incluimos en el apéndice documental. Han sido fundamentales para nuestro estudio los libros de extracción de oficios de la curia del gobernador, que nos permiten reconstruir el estatuto orgánico del veguer de fora y de algunos oficiales de su curia desde el año 1344. Las restantes noticias se hallan dispersas en fuentes diversas, conservadas en el Archivo del Reino de Mallorca, entre las que debemos destacar la extensa serie de *lletres comunes*, de la sección *Governació*, y las series de *rebudes* y *dades* del Real Patrimonio.

II Los orígenes y evolución.

La creación del veguer foráneo se inscribe dentro de un conjunto de medidas adoptadas por Jaime II en la segunda fase de su reinado para la promoción de la zona rural de Mallorca. El privilegio de constitución del nuevo veguer no está datado, pero debe ser anterior a 1301 pues en agosto de aquel año está documentada su actividad.⁷

Tras la conquista del reino de Mallorca el monarca organizó el territorio insular como una única circunscripción administrativa que abarcaba toda la isla. Esta entidad comprendía el núcleo urbano - la ciudad amurallada y un término municipal jurídicamente asimilado a la misma - y la extensa zona rural, a la que se denomina *parte foránea* por oposición a la ciudad. Las atribuciones de los oficiales del rey y del reino se extendían al conjunto del territorio. Sin embargo, como señala Quadrado *los magnates de la península, dueños de vastas porciones en el repartimiento, con sus tribunales y curias privativas, con su dominio feudal, embarazaban de tal suerte en los campos la autoridad del monarca que éste se vio casi obligado a legislar de muros adentro*.⁸

En 1231 el rey y los magnates conquistadores suscribieron un convenio respecto a la jurisdicción del veguer real. El convenio dispone que los habitantes de la ciudad *de qualque partida sia o senyoria* deben responder ante el veguer por todas las cuestiones civiles y penales, salvo por posesiones inmuebles u honores, mientras que las causas *qui seran fora la ciutat, per lo regne e yla damunt dita* deben ser conocidas por el señor bajo cuya jurisdicción se halle el culpable, salvo que se trate de delitos que lleven aparejada una pena corporal.⁹ El convenio marca una importante diferencia entre la ciudad y la parte foránea en cuanto al alcance de la jurisdicción real. La presencia de ésta será mucho más tímida en la parte foránea.

El veguer real era el oficial competente para juzgar los delitos graves -aquellos a los que se aparejaba pena corporal- cometidos en la parte foránea. Pero esta atribución no

⁶ Especialmente rica es la serie de *llibres de inquisicions criminals* conservada en el Archivo Municipal de Pollença, que consta de 23 volúmenes, desde 1317 hasta 1449 (Regs. 309-330). Recientemente el Padre Llompart ha publicado las escasas encuestas criminales de la villa de Lluçmajor que se han salvado de la incuria y el tiempo (G. LLOMPART: *No serets tots temps batle*, Palma, Museo de Mallorca, 1995).

⁷ A.R.M., *Llibre de jurisdiccions i stils*, f.28. =Ap. doc. 2

⁸ J. M. QUADRADO: *Forenses y ciudadanos. Historia de las disensiones civiles de Mallorca en el siglo XV*, Palma, 1894, p.84.

⁹ E.. K. AGUILO: "Franqueses y Privilegis...", *B.S.A.L.*, V, p.61.

estuvo exenta de invasiones por parte de las jurisdicciones señoriales. Los bailes reales de la parte foránea contaban con escasas atribuciones, mientras que la jurisdicción real intermedia -el baile y el veguer de la ciudad- difícilmente podía ejercer su cometido sobre el amplio territorio rural sin desplazarse por el mismo. En 1268, el monarca comisionó a un oficial para que dirimiese las cuestiones planteadas por los hombres de realengo, frente a los abusos cometidos por las órdenes militares y ciertos caballeros, en las parroquias foráneas. Como ha puesto de relieve Cateura, tal oficial constituye un antecedente remoto del veguer de fora.¹⁰

En la segunda fase de su reinado, Jaime II puso en marcha un programa de promoción de la zona rural, potenciando el crecimiento económico y demográfico que había experimentado a lo largo del siglo XIII. En línea con este propósito político, aproximadamente en las mismas fechas, el monarca convirtió este territorio en una nueva circunscripción administrativa, la veguería foránea, para que la jurisdicción real pudiese intervenir con mayor eficacia.

El veguer de fora será un instrumento de la Monarquía frente a las jurisdicciones señoriales. La creación de este delegado del monarca significó un incremento de la presencia regia en la parte foránea. La provisión real por la que se crea el oficio de veguer de fora señala entre sus atribuciones, la de fiscalizar la administración de justicia en las *capdalties* -las jurisdicciones señoriales- con facultad para ordenar a los bailes de los magnates que hagan justicia o, incluso, suplirles personalmente en caso de que incumplan esta obligación.¹¹ Las ordenanzas dictadas por Jaime II el 6 de agosto de 1301 encomendaron al lugarteniente real que procurase que el veguer foráneo observase las provisiones regias sobre la punición de delitos cometidos en los dominios jurisdiccionales de los magnates.¹²

Por otra parte, la creación del veguer de fora servirá para acercar la justicia a la parte foránea atenuando su dependencia de las instancias judiciales de la ciudad. Puesto que las atribuciones de los bailes locales eran muy escasas, los foráneos debían desplazarse a la ciudad para litigar, lo que les ocasionaba un notable perjuicio económico. Por ello, el veguer foráneo se concibe como un oficial itinerante, que debe recorrer todo el territorio de su veguería. En 1304, Jaime II asignó al veguer foráneo siete cabezas de partido, a las que se debía desplazar para impartir justicia, y ordenó que para practicar las inquisiciones acudiese al lugar de los hechos con su asesor y el escribano.¹³ En 1319 se le concedió como residencia el Palau Reial de Sineu,¹⁴ donde estaría radicada su curia de forma permanente.

Esta misión del veguer foráneo no fue eficaz, pues se vio desbordado por un cúmulo de causas surgidas en todos los puntos de la isla, y difícilmente pudo garantizar por sí solo una justicia rápida. El problema se solucionó parcialmente mediante la potenciación de los órganos jurisdiccionales locales, los bailes de las villas, a quienes se dotó de

10 P. CATEURA BENASSER: *Política y finanzas...*, p.92-93.

11 A.R.M., *Llibre del Sindicat de Fora*, XIV, f.124 y XV, f.140v. =Ap. doc.1

12 A.R.M., *Llibre de jurisdiccions i stils*, f.28. =Ap. doc. 2

13 A.R.M., *Llibre del Sindicat de Fora*, XIV, f.124v y XV, f.141. =Ap. doc.3

14 A.R.M., *Llibre del Sindicat de Fora*, XIV, f.125. =Ap. doc. 4

competencias en materia civil y se les encomendó la instrucción de las causas penales. A mediados del siglo XIV la curia del veguer foráneo se trasladó a la ciudad, a donde los bailes foráneos debía remitir las inquisiciones y a los presos o sus fianzas. Su presencia en el núcleo urbano es segura en 1341.¹⁵ Cierta memoria sobre las instituciones del reino elevada al gobernador Roger de Moncada en la primera década del siglo XV, afirma que el veguer realizaba cuatro rondas anuales por la parte foránea para impartir justicia.¹⁶ La documentación conservada no nos permite reconstruir el itinerario de estos desplazamientos. Sin embargo, los libros de inquisiciones que hemos podido consultar nos informan de que el veguer visitaba una vez -o a lo sumo dos- cada villa.

La parte foránea constituye una veguería lata, en la que la jurisdicción del veguer concurre con la de los bailes locales. En líneas generales esa concurrencia se resuelve por la diversidad de atribuciones del veguer y el baile en un mismo territorio, aunque existirán continuos roces. Paulatinamente los bailes locales conseguirán un incremento de sus competencias, en detrimento del veguer.

Pero además su jurisdicción se halla limitada por la de su superior jerárquico, el gobernador. Desde sus inicios el gobernador del reino de Mallorca, por el carácter insular de este reino, ha tenido un poder reforzado. Paralelamente, la jurisdicción intermedia secundaria ha sido en Mallorca más débil que en Cataluña. Lalinde considera que en el Principado el periodo de mayor vitalidad de vegueres y bailes han sido los siglos XIII y XIV.¹⁷ Lo mismo se puede decir de Mallorca, donde el veguer de fora, creado en los inicios del siglo XIV, ha tenido en la primera mitad de este siglo, su mejor momento.

El control del ejercicio de la jurisdicción en las *capdalties* no era una competencia exclusiva del veguer foráneo. Evidentemente el gobernador, como representante del monarca tenía expresamente atribuida esta facultad.¹⁸ Con el tiempo fue el gobernador quien la asumió de forma exclusiva sin la intermediación del veguer de fora. El gobernador, como juez privilegiado, conocía determinadas causas superiores, en función del objeto o de las personas,¹⁹ pero además, podía avocarse el conocimiento de las causas penales cuando el veguer se mostraba negligente en la persecución del delito.²⁰ Por otra parte, muy a menudo el gobernador se avocaba las causas que correspondía juzgar a los jueces ordinarios. La frecuencia de las prohibiciones indica que tales apropiaciones irregulares eran constantes.²¹

15 Así se observa en A.M.Po., *Llibre de inquisicions de la cort reial de la parròquia de Pollença 1341-1343*, R. 310.

16 A.R.M., *Llibre de Jurisdiccions i stils*, f.112.

17 J. LALINDE ABADIA: *La jurisdicción real inferior en Cataluña*, Barcelona, 1966, p.180.

18 En el privilegio *Memoria sit baiulo*, del año 1301, el monarca encomienda al lugarteniente el control del ejercicio de la justicia por los jueces señoriales (A.R.M., *Llibre de Sant Pere*, f.35).

19 J. LALINDE ABADIA: *La gobernación general en la Corona de Aragón*, Madrid-Zaragoza, 1963, p.421.

20 Por ejemplo, esta facultad es alegada por el procurador fiscal en cierto proceso del año 1385 (R. ROSSELLO VAQUER: "Inquisició criminal contra Jaume Lull i el seu cunyat Arnau Gener de Manacor (1385)", en *F.R.B.*, II (1978), p.167).

21 Se prohíbe que el gobernador o su asesor sustraigan las causas a los jueces ordinarios en 1322 (*Jurisdiccions i stils*, f.140v), 1364 (*Ibid.*, f.179v), 1367 (*Ibid.*, f.140), 1395 (*Llibre de n'Abelló*, f.19), etc.

III Extinción del oficio.

La historiografía ha creído que el veguer de fora desapareció en 1523, tras la Germanía, y que sus atribuciones fueron asumidas por el veguer de la ciudad. Así lo afirma Bover, seguido por la mayor parte de los autores.²² Canet y Mesquida dicen en 1622 que el oficio está abolido *de temps immemorial*.²³ Sin embargo, la supresión de este oficial tuvo lugar en agosto de 1450 a petición de los representantes de la Universidad foránea. Quadrado afirma que *el nombramiento real de este magistrado y su cualidad de ciudadano le hacían extraño y casi odioso a los forenses, entre los cuales llevaba las pasiones que en la capital ardan*.²⁴ Aunque todavía en 1391 los foráneos afirmaban que el veguer foráneo había sido creado en su beneficio,²⁵ años más tarde, cuando los bailes locales habían asumido parte de sus antiguas competencias, aligerando los inconvenientes de tener tratos con la justicia, este oficial supuso para ellos una instancia onerosa e innecesaria.

En la súplica que los foráneos dirigieron al gobernador expusieron que el veguer componía los delitos por cantidades arbitrarias que se incautaba sin dar cuenta al rey, y le acusaron de practicar diversas extorsiones. El gobernador determinó que el oficio quedase suspendido hasta que el rey dispusiese lo oportuno.²⁶ Los foráneos habían solicitado que las competencias del veguer foráneo fuesen asumidas por el gobernador, y el representante del monarca no desdeñó la posibilidad de hacerse con las mismas y, sobre todo, con los emolumentos que de ellas se derivaban.²⁷

Desde la fecha se siguieron extrayendo anualmente por *sort i sac* el veguer de fora y su asesor, aunque ni prestaban el juramento ni depositaban las fianzas, pues la magistratura no se ejercía. La nominación de ambos oficiales suponía una ficción jurídica porque no se había derogado expresamente la pragmática de 1447 que exigía su extracción. El oficio permaneció suspendido hasta la Nueva Planta de Gobierno, sin que se declarase de forma expresa su abolición. No disponemos de otras noticias, pero en el primer testimonio de la toma de posesión de los oficiales desde 1450 se observa que el veguer foráneo electo ni jura el cargo, ni presenta las fianzas,²⁸ y en los libros de *rebudes* del Real Patrimonio, se dejan de registrar los ingresos de la veguería foránea. En 1458 el veguer de fora electo, Mateu Sala, provocó un incidente en la villa de Sineu desautorizando al baile de la villa en una competición deportiva, *la correguda d'oca*. El Sindicat de Fora elevó su protesta ante el gobernador, aduciendo que dicho cargo no había sido ejercido en los años pasados²⁹. La noticia no indica una restitución del cargo, sino tan sólo un abuso protagonizado por el veguer nominal.

22 J. M. BOVER y M. MORAGUES: *Historia de Mallorca de Juan Dameto, Vicente Mut y Jerónimo Alemany*, Palma, 1841, II, p.638, nota 79.

23 R.F.D.M.M., I, XVI, 3.

24 J. M. QUADRADO: *Forenses y ciudadanos...*, p.90.

25 A.R.M., EO 7, f.145v.

26 M. ROTGER CAPLLONCH: *Historia de Pollensa*, Palma, 1906, III, pp.LVII-LVIII.

27 El historiador Binimelis, a fines del siglo XVI, confirma que sus atribuciones fueron asumidas por el gobernador (J. BINIMELIS: *Nueva Historia del Reino de Mallorca*, Palma, 1927, III, p.386).

28 En 1356 sólo juran y dan fianzas el baile y el veguer de la ciudad (A.R.M., EO 17, f.10v)

29 B. MULET, R. ROSSELLÓ, J. SALOM, *La crisi de la vila de Sineu. Segle XV*, Palma, 1995, p.48.

En 1521, durante la visita del Emperador Carlos a la Ciudad de Mallorca, se le elevó una súplica para que repusiera un *ofici que's deia veguer de fora*, a fin de reprimir con mayor eficacia los delitos cometidos por cuadrillas en la ruralía³⁰. El monarca se comprometió a estudiar el asunto y dejó la cuestión sin resolver. En el siglo XVI los *llibres de composicions* citan como una única institución a la curia del gobernador y veguer de fora.

IV Las competencias del veguer foráneo.

El veguer de fora nace por la segregación de ciertas competencias del veguer de la ciudad y reino, que se atribuyen a un nuevo oficial. Canet y Mesquida afirman que su jurisdicción era semejante a la del veguer de la ciudad.³¹ Pero esto no significa sencillamente que uno y otro veguer posean idénticas competencias en ámbitos espaciales diferentes. El veguer de la ciutat mantiene ciertas atribuciones que afectan a todo el reino -le corresponde por ejemplo la habilitación de abogados y notarios- mientras que al veguer de fora se le encomiendan algunas funciones que responden a las necesidades específicas de la demarcación que le ha sido asignada, la Parte Foránea de Mallorca.

Puesto que muchas de las atribuciones del baile de la ciudad son exclusivas por razón de la materia y no por razón de las personas, los conflictos de competencia del veguer foráneo se plantean con éste.

El veguer de fora es un oficial real a quien se otorgan diversas atribuciones en favor de los intereses del monarca y del cumplimiento de los fines públicos propios de la organización política. Estas atribuciones son variables a lo largo del periodo. Se amplían o reducen en función de los intereses públicos. Lalinde señala que es competencia de los vegueres la asistencia general a la Administración,³² y cita como ejemplo la remoción de obstáculos opuestos a la acción judicial, sobre todo por parte de los señores. Hemos visto como así se establece en la disposición creadora de la veguería foránea. Poco tiempo después, el monarca ordenará al veguer de fora que retenga ciertos bienes de los templarios hasta que presten juramento de acato a la decisión real sobre ciertos hechos lesivos contra su jurisdicción.³³

El veguer de fora, como oficial real, lleva a cabo cualesquiera encargos que le hace el monarca. Por ejemplo en 1334 participa en la comisión que practica la parcelación de la dehesa de Farrutx, propiedad real, a fin de enajenarla³⁴ y en 1338 se le ordena que controle la entrega de una cantidad para la obra del Castillo de Capdepera con cargo a las ayudas e imposiciones de la villa de Artà.³⁵

30 *Llibre de la benaventurada vinguda del Emperador y Rey Don Carlos*, en A. CAMPANER: *Cronicón Mayoricense*, Palma, 1881, pp.336-337.

31 R.F.D.M.M., I, XVI, 3.

32 J. LALINDE ABADIA: *La jurisdicción real inferior en Cataluña*, p.116-119.

33 A.R.M., L.R.1, f.53 (E. K. AGUILO: "Cartas reales. Rúbrica 1302-1309", en *B.S.A.L.*, XXI, p.41). La orden data de 31 de agosto de 1303.

34 L. LLITERAS: *Artà en el siglo XIV*, Palma, 1971, p.343.

35 A.R.M., *Lletres comunes* 1, f.236.

Como señala Lalinde, en la transmisión de órdenes entre superiores e inferiores no se sigue un curso jerárquico riguroso,³⁶ de forma que el monarca aunque preferentemente dirigirá sus mandatos al gobernador o lugarteniente, no desdeñará dirigirse directamente al veguer de fora, del mismo modo que el gobernador, en muchas ocasiones, transmitirá sus órdenes a los bailes, sin la intermediación del veguer foráneo.

El lugarteniente puede encomendar misiones diversas al veguer foráneo, o delegarle sus facultades. En 1349 el gobernador le delegó sus atribuciones en materia de defensa, para preparar la resistencia frente a Jaime III, ordenando a los bailes de las villas que cumpliesen sus mandatos como si proviniesen de él mismo. En cumplimiento de tal obligación el veguer obligó a los foráneos a disponer de armas, y requisó productos agrícolas para introducirlos en la ciudad.³⁷

En 1387 el gobernador ordenó al veguer de fora que inquiriese cierta riña acaecida en Manacor, de la que habían resultado lesiones contra el baile de la villa, y le confirió todas sus atribuciones, salvo la facultad de remitir el delito.³⁸

En 1428 se le ordenó que acudiese a Manacor, para poner freno a las banderías en la villa, pues el gobernador no podía desplazarse personalmente.³⁹

En esta línea de comunicación de competencias entre los distintos escalones de la Administración regia, el veguer de fora puede, a petición de las partes, mandar a los bailes que hagan justicia en determinadas cuestiones - reales o personales - que son competencia de éstos y, según la sentencia del gobernador Llagostera de 1355, en caso de que hagan caso omiso de tales mandatos, puede hacer justicia él mismo.⁴⁰ Nos consta un ejemplo del ejercicio de esta facultad en 1346.⁴¹ Sin embargo, estas atribuciones no van acompañadas de la facultad para sustituir al baile local en caso de recusación, que es competencia exclusiva del gobernador.⁴²

La actividad fundamental del veguer foráneo es el mantenimiento de la paz y el orden público, de forma que, como en Cataluña, tiene una importante intervención en materia de autorización de armas. Podían dar licencia a los foráneos para portar armas el rey, el gobernador y el veguer de fora. Aunque el gobernador podía revocar tales licencias.⁴³ Es bien conocida la facultad del veguer de fora para privar de armas prohibidas a quienes las

36 J. LALINDE ABADIA: *La jurisdicción real...*, p.118.

37 A. SANTAMARIA ARANDEZ: "Sobre la dinastía de Mallorca". Palma, C.I.T.E. de Baleares, II (1976), docs. 18 y 43.

38 A.R.M., *Lletres comunes* 54, f.155.

39 A. SANTAMARIA ARANDEZ: *El reino de Mallorca en la primera mitad del siglo XV*, Palma, 1955, 100.

40 A.PONS PASTOR: *Constitucions...*, I, p.79.

41 El veguer de fora ordena al baile de Artà que abra proceso a cierto menestral que cobra las tejas a un precio superior al establecido (L. LLITERAS: *Artà en el siglo XIV*, p.386).

42 Así, en 1345 el gobernador revoca un nombramiento de juez provisto por el veguer de fora admitiendo la recusación del baile de Artà, señalando que no le compete hacerlo (L. LLITERAS: *Artà en el siglo XIV*, p.380). La competencia para conocer las causas de recusación correspondía al gobernador o lugarteniente, según se confirma en las *Ordinacions de Pelay Unig* de 1413 (A. MOLL: *Ordinacions i sumari dels privilegis, consuetuts i bons usos del regne de Mallorca*, Palma, 1663, pp.6-7). En 1349 el gobernador designa a un sustituto del baile por inhibitoria de éste (Ibid., p.391).

43 A. SANTAMARIA ARANDEZ: "Sobre la dinastía de Mallorca", doc. 63.

portasen en la parte foránea, salvo que estuviesen expresamente autorizados para llevarlas. Esta facultad se interfirió con las atribuciones de los bailes en la materia.⁴⁴

En el mismo sentido, el veguer foráneo intervino en la organización de las guardas costeras. En 1333 Jaime III prohibió que el veguer de fora pusiese las atalayas, pues esta facultad correspondía a los jurados, de cuyos fondos debían satisfacerse.⁴⁵ Sin embargo, dicho oficial debió hacer caso omiso a tal mandato pues en 1334 el rey ante las quejas de los jurados, ordenó al veguer de fora que cesase en su actitud de poner las atalayas sin su requerimiento, tomando coactivamente el dinero de la ayudas para satisfacerlas.⁴⁶ En 1349 vemos que las atalayas y las escoltas⁴⁷ son competencia exclusiva de los bailes y jurados de las villas y que es el gobernador quien fiscaliza el cumplimiento de dicha obligación, como alto responsable de la política de defensa.⁴⁸

Pero en la primera época su intervención en materia de defensa no se limita a proveer las atalayas de la parte foránea. En 1320 nos consta que ordenó a diez hombres de la villa de Manacor que acudiesen a la ciudad *per servir en los castells*.⁴⁹

En los primeros momentos de su existencia el veguer de fora ejerció ciertas competencias de tutela de la universidad foránea. En 1328 el infante Felipe, regente del reino, dispuso que los caudales derivados de las sisas, ayudas y contribuciones, que los jurados debían transferir a los foráneos para ser invertidos en sus necesidades comunes les fuesen entregados directamente, sin intervención del veguer de fora, que debería rendir cuentas de los caudales recibidos y distribuidos hasta entonces, y entregar el sobrante a los prohombres foráneos.⁵⁰ En la misma fecha el infante ordenó al veguer de fora que devolviese el sobrante de una colecta llevada a cabo entre los foráneos propietarios de cautivos, para indemnizar al propietario de un esclavo en Andraitx, que fue muerto por intentar la fuga de otros cautivos.

Ambas disposiciones indican que el veguer foráneo había ejercido hasta entonces un cierto control sobre el Sindicat de Fora, y suponen la privación de tales atribuciones. Los caudales comunes de la universidad foránea, que eran repartidos hasta entonces por el veguer de fora, pasaron a ser administrados y distribuidos por la comunidad de villas o sus diputados. Este es el origen de los síndicos clavarios de la parte foránea. Sin embargo, las intromisiones del veguer de fora debieron repetirse, pues sabemos que en 1335 el monarca hubo de reiterar aquel mandato mediante un privilegio en el que ordenó

44 En 1355 el gobernador Llagostera dictó una sentencia para dirimir el conflicto de competencias entre el veguer de fora y los bailes locales especialmente en A. PONS PASTOR: *Constitucions e ordinacions del regne de Mallorca (S. XIII-XV)*, I, Palma, 1932, pp.79-80.

45 P. A. SANXO I VICENS: *Antics privilegis...*, p.16.

46 A.R.M., LR 8, f.46. Perpiñán, 18 de mayo de 1334.

47 Las atalayas eran las guardas costeras diurnas y las escoltas las nocturnas (M. ROTGER: *Historia de Pollensa*, III, pp.254-255).

48 Se comprueba en diversas cartas del gobernador a los bailes de las villas en 1349 (A. SANTAMARÍA ARANDEZ: "Sobre la dinastía de Mallorca", docs. 4, 14 y 16).

49 A.R.M., RP 3397, f.145.

50 A.R.M., L.R. 7, f. 159 y ss. ; E. K. AGUILO: "Últims rastres de las conomocions populars de l'any 1325", en *B.S.A.L.*, XI (1905), pp.62-72.

que tales cantidades fuesen distribuidas en obras necesarias y útiles, a criterio de los prohombres foráneos y del veguer de fora.⁵¹

También intervino el veguer de fora en las sesiones del Consell del Sindicat. La única información de la que disponemos acerca de la asamblea foránea durante el reinado de Jaime III es una orden, datada en octubre de 1339, por la que el lugarteniente Hugo de Totxo manda al veguer de fora que prohíba cierta reunión que habían solicitado los foráneos ante la posibilidad de que se produzcan rumores, tumultos y escándalos.⁵²

Según Santamaría a mediados del siglo XIV el veguer de fora presidió las reuniones del Consell del Sindicat, asamblea representativa de la Universidad Foránea. En 1357 el gobernador, Artal de Foces, impuso su presidencia pero, al poco tiempo, ante el enérgico rechazo de los síndicos foráneos, tuvo que desistir de este empeño.⁵³

La progresiva autonomía financiera y asamblearia conseguida por los foráneos eliminó las competencias de control del veguer de fora sobre su universidad. En adelante la corporación representativa de los foráneos sólo estuvo supeditada al gobernador, que debía autorizar algunas de sus actividades financieras, como la emisión de deuda pública, la distribución de tallas, etc.

En principio, el privilegio de creación le atribuye competencias en cuanto a la concesión de tierras del realengo en la parte foránea y la recepción de fadigas y luismos derivados del dominio útil de las mismas, así como la facultad de firmar las cartas de las ventas y establecimientos de tierras en la parte foránea.

Tales facultades, en principio, parece que debían ser competencia de los bailes reales, quienes tenían encomendada la gestión de los intereses patrimoniales del monarca en sus distritos. Con la creación del veguer de fora se refuerza la administración de este patrimonio.

En la segunda mitad del siglo XIV, salvo la noticia de su efímera presidencia del Consell del Sindicat, no conocemos testimonio alguno sobre su ejercicio de competencias distintas a las judiciales.

V La jurisdicción penal del veguer foráneo.

Las atribuciones judiciales mejor conocidas del veguer de fora son las relativas a materia penal, acaso por ser asimismo las más problemáticas.

⁵¹ A.R.M., L.R. 8, f.103v ; *Llibre del Sindicat de Fora*, XIV, f.13 y XV, f.19 ; Pub. por P. A. SANXO I VICENS: *Antics privilegis y franqueses de Mallorca. Regnat de Jaume III*, Palma, 1911, p.20 : *que lo veguer de fora no pos la mà en les monedes dels hòmens de fora*. El monarca ordena: *verum distributionem dicte monete fieri jubemus et volumus in operibus necessariis et utilibus [...] prout dicto vicario et dictis probis hominibus forensium visum fuerit faciendum*. El veguer mantiene, pues, cierta competencia.

⁵² A.R.M., *Lletres Comunes* 1, ff.389v-390.

⁵³ A. SANTAMARÍA ARÁNDEZ: *Mallorca en el siglo XIV*, p. 245, nota 135. El texto citado en A.R.M., *Lletres comunes* 18, f.18. 4 de noviembre de 1357.

V. 1 Competencias en el realengo

El veguer de fora conoce los delitos cometidos por los foráneos en la parte foránea, a excepción de aquellos que por razón del objeto o de las personas están atribuidos al conocimiento del gobernador o lugarteniente. La Memoria de Roger de Moncada (1401-1408) señala que es competencia del veguer de la ciudad juzgar los delitos cometidos por los ciudadanos en la ciudad.⁵⁴ Ambos vegeres juzgan las causas criminales por delitos cometidos por sus districtuales en su distrito, mientras que corresponde al baile conocer de las cuestiones mixtas. En consecuencia, los posibles conflictos de competencia se plantearán con éste. En cierta sentencia del gobernador Bernat de Tous de 1363 se confirma que el baile de la ciudad conoce los delitos cometidos por los ciudadanos en la parte foránea, y por los foráneos en la ciudad y su término, de forma que tales cuestiones no son competencia del veguer de fora. Sólo los delitos cometidos en la parte foránea por los familiares y siervos de los ciudadanos que residen continuamente en los predios de éstos, podrán ser juzgados por el veguer de fora.⁵⁵ El criterio para la determinación del juez competente es el domicilio del delincuente y el lugar de la comisión del delito. El domicilio de la víctima no se tiene en consideración.

Pero no todos los delitos cometidos por los foráneos en la parte foránea eran conocidos por el veguer de fora. La carta de población de 1230 permitía que los delitos fuesen pacificados por los prohombres antes de que se denunciasen a la curia.⁵⁶ Generalmente tales pacificaciones se sellaban prestando juramento y homenaje ante los bailes de las villas. Según lo dispuesto por capítulo de las cortes de Lérida de 1380 el veguer de fora debía conocer de la ruptura de tales homenajes prestados ante los bailes foráneos.⁵⁷

V. 2 Competencias sobre los hombres de señorío.

Como sucesor en las competencias del veguer de la ciudad, de acuerdo con el convenio suscrito en 1231 entre Jaime I y los magnates que participaron en la conquista de Mallorca,⁵⁸ el veguer de fora ejercerá la alta justicia criminal en las causas por delitos cometidos por los hombres de señorío y, según su privilegio fundacional, podrá ejercer la baja justicia criminal en caso de que los bailes de los magnates incumplan su obligación de hacer justicia. También el privilegio fundacional prevé que el veguer de fora conozca los delitos cometidos por los hombres de una jurisdicción señorial en territorio de una jurisdicción distinta. En este sentido Jaime I había dispuesto que los hombres de señorío que delinquieren en el realengo deberían ser juzgados por los tribunales reales.⁵⁹

54 A.R.M., *Llibre de jurisdiccions i stils*, f.111v ; J. M. QUADRADO: *Privilegios y franquicias de Mallorca*, Palma, 1894, p.219.

55 Ap. doc. 5

56 Cap. IX ; LL. PÉREZ MARTÍNEZ: "Corpus documental balear. Reinado de Jaime I", in *Fontes Rerum Balearium*, I (1977), pp.59-66.

57 A.R.M., *Llibre de Corts Generals*, f.75.

58 E. K. AGUILÓ: "Franqueses i privilegis...", *B.S.A.L.*, V, pp.60-62.

59 A.R.M., *Llibre de Sant Pere*, f.23v ; A.PONS PASTOR: *Constitucions...*, I, p.109.

V. 3 Procedimiento del veguer foráneo en las causas penales.

Las primeras disposiciones relativas al veguer de fora determinaron que debería desplazarse por la parte foránea, en compañía de su asesor letrado, para instruir las causas de los delitos. En 1343 Pedro IV dispuso, con carácter general, que los asesores debiesen estar presentes en las inquisiciones,⁶⁰ aunque la observancia de este mandato debió ser poco rigurosa. En el único proceso instruido por la curia del veguer foráneo que se ha conservado, la inquisición es efectuada personalmente por el veguer de fora, auxiliado por el procurador fiscal, el escribano de la curia, un escribiente y un capdeguaita, sin que intervenga en ningún momento el asesor letrado.⁶¹ La situación debía ser más grave pues en muchos casos, la instrucción del sumario se debió confiar simplemente al escribano y al procurador fiscal, por lo que en 1436 se rebajó la exigencia disponiéndose que los escribanos de causas criminales debían ser suficientes para redactar las inquisiciones de los crímenes enormes, y que no pudieran recibirlas sin la presencia del oficial o su asesor,⁶² de forma alternativa. En contradicción con lo dicho, en 1439 se dispuso, a instancias de los embajadores del reino, que los asesores interviniesen en los procesos criminales, puesto que las inquisiciones, fundamentales en la decisión del litigio, las venía realizando abusivamente el procurador fiscal, que era persona lega en Derecho, *e no sia rahonable qui és persona llega, lla hon va la vida, sols sens juriste fasse procés algú*.⁶³ En 1443 se prohibió de nuevo al veguer de fora desplazarse sin el asesor para ejercer la justicia, confirmando un mandato reiteradamente incumplido.⁶⁴

Sin embargo, no era posible que el veguer llevase a cabo personalmente todas las inquisiciones. Por ello la instrucción se delegaba en otros comisionados. Los bailes, por atribución legal, y el procurador o abogado fiscal, mediante comisiones especiales que se intentaron evitar a través de reiteradas disposiciones.

La práctica de inquisiciones por los bailes locales está documentada desde 1317.⁶⁵ Esta competencia la ejercían también respecto a algunas causas cuya resolución correspondía al gobernador.⁶⁶

La sentencia del gobernador Guillem de Llagostera, de julio de 1355, definió las atribuciones de los bailes foráneos en materia penal. Se confirmó su función de instruir el sumario de las causas -las llamadas *enquestes*- que deberían elevar al veguer foráneo. Cuando se tratase de delitos leves (*injurias, barallas, trahement d'armas e nafras simples*), los bailes podrían dejar a los inculpados en libertad bajo fianza, remitiendo al veguer la cantidad depositada en tal concepto, mientras que si se trataba de delitos graves, debían prender a los inculpados y remitirlos a la cárcel real de la ciudad, sin posibilidad de imponerles fianza.⁶⁷ En algún caso, excepcionalmente, el veguer delegaba expresamente

60 A.R.M., *Llibre de Sant Pere*, f.27 ; P. CATEURA: *Política y finanzas...*, p.268

61 A.R.M., AH-4257.

62 A.R.M., *Llibre de n'Abelló*, f.67. Capítulos de la reina María de 1436.

63 *Capítols de Berenguer Uniç*, XV ; A. MOLL: *Ordinacions...*, p.69.

64 A.R.M., *Llibre del Sindicat de Fora*, XV, f.182v.

65 A.M.Po., *Llibre de inquisicions criminals de la parròquia de Pollença 1317-1318*, R.309.

66 Así, en 1349 el gobernador ordena al baile de Inca que inquiera cierto delito (A. SANTAMARIA ARANDEZ: "Sobre la dinastía de Mallorca", doc. 108).

67 A.R.M., *Llibre del Sindicat de Fora*, XIV, f.40v y XV, f.56 ; A. PONS PASTOR: "Constitucions...", en *B.S.A.L.*, XXIII (1931), p.115. Hemos localizado un solo caso en el que el veguer reprende a cierto baile local por haber dejado en libertad bajo fianza a un inculpad, y le ordena que lo ponga a su

en el baile de la villa la facultad de absolver, condenar o componer al inculpado en su nombre.⁶⁸

No obstante, la instrucción de las causas no es una competencia exclusiva de los bailes foráneos. Como señala la sentencia de Llagostera, *offici de batle cesa per la presència del veguer*. Por consiguiente, el veguer puede asumir la instrucción de las causas, relevando de éstas a los bailes de las villas.

La instrucción de la causa se lleva a cabo mediante actuaciones escritas y secretas. Una vez el sumario está concluido se remiten los autos al veguer de fora y se cierra la fase inquisitiva. Si el inculpado se halla ausente se archivan las actuaciones hasta que se entregue o sea prendido, pues el derecho de Mallorca no admite el juicio en rebeldía.⁶⁹ Por el contrario, si el inculpado se halla en poder de la curia -en prisión o en libertad bajo fianza- se le debe dar traslado de los autos para que prepare su defensa. Frecuentemente, de forma abusiva, sólo se le daba copia de la denuncia y de su declaración. De esta forma algunos inculpados que hubiesen podido ser absueltos con una defensa adecuada, se veían forzados a solicitar una composición para soslayar la pena y la prueba del tormento. Por ello, en 1381, Pedro IV, a solicitud de los embajadores del reino, dispuso que una vez terminada la inquisición, se procediese a publicarla y a darle copia íntegra al reo señalándole un plazo para la presentación de su defensa, según la forma acostumbrada en Cataluña.⁷⁰ El mismo mandato se había dirigido en enero de 1380 a los oficiales de Menorca, quienes solicitaron un informe al veguer de Barcelona, para darle adecuado cumplimiento.⁷¹

En 1387 Guillem Jordi, que se hallaba preso en la cárcel de la ciudad, solicitó al gobernador que se le diese traslado del sumario llevado a cabo por el baile de Felanitx, en el que había resultado inculpado, y que no había sido localizado en la curia del veguer de fora. El gobernador ordenó al veguer foráneo que si el sumario se hallaba en su poder diese traslado del mismo al inculpado o a su abogado, para que no pudiese alegar indefensión.⁷²

El escrito de acusación del procurador fiscal abre una nueva fase del proceso. Acusador y reo exponen sus posiciones y aportan las pruebas, predominantemente testificales. Si como resultado de las actuaciones existen indicios suficientes contra el inculpado, pero no se produce la confesión ni otra prueba plena, el veguer puede dictar una sentencia interlocutoria ordenando que se le someta a tormento. La trascendencia de esta decisión hace que se establezcan especiales garantías como excepciones al régimen

disposición en la cárcel real de la ciudad (B.G.I.L., *Llibre de inquisicions criminals de la parròquia de Rubines 1404-1407*, f.135v).

68 Por ejemplo, en 1353 el veguer foráneo Berenguer Robert otorga esta facultad al baile de Pollença (A.R.M., Còdice 94, *Llibre de inquisicions criminals de la parròquia de Pollença*, f.35).

69 El privilegio de Jaime II de 1301 conocido como *Memoria sit baiulo* establece que si el inculpado que ha sido citado y pregonado no comparece, se debe proseguir la inquisición recibiendo los testigos, pero que ésta no se debe publicar hasta que el reo venga a poder de la curia (A.R.M., *Llibre de Sant Pere*, f.34v; *Llibre de Jurisdiccions i stils*, ff. 27v-28).

70 A.R.M., *Llibre d'en Rosselló vell*, f.313 y *Nou*, f. 269; A. MOLL: *Ordinacions...*, 149-150.

71 A.H.C., *Llibre vermell*, ff.125v-126.

72 A.R.M., *Lletres comunes* 55, f.125v.

general de las interlocutorias. Tales sentencias deben ser acordadas con el asesor letrado y los prohombres legos, y son apelables.

Concluida esta fase el veguer deberá dictar la sentencia definitiva, absolviendo o condenando al inculcado. La sentencia debe ser concordada con los prohombres, con intervención del abogado fiscal. Los prohombres que concordaban las sentencias con el veguer de fora, como se señala en ciertos capítulos de 1391, eran ciudadanos y no naturales de la parte foránea.⁷³

El conocimiento de las apelaciones de las sentencias interlocutorias y definitivas correspondía al gobernador, aunque a menudo los jueces ordinarios, de forma irregular, designaban jueces delegados para conocer los recursos a sus sentencias interlocutorias. En septiembre de 1385 Pedro IV ordenó a tales oficiales que remitiesen las apelaciones a la curia del gobernador, como era obligado.⁷⁴

Una vez la sentencia deviene firme se debe proceder a su ejecución. En 1398 se dispuso que los oficiales debiesen presidir a caballo, junto a sus capdeguaites y sayones, la ejecución de las penas de muerte o mutilación de miembros que hubiesen impuesto mediante sentencia.⁷⁵

V. 4 Composición y remisión de delitos.

La sentencia absolutoria o condenatoria y su ejecución son el medio normal de finalización del proceso. Sin embargo, el juez puede proceder a la remisión del delito o a la composición del mismo. En el primer caso se suspende el procedimiento y se absuelve al inculcado. En el segundo se conmuta la pena corporal aparejada al delito por una cantidad económica, tras haber recaído sentencia o antes de ello. Como veremos las atribuciones del veguer son diferentes respecto a cada una de dichas posibilidades.

El veguer de fora podía componer a los inculcados de los delitos que no constituyesen "crímenes enormes". Esta facultad le fue disputada por el gobernador Olfo de Prócida quien elaboró una ordenanza prohibiendo a los jueces ordinarios llevar a cabo la remisión o composición de cualesquiera delitos sin su consentimiento. Pedro IV en 1367 revocó dicha ordenanza y dispuso que los oficiales ejerciesen tal competencia como habían acostumbrado.⁷⁶ En los *llibres de rebudes* del Real Patrimonio se detallan las cantidades recaudadas en concepto de composiciones por delitos de homicidio, otorgados por el veguer de fora con el consentimiento expreso del gobernador, de las que el veguer percibía la mitad.⁷⁷

⁷³ A.R.M., EO 7, ff. 128-152.

⁷⁴ A.R.M., *Llibre de jurisdiccions i stils*, f.14v ; P. CATEURA: *Política y finanzas...*, p.529.

⁷⁵ En la Pragmática de abreviación de pleitos del virrey Anglesola (A. PONS PASTOR: *Constitucions...*, II, Palma, 1934, pp.177-178). En 1413 se eximió a los oficiales de esta obligación en caso de que el condenado fuese un esclavo (A. MOLL: *Ordinacions...*, p.34).

⁷⁶ A.R.M., *Llibre del Sindicat de Fora*, XIV, f.47 y XV, f.63v ; P. CATEURA: *Política y finanzas...*, 379.

⁷⁷ Por ejemplo, en 1402 el veguer de fora Arnau de Roaix ingresa en el Real Patrimonio la mitad de los 20 florines percibidos por la composición de un delito de homicidio, llevada a cabo con el consentimiento expreso del gobernador (A.R.M., RP 3824).

En 1380 se establece que el veguer de fora debe componer a los reos de crímenes, antes de enviarlos a la ciudad para que propongan sus defensas.⁷⁸ La memoria de Roger de Moncada señala en la misma línea que el veguer de fora hace cuatro veces al año un recorrido por la isla para componer a los inculpados, aunque si halla algunos culpables de *fets leigs* los debe enviar a la ciudad para dictar sentencia.

Ambos textos indican que la forma normal de actuación del veguer foráneo es la composición de los delitos. De hecho, los procesos que hemos podido consultar concluyen invariablemente con la composición del delito.

La memoria añade que puede condenar o absolver a los reos de delitos de muerte o debilitación de miembros, pero no puede componerles pues esto corresponde al gobernador, aunque en el pasado los vegueros de fora podían hacerlo con su consentimiento. Otro pasaje de la memoria señala que el veguer no puede componer a los *criminosos* pues tal facultad corresponde al gobernador, aunque algunos vegueros de fora lo han venido haciendo.

Aunque los textos citados son oscuros, parecen significar que el veguer foráneo debe componer los delitos leves, pero que sólo puede dictar sentencia absolutoria o condenatoria acerca de los delitos graves. Tales delitos se identifican con los llamados *fets leigs* -los delitos de muerte y mutilación o debilitación de miembro- y los autores de los mismos son los *criminosos*.

La composición era un instrumento utilizado frecuentemente para allegar recursos a la Hacienda regia. Mediante ella, el inculpadado evitaba el riesgo de ser condenado y el Fisco se aseguraba la percepción de ingresos en aquellos casos en los que, por falta de pruebas, cabía la posibilidad de que el acusado fuese absuelto. Como señala Lalinde, en esta época no se sabe bien si se perciben ingresos para administrar justicia o si se administra justicia para percibir ingresos.⁷⁹ Pero la especial importancia que se atribuye a la composición en las causas que conoce el veguer foráneo se debe al interés por evitar los perjuicios económicos que suponen a los inculpados los desplazamientos a la ciudad. Probablemente era más oneroso probar su inocencia que componerse por una pequeña cantidad. Los bailes locales recibían un tercio de la composición como remuneración por la instrucción de la *enquesta*.⁸⁰

Por razones de política criminal se prohibió expresamente la composición del delito de robo de ganado, que era especialmente lesivo para los habitantes de la parte foránea. En 1374 Pedro IV, a instancia de los síndicos foráneos, ordena al veguer de fora que castigue rigurosamente los robos de ganado, sin admitirlos ilícitamente a composición como acostumbraba hasta la fecha.⁸¹ En el mismo sentido, en 1445 se prohíbe al

⁷⁸ A.R.M., *Llibre del Sindicat de Fora*, XIV, f.121 y XV, f.136v ; . CATEURA: *Política y finanzas...*, 508-509.

⁷⁹ J. LALINDE ABADIA: *La jurisdicción real inferior...*, p.87.

⁸⁰ Cfr. por ejemplo B.G.L.L., *Llibre de inquisicions criminals de la parròquia de Rubines 1353-1356*, f.16v.

⁸¹ A.R.M., *Llibre del Sindicat de Fora*, XIV, f.105 y XV, f.116v ; P. CATEURA: *Política y finanzas...*, pp.476-477.

gobernador y al veguer de fora que compongan los robos de ganado, ordenándoles que castiguen rigurosamente a los malhechores.⁸²

Generalmente la composición tenía lugar una vez terminada la inquisición y antes de la apertura de la segunda fase del proceso. El derecho procesal de Mallorca prohibía otorgar composiciones antes de que las *enquestes* fuesen perfectas. Sin embargo, los escasos testimonios de la actividad judicial del veguer foráneo demuestran que dicho oficial acostumbraba otorgar composiciones durante la tramitación del sumario.⁸³ Aunque el incumplimiento de la regla debía ser común a las distintas curias, la del veguer foráneo había hecho de ello una costumbre, por lo que la reina María dispuso en 1436 que los oficiales, *signantment el veguer de fora*, no compusiesen a los inculcados antes de que estuviese terminada la inquisición.⁸⁴ Por otra parte, ni se podía admitir a composición a quienes no estuviesen en poder de la curia, ni estaba permitido liberar de la cárcel y de las fianzas a quienes se hubiese concedido la composición, antes de que hubiesen satisfecho a la parte ofendida una indemnización por los daños causados, debidamente tasados por el oficial, su asesor y los prohombres.⁸⁵ Sin embargo, conocemos un caso en 1419 en el que se concede la composición incumpliendo ambos requisitos. El lugarteniente del veguer de fora, acompañado del lugarteniente del letrado asesor, se desplaza a Alcudia donde inquiera acerca de un delito de lesiones graves y compone al inculcado, que se halla *bandeiat* -bajo orden de busca y captura- sin obligarle previamente a dar fianzas para asegurar el resarcimiento de los daños a la víctima. Dos años más tarde, la víctima reclama que tales daños sean tasados por el gobernador y, según lo dispuesto en las Ordenanzas de Pelay Uniç, satisfechos de los bienes del veguer foráneo o de sus fiadores.⁸⁶

La remisión de los delitos se diferencia de la composición en que se otorga con carácter gracioso, sin que el inculcado deba abonar cantidad alguna en sustitución de la pena corporal. La remisión del delito se otorga a una determinada persona, que no podrá ser perseguida por causa del mismo. Sin embargo, en las fuentes se utiliza el término 'remisión' en sentido amplio para designar cualquier forma de exclusión de la perseguibilidad, sea de forma graciosa o a cambio de precio. La remisión propiamente dicha, como hemos indicado, es la remisión graciosa.

La facultad de remitir los delitos era una prerrogativa del monarca, que ejercía el gobernador como delegado del mismo. Excepcionalmente, según señala la Memoria de Roger de Moncada, los oficiales de la jurisdicción real intermedia podían remitir los delitos leves.⁸⁷

82 A.R.M., *Llibre de n'Abelló*, f.77.

83 Este es el caso de varias de las composiciones otorgadas en el proceso de 1434 (AH-4257).

84 A.R.M., *Llibre de n'Abelló*. = Ap. doc. 7

85 Estos requisitos fueron establecidos por Jaime I en una disposición de fecha imprecisa conocida como *Memoria sit baiulo* (A.R.M., *Llibre de Sant Pere*, f.23v; E. K. AGUILO: "Privilegis...", B.S.A.L., VI, p.13) y reiterados por Jaime II en 1301 en una disposición del mismo nombre (A.R.M. *Llibre de Sant Pere*, f.34). Las Ordenacions de Pelay Uniç de 1413 los recogieron en su capítulo LXVI, precisando más su sentido, y disponiendo la responsabilidad del oficial y de sus fiadores por los daños y perjuicios a la víctima en caso de que incumpliesen lo establecido (A. MOLL: *Ordinacions...*, p.35).

86 A.R.M., AU, Exp. LXXXVI / 4

87 Por ejemplo en 1405 el veguer de fora Berenguer Doms remite un delito de sacar cuchillos, del que no se siguieron lesiones (B.G.L.L., *Llibre de inquisicions criminals de la parròquia de Rubines 1404-1407*, f.6v).

En cierto pleito del año 1434 vemos como el veguer foráneo, durante la instrucción de la causa lleva a cabo diversas remisiones de los delitos respecto a personas encausadas, y ordena que no puedan ser inquietadas por oficial alguno, sean culpables o no.⁸⁸ La resolución por la que se remite el delito suele indicar que se otorga *ad preces aliquarum bonarum personarum*.

En los capítulos de la reina María de 1436 se dispone que el veguer de fora no pueda torturar a los reos sin sentencia interlocutoria de tormentos ni consejo de su asesor, se establece que debe enviar a los reos a la cárcel real de la ciudad y darles legítima defensa, y se le prohíbe que les condene sin darles la oportunidad de defenderse.⁸⁹ Si las irregularidades procesales eran frecuentes en las diversas curias de Mallorca, todos los testimonios apuntan que la del veguer de fora era especialmente reacia a observar las garantías procesales. Las arbitrariedades de los vegeres foráneos supusieron que la institución quedase dañada consiguiendo el rechazo de sus aforados, los naturales de la parte foránea, quienes finalmente obtuvieron su supresión.

VI La jurisdicción civil del veguer foráneo.

Las competencias del veguer foráneo en materia civil son menos conocidas que sus atribuciones penales, porque las disposiciones normativas apenas las mencionan, y no se conservan testimonios documentales de su ejercicio.

La jurisdicción civil entre foráneos se halla limitada por las competencias propias de los bailes de las villas. El veguer de fora, fue creado con el carácter de juez ordinario en las causas civiles entre foráneos. Sin embargo, paulatinamente se le fueron sustrayendo tales competencias en beneficio de los bailes locales. Muy temprano, en 1322, el rey Sancho dispuso que los bailes foráneos *pusquen de tots fets civils composicions degudes fer, e de tots bans*.⁹⁰ El alcance de este privilegio no está claro, aunque indica que les correspondía, cuando menos, la conciliación en las causas civiles.

Por su parte, Pedro IV, en 1343 concedió a los bailes foráneos las competencias en materia de tutelas y curatelas, que según el privilegio fundacional correspondían hasta entonces al veguer foráneo.⁹¹ En 1358 se ampliaron las atribuciones de los bailes a todas aquellas materias que requiriesen decreto judicial.⁹² De esta forma se privó al veguer foráneo de la competencia sobre las cuestiones de jurisdicción voluntaria, que era una de las principales atribuciones concedidas en el privilegio fundacional.

Sin embargo, en 1351 el gobernador Gilabert de Centelles concedió al veguer de fora y sus sucesores la facultad de designar tutores y curadores a los habitantes de la caballería de la Galera, que fue de Berenguer de Tornamira.⁹³ En este caso las atribuciones del antiguo baile baronal no se transfirieron al baile de la villa real.

88 A.R.M., AH-4257, ff.42v y 49.

89 A.R.M., Capítulos de la reina María de 1436. = Ap. doc. 7

90 A.R.M., *Llibre dels reis*, f.121.

91 A.R.M., *Llibre del Sindicat de Fora*, XIV, f.13v y XV, f.19v ; P. CATEURA: *Política y finanzas...*, 270-271.

92 A.R.M., *Llibre del Sindicat de Fora*, XIV, f.30 y XV, f.43 ; P. CATEURA: *Política y finanzas...*, 320.

93 A.R.M., EO 2, f.155v.

Los vegueres foráneos se debieron interferir en la jurisdicción de los bailes, pretendiendo privarles de sus competencias en materia civil cuando se hallaban presentes en la parroquia de la que eran titulares. La cuestión fue ventilada ante el lugarteniente Llagostera quien en 1355 dictó una sentencia en la que se dispone que los bailes foráneos deben cumplir los mandatos del veguer de fora ordenando que hagan justicia, y en caso de negligencia de éstos se permite que el veguer de fora pueda avocarse tales causas.⁹⁴

En 1380 Pedro IV dispuso que los pleitos civiles entre foráneos fuesen resueltos en primera instancia por los bailes de la parroquia, lo que indica que las atribuciones civiles del veguer de fora se habían visto notablemente menguadas.⁹⁵ Con las reservas que debemos mantener por la escasez de documentación, podemos concluir que en esta época corresponde a los bailes de las villas el conocimiento de las causas civiles planteadas entre los naturales de una misma villa, mientras que las causas entre foráneos sometidos a distintas bailías debían ser competencia del veguer foráneo.

El veguer de fora podía conocer de las apelaciones de las sentencias de los bailes foráneos, aunque según la sentencia de 1363 y los capítulos de 1391, la determinación del órgano competente correspondía a la parte apelante, que podía dirigirse indistintamente a cualquiera de los tres órganos de la jurisdicción real intermedia. Por otra parte, cierto documento confirmado por privilegio de 1378 señala entre las atribuciones del gobernador el conocimiento de las apelaciones de las sentencias de los bailes de las villas.⁹⁶ En 1450, en los mismos capítulos a través de los cuales se obtuvo la supresión del veguer foráneo, los foráneos solicitaron que las apelaciones de las sentencias de los bailes fuesen conocidas por un tribunal integrado por el propio baile y los jurados de la villa.⁹⁷ Sin embargo, sólo en 1468 se admitió que los bailes foráneos conociesen las apelaciones a sus sentencias, y aun entonces tal posibilidad se limitó a las causas de cuantía inferior a 15£.⁹⁸

Como ocurre en materia penal, los conflictos competenciales del veguer foráneo se plantean fundamentalmente con el baile de la ciudad, en lo relativo a los pleitos entre ciudadanos y foráneos.

En 1251 Jaime I dispuso que los foráneos debiesen responder ante las curias de la ciudad -reales o señoriales- de las obligaciones derivadas de los contratos celebrados en la ciudad, o de aquellos contratos, dondequiera que se hubiesen pactado, por los que se hubiesen comprometido a satisfacer su prestación en la ciudad.⁹⁹

En 1322 esta regla fue modificada mediante una sentencia arbitral que dispuso que la competencia dependiese exclusivamente del lugar en el que los foráneos se hubiesen obligado a satisfacer la prestación, fuese por pacto expreso o por costumbre, de forma

94 A. PONS PASTOR: *Constitucions...*, I, p.79.

95 A.R.M., *Llibre del Sindicat de Fora*, XIV, f.121v y XV, f.137 ; P. CATEURA: *Política y finanzas...*, 509-510.

96 J. M^o QUADRADO: *Privilegios...*, 216.

97 M. ROTGER CAPLLONCH: *Historia de Pollensa*, III, LIX.

98 A.R.M., *Llibre de molts e bons privilegis*, f.51.

99 E. K. AGUILO: "Franqueses i privilegis...", *B.S.A.L.*, V, p.262.

que se eliminó la competencia de la curia ciudadana por razón del lugar donde se celebró el contrato.¹⁰⁰

Estas disposiciones eran especialmente importantes respecto a la satisfacción de las pensiones derivadas de los censales con los que estaban gravadas las tierras foráneas. Muchos campesinos se hallaban obligados a satisfacer en la ciudad tales pensiones a los acreedores censalistas ciudadanos. Dichos censales eran denominados *censals portats*.

Una sentencia del gobernador Bernat de Tous del año 1363 reitera que los censales portados a la ciudad son competencia del baile de Mallorca, salvo que las partes hubiesen convenido someterse a la jurisdicción del veguer de fora, o que hubiesen pactado que la determinación del juez competente quedase a arbitrio del acreedor.¹⁰¹

Cierto privilegio de Juan I dado en 1395 establece que el baile de la ciudad es el juez ordinario en materia de censales portados y afirma que sería injusto que los ciudadanos debiesen acudir ante los bailes foráneos para la ejecución o adjudicaciones de precios por causa de ellos.¹⁰² Esto indica que no sólo el veguer de fora, sino también los bailes foráneos, pretendieron la competencia sobre tales causas.

En cambio las causas entre ciudadanos y foráneos sobre censales no portados son competencia del veguer foráneo, según se afirma en ciertos capítulos de 1391. Los censales eran títulos ejecutivos, de forma que su ejecución se llevaba a cabo *ad solam ostentionem cartae*, y las excepciones que se podían oponer a la ejecución de dichas pensiones eran muy limitadas.¹⁰³ Generalmente el veguer dictaba inmediatamente un mandato de ejecución que transmitía al baile de la villa mediante un *portador de lletres*. Sin embargo, podía asimismo enviar a un capdeguaita para que ejecutase la deuda. En este segundo caso, las costas de la ejecución resultaban muy elevadas por tenerse que satisfacer el salario y dietas de este oficial. En 1454 el rey Alfonso V concedió a los foráneos el privilegio de que las ejecuciones de los censos correspondiesen a los bailes de las villas.¹⁰⁴ De esta forma se redujeron los gastos de ejecución, aunque persistiesen los ocasionados por los portadores de las cartas ejecutorias, que fueron limitados por los gobernadores en diversas ocasiones.

La ejecución de las sentencias civiles del veguer de fora y de los demás oficiales ordinarios se encomendaba generalmente a los bailes de las villas.¹⁰⁵ En 1386 el monarca tuvo que prohibir expresamente a los bailes foráneos que admitiesen apela-

¹⁰⁰ J. VICH y J. MUNTANER: *Documenta Regni Maioricarum*, pp.138-140.

¹⁰¹ A.R.M., EO 7, ff.142-144. =Ap. doc.5.

¹⁰² El Privilegio está datado a 3 de septiembre de 1395. (A.R.M., Códice 42, *Llibre de la curia del veguer de Mallorca*, ff.7-8v). Existe un traslado del año 1565 en el *Liber franquesiarum Curie Baiuli* (A.R.M., R.P. 60, ff.314v-315v). Asimismo Canet y Mesquida recogen una traducción al catalán en 1622 (R.F.D.M.M., I, XV, 1).

¹⁰³ La regulación de la materia se puede consultar en las *Ordinacions de Berenguer Uniç* de 1439 (A. MOLL: *Ordinacions...*, pp.52-53).

¹⁰⁴ A.R.M., *Llibre de molts i bons privilegis*, ff.90-92. Los bailes llevaban a cabo la ejecución por medio de los propios portadores o por sus sayones (R.F.D.M.M., III, 11, 12).

¹⁰⁵ Por ejemplo en 1337 el veguer foráneo ordena al baile de Artà que ejecute los bienes de Margarita de Orpí en virtud de una sentencia por la que se le condena a satisfacer cierta deuda (LL. LLITERAS: *Artà en el siglo XIV*, p.347).

ciones a los mandatos del baile de la ciudad sobre ejecución de censos, cosa que irregularmente venían haciendo.¹⁰⁶

VII Régimen orgánico

El régimen orgánico del veguer de fora sigue aproximadamente las mismas reglas que los otros oficiales de la jurisdicción real intermedia, el baile y el veguer de la ciudad.

VII. 1 Nombramiento y mandato.

El veguer de fora, como oficial real, es designado por el monarca, o por la reina en su condición de lugarteniente general de la Corona de Aragón, aunque esta posibilidad es infrecuente. Generalmente el monarca delega su provisión en el lugarteniente o gobernador del reino de Mallorca.

El oficio no fue jamás enajenado por la Corona. En los distintos reinos hispánicos la Monarquía evitó enajenar los oficios de justicia pues esta medida hubiese debilitado su poder. En Castilla, donde las ventas de oficios alcanzaron una extraordinaria dimensión, los monarcas tuvieron especial cuidado en evitarlo¹⁰⁷. En Cataluña diversas constituciones de cortes dispusieron que el oficio de veguer no pudiese ser enajenado, a pesar de lo cual, se produjeron algunas enajenaciones con carácter excepcional¹⁰⁸. En Mallorca Jaime I prometió con carácter general en 1251 no vender o dar en prenda *les justfies de la cort nostra de Mallorques*¹⁰⁹, y en 1273 prohibió expresamente la enajenación del oficio de veguer.¹¹⁰ La ausencia de confirmaciones indica que la cuestión quedó definitivamente zanjada en aquella fecha. No hemos localizado ninguna concesión de la veguería foránea a cambio de precio.

El nombramiento tiene siempre carácter temporal. A pesar de la disposición de Alfonso III en 1285 que estableció un mandato anual y una vacancia de tres años para los oficiales con jurisdicción,¹¹¹ durante la época del reino privativo el mandato debió ser dilatado. La relación de vegueres foráneos que publicamos en el apéndice documental, aunque lamentablemente no es completa, permite concluir que no existe un periodo regular de mandato, y que en algunos casos el oficio se ocupa durante un trienio.

En el reinado de Pedro IV el veguer de fora es designado anualmente por el monarca y, en caso de que no exista provisión real del oficio, lo designa el gobernador.¹¹² Desde entonces el mandato se limita a dicho periodo, lo que demuestra que no fue enajenado. Cuestión distinta son los móviles que llevaban al monarca a designar con carácter anual a una u otra persona, entre los cuales podría haber casos de recompensa a servicios económicos. En 1370 Pedro IV concedió a Bernat de Pertegàs con carácter vitalicio 70 £

¹⁰⁶ A.R.M., *Llibre de jurisdiccions i stils*, f.15.

¹⁰⁷ F. TOMAS Y VALIENTE: "Ventas de oficios públicos en Castilla durante los siglos XVII y XVIII", en *Gobierno e instituciones en la España del Antiguo Régimen*, pp.162-165

¹⁰⁸ J. LALINDE ABADIA: *La jurisdicción...*, pp.190-192.

¹⁰⁹ E. K. AGUILO: "Franqueses y privilegis del regne", *B.S.A.L.*, V, p.261.

¹¹⁰ E. K. AGUILO: "Franqueses y privilegis del regne", *B.S.A.L.*, V, p.386.

¹¹¹ A.R.M., *Llibre de Sant Pere*, f.136v.

¹¹² Por ejemplo, en 1383 en ausencia de provisión real el gobernador designa a Bernat Doms, doncel (A.R.M., EO 6, f.62).

anuales consignadas sobre los emolumentos de la veguería de fora, los años en que éste no ejerciese dicho oficio u otro análogo. Esta concesión constituye una forma de remuneración a un servicio presumiblemente económico, aunque se adopta un método que evita la enajenación del oficio y la vulneración de las franquicias.

En 1344 el rey concedió al gobernador Arnau d'Erill la facultad de designar a los oficiales reales, con la condición de que debiese otorgar uno de los oficios de la jurisdicción intermedia al doncel Berenguer Robert. En cumplimiento de dicho mandato se le concedió el cargo de veguer de fora, que era el mejor remunerado.¹¹³ En 1349 el rey otorgó a beneplácito al gobernador Gilabert de Centelles la misma facultad.¹¹⁴

Desde entonces los vegueres de fora fueron designados con carácter anual, hasta la fiesta de Pentecostés del año siguiente, por el monarca o, en su defecto, por el gobernador. En el reinado de Juan I prevalecen las designaciones reales. En 1395 se dispuso que debieran proveerse en personas idóneas, previa información de los jurados del reino, y que en caso de que no se hallase a ninguna persona suficiente, se debiese consultar al monarca para que designase al oficial.¹¹⁵ En 1397 la reina ordenó que no se proveyesen los oficios en la fiesta de Pentecostés, hasta que el monarca o ella misma designasen a los nuevos titulares.¹¹⁶ Esta disposición impugnada por los jurados por ser contraria a la franquicia que estableció la anualidad de los oficiales reales, privaba al gobernador de su facultad de designación subsidiaria. De todas formas, se trata de una medida coyuntural que no modificó el régimen orgánico de tales oficiales, que se siguieron nombrando anualmente en la fiesta de Pentecostés, por provisión real o del gobernador.

En 1439 Alfonso V, a petición de los jurados del reino, estableció un nuevo sistema para la elección de los oficiales. Los jurados y el Gran i General Consell, el día siguiente a la fiesta de San Julián debían nominar a cuatro personas para el oficio de veguer de fora, y elevar los nombres al monarca para que designase al titular. Si el día de la vigilia de Quincuagésima no había sido presentada al gobernador la provisión regia, se debía dar posesión del cargo a uno de los cuatro propuestos, elegido por el procedimiento de insaculación.¹¹⁷

Muy semejante sería el sistema establecido por la Pragmática de Sort i Sac de 1447. Dicha pragmática ordena que se insaculen los elegibles para el cargo y que anualmente se extraigan cuatro nombres, de entre los cuales el monarca elegirá al oficial, y que si no provee a uno de ellos, la designación corresponderá al gobernador, *ex officio*. Para evitar controversias, se dispuso que una vez proclamado el oficial designado por el gobernador las provisiones emanadas del monarca carecerían de validez.¹¹⁸ Esta cuestión había supuesto un conflicto en 1426 respecto al nombramiento de Pere Dezcallar, que se

113 A.R.M., EO 1, f.1.

114 A.R.M., EO 2, f.29v.

115 A.R.M., *Llibre d'en Rosselló Vell*, f. 340 y *Nou*, f.293.

116 A.R.M., EO 10, f. 23.

117 Privilegio dado en Gaeta el 17 de junio de 1439 como ejecutoria de uno de los capítulos conocidos como *Ordinacions de Berenguer Uniç* (A. MOLL: *Ordinacions...*, pp.90-91). El sistema fue confirmado en el *Regiment de Concòrdia de 1440* (A. PONS PASTOR: *Constitucions...*, I, p.246).

118 A. PONS PASTOR: *Constitucions i ordinacions del regne de Mallorca*, II, pp.238-239.

notificó al gobernador después de que éste hubiese designado *motu proprio* a Pasqual Zanglada.¹¹⁹

La extracción del veguer de fora se siguió practicando según el sistema de *sort i sac* hasta la Nueva Planta de Gobierno. Sin embargo, desde 1451, poco después de la implantación del nuevo régimen, aunque se siguió practicando la extracción no se daba posesión del cargo, pues el oficio se mantuvo suspendido interinamente sin que se llegase a suprimir de forma expresa.

El oficio se extingue por muerte, renuncia o por la expiración del mandato.

VII. 2 Incompatibilidades

El oficio es incompatible con el de jurado del reino. En un principio tiene preferencia el cargo de jurado, de forma que en 1383 el gobernador cesa como veguer de fora a Bernat Doms, que ha sido elegido jurado, y designa en su lugar a su hijo Guillem Doms.¹²⁰

Por el contrario, la pragmática de Anglesola dispone que si uno de los consejeros del Gran i General Consell elegidos en la fiesta de Santa Lucía es elegido baile o veguer en la vigilia de quincuagésima, cese en el oficio de consejero, mientras que si un oficial posteriormente es elegido consejero, se le debe reservar dicha plaza hasta que cese en el oficio real.¹²¹ El Regiment de Concòrdia de 1440 establece que si un consejero es elegido para un oficio real, como el de veguer de fora, cese en el oficio de consejero¹²² y la misma norma se reitera en la Pragmática de Sort i Sac.¹²³

La pragmática de Anglesola, había dispuesto que quienes ostentasen un oficio real no pudiesen regir un cargo o administrar los bienes de la Universidad, salvo que renunciasen a aquel oficio. Dicha disposición fue confirmada por la reina María en 1436, y ampliada a todas las personas que fuesen francas de tributos.¹²⁴

El oficio de veguer de fora es incompatible con los restantes de la jurisdicción real intermedia. Aunque en Cataluña en algunas ocasiones se proveen en una misma persona,¹²⁵ en Mallorca ni era posible legalmente, ni hemos tenido noticia de ninguna contravención de la norma.

VII. 3 Requisitos

Para ocupar cualquiera de los tres cargos de la jurisdicción intermedia se debe ser mayor de veinticinco años, que constituye la mayoría de edad de derecho común.

119 A.R.M., AU, Exp. XXXV / 2225
 120 A.R.M., EO 6, f.68.
 121 A. PONS PASTOR: *Constitucions...*, I, p.180.
 122 A. PONS PASTOR: *Constitucions...*, I, p.253.
 123 A. PONS PASTOR: *Constitucions...*, II, p.263.
 124 A.R.M., *Llibre de n'Abelló*, f.70.
 125 J. LALINDE ABADIA: *La jurisdicció...*, p.200.

Alfonso III en 1286 dispuso que los oficiales y sus asesores debiesen ser naturales del reino de Mallorca.¹²⁶ Sin embargo, más tarde se extendió a los catalanes la posibilidad de regir estos oficios.¹²⁷ A pesar de ello no he documentado ningún veguer foráneo que no sea natural de la isla. La introducción del sistema de insaculación supuso que todos los vegueres fuesen mallorquines, por serlo los insaculados.

Por regla general el veguer de fora es miembro del brazo militar -caballero o doncel- aunque en algún caso excepcional ocupa el cargo un ciudadano, como Bartomeu Saguals en 1406.¹²⁸ La pragmática de abreviación de pleitos de 1398 exige que juren que poseerán caballo y armas, para dar honor al oficio y favorecer la persecución de los malhechores.¹²⁹ Desde entonces, en los juramentos que hemos podido consultar, los oficiales se comprometen a hacer muestra del rocín en un plazo de quince días.¹³⁰

En 1390 se dispone que si se provee para uno de los oficios dotados con jurisdicción a una persona imperita o indigna, el gobernador pueda sobreeser su admisión, designando interinamente a una persona notable, hasta que el monarca provea sobre la cuestión.¹³¹ Esto supone otorgar al gobernador un cierto control sobre las designaciones hechas por el monarca. Sin embargo, cierto capítulo del año 1439 afirma que dicha disposición ha resultado inútil *e sens fruyt algú*.¹³²

En principio, todos los clérigos estaban excluidos de los oficios de la jurisdicción real. Sin embargo, los meros tonsurados, los llamados *coronats*, que estaban a medio camino entre el estado eclesiástico y el seglar, planteaban un problema específico. Aunque la actitud de la Monarquía fue fluctuante, en 1398 se les prohibió ocupar tales cargos, salvo que jurasen no alegar la tonsura para eximirse de la jurisdicción real en el supuesto de que delinquiesen en su ejercicio.¹³³

En 1359 el reino solicitó al monarca que estableciese un periodo de vacancia de tres años, común con los restantes oficios de la jurisdicción intermedia, de forma que quien ocupase uno de los cargos no pudiese ejercer cualquiera de ellos durante los tres años siguientes. Esta pretensión, que fue denegada por Pedro IV,¹³⁴ se vio satisfecha muchos años más tarde, en 1398, mediante la pragmática de abreviación de pleitos del virrey Anglesola.¹³⁵

Como requisitos para tomar posesión del oficio, el veguer de fora debe prestar juramento en poder del gobernador, y dar fianzas. En 1344 según la escueta fórmula que recogen los libros de extracción de oficios el veguer promete someterse a juicio de taula al acabar su mandato y hacer complemento de derecho a los querellantes, según los

126 A.R.M., *Llibre de Sant Pere*, f.137.

127 Así lo dispone Pedro IV en 1365, confirmando cierto capítulo de las cortes de Barcelona de 1292 (A.R.M., *Llibre de jurisdiccions i stils*, f.120v).

128 B.G.I.L., *Llibre de inquisicions criminals de la parròquia de Rubines 1404-1407*, f.88.

129 A.R.M., *Llibre de Sant Pere*, f.82v.

130 Por ejemplo el juramento de Llätzar de Lloscos en 1412 (A.R.M., EO 11, f.21).

131 A.R.M., *Llibre de Sant Pere*, f.82v.

132 *Ordinacions de Berenguer Uniç*, X; A. MOLL: *Ordinacions...*, 89.

133 A. PONS PASTOR: *Constitucions...*, II, 162.

134 P. CATEURA: *Política y finanzas...*, 329.

135 A. PONS PASTOR: *Constitucions...*, II, 161.

capítulos de Barcelona.¹³⁶ Paulatinamente la fórmula del juramento se hace más extensa, pues se incorpora la obligación de cumplir determinados privilegios o disposiciones que se pretende que tengan especial eficacia. Desde 1389, a petición de los secretarios de la Aljama en un momento de marcado antisemitismo, el veguer de fora jura la observancia de los privilegios y franquicias otorgados a los judíos de Mallorca,¹³⁷ y desde 1394 se obliga a dar cumplimiento a los capítulos de las últimas Cortes de Monzón.¹³⁸

El veguer de fora responde de su gestión con todos sus bienes y aporta fianzas solidarias. En 1391 se ordenó a los escribanos de las curias que no obedeciesen a los oficiales hasta que acreditasen haberse asegurado ante la curia de la gobernación.¹³⁹

VII. 4 Ejercicio mediante lugarteniente.

El veguer de fora, puede delegar sus funciones en un lugarteniente designado por él mismo. En 1364 hemos localizado una sentencia dictada por Pere Sala como lugarteniente del veguer de fora.¹⁴⁰ En 1419 el veguer Joan Deslladó designó como lugarteniente a Guillem Pera, mercader y ciudadano de Mallorca, para que llevase a cabo la segunda de las rondas que le correspondía hacer anualmente por la parte foránea.¹⁴¹ En algunas ocasiones el veguer de fora delega sus facultades en un jurista, como Bernat Desvillar en 1406,¹⁴² o en su propio asesor, que aparece designado como *asesor i lloctinent*.¹⁴³

VII. 5 Condición de aforado.

El veguer de fora se hallaba aforado ante la curia del lugarteniente o gobernador en las causas civiles y criminales. En 1345 se precisó que sólo estaba aforado por aquellas causas civiles nacidas por razón de su oficio, o concernientes a las regalías o al patrimonio regio.¹⁴⁴

Por privilegio de 5 de noviembre de 1388 los oficiales y sus familiares, domésticos y servidores, quedaron aforados ante la curia del lugarteniente no sólo respecto a las causas penales sino también a las civiles o pecuniarias, ante las dudas que existían sobre la cuestión.¹⁴⁵

Este aforamiento se justifica por la defensa los intereses de los particulares que podrían desistir de sus pretensiones en caso de tener que plantearlas ante un oficial ordinario.

136 A.R.M., EO 1, f.4.

137 A.R.M., EO 9, f.6.

138 A.R.M., EO 9, f.97v.

139 A.R.M., *Llibre de jurisdiccions i stils*, f.172.

140 A.R.M., RP 236, *Llibre de inquisicions criminals de la parròquia de Pollensa 1363-1366*.

141 A.R.M., AU, Exp. LXXXVI / 4

142 B.G.LL., *Llibre de inquisicions criminals de la parròquia de Rubines 1404-1407*, f.88.

143 Por ejemplo Pere Vanrell, actúa en solitario como tal en una gira por la parte foránea en 1407 (B.G.LL.: *Llibre de inquisicions criminals de la parròquia de Rubines 1404-1407*, f.97).

144 A.R.M., *Llibre de Sant Pere*, f.127 ; Pub. P. CATEURA: *Política y finanzas...*, 283.

145 A.R.M., *Llibre de jurisdiccions i stils*, f.116v-117.

VIII Remuneración

La remuneración del veguer de fora se integra por el salario ordinario satisfecho por la procuración real, más los emolumentos que percibe por las causas que conoce. En 1318 percibe un salario que asciende a 119 £ 4 sueldos y 4 dineros¹⁴⁶. En 1320 su salario anual se reduce a 108 £,¹⁴⁷ la misma cantidad que percibe en 1350.¹⁴⁸ El oficio estaba mejor remunerado que el de veguer de la ciudad y el de baile de Mallorca, que percibían 70 £, probablemente porque era el que suponía mayor dedicación, y exigía desplazarse por la isla. El salario permaneció inalterado, pues en las cuentas del veguer foráneo Francesc Burgues en 1441 figura una partida de 108 £ satisfecha por este concepto.¹⁴⁹

La veguería foránea generaba importantes emolumentos, derivados principalmente de las cantidades percibidas por la composición de delitos. Según se observa en los *llibres de inquisicions criminals* el veguer foráneo percibía dos tercios de la composición, y el baile local instructor el tercio restante. Cuando se trataba de delitos cuya composición requería la aprobación del gobernador, se aplicaba la mitad al Real Patrimonio y el veguer de fora retenía el resto *per supportar los càrrecs de son offici*.¹⁵⁰ El veguer de fora debía retener su salario y el de sus oficiales sobre dichos emolumentos, y entregar el sobrante a la Procuración Real.

Como hemos indicado, en 1370 Pedro IV concedió a Bernat de Pertegàs con carácter vitalicio una pensión de 70 £ anuales consignada sobre los emolumentos de la veguería foránea, los años en que no ejerciese dicho oficio u otro análogo. En enero de 1372 Pedro IV, a instancia de los foráneos, prohibió toda consignación sobre los emolumentos de la veguería foránea, revocando cualquier disposición en contrario.¹⁵¹ En agosto del mismo año el monarca reiteró dicho mandato, disponiendo que el veguer debería responder ante el procurador, de los emolumentos de la veguería que restasen una vez satisfechos el salario del veguer y su asesor, en el plazo de un mes desde que cesase en el cargo.¹⁵²

Sin embargo, en cumplimiento de la concesión realizada en 1370 a favor de Bernat de Pertegàs, en 1381 se le concede la facultad de detraer estas 70 £, más otras cien £ anuales a prorrata de las 200 que le concedió graciosamente el monarca con ocasión del matrimonio de su hijo, derogando singularmente la ordenanza que prohibía detraer más de 50 £ de tales derechos y emolumentos.¹⁵³ Más adelante se realizaron nuevas consignaciones sobre los emolumentos de la veguería. En 1380 el monarca consignó una cantidad de 11 £ y 10 sueldos en favor de la viudad de Arnau Torrella, que en 1390 percibía su heredero Guillem Duran de Torrella.¹⁵⁴ En 1388 se consignan otras 50 £ en favor de Galceran de Mataró, escribano de la porción real en Mallorca.¹⁵⁵

146 A.R.M., RP 3394 *Llibre de dades de 1319*.

147 A.R.M., RP 3396 *Llibre de dades de 1321*, f.15.

148 A.R.M., RP 1111, f.33v.

149 A.R.M., RP 3859, f.39.

150 A.R.M., RP 3824, f.106.

151 P. CATEURA: *Política y finanzas...*, p.94.

152 A.R.M., LR 28, f.117.

153 A.R.M., EO 6, ff. 11 y 37.

154 A.R.M., EO 7, f. 72v.

155 A.R.M., EO 9, f. 97v.

Además del salario ordinario, el veguer de fora percibía otras cantidades que le eran abonadas por las partes en las causas que se ventilaban ante su curia, en función de la cuantía del litigio. Desde antiguo esta forma de remuneración venía siendo denunciada como causa del encarecimiento de la justicia y de la ausencia de desinterés objetivo de los jueces. Ramón Llull escribió en su *Arbre de sciència* que "los jutges deuen ésser savis e pagats per lo príncep per ço que hagen major libertat a donar ver judici per veritat, e bo per bondat, e virtuós per virtut [...] a la qual libertat no's pot tan bé haver si pren serviy de les gents".¹⁵⁶ Los monarcas prohibieron reiteradamente a los oficiales percibir salario de las partes por las causas que les correspondiese conocer como jueces ordinarios. Sin embargo, jamás pudieron exigir firmemente el cumplimiento de tales prohibiciones, porque no pudieron dotarles de un salario suficiente. En 1436 la Reina María prohibió que los jueces ordinarios y sus asesores percibiesen salario por las sentencias interlocutorias, y dispuso que se les remunerase con una sola cantidad por toda la causa, a cobrar la mitad en el momento de la adjudicación de las pruebas, y la mitad al dictar sentencia definitiva.¹⁵⁷ Por su parte, Alfonso V dispuso que los jueces ordinarios cuyas sentencias fuesen revocadas en apelación deberían reintegrar a las partes el salario recibido.¹⁵⁸ Las Ordinacions de Berenguer Uniç de 1439 extremaron la prohibición, pero no consiguieron solucionar el problema.¹⁵⁹

No cabe duda de que el veguer foráneo recibía salario de las partes por las causas que sentenciaba en apelación, pues las prohibiciones sólo se refieren a las causas que le correspondía conocer como juez ordinario.

IX Responsabilidad.

El veguer de fora, como los restantes oficiales jurisdiccionales, está sometido a juicio de *taula*,¹⁶⁰ en línea con el régimen de derecho romano.¹⁶¹ La obligación de tener *taula*, aunque se remonta al reinado de Alfonso III, fue ratificada y regulada de forma más precisa en el reinado de Pedro IV. El juicio se llevaba a cabo ante tres jueces de *taula*, también llamados *comisaris* o *inquisidors* -un caballero, un ciudadano y un jurista- que eran designados anualmente por el gobernador, oídos los jurados del reino.¹⁶² Los jueces actuaban auxiliados por un escribano que debía ser nombrado anualmente, según disponen los capítulos de Lérida de 1380.¹⁶³

En diciembre de 1343 se estableció que dicho juicio se debería regir según lo dispuesto por las Constitucions de Catalunya.¹⁶⁴

¹⁵⁶ Andreu DE PALMA, *Els sistemes jurídics i les idees jurídiques de Ramon Llull*, Palma, 1936, 145.

¹⁵⁷ A.R.M., *Llibre de n'Abelló*, f.69v.

¹⁵⁸ A.R.M., EO 13, f.56.

¹⁵⁹ A. MOLL: *Ordinacions...*, 60 y 92.

¹⁶⁰ P. A. SANXO I VICENS: "Responsabilidad de los oficiales que ejercían jurisdicción en Mallorca. (Siglos XIII al XVI)" en *B.S.A.L.*, VI, 160-163.

¹⁶¹ C.I., I, 51, 3.

¹⁶² Según privilegio de 10 de abril de 1371 (P. CATEURA: *Política y finanzas...*, p.422).

¹⁶³ A.R.M., *Llibre de Corts Generals*, f.72v. En 1376 se había revocado la concesión vitalicia de la escribanía de los jueces de *taula* concedida en el pasado al notario Antoni Cardell (P. A. SANXO I VICENS: *Antics privilegis...*, p.160).

¹⁶⁴ A.R.M., *Llibre d'en Rosselló Vell*, f.206 y *Nou*, f.156. Por este motivo en 1344 los consellers de Barcelona transmitieron a los jurados una copia auténtica de las constituciones de cortes de Catalunya

El veguer de fora responde con sus bienes y con las fianzas aportadas al tomar posesión del cargo, de las irregularidades cometidas durante su ejercicio. Su responsabilidad se extiende a las actuaciones de sus lugartenientes en el cargo. De forma expresa algunas disposiciones establecen que los oficiales con jurisdicción respondan del cumplimiento de las garantías procesales ante los jueces de taula.¹⁶⁵

Los jueces de taula no procedían de oficio sino que actuaban a instancia de parte. El plazo para presentar las demandas era de diez días a partir de la publicación del pregón público en el que se anunciaba la apertura del periodo.¹⁶⁶

Por la fiscalización de la actividad del veguer foráneo los jueces de taula percibían anualmente 17 £ y 3 sueldos, de los emolumentos de la veguería.¹⁶⁷

X La Curia

El veguer de fora ejerce su actividad judicial con el auxilio de diferentes personas que constituyen su curia. Siguiendo a Lalinde podemos clasificar a los integrantes de la misma en elementos técnicos, burocráticos y ejecutivos. Las reglas de organización de estos elementos son comunes a las curias de los oficiales de la jurisdicción intermedia, aunque la del veguer foráneo presenta algunas particularidades.

X. 1 Elementos técnicos:

X. 1. 1 El asesor

El asesor es un jurista que suple la falta de conocimientos jurídicos del veguer foráneo. El oficio fue instituido en el propio privilegio de creación de la veguería foránea. Los requisitos que debe reunir el asesor son los comunes para el ejercicio de la abogacía. Debe haber oído Derecho en un estudio general. En 1343 se requiere asimismo que haya sido examinado por tres jurisperitos. En 1398 se exige que posea titulación académica o, en su defecto, que demuestre haber cursado estudios durante cinco años en un estudio general y que sea examinado. Además debe poseer los libros ordinarios del Derecho civil o el canónico.¹⁶⁸

En los primeros tiempos el mandato del asesor no está sometido a un límite temporal preciso. El jurista Jaume Cerdó está documentado en el cargo entre los años

que regulaban la institución (*Llibre de Sant Pere*, f.32). Sobre el juicio de taula en Cataluña. J. LALINDE ÁBADIA: "La purga de taula" en *Homenaje a Jaime Vicens Vives*, I, Barcelona, 1965, pp.499-523.

¹⁶⁵ Por ejemplo en los capítulos de la reina María de 1436 = Ap. doc. 7.

¹⁶⁶ Varios ejemplos en E. K. AGUILO: "Rubrica dels llibres de pregons", en *B.S.A.L.*, IX, pp.13, 29, 275.

¹⁶⁷ A.R.M., RP 3859, f.39.

¹⁶⁸ A. PLANAS ROSSELLO: "La abogacía en Mallorca. Siglos XIII-XVIII", en *B.S.A.L.*, I. (1994), 329-366.

1318 y 1325.¹⁶⁹ En esta última fecha fue cesado por los jurados, que designaron en su lugar al jurisperito Ponç Ferrer.¹⁷⁰ En el reinado de Pedro IV la designación del asesor y su periodo de mandato siguen las mismas reglas que el veguer de fora, aunque en 1390 se limita su periodo de vacancia a dos años *ob paucitate iurisperorum*.¹⁷¹ En la práctica, sin embargo, se cometieron algunas irregularidades. Arnau de Roaix ocupó la asesoría del veguer de fora durante tres años consecutivos, *ad instanciam proborum hominum forensium*.¹⁷² y en 1391 Juan I designó asesor del veguer de fora a Arnau Albertí, con carácter vitalicio.¹⁷³ En este caso, ante las presiones de los jurados del reino, se redujo su mandato al periodo habitual de un año.

Bajo el sistema de *sort i sac* el asesor es elegido por insaculación.¹⁷⁴ Con ocasión de la instauración del régimen el monarca designó a los *hòmens de sciència* que debían ser insaculados en tres sacos distintos, correspondientes a los oficios de la jurisdicción intermedia. La elección se llevaba a cabo extrayendo dos nombres de cada saco, y de estos dos nombres el monarca *ex provisione*, o en su defecto el gobernador *ex officio*, debía elegir al asesor de cada uno de los oficiales.

Los asesores podían ejercer la abogacía. Alfonso III en 1288 había prohibido a los asesores dicho ejercicio,¹⁷⁵ aunque la escasa remuneración del oficio impidió que tal disposición se aplicase de forma eficaz. En 1328 el infante Felipe, de forma más realista, limitó la prohibición a la advocación ante su propia curia.¹⁷⁶

En el *Regiment de Concòrdia* el cargo es incompatible con el de consejero del Gran i General Consell, de forma que si un consejero es elegido asesor, deberá renunciar al primer cargo.¹⁷⁷ Por otra parte, el cargo es siempre incompatible con el de abogado fiscal del obispo de Mallorca.¹⁷⁸

El asesor podía delegar sus funciones en un lugarteniente, que debía reunir los mismos requisitos que el titular. Por ejemplo, en 1419 el asesor Joan Armadams designó lugarteniente al jurista Pere Terrassa.¹⁷⁹

169 Documentado en 1318 (A.R.M., RP 3394, f.142), 1320 (RP 3395, f.18v), 1321 (RP 3398, f.7), 1323 (RP 3400, f.18) y 1325 (RP 3401, f.23).

170 A.R.M., RP 3401, f.23. En la misma fecha los jurados sustituyeron al asesor del lugarteniente, Guillem Miquel por el jurisperito Guillem Fuser (*Ibid.*, f.22). La intervención de los jurados en tales renovaciones pudo ser coyuntural. No se puede afirmar que su designación fuera competencia de aquéllos.

171 A.R.M., *Llibre de Sant Pere*, f.92v; LR 38, ff.155-156; *Llibre d'en Rosselló Vell*, f.374 y *Nou*, f.329v.

172 A.R.M., EO 7, f.142.

173 A.R.M., EO 7, f. 128.

174 A. PONS PASTOR, *Constitucions...*, II, p.239-242.

175 A.R.M., *Llibre de Sant Pere*, f.141v.

176 A.R.M., *Llibre de n'Abelló*, ff.91v-92.

177 A. PONS PASTOR, *Constitucions...*, I, p.253.

178 En 1482 Nicolau Berard es rechazado como asesor por este motivo (EO 18, f.105).

179 A.R.M., AU, Exp. LXXXVI / 4

Los asesores, como los oficiales con jurisdicción, debían estar a derecho al cesar en su oficio, según lo dispuesto por Alfonso III en 1286.¹⁸⁰

Su salario asciende a 80 £ en 1344, el mismo que el asesor del baile y superior en 10 £ al del veguer de la ciudad.¹⁸¹ Dicha cantidad se mantiene en 1441.¹⁸² Además del salario ordinario, los asesores debían percibir remuneración de las partes, a pesar de las prohibiciones regias. De hecho, en 1386 Pedro IV ordenó que los asesores, de acuerdo con una antigua costumbre, una vez acabado su mandato, debiesen sentenciar los asuntos concluidos durante el mismo, sin recibir salario de las partes.¹⁸³ Ello indica que durante el año de su mandato los asesores percibían tal remuneración. La reina María, en 1436, confirmó la prohibición de que los asesores percibiesen espórtulas en las causas que les correspondiese juzgar como jueces ordinarios, que venía siendo transgredida, y ordenó que, en caso de que por este motivo renunciasen a las asesorías, a pesar de ser requeridos por los jurados, se les privase de la posibilidad de ser designados jueces delegados durante el año que habría durado su mandato.¹⁸⁴

La intervención del asesor, como hemos indicado en su lugar, era preceptiva para el ejercicio de las competencias del veguer foráneo. Desde 1399, por provisión del gobernador, todas las cartas emanadas de la curia del veguer debían ir subsignadas por el asesor con la fórmula *vidit*.¹⁸⁵ Sin su concurso, determinadas actuaciones del proceso penal podían estar viciadas de nulidad. Sin embargo, la reiteración de disposiciones que prohíben al veguer foráneo que actúe sin su consejo -la última de ellas data de 1443- indica que las irregularidades eran muy frecuentes.

X. 1.2 El abogado y el procurador fiscal

El abogado y el procurador fiscal, son los oficiales que defienden ante la curia los intereses del fisco regio, mediante el ejercicio de la acusación en las causas penales excepto, desde 1380, aquellas en las que existe parte demandante o perseguidora.¹⁸⁶ No son elementos específicos de la curia del veguer de fora, sino que unos mismos oficiales ejercen estas funciones ante los diversos tribunales reales de la isla.

Ambos profesionales, como los abogados y procuradores de las partes, son elementos cooperadores del órgano jurisdiccional que, propiamente, no forman parte de la curia. Los incluimos entre los elementos de la curia del veguer de fora porque ocupan en ella una posición privilegiada a través de su intervención en la instrucción de las causas y su participación en la votación de las sentencias.

180 A.R.M., *Llibre de Sant Pere*, f.139.

181 A.R.M., EO 1, f.7.

182 A.R.M., RP 3859, f.39.

183 A.R.M., *Llibre d'en Rosselló vell*, f.292v y *Rosselló Nou*, 250; P. CATEURA: *Política y finanzas...*, 531-532.

184 A.R.M., *Llibre de n'Abelló*, f.69.

185 La ordenanza exigía que tales cartas llevasen la firma del asesor y el sello de la curia (E. K. AGUILO: "Rúbrica dels llibres de pregons", en *B.S.A.L.*, IX, p.243) Vid. un ejemplo en B.G.I.L., *Llibre de inquisicions criminals de la parròquia de Rubines 1404-1407*, f.10v.

186 A.R.M., *Llibre de corts generals*, f.72.

En 1320 el rey Sancho intentó suprimir el oficio de abogado fiscal, atribuyendo su funciones en la curia del veguer de fora al asesor del baile o del veguer de la ciutat, indistintamente, pero parece que tal medida no se llevó a efecto.¹⁸⁷ Su designación corresponde al rey y su mandato es temporal, por periodos generalmente dilatados. El oficio de abogado fiscal debió ser objeto de enajenación. Durante el siglo XV lo ocuparon tres generaciones de una misma familia - los Armadams - pues a los dos primeros se les concedió el derecho a resignarlo en sus hijos.

Frecuentemente correspondió al abogado fiscal la instrucción de los sumarios sin la intervención del veguer o su asesor, como también, por corruptela, se encomendó dicho cometido al procurador fiscal. Como hemos señalado, diversas disposiciones de los monarcas intentaron devolver al veguer y su asesor la función instructora.

El abogado fiscal participó asimismo en la deliberación y votación de las sentencias en las causas civiles y criminales que afectaban al fisco regio. Esta atribución, que convertía al abogado fiscal en juez y parte, fue reiteradamente objetada por los representantes del reino, que intentaron obtener su eliminación. Sin embargo las peticiones de los estamentos se estrellaron con la decidida voluntad del monarca de mantener la posición privilegiada del Fisco en el proceso. En 1347, a petición de los jurados, Pedro IV ordenó que el abogado fiscal no estuviese presente en la determinación de tales causas en caso de que las partes lo recusasen por sospechoso.¹⁸⁸ Sin embargo, en 1359 el monarca revocó tal disposición alegando que era perjudicial a sus intereses y contraria a lo acostumbrado en sus otros reinos.¹⁸⁹

Un nuevo intento de los procuradores mallorquines en las Cortes de Lérida de 1380 se saldó con la negativa del monarca.¹⁹⁰

El abogado fiscal percibía 20 £ anuales por su intervención en la curia del veguer de fora, y 37 £ los procuradores, que se les satisfacían de los emolumentos de la misma.¹⁹¹

X. 2 Elementos burocráticos : Escribanos y notarios

La curia del veguer de fora cuenta con un escribano *-regens scribaniae-* y uno o varios notarios denominados *scriptores*¹⁹². El escribano propiamente dicho es también denominado escribano principal. Competen al escribano diversas funciones, algunas de ellas por delegación del juez, mientras que los *scriptores* son los encargados de la redacción material de los documentos de la curia. Su importancia viene ligada al carácter preponderantemente escrito del proceso.

187 A.R.M., L.R. 6, ff.64v-65. 15 de julio de 1320.

188 A.R.M., L.R. 12, f.104. 27 de julio de 1347.

189 A.R.M., L.R. 21, ff.64v y 65 ; *Llibre d'en Rosselló vell*, f. 212 y *Nou*, f.162v. 23 de agosto de 1359.

190 A.R.M., *Llibre de Corts Generals*, f.75

191 Así se detalla en las cuentas del veguer foráneo Francesc Burgues correspondientes al periodo 1441-1442 (A.R.M., RP 3859, f.39).

192 En el único pleito sustanciado ante la curia del veguer de fora que se conserva aparece un escribano propiamente dicho, Jaume de Santa Coloma, y un *scriptor*, Jaume Gorchs, notario (A.R.M., AH-4257, f.3).

En 1359 se dispuso que los escribanos debiesen registrar todas las cartas emanadas de la curia, y que no pudiesen dar traslado de los autos a las partes, hasta que estuviesen perfectamente registrados en los libros de la curia.¹⁹³ Sin embargo este mandato se transgredió y, por ello, en 1371 Pedro IV dispuso que no pudiesen percibir remuneración hasta que hubiesen registrado los procesos.¹⁹⁴ Las Ordinacions de Pelay Uniç de 1413 disponen que se registren en la curia los procesos que excedan de 100 sueldos en un original con cubiertas de pergamino donde deben figurar todas las comparencias, y que no puedan dar traslados a las partes de aquellos actos que no hayan sido registrados en el original.¹⁹⁵ En 1441 se señala que los notarios incumplen tal obligación, y se ordena que juren su observancia bajo pena de pérdida del oficio.¹⁹⁶

Más allá de la redacción material de los documentos al escribano se le atribuyen otras funciones. Por ejemplo, ciertos capítulos de 1390 encomiendan a los escribanos la efectividad del funcionamiento del sistema de prohombres semaneros, por cuyo nombramiento y presencia efectiva en la curia deben velar, bajo multa de 60 sueldos.¹⁹⁷

El oficio de escribano se otorga a un notario que debe reunir los requisitos exigidos a tales profesionales. Debe ser varón, seglar, mayor de veinticinco años, e hijo de legítimo matrimonio.¹⁹⁸ Su conocimiento del Derecho se debe acreditar mediante un examen al que le somete el veguer de la ciudad, atendiendo *non tantum teorica sed exercitium artis, honestitas vitae, ac morum gravitas*.¹⁹⁹ Los escribanos no pueden actuar como procuradores ni intervenir como prohombres ante la curia donde ejercen su oficio²⁰⁰.

En principio el oficio de escribano debía tener carácter anual. En 1344 el gobernador Erill lo concedió por un periodo de un año al notario Francesc Sulsia.²⁰¹ Sin embargo, la práctica común fue la concesión a beneplácito o vitaliciamente, en muchos casos por enajenación. Estas prácticas son comunes en la Corona de Aragón.²⁰² En 1380 el reino solicitó en las cortes de Lérida que no se enajenasen las escribanías de las curias, por ser contrario a las franquicias, y que no se otorgasen pensiones sobre ellas. El monarca denegó el capítulo exigiendo que se le mostrase tal franquicia.²⁰³ El problema radicaba en que los dueños útiles de las escribanías exigían salarios excesivos por su trabajo. Sin embargo la franquicia existía pues en 1335 a petición del reino, Jaime III determinó que

193 P. CATEURA: *Política y finanzas...*, p.330.

194 P. CATEURA: *Política y finanzas...*, p.423.

195 A. MOLL: *Ordinacions...*, p.28.

196 A. MOLL: *Ordinacions...*, p.105.

197 A. PONS PASTOR: *Constitucions...*, p.130. Sobre el concepto de prohombres semaneros *vid. infra*.

198 La exclusión de los clérigos se remonta a la carta de población de 1230 (Cap. XXXIV). La edad de veinticinco años se exige por disposición de 1247 (A.R.M., *Llibre dels reis*, f.17v). La exclusión de los bastardos se establece por provisión de 23 de junio de 1405 (A.R.M., *Llibre d'en Rosselló Nou*, f.395).

199 A.R.M., *Llibre de Sant Pere*, f.130 ; P. CATEURA: *Política y finanzas...*, p.287.

200 Por disposición de Jaime III en 1340 (A.R.M., *Llibre de n'Abelló*, f.95) reproducida en las Ordinacions de Pelay Uniç de 1413 (A. MOLL: *Ordinacions...*, p.21).

201 A.R.M., EO 1, f.21.

202 Para Cataluña J. LALINDE ABADIA: *La jurisdicción...*, 223-224.

203 A.R.M., *Llibre de Cortes Generals*, f.74.

no se pudiesen enajenar en el futuro las escribanías de las curias, sino que se debiesen otorgar a notarios idóneos que respondiesen de los emolumentos de las mismas²⁰⁴.

En 1354 Pedro IV concedió la escribanía del veguer de fora al notario Antoni Gelida por un periodo de cinco años y, transcurrido éste, a beneplácito. Posteriormente Gelida fue suspendido en el cargo por sentencia de los jueces de taula y el gobernador designó a Pere Dagostemps como titular interino de dicha escribanía. Por fin, en marzo de 1357 el monarca la otorgó al notario Pere Mulet con carácter vitalicio²⁰⁵, y le facultó para servirla mediante sustituto. Este notario fue favorecido más tarde, en enero de 1359, con el monopolio de la documentación -por sí o mediante sustitutos- de cualesquiera contratos celebrados en la parte foránea, aunque a petición de los síndicos de la universidad foránea la concesión fue revocada un mes más tarde.²⁰⁶ La actividad de Mulet dio lugar a un interesante pleito con el escribano de la curia del baile de la ciudad, Pere Vanrell, que fue fallado por el gobernador Bernat de Tous, mediante una sentencia que delimita la esfera de competencias de ambos jueces y, por consiguiente, de ambas escribanías.²⁰⁷ Todavía en 1391 Pere Mulet ejercía la escribanía de dicha curia. No parece, sin embargo, que la concesión a Pere Mulet fuese una enajenación pues en 1376 cierta disposición se refiere a la enajenación de las escribanías del baile y el veguer de la ciutat, sin hacer mención a la del veguer de fora.²⁰⁸

En 1422 la escribanía, vacante por la muerte de Antoni del Bany fue concedida graciosamente a Gilabert Cantor a quien se facultó a ejercerla mediante sustituto idóneo.²⁰⁹

En 1432 Alfonso V estableció en enfiteusis las escribanías civiles y criminales de las curias del baile de la ciudad y del veguer de fora en favor del notario Cristòfol Murta, quien pagó 1.300 £ de entrada, comprometiéndose a dar *fadiga* de las transmisiones y a satisfacer una pensión anual de 25 £ por la escribanía del veguer de fora, y 140 £ por la del baile.²¹⁰ Este contrato es una novación de la enfiteusis constituida sobre la escribanía del veguer de fora con carácter vitalicio en 1427. Hasta esta fecha no consta que se transfiriese el dominio útil de la escribanía del veguer foráneo, a diferencia de las de los otros oficiales jurisdiccionales.

El salario del escribano ascendía en 1344 a 60 £ anuales, que podía retener de las cantidades que pasasen por sus manos por razón de las escrituras.²¹¹ Desde que la escribanía fue establecida en enfiteusis el titular hacía suyas las cantidades percibidas por la misma, y sólo debía abonar a la procuración real la pensión anual estipulada.

204 P. A. SANXOI VICENS: *Antics privilegis...*, p.20.

205 A.R.M., EO 2, f.204.

206 P. CATEURA: *Política y finanzas...*, p.319.

207 A.R.M., EO 7, ff.142-144. =Ap. doc. 5.

208 A.R.M., *Llibre de n'Abelló*, f.122.

209 A.R.M., LR 50, ff.72-73v. El documento describe la toma de posesión, que se lleva a cabo a través de la entrega de las llaves de la sede de la escribanía por el escribano mayor de la curia de la Gobernación, y mediante la ceremonia simbólica de abrir y cerrar las puertas de la casa y remover los libros de la escribanía.

210 A.R.M., LR 56, ff.20-22.

211 A.R.M., EO 1, ff. 7 y 21.

Aunque la remuneración de los escribanos y notarios era objeto de reglamentación, muchas veces tuvo que intervenir el poder público para refrenar sus abusos. Las cantidades que podían percibir de los particulares por los escritos de la curia, traslados, etc., estaban rígidamente tasadas. Alfonso III sancionó en 1291 unas ordenanzas sobre los salarios de los escribanos y otros oficios de la Administración de justicia, redactadas por el baile, el veguer y los jurados.²¹² El primer arancel que conocemos data del año 1309 y fue aprobado por el rey Jaime II.²¹³ Tras la enajenación de la escribanía se agudizaron los abusos del titular con el fin de hacer rentable su inversión.

En 1436 el reino solicitó a la reina María que los escribanos de las curias tuviesen que regir el oficio personalmente y no por sustituto, salvo en caso de enfermedad o ausencia. La reina dispuso que pudiesen regirla personalmente o mediante notario idóneo a juicio del gobernador, dejando a salvo los términos de las concesiones otorgadas hasta la fecha,²¹⁴ de forma que la única innovación consiste en que la idoneidad del sustituto debe ser valorada por el gobernador. No deja de ser extraño pues en los otros reinos la obligación de ejercer el empleo personalmente se había establecido mucho antes, por ejemplo en Valencia en 1314,²¹⁵ aunque tampoco se observase.

X. 3 Elementos ejecutivos: 'capdeguaites', sayones y 'portadors de lletres'.

La curia del veguer de fora cuenta con ciertos elementos ejecutivos a quienes corresponde citar a las partes, practicar los embargos de bienes en virtud de mandamiento judicial,²¹⁶ detener a los inculcados, conducir a los reos a la ejecución de las sentencias corporales, etc. Estos oficiales ejecutores son los *capdeguaites*²¹⁷ y sayones (*saigs*). Generalmente se considera que ambas denominaciones designan a unos mismos oficiales²¹⁸ pero los capdeguaites son oficiales ejecutores de mayor rango. En 1358 se dispuso que para la ejecución por deudas no se transmitiesen a las villas capdeguaites acompañados de varios sayones, sino solamente un sayón, como se hacía antiguamente, y que en caso de que se enviase a un capdeguaita, éste percibiese las mismas dietas que un simple sayón.²¹⁹

Les incumbe portar las llamadas *lletres executòries* que deben ir firmadas por el asesor de la curia, aunque también pueden llevarlas unos oficiales específicos que son los *portadors de lletres*.²²⁰

212 A. PLANAS ROSSELLO: "La abogacía...", *B.S.A.L.*, I., p.360.

213 A. PONS PASTOR: *Constitucions...*, I, pp.29-34.

214 A.R.M., *Llibre de n'Abelló*, f.66v.

215 *Aureum Opus regaliū civitatis et regni Valentiae*, Jaime II, priv. 67.

216 Tales actuaciones vemos que lleva a cabo el capdeguaita del veguer de fora, Guillem Bossages, en cierto pleito del año 1434 (A.R.M., AH-4257).

217 Que no deben ser confundidos con el *mestre de guaita*, oficial encargado de la custodia de los cautivos en la ciudad de Mallorca y dotado de jurisdicción sobre los mismos.

218 Por ejemplo Lalinde afirma que sayones y capdeguaites son distintas denominaciones de un mismo oficio.

219 A.R.M., *Llibre del Sindicat de Fora*, XIV, f.30 y XV, f.43 ; P. CATEURA: *Política y finanzas...*, 320.

220 A. MOLL: *Ordinacions...*, 28-29.

Los elevados emolumentos de los capdeguaits obligaron a que se limitase su número a cuatro, aunque las muchas confirmaciones de esta norma indican que fue incumplida.²²¹

Los capdeguaits y los sayones estaban sometidos a juicio de taula.²²² En 1445 se confirmó que debían ser elegidos por los jurados del reino y que estaban obligados a someterse a dicho procedimiento de fiscalización.²²³

La curia del veguer de fora cuenta con un capdeguaia designado por el gobernador. En 1389 el capdeguaia titular, Guillem Martí resignó el cargo en favor de Bernat Esquella, a cambio de precio : 10 £ de entrada y una quinta parte de sus emolumentos anuales, de por vida. En vista de tal resignación el gobernador designó a Esquella y ordenó al veguer de fora que le tuviese por tal.²²⁴

Los emolumentos de los oficiales ejecutores estaban tasados, aunque a menudo se extralimitaban en su percepción, motivando quejas continuas.²²⁵ Frecuentemente los síndicos foráneos exponen que los ejecutores perciben salarios inmoderados y excesivas dietas por desplazamiento (*peatges*). En 1336 Jaime III dispuso que los sayones enviados por el veguer de fora o el baile de Mallorca para practicar ejecuciones observasen las ordenanzas de sus predecesores sobre el cobro de *peatges*.²²⁶ La cantidad autorizada ascendía a ocho dineros por legua. Los frecuentes abusos de tales oficiales dieron lugar a diversas disposiciones en las que se ordena que los sayones que opriman a los particulares sin mandato judicial sean privados del oficio y castigados por el juez.²²⁷

El veguer de fora abonaba anualmente 4 £ al verdugo (*morro de vaques*) por la práctica de las penas corporales y otras tantas a los *saigs dels torments*, sayones encargados de la tortura de los reos, aunque estos oficiales no intervenían exclusivamente en su curia.²²⁸

X. 4 Elemento popular : Los prohombres

El veguer de fora debe administrar justicia con el concurso de ciertos prohombres legos que representan a la comunidad.²²⁹ La intervención popular tiene lugar a través de

221 Por disposición de 13 de agosto de 1359 Pedro IV ordenó que el número de capdeguaits no pudiese exceder de cuatro (*Llibre de Sant Pere*, f.91). En 1401 Martín I reiteró la limitación, que venía siendo incumplida pues en ese momento excedían el número de catorce (*Llibre d'en Rosselló Vell*, f.414v y *Nou*, f.371). En 1445 se confirmó la prohibición de que hubiese más de cuatro (A.R.M., *Llibre de n'Abelló*, f.73v.); en una ordinació nova de Canet y Mesquida de 1622 se propone que su número se limite a doce (R.F.D.M.M., I, XXV, 2).

222 Así se señala en 1369 (A.R.M., *Llibre d'en Rosselló Vell*, f.308 y *Nou*, f.264v).

223 A.R.M., *Llibre de n'Abelló*, f.73v.

224 A.R.M., EO 7, f.19.

225 En 1336 el monarca ordenó al baile de la ciudad y el veguer foráneo que hiciesen cumplir a los sayones y portadores de cartas las ordenanzas sobre emolumentos (P. A. SANXO I VICENS: *Antics privilegis...*, pp.26-27).

226 Percibían el *peatge* desde la ciudad al lugar donde practicaban la ejecución, y debían hacerlo desde el lugar más cercano de donde procedían (P. A. SANXO I VICENS: *Antics privilegis...*, p.26-27).

227 Por ejemplo, en la misma disposición de 1286 antes citada.

228 A.R.M., RP 3859, f.39.

229 A. PLANAS ROSSELLO: "La participación popular en la Administración de justicia en el Derecho histórico del Reino de Mallorca", en prensa en *A.H.D.E.*

dos instituciones diferentes. Existen por un lado unos prohombres llamados *setmaners* que deben controlar todas las actuaciones judiciales que se siguen en la curia durante una semana. Por otra parte, todas las resoluciones judiciales deben ser concordadas por el veguer, su asesor y algunos prohombres legos. Por consiguiente, toda la actividad judicial del veguer de fora debe ser intervenida por los prohombres, aunque los que asisten a la recepción de las pruebas y la confesión del reo no son los mismos que, más tarde, votarán la sentencia.

Los prohombres semaneros que intervienen en la curia del veguer foráneo, según la pragmática de abreviación de pleitos de 1398, son nombrados semanalmente por el veguer de la ciudad.²³⁰ Los prohombres que intervienen en la formación de la sentencia son designados por el juez, hasta que en 1398 se dispone que se designen por las partes de común acuerdo. Puesto que la fase contradictoria del proceso se llevaba a cabo en la curia del veguer foráneo en la ciudad, los prohombres que concordaban las sentencias, eran siempre ciudadanos, según se manifiesta en cierto proceso del año 1391.²³¹

Según un estilo curial redactado en 1432, en caso de disparidad de criterio entre los prohombres y el asesor letrado se debía dictar sentencia según la opinión de aquellos.²³² Sin embargo los prohombres debían actuar mediatizados por el criterio del juez y el abogado fiscal.

Especialmente importante era la intervención de los prohombres en las sentencias interlocutorias que debían autorizar o denegar la práctica del tormento.

230 Cap. L ; A. PONS PASTOR: *Constitucions...*, II, pp.188-189. Se prevé que sean elegidos por turno de parroquias, en línea con el sistema de elección de los miembros del Gran i General Consell.

231 A.R.M., EO 7, f.146v.

232 A.R.M., *Suplicacions* 35, ff.1-3.

APÉNDICE I
DOCUMENTOS INÉDITOS
I

Privilegio por el que se crea el oficio de veguer de fora.

A.R.M., Llibre del Sindicat de Fora, XIV, f.124 y XV, f.140v-141.

Ordono lo senyor rey que en la illa de Mallorques fora la ciutat haja veguer e jutge seus, los quals vagen per la terra segons que a ells parrà que faça a ffer, visitant les parròquies sues pròpies, e que diguen e manen e fer facen als batles del dit senyor rey que tenguen justícia, e que assignen dies als plets que a ells serà viares que faça a ffer als lochs assenyalats e qui sien pus prop als negocis que hauran assignats e de que volran tractar, e en lochs migans. E que als cuns dies deien anar per les capdalies per veer si fan dretura, e si no.u fahien que facen manament als batles que ho facen o que ells o facen com farà a ffer en defalliment dels capdals e de lurs batles. E que tenguen cort e facen inquisicions de tots fets sal que de crims de quis puguen seguir mort o tolliment de membres deien enantar e jutgar en la ciutat, e que.l dit veguer hi enante axí com ordonat és, mas que la iustícia corporal si se.n seguia se faes en la parròquia on lo malifici o crim serie fet en los lochs del senyor rey, sal que dels hòmens dels capdals lo juhi dels dits crims e la exequió se faça en la ciutat axí com acostumat és. E que.l veguer de ffora se entrameta deffora per tota la illa de punir los strangers e los barranis e de deffendre e de punir tota aquells qui d. una capdalia en altra forfaran. E que.l dit veguer de ffora pusca donar a acapta terres e possessions que per lo senyor rey se tenguen fora la ciutat, exceptat lo terme del pla de la ciutat, e fermar les cartes de les vendes e dels acaptes e stabliments qui.s faran fora la ciutat, e dar e reebre fadigues e loismes. E encara donar e posar decrets en tutories e curacions, e en traslats, e en altres coses en que decret se deia posar, e que.s faça ab scrivà del senyor rey.

II

1301, agosto, 6. Mallorca

Fragmento de las instrucciones dadas por Jaime II a los oficiales reales al abandonar la isla. Les ordena que velen por el castigo de los delincuentes en las jurisdicciones de los magnates.

A.R.M., Llibre de Sant Pere, f.35 ; Llibre de Jurisdiccions i stils, f.28.

Item dictus locumtenens observet et observari faciat per vicarium forensem ordinationes quas dominus rex fecit quando ivit Maioricarum super puniendis delinquentibus alterius iurisdictionis magnatum et aliis ordinationibus contentis in libro curie vicarii forensis.

Item vicarius et iudex forensis attendant et studeant circa omnia supradicta et singula, et specialiter secundum formam eis traditam que comptenta est in eorum libro.

III

1304, octubre, 27. Perpiñan.

Jaime II señala al veguer de fora siete cabezas de partido y le ordena que instruya las causas en el lugar de la comisión del delito, con el asesor y el escribano.

A.R.M., Llibre del Sindicat de Fora, XIV, f.124v y XV, f.141-141v.

Jacobus Dei gratia rex Maioricarum comesque Rossilionis et Ceritanie et dominus Montispesulani. Dilecto suo militi Gueraldo Adarroni, vicario forensi Maioricarum, salutem et dilectionem. Mandamus vobis quatenus decetero teneatis cisias et causas ad vestrum officium pertinentes extra dictam civitatem per diversa loca sicut inferius continetur propter relevationem gentium ubi et quando maioris necessitatis existet unam cisiam in loco de Bunyola, aliam in vila de Incha, aliam in Alcudia, aliam apud Sineu, aliam apud Manachor, et quoque in Arta pro spetialibus casibus, aliam apud Porreres, et in quolibet predictorum locorum assignando convicinia loca unde citati veniant prout utilitate ipsarum gentium et relevationi earum videbitis expedire. Pro inquisitionis vero faciendis eatis vos cum vestris iudice et scriptore semper ad loca ubi fuerint crimina perpetrata. Datum Perpiniani, VI° kalendis novembris anno Domini M^o CCC^o quarto.

IV

1319, noviembre, 6. Perpiñan.

El rey Sancho señala la villa de Sineu como lugar de residencia del veguer foráneo y ordena que lleve a cabo la distribución entre acreedores del producto de los bienes subastados por su curia en el lugar más idóneo.

A.R.M., Llibre del Sindicat de Fora, XIV, f.125 y XV, f.141v-142

Santius Dei gratia rex Maioricarum, comesque Rossilionis et Ceritanie ac dominus Montispesulani. Ffidelis suo Guillermo de Buadella, gerenti vices nostri locumtenenti in regno Maioricarum, salutem et gratiam. Noveritis nos ordinasse pro utilitate communi ad quam damus libenter operam, quod vicarius nostri Maioricarum forensi in villa nostra de Sisneu suum faciat incolatum, cum villa ipsa sit magis opportuna gentibus negotiari habentibus cum ipso vicario ut quare in medio regno Maioricarum situato. Item quod cum aliqua vendita fuerint ad instantiam creditorum et pretium aut alia quemvis quantitas dividi aut distribui habeat inter creditores aut quoscumque iura habentes in illa dum sint plures participes quantitatis eiusdem quod talis divisio seu distributio per curiam dicti vicarii dum ad eam seu eius officium pertinere noscatur fiat et habeat fieri in loco magis abto et ydoneo et ubi fieri potuerit cum minori labor, dampno seu incomodo quorum intererit proviso diligenter et caute quod pecunia huiusmodi dividenda sit semper in loco tuto et salvo. Quare mandamus quatenus has nostras ordinationes faciatis ex nunc teneri et firmiter observari precipiendo vicario nostro forensi Maioricarum quod illas teneat et observet et faciat ab omnibus inviolabiliter observari. Datum Perpiniani VIII° idus novembris anno Domini M^o CCC^o nonodecimo.

V

1363, febrero, 17. Mallorca.

Sentencia dictada por el gobernador Bernat de Tous, sobre la causa seguida entre Pere Mulet, escribano de la curia del veguer de fora, y Pere Vanrell, escribano de la curia del baile de Mallorca, en la que se delimitan las competencias de ambas curias.

A.R.M., EO 7, ff.142-144.

Primerament pronunciam, sentenciam e declaram que lo batle de Mallorques daquiavant en per tostemps conega e determen, e conèxer e determenar pusque, de totes questions e demandes, so és de possessions e de vendes e alienacions, les quals sien consignades nes deguen consignar a vendra a subestar en la ciutat per cens portat ho per contracte celebrat en la ciutat e terme d.aquella de fora, per satisfer e pagar alscons deutes. E encara de totes actions reyls e de tuteles, de curacions e emancipations, de libertats e franqueses, e encara dels strangers, dels juheus, de sarahins, de catius e de totes altres coses segons custuma antiga e observàntia de les corts.

Item dels ciutadans e de lurs companyes qui no stien continuadament en les possessions fora lo terma de la ciutat, qui delenquexen fora lo terma de la ciutat en qualsevol loch de la illa. E encara dels prohòmens de ffora los quals hagen delinquit dins la ciutat e terme d.aquella en qualque manera, axí que lo vaguer de fora present e per tostemps esdevenidor de les dites coses no.s deia entremetre ne empetxar directament ne indirecta. Sí donchs les dites companyes dels dits ciutadans continuadament stants en les possessions fora lo terme deia conèxer lo dit vaguer e no lo dit batle.

Item que.l dit batle present e esdevenidor conega e deu conèxer de tots censals de blat, de diners, de oli, com de altres qui.s fassen dins la ciutat e terme d.aquella, e encara de tots aquells qui.s fan per los hòmens de ffora pus que sien aportats en la ciutat pròpiament com dels dits censals qui.s fan en la ciutat e terma daquella e que de letres ho altres scriptures qui.s fassen per rahó dels dits censals ni de exequions ni de empires ni de apellations ni de altres coses los dits censals tocants de aquelles dependents, emergents, incidents ho ennexes, lo dit vaguer de fora ne los scrivans de la sua cort no.s pusquen empatxar ne entremetre en alguna manera, com les dites coses totes se pertanguen al dit batle e a la sua cort sens alcuna contradicció, la qual lo dit vaguer de fora ne sos scrivans dequiavant no.y pusquen fer, e si alcun los venia devant qui raquaris ni demanàs alguna cosa tocans les coses demunt dites, que.l dit vaguer e sos scrivans los deguen de present remetre al dit batle e a la sua cort.

Item que si alcun prohò de fora per rahó de contracte, seu quasi, feyt e celebrat en la ciutat serà convengut dins la ciutat ho emperat que haia a respondre de fer dret devant lo dit batle e en poder de la cort axí com a jutge ordinari, de aquell e de aytals ne semblans questions ne emparas lo dit vaguer de ffora ne sos scrivans no.s degen entremetre en alguna manera si donchs lo dit prohò de fora no.s era per convinensa sotsmès e obligat de fer dret de respondre en la cort del dit vaguer de ffora per la demunt dita rahó, o generalment no havia renunciat a son for e hagués promès e convengut a son creador e de fer dret e de respundera en aquella cort hon lo dit creador lo volgués convenir,

car en cas que.l deutor se fos obligat per convinensa de respondre e fer dret en poder del dit vaguer de ffora, lo dit vaguer de ffora puscha e dege conèxer de la dita questió e no lo dit batle, e en cas que.l dit prohóm de ffora hagués renunciat axí com dit és a son for e que.l seu creador lo posqués convenir devant qualsevol cort e lo creador volrà haver recors al dit vaguer de ffora, que.l dit vaguer en aquell cas dels dits contractes celebrats en la ciutat puscha conèxer e determenar.

Item que totes les altres letres de censals no aportats en la ciutat e letres requisitòries de fer iustícia a les gents, qui se endressen als batles de les parròquias de ffora se pusquen fer axí per lo batle de la ciutat com per lo vaguer de ffora la hon les gents elegiran e recors haver volran, e los dits batles de ffora les dites letres axí del batle com del vaguer de ffora en lo dit cas sien tenguts de obeyr iustícia migensant.

Item que sia legut als dits prohòmens de ffora sobre los plets e questions civils les quals demanaren devant los batles de les parròquies de fora de apellar.se al governador de Mallorques, al batle de Mallorques, o al vaguer de Mallorques, o al vaguer de ffora, la hon se volran e mes elegiran a aquell al qual se seran apellats pusque e dege conèxer dels mèrits de la dita apellatió, si donchs no eren apellats de manament ho de letra que.l dit batle o vaguer de ffora haguessen tremesa als cuns dels batles de ffora car no seria leguda cosa que de letra del batle se apellasen al dit vaguer, ne de letra del dit vaguer al dit batle, mas al dit governador qui es maior e sobirà president per lo senyor rey en lo dit regna, mas de totes les altres questions e plets civils no tocants los dits censals ne les coses declarades demunt, les quals pertanyen al dit batle de la ciutat, los dits prohòmens de ffora se pusquen apellar la hon se volran e elegiran sens contracció e embergament de algun, de totes emperò altres coses tocants los dits prohòmens de ffora conega e puxe conèxer lo dit vaguer de ffora per la forma que ha acustumat, exceptat de les coses demunt declarades.

Item com lo dit Pere Vanrell hage raquest e e demenat que.l dit Pere Mulet fos condemnat en donar e restituir al dit Pere Vanrell grans quantitats de monedes, les quals de sinch anys ensà dehie e possava lo dit Pere Mulet haver haudes e reebudes de moltes e diverses scriptures e altres coses feytes per lo dit Pere Mulet en la cort del dit vaguer forà les quals se pertanyen a la cort del dit batle, lo dit Pere Mulet per causa absolvem e quitam, e sobre aquelles al dit Pere Vanrell callament imposam.

Sobre totes altres questions peticions e demandes les quals les dites parts hagen fetes e denunciades ne fer ne denunciar poguessen per rahó de dampnatges, massions e despeses per les dites parts en qualque manera fets ne sostenguts per rahó de les dites coses, les dites parts absolvem e quitam, e callament a aquellas imposam, e en les coses demunt dites la una e l'altra condapnam, e aquellas e cascuna de aquellas adjudicam per la forma en la present nostra sentència e declaració continguda e declarada, la qual manam per les dites parts e per lurs succehidors en les dites corts en per tots temps ésser continguda e servada sots la pena per lo dit senyor rey en la dita letra expresada.

Dada e publicada fo la demunt dita sentència e declaració divendres a hora de tercià a XVII ffabrer l.any de la nativitat de Nostre Senyor M CCC LX tres presents los dits Pere Vanrell e Pere Mulet, notaris, presents testimonis los honrats en Barthomeu Martí, Pere

Tries, savi en drets, Pere Serra, Arnau Serdó, Johan de Ciges, Anthoni Abrí, Jordi Desde, Jordi Brondo, Anthoni de Canyelles e Jacme de Tordera, notari, e molts d.altres.

VI

1391, mayo, 14. Mallorca.

Capítulos presentados por el síndico de los jurados en la causa sobre la concesión del cargo de asesor del veguer de fora con carácter vitalicio, en los que se detallan las causas entre ciudadanos y foráneos que son competencia de dicho oficial.

A.R.M., EO 7, f.144v-145.

Insuper dicit dictus syndicus quod venerabilis vicarius forensis in pluribus causis civilibus et criminalibus per viam apellationis et alias cognoscit et cognoscere assuevit inter cives et forenses homines prout in sententia proxime producta continetur et extensius deducetur et probabitur pro contenta in capitulis infrascriptis, super quibus dictus syndicus requirit sumariam informacionem recipi per vos honorabilem dictum gubernatorem predictum.

Primo ponit quod, si negatum fuerit probare intendit, quod venerabilis vicarius forensis est iudex ordinarius in criminibus qui perpetrantur per servos et familia civium et generosarum personarum extra terminos civitatis, dum tamen dicti servi et familia de locis forensibus continuam faciant residentiam personalem.

Item quod si aliquis ex forensibus hominibus in dictis locis forensibus delincat contra aliquem civem vel hominem generosum vel familia eorundem, vel furtum in bonis illorum comitat, de dictis causibus dictus venerabilis vicarius cognoscit et iudicat tamquam iudex ordinarius premissorum.

Item quod dictus venerabilis vicarius forensis cognoscit et cognoscere consuevit de questionibus que vertuntur inter cives et forenses homines, ratione censuum non portatorum.

Item cognoscit de questionibus que vertuntur ratione obligationum de curia sua pro quascumque personis factarum.

Item cognoscit de aliis obligationibus in aliis curiis factis vel alias, si contrahentes simpliciter renunciaverint foro suo vel se specialiter summiserint foro et iurisdictioni venerabili vicarii antedicti.

Item quod litigantibus civibus cum forensibus coram bajulis forensium parrochiarum, licitum est partibus ad dictum vicarium forensem appellare.
Item quod si dictus Arnaldus Albertini, forensium hominum advocatus, obtinerit dictum officium ad vitam, dictis forenses homines habentes eum proprium et favorabilem indifferenter appellarent ad dictum venerabilem vicarium, in non modicum dictorum civium preiudicium et gravamen.

Item quod predicta omnia sunt vera et de ipsis omnibus est veritas publica vox et fama.

VII

1436, marzo, 10. Monzón.

Capítulos otorgados por la Reina María a los embajadores del Reino de Mallorca. Se dispone que el veguer foráneo observe las garantías procesales, prohibiéndole que delegue la práctica de las inquisiciones en el abogado o el procurador fiscal.

A.R.M., Llibre de n'Abelló, f.66-69.

[14] Item Senyora Molt Excel.lent, com per franqueses del dit regne e privilegis sia statuyt que algú no puxa ésser turmentat sens prohòmens e interlocutòries de turments, he més avant algú no puxa ésser condempnat sens dar.li deffensions legítimes, ne composat o ramès fins la enquesta sia complidament acabade. E per los vaguers de fora e altres officials del dit regne sia abusat, plàcia a vostre senyoria provehir, statuhir que signantment lo vaguer de fora no fassa turmentar los hòmens sens interloqutòria de turments e consell de assessor, ne composar.los fins acabades e complides les enquestes, ne condempnar aquells o absolve sens dar.los legítimes deffensions, acabades primerament les enquestes. E acò sots pena de cincents florins d'or al Fisch del senyor Rey adquisidors, ultra la satisfacció del interès de la part fahedora, conexedora per los jutges de la Taula.

Plau a la senyora reyna que les coses en lo dit capítol contengudes sien servades axí per los officials de la ciutat com per los forans segons forma e tenor de les dites franqueses e privilegis sots la dita pena.

[21] Item senyora molt excellent com no sia cosa rahonable que algú sia jutge e part, specialment en les causes criminals, e sia abusat en lo dit regne contra forma de dret e privilegis que los qui son caps del fisch, advocat e procuradors fiscals, en nom de loctinències ho de comissions del governador universals o particulars, e en nom de loctinent o regent la assessoria de la Governació he de altres officials exercexen la jurisdicció del governador, de balle, de vaguers dins la ciutat e de fora en las quals parts foranes van los fiscals o fiscal procurador en nom, veu. poder e comissió del governador he vaguer de fora e de llurs loctinents fahents les enquestes, contra forma de privilegi, a messió dels delats e no de la cort, essent part e jutges en executar e fer.se pagar llurs salaris indogudament abans de conexas legítimament feta los delats si són culpables o no. Plàcia a vostre senyoria statuhir e provehir que tals actes abusions en lo dit regne d.aquí avant no.s facen, tollent tot poder de açò fer als officials del dit regne, provehint e statuint més avant que lo vaguer de fora encontinent presos delats si contra aquells volrà provehir, remeta aquells encontinent e drete via al càrrec royal de la ciutat, assignant.los legítimes deffensions segons forma de les franqueses.

Mana e proveex la senyora reyna que los privilegis e franqueses sobre açò fets e fetes sien servats e servades e que directament o indirecta no sia fet lo contrari. E axí matex mana la dita senyora que lo procurador e advocat fiscals no puxen obtenir comissions

com fos cosa iniqua que fossen jutges e part. E axí matex que als presos de part de fora sien donades deffensions e que de continent los haien a metre en lo dit càrrec reyall de la ciutat sens manar los presoners per les altres parròquies.

APÉNDICE II

RELACIÓN DE VEGUERES FORÁNEOS

1302-1304	Guerau d'Adarró	1333-1335	Pere Uniç
1315	Bernat de Tornamira	1336-1337	Pere Uniç
1316	Ramon de Palou	1337	Berenguer Despuig (d.10 de julio)
1318	Bernat de Tornamira	1337-1338	Berenguer de Santacilia (d. 15 de diciembre)
1320	Pere de Enveig	1340	Berenguer de Santacilia
1321	Berenguer de Santacilia	1341-1343	Rodrigo Ortiz
1324-1325	Berenguer de Santacilia	1343	Berenguer Doms
1325	Guillem Saverdera	1344	Berenguer Robert
1328-1331	Berenguer de Santacilia	1346	Pere de Torrella
1331	Guillem de Santacilia	1347	Bernat Doms
1332	Berenguer Desbac	1348	Berenguer Robert
1349	Berenguer de Santacilia	1397	Joan Massanet
1349	Berenguer Robert	1398	Joan de Tagamanent
1350	Umbert de Sisquer	1399	Lluís de Pacs
1351	Berenguer Barutll	1399	Joan Çaflor
1352	Francesc Sacosta	1400	Ramon de Lupià
1353	Umbert de Sisquer	1401	Joan Umbert
1353	Berenguer Robert (d.10 de agosto)	1402	Arnau de Roaix
1354	Francesc Sacosta	1403	Berenguer Umbert
1355	Pere de Labià	1404	Berenguer Doms
1358	Miquel de Gerba	1405	Ramon Çaforteca
1359	Bernat de Pertegàs	1406	Bernat Çaguals
1360	Pere de Labià	1407	Urbà Desbac
1362	Guillem Robert	1408	Joan de Tagamanent
1363	Joan de Mora	1409	Lluís de Pacs
1364	Gregori Sallembe	1412	Llätzer de Lloscos
1365	Rodrigo de Santmartí	1413	Uguet de Lupià
1366	Andreu de Santjust	1413	Ramon Llull (por ausencia del anterior)
1367	Jaume de Buadella	1414	Bartomeu Sagarra
1368	Berenguer de Tornamira	1415	Antoni Rexac
1369	Guillem de Llagostera	1417	Antoni Castell
1370	Joan de Mora	1418	Guillem de Puigdorfila
1371	Bernat de Pertegàs	1419	Joan Deslladó
1372	Pere de Labià	1421	Andreu Sunyer
1373	Bernat de Pertegàs	1422	Bernat Valentí
1374	Pere Duran	1423	Antoni de Montornés

1375	Bernat de Pertegàs	1424	Pere Dezcallar
1379	Bernat de Pertegàs	1425	Asbert de Pacs
1380	Ramon Dager	1426	Pascasi Zanglada
1381	Bernat de Pertegàs	1427	Bernat de Tudela
1382	Ramon Dager	1428	Jaume de Pacs
1383	Bernat Doms	1429	Francesc Desmàs
1384	Guillem Doms	1430	Pere Dolzet
1384	Ramon Dager	1431	Joan de Galiana
1386	Arnau Aymar	1432	Joan Albertí
1387	Francesc Carbonell	1433	Pere Net
1388	Arnau Aymar	1434	Joan Desbac
1389	Francesc Carbonell	1435	Antoni Rexac
1390	Arnau Aymar	1437	Jordi de Tagament
1390	Ramon de Lupià (por ausencia del anterior)	1441	Francesc Burgues
1391	Pujals Çaroca	1443	Salvat Sureda
1392	Joan Massanet	1445	Fortuny de Ruesta
1394	Joan de Santacilia	1446	Guillem Uniç
1395	Joan Çaflor	1447	Domingo Miró
1397	Arnau Aymar	1449	Pere Vivot

Abreviaturas

A.M.Po.	Arxiu Municipal de Pollença
	Arxiu Municipal de Pollença
A.R.M.	Arxiu del Regne de Mallorca
	Arxiu del Regne de Mallorca
AU.	Audiència
	Audiència
B.G.LL.	Biblioteca Gabriel Llabrés
	Biblioteca Gabriel Llabrés
E.O.	Extracció d'oficis
	Extracció d'oficis
L.R.	Lletres Reials
	Lletres Reials
R.F.D.M.M.	Recopilació de les Franqueses i Dret Municipal de Mallorca
R.P.	Reial Patrimoni
	Reial Patrimoni

Bibliografía

- E. de K. AGUILO: "Cartas reales. Rúbrica 1302-1309", en *B.S.A.L.*, XXI, 41.
- E. de K. AGUILO: "Franqueses y Privilegis...", *B.S.A.L.*, V, p.61.
- E. de K. AGUILO: "Rubrica dels llibres de pregons", en *B.S.A.L.*, IX, 13, 29, 275.
- E. de K. AGUILO: "Últims rastres de las conmocions populars de l'any 1325", en *B.S.A.L.*, XI (1905), pp.62-72.
- Carlos ALVAREZ NOVOA: *La justicia en el antiguo Reino de Mallorca*, Palma, 1971.
- Juan BINIMELIS: *Nueva Historia del Reino de Mallorca*, Palma, 1927.
- J. Mª BOVER y M. MORAGUES: *Historia de Mallorca de Juan Dameto, Vicente Mut y Jerónimo Alemany*, Palma, 1841.
- Alvaro CAMPANER : *Cronicón Mayoricense*, Palma, 1881.
- P. CATEURA BENASSER: *Política y finanzas del reino de Mallorca bajo Pedro IV de Aragón*, Palma, Inst.Estudis Baleàrics, 1982.
- J. LALINDE ABADIA: *La gobernación general en la Corona de Aragón*, Madrid-Zaragoza, 1963.
- J. LALINDE ABADIA: "La purga de taula" en *Homenaje a Jaime Vicens Vives*, I, Barcelona, 1965, 499-523.
- J. LALINDE ABADIA: *La jurisdicción real inferior en Cataluña*, Barcelona, 1966.
- Andreu DE PALMA: *Els sistemes jurídics i les idees jurídiques de Ramon Llull*, Palma, 1936.
- Llorenç LLITERAS : *Artà en el siglo XIV*, Palma, 1971.
- Gabriel LLOMPART: *No serets tots temps batle*, Palma, Museo de Mallorca, 1995.
- Gabriel LLOMPART: *La batalla de Binissalem (1434)*, Palma, 1988.
- A. MOLL: *Ordinacions i sumari dels privilegis, consuetuts i bons usos del regne de Mallorca*, Palma, 1663
- B. MULET , R. ROSSELLÓ, J. SALOM: *La crisi de la vila de Sineu. Segle XV*, Palma, 1995.
- Llorenç PÉREZ MARTINEZ: "Corpus documental balear. Reinado de Jaime I", *Fontes Rerum Balearium*, I (1977).
- Román PIÑA HOMS: *Derecho histórico del Reino de Mallorca*, Palma, 1993.
- Antonio PLANAS ROSSELLO: "La abogacía en Mallorca. Siglos XIII-XVIII", en *B.S.A.L.*, L (1994), 329-366.
- Antonio PLANAS ROSSELLO: "La participación popular en la Administración de justicia en el Derecho histórico del Reino de Mallorca", en prensa en *A.H.D.E.*
- Antoni PONS PASTOR: *Constitucions e ordinacions del regne de Mallorca (S. XIII-XV)*, I, Palma, 1932.
- J. Mª QUADRADO: *Forenses y ciudadanos. Historia de las disensiones civiles de Mallorca en el siglo XV*, Palma, 1894.
- J. Mª QUADRADO: *Privilegios y franquicias de Mallorca*, Palma, 1894, p.219.
- R. ROSELLO VAQUER: "Inquisició criminal contra Jaume Llull i el seu cunyat Arnau Gener de Manacor (1385)", en *F.R.B.*, II (1978), p.167).
- M. ROTGER CAPLLONCH: *Historia de Pollensa*, Palma, 1906.
- Álvaro SANTAMARIA ARANDEZ: "Sobre la dinastía de Mallorca", Palma, C.I.T.E. de Baleares, II, 1976.
- Álvaro SANTAMARIA ARANDEZ: *El reino de Mallorca en la primera mitad del siglo XV*, Palma, 1955.

- Alvaro SANTAMARIA ARANDEZ: "Mallorca en el siglo XIV", *A.E.M.*, 7 (1971), 165-238.
- P. A. SANXO I VICENS: *Antics privilegis y franqueses de Mallorca. Regnat de Jaume III*, Palma, 1911
- P. A. SANXO I VICENS: "Responsabilidad de los oficiales que ejercían jurisdicción en Mallorca. (Siglos XIII al XVI)", *B.S.A.L.*, VI, 160-163.
- F. TOMAS Y VALIENTE: "Ventas de oficios públicos en Castilla durante los siglos XVII y XVIII", en *Gobierno e instituciones en la España del Antiguo Régimen*, Madris, 1982.
- Juan VICH y Juan MUNTANER: *Documenta Regni Maioricarum*, Palma. 1948.

RESUM

El artículo aborda el estudio de un juez real ordinario, el *veguer de fora*, durante toda su vida institucional, un siglo y medio en el que se operan importantes transformaciones en la organización judicial mallorquina.

Creado para afianzar la intervención regia en el ámbito rural, en detrimento de los poderes señoriales, y para atenuar la dependencia de los foráneos de los órganos judiciales de la ciudad, el *veguer de fora* llegará a ser una instancia gravosa, cuya supresión es impetrada por sus districtuales.

El trabajo delimita sus competencias de las de otros oficios reales y señoriales, describe su régimen orgánico, estudia los elementos funcionales que integran su curia y analiza las peculiaridades del procedimiento penal seguido ante ella.

En definitiva, con esta investigación se abre un cauce para el conocimiento de la Administración de justicia en la Mallorca medieval.

ABSTRACT

The article tackles the study of an ordinary royal judge, the *veguer de fora*, during all his institutional life, a century and a half in which are brought about important changes in the Majorcan judicial organization.

Appointed in order to strengthen the royal participation in the rural area, to the detriment of the aristocratic powers, and in order to lessen the dependence of foreigners on the judicial organs of the town, the *veguer de fora* will become a burdensome law administrator whose removal is besought by his district subjects.

The task delimits his competences of those of the other real and aristocratic functions, describes the organic régime, studies the functional elements that make up his Curia and analyzes the especial features of the penal proceedings followed. Definitively this investigation opens a way to the knowledge of Justice administration in the medieval Majorca.

NOTES PER A LA HISTÒRIA DE LA MÚSICA A MALLORCA - INSTRUMENTS.

JOAN PARETS i SERRA
RAMON ROSSELLO i VAQUER

1376. Tarantara de Berenguer Sunyer

Juny 9, Ciutat de Mallorca.

Berenguer Sunyer, mercader, ciutadà de Mallorca, fill i hereu de Berenguer Sunyer per testament en poder del not, infrascrit a 11 d'abril de 1376, quan morí el seu pare el mateix mes d'abril es trobava en terres de Venècia per motius de mercaderia. Els marmessors del testador, Caterina, mare del difunt, Pere i Francesc Sunyer, germans del difunt, i Francesca, madastra del declarant, feren repertori dels bens de l'heretat, redactat per Guillem Planas, escrivent jurat, i autoritzat per Pere de Tordera, not. infrascrit. Avui, en presència de dit Francesc Sunyer, li han estat trasferits, fent-ne inventari.

Primo inveni quoddam hospitium in quo dictus defunctus morabatur, scituatum in parrochia sancte Crucis satis prope lotgiam dels plasentins... et intus hospitium, res sequentes: ... Item in domo sive despensa de pastar, tres alffabias, dous librellos. Item unum /línia 57/ arquibancum trium techarum vacuum. *Item tria tarantara rupta.*¹

Item duas posts de pastar. Item unam fanyadoram. Item duas tovayes de pestar.²

1416. Un menecort de Pere Julià, prevere, de Sineu

Mn. Pere Julià, prevere, celebrant en l'església de Sineu havia fet testament en poder de Vicenç Verger, notari públic, el 9 de setembre de 1415. El 18 de maig de 1416 es realitzà un inventari dels seus bens.

¹ Raimundo DE MIGUEL: *Nuevo Diccionario Latino-Español etimológico. Tarantara*. Enn./Q. Ennius, poeta, de 200 anys a.C./ Voz formada por onomatopeya para imitar el sonido de la trompeta. El diccionari no posa el mot *tarantarium*, que és el que correspon a la paraula del test transcrit. Agraïm l'aportació feta per Mn. Josep Estelreich i Costa, el qual publica el document complet en aquest mateix volum del Bolletí. Vegeu també: Gabriel LLOMPART: "El albergue de Real Pere en la Ciutat de Mallorca", *BSAL*. 50 (1994) 105-139, 119 *Item, unum tarantarium de serras*.

² AMSE (Arxiu del monestir de Santa Elisabet), 1.17.

A una casa a la vila hi ha un *menecort*³ de fust de mecordat per orgens.⁴

1475. Una botsina de Pedro Solà, peraire.

27 de Juliol

Inventari de bens de Pedro Solà, peraire.
Tenia unes cases dins la Ciutat de Mallorca.
En el menjador:
Item una *botsina*⁵ de poca valor.⁶

1476. Una arpa de Joan Dezin, vergueta.

1 octubre

Inventari fet per Joaneta viuda de Joan Dezin vergueta.
Tenia unes cases dins la Ciutat de Mallorca.
En la cambra:
Item una *arpa*⁷ petita vella descordada.⁸

1490. Un clavicord de Joan Fageda, clergue.

Joan Fageda, clergue, Franci Sanç, mercader, Bartomeu Esquiatts, oriund del Regne de Sicília, sobre un instrument musical anomenat clavicord de Joan Fageda.

Primo que yo dit Fageda ven a vos dit Barthomeu lo dit *clavicort*⁹ per preu de XXXX lliures de les quals he rebudes XVIII lliures

Item que lo domini no passa en vos fins sia pagat de XXII lliures restants.

³ ALCOVER/MOLL: *Diccionari Català Valencià Balear: Manacort / Manacor / Menacor* Instrument músic, teclat, semblant a un piano, però amb la caixa de ressonància en forma de taula, amb cordes horitzontals i amb teclat relativament curt. Vegeu també: Ramon ROSSELLO / Jaume BOVER: "Notes per a la història del llibre a Mallorca", *BSAL*, 49 (1993), 121-122; Onofre VAQUER: "Les diversions a la Mallorca dels segles XV-XVII, a *XI Jornades d'Estudis Històrics Locals: Espai i temps d'oci a la història (Mallorca, 1993)*; Palma, 1994, 562. B. PASCUAL, "Apuntaciones curiosas de una familia noble en el siglo XVI". *Almanaque Balear para el año 1876*; i Rafael JUAN, Hojas de Lluc núm. 13 p. 3. Ciclostilat.

⁴ ARM V.Verger V-2 f.188-196v.

⁵ ALCOVER/MOLL: *Diccionari Català Valencià Balear: Botzina o Bocina*: Instrument que consisteix en una banya o en un turb corbat, de buf, i produeix un so semblant al d'una trompa. S'usa principalment per fer senyals a distància, per cridar gent, etc.

⁶ ARM Jordi Ramon R-577 f.73-75.

⁷ ALCOVER/MOLL: *Diccionari Català Valencià Balear: Arpa*. Instrument de música format d'un arbre i caixa, de conjunt triangular, amb cordes col·locades verticalment que el músic toca amb les dues mans.

⁸ ARM Jordi Ramon R- 577 f.66-71v.

⁹ ALCOVER/MOLL: *Diccionari Català Valencià Balear: Clavicord / Clavicordi* Instrument musical anàleg al clavecí, en el qual les dordes són ferides per llengüetes de coure. Vegeu Antoni Gili i Ferrer: "Contribució a la història musical de Mallorca (segles XIV-XVIII)", *BSAL*, 50 (1994), 98.

Item que lo dit Franci Sanç me bestrau les dites XXII Lliures e yo pos lo en mon lloch.

Item que lo dit Sanç aporta lo dit instrument en Palerm e allí tota hora e quant vos dit Barthomeu li donareu lo preu de dues brunetes les quals yo he comprades de dites XXII lliures, així emperò com respondran allà ell vos sia tingut de donar lo dit clavicort.

Item que lo dit instrument va a risch seu del dit Sanç quant és per lo risch de brunetes a risch de aseguratat emperò si prenia rompiment algun o dany sia tingut com si de considerar que brunetes no rompien rebent cops nous rompent va a risch del dit Barthomeu.

Testimonis Antoni de Burgos, hostales y Perot Rius, *escrivà*.¹⁰

1497. Un tamborino romput de Jacme de les Indies.

Lo lochtinent general: balle de Algayda. A suplicació d'en Jacme de les Indies de nació de negres a vós dit balle diem e manam en pena de CC lliures etc. que en continent, vistes les presents, citets devant vós, n'Anthoni Rodes, Francsch Balle e en Togores camicer, tots del vostre balliu, e si a vós constarà que los demunt anomenats hagen romput al dit jaume hun tamborino en tal cars fareu pagar al dit Jacme lo dit *tamborino* ¹¹ ensemps a los jornals e IIII sous per les presents e totes altres justes massions. E no fesseu lo contrari si en dita pena desitjau no incórrer.

Dat. en Mallorca a XXXI de juliol any Mil CCCC LXXXVII.¹²

1584 Inventari dels bens de Gregori Joan, senyor de Planícia (Banyalbufar)

3. Juny. Fou fet inventari dels bens de Gregori Joan, senyor de Planícia (Banyalbufar), i dia 30 de juliol es feren uns encants i fou venuda una *guitarra* ¹³ vella per preu d'una lliura i 8 sous.¹⁴

¹⁰ ARM, notari Francesc Melià 269, fol.52.

¹¹ ALCOVER/MOLL: *Diccionari Català Valencià Balear: Tamborino - Tamborí* Tambor petit que es porta penjat a l'espatlla i el toquen amb una maceta tota sola.

¹² ARM AH 228 f. 148

¹³ ALCOVER/MOLL: *Diccionari Català Valencià Balear: Guitarra* Instrument musical compost d'una caixa de fusta de forma semblant a un vuit, amb un mànec llarg dividit en trasts per barretes de metall o d'os, al llarg del qual passen sis cordes que es tiben i aflueixen amb clavilles, es fan sonar amb la ma dreta i es pitgen en els trasts convenients amb els dits de la ma esquerra. Vegeu endemés Enrique FAJARNÉS: "Franch Vidal, fabricant de cordes de guitarra a Mallorca (segle XVII)", *BSAL*, VI (1896), 328.

Encant de bens de Mn. Magí Fiol 11.III.1698: Una guitarra, al majordom de la Misericòrdia, per una lliura, dos sous i set diners. a Antoni GILI I FERRER: "Contribució a la història musical de Mallorca segles XIV-XVIII", *BSAL*, 50 (1994), 102

1596. Joan Ferrer "guitarrero".

Joan Ferrer *guitarrero*¹⁵ fou agafat l'any 1596 per la Inquisició per blasfem.¹⁶

1763. Inventari dels bens de Mateu Ferrer i Jaume, músic de Capdepera.

Inventari dels Bens y heretat de Matheu Ferrer y Jaume Músich Fill de Juan y d' Juana Jaume, Conjues quondam del lloc de Capdepera, terme de la Vila de Artà, y Morador que era en la present.
 Mes un *Violó*¹⁷ Usat.
 Mes quatre llibres de solfa usats.
 Mes un *Retxador*¹⁸ de xequexandana
 Mes diversos Villancicos, Arias, y Missas con solfa.¹⁹

1812. Inventario de los vestidos, instrumentos, y papeles de la música del Regimiento 2º de Infantería de Línea de Mallorca.Vestuarios

1º Diez y seis casacas de paño azul con forro encarnado, cuello, y vuelta de grana con galón de oro, y botones dorados	16
2º Veinte pantalones de paño blanco	20
3º Veinte pares de medias botines de paño negro	20
4º Veinte sombreros negros armados con presillas de oro, y encanda de cendas	20

Instrumentos

1º Dos trompas con sus tonos, y boquillas puestas en una caja de madera, cada una con su cerradura, y llave	2
2º Dos clarinetes con sus correspondientes tonos y boquillas y su bolsa de piel	2
3º Dos serpentones	2
4º Un Fagot de boix blanco con su estuche de piel	1

14 ARM Josep Amer A-443 f.116v.

15 ALCOVER/MOLL: *Diccionari Català Valencià Balear: Guitarrer*, es el constructor o venedor de guitarres.

16 Arxiu Històric Nacional Inquisició, llibre 860 f.213.

17 ALCOVER/MOLL: *Diccionari Català Valencià Balear: Violó*. Instrument musical de corda, de forma molt semblant a un violí, però molt més gros, que es toca estant el músic, dempeus i dona uns sons equivalents al baix dels instruments de la seva especie.

18 ALCOVER/MOLL: *Diccionari Català Valencià Balear: Retxador*. Posteta on estan ficades les cordes de guitarra.

19 Agraïm a Josep Segura i Salado la localització del document.

5º Un Octavin	1
6º Clarinetes de Befaf, tres nuevos y dos usados	5
Y un requinto de Befaf	1
Item de Utt. cinco can.inútiles y un requinto	6
Un requinto de fa y otro de utt	2
Un bombo con su maza	1
Un redoblante con sus palillos	1
Un pandero.	1
Unos platillos	1
Una bolsa de piel con tres faxos de papeles de música numerados con 1.2.3.	

Recibí del Teniente Coronel D. Guillermo de Montis los artículos, que expresa el anterior Inventario y se hallan depositados en el Almacen de otro Regimiento del que me hallo encargado. Palma 3 de abril de 1812.

Julian Mant[...]²⁰

1815. Fr. Juan Antonio Ramis, presbitero y organista, de Costitx.²¹

Con el nombre del Padre y del Hijo y del Espíritu Santo Amen.

Oy a 29 de noviembre de 1815 concluimos este buque del organo el organista *Juan Antonio Ferragut del lugar de Costitx* de edad 28 años y 10 meses teniendo Musica formada y levantada en este convento con dos de instrumentos musicos que son violon dos violines y dos clarines y 10 discipulos que son el Mayor tiene 14 años y se llama Bernad Tugores el 2º Jaime Celabert el 3 Caetano Gelabert el 4 Miquel Dalmau, el 5 Juan Brotad 6 Jaime Quetgles 7. Antoni Parallo 8 Bartomeu Esteve 9. Jusef Congret 10 Antoni Catina y Pedro Francisco Riutort.

De estos ay tres de fuera de Sineu que son Antonio Parallo de Maria Juan Brotad de la Villa de Muro y Jaime Gegles de la Villa de Llubí.

Los Fabricantes de los organos o de este organo son.....

yo el Maestro Director *Fr. Juan Ferragut*, al maestro Juan Vidamia Maestro Jusep Pons carpinteros estos dos an trabacado todas las maderas despues de yo aberlas lineado el pagador de esta obra es el P. Lector Jubilado y colega Fr. Josef Segi de Pollensa que hes el mismo que ha echo la Iglesia.

Mas entiende qualquier que lea este papel que yo Fr.Juan se de tocar organo que es mi profesion y clarinete y violin y

²⁰ ARM, Marquès de la Torre 139.

²¹ Agram l'aportació de Mn. Baltasar Coll i Tomàs. Vegeu: CM: "Joan Parets i Serra", *GEM* 5, 254.

violon y viola y flauta traviesa salterio, guitarra y clavicordio y simbal y fuerte piano que son onze instrumentos y onze musicos y el año pasado fuimos a lluchmajor Muro Maria y Sanccellas y en este Año en Muro Alcudia por el Santo Cristo Santa Margarita y en Costitx. Mas despues de estos trabajos me he puesto con el trabajo de este organo y si acaso alguno encontrase este papel le pido por amor de Dios un Padre nuestro Ave Maria y un Requiem eternam por el descanso de nuestras almas que tal ves estaran padiesiendo al Purgatorio.

Yo me llamo Fr. Juan Antonio Ferragut presbitero y organista y Maestro de la Música yo fui musico en Palma una Año y doze en la Virgen de Lluch.

Dios me de vida para poderlos acabar Amen.²²

1825. Academias vocales.

Palma 28, febrero de 1825.

Ilmo Señor

Amata Morel, Luigi Frontini y Carlos Hilaret con el respecto debido solicitan de V.S. el permiso de insertar en el Diario de esta Ciudad el anuncio de unas academias vocales reducidas a ocho, segun el prospecto que sujetan a la Censura de V.S. para su impresión. Favor che piden de la bondad de V.S. Cuya vida Dios guarde muchos años.

Prospecto

De las academias que se han de dar en esta Cuaresma por via de suscripción.

La Señora Amata Morel y los Señores Luigi Frontini y Carlo Hilaret de la Compañía Italiana que tubo el honor de servir a este respetable Público en la temporada que concluyo, deseando ofrecer algun entretenimiento musical a los aficionados a esta ciudad con el permiso de la autoridad competente, le proponen.

1º Estas Academias que se darán con acompañamiento de Piano, Violoncello y Contrabajo, tendran lugar siempre que se encuentre un número de abonados suficiente para cubrir los gastos, y ofrecer una compensación a las fatigas de los que las dan; este número deve ser de Ciento subscriptores.

2º Las Academias serán ocho, y se darán cada martes, jueves y Domingo de la Cuaresma, empezando el jueves 3 del próximo mes a las siete y media de la noche en casa de Señor Don Juan Ozziano.

3º El abono para las ocho academias será de dos duros y medio que se pagaran por adelantado.

4º Cada abonado recibirá tres tarjetas para cada noche de academia de las cuales la una será para el, quedando las dos a su disposición con tal que en ellas se escriba el nombre de la persona a la cual se remitirá.

5º Los interesados destinan una porción del producto de los abonos para la Casa di Misericordia.

6º La música será dirigida por los Señores Valdemosa 23 i Joaquín Sancho 24 los cuales quedan encargados de escoger las piezas que se ejecutarán.

7º La sala será dispuesta y alumbrada en el modo mas decente y no se olvidará nada de lo que pueda proporcionar á los señores que gusten intervenir, todas las comodidades de estilo en esta clase de diversiones.

El Señor Morel cuidará de la dirección de lo interior de la sala.

Los Señores que quieran subscribirse podrán ejecutarlo en la misma Casa sobre dicha desde las Diez hasta doce de las tres a las seis.

Palma 26 febrero 1825.²⁵

1839. Apuntes sobre el origen de los tintinabulos 26 de J.M. Bover.

Los antiguos según afirma el P. Cayetano de Mallorca 27 en la pag. 159/i 160-161/ de su *Loseta Ilustrada* 28 dieron a estos instrumentos el nombre de Nolas por suponer que su invención aconteció en Nola, ciudad antigua del Reyno de Nápoles; lo propio asegura Capmany; per la Escritura del Éxodo, y Josefo en el libro 3 de sus *Antigüedades*, quieren q. ya estuviesen en uso en tiempo de Moisés, porque el Príncipe de los Sacerdotes vestia una túnica jacintina de cuya orla colgaban 72. *tintinabulos*.

23 Joan PARETS I SERRA, Pere ESTELRICH I MASSUTI, Biel MASSOT I MUNTANER: *Diccionari de Compositors Mallorquins (segles XV-XIX)* Mallorca, 1987, 53 i CM: "Joan Parets i Serra", GEM, 6 ps. 71 i 72.

24 Joan PARETS I SERRA, Pere ESTELRICH I MASSUTI, Biel MASSOT I MUNTANER: *Diccionari de Compositors Mallorquins (segles XV-XIX)* Mallorca, 1987, 109 i GEM (en vies de publicació)

25 AHM-Aud. LIV, 17.

26 Felipe PEDRELL: *Diccionario Técnico de la Música. Tintinnabulum*. La campanilla. Servian en las ciudades, campos i fortalezas para los avisos o señales durante las rondas nocturnas y los reconocimiento de los puntos. Según algunos textos, parece ser que en ciertos pueblos antiguos se colgaban campanillas a los escudos para hacer un ruido más imponente durante la pelea. Vegeu Joan PARETS I SERRA, Biel MASSOT I MUNTANER, Pere ESTELRICH I MASSUTI: "Mallorca-la música" GEM 9, 390: *tintinacles com a possibles instruments*.

27 Antoni DELÀ I TORTELLA: "Antoni -Gaietà de Mallorca", GEM 4, 270.

28 Cayetano DE MALLORCA: *Loseta ilustrada por la intervención milagrosa de la Virgen Nuestra Señora vulgarmente de Loseta*. Miguel Cerdà Antich, y Miguel Amorós Impressores delante de la carcel del Rey año 1746. También a la p. 116 diu: "Raphael Salom vezino de Benisalem... té Cantidad considerable de *Tintinabulos* o campanillas de bronce". Vegeu, també, Bernardo VILLALONGA BENNASAR: *Lloseta (Apuntes Histórico Marianos)* Palma, 1954, 18; Bernardo VILLALONGA BENNASAR: *Lloseta. Protohistoria*, Mallorca 1986 p. 58. Convé anotar que Mn. Jaume CAPO VILLALONGA: *Historia de Lloseta*, Palma 1985, no diu res dels tintinacles.

Polidoro Virgilio de *rerum invent* lib. 3 Cap 18. dice q. el autor de esta invención enteramente de ignora; y Numa Pompilio en las Constituciones que estableció para el profano culto, mandó no solo el uso del *tanto-monta* sino también el de los tintinabulos para servicio de los lucos cuando acudian á ellos los sacrificantes. Ovidio ap. Calep fit. T. conviene a esto con estas palabras *Tinnula que era sonant, et olent miraeque crosique.*

Los templos de los gentiles en las baleares tambien usaron tintinabulos y a alguno de ellos perteneceria el que se desenterró en julio último en el distrito de esta villa que tengo preparado para dirigir a la Real Academia de la Historia.

Campos 1º de Setiembre de 1893

j.m.bover²⁹

RESUM

A partir de referències documentals aïllades els autors aporten una sèrie de dades sobre instruments i activitats musicals que abasten un llarg període cronològic. Informació de primera mà sobre un tema del qual gairebé no es coneixien noves.

ABSTRACT

From isolated documentary references the authors bring forward a series of data on musical instruments and activities which embrace a long chronological period. First-hand information on a subject of which we were almost completely ignorant.

Notes per a la història del llibre a Mallorca. (4)*

RAMON ROSSELLO VAQUER
JAUME BOVER PUJOL

1438. Llibres judaïcs.

Gabriel Pardo, mercader, assegura a Julià Vidal, mercader, 80 lliures sobre 2 caixes plenes de llibres judaïcs carregades dins la coca de Joan Vallumes per anar a Alguer de Sardenya.¹

1471. Inventari dels llibres de Gabriel Gual.

L'inventari dels llibres de Gabriel Gual fou publicat per Hillgarth amb un error de transcripció que cal esmenar.²

El 20 de juliol de 1471 es fa inventari dels béns de Gabriel Gual, ciutadà difunt, a la seva possessió i cases de *l'Arissal*, i no de Lo Crisol com indica Hillgarth, al terme de Sencelles. L'inventari íntegre de tots els béns fou publicat per Ramon Rosselló i Onofre Vaquer.³

1484. encant dels béns de Pere Ferrandis.

Entre el béns que sortiren a l'encant públic, el 19 de novembre, de Pere Ferrandis, sastre, hi figura un *Oratori de la Passió*, el qual fou venut a Tomàs, llibreter, per 7 sous, 6 diners.⁴

* Continuació de Ramon ROSSELLO i Jaume BOVER: "Notes per a la història del llibre a Mallorca i Menorca.", *Estudis Baleàrics*, 6, Palma, 1982, 215-224; "Llibreteres i impressors de Mallorca, s. XVI: unes notícies", *Lluc*, 760, Palma, 1991, 9 i "Notes per a la història del llibre a Mallorca 3", *BSAL*, 49, Palma, 1993) 119-126.

1 ARXIU DEL REGNE DE MALLORCA (ARM) C-63, f. 114.

2 J. N. HILLGARTH: *Readers and books in Majorca 1229-1550*, Paris 1991, 519-520.

3 Ramon ROSSELLO i Onofre VAQUER: *Història de Sencelles i Costitx, 1229-1600*, Palma de Mallorca, 1993, 55, 198-201.

4 ARM R-577, f. 50v.

1490-1492. Mateu Ça Mora, llibreter.

1490, 13 agost. Baltasar, florentí, resident a la Ciutat de Mallorca, ven a Mateu Ça Mora, llibreter, 500 exemplars de la Gramàtica de Joan de Pastrana, impreses per Mestre Bartomeu Caldentey i Nicolau Calafat a Mallorca el 1487, i altres llibres.⁵

1491. Mateu Ça Mora, llibreter, torna a Gaspar Ça Mella,⁶ notari, certa botiga que tenia de la dona Tomassa per 5 anys.⁷

1492, 29 maig. Mateu Ça Mora, llibreter, i Eufrasina, la seva *eius amasia*, o sia la seva amant, reconeixen deure a Jaume Oliver, carnisser, 12 lliures preu d'una dotzena i mitja de cuiros de fumat de tres colors.⁸

1515, 27 juny. Inventari dels béns de Pere de Santjoan.

Inventari dels béns de Pere Joan de Santjoan ordenat per la seva viuda Caterina Cotoner i realitzat per Jeroni Cotoner, procurador de la dita dona Caterina.

Primo atrobam una possessió anomenada Ariany situada en el terme de Petra tenguda en alou del dit mossèn Pera de Sant Johan.

En la cambra del menjador: Item hun Diurnal de stampa, bo

El *Diurnal* era un llibre, en aquest cas imprès (*de stampa*), que contenia el rès eclesiàstic de les hores canòniques menors des de laudes fins a completes. a l'època s'empravren dues edicions: la romana i la pròpia del bisbat de Mallorca.⁹

1537, 22 octubre. Inventari de llibres prestats del Monestir del Carme, de la ciutat de Mallorca.

Fra Joan Quintana, vicari conventual del Monestir del Carme, Pere Cardona, Benet Balaguer, Antoni Coll, Joan Riera, tots frares conventuals de dit monestir, congregats en capítol segons costum, volent complaure al Molt Reverend Pare Fra Rafel Llinars, doctor en Sagrades Escripures, *episcopus Crisopolitanus*, carmelita, i per que pugui predicar li presten tots els llibres infraescrits que són del monestir en usdefruit vitalici. Després seran retornats.

5 Joan MUNTANER BUJOSA: "La primera imprenta mallorquina: los impresores Caldentey y Calafat.", *BSAL*, 31, Palma, 1953-1960, 467-503.

J. N. HILLGARTH: *Readers and books...*, 553.

6 J. N. HILLGARTH: *Readers and books...*, 605, aporta una altra notícia sobre el notari Ça Mella relacionada amb els llibres. a l'inventari de la biblioteca d'Alemanya d'Espanya (1500, 19 febrer) hi figura un llibre de paper, de forma de full, manuscrit, amb les cobertes de pergami, molt vell, titulat *Les històries romanes*, en català, el qual era de Gaspar Ça Mella.

7 ARM M-689, f. 14v.

8 ARM P-387, f. 60v; P-412, f. 38

9 Ramon ROSSELLO: *Notes per a la història d'Ariany*, Mallorca, 1994, 26.

Anys abans, el 27 de novembre de 1535, Joan Quintaner, prior, accepta l'inventari dels llibres deixats a Galcerà Cassenyach, *episcopus Crisopolitanus*, carmelita, difunt.

A l'inventari, que tot seguit oferim, després de la menció de l'obra transcrita tal com apareix al document, s'exposa - quan ha estat possible - a títol de precisió el nom de l'autor normalitzat i es suggereix el títol uniforme amb altres dades d'interès per a una millor identificació.

Entre les obres que no ha estat possible identificar destaca la *Vita Christi* del Reverend Albadesa (núm. 57).

[Inventari]

- 1.- *Sphera mundi*. [John Holiwod, sive Joannes de Sacrobosco. *Opusculum de sphera mundi*. Complutensi Universitate, 1526].
- 2.- *La 1ª, 2ª, 3ª y 4ª de Antonino*. [Antonino, de Florència]
- 3.- *Santo Thomas de Aquino sobre 4ª super 4ª*. [Tomàs d'Aquino, Sant.]
- 4.- *Dioni Cartusianensis In 4ª evangelistas*. [Dionís, el Cartoixà.]
- 5.- *Dominici de Sto. Genminiano*. [Domenico de Santo Geminiano.]
- 6.- *Phisica Gasparis Lax.* [Gaspar Lax. *Quaestiones phisicales*. Cesarauguste, 1527.]
- 7.- *Joannis Baconis*. [Joannes Boconis?]
- 8.- *Exposito in Genesim Pepin.* [Guillaume Pepin.]
- 9.- [Silvestre Mazzolini, *Summa summarium* . Roma, 1516]
- 10.- *Durandus In quator libros*. [Durandus de Sancto Porciano.]
- 11.- *Joanes Baconis In 3ª, 4ª*. [Joannes Boconis?]
- 12.- *Ru... super 4ª, 5ª*.
- 13.- *Rosarium sermonum*.
- 14.- *Pomerium Sanctorum de sanctis*. [Julianus Pomerius. *Pomerium sermonum de sanctis*.]
- 15.- *Pars hiemalis*. [Autoria proposada: Julianus Pomerius. *Pomerium sermonum de sanctis. Pars hiemalis*.]
- 16.- *Roberti, episcopi*.
- 17.- *Jacobus de Va. super psalmos*. [Jaume Pérez, de València, OSA, Arquebisbe de València. *Super salterio*.]
- 18.- *Decretum*. [*Corpus iuris canonici. Decretum gratian*].
- 19.- *Opera Sancti Bernardi*.
- 20.- *Opera Arnaldi de Villanova*. [Arnau de Vilanova].
- 21.- *Augustinus de Ancona*. [Agostino d'Ancona].
- 22.- *Adriani Pontificis In 4m*. [Adrià VI Papa. *Comentari sobre el IV llibre de les sentències*. Paris 1512].
- 23.- *Gabrielis Biel In 3m et 4m*. [Gabriel Biel].
- 24.- *Legendarium de sanctis*. [*Legenda sanctorum*.]
- 25.- *Moralia Gregorii Super...* [Ezechiel?]. [Gregori I, Papa. *Moralia Super Ezechiel*]
- 26.- *Magistri Jacobi Almani*. [Jacobus Almain].
- 27.- *Sermones Mesfret*. [Mesfret. *Sermones*.]
- 28.- *Sermones dominicales*.
- 29.- *Genealogia Regnum Francorum*.
- 30.- *Gabriel Biel, In arimum et 2m*. [Gabriel Biel].

- 31.- *Sancti Thome de Aquino. Super primum.* [Tomàs d'Aquino, Sant.]
- 32.- *Summa confessorum Joannes de Friburgo.* [Johann, de Friburg, OP, *Summa confessorum.*]
- 33.- *Magistri Ambrosi De...* [Ambròs, Sant.]
- 34.- *Gabrielis Biel, Super canonem.* [Gabriel Biel. *Incanone.*]
- 35.- *1ª part Sancti Thome cum comento Cayetani.* [Tomàs d'Aquino.]
- 36.- *Justibenze quaestiones Adriani.* [Adrià VI, Papa. *Questiones quodlibeticae,* 1531].
- 37.- *1ª, 2ª, Sancti Thome cum comento cardinales Cayetani.* [Tomàs d'Aquino, Sant. *Pars prime cum comento Cayetani. Pars 2ª.*]
- 38.- *Tertia pars Beati Thome.* [Tomàs d'Aquino, Sant. *Summa theologiae. Pars tertia.*]
- 39.- *Concordantie mayores.*
- 40.- *Supplementu Gabrielis Biel.* [Gabriel Biel.]
- 41.- *Beati Thome Contra gentiles.* [Tomàs d'Aquino, Sant. *Summa contra gentiles.*]
- 42.- *Jacobus Almani.* [Jacobus Almain].
- 43.- *Robertus. De sanctis.* [Roberto Carracciolo. *Sermones de sanctis.*]
- 44.- *Primus Scoti.* [Joannes Duns Scotus].
- 45.- *Secunda et 3ª Scoti.* [Joannes Duns Scotus.]
- 46.- *Questiones Scoti.* [Joannes Duns Scotus.]
- 47.- *Micaelis de Bonoma. In quantum...*
- 48.- *Gasparis Lax.* [Gaspar Lax.]
- 49.- *Repertorium totius sume Antonini.* [Antonino, de Florència, Sant. *Repertorium totius summe Beati Antonini.*]
- 50.- *Sancti Thome In 3ª pars.* [Tomàs d'Aquino, Sant.]
- 51.- *Colchor Super 4ª.*
- 52.- *Gasparis Aragonensis.* [Gaspar Lax.]
- 53.- *Expositio evangelios Alberti de Padua.* [Alberto, de Pàdua. *Expositio evangeliorum.*]
- 54.- *Constitutiones Clementis quinti* [*Corpus iuris canonici. Constitutiones Clementinae.*]
- 55.- *Margarita filosofica.*
- 56.- *Cholchor super verba Salomonis.*
- 57.- *Vita Christi del Reverend Albadesa.*
- 58.- *Sermones Michaelis de Mediolano.* [Michael de Carcamo. *Sermones.*]
- 59.- *Postenosa Magistri Petro de Chaco.* [Petrus de Aliaco?].
- 60.- *Tratatus de anima Petri de Chaco.* [Petrus de Aliaco?].
- 61.- *Sermones sancti.* [*Sermones de sanctis.*]
- 62.- *Sermonum dominicali totius anni.*
- 63.- *Malleus mefificarum.* [Jacobus Sprenger. *Malleus mefificarum.*]
- 64.- *Michaelis De poenitenti.*
- 65.- *Blibia aurea* [sic.]
- 66.- *Opera Magistri Gasparis Lax.* [Gaspar Lax.]
- 67.- *Consolatorium timorate conscientiae.*
- 68.- *In canticum canticorum Salomonis.* [*Biblia. Cantica canticorum.*]
- 69.- *Cholchor super libro sapientiae.*
- 70.- *Speculum peregrinarum quaestionum.*
- 71.- *Fortalicium fidei. Contra judeos.*

- 72.- *Sermones Pepin De destintione nomine*. [Guillaume Pepin.]
 73.- *Sanctorale Pepini*. [Guillaume Pepin.]
 74.- *Confessionale Antonini*. [Antonino, de Florència, Sant. *Suma de confesiòn*, 1477.]
 75.- *Oliveri Manlardi*.
 76.- *Sermones quadragesimales Pepini*. [Guillaume Pepin. *Sermones quadragesimales*.]
 77.- *Opusculum Guilermi Pepini*. [Guillaume Pepin.]
 78.- *Ex 1º Pepini Super Genesim*. [Guillaume Pepin.]
 79.- *Compendium theologie*. [Hugo, de Riparla, *Compendium theologiae* .]
 80.- *Quadragesimale Francisci Mayrons*. [Franciscus de Mayronis.]
 81.- *Suma silvestrina, 2ª pars*. [Silvestre Mazzolini. *Summa summarum*. Roma, 1516.]
 82.- *De [conflictu] viciorum*. [Autoria proposada: Ambrosius Autpertus. *De conflictu viciorum*.]
 83.- *Sermones hiereticae [o Hieremie?]*
 84.- *Delandibus Sanctorum Roberti delicro*.
 85.- *Sermones Pepin De secretis secretorum*. [Guillaume Pepin.]
 86.- *Magister sententiarum*. [Petrus Lombardus. *Liber sententiarum*.]
 87.- *Super septem psalmos*. [Biblia. *Expositiones. Super psalterio*.]
 88.- *Opuscula Stephani Brulifer*. [Stephan Brulifer. *Opusculum*.]
 89.- *Moralia Guilelmi Manderston*. [William Manderston.]
 90.- *Rosarium Guilelmi Pepin*. [Guillaume Pepin.]
 91.- *Sanctorale Pomeri, pars aestivales*. [Julianus Pomerius. *Pomerius sermonum de sanctis, pars aestivales*.]
 92.- *Aurea rosa Baldasaris Sorio*. [Baltasar Sorio.]
 93.- *Michaelie de Mediolano De decim preceptis*. [Michaelis de Carcamo.]
 94.- *Preceptorum Nider*. [Johann Nider. *Preceptorium divine legis: expositio decalogi. De preceptis*.]¹⁰

1540, 2 marc. Encant dels béns de Joan Minguet.

De l'inventari dels béns de Joan Minguet venuts a l'encant públic, Jocelyn N. Hillgarth en dona notícia del missal i dels sermons, però no identifica el propietari: *Auction of the goods of an unidentified person (probably a priest)*.¹¹

Entre altres objectes es vengueren:

Item un *Missal* de estampa, nou, amb coberta de tela blava, *secundum consuetudines Maioricarum*, venut al venerable Mn. Pere Gili, diaca, per 2 lliures, 1 sou.
522

Item, un llibre de mig full, d'estampa, cobert de pergamí, intitulat *Sermones sancti Augustini*, venut a en Jaume Fe, per 2 lliures.

Item, un retaule de tela amb la figura del il·luminat mestre Ramon Lluull, venut a Andreu Serra, per 18 sous, 6 diners.

10 ARM A-288, f. 62v-66. document escrit en lletra força enrevesada i de lectura difícil.

11 J. N. HILLGARTH: *Readers and books ...*, 783

La identificació del *Missal* és fàcil. Es tracta del *Missale secundum usum alme Maioricensis Ecclesiae*, imprès a Venècia el 1506 a l'obra de Luca Antonio de Giunta pel mestre alemany Joan Eimeric, a compte de Jaume Irdís, llibreter de Mallorca, i per order d'Antonio de Rojas, bisbe de Mallorca.¹²

Entre els exemplars, molt rars, localitzats per Pere-Joan Llabrés sembla que no es conservi cap de rellegat amb cobertes de tela blava. Hillgarth n'identifica un exemplar a l'inventari del venerable Bernardí Totxa, prevere, de 29 d'agost de 1537: "*Item, un Missal del bisbat de stampa, ab cubertes de fust y sobre cubertes de tela blava*".¹³

En quant al comprador del retaule de tela amb la figura de Ramon Llull podem dir que es tracta de mestre Andreu Serra, predicador, el qual comprà el 4 de setembre de 1541 al llibreter Tomàs Squer, de Ciutat, un *Arbor scientiae* i una *Arts magna*, de Ramon Llull, a raó de 18 sous l'*Arbor*, i 12 sous d'*Arts*.¹⁴

1581. 22 setembre. Inventari dels béns de Bernat Clar.

Entre els béns de Bernat Clar, sabater, de Lluçmajor, hi figuren unes *Hores* o *Breviari* molt vell, a més d'una bona mostra de fruites de tardor: sis pans de figues seques, un paner de figues de pues, una arrova de reims de parra penjats al treginat, dues dotzenes de codonys penjats, una carabassa de menjar i una altra de portar beure.

1640. Manuel Rodríguez, impressor.

Les poques notícies biogràfiques que disposam sobre Manuel Rodríguez són conegudes gràcies a Joaquim M. Bover de Rosselló¹⁵ i pel bibliòfil Lluís Alemany i Vich que publicà un catàleg de les obres conegudes impreses per Rodríguez.¹⁶ Ara, descobert el seu testament es pot perfilar un poc més el seu perfil biogràfic.¹⁷

Manuel, o Emanuel, Rodríguez, impressor i dispenser de fra Joan de Santander, Bisbe de Mallorca (entre 1631 i 1644), era natural de Salamanca. Atorgà testament el 16 de juny de 1640 pel qual elegeix sepultura en la església del monestir de Sant Francesc de Ciutat; nomena hereu i marmessor al seu fillastre Joan Pisà, impressor, i ordena es celebrin 50 misses baixes per a la seva ànima.

12 Sobre el Missal mallorquí vg.: Joan MUNTANER: "*Capítols fets i fermats... sobre los missals*", BSAL, 24, Palma, 1933, 300.

Gaspar MUNAR I OLIVER: *Misal según el uso de la Santa Iglesia de Mallorca, impreso en Venecia, año 1506*, Palma de Mallorca, 1962

Pere Joan LLABRÉS I MARTORELL: *Els Goigs de la Mare de Déu en el Missal mallorquí de 1506*. Palma 1992.

Pere Joan LLABRÉS I MARTORELL: "*Missal mallorquí*", *Gran Enciclopèdia de Mallorca*, 11, 50-53

Ramon ROSSELLO I JAUME BOVER: *Jaume Irdís, llibreter de Mallorca*. Inèdit.

13 J. N. HILLGARTH: *Readers and books ...*, 773.

14 J. N. HILLGARTH: *Readers and books ...*, 839.

15 Joaquín M^o BOVER DE ROSSELLO: *Imprentas de las Islas Baleares*. Palma 1862.

16 Luis ALEMANY I VICH: *Los Impresores Manuel Rodríguez y Juan Pisà, 1614-1648*. Palma de Mallorca, 1954.

17 ARM M-1398, f. 151.

Sembla que era germà de Lorenzo Rodríguez, impressor a Mallorca el 1597. Manuel Rodríguez treballa com a impressor en solitari entre 1614 i 1616. El 1617 s'associa amb el seu fillastre fins a 1648. El 1650 els dos socis ja devien ser morts per que el negoci figura a nom de la Viuda de Joan Pisà.

Tenien l'impremta a prop de la plaça del Pa, avui plaça de Santa Eulàlia. per un temps Manuel Rodríguez tengué l'obrador a la Cartoixa de Valldemossa a on imprimí el 1616 una obra polèmica: les *Differentiae* de fra Joan Valero.¹⁸

Convent de Santa Clara, de Ciutat.

Al Convent de Santa Clara, de Ciutat es conserva un *grandiós llibre de cant coral, amb parts del segle XIV (el conjunt no deu esser de més enllà del s. XV), evocació del fet que com a guàrdia eterna de la lloança al Senyor podien escoltar-se, etèries, les veus de les primeres clarisses mallorquines, llegint els salms i textos sagrats, fes fosca o claror, davall la calor agobiant del nostre estiu o el cruu i humid fred de l'hivern.*¹⁹

RESUM

Noves aportacions bibliogràfiques que suposen la quarta entrega oferida pels autors a diferents publicacions i que complementa amb noves dades l'estudi del professor Hillgarth sobre els lectors i les biblioteques medievals mallorquines ultrapassant el marc cronològic del treball esmentat

ABSTRACT

New bibliographic contributions which imply the fourth delivery from authors to different publications and completes with new data the study of Professor Hillgarth on readers and Majorcan medieval libraries exceeding the chronological frame of the aforementioned task.

18 Sobre les *Differentiae* i la causa inquisitorial contra fra Joan Valero, prior de la Cartoixa: Ramon ROSSELLO I JAUME BOVER: "Notes per a la història del llibre a Mallorca i Menorca", *Estudis Baleàrics*, 6 Palma, 1982, 215-224.

19 Joan Carles SASTRE I BARCELO: *Santa Clara de Palma: vida quotidiana en un monestir medieval*. Palma, 77

SERMON 1-161-11
 EN LAS HONRAS, Y EXE-
 QUIAS QUE HIZO LA NOBILISSIMA

Ciudad, y Reyno, de la Dorada Isla de Mallorca, a la Muerte de
 su Catholico, y Santo Rey: Don Phelippe de Austria

Tercero deste nombre nuestro Señor. C 35-32

PREDICADO POR FRAY IGNACIO GARCIA

Guardian de San Francisco de la misma Ciudad, Calificador del

Santo Officio, y Predicador general en toda España

a 25. de Mayo, Año de M. DC. XXI.

Mandado imprimir por orden de los Illustres, y Magnificos Señores
 Jurados de la dicha Ciudad, y Reyno.

Con licencia en Mallorca, por Manuel Rodriguez, y
 Iuan Piza. Año 1621.

C. 1870 Oct-26

EL SACERDOTE FRENTE A LA VIDA SEXUAL EN LA EDAD MEDIA. ESTUDIO CONCERNIENTE A LA DIOCESIS DE MALLORCA

JOAN ROSSELLO LLITERAS

PROLOGO

Mientras indagábamos otros aspectos sociales del clero mallorquín, hemos ido recogiendo tantas noticias sobre el comportamiento sexual del sacerdote, que al fin, tal vez con osadía, nos hemos decidido a abordar el tema.

Para ello primeramente hemos formado unas tablas estadísticas que van al final del estudio, si bien cronológicamente han sido lo primero, por ser la base y fundamento de lo demás.

A fin de situar al lector en el ambiente propio de Mallorca, hemos creído oportuno hacer un esbozo de las normas eclesíásticas sobre el particular. Todo ello de primera mano, sacado de las fuentes originales, pues hasta el presente, con pudor mal entendido, todos han tendido un velo sobre estas páginas o han hablado vagamente al llegar a este punto.

Huelga advertir que, tratándose de un estudio especializado, destinado por su naturaleza a lectores ya formados, nos consideramos dispensados de pintar la panorámica de la historia local y general, cuya tónica es muy baja en cuanto a moralidad se refiere.

Falta ahora dar un título a nuestro estudio; tarea nada fácil si debe expresar con toda precisión su contenido. Nos damos por satisfechos sólo con dar a entender algo del contenido de sus páginas, y hemos pensado titularlo: *El sacerdote frente a la vida sexual en la Edad Media - Estudio concerniente a la Diócesis de Mallorca.*

INTRODUCCION

Abusos y pecados los ha habido siempre en la Iglesia de Jesucristo, integrada, al fin y al cabo, por hombres pecadores, aunque durante algunos períodos se han manifestado más ostensiblemente los efectos del relajamiento.

No faltó tema de predicación a los grandes y celosos oradores de la Edad Media, que

como San Bernardino de Siena y tantísimos otros, arremetían contra el vicio sin acepción de personas, prescindiendo de la dignidad del cargo o estamento social. Aquel grito apocalíptico "*Timete Deum*" tantas veces repetido por el infatigable San Vicente Ferrer durante su apostólica misión en nuestra isla de Mallorca (año 1413), ha llegado hasta nosotros a través de su abundante iconografía y un pintoresco folclore popular, pero a fuer de ser sinceros debemos reconocer que los frutos de su predicación, aunque fueron muy copiosos al decir de cronistas e historiadores, se esfumaron con gran rapidez.

Sin entrar en pormenores del ambiente socio-religioso de la Diócesis de Mallorca, vamos a estudiar únicamente una faceta, la parte correspondiente al clero, esto es, su actitud frente a la vida sexual, cuál era su grado de continencia y hasta qué punto se desviaba del sendero de la virtud.

Toda persona medianamente instruida en historia sabrá que durante la Edad Media el concubinato estaba a la orden del día, y era un vicio muy común y corriente a pesar de las excomuniones constantemente fulminadas por las autoridades eclesiásticas que, por excesivas y por estar el vicio muy hondamente arraigado en la sociedad, resultaban casi siempre ineficaces. Cuando el Concilio de Trento, buscando soluciones prácticas de reforma disciplinar del pueblo cristiano, quiso poner coto a este abuso, se expresa en estos términos: Gran pecado es que los solteros tengan concubinas; pero es mucho más grave... que los casados vivan también en este estado de condenación y se atrevan a mantenerlas y conservarlas algunas veces en su misma casa, y aún con sus propias mujeres.¹

Vamos a estudiar hasta qué punto se vieron implicados los sacerdotes de la Diócesis de Mallorca en este vicio, olvidados del precepto del Señor y las disposiciones de la Iglesia. Vamos a estudiarlo sin pasión y sin celo. Sin pasión porque procuraremos no recargar las tintas, ateniéndonos única y exclusivamente a los datos que nos proporciona la documentación existente. Sin celo mal entendido porque en ningún momento vamos a encubrir la realidad de los hechos, moderando incluso nuestro lenguaje ante un abuso que la sociedad no puede admitir, pero que debiera perdonar siempre.

AMBITO DEL ESTUDIO

Nuestra diócesis estaba integrada por dos islas no muy grandes, - Mallorca y Menorca-, que forman parte del archipiélago balear; incluimos los pocos casos referentes a Menorca, pocos ciertamente, pues el número de sacerdotes era escaso; ya que también van sumados en el cómputo general de ordenados.

El ámbito temporal de nuestro trabajo comprende los años 1446 - 1530, no lo podemos prolongar hasta la reforma tridentina, como hubiera sido nuestro deseo, pues los registros de órdenes de la expresada época, que constituyen nuestra fuente de información, como diremos enseguida, por desgracia se han perdido.

¹ Cap. 8. Sess. XXIV De Reformatione

FUENTES

Puestos los límites de espacio y tiempo, no estará fuera de lugar dar cuenta de las posibles fuentes donde puede acudir.- Podría intentarse acudir a los registros de bautismos conservados en su casi totalidad en el Archivo de la Curia Diocesana; sería un viaje inútil porque la serie completa es fruto de la reforma tridentina que se implantó en Mallorca a partir de 1562;² si bien es verdad que algunas parroquias pueden exhibir registros bautismales ya en la primera mitad del siglo XVI como fruto de la reforma impuesta por el cardenal Francisco Jiménez de Cisneros, pero siendo una mínima parte, difícilmente puede elaborarse un estudio de carácter complejo, y en ambos casos, de nada nos sirven para nuestro intento, ya que para salvar la honorabilidad y tal vez esquivando consecuencias jurídico-económicas, el nombre de los padres viene sustituido con esta expresión si se trata de un hijo natural: "hijo de sus padres", sin que falte alguna expresión pintoresca como, por ejemplo en la Parroquia de San Jaime, donde vimos: "hijo de Santiago y nieto de Santa Ana"; de manera que es de todo punto imposible atribuir la paternidad a ninguna persona concreta.

Podría igualmente acudir a diversos procesos judiciales en los que, a través de la denuncia, deposición de testigos y sentencia final, podríamos conocer casos de sacerdotes concubenarios, pero este procedimiento debe descartarse también, primero porque además de resultar muy laborioso, escasean tales procesos, y luego porque únicamente pueden ofrecernos una prueba de que existe tal fenómeno, -lo cual podemos averiguar por otros conductos más asequibles,- pero no arrojan ninguna luz sobre el grado de intensidad del mismo, que es precisamente el punto que intentamos dilucidar.

No es nada despreciable la ayuda que podremos hallar para nuestro tema, acudiendo a la legislación eclesiástica de la época; nos ceñimos a la diocesana que hace alusión a los problemas locales, siempre atenta a prevenir o tal vez remediar situaciones comprometedoras.

Hacia 1450 el Vicario General da permiso y facultad al discreto Juan Costa als. Blanch Pbro. para que pueda tener en su casa, sin incurrir en censura alguna, *quandam servam de natione saracenorum, etatis XXV annorum vel circa, que fuit honorabilis domine uxoris honorabilis Pauli Sureda militis*.³ El 27 de julio de 1452 el honorable Martín García vicario general concede permiso a Jaime Sabet Pbro. para que *sine aliqua poena possit emere a venerabili Petro Pardo quandam servam etatis sexaginta annorum prout dicta serva asseruit coram iam dicto honorabili vicario Generali, nassionis tartarorum*, por lo cual el notario Pedro Pastor, escribano de la Curia Eclesiástica, toma nota para tener memoria de ello en los tiempos venideros.⁴

² Lorenzo PÉREZ MARTINEZ: *Las visitas pastorales de don Diego de Arnedo a la diócesis de Mallorca (1562-1572)*. Monumenta Maioricensia, II - III, Palma, 1963-1969. Al describir la visita pastoral a las diferentes parroquias, incluye catálogo de los libros sacramentales de las mismas.

³ ADM. *Liber communis*, 1450-1452, f. 56.

⁴ ADM. *Liber communis*, 1450-1452, f. 157v

Ya entrado el siglo XVI todavía el 9 de abril de 1521 el Vicario General concede permiso al venerable Jaime Caldés Pbro. *quatennus possit emere unam servam et illam habere in domo sua, quae quidem serva est puella et dicitur Johanna et est natu majoris et coloris vulgo dicte Lora.*⁵

Anualmente se publicaba un decreto sobre la confesión pascual y, a continuación, solía adjuntarse la lista de los pecados reservados *in quibus non se intromittant confessores*, en cuya lista, no muy larga, indefectiblemente van incluidos quienes tengan comercio con la persona que hubiesen bautizado u oído en confesión: *Dels qui ab aquella que hauran batejada o hoyda de confessio hauran part*; como también los públicos concubenarios laicos o eclesiásticos, si previamente y con toda eficacia no dejaran sus concubinas: *Dels qui publicament seran concubinaris lechs o eclesiastichs si primer ab tota veritat no leixeran las concubines.*⁶

Además de los decretos generales, pueden verse otros dirigidos directamente al clero, no ya sólo dictando normas sobre el modo de vestir y prevenir ciertas mundanidades,⁷ sino que se intenta una reforma general, resumiendo y, sobre todo, recordando algunas constituciones sinodales anteriormente existentes, siendo de notar que la prohibición del concubinato es una de las pocas que llevan aneja multa pecuniaria caso de incumplimiento. Estas *ordinaciones pro vita et honestate clericorum edite* se promulgaron al inicio del episcopado de D. Diego de Ribera (1507-1511),⁸ y, más tarde, durante el episcopado de D. Rodrigo Sánchez del Mercado el 4 de marzo de 1515.⁹

Después de todo lo dicho, no podemos poner en tela de juicio la existencia del concubinato en Mallorca, y concretamente entre los sacerdotes diocesanos, práctica aún persistente cuando el enérgico D. Diego de Arnedo, queriendo implantar la reforma tridentina, prohíbe que los clérigos acompañen a las mujeres en cabalgaduras: *associare nec in jumentorum curribus eas aportare...*; en la exposición de este Decreto manifiesta que se ve a los clérigos y ministros del altar del Señor paseando con las mujeres, dándoles la mano y platicando a porfía con ellas.¹⁰ Esta disposición data del 5 de marzo de 1562, pero no satisfecho con este eufemismo, el 6 de julio del mismo año prohíbe todo trato con cualquier mujer sospechosa: *Item que algun clergue beneficiat o en sacres ordens constituit no presumesca star ni habitar ab dona sospitosa en casa sua ni fora aquella per son servici sots pena de XX liures juxta forma de la constitucio sinodal e si sera sclava perdra aquella, revocant sa Rtia. qualsevol licentia fins assi dadas y otorgadas.*¹¹

⁵ ADM. *Liber communis*, 1517-1522, f. 99

⁶ ADM. *Liber collationum*, 1497-1499, f. 123; *Liber collationum* 1500-1501, f. 9v; *Liber collationum* 1504, f. 33v; *Liber collationum*, 1505 f. 9v; *Liber collationum*, 1507-1509, f. 202; *Liber collationum*, 1514, f. 19v; *Liber collationum*, 1515-1517, f. 101; *Liber collationum*, 1517-1519, f. 20; *Liber collationum*, 1526-1528, f. 6v.

⁷ ADM. *Liber communis*, 1450-1452, f. 154v.

⁸ ADM. *Liber collationum*, 1509-1511, f. 12v.

⁹ ADM. *Liber collationum*, 1509-1511, f. 12v.

¹⁰ ADM. *Liber communis*, 1562-1569, f. 11.

¹¹ ADM. *Liber communis*, 1562-1569, f. 20 y ss.

Comprobada la existencia del fenómeno concubinario en la sociedad mallorquina, averiguado el hecho que diversos sacerdotes vivían en concubinato (nótese que los decretos no hablan en modo potencial sino en indicativo real), preguntamos ahora, ¿es posible saber si eran pocos o muchos los sacerdotes que vivían concubinariamente?.

Nuestra respuesta es afirmativa a la vista de los datos que nos proporcionan los Registros de Ordenes custodiados en el Archivo de la Curia Diocesana, por cuya mediación nos es dado calcular cuántos sacerdotes tuvieron algún hijo natural.

Antes de proceder a nuestra exposición, en gracia a los lectores menos versados en la terminología canónica, juzgamos oportuno recordar que uno es promovido clérigo mediante la tonsura, a la que siguen cuatro órdenes menores, a saber: ostiariado, lectorado, exorcistado y acolitado; vienen luego las órdenes mayores que son: subdiaconado, diaconado y presbiterado o sacerdocio. Los clérigos de órdenes mayores contraían compromiso formal ante la Iglesia de perseverar toda la vida en el estado eclesiástico, entre cuyas obligaciones hay que designar el celibato; mientras los de órdenes menores eran libres para volver al estado laical, y se dividían en simples clérigos y clérigos conjugados, gozando tanto unos como otros de las prerrogativas de la clerecía.

Era requisito indispensable estar adornado de ciertas cualidades, cuya carencia constituía irregularidad canónica; de momento nos basta citar la llamada *defectus natalium* que tienen los que no son fruto de legítimo matrimonio.

Hemos podido averiguar cuántos fueron tonsurados *cum dispensatione super defectu natalim cum sit genitus ex soluto et soluta*, haciendo notar cuando procede, *cum sit genitus ex presbitero*.

Anteriormente hemos indicado que nuestro estudio queda ceñido a los años 1446-1530, porque tenemos los datos correspondientes a este período, aunque podemos presumir que el fenómeno se daba con bastante anterioridad, sin que podamos precisar cuáles fueron los primeros brotes.

De momento los primeros argumentos de fuente local para probar la vida concubinaria de ciertos eclesiásticos mallorquines se hallan en el *Liber Collationum* de 1395 donde puede constatarse como en ciertas colaciones de beneficios se halla la siguiente apostilla: *Nostrae tamen intencionis existit quod si tempore collacionis per nos de hujusmodi beneficio tibi factae aut a duobus mensibus proxime citra publicus concubinarius fueris repertus, nostra collacio nullius sit roboris vel momenti*.¹² Este epígrafe luego desaparece, aunque persiste el fenómeno.

Así mismo, en el *Liber Collationum* (1360-63) hemos hallado la dispensa más antigua *super defectu natalium* consignada en los libros de nuestra Curia Eclesiástica. Se

12

ADM. *Liber collationum*, 1395-1398, f. 39, 40-40v y 41 s.

trata de un hijo natural *genitus ex soluto et soluta*, al que se autoriza a recibir tonsura y órdenes menores;¹³ pero no deja de ser curioso constatar que en el *Liber Ordinationum* (1377-90) no queda registrado ningún caso.

Los libros de órdenes que tenemos a nuestra disposición para examinar, van distribuidos del modo siguiente:

- 1º.- (1446 - 68)
- 2º.- (1470 - 90)
- 3º.- (1491 - 1511)
- 4º.- (1512 - 23)
- 5º.- (1523 - 30) Este llega en realidad hasta el año 1534, pero, no habiendo ninguna tonsura durante los cuatro últimos años, prácticamente para nosotros acaba en 1530.

En los folios finales presentamos el número anual de tonsurados y el número de dispensas *propter defectum natalium*, haciendo constar los engendrados *ex presbitero*, puede observarse fácilmente que su número no guarda relación alguna con las tonsuras. - Véase, por ejemplo, el año 1460, donde entre 205 tonsurados, hay 14 ilegítimos, mientras que en 1461 entre 383 tonsurados únicamente hemos hallado tres ilegítimos; o al revés, en 1482 entre 62 tonsurados, sólo tres ilegítimos, mientras en 1483 de 34 tonsurados hay ocho ilegítimos.

En cambio hallamos una cierta relación entre el número de ordenados sacerdote y el de tonsurados engendrados *ex presbitero*, según puede verse más adelante.

Durante los 84 años estudiados, se ordenaron 727 presbíteros, lo que nos da una media anual de 8'64; situando su ordenación a los 25 años, hasta llegar a la edad en que se mitigan las pasiones y disminuye la paternidad, alrededor de los 45 años, tenemos un período de veinte años que, multiplicados por 8'64 nos da un resultado de 173 (172'80) sacerdotes entre quienes debemos repartir la paternidad de los 116 hijos naturales a quienes durante el mismo período de 84 años fue concedida dispensa para ser promovidos al clericaliato no obstante ser engendrados *ex presbitero*, cuyo promedio anual es de 1'38.

Al llegar a este punto debemos preguntarnos: ¿Estos hijos naturales son fruto de una vida concubinaría o de un simple y pasajero acto de fornicación?. - Nos inclinamos a creer que debemos atribuirlos a concubinato o amistades ilícitas, - que es una variedad del mismo - por los motivos siguientes:

1º - Estos hijos no son fruto de un trance pasajero u ocasión fugaz, sino más bien de amistad duradera o vida concubinaría: tenemos 22 casos cuya madre es una religiosa

- Conviene advertir de paso que en aquella época en Mallorca únicamente existían

¹³ ADM. *Liber collationum* 1360-1363, f. 128.

conventos de clausura, aunque con menor rigidez desde luego - de todas formas, resulta difícil admitir que una simple visita pueda desencadenarse de tal modo que desemboque en una pasión tan violenta. Este desenlace presupone todo un proceso preparatorio. Los casos de reincidencia de que tenemos constancia, corroboran nuestro aserto.

2º - Otro argumento puede ser el hecho de que estos hijos naturales hayan sido adoptados y reconocidos por el padre, dándoles su apellido, y proporcionándoles educación y colocación adecuada. Entre los 429 casos registrados durante el período que estudiamos, únicamente en cuatro ocasiones no se consigna el nombre del padre, figurando el de la madre en todo caso. ¿Qué fuerza puede tener una mujer pública para atribuir la paternidad de su hijo a uno de sus clientes?

3º - Aunque existían los burdeles perfectamente organizados (Palma es una ciudad con puerto marítimo con todas sus consecuencias), y sin negar la posibilidad de alguna visita, no era este el estilo de la época, sino la asidua amistad o convivencia con una persona, de modo más o menos estable, quien a su vez, - podemos presumirlo justamente, - por celos o por interés económico, pondría todos los medios a su alcance para evitar que su partner frecuentase burdeles y casas de perdición. Así lo podemos conjeturar a la vista de los Decretos y Constituciones Sinodales mencionados más arriba, que combatían tenazmente el concubinato, mientras en el otro punto se muestran más parcos.

Poco ha decíamos que el promedio anual de los hijos naturales de que nos ocupamos ahora es de 1'38 pero este número no representa la totalidad, sino que tomándolo como base podemos deducir la cifra real.

Debemos tener en cuenta que no siempre nacía un hijo varón, y según los datos estadísticos, la natalidad femenina suele superar la masculina, mas, para facilidad de cálculo pondremos la misma proporción y tendremos que el 1'38 que teníamos antes se convierte ahora en 2'76.

Además no debemos olvidar que la mortalidad infantil era muy intensa, por lo tanto debemos dar por sentado que algunos de estos hijitos fallecieron en temprana edad, que sumándolos a los pocos que no recibieron tonsura podemos redondear la cifra poniendo un promedio de tres nacimientos anuales.

Creemos que la mayoría de estos hijos naturales varones recibía tonsura, por los motivos siguientes:

1º - Este acto no dependía del interesado, sino de la voluntad de los padres, según puede verse en el trascurso de los registros de ordenaciones, y no suponía ningún compromiso, puesto que con toda libertad se podía volver al estado laical, y además de significar una promoción social, daba opción a gozar de todos los privilegios del clero (que no eran pocos ni despreciables), capacitándolo para recibir un beneficio eclesiástico,

con cuyas rentas se constituía un ventajoso *modus vivendi*.

2º - Cabe también presumirlo al comparar las cifras de los hijos naturales de eclesiásticos con los de laicos, 116 los primeros, contra 313 de los segundos. - Así podemos dar por válido el promedio de tres nacimientos anuales; y teniendo en cuenta que el promedio anual de ordenaciones es de 8'64 debemos concluir que una tercera parte de los sacerdotes mallorquines vivían en concubinato o tenían amistades ilícitas.

A propósito de las cifras que acabamos de indicar, convendrá tener presente que aquí consignamos el número de hijos naturales, y hemos de tener en cuenta que un mismo padre puede tener varios hijos, y de hecho nos consta que así sucedió en repetidas ocasiones; luego es preciso menguar ligeramente el porcentaje, dejando siempre la proporción a una altura bastante elevada.

Acabamos de exponer las cifras de un modo global. Veamos ahora de dividir este período en varios fragmentos y tendremos ocasión de comprobar cómo paulatinamente iban progresando, y la notable relación existente entre su número y el de ordenaciones sacerdotales.

Hemos adoptado la división existente en los libros del Archivo de la Curia Diocesana. Tenemos cinco grandes divisiones:

	1446-68	1470-90	1491-1511	1512-22	1523-30
Pbros.	177	152	146	125	129
Media	7'69	7'22	6'95	11'36	18'42
Hijos nat.	34	30	17	17	18
Media	1'47	1'42	0'80	1'54	2'57

El cuadro que antecede nos da a entender que la vida de relajación empezaba poco después de la ordenación, que por otra parte coincide con una edad plétórica de pasiones. Baste observar que en el grupo 2º y 3º donde tenemos un promedio anual de 7'22 y de 6'95 de ordenaciones, corresponde otro promedio de 1'42 y 0'8 de dispensas *propter defectum natalium ex presbitero*; mientras en los dos períodos siguientes la línea es sensiblemente ascendente en ambos lados. El haber hallado el caso de un subdiácono¹⁴ siendo un caso singular, no es probativo, mayormente si tenemos en cuenta que no es raro hallar subdiáconos y diáconos que perseveran en aquel estado durante toda la vida; ciertamente no es probativo, pero apoya nuestro aserto.

Si se nos pregunta cuánto tiempo duraban estas relaciones de vida desordenada, tendremos que confesar nuestra absoluta ignorancia por falta de datos positivos, sin embargo, *ex ordinariæ contingentibus* sabemos que no es tan fácil salirse una vez que se ha entrado en esta ruta: el ambiente lo favorece y existen ligámenes de amor paterno.

¹⁴ ADM, *Liber ordinationum* 1446-1468, f. 22v.

Veamos ahora el estrato social de estos sacerdotes. Examinamos uno a uno los casos del cuadro de la pág anterior (puede verse más ampliamente en los folios circa finem de este estudio), hay que deducir que tales sacerdotes pertenecen a la parte alta del clero diocesano: un considerable número de canónigos y dignidades catedralicias. Veinte, en total, lo que supone una sexta parte del número global, que realmente constituye una proporción alarmante habida cuenta que el cabildo estaba constituido solamente por veintidós canónigos. - Unos pocos rectores, concretamente dos, y no despreciable cantidad de sacerdotes distinguidos por su ascendencia y rango social; no excluimos la existencia de alguno con menos abolengo, pero queda difuminado entre la pléyade de estrellas de primera magnitud. Nota común a casi todos ellos es disponer de pingües rentas; es cierto que debemos también incluir varios casos de religiosos, pero esto no destruye lo que acabamos de decir: uno de ellos era Comendador del Hospital de Sant Antoni y disponía de ingentes sumas; para los demás sujetos al voto de pobreza, tal vez si el caso lo requiere, podría encontrarse una justificada explicación acudiendo al peculio de sus respectivas familias, sin que esto sea un obstáculo para pensar que durante este período el voto de pobreza corría parejas con el de castidad.

Efectivamente, se trata de un vicio que de por sí reclama dinero para alimentar una pasión que nunca está satisfecha, y quien percibe 16, 18 ó 24 libras anuales por razón del título patrimonial o renta beneficiar, no puede, por más que lo intente, cercenar sus ingresos en la medida que una vida disoluta se lo hubiera exigido.

Seríamos injustos si quisiéramos implicar a todos los sacerdotes en esta vida disoluta y relajada, pues no faltaron varones ilustres por su santidad y virtud. - Baste recordar los nombres de Jerónimo Nadal que más tarde sería uno de los co-fundadores de la Compañía de Jesús y compañero de San Ignacio de Loyola, el canónigo Jerónimo Garau, y tantos otros sobre quienes se asentaron los fundamentos de la reforma post-tridentina, ya que todos ellos no surgieron por generación espontánea: son fruto de algunos celosos sacerdotes que a su vez se sostenían gracias a quienes los precedieron.

EPILOGO

Ya en 1407 Benedicto XIII, el antipapa Luna, sintiéndose responsable del peso de la cristiandad, al contemplar la panorámica universal, con visión certera del futuro, se exclamaba de esta forma: *In dierum succesu crescente malitia sic videmus mundum in deteriora nigiter prolabi sic hominum mentes assueta depravante nequitia, malis passim cumulum superaddi ut et boni qui alias adirent virtutis amore, derelinquere interdum cum perversis admixti, eorum inficiantur malitia vel errore.*¹⁵

Efectivamente, la historia le ha dado la razón porque la maldad de los hombres ha ido siempre progresando. Nosotros nos hemos asomado sólo por una rendija, analizando la situación de una parte insignificante, ni peor ni mejor que los demás países.

15

Archivo Secreto del Vaticano (ASV) *Bullarium Benedicti XIII*, II, Bul. 98.

Acabamos de someter a cálculo estadístico la castidad del clero mallorquín, que realmente deja mucho que desear, y tal vez no sea este su mayor lunar, aunque sea de los más visibles: la avidez de prebendas y beneficios eclesiásticos, los litigios suscitados por intereses materiales y, sobre todo, la falta de honradez profesional, ausentándose sin motivo justificado de sus iglesias, admitiendo y aun procurando (incluso por medios menos lícitos) cargos incompatibles, son lacras que afean las páginas de nuestra historia, pero al propio tiempo resultan aleccionadoras para los críticos tiempos que corremos, pues los destinos de la Iglesia están en las manos de Dios.

Un detalle debemos subrayar: a pesar de todo lo dicho no se experimentó merma en el número de vocaciones sacerdotales, antes al contrario, lo vemos siempre en línea ascendente y por otra parte el sacerdocio como tal es considerado como un estrato social elevado. - Tal vez sea debido a la humildad de quienes habían caído en falta, que reconocían sinceramente su pecado ante la sociedad, ante la que se presentaban como hombres sujetos a vicios y pasiones, y por tanto capaces de comprender los defectos ajenos.

Tal vez muchos no queden convencidos con esta razón, pero nosotros personalmente abrigamos la más profunda convicción que la sociedad actual no querrá perdonar a los curas de hoy si éstos se resisten a aceptar la realidad de los hechos, -del presente y del pasado, - y sólo quieren aparecer como debieran ser de verdad.

LIBER ORDINATIONUM (1446-68)

AÑOS	TONSURADOS	PROFESIÓN DEL PADRE
1446	79 1/5	Ciudadano f.2 Presbitero f.2v Boticario, solteros f.3v Calderero, casado y soltera Ciudadano, solteros f.4
1447	70 2/6	Pbro. y soltera f.5v Vide f.12 Pbro. arcediano f.6 Solteros f.9 Casado y soltera f.9 Mercader, solteros f.9v Mercader, solteros f.10
1448	-----	-----
1449	19 1/1	Pbro. y soltera f.12 Vide f.5v
1450	141	Mercader, solteros f.14 Mercader, solteros f.14 Pbro. protonotario y soltera f.15v Vide f.24 Pintor, solteros f.16 Pbro. y soltera: f.17
1451	51 0/2	Solteros f.18v Comerciante, solteros f.19
1452	67 1/5	Ciudadano, solteros f.20 Pbro. y soltera f.20 Ciudadano, solteros f.20 Militar, solteros f.20v Notario, solteros f.21
1453	95 3/3	Pbro. y soltera f.22 Subdiácono canónigo y soltera f.22v Pbro. canonigo sacristán y soltera f.24 Vide f.15v
1454	229 1/3	Notario, solteros f.26bis Pbro. y soltera f.28 Solteros f.28

1455	106	2/3	Militar, solteros f.34 Pbro. y soltera f.35 Pbro. y soltera f.36
1456	79	0/1	Mercader, solteros f.37
1457	102		-----
1458	87	1/5	Pbro. y soltera f.47 <i>Cap de guaita</i> f.47 Mercader, solteros f.47 Ciudadano, casa. y solt. f.49v Ciudadano, casa. y solt. f.49v
1459	3		-----
1460	205	4/14	Abogado, solteros f.50v Pbro. y soltera f.51v Perayre, solteros f.52 Mercader, solteros f.52 Sacerdote y soltera f.52 Procurador, solteros f.52 Ciudadano, solteros f.52 Medidor de trigo, casado y soltera f.53v Perayre, casado y soltera f.53v Notario, 53v Barbero, solteros f.54v Pbro. párroco Montuiri y solt. f.57v Pbro. y monja f.57v Ciudadano, casado y solt. f 57v

LIBER ORDINATIONUM (1461-68)

AÑOS	TONSURADOS		PROFESIÓN DEL PADRE
1461	383	1/3	Procurador, casado y solt. f.65 Militar, solteros f.68 Pbro. f.68v
1462	31	0/1	Notario, solteros f.69
1463	158	5/10	Jornalero, solteros f.72 Pbro. y soltera f.72v Pbro. y soltera f.73v Mercader 73v Ciudadano, solteros f.74 Pbro. y soltera f.74 Mercader, solteros f.74v Pbro. canónigo f.74v Mercader, solteros f.75 Pbro. f.76v
1464	12		-----

1465	169	2/6	Pbro. y soltera f.79v Pbro. canónigo f.80 Perayre, casado y solt. f.80 Notario f.80 Notario y soltera f.81 Mercader, solteros f.84
1466	52	2/4	Agricultor, solteros f.85v Escudero real, solteros f.85v Pbro. y solt. f.86v Pbro. y solt. f.86v hermanos
1467	-----	-----	-----
1468	426	6/17	Mercader, solteros f.89 Militar casado y soltera f.89v Cirujano, solteros f.89v Mercader, solteros f.90 Pbro. y soltera f.90v Pbro. canónigo y soltera f.90v Ciudadano, solteros f.91 Panadero, solteros f.91 Domicelo, solteros f.91 Pbro. canónigo y casada f.91v Pbro. y soltera f.91v Pbro.parroco Manacor y soltera. f.92v Pbro. y soltera f.93 Carpintero, solteros f.93v Perayre, solteros f.93v Mercader, casado y esclava f.94 Esclavo y libertina f.94
1469	10	-----	-----

LIBER ORDINATIONUM (1470-90)

AÑOS	TONSURADOS	PROFESIÓN DEL PADRE
1470	104	0/6 Ciudadano f.2 Ciudadano f.4v Esclavo f.5 Agricultor f.6v Perayre f.6v Militar y monja f.6v
1471	-----	-----

1472	139	3/10	Pbro. y monja f.13 Militar f.13 Sastre y esclava f.13v Ciudadano f.13v Domicelo f.15 Pbro. canónigo f.15v Mercader f.15v Pbro. y monja f.15v Mercader f.15v Ciudadano f.16
1473	182	1/3	Notario f.19 Militar y religiosa f.19 Pbro. f.20v
1474 1475 1476	-----		-----
1477	119	1/6	Casado y esclava f.26v Libertos (Menorca) f.27v Ciudadano f.28 Mercader f.28v Pbro. (Menorca) f.30v Ciudadano f.31
1478	77	1/2	Médico f.31v Religioso y liberto f.32v
1479	195	4/6	Pbro. f.37v Pbro. (Menorca) f.39 Pbro. f.40v Ciudadano f.41v Religioso y religiosa f.42 Ciudadano f.43
1480	104	1/2	Pbro. f.47 Mercader f.51
1481	89	0/1	Mercader f.56v
1482	62	0/3	Ciudadano, solt. y religiosa f.57v Militar f.58 Mercader f.60v

1483	34	3/8	Militar f.61 Solteros f.62 Notario f.62 Ciudadano f.63v Militar (Menorca) f.64 Pbro. (Menorca) f.65 Pbro. f.68l Pbro. f.68l hermanos
1484	117	4/5	Pbro. f.69vl Pbro. f.69vl hermanos Notario f.74 Pbro. f.76v Pbro. beneficiado y solt. f.77
1485	162		-----
1486	53	1/1	Pbro. f.82v
1487	60	1/3	Ciudadano f.85 Pbro. y religiosa f.85v Perayre f.87v
1488	95	2/3	Pbro. canónigo y soltera f.88 Mercader f.92v Pbro. f.93
1489	150	5/7	Ciudadano f.96v Pbro. f.99v Notario f.100v Relig. y religiosa f.101 Relig. y religiosa f.101 Pbro. y religiosa f.101 Pbro. f.101v
1490	76	3/3	Pbro. f.104 Pbro. y religiosa f.104v Pbro. f.106

LIBER ORDINATIONUM (1491-1511)

AÑOS	TONSURADOS	PROFESIÓN DEL PADRE
1491	67	1/4 Portero palacio episcopal, soltero y monja f.2 Solteros (Menorca) f.5v Desconocidos f.9 Pbro. f.10
1492	84	2/5 Pbro. f.10v Notario f. 11 Ciudadano f. 130 Solteros (Muro) f.14v Pbro. f.15v

1493	89	0/2	Militar f.22 Domicelo f.24
1494	35		-----
1495	48		Pbro. f.36 Pbro. f.39v
1496	93		-----
1497	33	1/2	Pbro. f.43 Domicelo f.44
1498	42		-----
1499	69		-----
1500	66	0/2	Desconocidos f.58 Cerero f.61
1501	51	0/2	Domicelo f.65 Militar f.66v Domicelo f.70v
1502	94	2/6	Religioso f.79v Soltero desconocido f.82 Religioso y soltera f.82 Ciudadano f.88v Militar f.89 Casado y soltera f.90
1503	25	0/1	Soltero y soltera f.98v
1504	-----		-----
1505	40	0/2	Solteros f.117 Domicelo, solteros f.119
1506	301		Pbro. f.135 Domicelo f.135v Casado y monja f.135 Notario f.138v Soltero f.140 Mercader f.140v Domicelo f.142 Ciudadano f.142 Desconocidos f.142v Pbro. f.152 Ciudadano f.153 Pbro. f.162
1507	158	3/5	Pbro. f.167 Ciudadano f.167 Pbro. f.169 Pbro. f.170 Solteros f.178
1508	175	0/2	Casado y casada f.187v Ciudadano f.188

1509	134	1/5	Pbro. f.193 Casado y monja f.194 Domicelo f.197 Domicelo casado y soltera f.206 Solteros f.207
1510	123	0/3	Notario f.209 Ciudadano y monja f.210 Ciudadano f.211v
1511	226	2/15	Pbro. y monja f.220v Carnicero f.221 Perayre f.222 Ciudadano f.227 Ciudadano f.227 Ciudadano f.227 Militar f.230 Domicelo f.231 Ciudadano f.231 Domicelo f.231v Pbro. f.232 Ciudadano f.233v Solteros f.234 Solteros f.234

LIBER ORDINATIONUM (1512-22)

1512	46		-----
1513	165	0/2	Ciudadano f.9v Notario f.24
1514	120	3/3	Pbro. canónigo f.26v Pbro. f.34v Pbro. f.34v
1515	123	1/3	Pbro. canónigo y monja f.46 Mercader f.62v Pintor f.67
1516	84	2/6	Solteros f.73v Ciudadano f.74 l Ciudadano f.74 lhermanos Pbro. y soltera f.74v Solteros f.79 Pbro. f.80v

1517	129	1/7	Ciudadano f.85v Solteros f.90v Albañil f.96v Mercader f.98v Solteros f.99v [Vide f.159v] Pbro.canónigo Vic.Gral. f.101v Notario f.101v
1518	94	3/5	Solteros f.108 Pbro. canónigo f.109v Mercader f.111v Pbro. canónigo f.121v Pbro. f.122v
1519	101	2/2	Pbro. f.147 [Vide f.101v] Pbro.canónigo Vic.Gral. f.159v
1520	227		Soltero f.161 Domicelo f.169v Desconocido f.172 Pbro. f.178 Solteros f.180v Tendero, solteros f.181
1521	-----		-----
1522	68	4/6	Pbro.Comendador S.Antonio f.183 Ciudadano, solteros f.183v Pbro. y soltera f.183v Solteros f.184v Pbro. canónigo y monja f.185v Pbro. y soltera f.189v

LIBER ORDINATIONUM (1523-34)

AÑOS	TONSURADOS	PROFESIÓN DEL PADRE
1523	35	Pbro. y casada f.1v
1524	2	-----
1525	340	6/9 Solteros f.43v Domicelo solteros 44v Pbro. canónigo y soltera f.50v Pbro. y soltera f.54v Pbro. y soltera f. 55 Pbro. y soltera f.55v Pbro. y soltera f.57 Pbro. y soltera f.60

1526	195	2/7	Pbro. f.70 Pbro. f.87v Solteros f.88 Solteros f.88 Solteros f.94 Casado y soltera f.94v Casado y soltera f.94v
1527	181	3/6	Pbro. y monja f.98l Pbro. y monja f.98l hermanos Solteros f.98v Pbro. y soltera f.105v Casado y soltera f.106v Solteros f.106v
1528	244	1/3	Pbro. canónico y monja f.120 Solteros f.131 Legitimado f.138
1529	158	2/6	Casado y soltera f.160 Hortelano, casado y solt. f.160v Pbro. y soltera f.162 Mercader, casado y solt. f.172v Casado y soltera f.172v Pbro. y soltera f.174
1530	254	3/7	Pbro. canónico y soltera f.177 Domicelo, solteros f.182v Domicelo, solteros f.183 Pbro. y casada f.185 Pbro. y casada f.185 Solteros f.189 Solteros f.43v
1531	7		-----
1532	-----		-----
1533			
1534			

RESUM

Sobre la base de la información recabada de los *Registra Ordinationum* de la Curia Eclesiástica se estudia el comportamiento sexual del clero de Mallorca entre los años 1446-1530: el alto clero y los sacerdotes que gozaban de una posición económica más holgada son los más proclives a apartarse de los deberes impuestos por el celibato canónico, cuya intensidad en este sentido va aumentando con el paso del tiempo. En los años inmediatos a la ordenación algunos se desviaban buscando afectos que no les eran permitidos. Anualmente se podían atribuir tres hijos naturales a los presbíteros diocesanos, que en proporción considerable vivían concubinariamente.

ABSTRACT

Relying on the information (obtained by entreaty) from the *Registra Ordinationum* of the Church Curia, they make a study on the sexual behaviour of the Majorcan clergy between 1446 and 1530: The high clergy and the priest who enjoyed a more comfortable position are the most inclined to withdraw from the duties imposed by canonical celibacy such proclivity increases in the course of time. In the years next to ordination some of them deviated from what was forbidden to them, looking for affection. Every year an average of three illegitimate children could be attributed to diocesan priests, who in a considerable proportion lived in concubinage.

IMMIGRANTS A MALLORCA A LA SEGONA MEITAT DEL SEGLE XV

ONOFRE VAQUER BENNASAR

Fa alguns anys que hem centrat les nostres recerques a la segona meitat del segle XV i hem consultat 450 volums de protocols notariais a l'Arxiu del Regne de Mallorca. Hem anotat els immigrants lliures que hem trobat que oferim aquí a aquest article. Cal dir que la majoria d'immigrants a Mallorca són esclaus, tema sobre el que tenim un treball encara inèdit, del qual avançarem, abans d'estar acabat, unes notes al *Boletín de la Asociación de Demografía Histórica*.¹ Altre grup d'immigrants important és el del mercaders (entre els que destaquen els genovesos, els catalans i els valencians), però la majoria d'ells estaven a l'illa uns anys per tornar després a la seva ciutat d'origen. Aquí no parlarem ni d'esclaus ni de mercaders sinó d'altres immigrants, molts dels quals vingueren fadrins a l'illa i aquí es casaren mentre que altres després d'uns anys l'abandonarien.

Als 450 volums de protocols consultats² hem trobat 577 immigrants lliures a Mallorca que no eren mercaders, la seva distribució, exclosos aquells 11 dels que no coneixem amb exactitud el seu país d'origen, per llocs d'origen era la següent:

Catalunya	129	22,79 %	Galícia	7	1'23 %
València	100	7'66 %	Múrcia	1	0'17 %
Aragó	28	4'94 %	Navarra	6	1'06 %
Menorca	15	2'65 %	Portugal	11	1,94 %
Eivissa	11	1'94 %	Gènova	28	4'94 %
Sardenya	39	6'89 %	Venècia	4	0'70 %
Rosselló	7	1'23 %	Florència	3	0'53 %
França	40	7'06 %	Grècia	4	0'70 %
Sicília	17	3'00 %	Rodes	3	0'53 %
Nàpols	11	1'94 %	Malta	2	0'35 %
Castella	50	8'83 %	Flandes	2	0'35 %
Andalusia	26	4'59 %	<u>Altres</u>	<u>6</u>	<u>1'06 %</u>
País Basc	16	2'82 %	TOTAL	566	

El 40'46 % dels immigrants documentats procedeixen de Catalunya i València, i si li afegim els antics regnes de la Corona d'Aragó com el Rosselló (que durant uns anys de la segona meitat del XV passà a França), Aragó, Sardenya, Sicília i Nàpols, a més de Menorca i Eivissa, arribaríem als 63'07 %, amb un total de 357 immigrants. La corona de Castella amb 100 immigrants totalitzaria un 17'66 %. Algunes ciutats italianes aporten 39 immigrants (a més de Gènova, Venècia i Florència, Pisa i Sant Angel

¹ ONOFRE VAQUER BENNASAR: "Una immigración forzada: esclavos en Mallorca (1448-1499)", *Boletín de la Asociación de Demografía Histórica*, XI-1, Bilbao, 1993.

² La relació dels protocols notariais emprats apareixerà al llibre *L'esclavitud a Mallorca (1448-1500)*, de propera aparició.

n'aportaren un cada una, i Milà dos), és a dir un 6'89 %. Sèrbia i Còrsega aportaren un immigrant cada una

En quant a la professió dels immigrants destaquen les professions relacionades amb la mar: 104 mariners, 33 patrons, 3 capitans de nau, un "comitus" de galera, un pilot, un bombarder, 3 servicials, 3 senyors de barca, 4 mestres d'aixa, 3 calafats i 16 pescadors, a més de 15 escrivans de nau. Els agricultors sols són 8 i 2 llenyaters. Entre els menestrals, molts dels quals són aprenents, trobam: 35 sastres, 13 teixidors, 13 paraires, 12 fusters, 9 sabaters, 7 argenters, 5 ferrers, 3 espasers, 3 calceters, 4 gerrers, 7 blanquers, 2 seders, 2 tapiners, un coraler, un bainer, un colteller, un frener, un boter, un corder, un vanover, un tirador, un cotoner, un vidrier, un moliner i un brodador. Al sector terciari trobam 8 hostalers, 8 preveres (un canonge i un teòleg), un frare, 5 estudiants, 6 escuders, 4 notaris, 2 corredors, 2 apuntadors, 5 barbers, 2 cirurgians, 2 botiguers, 2 carnisers, 1 pintor, un mestre en arts, un capdeguaita, un trompeta. També trobam 3 cavallers i un ciutadà. Les dones són 20 prostitutes, 5 concubines, una criada i 4 casades, 2 viudes, una hostalera i una filla de teixidor. Les dones són sols 34, sobre 566, un 6 %.

Les dones immigrants són majoritàriament prostitutes i no falten concubines. Es curiós que les concubines fessin pactes públics amb els seus estimats davant notari. El 8-8-1453 Baltasar Rotland, paraire, i Joana, oriünda de Bilbao (regne de Castella), la seva amiga o concubina fan agermanament de béns.³ El 20-7-1461, Pere Orta, oriünd de Manresa, i Guiemar, oriünda de Sevilla, la seva amiga o concubina, fan una avinença de que estaran junts 9 mesos, durant aquest temps ell no podrà tenir altre concubina ni ella altre mascle, el que falti al pacte pagarà 10 ll.⁴

Els immigrants de que hem parlat havien emigrat a Mallorca, la gran majoria a la ciutat, ja que sols n'hem trobat dos a Sóller, dos a Manacor i 3 a Muro. Hi ha que dir que els notaris consultats són majoritàriament de ciutat i caldria escorcollar els notaris dels pobles per trobar més immigrants a les viles. Hem vist notaris de Ciutadella i hem trobat alguns immigrants: 5 de Mallorca, 2 de Catalunya, 2 de València, un d'Andalusia i un de França; en quant a les professions conegudes hi ha 5 mariners, un patró, 2 paraires, un agricultor i un jurisperit.

Els emigrants mallorquins, sense comptar els mercaders, no els trobam massa sovint a la documentació mallorquina. A l'Alguer hi vivien Bartomeu Ramis d'Inca (el 1457) i Antoni Domènech, paraire de Pollença que havia mort el 1498. A la mateixa illa de Sardenya trobam que vivia a Càller (Cagliari) Martí Forns, prevere, fill de Salvador. Dominic Foguet, paraire de Ciutadella, el 1506 vivia a Barcelona. Marc Vives d'Artà habitava a Maó el 1472. Per veure els emigrants hi hauria que consultar els arxius de fora. Vegem un exemple. El 17-11-1474, Jaume Sureda, fill de Jaume, fuster de Pollença, major de 18 anys i menor de 25, es lloga a Barcelona per 3 anys amb Nicolau Caro, fuster, per treballar de fuster, li donaran habitació, menjar i beure, i cobrarà 18 florins, a 11 sous barcelonesos.⁵

³ ARM, P. 2528, f. 77 v.

⁴ ARM, P. 2517, f. 132.

⁵ ARXIU HISTORIC DE PROTOCOLS DE BARCELONA, Andreu Mir, Manualis 4, f. 3 v.).

Oferim un llistat dels immigrants que hem pogut documentar a la segona meitat del XV i primers anys del XVI ordenats per llinatges, amb el lloc d'origen, país, professió i anys en que apareixen documentats. Aquelles que es casen a Mallorca tenen un arterís després del nom. Els que són aprenents o mossos d'un ofici porten a. després de l'ofici.

IMMIGRANTS A MALLORCA

Llinatges i nom	Lloc d'origen	País	Professió	Any
ACARD, Durand	-	França	-	1468
AGUILAR, Agnes d'	Toledo	Castella	-	1505
ALBARADA, Alfons	Biscaia	País Basc	-	1466
ALBERTÍ, Miquel	Vilanova	Sardenya	-	1469
ALBINYANA, Ursola	-	València	prostituta	1486
ALCODORI, Fernando	-	València	gerrer	1454
ALFONSO, Eduard	València	València	-	1481
ALFONSO, Gaspar	Lleida	Catalunya	teixidor	1469
ALOY, Joan	Quart	Sardenya	ortolà	1469
ALVAREZ, Caterina	Toledo	Castella	prostituta	1492
ALVAROS, Joan	Calatayud	Aragó	calceter	1454
ALZINA, Miquel	València	València	escrivà	1505
AMAR, Llorenç	Barcelona	Catalunya	patró	1498
AMETLER, Bartomeu	Ciutadella	Menorca	-	1466
ANDREU, Joan	Daroca	Aragó	prevere	1469
ANDRIA, Joan	València	València	-	1499
ANTONI, Bartomeu	-	Gènova	mariner	1471
ANTONI, Francesc	Barcelona	Catalunya	-	1480
ANTUS, Jaume	Niça	França	patró	1508
ARAGONES, Joanot *	Daroca	Aragó	escuder	1480
ARAGO, Lluís d'	-	Aragó	sabater	1469
ARAGO, Pere d'	València	València	mariner	1469
ARENYS, Bernat d' *	Saragossa	Aragó	-	1453
ARGENSOLA, Pere	-	València	mariner	1479
ARGENTALLAT, Vidal	Oriola	València	prevere	1499
ARGILES, Miquel	-	França	colteller	1469
ARGOLES, Antoni	València	València	llenyater	1492
ARILLANO, Carles	Vilanova	Sardenya	servicial	1469
ARMANO, Francesc	-	-	cavaller	1505
ARMENGOL, Vicenç	Niça	França	-	1487
ARNAU, Pere	Barcelona	Catalunya	brodador a.	1474
ARTIGUES, Salvador	Eivissa	Eivissa	carnisser	1505
AVYS, Pere *	Blanes	Catalunya	mariner	1512
AYMERICH, Joanot	Lisboa	Portugal	mariner	1508
AYNART, Agnes	Càller	Sardenya	-	1524
Alfons	Perpinyà	Rosselló	f.teixidor	1469
Almira *	-	Portugal	mariner	1499
Alvar	Sevilla	Andalussia	u.argenter	1469
Andreas	-	Portugal	espaser	1499
BALLESSO, Baptista	-	Gènova	mariner	1469
BALLESTER, Joan	Oriola	València	-	1471

BALLICANTE, Joan	Portomorisi	Gènova	patró	1498
BALLICANTE, Joan	Nori	Gènova	-	1499
BARBERY, Georgio	Portomoris	Gènova	-	1466
BARCELÓ, Jaume	Mouros	Aragó	tintorer	1469
BARRERA	Girona	Catalunya	mariner	1494
BARRETA, Joan de	Motric	País Basc	-	1480
BARRETO, Gonsalvo	-	Portugal	capità nau	1505
BASSA, Joan	Tarragona	Catalunya	s. barca	1466
BELEULL, Elionor d*	-	Castella	casada	1491
BELLISSEN, Llorenç	Perpinyà	Rosselló	-	1471
BELLVER, Antoni	Eivissa	Eivissa	picapedrer a.	1469
BENASEIX, Jaume	Santanmas	França	frener a.	1483
BERBEGAL, Ferran	Castielfabib	València	paraire	1482
BERGUETA, Pere	Tarragona	Catalunya	criat	1468
BERTRADONA, Martí de	-	País Basc	patró	1505
BERTRAN, Mateu	-	Catalunya	-	1479
BESSO, Pere	-	França	-	1464
BETRON, Sanxo	Saragossa	Aragó	-	1453
BISBAL, Miquel	Eivissa	Eivissa	calafat	1505
BLASCO, Antoni	Barcelona	Catalunya	tintorer	1454
BLASCO, Joan	Paterna	València	gerrer	1452
BLAY, Jaume	Gandia	València	-	1454
BOER, Joan	Gènova	Gènova	pescador	1489
BOIL, Antoni	Tarragona	Catalunya	comitus g.	1469
BOMBARDA, Rafel	València	València	-	1471
BONANADA, Agnes	Tortosa	Catalunya	-	1469
BONASTRE, Pere *	Vilafranca	Catalunya	agricultor	1477
BONET, Jaume	Saragossa	Aragó	-	1470
BORBUNYA, Joan de	-	França	sastre	1463
BORRAS, Antoni	Càller	Sardenya	mariner	1469
BOSCH, Bartomeu	Barcelona	Catalunya	blanquer	1501
BOSINIUS, Joan	Portomorisi	Gènova	pilot	1469
BRAVO, Joan	-	Galícia	mariner	1469
BREINA, Bartomeu de	Ubeda	Andalussia	-	1492
BRESENYO, Francesc	Arévola	Castella	pescador	1499
BRETANYA, Guillem de	-	França	sastre	1463
BRETANYA, Joan	Bretanya	França	sastre	1452- 1463
BRETANYA, Joan de	Bretanya	França	paraire	1452
BROTO, Joan	Bretanya	França	sastre	1465
BRULL, Miquel	-	França	pintor	1453
BRU, Roman	Eivissa	Eivissa -	-	1498
BRUNA, Gispert de	-	Flandes	-	1501
BURGALESA, Caterina	Burgos	Castella	-	1492
BURGOS, Antoni de	Burgos ?	Castella	hostaler	1479
BURGOS, Joan de	Burgos	Castella	botiguer	1452
BURGOS, Pere de	Burgos ?	Castella	cansíndic	1468
BURGUERA, Pere	-	-	patró	1492

BUSQUETS, Pere	Barcelona	Catalunya	notari	1453
BUSQUET, Joan	Perpinyà	Rosselló	cirurgià	1476
Beatriz	-	Castella	prostituta	1492
Bona Matina	Florència	Florència	criada	1465
CADAQUES, Francesc	València	València	mariner	1467
CALAFAT, Pere	-	Castella	-	1481
CALSADA, Diego de	-	Castella	botiguer	1470
CALVET, Miquel	Palau T.	Catalunya	-	1470
CAMARO, Perot	-	Menorca	-	1499
CAMA, Joan de	València	València	pescador	1481
CAMPELLO, Andreu	-	Gènova	mariner	1499
CAMPILLO, Petrucci	Messina	Sicília	patró	1499
CANALS, Jaume	Lleida	Catalunya	fuster	1465
CANERO, Lluís	-	Aragó	-	1452
CANTI, Bernat	Barcelona	Catalunya	coraler	1454
CANYELLES, Antoni	Barcelona	Catalunya	ciudadà	1499
CAPA, Cristòfol	Gènova	Gènova	pescador	1489
CAPERA, Joan	Blanes	Catalunya	argenter	1498
CARACOSA, Gabriel	València	València	seder	1499
CARAVELLO, Nicolau	Portomorisi	Gènova	-	1466
CARBONELL, Beatriz	València	València	-	1499
CARBONELL, Francina	València	València	-	1470
CARCASSONA, Guillem	Barcelona	Catalunya	escrivà n.	1469
CARDONA, Elissabet	València	València	prostituta	1470
CARDONA, Sapius	Nàpols	Nàpols	-	1453
CARDO, Francesc	Milà	Milà	tintorer	1505
CARLES, Guillem *	Girona	Catalunya	h. Muro	1479
CARNER, Francesc	Pals	Catalunya	paraire	1453
CARNER, Francesc	Blanes	Catalunya	paraire	1453
CAROLO, Guillem *	Girona	Catalunya	sabater	1479
CARRERES, Gabriel	Càller	Sardenya	sastre	1470- 1471
CARRERES, Llorenç	Girona	Catalunya	-	1455
CASALS, Lluís	Eivissa	Eivissa	student	1497
CASANOVA, Esteve	Fuenterrabia	País Basc	patró	1536
CASES, Guillem	Tortosa	Catalunya	patró	1467
CASTELLANA, Beatriz	-	Castella	prostituta	1463
CASTELLAR, Elissabet	Morella	València	-	1468
CASTELLO, Miquel	València	València	mariner	1468
CASTELL, Joan	Tarragona	Catalunya	notari	1470
CATALA, Francesc	St. Feliu G	Catalunya	mariner	1473
CAVALL, Jaume	Barcelona	Catalunya	notari	1498

CELESIA, Miquel	Portomorisi	Gènova	escrivà	1498
CIVILLA, Antoni de	Sevilla	Andalussia	mariner	1469
CLOTA, Joana	Barcelona	Catalunya	-	1478
CODINES, Jaume	Siracussa	Sicília	mariner	1472
CODO, Esteve	Vila-sacra	Catalunya	mariner	1478
COETO, Jordi	Vallderama	Castella	-	1499
COLOM, Llorenç	Sarreal	Catalunya	teixidor	1489
COLUNYA, Albert de	València	València	sabater	1453
COLVES, Guillem	València	València	-	1453
COMES, Simeone *	Vicench	Catalunya	bainer	1472
COMPANY, Joan Mateu	Messina	Sicília	-	1499
CONDALS, Francesc	Barcelona	Catalunya	-	1498
CONILL, Nicolau	València	València	escrivà	1470
CORBOVA, Alfonso de	Cordova	Andalussia	sastre	1457
CORNEYA, Salvador	Palamós	Catalunya	mariner	1453
CORTES, Antoni	València	València	-	1497
COS, Perutxo del	-	Navarra	-	1473
COSTA, Mateu de la	Galícia	mariner	-	1508
COTRO, Nicolau de	-	Grècia	mariner	1477
COTRULLO, Julià	Luparus	Sicília	-	1479
COVET, Antoni	Balaguer	Catalunya	m. d'aixa	1469
CROS, Joan	Barcelona	Catalunya	escrivà	1469
CRUELLES, Joan	Saragossa	Aragó	tintorer	1505
Colette	Mongaliano	Nàpols	prostituta	1470
DABET, Pere	-	Menorca	mariner	1453
DAHUERO, Pere	-	Castella	-	1468
DALMAU, Andreu	Perpinyà	Rosselló	cordier a.	1477
DANARQUES, Alfonso	Córdoba	Andalussia	donzell	1452
DAREGNO, Machino	Llura	País Basc	-	1498
DAREILSA, Joan	Bermeo	País Basc	capità nau	1498
DARINILO, Dimitre	-	Grècia	mariner	1465
DARTES, Jaume	Alacant	València	-	1465
DELMAS, Francina	Oliet	Aragó	-	1499
DELOPI, Nicolau	Sta. Marg.	Gènova	mariner	1469
DEREDA, Joan	-	Navarra	-	1466
DESCLAPERS, Bartomeu	Eivissa	Eivissa	-	1455
DESCOLL, Jaume Be	Barcelona	Catalunya	-	1498
DESPALETA, Pere	-	Navarra	-	1505
DESPINOSA, Pere	Monteros	Castella	-	1492
DEVA, Joan de	-	País Basc	sastre	1478
DIEZ, Elionor	-	València	-	1477
DIEZ, Pere	Ayamonte	Andalusia	patró	1505
DIGAME, Emetus	Biscàia	País Basc	-	1492
DOBLAS, Joan de Sevilla	-	Andalussia	vanover	1461
DOMER, Joan	Tarragona	Catalunya	blanquer	1496

DONAT, Antoni	València	València	barber a.	1453
DORIZ, Pere	Venècia	Venècia	mariner	1467
DORTINYANA, Rodrigo	-	-	hostaler	1460
DURANGO, Joan	-	Castella	sinterii	1470
DURAN, Joan *	Tortosa	Catalunya	sastre	1455
DURETA, Andreu	Tortosa	Catalunya	patró	1470
EGIDO, Joan	-	València	ferrer	1501
ESTRADA, Gabriel	-	Catalunya	criat	1453
Eleonor	-	Castella	-	1492- 1498
Esperança	València	València	prostituta	1492
FABRE, Pere	Perpinyà	França	paraire	1470
FAGILL, Pere	-	Castella	-	1457
FARRER, Antoni *	-	Gènova	mariner	1497
FARINYA, Joan	Corunya, la	Galícia	-	1492
FAR, Gabriel	Barcelona	Catalunya	blanquer a.	487
FEBRER, Jaume	Vinaròs	València	prevere	1524
FELIU, Antoni	-	Catalunya	blanquer	1472
FELLICA, Antoni de	Seriya	França	-	1473
FERRA, Jaume	-	Gènova	mariner	1508
FERRANDIS, Agnes	València	València	-	1491
FERRANDIS, Gondisalvo	Sevilla	Andalussia	cordoner	1498
FERRER, Antoni	Perpinyà	França	teixidor	1471
FERRER, Bernat	Tardes	Navarra	ferrer	469
FERRER, Jaume	Picardia	França	-	1452
FERRER, Miquel	Lleida	Catalunya	mariner	1469
FERRER, Pons	-	Catalunya	agricultor	1504
FERRO, Fernando	Niebla	Andalussia	sastre	1454
FET, Ferrer	Girona	Catalunya	escrivà	1481
FOLCH, Antoni	Girona	Catalunya	pescador	1498- 1499
FORTUNY, Joan	Costantí	Catalunya	escrivà	1466
FORTUNY, Pere	Gandia	València	agricultor	1471
FRANCH, Pau Carles	Sant Feliu	Catalunya	forner a.	1474
FRANQUA, Caterina	Saragossa	Aragó	-	1471
FREXA, Bernat	-	França	sastre	1472
FRIES, Bernat de	Càdis	Andalussia	-	1487
FRIGOLA, Galceran	València	València	prevere	1475
GAÇO, Andreu	València	València	tirador	1453- 1498
GALLEGO, Alfonso	-	Galícia ?	sastre	1454
GANBES, Joan de	-	País Basc	patró	1505
GARCIA, Caterina	Requena	València	-	1470
GARCIA, Diego	Córdoba	Andalussia	corredor	1470- 1499
GARCIA, Miquel	Zuzaya	Navarra	-	1453
GARRIDO, Cristòfol	-	Castella	patró	1505
GASTO, Miquel	València	València	cotoner	1465
GASTO, Pere	Bisbal	Catalunya	-	1498
GAY, Miquel	-	França	ferrer	1470

GELOS, Francesc *	-	Nàpols	mariner	1458
GENIS, Antoni	València	València	patró	1466
GENIS, Joan	Càller	Sardenya	patró	1466
GENOVES, Cristòfol	-	Gènova	escador	1504
GIBERT, Gabriel	Torredembarra	Catalunya	-	1504- 1505
GIFRE, Joan	Sant Feliu	Catalunya	mariner	1499
GIL, Antoni	València	València	escuder	1455
GIL, Antoni	Tarragona	Catalunya	-	1490
GIL, Gontçal	-	Múrcia	servicial	1469
GIL, Pere	Castelló	València	vidrier	1456
GIROFLE, Ambròs del	Repalo	Gènova	escrivà n.	1498
GODOY, Diego de	-	Castella	pescador	1504
GOMEA, Vascho de	Bayona	França ?	mariner	1499
GOSEN, Pere de	Noya	Galícia	patró	1499
GREC, Antoni	Alguer	Sardenya	fuster a.	1472
GREC, Joan	Siracussa	Sicília	mariner	1499
GREC, Jordi	Cambra	Grècia	mariner	1469
GRIMALT, Joan *	Niça	França	bombarder	1458
GUAMBELLS, Elies	Sàcer	Sardenya	sabater a.	1467
GUARDA, Miquel de la	-	-	hostaler	1492
GUARDIA, Francesc	-	València	tintorer	1454
GUATELL, Mateu	Torredenbarra	Catalunya	-	1505
GUERCHA, Guillem	-	França	sastre	463
GUERRA, Diego	Sevilla	Andalusia	-	1498
GUIFEU, Joan	Empúries	Catalunya	sastre	1469
GUIARD, Antoni	València	València	barber	1470
GUIXOS, Joan	Barcelona	Catalunya	sastre	1484
Guemar	Sevilla	Andalussia	concupina	1461
HURMEA, Bartomeu d'	Noli		mariner	1505
INARRA, Xomín d'	Biscaia	País Base	-	1498
ISCLA, Angel	Nàpols	Nàpols	-	1453
ISERN, Joan	Saragossa	Aragó	escrivà	1467
JAEN, Elissabet	Jaen	Andalussia	prostituta	1470
JAMBI, Joan	Narcers	França	mercer	1466
JANQUO, Jeroni	-	Gènova	mariner	1498
JOAN, Antoni	Eivissa	Eivissa	mariner	1498
JOAN, Miquel	Gaeta	Nàpols	cirurgià	1505
JOAN, Pere	Ulldecona	Catalunya	sastre	1487
JOFRE, Joan	Eutia	Catalunya	tintorer	1453
JORDI, Eutasi	-	França	escrivà	1458
JULIA, Andreu	Agda	França	m.d'aixa a	1451
JURGI, Bernat	Càller	Sardenya	mariner	1490
Joan	-	Venècia	forner	1486
Joana	Bilbau	País Base	concupina	1453
Joana	Bilbau	País Base	concupina	1453
LADERNOSSA, Lluís	Barcelona	Catalunya	donzell	1453
LAGOSTERA, Joan	València	València	sastre	1475
LAVILLA, Joan de	Santander	Castella	mariner	1467

LE NOSTRE, Robert	Rohan	França	balancer	1512
LEON, Diego de	Lleó ?	Castella	mariner	1471
LEON, Joan de	Lleó ?	Castella	hostaler	1466
LEON, Tomàs de	Siracussa	Sicília	mariner	1469
LEPE, Martí de	Lepe ?	Andalussia	mariner	1468
LESUE, Tibant	Albager	-	esmolador	1454
LIMOSI, Pere	St Juniani	França	teixidor	1469
LIPER, Joan	Líper	-	-	1505
LOBET, Joan	Barcelona	Catalunya	estudiant	1457
LOCA, Mateu	Tortosa	Catalunya	patró	1492
LODI, Ciprià de	Nori	Gènova	mariner	1505
LOPEZ, Pere	Biscaia	País Basc	-	1515
LOPIS, Caterina	-	Castella	hostalera	1492
LOSQUES, Joan de	-	València	mariner	1453
LUNA, Joan de	Locanius	-	-	1468
Lucrecia	Florència	Florència	prostituta	1469
Lleó (jueu)	Rodes	-	ffsic	1455
LLOBET, Joan	Barcelona	Catalunya	estudiant	457
LLONC, Joan	Leytura	França	-	1473
LLONC, Ramon	Leytura	França	-	1473
Llorenç, Pere de	Bilbau	Biscaia	-	1505
MABILIA, Alonso de *	Palerm	Sicília	argenter	1499
MACIA, Antoni	Alcúdia	València	sastre	1463
MAÇANA, Pere	Lloret	Catalunya	patró	1473
MAGONES, Pere	-	Aragó	capeller a.	1493
MALET, Pere	Blanes	Catalunya	m. d'aixa	1458
MALONDA, Ferran	València	València	estudiant	1465
MALTES, Antoni	Malta	-	pesador	1498
MALTES, Antoni *	Malta	-	mariner	1453
MALTES, Benet	Malta	Sicília	mariner	1450
MALLA, Bartomeu	Sahona	Gènova	mariner	1512
MARCH, Joan *	St. Feliu G	Catalunya	m. d'aixa	1453
MARI, Jordi	-	Rodes	mariner	1456
MARI, Pasqual	Nàpols	Nàpols	agricultor	1469
MARQUET, Francesc	Càller	Sardenya	-	1479
MARROQUI, Pere	Cocentaina	València	tintorer	1468
MARRO, Scío de	Obolo	Nàpols	-	1452
MARTINA, Isabel	València	València	prostituta	1485
MARTINEZ, Francisco	Lagos	Portugal	s. nau	1512
MARTINEZ, Joana	-	Castella	uxor	1468
MARTINEZ, Joana	Villarreal	València	hostalera	1465
MARTINEZ, Lluçia	Córdoba	Andalussia	-	465
MARTINEZ, Pere	Morvedre	València	-	1470
MARTINO, Joan	-	Portugal	-	1493
MARTI, Jaume	-València	València	-	1461
MARTI, Jaume	Alacant	València	-	1470
MARTI, Joan	Empúrie	Catalunya	sastre	1457
MARTI, Joan	Cardona	Catalunya	mariner	1504
MARTI, Joan	Eivissa	Eivissa	-	1453

MARTI, Joan	-	Portugal	mariner	1490
MARTINA, Violant	-	València	prostituta	1499
MASARACH, Joan *	-	França	sastre	1456
MASSANA, Antoni	Alguer	Sardenya	sastre	1471
MATEO, Pere de	-	Venècia	patró	1499
MATEU, Francesc	Villareal	Castella	pescador	1508
MATZILLA, Francina	-	-	concupina	1455
MELI, Joan	Esleciés	Sardenya	sabater	1504
MENA, Gaspar de	-	Andalussia	capità nau	1466
MERADES, Bernat	Merades	Catalunya	capdeguait	1498
MERCADER, Antoni	València	València	cavaller	1460
MERCER, Miquel *	Tordera	Catalunya	sastre	1499
MESA, Antoni de	Terol	Aragó	barber	1455
MESINA, Pau de	Mesina ?	Sicília	patró	1491
MIERES, Nicolau	Reus	Catalunya	blanquer	1513
MILIA, Jacomet	-	Gènova	mariner	1499
MIR, Jaume	Ciudadella	Menorca	paraire	1492
MIRAVET, Jeroni	Barcelona	Catalunya	pescador a.	1501
MISANCAS, Joan	Burriana	València	escuder	1460
MODOLI, Esteve de *	Taranto	Sicília	mariner	1469
MOLER, Jaume	-	Catalunya	sastre	1477
MOLER, Joan	València	València	sastre	1478
MOLINES, Joan	Altaribe	-	h. Sòller	1457
MONSERRAT, Joan	Barcelona	Catalunya	barber	1452
MONSO, Nicolau	Verdú	Catalunya	carnisser	1456
MORAGUES, Pere	camp Tarrag.	Catalunya	mariner	1485
MORCAT, Jaume	València	València	carboner	1482
MORELL, Joan	Oriola	València	-	1454
MORENA, Caterina	Requena	València	prostituta	1483
MORESCH, Pere	Figuera	Catalunya	-	1454
MORRELLES, Bernat	Oriola	València	sastre	1469
MORTEM, Lançalot		Gènova	-	1491
MORTEM, Nicolo de		Gènova	-	1491
MORTER, Antoni	Vallmoll	Catalunya	clicus	1460
Margarita		Sardenya	-	1469
NADAL, Francesc	València	València	escrivà	1465
NADAL, Joan *	St. Feliu G	Catalunya	patró	1453
NAPOLS, Antoni de	Nàpols	Nàpols	-	1457
NAVARRA, Francina	-	Navarra	prostituta	1463
NAVARRO, Joan	Barcelona	Catalunya	flaquer	1480
NAVARRO, Joan	Barcelona	Catalunya	flaquer	1480
NAVARRO, Miquel	Saragossa	Aragó		1505
NICOLAU, Joan	Tarragona	Catalunya	hostaler	1456
NOGUERAS, Ximeno	Castellar	Aragó	espaser	1463
NOVELL, Francesc	Barcelona	Catalunya	barber	1490
OLIVER, Pere	-	Catalunya	sastre	1471
OLIVER, Pere	Eivissa	Eivissa	bombarder	1505
OLLER, Bartomeu	Tamariu	Catalunya	-	1505
OLLER, Joan	Lleida	Catalunya	-	1487

ORENAS, Marc d'	Noya	Galícia	patró	1499
ORISTANY, Guillem *	Oristany	Sardenya	mariner	1468
ORNANINI, Baltasar	Florència	Florència	llibreter	1491
ORTA, Pere	Manresa	Catalunya	-	461
ORTOLA, Joan	Montroig	Aragó	mariner	1465
PADILLA, Alfonso	Guadalcanal	Castella	-	1498
PADRONA, Eulàlia	Barcelona	Catalunya	-	1474
PADROSA, Joan	Barcelona	Catalunya	ferrer	1454
PAGNA, Maties	Perpinyà	Rosselló	calceter	1469
PALOU, Francesc	Barcelona	Catalunya	-	1453
PALS, Vicenç	València	València	escuder	1453
PALLERES, Joan	Rialt	Aragó	teixidor	1469
PANE, Benet	-	Gènova	mariner	1498
PARDO DE SENYA, Lluís	-	Castella	lenyater	1460
PARDO, Ramon	València	València	senyor nau	1471
PARELBA, Antoni de	Pareya	Castella	bombarder	1479
PASCO, Marc	València	València	scuder	1454
PASSET, Joan	-	França	-	464
PASTORELL, Nicolau	-	Gènova	mariner	1493
PASTOR, Bernat	Agda	França	mariner	1471
PASTOR, Joan, frai	Barcelona	Catalunya	teòleg	1498
PASTOR, Miquel	Càller	Sardenya	patró	1499
PATRONOSTER, Sanxo	-	Castella	-	1473
PAU, Bartomeu	Torroella	Catalunya	-	1470
PENYAFLOR, Joan	Alguer	Sardenya	argenter	1487
PEDROS, Bartomeu	Dènia	València	mariner	1508
PERES, Antoni	Jaen	Andalússia	escuder	1498
PERES, Martí	-	Aragó	-	1464
PEREZ DE BUIGNA, J.	Bermeo	Catalunya	s. barca	1489
PERE, Berenguer	Barcelona	Catalunya	sastre	1470
PERIS, Joan	Biscaia	País Basc	-	1498
PERRE, Pere	Càller	Sardenya	blanquer	465
PIMENTA, Andreu de	Huelva	Andalusia	patró	1499
PIRIS, Bartomeu	-	Menorca	-	1457
PISARRO, Joan	Trujillo	Castella	argenter	1512
PISARRO, Pere	Trujillo	Castella	-	1512
PISA, Francesc de	Pisa	Pisa	mariner	1494
PISA, Julià de	-	Gènova	mariner	1469
PI, Joan	Càller	Sardenya	sastre	1470
PLA, Pere	Lloret	Catalunya	-	1481
POL, Antoni	-	Catalunya	mariner	1489
PORTO, Gonçalvo del *	-	Castella	mariner	1469
PORTUGUES, Bernat	-	Portugal	h. Sóller	1497
PORTUGUES, Gil	-	Portugal	mariner	1467
PORTUGUES, Gregori	-	Portugal	-	1464
PREIA, Ursola	València	València	prostituta	1492
PRIETO, Ferran	-	Castella	-	1465
PUIG, Bartomeu	Muro	València	-	1486
PUJEROL, Bernat	València	València	prevere	1498

PUJOL, Gabriel	Alguer	Sardenya	picapedrer	1505
PUJOL, Ramon	Perpinyà	França	sastre	1454
PUNTOS, Lluís	Avinyó	França	-	1453
PUSSUELA, Joan de	Pto.Sta.Mª	Andalussia	patró	1498
Pràxedis	-	-	prostituta	492
QUANATERO, Guillem	Messina	Sicília	mariner	1469
QUART, Joan	-	Menorca	-	1453
QUINTANA, Gaspar	Barcelona	Catalunya	paraire	1466
RABASSA, Pere	Girona	Catalunya	teixidor	1489
RAMON, Pere	Barcelona	Catalunya	prevere	1452
REQUESENS, Benet *	Montpeller	França	seder	1465
REYA, Caterina de la	-	Castella	prostituta	1482
RIBES, Joan	Maó	Menorca	fuster	1491
RIERA, Jaume	Barcelona	Catalunya	ciudadà	1499
RIMALT, Joan	Sant Lúcar	Andalussia	mariner	1477
RIUDEVETS	-	Menorca	-	1453
RIUS, Francesc	Tortosa	Catalunya	"liuterio"	1496
ROBI, Nardo *	Siracussa	Sicília	mariner	1499
ROCA, Joan	Caldes	Catalunya	paraire	1499
ROCHA, Joan	Càller	Sardenya	fuster a.	1470
ROCHA, Lluç de la	-	Sicília	mariner	1472
RODA, Gaspar	Barcelona	Catalunya	sastre	1452
RODES, Joan de	-	Rodes	mariner	1469
RODRIGO, Joana	-	-	prostituta	1497
RODRIGUEZ, Antoni	Sevilla	Andalussia	mariner	1455
RODRIGUEZ, Pere	Barcelona	Catalunya	patró	1465
ROGNELL, Jaume de	Mediodani	Milà	teixidor	1468
ROIÇ DE MOROS, Ga.	Càller	Sardenya	-	1480
ROIÇ, Bartomeu	Càller	Sardenya	mariner	1481
ROIG, Gabriel	Càller	Sardenya	calafat a.	1455
ROIG, Miquel	Càller	Sardenya	mariner	1467
ROISA, Caterina	Ciudad Real	Castella	prostituta	1499
ROIZ, Llätzer	Córdoba	Andalusia	-	1481
ROMANUS, Dominic	Nàpols	Nàpols	patró	1512
ROMERA, Caterina	Yxer	Aragó	prostituta	1492
ROSES, Artal de	-	França	teixidor	1480
ROSSELLO, Antoni	Eivissa	Eivissa	calafat	1479
ROSSELLO, Jaume	-	Eivissa	mariner	479
ROSSELLO, Joana	València	València	-	1469
ROSSELL, Pere	Barcelona	Catalunya	argenter	1491
ROTLAND, Joana	Bilbao	País Basc	concupina	1453
ROVIRA, Francesc	València	València	canonge	1455
ROVIRA, Gabriel	València	València	-	1455
ROVIRA, Gilabert	Vic	Catalunya	estudiant	1463
ROYS, Gabriel	-	Aragó	paraire	1472
ROYS, Mateu	-	Aragó	paraire	1472
RUBIES, Jaume	Colliure	Rosselló	-	1473
RUEGA, Ginot Pegon	-	França	sastre	1467
RU, Joan	-	França	pescador	1486

SAFABREGA, Pere	València	València	mosso	1474
SAGARRA, Gabriel	Alacant	València	mariner	1454
SAHONA, Joan de	Nàpols	Nàpols	-	1470
SALORT, Miquel	Alacant	València	donzell	1472
SANCTAPAU, Bernat de	Ulldecona	Catalunya	donzell	1492
SANCHIS, Ferran	Sevilla	Andalussia	sastre	1454
SANCHIZ, Antoni	València	València	saboner	1480
SANDA, Leonard	Càller	Sardenya	patró	1465
SANS, Ramon	Empúries	Catalunya	tapiner	1470
SANT PERE, Antoni	Lleida	Catalunya	notari	1466
SANTAFE, Gispert de	-	València	-	1499
SANTANDER, Garcia	Santander	Castella	hostaler	1481
SANTANDER, Pere de	Santander	Castella	mariner	1467
SANTANYA, Pau	St. Genís	Catalunya	fuster	1504
SANTCLIMENT, Gondis.	Lleó	Castella	artesà	1512
SANTISCLA, Jordi	Siracussa	Sicília	sastre	1473
SANTJOAN, Miquel de	Eutre	Rosselló	pescador	1499
SARAGOSSA, Joan	Morvedre	València	agricultor	1501
SARD, Antoni *	-	Sardenya	-	1491
SARD, Francesc	Senegne	Sardenya	-	1469
SART, Joan	Esglésies	Sardenya	sabater	1508
SASTRE, Antoni	St. Feliu G	Catalunya	mariner	1469
SATORRA, Joan	València	València	fuster	1471
SCLAVONOVO, Joan	Pula	Servia	pescador	1467
SCLUSA, Cupino de la	-	Flandes	sabater	1451
SCRIVA, Antoni	-	València	hortolà	1453
SCUDER, Joan	Empúries	Catalunya	sastre a.	1478
SEDANO, Lope de	Hispania	Castella	-	1465
SEGUI, Martí	Ciudadella	Menorca	agricultor	1498
SELVA, Pere	-	Castella	teixidor	1453
SEPULCRE, Francesc	Alacant	València	-	1498
SERINYANA, Joan	Colliure	França	mariner	1470
SERRA, Antoni	Càller	Sardenya	-	1468
SERRA, Antoni Bart.	Càlle	Sardenya	-	1465
SERRA, Damià	Villaseca	Catalunya	-	1505
SERRA, Joan	Càller	Sardenya	m.d'aixa	1451
SERRA, Joan	Alguer	Sardenya	sabater	1497
SERRA, J. v. Joan	Càller	Sardenya	-	1451
SERRA, Llorenç	Càller	Sardenya	candaler	1451
SEVA, Joan de	Càller	Sardenya	-	1473
SGLESIES, Jaume de	Barcelona	Catalunya	-	1467
SIBILLA, Joan de	Sevilla	Andalussia	-	1457
SINTES, Bartomeu	Ciudadella	Menorca-	-	1457
SIVILLA, Antoni de	Sevilla	Andalussia	servicial	1469
SIZO, Daniel	Saragossa	Aragó	m. en Arts	1505
SOBIRATS, Bartomeu	Taulada	València	pilot	1469
SOLANA, Fernando de	Avila	Castella	-	1499
SOLER, Francesc	Maó	Menorca	-	1455
SOLER, Pere	Gandia	València	agricultor	1471

SORIS, Cristòfol	Barcelona	Catalunya	boter	1505
SORIS, Jaume	Lloret	Catalunya	mariner	1498
SOTO, Francisca de	-	Castella	-	1505
SPANYOLA, Beatriz	Córdoba	Andalusia	vda.	1452
STELA, Antoni *	-	Sicília	h. Manacor	1479
STEVE, Jaume	València	València	-	1453
STEVE, Jeroni	Nàpols	Nàpol	argenter	1465
STRADA, Gabriel *	Fornes (Gi)	Catalunya	fuster	1453
SUNYER, Jaume	Càller	Sardenya	fuster	1470
SUNYER, Pere	Monells	Catalunya	teixidor	1470
Setepan	Sant Angel	Itàlia	-	1454
TAXIDOR, Joan	Saragossa	Aragó	mariner	1454
TERRADES, Pere	València	València	fuster	1453
TERRADES, Fr. Sebastià	Girona	Catalunya	-	1498
TERRE, Jaume	Barcelona	Catalunya	s. barca	1454
TERRISSA, Joan	-	València	escrivà	1467
THOMEU, Nicolau	Bisterga	Còrsega	ferrer a.	1480
THOME, Nicolau	Maó	Menorca	sabater	1454
TOLEDANO, Miquel	-	València	frare	1499
TOLEDO, Joan de	València	València	-	1481
TOLEDO, Joana de	Toledo	Castella	prostituta	1465
TOLEDO, Jordi de	Toledo	Castella	sastre	1477
TOLOSA, Diego de	-	Andalusia	-	1466
TORDAZILLES, Fernando	-	Castella	pescador	1489
TORRENT, Joan	Paterna	València	gerrer	1461
TORRE, Bernat de la	Rapallo	Gènova	-	1489
TORROELLA, Baltasar	Blanes	Catalunya	patró	1465
TRAPERANCANO, Damià	-	Sicília	-	1453
TRIANA, Joan de	Sevilla	Andalusia	mariner	1467
TRISTANY, Dionís	València	València	vanover	1468
ULZINA, Cristòfol	-	Menorca	-1500	
Ursola *	Lleida	Catalunya	casada	1479
VALERO, Sanç de	Bilene	Castella	sastre	1456
VALLABRERA, Joan	València	València	sucrer	1466
VALLADOLID, Alfons	-	Castella	-	1505
VALLSECA, Bernat R	Barcelona	Catalunya	donzell	1473
VALLSECA, Gaspar J	Barcelona	Catalunya	donzell	1473
VAQUER, Pere	-	Menorca	patró	1505
VELL, Joan *	-	Portugal	trompeta	1460
VENECIA, Mateu	-	Venècia	m. d'aixa	1469
VENRELL, Dionís	Barcelona	Catalunya	mariner	1505
VERD, Joan	-	Sardenya	sastre	1491
VERNET, Guillem	Marsella	Provenza	mariner	1494
VICH, Joanot	Sant Mateu	València	teixidor a.	1473
VIDAL, Bertran *	Eivissa	Eivissa	paraire	1496
VIDAL, Joan	Gandia	València	agricultor	1471
VIDAL, Pere	-	-	-	1481
VIDRIER, Joan	Paterna	València	gerrer	1452
VILAFRANCA, Conrado	-	Alemanya	-	1467

VILAR, Esteve	Castell	Catalunya	calceter	1460
VILASOLO, Jeroni	Barcelona	Catalunya	fuster	1506
VILLE, Miquel	Vilanova	Catalunya	-	1453
VINYOLES, Leonard		Menorca	fuster	1457
VISCAI, Joan	Biscaia	País Basc	paraire	1452
VIVES Boil, Berenguer	València	València	cavaller	1451
VUTAMCI (?), Joan	Ardes	França	-	1456
XAMAR, Martí		Aragó	tapiner	1492
XANCHIS, Miquel		Aragó	fuster	1498
XEA, B. v. Joan de	València	València	v. pintor	1468
XICO, Vicenç		València	argenter	1468
XIMENES, Joana	Calataiud	Aragó	vídua	1531
XINXILLO, Ferran		Castella	tintorer	1485
YANYES, Joan	Alacant	València	mariner	1505
YNANYES, Joan	València	València	apuntador	1465
YVANYES, Joan	Alacant	València	moliner	1501

IMMIGRANTS A CIUTADELLA

BONET, Joan	Alacant	València	patró	1453
BOSTER, Francesc	Lleida	Catalunya	jurisperit	1451
CALIS, Joan de	Cadix	Andalússia	mariner	1464
JOAN, Antoni *	Niça	França	mariner	1498
LITARI, Joan *	Sicília	mariner	-	1498
LUCIFORA, Pere Ant.	Siracussa	Sicília	sastre a.	1493
MESTRE, Bernat	-	Mallorca	-	1457
ORRACH, Joan Pau	Sóller	Mallorca	paraire	1498
PONT, Pere	Pollença	Mallorca	paraire	1494
SERVERA, Jaume	Alaró	Mallorca	agricultor	1498
SERRA DE GAYETA, Martí	Sa Pobla	Mallorca	-	1490
SUNYER, Jaume	Eivissa	Eivissa	-	1470
TEIXIDOR, Pere	Barcelona	Catalunya	marine	1491
VILALTA, Pere	València	València	mariner	1498

Abreviatures

a	aprenent, mosso.
ARM	Arxiu del Regne de Mallorca
h	habitador de.
m	mestre
s	senyor
u	uxor (muller).

RESUM

S'ofereix un llistat alfabètic per llinatges de 577 immigrants a Mallorca extret de la consulta de 450 volums de protocols notariais, amb indicació dels seus llocs d'origen i professions. No s'inclouen els esclaus ni el mercaders, que són la majoria d'immigrants i que fou objecte d'altres estudis. En quant als llocs d'origen un 22'8 % procedeixen de Catalunya, un 17'66 % del Regne de València, totalitzant els antics territoris de la Corona d'Aragó un 63 % i els de la Corona de Castella un 17'66 %. La majoria dels immigrants tenen professions relacionades amb la mar i les dones, de les que la majoria són prostitutes, sols representen un 6 %.

ABSTRACT

An alphabetical list of 577 immigrants' surnames is offered, extracted from the consultation of 450 volumes of notarial records together with indications of their places of origin and professions. Slaves or merchants are not included though they constitute the majority of immigrants who were the object of other studies. As for the places of origin a 22,80% come from Catalonia, a 17,66% from the Kingdom of Valencia the old territories of the Aragon Crown amounted to 63% and the Crown of Castille to 17,66%. Most immigrants' professions are connected to the sea, and the women, mostly prostitutes, represent only 6%.

LA MOSTRA I RESSENYA D'ARMES DE 1623

ANTONI I. ALOMAR i CANYELLES

El mes d'octubre de 1620, Felip III avisà els Jurats de Mallorca del perill d'un atac anglès a les Balears, el qual no s'esdevingué. La resposta del Gran i General Consell a l'avís del rei fou de demanar armes de foc ja que el Regne estava mancat de diners per comprar-ne. Mentrestant, el rei va morir i la resposta del seu successor, Felip IV, en el seu primer contacte amb les institucions mallorquines, fou favorable a la concessió de l'ajut.¹

Al cap de tres anys hi hagué un nou avís reial de perill d'atac anglès, aquest pic per un estol procedent d'Irlanda que hom deia que s'ajuntaria a la Mediterrània amb corsaris del nord d'Àfrica, i aleshores la resposta que donaren els Jurats del Regne en el consell de guerra celebrat a l'ordre de fer mostra general d'armes a la capital, a les poblacions de la part forana i a les illes veïnes, fou reticent.

La reticència dels jurats a celebrar la mostra (*entenent no convenia per causes representades a boque*) tingué causes diverses. En primer lloc, la manca d'aportacions econòmiques de la monarquia al manteniment de la milícia, especialment al pagament del sistema de guardes.

La defensa de l'illa depenia gairebé absolutament de la Universitat, amb el cost econòmic que suposava. El rei mantenia les dues companyies d'arcabussers anomenades dels Dos-cents, instituïdes el 1525 per reforçar el poder del lloctinent després de la segona Germania, la companyia dels mosqueters, la dels cavalls forçats i la de l'artilleria anomenada *del rei*, les peces de la qual fins i tot guardava la Universitat (a més, part del finançament de la construcció de les noves murades de la capital depenia de la Universitat).

La composició de les unitats militars era gairebé absolutament mallorquina. La monarquia envià de fora mestres artillers, especialistes en el disseny de murades i especialistes en instrucció militar per ocupar el càrrec de sergent major (càrrec universal el nomenament del qual també depenia de la universitat).

Contra la celebració de la mostra d'armes que tractam, els jurats degueren adduir, a més a més, les despeses, especialment en pólvora per a salves, a què havia hagut de

1 ARM, AGC 54, f.273v-274v, 16-10-1620. Vegeu Arthur F. PETERSON: *War, Politics and the Kingdom of Mallorca (1621-1641)*, Baltimore, 1979. És un bon estudi sobre les relacions entre la monarquia i el Regne de Mallorca al voltant de la defensa, durant aquest període.

subvenir la Universitat per una altra falsa alarma de feia tres anys (tenguem en compte les restriccions que aviat es varen imposar al consum de pólvora en usos sumptuaris).

Però el principal motiu de les reticències de la Universitat degué ser la situació d'enfrontament greu d'aquesta institució amb el lloctinent general, Gerónimo de Agustín, primer instrument de Gaspar de Guzmán, comte-duc d'Olivares, per aplicar la seva política al regne balear.

Jerónimo de Agustín arribà a l'illa de Mallorca dia 12 de juliol de 1622 i se'n anà dia 21 de maig de 1628. Amb el seu mateix nomenament començaren les postures de força de Gaspar de Guzmán contra els privilegis de Mallorca ja que Agustín, com a natural del regne d'Aragó, no podia ostentar el càrrec de lloctinent general.

Per esquivar els privilegis que reservaven els oficis i beneficis als naturals i concedir-ne a forasters, la corona emprà la naturalització per via de privilegi, amb el consentiment de la noblesa illenca, la qual a canvi esperava títols que l'homologassin amb la noblesa castellana (no cal recordar que la integració de la noblesa de tots els regnes de la monarquia dins la castellana constituïa un dels objectius explícits de Gaspar de Guzmán).

L'excusa principal per a la intervenció del lloctinent, aviat anomenat virrei, contra els privilegis del regne fou, però, l'actuació contra les parcialitats entre Canamunt i Canavall i el bandolerisme.²

La mostra d'armes manada des de la cort, s'arribà a celebrar. Hi passà revista el lloctinent, com a capità general i, a la fi, tampoc no es va produir cap atac a l'illa, igualment com no es produiria l'any 1638, quan tornà haver-hi una mobilització general per l'alarma contra un atac francès.³ La celebració de la mostra suposà una demostració de força del lloctinent damunt la Universitat, que l'hagué d'acceptar ja que, a pesar que totes les competències en defensa eren d'ella, no ho era la direcció superior.

LA DESCRIPCIÓ DE LA MOSTRA I RESSENYA GENERAL

La importància de la descripció de la mostra de l'any 1623 a la ciutat de Mallorca rau en el fet que, juntament amb l'informe sobre l'estat de la defensa de l'illa en els anys 1638 i 1679,⁴ l'obra clàssica de Weyler Laviña i el capítol dedicat a la defensa a *Islas Baleares* de J. M. Quadrado, és una de les principals fonts per a l'estudi de l'organització de l'exèrcit illenc a l'època.⁵

2 Alvaro CAMPANER: *Cronicón Mayoricense*, Palma, 1881-1884, p. 375 i 382. Sobre aquest període històric a Mallorca i el paper d'Agustín, vegeu Jaume SERRA BARCELÓ: "Mallorca i la Unió d'Armes: primeres aportacions", *Randa*, 18, Barcelona, 1985, 25-44.

3 Arthur F. PETERSON: "La defensa de Mallorca bajo Felipe IV", *Fontes Rerum Balearium*, III, Palma, 1979-1980, 226-234.

4 Miguel RIVAS [SIC] DE PINA: *Torres de atalaya y Milicias Populares de Mallorca (siglo XVI al XVIII)*, Madrid, 1931, 33. Hi ha un resum extens de l'obra a J. MASCARO: *Corpus de toponímia de Mallorca*, IV, 1866-1930. Arthur F. PETERSON: "La defensa de Mallorca...", 70-76 just remet a WEYLER.

5 Fernando WEYLER: *Historia orgánica de las fuerzas militares que han defendido y ocupado a la isla de Mallorca desde su conquista en 1229 hasta nuestros días y particularmente des de aquella fecha, hasta el advenimiento al trono de la Casa de Borbón*, Palma, 1862. Weyler degué tenir algunes d'aquestes dades a l'abast; tot i que Weyler no esmenti gairebé mai les fonts, reconeix que Josep Maria Quadrado li'n fomi una gran part. Com a introducció, cal citar Francisco ESTABÉN: *De lo bélico mallorquín. Fuerzas militares de Mallorca. Arquitectura militar insular*, a J. MASCARO PASARIUS (ED): *Historia de Mallorca*, IV, Palma, 1971, que es basa en l'obra de Weyler, sobretot.

La descripció de la mostra i ressenya general de 1623 es troba al *Llibre de Cerimonial de 1575-1657* de la Universitat, conservat a l'Arxiu de la *Societat Arqueològica Lul·liana*.⁶ N'hi ha una còpia, conservada dins el *Llibre de Cerimonial de 1541-1686*, conservat a l'Arxiu del Regne de Mallorca.⁷

Weyler ja havia publicat una versió de la descripció de la mostra resumida i traduïda al castellà i, després, Tomàs Aguiló, un resum en català d'una de les còpies del segle XVII, resum que Àlvar Campaner traduí i publicà un poc més envant.⁸

Més avall transcrivim i comentam la descripció de la mostra d'armes del manuscrit de la SAL, que consideram l'original, versió que anotam amb la còpia de l'ARM i amb el text de l'edició d'Aguiló.

Aquesta edició del text de la descripció de la mostra general de 1623 té com a interès principal l'estudi del text original i, a més, la constatació, d'altra banda prou coneguda, que, fora del cercle immediat de l'administració de les unitats que depenien directament del lloctinent, el català aleshores continuà essent la llengua normal en l'activitat militar que s'hi descriu. A pesar d'això, la documentació referent a l'administració de les unitats que depenien del lloctinent al segle XVII és en castellà.⁹

Aquesta constatació de l'ús del català en l'activitat militar a l'illa és important perquè es produeix precisament en un moment en què, des de feia un segle, anava avançant el coneixement del castellà entre la classe dominant, la noblesa. Els mitjans de familiarització amb el castellà eren la presència a l'illa de lloctinents de llengua castellana, el contacte amb l'administració de la monarquia, el contacte amb oficials castellans (sobretot en la seva participació amb unitats procedents de Mallorca en campanyes militars fora dels territoris de llengua catalana), les relacions personals amb membres de la noblesa castellana i l'ús exclusiu del castellà que feia la Inquisició.

A banda de l'ús intern del castellà per l'administració del lloctinent a través de la Procuradoria Reial, és significativa l'obra *Ejercicio militar* de Jaume d'Olesa (1604), una de les primeres escrites en castellà a Mallorca, sempre per membres de la noblesa, que s'ha d'inscriure dins el context esmentat abans d'atracció per part de la monarquia cap a la noblesa castellana dels grups nobles d'altra nacionalitat. No és cap tractat d'instrucció de la milícia ni d'estratègia ni tàctiques militars, sinó d'ensinistrament cavalleresc, elitista, doncs, com el coneixement del castellà.

L'ús del català com a llengua normal de la milícia és corroborat pel seu ús corrent als manuals d'ensenyament de les escoles d'artilleria mallorquina, manuscrits, i barcelonina, editats, i en altres llibres de text més generals: *Tractat del Bon Artiller* (Mallorca, fi del s. XVI), com *Theòrica y Práctica del Art de Artilleria que seguxen y úzan los Artillers de la Universitat del Reyne de Mallorcias* (1640),¹⁰ obra contemporània dels *Preludis*

6 ASAL, (M(A).-15, f.34r-35v; està format per un plec afegit i incorporat en la numeració del volum.

7 ARM, Llibre de seremonial 1541-1686.

8 Fernando WEYLER: *Historia orgánica de las fuerzas militares*, 200-201. Tomàs AGUILO: "Mostra y ressenya general", *Almanaque de las Islas Baleares para 1880*, 205-209.

Alvaro CAMPANER: *Cronicón Mayoricense*, 377-378.

9 Per exemple, vegeu la documentació pertanyent al lloctinent, ja anomenat virrei, referent a fortificació i infanteria de 1621 a 1627, sota la signatura ARM, RP-2582, que és en castellà.

10 Ed. facsimil (parcial), Impremta Mossèn Alcover, Palma de Mallorca, 1956.

militars de Domènec Moradell (1640), sergent major de la Coronella de Barcelona, i anterior al *Breu tractat de artilleria* de Francesc Barra, mestre de l'escola d'artilleria de la ciutat de Barcelona (1642), i a l'*Orde de batalla o breu compendi militar...* de Josep d'Oms (1643), obres que cal no confondre amb les més aviat especialitzades per a un públic minoritari, que Vicenç Mut, sergent major de la ciutat de Mallorca, ja escriuria en castellà des de 1664, i que constitueixen un indicatiu del progrés de la infiltració d'aqueix idioma.

LA MURADA RENAIXENTISTA AL TEXT

En el text destaca la informació referent a l'estat de les murades de la ciutat de Mallorca en aquell temps. Algunes dades històriques interessants, en primer lloc, són les que es refereixen a les denominacions d'alguns bastions.

1. Bastió d'en Berard. Rebia el nom de l'illa on tenien el casal la família Berard -darrere l'hort de Santa Clara-; bastió conegut també, abans i després, com *de la Calatrava*.¹¹ És anomenat *de Berad* al text, amb la mateixa variant que es troba usada majoritàriament en la talla de 1478 (8 casos de *Berad/Barad* i 1 de *Berard*),¹² mentre que al *Capbreu* de Santa Eulàlia de 1515¹³ i al cadastre de la ciutat de 1576 només apareix *Berard*.¹⁴ La variant *Berad* degué considerar-se vulgar al segle XVI i només degué quedar al nom del bastió (com a prova de l'autonomia del nom del bastió envers el llinatge, tenim que popularment aquest nom encara es transformaria en *Belardo*).¹⁵

2. Bastió dit dels Capellans. Popularment el baluard *del Príncep* rebia aquest nom, pel fet que el clergat n'havia finançat la construcció. Aquest bastió substituï el medieval *esperó de la Calatrava*.

3. Bastió de la porta del Camp (anomenat també *de Sant Jeroni i del Temple*). La porta a què es refereix el nom s'anomenà abans *porta de Santa Fe*.

4. Bastió de Socorrador. Es trobava devora el carrer de la Font del Socorrador, primera part de l'actual carrer del Socors, des de la Porta de Sant Antoni i prengué el nom del socorrador de porcs que hi havia allà; al *Libre de Mostassaf* se cita el Socorrador parlant de porcs i també al *Codi Llagostera* (*La plaça del Socorrador dels porchs*).¹⁶ L'actual església del Socors es començà devers l'any 1650 i els agustins no havien duit la imatge de la Mare de Déu del Socors a l'església de la Mare de Déu de Gràcia fins dia 4 d'agost de 1544, per la qual cosa el nom de bastió del Socors, que trobam el 1540, no pot tenir un origen relacionat amb el convent. Modernament, la paronímia entre el castellà *socorro* i el català *socorrador* deu haver estat la causa que alguna vegada s'hagi anomenat el bastió com *del Socorro*. El nom de *Socors* ha estat la causa que s'hagi

11 Vegeu-lo citat com *bastió de la Calatrava* el 1593 al *Libre de Comptes de l'Almudí*, ARM, AH-2406 (1593-1594), f.38r. En aquest mateix llibre hi ha una referència a "lo bastió vel" (?).

12 Maria BARCELO: *Ciutat de Mallorca en el trànsit a la Modernitat*, Palma, 1988, 263-264.

13 Alvaro SANTAMARIA: *Nueva Planta de gobierno de Mallorca. Enfitéusis urbana y Real Cabrevación*, Palma, 1989, II, 996.

14 Aina Maria I.E. SENNE: *Canamunts i Canavalls*, Mallorca, 1981, 228 - 231.

15 Gabriel BIBILONI: *Els noms dels carrers de Palma - I. Ciutat antiga*, Palma, 1983, 33.

16 Antoni PONS: *Libre del Mostassaf de Mallorca*, Palma, 1949, 3; Benito PONS FABREGUES: *Códice Llagostera. Recopilación de documentos referentes á las aguas de la Fuente de la Villa*, Palma, 1898, 62.

pensat en l'existència d'una poterna de sortida d'emergència de la ciutat, la qual només existia darrere el Temple.

A la mostra de 1623 trobam esmentat també el bastió *del Socors* d'una manera confusa juntament amb un anomenat *de Vilaragut*, ja que després d'enumerar els bastions de llevant, del de Socorrador al de la Porta Pintada, es diu que havia visitat *per consegüent lo del Socors y de Vilaragut* (f.34v). El bastió o baluard de Socorrador de la murada renaixentista es construí deixant l'anterior com a contramur interior, però no ben bé al mateix lloc, ja que es canviaren els plans de Giacomo Paleazzo *Fratín* perquè els nous bastions fossin equidistants i l'any 1623 ja estaven acabats, per la qual cosa podria ser que les denominacions de *Socors* i *Socorrador* no es referissin a un mateix baluard sinó al vell i al nou (aquest més prop del Socorrador dels porcs) i que un dels altres esmentats hagués estat batiat de bell nou en honor del lloctinent Joan de Vilaragut (1606-1610), el qual començà les obres del fortí de Portopí, nucli del de Sant Carles (el bastió dedicat no podia ser el de Sanoguera, perquè ja feia el nom d'un altre lloctinent general).¹⁷

5. Bastió de Sant Antoni.

6. Bastió de Sanoguera.

7. Bastió de la Porta Pintada (anomenat també *de Santa Margalida*, etc.).

8. **Bastió de la Parellada** (després dit *de Jesús*): constitueix una referència interessant ja que apareix en singular en lloc del plural del nom més conegut de bastió *de les Parellades*. La denominació procedeix d'un topònim, *les Parellades* (*parellada*: 'extensió de terra que poden llaurar en un dia una parella de bous'), el del lloc que s'ocupà per fer la fortificació.¹⁸ En plural, el nom s'ha conservat en el d'un carrer de la ciutat, però es refereix a unes altres *parellades*. El bastió anterior situat en aquest lloc sembla que s'anomenava *bastió de la Porta del Carme* pel nom que la Porta Plegadissa devia haver pres a la darreria del segle XVI del convent pròxim del Carme.¹⁹

9. **Bastió del Sitjar** (amb un nom procedent de l'àrea on es trobava; el nom del bastió de vegades antropomorfitzat en *d'en Sitjar*).

10. Bastió d'en Moranta.

11. **Bastió de Santa Catherina** (anomenat més envant *de la Creu* i *de Santa Creu*).

17 Francisco ESTABÉN: *De lo bélico mallorquín*. 615, sobre les obres de la murada, i 616, sobre Vilaragut. Vilaragut morí l'any 1610, als 48 anys, essent virrei i capità general. Alvaro CAMPANER: *Cronicón Mayoricense*, 357, 2. Campaner l'anomena Juan Vilaragut i Sans; la *GEC*, 9, 488, Joan Sanç de Vilaragut, baró d'Olocau; i Joan de Vilaragut i Sanç (*GEC* 15, 506).

18 Vegeu a l'ARM, en el *Llibre de rúbriques* de les Actes del *Gran i General Consell*, la núm. 3181: "Sobre satisfer las parellades que se havian pres per la fortificació" (17-4-1584), f.253r.

19 Vegeu citat el *bastió de la Porta del Carme* el 1593 al *Llibre de Comptes de l'Almudí*, ARM, AH-2406 (1593-1594), f.38r.

Quan es va fer la mostra s'havien acabat els nous bastions de terra, però els de la ribera de la mar encara eren els medievals, per la qual cosa només s'anomenen en conjunt. Podem intentar una reconstrucció de tota la murada medieval:²⁰

Esperó de la Calatrava [barbacana de la torre del esperó] -[torre d'en Rossell] - Palau del bisbe -Entrada del Moll -torre del Cap del Moll o Fort del Port²¹ -torres de la Ribera del Moll [torre de la Font del Moll, torre del Gall] - [Porta de Sant Joan] - torre i Porxo de la Mercaderia - *torre on stan les armes de la Universitat* [torre de l'Alfóndec de la Drassana] - Porta Orba de la Ribera del Moll [Drassana?, Porta de Segarra?] - Porta [portella] del Boters - Portella d'en Tomàs [torre de n'Aixaló] - Portal de Portopí - el Sitjar - Porta Plegadissa (entrada de la Riera) - Porta de l'Esvaïdor o Pintada [Sta. Margalida] - Portal/Porta de Sant Antoni - Temple [Portell del Temple] - [Porta de Santa Fe].

Continuant tractant la toponímia urbana, trobam que l'actual plaça de Santa Eulàlia encara és anomenada *Plaça Nova* i que el Born, com fou tradicional, és considerat una plaça. Seria interessant fer correspondre els llocs de reunió de les companyies d'infanteria (les places Nova, del Temple, del Carme, del Mercat i de la Llonja) amb els barris d'on procedien i els bastions que els pertocava defensar, per això ha de ser fonamental la següent taula.²²

Barris 1630		1679		Bastions 1679	
A	L'Almudaina		L'Almudaina	a	Moll
B	La Calatrava		La Calatrava	b	Príncep
C 1	La Pelleteria	C 2	El pes de la Palla	c	Sant Jeroni
E	La Ferreria	D 2	La Capelleria	d	Socorrador
F	El pes del Carbó		El pes del Carbó	e	Drassanes i Sant Pere
G	El Banc de l'Oli		El Banc de l'Oli	f	Sant Antoni
H	La Pescateria		La Pescateria	g	Berard
I	Carrer de Sant Miquel		?		?
J	Carrer dels Oms		El carrer dels Oms	i	Santa Margalida
K 1	Carrer de la Barreteria		La Barreteria	j	Jesús
L	Carrer d'en Cameró (c/ Velázquez)	k 2	El Sant Esperit i la Mercè	k	Sanoguera
L	Companyia de la Riera		?		?
M 1	Companyia del Sitjar		Sant Jaume	m	Sitjar
N	Companyia de Santa Creu	M 2	Santa Creu	n	Santa Catalina i La Creu
O	Companiia de la Boteria		La Boteria	o	Hort d'en Moranta

20 Les novetats es justifiquen a Antoni-I. ALOMAR I CANYELLES, *La defensa de Mallorca a l'Edat Mitjana. Organització, armament i terminologia*, Palma, 1995.

21 Vegeu citat el Fort del Port al Llibre de Comptes de l'Almudí (1592-1594), ARM, AH-2406, f.28r i 38r (1593).

22 Les dades de 1630 procedeixen de Francisco Estabén: *De lo bélico mallorquín...*, 575; i les de 1679 es troben a Miguel RIBAS DE PINA: *Torres de atalaya y Milicias Populares de Mallorca (siglo XVI al XVIII)*, MADRID, 1931, 17-28, sense assenyalar-ne l'origen (treball comanat per la junta organitzadora del VII Centenari de la Conquesta de Mallorca), reproduït a Josep MASCARO PASARIUS: *Corpus de toponímia de Mallorca*, IV, 1867-1877.

LA LLENGUA DE LES VERSIONS DE LA DESCRIPCIÓ DE LA MOSTRA

Pel que fa a la relació entre els dos manuscrits que recullen la mostra, cal dir, a l'hora d'establir precedències, que els casos de coincidència de la versió de Tomàs Aguiló amb la de l'ARM són 57 (45 dels quals es refereixen a la grafia de la vocal neutra àtona), mentre que les coincidències entre la versió d'Aguiló i la de la SAL són 4. D'aquestes coincidències hem de deduir que la versió d'Aguiló és un resum de la de l'ARM; però els tipus de coincidències entre les versions d'Aguiló i de la SAL són significatives, per bé que poc nombroses.²³

Les coincidències de SAL i ARM que els oposen a Aguiló semblen en general fruit de les esmenes d'Aguiló.²⁴

Les coincidències entre ARM i Aguiló sovint semblen fruit de la coincidència de la modernització i castellanització d'Aguiló amb la castellanització d'ARM (*sollemna / solemna - solemne; monstra / mostra, etc.*).

La diferència més important entre els manuscrits de la SAL i de l'ARM es refereix a la representació de la vocal neutra (grafies *a* i *e*). En els fragments en què coincideixen els dos manuscrits, i que per tant són comparables, SAL segueix més que no SAL el criteri ortogràfic tradicional, recuperat per Fabra en l'ortografia actual.²⁵

23 Coincidències entre les versions d'Aguiló i de la SAL: manca de mallorquina a ARM enfront de "cavalleria mallorquina" (mallorquina, ratllat a SAL) a SAL i Aguiló. Los demás fronteras a SAL i Aguiló, enfront de Las demás fronteras de l'ARM. fo la última festa a la SAL i fo la tercera festa a Aguiló, enfront de fonch la última festa a l'ARM. Per ventura Aguiló va partir d'un altre manuscrit.

Coincidències d'ARM i Aguiló:

6 del mes de juny / 26 del mes de juny

Hieronim Agustí / Hierony Agustí

rebelles - rebel-les / rebells

ço és / so és

Magnífics Senyors Jurats / Magnífics Jurats

Pere Honofre Cotoner / Pere Ónofre Cotoner

y per los menestrals / per los menestrals

Mostesaf / Mostesaff

lochtinent / loctinent (2)

per no caber-n'i més / caber-y més

y regonegué / y regonagué dones

estas o consamblans - estas o consemblants / estes consemblants

record - recort / report

quiscun de sos capitans / quiscuns de sos capitans

horde / orde (2)

regonegut / regonegué

asseunador - blanquer / no-res

24 sergente de l'ARM i SAL contra sergent d'Aguiló (pot ser modernització) (però SAL, sargento; ARM, sergente; Aguiló, sargent. SAL, sergente; ARM, sergente); partí - pertí / partiren (actualització).

25 Podríem haver analitzat totes les representacions de la vocal neutra, però podem suposar raonablement que les conclusions haurien estat les mateixes.

Altres diferències entre SAL i ARM i coincidències respecte a Aguiló (SAL/ARM):

fo / fonch; perque / paraque; per e / para; per ha / per; per a / para; de peus / después; posats en / posassen; ab son cavall / ab sos cavalls; estaven a veura / restaven a veura; depertí / despedí; report / record

CH: lloctinent / lochtinent; loctinent / lochtinent; loctinent / lochtinent; Nicolau / Nicholau.

-D: Magestat / Magestat

Ç: plasa (6) / plaça (8); so / ço.

La proximitat cronològica entre els dos manuscrits i el fet que hi hagi una regularitat en l'ús de les altres grafies en ambdós (fins i tot amb un cert conservadorisme en el manuscrit de l'ARM, per exemple en l'ús de la *ç* i de la *ch*) que ens permet de no parlar d'incompetència de l'escrivà i de referir-nos al moment del començament de la interferència del model castellà en l'ortografia castellana en les terminacions verbals i en els plurals de mots acabats en *-a*, que afectava un escrivà (ARM) i no l'altre (SAL). Precisament, la influència del castellà en aquest aspecte s'arribarà a imposar a la zona del bloc dialectal oriental del català durant el segle XVII.²⁶

La influència castellana superior en el manuscrit de l'ARM s'hi constata també en formes com *para*, *paraque* contra les de la SAL *per a*, *perque*.

En l'apartat del lèxic trobam gairebé els mateixos castellanismes en les dues versions. Sobre el nombre de castellanismes cal assenyalar el caràcter esporàdic d'alguns, mentre que d'altres ja havien arrelat entre les classes més altes, després de cent anys de predomini polític i cultural castellà, i arribaran fins al segle XX. Els castellanismes del text pertanyents al lèxic de la milícia són dos, l'un apareix amb el seu sinònim (*poste de guàrdia* (m.) - *cuero de guàrdia*) i l'altre apareix coexistent amb la forma ja catalanitzada (*sergent major*, *sergente major* - *sargento major*); *torneo* pertany al món cavalleresc, ja absolutament decadent.²⁷

Castellanització de la representació de la vocal neutra en els morfemes de gènere, nombre i terminacions verbals:

	SAL	ARM
Masculí <i>a</i> per <i>e</i>	3	3
Femení <i>a</i> per <i>e</i>	0	1
Femení <i>e</i> per <i>a</i>	9	7
Femení plural <i>a</i> per <i>e</i>	0	39
<i>altre</i> (fem.)	4	0
Infinitiu <i>a</i> per <i>e</i>	0	1
Imperfet ind. <i>e</i> per <i>a</i>	0	6
Perfet d'ind. <i>a</i> per <i>e</i>	2	10
Paraules sense flexió (<i>contra</i>)	1	3
TOTAL	18	70

Irregularitats en la representació de la vocal neutra interior:

SAL	ARM
43	30

rebells / rebelles; sergente major / sergente major; cotxe / cotxo; lo guió / la guia; lo matex orde / la matexa orde; Porta Plegadisa / Porta Aplegadissa; sargento major / sergente major; los demás fronteros / las demás fronteras.

26 L'escrivà del manuscrit de la SAL presenta les hesitacions corrents ja en els dos segles anteriors. Sobre aquesta qüestió ortogràfica, vegeu Mila SEGARRA: *Història de l'ortografia catalana*, Barcelona, 1985, 35. Ja s'havia imprès a Mallorca el *Thesaurus verborum ac phrasium*, del jesuïta Bartolomé BRAVO (s. XVI), a la impremta de Gabriel Guasp, 1607, que contenia un tractat d'ortografia titulat *De Orthographia libellus, vulgari sermone scriptus, ad usum tironum*, obra de l'impressor valencià Felip MEY, amb un apartat titulat "Ortografia en Romance" de recomanacions per escriure en castellà.

27 Sobre la interferència del castellà en el català a Mallorca en aquesta època, vegeu Jaume CORBERA I POU: "La penetració del lèxic castellà dins el català de Mallorca a l'època de la Decadència (segles XVI-XVII)", *Randa*, 18, 1985, 94-110.

LÈXIC

Novetats:

a boca 'oralment, parlant'
ab tal que (no condicional: "publicant la carta de havís [...] ab tal que les companyies [...] acudessen per los puestos assenyellats de la present ciutat").
taula (en forme de taula; 'distribució d'un seguici de forma rectangular').

Nou significat de significants coneguts:

magistrat (significat del llatí *magistratus*, nom col·lectiu).
poste de guàrdia ('lloc de guàrdia', mot útil per traduir el castellà *puesto de guàrdia*)
regiment ('conjunt d'autoritats, dels qui regeixen la col·lectivitat').

Variants formals noves: *sergente*.

Interferència lèxica:

apear (v.intr., cast. *apearse*), cas dubtós.
assentar-se (cast. *asentarse*); vegeu DECat VII, 893-894.
assiento (cast. *asiento*)
cuerpo de guàrdia (cast. *cuerpo de guardia*).
demés (cast. *demás*).
discurso (cast. *discurso*).
dítxós (cast. *dichoso*).
don (cast. *don*).
frontero (adj. 'que confronta amb algun lloc'; cast. *frontero?*, a Guzmán de Alfarache es troba en un ús preposicional, vegeu Coromines, DCEH).
junt a (cast. *junto a*; DECat IV, 922, 27).
lindíssim (cast. *lindísimo*).
maravilla (cast. *maravilla*).
Margarita (cast. *Margarita*).
número (cast. *número*).
Palacio (el palau de l'Almudaina, seu del lloctinent -el Palau, anomenat en català, era l'episcopal; cast. *palacio*).
paseo (cast. *paseo*).
puesto (cast. *puesto*).
reparo Pot estar relacionat amb *reparo*, present al *Liber Elegantiarum* de Joan Esteve (1472) "les defensions o reparos: munimenta; repara, propugnacula") (k-5-e) i al *Llibre de la benaventurada vinguda* (1542) (Ed. Ll.Ripoll, 314) "lo saludà ab tota la artilleria, axí de la terra com del reparo"; possible imitació del llatí o italià (DECat VI,270,56).
sargento (cast. *sargento*); apareix també *sergent* i *sergente*.
su (al tractament *Su Senyoria*; cast. *su*).
torneo (cast. *torneo*).

Neologismes:

cotxe (cast. *coche*) La primera cita mallorquina és la que no presenta l'assimiliació vocàlica: *cotxe* (1609) (SAL A(M)-15, f.63r.) i el 1611 ja trobam l'assimilada *cotxo* (BSAL VI, 27a). En el text de la mostra de 1623 de la SAL apareix 8 vegades *cotxe*, mentre que al manuscrit de l'ARM apareix *cotxo* una vegada i *cotxe*, quatre. *Cotxe* és recollit poc després (1628) també pel DCVB, el qual també dóna l'any 1692 com el de la primera cita de *cotxo* a Mallorca. La forma assimilada *cotxo* es troba el 1583 al Principat, on encara s'usava a les primeres dècades del segle XX, a Barcelona.

APÈNDIX

[f.34r] En lo any de la Nativitat de nostre Senyor Déu Jesuchrist 1623 a 26²⁸ del mes de juny que fo²⁹ la última³⁰ festa de Sincogesma, lo Ill. Sr. Don Hierony³¹ Agustí Loctinent³² y Capità General per la Magestat del Rey y señor nostre Phelip tercer per se Real Carta féu entendre³³ a dita Su Sria. Illma. com alguns rebells³⁴ dels estats de Irlanda preparaven sert número de naus de guerra, entenen se havien de ajuntar ab altre número de naus [de]³⁵ cossaris moriscos expulsos de Spaña, los quals havien³⁶ carragat de infanteria,³⁷ pertrets de cals, celles de cavall y altres monitions de guerra y, com no se sebia³⁸ lo intent per ahont preperaven³⁹ son designa, mana Sa Magestat⁴⁰ avisar totes les fronteres de sos Regnes y terres marítimes⁴¹ y, en perticular,⁴² la present Illa y Regna de Mallorca y illes adjacents perquè⁴³ estiguessen previstes de lo necessari⁴⁴ acàs⁴⁵ lo ynimich⁴⁶ donàs per estes⁴⁷ parts. Su Sria. Illma., preceint⁴⁸ son consell de guerra,⁴⁹ mana fer y publicar los Reals adictes y⁵⁰ publicant la Carta de havís⁵¹ y Resenya General,⁵² tant en la present Ciutat com encara per totes les viles⁵³ y lochs de la part forana⁵⁴ per lo dit die asenyelat, tant les⁵⁵ compenyies⁵⁶ de infanteria com los de a cavall,⁵⁷ voluntaris y cavalls forsats, ab tal que les⁵⁸ companyies de infanteria y arcabuseria acudessen⁵⁹ per los puestos asenyellats de la present Ciutat. A la qual mostre y resenya feren⁶⁰ algun tant de contrari lo Mag. Srs. Jurats entenen no convenia

-
- 28 26] 6 al manuscrit de l'ARM (ARM) i a la versió de Forteza (F).
 29 fo] ARM, fonch; F, fo.
 30 última] F, tercera.
 31 Hierony] ARM i F, Hieronym.
 32 Loctinent] ARM, lloctinent; F, mestre de camp, Lochtinent.
 33 entendre a] ARM, antendra à.
 34 rebells] ARM, rebelles; F, rebel-les.
 35 de guerra, entenen se havien de ajuntar ab altre número de naus] manca a ARM.
 36 havien] ARM, havian.
 37 infanteria, pertrets] ARM, infantaria, partrets.
 38 se sebia] ARM, sabia.
 39 preperaven] ARM, preparaven.
 40 Magestat] ARM, Magestad.
 41 totes les fronteres de sos Regnes y terres marítimes] ARM, todas las fronteras de sos Regnas y terras marítimas.
 42 perticular] ARM, particular.
 43 perquè] ARM, paraque.
 44 estiguessen previstes] ARM, estiguessan previstes; F, estiguessen avisades y provistas.
 45 acàs] ARM, à cas; F, per si acàs.
 46 ynimich] F, inimig.
 47 estes] ARM, estas.
 48 preceint] ARM, preseint; F, precehint.
 49 preceint son consell de guerra, interlineat a SAL.
 50 y] ARM, manca.
 51 havís] ARM, afegeix de Sa Magd. manant se preparàs mostre.
 52 General] ARM, Genaral.
 53 encara per totes les viles], ARM, encare per todas las vilas.
 54 forana] ARM, forane.
 55 les] ARM, las.
 56 compenyies] SAL, i ARM, *nyi* sense *i* a text, com totes les vegades que apareix la representació de la nasal palatal davant *i*, que, ja sense avisar, corregirem segons la norma actual.
 57 de a cavall] SAL., escrit sempre al text *de acavall* en una sola paraula, que hem dividit. ARM, de cavalls.
 58 les] ARM, las.
 59 arcabuseria acudessen] ARM, arcabussaria acudissen.
 60 feren] ARM, feran.

per causes⁶¹ representades a boque, però vis[t] y considerat lo havís de Sa R. Mag. y la voluntat de Su Señoria Illma. Condesendiren en la executió⁶² de dita mostra⁶³ y resenya general⁶⁴ de tot lo Regna que.s féu en lo modo y forma següent: So és,⁶⁵ per tots los bastions y⁶⁶ muralles, tant per la part de terra com de la mar y les fronteres,⁶⁷ acudiren⁶⁸ tots los capitans de totes les compenyies de la present Ciutat y son terma y les⁶⁹ dos dels 200 ab tota la infanteria,⁷⁰ molt ben posada y en orde,⁷¹ a los baluarts y muralles y tota la cavalleria⁷² de la present Ciutat y son terma ajuntada en la plasa⁷³ del Born en esquadró⁷⁴ com la cavalleria⁷⁵ forsade assistia⁷⁶ junt a la persona de Su Sria. Illma. y altres compenyias de infanteria foren repertides per les pl[as]es⁷⁷ més principals de la ciutat, ço és, la plasa Nova,⁷⁸ plasa del Temple, plasa⁷⁹ del Carme, del Mercat y plasa de la Llonge⁸⁰ ab sos cuerpos de guàrdia y postes de guàrdia en les portes de la ciutat de arcabuseria y ab los artillers y ajudants de artillers, ab boníssima orda. Cridats per Su Sria. Illma. dins de un cotxe que tenien aperellat⁸¹, combidà su Sria. Illma. a la vista d'est espectacle de dita mostre y reseña gen[er]al als Magnífics Jurats qui aleshores eren: so és, per los militars, lo Magnífic Nicolau Rosinyol Segranade; per los ciutedans, lo Magnífic Pere Onofre⁸² Cotoner y Sala y Francesc Truyols; per los mercaders, lo Magnífic Gabriel Lull y Galseran Ortis; per los menestrals, Magnífic Jordi⁸³ Vaquer [f.35v.] acompanyats del Magnífic Mostesaff, cònsols y altres oficials universals⁸⁴ y en forme de taula pujaren alt en la sala del Palasio Real ahont trobaren a Su Sria. Illma. en compenyia del Magnífic Balla y Vaguer⁸⁵ y loctinent de Procurador Real y alguns capitans, sergente major y algunes altres persones notables. Abaxaren dita Su Sria. Illma en compenyia del Magnífic Balla y vaguer y los demés oficials universals que.s trobaren presents per son orde y en la plasa de Palacio estigueren aparallats alguns cotxes y carroces per Su Sria. Illma., Magnífics Jurats, Balla y Vaguer y los demés oficials qui

-
- 61 causes] ARM, causas.
 62 executió] F, etzecució.
 63 mostra] ARM, mostre.
 64 general] ARM, genaral.
 65 So és] ARM, afegeix que; F, ho substitueix per *dit dia, après dinar*.
 66 y] F, de las.
 67 fronteres] ARM, fronteras.
 68 acudiren] F, *acudiren*, a més de la redacció de l'oració refeta.
 69 les] ARM, las.
 70 infanteria] ARM, infantaria.
 71 posada y en orde] ARM, posade y en orda.
 72 cavalleria] ARM, cavallaria; F, afegeix *voluntaria*.
 73 ajuntada en la plasa] ARM, ajuntade en la plaça.
 74 esquadró] SAL, ratllat *a hont se prengué mostre y reseña*; ARM, esquadrò.
 75 cavalleria] ARM, cavallaria.
 76 assistia] ARM, assistia.
 77 compenyias de infanteria foren repertides per les pl[as]es] ARM, companyias de infantaria foren repartides per las plaças.
 78 plasa Nova] ARM, plaça Nove.
 79 plasa] ARM, plaça.
 80 del Mercat y plasa de la Llonge] SAL, al marge esquerre; ARM, plaça del Mercat y plaça de la Llonge.
 81 Al marge esquerre: Cridats per Su Sria. Illma. dins de un cotxe que tenien aperellat.
 82 Onofre, interlineat.
 83 Jordi Vaquer], interlineat damunt un nom ratllat. Les darreres lletres del marge dret i la línia del final del full estan tallades.
 84 Ratllat: y altres persones notables.
 85 Ratllat: y alguns.

assistiren. Enbercà-s Su Sria. ab la sua carrosa en compenyia dels dos Magnífics Jurats militar y ciutedà major y lo Magnífic Balle y loctinent de Procurador Real, per no caber y més, y en altre se embercà lo Magnífic Vaguer ciutedà menor y los demás de ses Magnífiques [espenyat] y altres officials universals qui acistiren y junt ab lo cotxe de Su Sria. se pertiren de Palatio ab son orde y lo guió de Su Sria. anava junt al cotxe últim de Sus Magn. ab garde de⁸⁶ alguns capitans y persones notables a la tere y en esta forma anaren a visitar los bestions y puestos ahont estaven les companyias repertides. Et primo arribaren al bestió dit d'en Berard ahont apeà Su Sria. Illma. y Sas Magn. per son orde ab los Magnífic. Balla y Vaguer y los demás officials visitaren dit bastio y capità ab se companyie de infanteria y arcabusseria qui estava en esquadro féu una famosísima salve⁸⁷ y feta y regonegué dit puesto, donà horda Su Sria. Illma. al capità no.s mugués de dit baluard fins altre orda prenint primer resenya de tota la gent ab ses armes tenia de baix de sa bandera. Y feta dita visita tornà Su Sria. pujar en cotxe en la mateixa forma anant justament ab ses Magn. al subsegüent bastió dit dels Capellans ahont estava altre companyia ab son capità y bandera en esquadro y ab la mateixa orde y forma que l'altre estigué⁸⁸ entrant Su Sria. Illma. y Magnífics Jurats y los demás se féu altre salve de arcabusseria entrant en dit bastió ahont tembé aparearen donant an el capità la mateixa orde que havia donade al altre y de ay tornaren pujar en cotxe y visitaren lo bastió de la porta del Camp y visitat y feta la mateixa salve y donat lo matex orde tomaren a pujar en cotxe y se visità lo bastió de Socorrador y après lo de Sant Antoni y après lo de Sanoguera y lo de la Porta Pintade y per consegüent lo del Socors y de Vilaregut en cada qual estaven ses compenyies y postes en esquadro y pessant⁸⁹ Su Sria. Illma.⁹⁰ ab los demás feyen salve de arcabusseria, com havien fet los demás. donant a quiscuns de sos capitans la mateixa / [f.35r.] horde que havia donade al bastió d'en Berard y que feta se resenya no.s mosguessen de son puesto sens altre orde y si a la have-maria no tenien altre horde que aleshores se retirassen en⁹¹ ses cases; de la Porta Pintade pertí Su Sria. ab dites Ses Magn. per son orde a peu en forme de taula y anaren des del cantó del monestir de Santa Margarita per lo carrer dels Homs avall fins al peu de la costa del Hospital General davant la Porta de Jhesús y dins lo quadro de la Porta Plegadisa estava de poste una compenyia de infanteria y arcabusseria en esquadro y altre el encontre a la part del Carne junt a la paret del monestir de Santa Magdalena y pessant Su Sria. Illma. y Magnífics Jurats y officials Reals y Universals quiscun en son loch feren dites dos companyies⁹² una femosa salva de arcabusseria y mosqueteria y al peu de dita costa prengué Su Sria. puesto y asiento per e descansar y se aportaren cadires y posades en filera⁹³ se asentà Su Sria. y consegüentment los Magnífics Jurats ab lo Magnífic Balle. Vaguer y loctinent de Procurador Real per son orde en forme de taula ab los demás officials universals qui foren presents ab alguns capitans y cavallers vells perticulars y moltíssim poble detràs dels asientos de peus. Asentat Su Sria. Illma. y tot lo Regiment. Refrescaren en dit puesto; per lo molt calor que feya, posassen ombre y estava a les espalles de Su Sria. la Illma. Sra. Vireyna y algunes dames de palatio dintre en carrosa per ha veura la festa y lo

86 *de* interlineat.

87 Darrere *salve* a l'original hi ha *de arcabusseria*, ratllat.

88 Ratllat: esquadro y; interlineat, damunt: l'altre estigué.

89 Ratllat: entrant; interlineat, damunt: pessant.

90 Ratllat: y Mag. Jurats.

91 Ratllat: se'n anassen pera; interlineat, damunt: se retirassen en.

92 companyies, ms. companies.

93 Interlineat: en filera.

Magn. Sr. Regent y doctors del Real Consell prengueren a cas puesto y asiento junt a la Porta de Jesús ab les espalles⁹⁴ a la paret de la muralla mirant envés lo Pla del Carme y axí estant donà horde Su Sria. Illma. al sergent major a que vingués lo Sr. Don Albertí Demeto, capità de tota la cavalleria voluntària⁹⁵ del present Regna qui estava ab esquadró en la plasa del Born de orde de Su Sria. y venint per lo Pla del Carme⁹⁶ molt ben posat ab son cavall y guió passà devant Su Sria. Illma. y magistra[t] qui estava assentat per orde en dit puesto alegit a cas y féu son repalo,⁹⁷ passat dit don Albertí ab se compenyia y totes les demás compenyies de a cavall pasaren⁹⁸ per son orde molt ben ordenades y adresades. Com la noblesa mallorquina en semblan[ts] occasions saben fer y agueren fet si lo temps agués donat més⁹⁹ loch ab ses gale[s] y plomes a maravilla dita cavalleria¹⁰⁰ y pessant isqueren per la dita Porta de Jesús y donaren la volta y entrant per la Porta Pintada y abexaren per lo carrer dels Homs y discorregueren altre volte per devant de dita Sa¹⁰¹ Sria. qui no.s¹⁰² mogué de dit puesto ab los demás¹⁰³ oficials reals y universals y discorregueren¹⁰⁴ dites compenyies de a cavall per lo carrer de St. Jaume¹⁰⁵ fins al moll y, pessades dites compenyies,¹⁰⁶ Su Sria. Illma. pujà a cavall, que tenia allí¹⁰⁷ de respecta, y anà a regonèxer los demás bastions y muralles y estaven a veura en compenyia [del] / [fol. 35v.] sargento major y altres capitans entretenguts ab son guió y persones notables qui-l acompanyaren y regonagué doncs¹⁰⁸ los bestios de la¹⁰⁹ Parellade, del Sitjar, d'en Moranta y de Santa Catherina y los demás fronteros a la mar y ses muralles¹¹⁰ als quals arribant Su Sria. en cade bastió se li feya la salve que los demás havien feta de arcabuserria y mosqueteria y pessade la cavallerie, com dit és, se depertí Su Sria. Illma. dels Magn. Jurats per a fer dit ministeri y dites Ses Magn.¹¹¹ y per son horde entraren ab sos cotxes ab companyia dels Magn. balle y vaguer y altres oficials universals y anaren de passeio per lo carrer de St. Jaume aval y Born fins al moll a hont acàs tornaren veura tota la Cavalleria y en dit port y moll se trobaven les dos galeras de Barcelona de que.s folgaren los capitans catalans veura tant sollemna mostre¹¹² no obstant la primera festa havien vista altre femosa feste en la plassa del Born¹¹³ de un sollemne torneo de a peu,¹¹⁴ ab lindíssimes inventions, lo qual féu¹¹⁵ la noble Confreria

94 espalles, ms. espelles.
 95 Interlineat: voluntària.
 96 Ratllat: com a capità.
 97 Al marge: y féu son repalo.
 98 Interlineat: pasaren.
 99 Interlineat: més.
 100 Interlineat: dita cavalleria.
 101 Sa, repetit al manuscrit.
 102 no.s, correspon a *no* del manuscrit.
 103 demás, amb *de* interlineat.
 104 discorregueren, ms. discorreguer.
 105 per lo carrer de St. Jaume, al marge.
 106 Ratllat: de a cavall.
 107 allí, interlineat.
 108 Interlineat: y regonagué doncs.
 109 Darrere la hi ha ratllat: Sitjar.
 110 Interlineat: y ses muralles.
 111 Interlineat: ses; darrere *Magnificències* hi ha ratllat *Jurats*.
 112 mostre, al ms. darrere hi ha ratllat: y Resenya.
 113 en la plassa del Born, al marge, al ms.
 114 Interlineat: de a peu.
 115 lo qual féu, interlineat al ms.; damunt havia *feta*, ratllat.

de St. Jordi patró de la Cavellaria¹¹⁶ de lo que resteran molt contents los Srs. Catalans y de lo fet y en perticular Su Sa. Illma. y tot lo Regne del fet com se podia desitgar y dix Su Sa. Illma. devant tot lo magistrat y circustans¹¹⁷ estes consemblants peraules "Con la metad desta gente de infanteria y cavalleria me basta el ánimo de conquistar toda Barvería" de què los Magn. Srs. Jurats y tots los presents¹¹⁸ restaren molt contens y satisfets de lo fet y Su Sa Illma. per lo semblant; la mateixa resenya y monstra general de peu y de a caval menà y ordenà Su Sria. se fes per los capitans de les vilas y perròchies de la part forana lo matex die per lo que s'entenia convenia axí al servey de Sa Mag., de lo que se creu¹¹⁹ té Su Sria. Illma. plenísima relatió del estat¹²⁰ armes y municions del present Regna en coses de guerra, per conservatió y bon estat de aquell,¹²¹ tot a glòria de nostre Sr. Déu, bé y utilitat de la cosa publica y servey del Rey nòstron Sr. que Déu nos conserve y guarde per felices y ditxosos anys com estos sos faells vexals desitjam, amèn y per report la present nota.

Discurso de la mostra y Resenya manà¹²² Su Sria. Illma. pendre¹²³ de tota la gent de guerra de peu y de acavall del present Regna a 6 de juny 1623.

ASAL, M(A).-15. Cerimonial, 1575-1657 (1720); f.34r-35r.

116 Ratllat : *mallorquina*, darrere *cavellaria*.

117 y circustans, al marge.

118 presents, interlineat damunt *circunstans*, ratllat abans.

119 creu: interlineat damunt *entén*, ratllat.

120 estat, ms. estat y.

121 y bon estat de aquell tot, interlineat damunt *del present Regna* tot, ratllat.

122 manà, seguit de mandà, ratllat.

123 pendre, darrere, ratllat, se tomasse.

RESUM

Edició de l'acta original en llengua catalana de la mostra i ressenya d'armes celebrada el 26 de juny de 1623 a la ciutat de Mallorca manada a tota l'illa pel lloctinent general Gerónimo de Agustín, com a capità general de l'Estat balear. La mostra es convocà per la possibilitat de l'atac a l'illa per una esquadra anglesa en combinació amb corsaris nord-africans. Els jurats del Regne s'havien oposat a la seva celebració, presumptament per motius econòmics, ja que el finançament de la milícia depenia sobretot d'ells. És important com a única descripció coneguda d'una mostra, per conèixer la murada renaixentista de la ciutat i per conèixer l'avanç de la influència castellana en l'ortografia i en el lèxic catalans a Mallorca.

ABSTRACT

Issue of the original act in Catalan language of the exhibition and review of arms celebrated on 26th June 1623 in Palma de Mallorca ordained on the whole island by the Deputy general Gerónimo de Agustín as General of the Army of the Balearic State. The exhibition was summoned in view of the possibility of an attack on the island from an English squadron joined together with North-African corsairs. The juries of the Kingdom had objected to the celebration, supposedly for economic reasons, as the financing for soldiery depended above all on them. The fact is important -as a sole description known of an exhibition- in order to get to know the Renaissance Wall of the City and the advance of the Castilian influence on the Catalan orthography and vocabulary in Majorca.

TRAFICO Y CONSUMO TEXTIL EN LA MALLORCA DEL SIGLO XVII*

ANDREU BIBILONI

A lo largo del siglo XVII Mallorca experimenta un cambio estructural que incide sobre las dos necesidades prioritarias del hombre: los alimentos y el vestido. El sector primario se ve alterado por una disminución del número y los efectos de las graves crisis de subsistencias que determinaron el estancamiento demográfico en las primeras cinco décadas del seiscientos. A partir de los años sesenta se abre una etapa de incremento de las cosechas de cereales y legumbres que da sus mejores resultados entre 1695 y 1715 con un balance desconocido para los siglos XVI-XVIII. La expansión de la vid se suma a esta dinámica y en el último lustro del seiscientos el aguardiente se convierte en el único producto que puede compensar parcialmente la caída de la exportación del hegemónico aceite. La dieta se complementa con una creciente y diversificada importación de alimentos como el arroz, los frutos secos, el pescado y productos coloniales. En el camino de la expansión la cabaña ganadera se reduce y el comercio de exportación se resiente de la contracción de los productos lácteos.

En el ámbito de la manufactura textil los cambios son, si cabe, más espectaculares. La representatividad del sector en el conjunto de los intercambios experimenta fuertes oscilaciones anuales pero para el período 1636-1718 se cifra en una media del 16% de las exportaciones y un 21'6% de las importaciones. Si bien existen serias dificultades a la hora de desagregar las compras ante el desconocimiento de las materias primas utilizadas, en el caso de las ventas aparecen menos dudas. Las exportaciones textiles pueden resumirse en tres grandes apartados que confirman el predominio de la lana sobre la seda.

En primer lugar se encuentran los paños de lana, de los que más del 90% de la oferta se ajusta a tan sólo cuatro variedades: burells (3'6%), escots (14'4%), estameñas (31'1%) y frisetas (44'1%). Su común denominador es la baja calidad y competitividad con una demanda procedente a la ribera mediterránea preferentemente española. A pesar de que la evolución de las cuatro variedades mencionadas tiene una tendencia similar que las conduce a su desaparición a partir de la segunda década del

* Estas páginas incluyen algunas de las conclusiones del segundo capítulo del trabajo inédito *El comerç exterior de Mallorca. Homes, mercats i productes d'intercanvi, 1650-1720*, 208-290.

setecientos, el proceso se interrumpe entre 1670 y 1690 debido al elevado incremento en la exportación de frisetas. Las causas del desigual comportamiento de esta tipología se desconoce aunque pueden responder a la creciente especialización generada por la escasa competitividad de los productores insulares que se refugiarían temporalmente en aquellos paños de mayor demanda. El resultado de este reajuste, sin embargo, no da los frutos deseados y el nuevo descenso del período 1698-1704 no hace más que anunciar la realineación de las frisetas en la debacle que afecta al resto de la pañería.

En segundo lugar se configuran las mantas como único género de lana que sobrevive. Atendiendo a los valores de 1636 la evolución de la exportación sigue una tendencia descendente pero menos grave que en caso de los paños y con la novedad que durante el siglo XVIII mantienen un volumen similar al de los mejores años del seiscientos.

En tercera posición se halla un tejido cuya mezcla de estambre y seda le da nombre *estam i seda*. Su evolución a lo largo del siglo XVII es inversa al resto de las manufacturas ya que el punto de partida es muy bajo. Los datos de 1635-1636 cifran la exportación en una cantidad inferior a las 500 canas para situarse por encima de las 10000 en la década de los ochenta y un máximo de 18500 en 1690-1691. Durante esta corta etapa el *estam i seda* representará alrededor del 10% del valor de las ventas, pero a finales de siglo entra en un proceso aparentemente irreversible que deriva en su desaparición según los datos de 1717-1718.

Paralelamente a este proceso a medida que avanza el siglo XVII las importaciones textiles entran en una doble dinámica y al tiempo que se dispara el volumen de las compras se diversifica el consumo con una notable ampliación de las tipologías compradas. Si se comparan los datos de 1635-1636 con los de 1715-1716 se obtienen unos resultados demoledores: el volumen de importación se quintuplica con el paso de menos de 3000 piezas anuales a cerca de 15000 y las tipologías demandadas aumentan en número pasando de 22¹ a 68/115.²

¹ En 1635-1636 se importan: setinas, cortanses, telas de San Juan, frisetas, cordellates, tabín, piamontes, paños, fustanes, perpetuanes, vetas, medias (filadís), orlandas, algodón, brinets, camelotes, domàs, estameñas, burell, batista, crema y tafetanes.

² En 1715-1716 se importan las siguientes tipologías: amparillas, barrega, batistas, bocayales, bocassines, bombassines, brinet (18º y 32º), bordados (hilo y algodón), buratas, cadís (o cadissos), calamandra, calancar, medias (comunes, algodón, hilo, filadís, lana, lanilla, seda), cambraines, cambrais, cans, carro de or, catalufa (seda y algodón), cortanses, cotonets plans, cotonina (de velas, angemias y blancas), creyas, damasco, demits, domàs, domassello, paño (de la costa, 22, 23, 24 e inglés) droguets, escandelarios, escarlata, escarlatina inglesa, escot (de Flandes y teñido), estameñas, estopa (hilo y seda), estopetas, fasson de Holanda, fils (azules, de Levante o algodón), fotas, fustanes, gambas, gevos, grana, holandas, hossuna, indianas (comunes, cortas, de 44, 45, 48, de Alepo, finas, largas y pintadas), llamps (blancos, azules y teñidos), llibrets, mitones, musolina, naval, pelo de camello, Pisa de 8, ranís, ruanes, sarjas, sarsetas, sempitemas, sengalas, setinelo, tafetán, tananas, tela (blanca, cruda, de la costa, de la rosa, de París, de Pisa, de olmo, de Rávena, de san Juan, de Alesia), telanas, tripa, ojos de serpiente de llana, vetas y camelotes (de Alemania, de Auvernia y rojos).

El protagonismo del cambio se debe al creciente consumo de telas de lino y algodón o a la mezcla de ambas fibras que se produce entre 1670 y 1690. En el cuadro 2 se resume la evolución de las veintitrés variedades textiles de mayor demanda desagregadas en tres etapas. En la primera columna se establece el ránking de consumo medio anual durante la totalidad del período analizado, mientras las dos columnas de la derecha se subdividen en sendos tramos cronológicos que reflejan los cambios en la demanda.

Atendiendo a una lectura global la tipología que experimenta una demanda superior es la indiana. El hecho de estar ausente de las cuatro primeras balanzas y de la correspondiente a 1717-1718 no le resta el liderato en el cómputo general. Sin embargo, su volumen de importación será tan espectacular como breve. Las primeras remesas se inician a finales de la década de los setenta con una modesta partida de 95 piezas correspondiente a 1676-1677, coincidiendo con la oleada que el algodón protagoniza con la suma de sangaletas, cotoninas, bordados y fils blaus. A pesar de que en 1681 la indiana importada supera las dos mil piezas, durante la década de los ochenta se produce un tanteo del mercado ya que en ninguna de las seis balanzas comerciales conocidas se superan las mil piezas. Los datos posteriores a 1697 confirman la aceptación de los mallorquines hacia la indianería deshaciendo la tendencia anterior con una media anual superior a las dos mil piezas y un máximo absoluto de 3977 piezas para el año 1715-1716.

El año 1716 representa una ruptura en la tendencia alcista de la indianería cuando el nuevo gobierno borbónico se haga eco de las medidas proteccionistas aplicadas en Francia treinta años atrás y prohíba la entrada de telas de algodón en suelo español.³ A corto plazo el resultado es contundente y la balanza de 1717-1718 no refleja ninguna entrada de indianas. El golpe definitivo se produce por sendos decretos de junio y septiembre de 1718 que limitan la entrada a las telas de seda y algodón asiáticas⁴ y por el decreto de junio de 1728 que afecta a las telas de algodón y lienzos pintados fabricados en Asia, Africa o imitados y contrahechos en Europa.⁵

3 RODRIGUEZ LABANDEIRA: "La política económica de los borbones", a ARTOLA (ed): *La economía española al final del Antiguo Régimen*, IV, Madrid 1982 pp. 164-165. La entrada ilegal de indianas en Mallorca es habitual a lo largo de todo el siglo XVIII. Andreu BIBILONI: *El contraban a Mallorca durant el segle XVIII* (inédito). Para el caso francés, BOURRILLY: "Le contrebande des toiles peintes en Provence au XVIIIe siècle", *Annales du Midi*, 27 (1914), 52-53 y FUKASAWA: "Commerce et contrebande des indiennes en Provence dans la deuxième moitié du XVIIIe siècle", *Annales du Midi*, 178 (1987), 175-192.

4 *Novísima recopilación de las Leyes de España*, Tomo IX, p. 302.

5 *Novísima recopilación...*, Tomo IX, p. 303.

Estas medidas pueden interpretarse desde una doble perspectiva. Por una parte y atendiendo al conocimiento del mercado mallorquín parece que las restricciones al algodón llegan tarde para paliar la decadencia que el sector de la lana atraviesa en las islas.⁶ Además, no parece una política favorable para los posibles impulsores de una industria sustitutiva de las importaciones centrada en las últimas etapas del proceso productivo, a imitación de la que se ha extendido por Europa. No hay que olvidar que, tanto las indianas como otras variedades textiles de las que se dispara la demanda en el último tercio del siglo XVII, tienen su origen en el lejano oriente o Asia menor. Sin embargo, parte de los productores europeos (alemanes, holandeses, ingleses, suizos o franceses) se lanzan a un proceso de imitación que ganará en competitividad debido a la pérdida de calidad y un notable crecimiento de la oferta respecto a las telas orientales.

El mercado mallorquín se verá inundado de indianas pero también de otras tipologías originariamente levantinas y elaboradas o semielaboradas en el viejo continente. Entre las telas blancas de algodón destacan las demitas y los bocasines con alrededor de un 4% de la demanda total. Las primeras tienen su origen en Esmirna, Seyde y Chipre y se utilizan en la elaboración de camisas y pantalones al estilo de los que utilizan marinos y artesanos.⁷ Su llegada a Mallorca coincide con la de las indianas durante la década de los setenta a partir de las remesas procedentes de las propias zonas productoras levantinas y el predominio de la variedad maltesa. En el caso de los bocasines (*boucassins*) su penetración en las islas tiene unos rasgos específicos al aparecer a finales de la década de los ochenta, disponer de una demanda menor e irregular, recibir un proceso de estampado en las escalas levantinas después de haber salido de Esmirna y Costantinopla,⁸ y canalizarse a través de tres vías consecutivas: Marsella, Génova y Argel.

Dentro del grupo de las telas azules de algodón la década de los ochenta introduce tres variedades de cotoninas que concentran el 9% de una demanda que se decanta en favor de las ajamis o *angemies* (57'5%) en detrimento de las *auquillis* o *anquilles* (10'6%) y las *amans* (4'6%).⁹ El caso de los *fils blaus* es un claro ejemplo de una tipología textil de deman-

⁶ En Cataluña el auge del algodón tiene una cronología similar. Al comparar las importaciones de Barcelona entre 1664-1665 y 1695-1696 FONTANA destaca que en la segunda fecha se reciben 17000 canas de telas pintadas o estampadas ausentes en la anterior relación. "Sobre el comercio exterior de Barcelona en la segunda mitad del siglo XVII. Notas para una interpretación de la coyuntura catalana", *Estudios de Historia Moderna*, V (1955), 210

⁷ FUKASAWA: *Toilerie et commerce du Levant au XVIIIe siècle d'Alep à Marseille*, París 1987, 19.

⁸ FUKASAWA: *Toilerie...*, 19. Las que llegan a Marsella desde el Mediterráneo oriental suelen identificarse como *boucassins peints* o *indiennes boucassins* sin que pueden confirmarse el estampado para el caso de Mallorca.

⁹ El resto no se agrupa en las tres variedades mencionadas y se desagrega en cotoninas azules, anchas, blancas, de 4, de 5, de Pisa, de flores y de colores.

da regular que modifica los centros abastecedores ya que hasta la década de los noventa predominan los levantinos (El Cairo y Alejandría) canalizados a través de Marsella, para dar paso a los de imitación europea, especialmente italiana (Génova y Milán). A principios del siglo XVIII la región egipcia vuelve a ser la referencia primordial como origen de los bordados de algodón, a menudo mezclados con hilo, a tenor de las remesas procedentes de El Cairo y Alejandría.¹⁰

Paralelamente a este proceso las telas de lino se van asentando entre los consumidores insulares que reciben los mismos productos que por esas fechas Marsella absorbe del mercado levantino mediterráneo y destinan a ropa de cama o a la marinería.¹¹ Desde 1661 se implantan las tananas (tananis), en 1673 lo hacen los llibrets (alibrets) y en 1688 las fotas (foutes), pero no es hasta 1699 cuando se afianzan malgarbinas (maugarbines), batanonas (batanonis) y casias (caisies). En conjunto el lino parece situarse muy por detrás del algodón con menos del 5% de la demanda total, pero con un importante incremento de los flujos que se duplican a partir de 1698.

Los problemas existentes para determinar la composición de las telas de importación que consume Mallorca se multiplican cuando se intenta analizar su origen. Por ello es excesivamente fácil cometer el error de confundir las zonas de producción con las de distribución. Respecto a la producción el siglo XVII demuestra una clara preferencia por la telería del Mediterráneo oriental que en algunos casos se hace extensiva a algunas regiones norteafricanas. Sin embargo, a medida que avanza el seiscientos el noroeste y el centro de Europa o el norte de Italia y el sur de Francia desarrollan un proceso de imitación que sustituye las caras telas levantinas.

En cualquier caso la conducción del textil a Mallorca se produce con el concurso mayoritario de pueblos mediterráneos. De hecho, hasta 1691 el 85% de la demanda textil insular se satisface desde el mare Nostrum, ampliándose al 97% entre 1698 y 1718. Génova y Marsella controlan la distribución. El equilibrio que ambas plazas mantienen hasta principios de la década de los noventa se rompe a partir de 1698 cuando el puerto ligur acapara más de la mitad de las telas llegadas a Mallorca mientras el provenzal se estabiliza en el 27% de la cuota de mercado a pesar de incrementar en un 30% su volumen de distribución. El éxito alcanzado por Génova se debe a la interacción de una serie de factores. Por una parte consigue una posición de privilegio a raíz de las distorsiones provocadas por la guerra de Sucesión y canaliza parte del tráfico que anteriormente

¹⁰ Las referencias a los bordados en Mallorca son habituales desde mediados del siglo XVII pero no así su composición que sólo se constata en 1702 para los de hilo y 1715 para el algodón. ARM, AH, 1384, 1544 y 1545.

¹¹ FUKASAWA: *Toilerie...*, 20.

discurría directamente entre la isla y el Atlántico. En segundo lugar, el espectacular incremento de la demanda como fenómeno europeo provoca el desplazamiento de los centros distribuidores mediterráneos menos competitivos que ven disminuido el tráfico textil en 22 puntos. Pero el factor decisivo, si cabe, parece encontrarse en la relación que Génova mantiene con la indianería. De hecho, entre 1698 y 1718 canaliza el 61'6% de las indianas que llegan a Mallorca, constituyendo el 20'7% de las telas que comercializa.

Tanto la magnitud de los flujos textiles como las importaciones de materias primas tintóreas y fibras apuntalan unos cambios importantes en el consumo insular. Sin embargo, la inexistencia de estudios para la primera mitad del siglo XVIII no permite encadenar el desarrollo de la manufactura mallorquina desde los avances anteriormente apuntados con el bien conocido reinado de Carlos III. En definitiva, todavía quedan demasiadas preguntas sin respuesta sobre de la capacidad y posibilidades de los productores insulares para impulsar una industria sustitutiva de las importaciones que se base en el lino y el algodón. En cualquier caso y sin perder de vista el mar es preciso orientar los esfuerzos al análisis del mercado interior.

RESUMEN

Durante el siglo XVII el papel de las manufacturas textiles en la balanza comercial mallorquina sufre una serie de cambios, tanto por lo que respecta a las exportaciones como, sobre todo, por lo que se refiere a las importaciones. Por lo que respecta a éstas últimas cabe señalar la creciente importancia de la entrada de ropas de lino y algodón. Esta circunstancia no sólo señala un cambio en las pautas de consumo sino que también cabe relacionarlo con la situación del sector textil mallorquín y su especialización en un tipo muy concreto de manufacturas de baja calidad.

ABSTRACT

During the XVII century the role of textile manufactures in the Majorcan balance of trade undergoes a succession of changes, so much for what refers to exportations as to what, above all, concerns importations. With regard to the latter we should point out the increasing importance of the introduction of linen and cotton goods. This circumstance indicates not only a change in the norms of consumption, but also a possible relation to the situation of the Majorcan textile sector and its specialization in a very specific type of low quality manufacture.

Cuadro 1

Comercialización textil a través de la Ciutat de Mallorca.

1636-1718. (1635-1636=100).

AÑOS	EXPORTACIONES						IMPORTACIONES			
	BUR	ESC	EST	FRI	OTR	TOT	MAN	EYS	TELAS	
							-----	-----		-----
1635-1636	100	100	100	100	100	100	100	100		100
1656-1657	15	3	12	38	75	16	36	156		154
1660-1661	21	5	12	61	43	17	42	154		293
1672-1673	37	19	16	114	19	27	60	269		386
1678-1679	36	12	10	94	5	21	42	350		378
1688-1691	27	11	26	243	27	46	40	2882		270
1698-1704	22	5	11	54	14	14	28	415		354
1707-1708	77	1	13	11	19	11	24	55		382
1715-1716	5	4	3	6	5	4	11	63		499
1717-1718	24	2	1	3	9	3	30	0		403

Fuente:

ARM. Libros de la aduana
 BUR= burells,
 ESC= escots
 EST= estameñas
 FRI= frisetas
 OTR= otros
 TOT= total paños
 MAN= mantas
 EYS= estambre y seda

Cuadro 2.

Importación media anual de las principales tipologías textiles. 1657-1718.

tipo de tela	1636-1718			1636-1691			1698-1717			17'14
	Nº	Piezas	%	Nº	Pieza	%	Nº	Piezas	%	
indianas	1	1054'0	11'56	6	400'8	5'28	1	1903'6	17'14	
vetas	2	838'4	9'20	1	823'6	10'86	3	857'4	7'72	
cotoninas	3	799'0	8'76	2	643'0	8'48	2	1003'3	9'03	
sangalas	4	583'0	6'39	4	496'6	6'55	5	695'2	5'22	
setinas	5	566'9	6'22	5	421'8	5'56	4	755'5	6'80	
bordados	6	405'8	4'45	3	554'8	7'32	12	212'2	1'91	
filis blaus	7	350'4	3'84	7	355'9	4'69	9	343'1	3'09	
demits	8	340'4	3'73	9	253'4	3'34	8	453'5	4'08	
brinets	9	309'4	3'39	10	179'3	2'36	6	478'6	4'30	
tananas	10	226'0	2'48	8	293'7	3'87	17	138'2	1'24	
llamps	11	206'6	2'26	23	0'8	0'01	7	474'7	4'27	
camelotes	12	156'3	1'71	18	17'7	0'23	10	336'6	3'03	
ranfs	13	123'6	1'35	11	144'3	1'90	20	96'6	0'87	
gambas	14	113'1	1'24	13	69'4	0'91	14	170'0	1'53	
amparillas	15	102'0	1'12	22	3'8	0'05	11	229'8	2'07	
ruanes	16	92'1	1'01	20	9'2	0'12	13	200'0	1'80	
llibrets	17	85'3	0'93	16	36'1	0'47	15	153'0	1'37	
mitones	18	75'9	0'83	12	114'5	1'51	21	25'9	0'23	
olandas	19	72'1	0'79	17	20'3	0'26	16	139'6	1'25	
tarquinas	20	66'6	0'73	14	64'3	0'84	23	0'0	0'00	
fustanes	21	64'6	0'70	19	15'3	0'20	19	128'9	1'16	
bretañas	22	60'0	0'66	21	6'5	0'08	18	129'3	1'16	
palomitas	23	39'7	0'43	15	57'3	0'75	22	16'8	0'15	
Total A (1-23)		6733'5	73'88		5034'8	66'41		8941'8	80'51	
Total B (otros)	24	2380'3	26'12	24	2546'3	33'59	24	2164'5	19'49	
Total (A+B)		9113'8	100'00		7581'1	100'00		11106'3	100'00	

Fuente:

ARM= Libros de la aduana.

BALTASAR CALAFAT I DANÚS: UN ERUDIT, ESCRIPTOR I ANTILUL·LISTA DEL SEGLE XVIII

RAMON DIAZ i VILLALONGA

L'interès per Baltasar Calafat ens ve perquè és l'autor d'una obra de teatre hagiogràfic del segle XVIII. La vocació anònima d'aquesta mena de teatre per la seva condició de popular -recordem, com a exemple, les peces del glosador manacorí Sebastià Gelabert "Tià de sa Real"- ens porta a què ens afanyem a indagar els autors, pocs, que sabem que escriviren teatre en català durant aquest segle.

Així mateix, l'arxiduc Lluís Salvador d'Àustria al seu valuós *Die Balearen* ja cita, enc que sigui breument, el nostre autor amb aquestes consideracions: " A otro religioso, Baltazar Calafat, debemos de este tiempo poesías líricas no sin mérito y una composición dramática *Santa Rosa del Perú. Comedia en tres actes y en vers*".¹ També a la segona meitat del segle passat, l'any 1868, Joaquim M. Bover el va incloure a la *Biblioteca de escritores baleares*² amb una breu síntesi biogràfica i una relació de les seves obres, de les quals indica la procedència i en fa una mínima valoració històrico-literària. Amb tot això, hem trobat pertinent fer una revisió de l'autor i de l'obra amb les recerques acumulades fins ara i des d'una perspectiva actual.

Baltasar Calafat i Danús, fill del jurisconsult Rafael Calafat i d'Antònia Danús, de la vila de Santa Margalida (Mallorca),³ va néixer a Palma i fou batejat amb el nom de Baltasar Josep Ramon Tomàs Pantaleó Joan Antoni dia 29 de juliol de 1683 a la Seu de Mallorca.⁴ Feia, així, el nom del seu padrí patern, també anomenat Baltasar Calafat, *aquell home valent defensor dels margalidans, que va morir arcabussat pels galifardeus*

1 Hem consultat l'edició LLUÍS SALVADOR, Arxiduc (1985).- *Las Baleares por la palabra y el grabado*.- Palma de Mallorca.- Caixa de Balears "Sa Nostra".

2 Joaquim M. BOVER (1976).- *Biblioteca de escritores baleares* (2 vols.).-Barcelona-Sueca.- Curial Edicions Catalanes.- Documents de cultura facsímils ; 4.

3 Vegem el que diu del llinatge "Calafat" Joaquim M. BOVER (1983).- *Nobiliario mallorquín*.- Barcelona.- José de J. Olañeta, editor: " CALAFAT. Familia antigua de la villa de Santa Margarita, de la que era natural el sabio jurista D. Rafael Calafat, y su hijo D. Baltasar Calafat y Danús, presbítero, doctor teólogo, predicador elocuentísimo, insigne bienhechor de los establecimientos de piedad, que murió en 21 [sic] de abril de 1735". p. 85.

4 La inscripció de baptisme diu: "Atesta y fas fe yo Juan Alguer pre[vere] y domer com als 29 juliol de 1683 lo Il·lm. y R. Sr. Dn. Ramon Sureda Bisba de Oropí Baptizà un fill del Dr. Raphel Calefat y de se muller la Sa. Antonine Danús conjuges hagué nom Balthazar Joseph Ramon Thomas Pantaleon Juan Antoni Foren padrins lo Dr. Matheu Calefat pre [vere] Ractor de la villa de Sta. Margalida y la Sa. Antonine Fullane y Danús, muller del capità Danús. Sta. Eularia". Extret del *Llibre de Baptismes 1681 usque 1690*.- Arxiu Capitular de la Seu de Mallorca.

del Comte Mal.⁵ Era morador de l'església de Santa Eulàlia i va morir a la mateixa ciutat dia 21 d'abril de 1735.⁶ Estudià a Palma la carrera eclesiàstica i es doctorà en teologia a Roma⁷ entorn de l'any 1706 on va conèixer el bisbe cardenal Augustin Pipia que el va assistir a l' Arxigimnàs Pontifici de la Romana Sapiència per als graus de Teologia i Filosofia i a qui va dedicar en la seva mort l'obra *El llanto de David*.⁸ Fou qualificador del Sant Ofici i beneficiat a les parròquies de Sóller, Manacor i de la catedral de Palma. Fou deixeble de Tomàs Barceló, catedràtic de Retòrica de la Universitat de Mallorca, del qual va compilar les obres d'aquesta assignatura en un volum manuscrit titulat *Retoricæ artis tractatus* que duu data de 1696 i que es conserva a la Biblioteca Pública de Mallorca amb signatura ms 478.⁹

Joan Verger a la seva història de Santa Margalida defineix Baltasar Calafat així:

"Fué un varon de raro ingenio casi instruido en todas las ciencias, dotado de una memoria singular, y orador famoso en tanto que queriendo alabar su ingenio de alguno venimos à decir aquel proverbio *tiene cabeza de Calafat*.¹⁰ Erigió con sus dispendios la capilla de las Sagradas reliquias (aunque despues casi del todo demolida la restauró la piadosa devoción de los fieles) y la enriqueció con casi innumerables reliquias. El fué que fomentó en grande manera la devoción del santo Rosario fundando para su cotidiana recitación no cortas espensas. Cortó finalmente la cruel parca con su guadaña el inexorable hilo de su vida el dia 21 abril del año 1735, después de haber legado sus bienes a la iglesia, principalmente a la Catedral habiendo tambien dejado en esta iglesia varias fundaciones para eterno monumento de su piedad y religión. Se ve su retrato en el archivo de la cofradia de San Pedro y San Bernardo y en el oratorio de la Congregación del convento de

5 La citació qualificativa és de Joan Francesc MARCH i Ramon ROSSELLÓ (1981).- *Història de Santa Margalida. De la Prehistòria al segle XVI*. Vol I.- s.c.- Obra patrocinada pel Magnífic Ajuntament de Santa Margalida.

6 Diu al llibre *Enterros, Absoltas, y Acompañas comensant als 28 janer 1732 fins als 23 maig 1750*.- Signatura de l'Arxiu Diocesà de Mallorca: I / 129 - D / 1732-50, ff. 78-80: "Als 22 abril 1735 anà la Comunidad per fer absolta a casa del Sr. Dn. Baltasar Calafat per anima del dit Dn y al dia 23 li cantà la Comunidad un offici conventual ab 8 atxes". Al marge esquerre diu: " Offici Dept. 2 may 1735", i al marge dret: "L'absolta de franc. 2 Ll[iures] 7 [sous]".

7 Joaquim M. BOVER a la *Biblioteca d'escriptors baleares* dona notícia del *Discurso que pronunció en Roma en el acto de recibir la borla de doctor teólogo* i que l'historiador i crític literari Josep Barberi Santceloni (1766-1826) el té com un model de bon llatí i diu que l'original és conserva a la biblioteca dels Caputxins.

8 Vegeu l'apartat "L'obra religiosa" l'anàlisi de Baltasar CALAFAT (1730): *El llanto de David en la muerte de su querido Jonathas*.- Palma.- Impr. del Real convent de Sant Domingo

9 Vegeu els comentaris a aquesta obra que feim a l'apartat "L'obra literària i històrica".

10 No hem trobat aquesta expressió ni al DCVB d'Alcover-Moll ni a Marian AGUILÓ I FUSTER (1916): *Diccionari Aguiló*.- Barcelona.- Institut d'Estudis Catalans. En canvi el sr. Miquel Dalmau Flo, de 76 anys, i la seva esposa donya Maria Abraham, mestre d'escola, em digueren que no la sentien d'ençà que eren al-lots i que volia dir "ser molt llest, ser intel·ligent". Quedi constància, dones, de la pervivència, encara que precària, d'aquesta expressió.

Dominicos de Palma, del cual habia sido el principal restaurador".¹¹

Sabem, també pel mateix Verger, que entre els anys 1730 i 1740 va promoure una altra fundació dels pares caputxins a son Bal-let, a la mateixa vila de Santa Margalida. Dia 6 de juny de 1699 va ocórrer un episodi ben conegut i que palesa el tarannà "marrell" de Calafat, aquest era el nom amb què popularment es coneixien els antilul-listes als segles XVIII i XIX;. El cas fou que va desaparèixer de la bassina on es dipositaven les almoines per al sosteniment de l'escola una imatge de Ramon Llull de l'aula de la Càtedra de Teologia Lul·liana de la Universitat Literària. Dia 12 fou trobada pel llicenciat Francesc Sastre feta trossos a la mateixa porta de la Universitat i arrabassats els rajos que decoraven la corona, que foren trobats el mateix dia al convent de Sant Francesc devora la cel·la del lector Jaume Capdebou, catedràtic de Filosofia Lul·liana. Malgrat que ni les investigacions dels senyors jurats ni de l'arquebisbe-bisbe Don Pedro de Alagon no arribaren a cap resultat precís, dia 3 de juliol, el vicari general Onofre Morrelles va condemnar Baltasar Calafat a sis mesos de desterrament de Palma, sense que pogués exilar-se a la seva casa pairal a Santa Margalida, més cent lliures de multa per costejar una llàntia d'argent, amb la finalitat de penjar-la davant la tomba del beat.¹² De fet, no es pogueren provar les acusacions, però sabem que Calafat, dins la presó estant, va cremar una estampa de Llull.¹³ Arran d'aquests fets, els senyors jurats de la Universitat Literària encomanaren al jesuïta Jaume Custurer l'escriptura de les *Disertaciones históricas del culto inmemorial del B. Raymundo Lulio*¹⁴ com a acte de desgreuge, on compilà nombrosos documents de tota mena en favor del beat.

Aquest fet degué tenir molta repercusió a la societat illenca, ja que es va fer una festa en desgreuge de Ramon Llull els dies 8 i 9 d'agost, en la qual s'engalanaren i es penjaren alimares als carrers de Palma. Fins i tot, tingué ressò fora de Ciutat, ja que el

11 Vegeu Joan VERGER (1884).- *Breve historia de la villa de Santa Margarita*.- Palma.- Imprenta de Felipe Guasp y Vicens.- Pp 122-124.

A la rectoria del poble de Santa Margalida hi ha exposat un retrat de Baltasar Calafat amb la següent inscripció: "Vº Rº de d Baltasar Calafat Danús natural de la villa de Sta. Margarita Sr. en artes y graduado en teologia en Roma. Benefº de las yglesias, catedral y parro. de Söller; procurador maior de la Cofra. de S. Ped. y s. Brdº obrador el elocuente de su época, escritor erudito y examinador inodal de este Obispado. Murió día 24 [sic] de abril de 1735. Edad 52 años".

12 Jaime LLADÓ Y FERRAGUT (1973).- *Historia del Estudi General Luliano y de la Real y Pontificia Universidad Literaria de Mallorca*.-Palma.- Cort. Sobretot és interessant l'apèndix 6 que transcriu amb detall els fets així com consten al llibre de determinacions del Gran i General Consell. Vegeu, també, Lorenzo PÉREZ (1986).- " Datos sobre el antilulismo del dominico Fray Martín Serra (†1715)".- In *Homenaje a D. Jesús García Pastor*.- Palma.- Conselleria d'Educació i Cultura. Govern Balear. I, també, del mateix autor (1960).- "Los fondos manuscritos lulianos de Mallorca".- In *Estudios lulianos*, núm 4. A la p. 333 trobam la sentència: "910.- (25). 3 julio 1700. Onofre Morrelles, Vicario general del Obispado de Mallorca, condena a Baltasar Calafat, acólito, a pagar a sus expensas una lámpara de plata para la capilla del Beato a causa de las injurias que infirió a Ramón Llull. Copia certificada por Antonio Servera día 23 de agosto de 1777".

13 En dóna extensa notícia Álvaro CAMPANER -*Cronicon mayoricense*- Palma de Mallorca.- Edit. Luís Ripoll i Ajuntament de Palma.- Pp. 449-450.

14 Sobre aquest afer vegeu, també, Miquel BATLLORI (1983).- "Lul·lisme i Antilul·lisme entre els segles XVII i XVIII".- In *Orientacions i recerques. Segles XII-XX*.- Abadia de Montserrat.- Curial Edicions Catalanes i Publicacions de l'Abadia de Montserrat.- Textos i Estudis de Cultura Catalana ; 7.

La referència del llibre és Jaume CUSTURER (1700).- *Disertaciones históricas del culto inmemorial del B. Raymundo Lulio Dr. iluminado y mártir, y de la inmunidad de censuras que goza su doctrina, con un apendiz de su vida*.- Mallorca.- Imp. de Miguel Capó. Aquest llibre el comenta i en dóna més informació Joaquim M. Bover a la *Biblioteca d'escriptors balears*.

Llibre de Registres Reials (Arxiu Municipal de Felanitx) recull la següent inscripció de dia 17 de juny de 1699.¹⁵

"Fonc presentada orde de Sa Il·lm. de la inopinada, impia i execrable acció feta contra la figura o imatge de l'Il·luminat Dr. i màrtir el Beat Ramon Llull, i aquella publicada per los llocs acostumants de la present vila per medi de Gabriel Palau corredor".

Al marge d'aquest incident, amb tota probabilitat la faceta per la qual Calafat rebé els majors elogis dels seus coetanis fou en la d'orador. Sobre la seva expressió oratòria, el jesuïta campaner Bartomeu Antoni Fullana (1668-s. XVIII) diu que era " arreglada al methodo predicatorio, su erudita, y no afectada eloqüencia, su natural, y no fingida pronunciacion, y gesto, su directo, y substancial discurso, su bien seguida formalidad de textos...".¹⁶

Una altre mostra que ens ha pervingut és aquest text manuscrit que es guarda a la Biblioteca Pública de Mallorca:¹⁷

"...dió el concentimiento [sic] el Prelado luego discurrieron de valerse del orador de más nombre de este Reyno que de repente pudiesse [sic] desempeñar los que havían [sic] tomado el empeño y que fue el M. R. Sr. Dr. Baltasar Calafat sujeto tan conocido que basta haver-lo nombrado para dar a entender q[ue] lo q[ue] muchos de primera graduation no huvieran echo en muy dilatado tiempo..."

Per la seva banda, el jurista, polític i escriptor Miquel Ignasi Malonda (s. XVII-1736), doctor en Sagrada Teologia i en ambdós Drets, en un escrit a mena de pròleg de l'obra de Calafat *Milicia de Jesuchristo* elogia, també, la seva llengua eloqüent alhora que ens confirma que Calafat era un predicador d'èxit. Les notícies sobre les prèdiques que feu són relativament nombroses. Vegem-les en ordre cronològic.

El primer sermó, i l'últim que ens ha arribat escrit, és *El llanto de David*; es tracta d'un episodi pronunciat l'any 1706 i al qual ens referim més extensament a l'apartat "L'obra religiosa".

Baltasar Calafat fou una persona prou relacionada amb el poble de Felanitx. Dia 24 d'agost de 1716, fou convidat a predicar a l'esmentada vila en motiu del trasllat de la imatge de la Mare de Déu:

¹⁵ Vegeu Pere XAMENA (1976).- *Any enrera. Segle XVII. II part.*- Felanitx.- Separata del setmanari *Felanitx*.

¹⁶ Vegeu (1730).-*Expresiones fúnebres con que el Real Convento de Predicadores de la Ciudad de Palma de Mallorca explicó su sentimiento en la muerte de sus dos insígenes dominicanos héroes el beatísimo P. Benedicto XIII....*- Mallorca.- [Imprès] En el Rl. Convento de Sto. Domingo.

¹⁷ Es tracta del manuscrit 323 de l'esmentada biblioteca.

" Acabades les obres fins a la tercera volta, se feu la translació de la Mare de Déu a l'altar principal en la nova església els 23 i 24 agost de 1716. Predicà el primer dia a l'ofici major, lo R. P. Fr. Jaume Balle agustinià [sic] i el segon lo Rnt. Baltasar Calafat doctor en Teologia".¹⁸

Dotze anys més tard, el 27 d'agost de 1728, amb motiu de l'acabament de les obres d'ampliació de la capella de Roser a Felanitx, Calafat fou requerit novament: *...se fe una solemne festa, hi vingué la música de la Catedral, oficià el citat Vicari General [es tracta de Gabriel Sala], predicà el Dr. Baltasar Calafat y feren d'oferta cent trenta quatre lliures, deu sous, contant hi dues dobles de vint que hi posaren los padrins*.¹⁹

Al llibre *Demostraciones devotas y afectuosas con que en la recuperación de la importante plaza de Oran manifestó su pio y leal ánimo la fidelíssima ciudad de Palma y sus Nobles Patricios*²⁰ Calafat fa la relació d'actes i festes que es feren a Ciutat amb el motiu esmentat, entre les quals hi ha la prèdica que feu a la Confraria i Hospital de Sant Pere dia 29 de juny de 1732 davant més de cent cinquanta sacerdots "que siguieron con mucha devoción las preces predicatorias contra paganos".²¹ Segons Joaquim M. Bover a la seva *Biblioteca d'escriptors baleares* aquesta prèdica es va publicar amb el títol *Sermon predicado en la iglesia de S. Pedro de los Pescadores el dia 29 de junio de 1732 en la fiesta celebrada con motivo de la recuperación de la plaza de Orán*²² però que no hem pogut consultar fins al moment cap exemplar. En aquestes festes predicà el matí de dia 25 de juliol a la capella de Santa Anna, al palau de l'Almudaina, la qual cosa ens dóna una idea aproximada de l'important paper que degué tenir Calafat a la Mallorca del primer terç del segle XVIII. Així mateix, l'horabaixa del mateix dia feu un nou sermó a l'església i hospital de sant Pere en el qual lloà novament el desembarcament i presa d'Orà.

L'obra literària i històrica.

Joaquim M. Bover dóna notícia d'una poesia, que desconexem per complet, en commemoració del naixement d'un fill del baró de Banyalbufar; en canvi, sí que ens ha arribat un poema que va compondre pocs anys abans de morir i que duu per títol "*Descripció de Bañalbufar*" feta als 13 setembre de 1731. Son autor el dr. Calafat".²³ El poema es troba dins el ms 593 de les *Recreaciones eruditas de Bonaventura Serra Ferragut*; es tracta d'un conjunt de catorze volums manuscrits conservats a la Biblioteca Pública de Mallorca, del segle XVIII. Coneixem també una altra còpia manuscrita datada l'any 1818 que duu per títol "Elogis des vi de Bañalbufar" que hem trobat al ms 51 (ff. 21r-22v) del Fons Estanislau de K. Aguiló, conservat a la Societat Arqueològica Lul·liana, l'autor del qual és Antoni Furió. I encara sabem d'un tercer manuscrit copiat

18 Sobre aquesta notícia, vegeu Miquel BORDOY (1920): *Història de la ciutat de Felanitx* (4 vols.)- Estampa felanitxera d'En Bartomeu Reus. En especial el tom II, pp. 154-155 i el document XXIX, p. 246.

19 Op. cit. Miquel Bordoy (1920), pp. 68-69.

20 Vegeu *infra* el comentari d'aquesta obra que Joaquim M. Bover atribueix a Baltasar Calafat.

21 Op. cit. p. 4.

22 La referència que dóna Bover és: Palma.- Impr. de la viuda Guasp, en dicho año. 4º de 23 pàgs.

23 Vàrem editar aquest poema a l'article "Elogis des vi de Bañalbufar": un poema divuitesc sobre un mite bàquic de la serra de Tramuntana".- In AA VV.- *La serra de Tramuntana, natura i cultura*.- Palma.- Edit. Moll. (En premsa).

per Lluís de Vilafranca, que el va incloure a les anomenades *Miscel·lànies Vilafranca*,²⁴ tom VI, foli 665, amb el títol "Elogi del vi de Bañalbufar, del Dr. Baltazar Calafat, Pre".

El poema està format per quinze estrofes de vuit versos que segueixen regularment aquesta estructura: 3- 5a 5a 5b 3- 5c 5c 5b, el darrer dels quals sempre es repeteix. Els temes del poema són lloar les bel·leses paisagístiques del poble de Banyalbufar i alhora fer un elogi de la seva malvasia; aquest és un vi fi, olorós i dolç, considerat un excel·lent vi de postres que s'elabora a partir del raïm del mateix nom, de grans grossos, tendres i ovoïdes, molt dolç i fragant. La malvasia es conrea a la península ibèrica, Grècia, Occitània i el sud d'Itàlia. Al segle XVIII era important la producció per a l'exportació a Amèrica que feien a Sitges, aspecte aquest que curiosament el nostre poema recull. Sembla que el seu nom prové del port del Peloponès de Monembasia, que els venecians anomenaven Napoli di Malvasia.

El vi i el beure foren objecte de nombrosos poemes de caire irònic-burlesc, generalment tinguts per anònims. Entre els que coneixem volem citar el poema conegut amb el títol "Breu i sustancial notícia de los enormes delictas de un famosísim gat del convent de sant Domingo sentenciat a mort sens apel·lació" del polifacètic dominic Albert Burguny i Castelló (1707-1770), autor també de la *Comèdia famosa del gloriós sant Caietano*,²⁵ on juga amb la polisèmia del mot "gat". Menys conegut i d'autor anònim és el poema " Exèquias a los vocals de la Junta de Bumetas",²⁶ es tracta d'un poema extens de trenta-una estrofes de deu versos que ironitza sobre el beure. Segons el DCVB un "bumeta" és una persona que fa excessos en beure vi i altres begudes alcohòliques. I, finalment, és obligat citar els versos més reeixits que coneixem d'aquest temps i d'aquest tema i que gaudiren de molta popularitat, és el *Poema satíric contra el vici i mala costum de beure*, de Guillem Roca i Reus (1793-1852), editat per Jaume Vidal Alcover.²⁷

Josep Barberi Santceloni ens assegura que Baltasar Calafat va escriure també poemes en grec i en hebreu, llengües que coneixia, però sense citar els títols. Així, al que fins ara hem dit de la poesia de Calafat, només hi podem afegir el poema en llatí, l'únic que pogué trobar del nostre autor Joaquim M. Bover²⁸ i que transcriu a la *Biblioteca de escriptors baleares*, que ve encapçalat a mode de títol per "Anagramma purum", i davall "Jonas, Pyra Psaltes Dei dono charus". Aquest poema encapçala el llibre de Isidoro Alfonso de Castaneyra *De sensibus et clavibus sacrae*, imprès a Roma l'any 1707, recordem que en aquests anys Calafat feia el seu doctorat en aquesta ciutat. El tema del poema és la lloança apològica de Castaneyra en les seves qualitats com a teòleg.

²⁴ La descripció del volum és: 150x205 mm, 323 pàgines numerades + 178 folis sense numerar. Duu un full de guarda amb l'escut en sec de la llibreria del marquès de Vivot.

²⁵ Sobre aquest autor i la seva obra literària vegeu A. BURGUNY I CASTELLÓ.- *Teatre i poesia*.- Edició a cura de Ramon Díaz i Villalonga. (En premsa).

²⁶ Conservat a la Biblioteca Pública de Mallorca I-117, folis 207r-219v.

²⁷ La referència bibliogràfica és : Guillem ROCA I REUS (1973).- *Poema satíric contra el vici i mala costum de beure*.- Palma.- Moll.- Les Illes d'Or ; 106.- Edició a cura de Jaume Vidal Alcover.

²⁸ Op. cit. p.138.

A més dels seus escrits de caire religiós i històric que veurem més envant i dels poemes que hem comentat, la seva obra literària més consistent és la *Comèdia de sancta Rossa del Perú* que es conserva en un únic manuscrit a la Biblioteca Pública de Mallorca amb la signatura 932. Es tracta d'un manuscrit de 65 folis del segle XVIII, les mides del qual són 220x160 mm. Té un total de 3.062 versos.

Com a comentari general a l'obra, cal dir que es tracta d'una comèdia molt extensa, amb llargs passatges de caire teològic que fan feixuga l'obra.

L'obra està dividida en tres jornades, al gust de l'època, de la següent manera:

La 1a jornada ocupa els folis 1r a 19v:

Comença: MÚS[ICA]. *Si és entre las flors, la reyna.*

Acaba : ROSA *Que ell mirerà per se esposa.*

La 2a jornada ocupa els folis 19v a 42r:

Comença: D[O]N JUA[N]. *Ja del fogós insendi que me [abraza.*

Acaba : BOD[IGO]. *Anem que el vi tot me serca.*

La 3a jornada ocupa els folis 42v a 65v:

Comença: BODIGO. *La carabassa he buscada.*

Acaba : TOTS. *Visca s[an]ta Rosa, viva!*

Aquesta obra pertany al corpus de teatre hagiogràfic de filiació barroca que es va produir a Mallorca al voltant del segle XVIII; hem establert l'any de partença el 1702 en què s'escriví la *Comèdia del beato Remon* [sic] Llull²⁹, d'autor anònim, i l'any 1864 en què Joan Bartomeu Bosch i Sureda escriví *Sant Antoni Abat*.³⁰ Aquest gènere gaudí d'una gran popularitat, fet que ho demostra les vint-i-tres obres diferents que hem inventariat, les nombroses representacions tant a pobles com a Palma que se'n feren i la procedència social i cultural ben diferent dels autors que coneixem.³¹

Contra el que pugui parèixer, la devoció i la literatura en llaor d'aquesta santa no és gens aliena a Mallorca. El mateix Calafat al seu llibre *Milicia de Jesuchristo*³² la inclou en una relació de sant i santes que la Tercera Orde dels dominics té especial devoció. Al seu torn, el també dominic mallorquí Vicenç Pons va deixar manuscrits un gruix de

29 El títol complet és *Comèdia del beato Remon* [sic] Llull, *d[octo]r il·luminat y màrtir de Jesuchrist* [sic], *nòstron patrício*, que es conserva a la Societat Arqueològica Lul·liana, Fons Jeroni Rosselló, còdex núm. 5, folis 89-162.

30 El teatre català d'aquest autor fou editat per Joan Mas i Vives a Joan Bartomeu BOSCH I SUREDA (1987).- *Sant Antoni. Santa Margalida. Les pastorettes*.- Manacor.- Caixa de Balears i Foment de la Cultura de Manacor.- Tià de sa Real; 33.

31 Aquest teatre del XVIII fou l'objecte de la nostra tesi doctoral; el seu contingut bàsic l'hem publicat en dos articles complementaris titulats "El teatre hagiogràfic a Mallorca entom del segle XVIII (1702-1864) I i II". En premsa.

32. Op. cit. Pp. 74-75.

poesies i sermons en un còdex que es conserva a la Biblioteca Pública de Mallorca³³ on en el foli 117 comença un aplec de poesies amb el títol general "En las fiestas de la beatificación de la gloriosa beata Rosa Peruana celebradas en este convento a 24 de agosto día de san Bartolomé (en cuya vigilia murió la santa) Año 1669...". La majoria són en espanyol, però també n'hi ha en català i en llatí. Aquestes festes que es realitzaren al convent de sant Domingo, de Palma, les recull Álvaro Campaner al seu *Cronicon mayoricense*³⁴. La tradició literària i teatral sobre santa Rosa arriba a Àngel Guimerà amb una peça escenificada en tres actes titulada *Rosa de Lima*³⁵.

A grans trets, la comèdia de Baltasar Calafat escenifica els tòpics de la vida de la santa, que bàsicament són aquests: el seu nom original era Isabel, però de nina fou anomenada Rosa com a metàfora de la seva bellesa; era filla del portorriqueny Gaspar de Flores que surt com a personatge del drama; passa tota la seva vida reclosa a casa seva, i, segons conten els seus biògrafs, gaudí de l'èxtasi.

La primera jornada de l'obra és purament de plantejament: se'ns fa palesa la puresa espiritual de Rosa i la pretensió de don Juan de casar-se amb ella; paral·lelament, s'estableix una pugna entre el dimoni i l'àngel per aconseguir Rosa, que, finalment, rebutja aquest casament. A la segona jornada, Gaspar de Flores està preocupat per la vida religiosa i disciplinada de la seva filla, es produeix una discussió de caire teològic entre Gonzalo i Rosa; acaba la jornada amb una temptació fallida del dimoni. La tercera jornada s'inicia amb l'aparició de Jesús que, mitjançant un joc, anuncia els dolors que patirà Rosa; el dimoni convenç don Juan perquè mati Gaspar de Flores però Rosa s'hi interposa i, per acabar l'obra, la santa s'encomana a Déu.

Planteja, com és un tòpic al teatre hagiogràfic, el tema del personatge de bona posició social i econòmica que vol casar-se amb la santa.³⁶ Aquest paper recau sobre don Juan de Toledo, que ha emparaulat amb Gaspar de Flores, el seu pare, el casament; però Rosa li diu que té un amant. Arran d'aquesta situació, entra en joc el tema de l'honor de don Juan que el mena a fer un pacte amb el dimoni: aquest li dirà qui és l'amant de Rosa a canvi de la seva ànima.

El tòpic literari de la venda de l'ànima al diable, d'origen grec, és conegut a l'edat Mijana com la llegenda de Teòfil; fou posat en escena per l'escriptor xampanyès Rutebeuf l'any 1265 al seu *Miracle de Théophile*.³⁷ A més de l'Arcipreste de Hita que va incloure aquest tema al seu *Libro del buen amor*, els precedents tant cronològics com de gènere més pròxims a Baltasar Calafat són Lope de Vega amb la seva obra *La gran columna fogosa*, on el criat firma el pacte amb el diable per aconseguir els amors

33. Biblioteca Pública de Mallorca, ms. 307: Vicente PONS (ord. pred.). [Poesías]. II. (del mismo) [Sermones]. III [Antología poética sacro-profana por Fr. Vicente Pons]. Palma de Mallorca. 1630. Enq. fusta i perg. Procedent del convent de sant Domingo, de Palma.

34. Op. cit. Álvaro Campaner (1984)

35. Vegeu Anna VÁZQUEZ (1981).- *Catàleg de manuscrits del teatre en català de l'Institut del Teatre*.- Barcelona.- Generalitat de Catalunya.

36. Aquest tema el trobam també a la *Comèdia de s[an]ta Bàrbara* (Biblioteca Pública de Mallorca, ms. 942) i a la *Comèdia de s[an]ta Àgata* (Biblioteca Pública de Mallorca, ms. 1114).

37. Rutebeuf, joglar i trobador xampanyès del segle XIII, es pot datar la seva producció entre 1245 i 1285. A més del *Miracle de Théophile*, va escriure poemes satírics, al·legòrics i lírics, així com una branca del *Roman de Renart* dita *Renart le Bestourné*. (GEC). Teòfil és un clergue ambiciós que ven la seva ànima al diable a canvi de béns materials. És salvat gràcies a la intervenció de la Verge que lluita amb els poders de l'infern fins a recobrar la carta en la qual Teòfil havia signat el pacte.

d'una criada³⁸ i *El màgic prodigioso* de Calderon de la Barca on Cipriano ven la seva ànima a canvi que el dimoni li ensenyi màgia per aconseguir els amors de Justina.³⁹ De fet, però, qui recollí aquesta herència i la convertí en autèntic mite fou Goethe al seu *Faust*. Al corpus de teatre hagiogràfic mallorquí que hem descrit abans aquest mite el trobam també a la *Comèdia famosa: La perla de Inglaterra i pelegrina de Ungria* i a la *Comèdia de s[an]t Antoni de Viana*, de Sebastià Gelabert "Tià de sa Real".⁴⁰

Cal fer, però, algunes consideracions entorn de l'autoria d'aquesta peça dramàtica, tema, aquest, que planteja com hem exposat altres vegades nombroses dificultats, sobretot d'atribució.⁴¹ Sense cap mena de dubte, Baltasar Calafat, quan va compondre la seva obra, coneixia i, fins i tot, tenia davant seu la comèdia espanyola d'Agustín de Moreto dedicada a aquesta santa. D'aquesta peça coneixem dues edicions diferents publicades al darrer terç del segle XVIII.⁴² L'editada l'any 1671 té la particularitat d'incloure, també, Pedro Francisco Lanini com a coautor amb aquesta inscripció just davall el títol de l'obra: "Las dos jornadas de Don Agustín Moreto (que fueron las ultimas que escribió en el discurso de su vida.) Acabola Don Pedro Francisco Lanini i Sagredo."⁴³

Tampoc no ens ha sobtat la influència dels autors barrocs espanyols en la literatura catalana d'aquests segles. Ultra les consideracions de caire històric i social arran del Decret de Nova Planta, des de la perspectiva bibliòfila, una de les biblioteques més importants de la Mallorca dels segles XVII i XVIII fou la de la família Basa, que fou usada per la intel·lectualitat, borbònica i influent, tant civil com eclesiàstica de l'època. Pel registre de préstecs sabem que els llibres més sol·licitats foren els del "Siglo de Oro" i en concret les obres de Calderón de la Barca.⁴⁴

38 Cf. Martí de RIQUER i José M. VALVERDE (1984).- "*Teatro del Siglo de Oro*".- In *Historia de la literatura Universal*. (10 vols).- Barcelona.- Planeta.

39 Cf. RIQUER i VALVERDE op. cit. i també Francisco RUÍZ RAMON (1986).- Calderon de la Barca "Tres dramas católicos".- In *Historia del teatro español. (Desde sus orígenes hasta 1900)*.- Madrid.- Cátedra.- Crítica y Estudios literarios.

40 Tenim dues obres diferents referides a santa Isabel, les dues conservades a la Biblioteca Pública de Mallorca, manuscrits nùms. 933 i 1109. L'obra de sant Antoni s'ha conservat en un únic manuscrit dins les Miscel·lànies Pascual, vol VI, ff. 451-482.

41 Sobre el tema de l'autoria vegeu el capítol "El marc legal" a Joan MAS I VIVES (1986).- *El teatre a Mallorca a l'època romàntica*.- Barcelona.- Curial Edicions Catalanes i Publicacions de l'Abadia de Montserrat.- Textos i estudis de cultura catalana ; 13. I també l'apartat "L'autor i el problema de l'autoria" a Ramon DÍAZ I VILLALONGA (1992).- *El teatre hagiogràfic a Mallorca entorn del segle XVIII (1702-1864)*.- UIB. Tesi doctoral inèdita.

42 L'edició més antiga és inclosa en un volum antològic que arreplega obres de distints autors menors (Bautista Diamante, Francisco de Cañizares, etc.): MORETO, Agustín ; LANINI Y SAGREDO, Pedro Francisco (1671).- *Comedia famosa. Santa Rosa del Perú*.- In *Parte treinta y seis. Comedias escritas por los mejores ingenios de España*.- Madrid.- Ed. Joseph Fernández de Buendia.- pp. (1-44). L'altra edició que coneixem és: MORETO, Agustín (1676).- *Comedia famosa. Sta. Rosa del Perú*.- In *Segunda parte de las comedias de don Agustín Moreto*.- Valencia.- Imprenta de Benito Macè.- pp. (45-88).

43 Sobre aquesta obra de Moreto i la seva obra en general, cal consultar: s.a. (1950).- *Biblioteca de autores españoles, desde la formación del lenguaje hasta nuestros días. Comedias escogidas de D. Agustín Moreto y Cabaña*.- Madrid.- Real Academia Española.- Coleccionadas e ilustradas por don Luis Fernández-Guerra y Orbe.

44 En aquest sentit, és interessant l'article de Jesús GARCÍA MARÍN (1989).- "La biblioteca de Buenaventura Serra (1728-1784) i otras bibliotecas del XVIII mallorquí" In *Estudios baleàrics. (nùms 29-30) La cultura mallorquina des de l'Edat Mitjana fins al segle XX. Homenatge al pare Miquel Bailori*.- Palma.- Conselleria de Cultura, Educació i Esports. Govern Balear.

La comparació dels textos de Moreto i Calafat ens duu a constatar que, de fet, es tracta de la mateixa peça, i que la versió catalana es basa en l'obra espanyola, tot i que incorpora canvis de text, d'escenes i de personatges. Cal dir que els plagis d'aquesta mena són habituals dins la història de la literatura i no han de tenir en absolut la consideració que tendrien avui en dia. En major o menor mesura, autors com Shakespeare, Turmeda o Molière, per citar exemples ben diferents, s'han basat en altres autors a l'hora d'escriure obres seves. Si bé, en el nostre cas, Baltasar Calafat manlleua l'obra a Agustín de Moreto, aquest al seu torn les plagiava d'altres autors, com ens ho fa veure Jerónimo de Cáncer -secretari de l'Academia Castellana- al seu *Vejamen*, on conta l'anecdota que quan va trobar Moreto plagiant obres antigues li va recriminar la seva manca d'inventiva; aquest, irat, li respongué que "...en estas comedias viejas / he hallado una brava mina".⁴⁵

En general, el text -la línia argumental i la trama- són iguals; ara bé no cal considerar la versió de Calafat com una simple traducció literal de la comèdia de Moreto sinó que ens trobam amb un text volgutament elaborat on constantment introdueix canvis de frases, d'expressions i de rimes al gust de la sensibilitat de l'auditori i de la llengua catalana. Com també era habitual a l'època -només cal recordar a tall d'exemple l'ampliació de passatges que el menorquí Miquel Pons i Pomar a la seva versió feta entre 1836 i 1840 de l'obra mallorquina de l'any 1807 *Comèdia de l'invicto màrtir de Christo el gloriós cananeo san[t] Christófol*⁴⁶- Baltasar Calafat fa breus ampliacions i omissions al text; per exemple, quasi al final de l'obra Calafat abreuja la intervenció de l'Àngel Custodi feixugament pietosa als ulls del públic. També trobam fragments, com al final de la segona jornada, que a partir de la mateixa idea, en aquest cas la lloança del Creador i de la seva obra, es construeix una escena completament diferent. O bé el començament de la tercera jornada que a l'obra espanyola surt una nina vestida "...con un manto azul, y con ella todas las mugeres con tunicelas y tocados de virgenes".⁴⁷, i Calafat la comença amb el criat Bodigo damunt l'escenari i una cortina que s'obri i descobreix santa Rosa dormida al seu llit de fusta.

Quant als personatges del drama, la variant més remarcable és que la peça espanyola, al final de la segona jornada, hi ha una escena on surten "quatro mugeres adornadas como ninfas cantando",⁴⁸ es tracta d'uns personatges al·legòrics que representen la Vanitat, la Presumpció, la Lascívia i l'Amor Propi i que tempten Rosa per ordre del Dimoni; mentre que a la peça catalana aquestes dones no apareixen i són substituïdes per dos dimonis.

Pel que fa a la llengua, Calafat introdueix algun localisme a l'obra; valgui d'exemple, l'obra espanyola diu "De un menudillo de vaca" mentre que Calafat transforma el vers en "De pells de se [sic] Calatrava". Aquest és un recurs habitual, també usat per altres escriptors del XVIII com Albert Burguny a la seva *Comèdia famosa del gloriós s[an]t*

45 Cf. Francisco RUÍZ RAMON (1986) Op. cit. p.266. I també MORETO (1922).- *Teatro*.- Madrid.- Ediciones de "La Lectura".- Edición y notas de Narciso Alonso Cortés.- Pp. 16 i ss.

46 L'obra mallorquina de la comèdia de sant Cristófol es conserva a la Biblioteca Pública de Mallorca amb la signatura 689; mentre que la menorquina la conserva en propietat el senyor Antoni-Joan Pons.

47 Op. cit. p.29.

48 Op. cit. 26.

*Caietano*⁴⁹ que introdueix productes del camp mallorquí com les figures de Valldemossa, el vi de Pollença i hi introdueix topònims autòctons com el Camp de la Llana, de Palma. De la mateixa manera que inclou localismes pròxims a l'auditori, n'elimina de forasters, allunyats del públic; és el cas d'uns versos en els quals Bodigo compara l'infern amb una taverna de Madrid⁵⁰. Baltasar Calafat inclou, també, nombroses llatinades⁵¹ posades en boca del criat graciós Bodigo, absents, en general, a l'obra de Moreto. Tant els localismes com les llatinades són un recurs literari hilarant usat al teatre hagiogràfic que, posats en boca dels personatges graciosos, tenen la intenció d'acostar l'obra al públic i cercar la seva complicitat mitjançant la rialla, com a contrapès a la solemnitat hieràtica dels altres personatges, i en particular del sant.

Hem dit, en parlar de la vida de Baltasar Calafat, que fou deixeble del també dominic i defensor aferrissat de l'arxiduc Carles d'Àustria Tomàs Barceló (†1723) a la seva càtedra de retòrica de l'Estudi General de Mallorca. D'aquest professor ens ha arribat l'obra de finals del XVII titulada *Arte de poesía castellana en donde se dan reglas y preceptos para componer qualquier género de verso en castellano*,⁵² encara que com el mateix Barceló escriu al "Preàmbulo", l'*Arte* serveix per a la llengua catalana: "...pondremos brevemente en este tratado las reglas necesarias para componer todo género de poesía en dichas dos lenguas".⁵³ Aquesta declaració, però, és un foc d'encenalls que no s'avé amb el contingut i amb la consideració de les dues llengües, ja que els pocs exemples que hi ha en català són subsidiaris de l'exposició retòrica i exemplificació que en fa en espanyol.

Segons sembla, el volum original d'aquesta obra s'ha perdut o és celat en mans privades; ens ha pervingut, però, tres volums miscel·lanis amb les signatures de manuscrit 476, 477 i 478⁵⁴ conservats a la Biblioteca Pública de Mallorca, on va arribar part del fons del convent dels dominics de Palma després de la desamortització de Mendizabal amb les lleis de 1836 i 1837. De tots tres, el 478, datat en els anys 1696-1697, és signat per Baltasar Calafat, dels altres dos en desconexem els autors. El dubte rau a saber si aquest manuscrit eren els apunts personals de Calafat de les classes de retòrica que impartia el professor Tomàs Barceló, o bé es tracta simplement d'un volum copiat. Carme Simó, al seu estudi abans citat de l'obra, creu que el fet que entre els manuscrits hi hagi diferències en els exemples així com en la inclusió d'expressions populars properes a la llengua oral col·loquial, fa que es decanti per la hipòtesi que estam davant dels apunts escolars de Baltasar Calafat.

49 El manuscrit es guarda a la Biblioteca de l'Abadia de Montserrat amb el núm 85, pertany al Fons Ayamans núm 4097. Vegeu OLIVAR, Alexandre (1977).- *Catàleg dels manuscrits de la Biblioteca de l'Abadia de Montserrat*.- Monestir de Montserrat.- Publicacions de l'Abadia de Montserrat.- Scripta et Documenta ; 25. I també Albert BURGUNY, op. cit. a la nota 25.

50 Op. cit. p.42.

51 Sobre les "llatinades" com a recurs humorístic, vegeu l'aportació a l'apartat "La paròdia idiomàtica i el joc verbal" d'Antoni SERRÀ CAMPINS (1987).- *El teatre burlesc mallorquí, 1701-1850*.- Barcelona.- Curial Edicions Catalanes i Publicacions de l'Abadia de Montserrat.- Textos i Estudis de Cultura Catalana; 15.

52 Sobre aquest *Arte de poesía castellana* i altres consideracions de la retòrica barroca, vegeu Carme SIMÓ (1981).- "Notes sobre l' *Arte de poesia castellana* de Tomàs Barceló".- In *Affar*, núm. 1.- Publicacions dels Departaments de Llengua i Literatura Catalanes. Universitat de Palma de Mallorca.- (129-133) pp.

53 Op. cit. p. 127.

54 Vegeu Jesús GARCÍA PASTOR i María MARSÁ (1989).- *Inventario de los manuscritos de la Biblioteca Pública del Estado en Mallorca*.- Madrid.- Centro de Coordinación Bibliotecaria. Ministerio de Cultura.

A Baltasar Calafat també se li atribueix una obra mai no publicada on refeia la història de Santa Margalida, el seu poble natal. A finals del segle passat, Joan Verger a la seva *Breve historia de la villa de Santa Margarita*⁵⁵ diu:

"En algunos manuscritos privados que he visto y leído, cuyo autor fué el Dr. E. Baltazar Calafat i Danús aparece que este pueblo de Santa Margarita se llamaba no de Muro sino de Moro, tomando la derivación del moro que habitaba la gruta, en donde sucedió la maravillosa invención de la figura de santa Margarita..."

Per la seva banda, Joaquim M. Bover⁵⁶ cita com a una obra de Calafat la *Disertación histórica de la villa de Santa Margarita en el reino de Mallorca*. Bover mai no degué veure aquesta obra, sinó que extreu la citació de Verger com un dels materials que li serviren per escriure la seva història del poble *supra* citada. El mateix Bover dóna com a una obra diferent el *Discurso que pronunció en Roma en el acto de recibir la borla de doctor teólogo*. Bover tampoc no va veure mai aquest discurs, sinó que el cita a través de les paraules de Josep Barberi Santceloni que diu que l'original era a la biblioteca dels caputxins.

El punt de dubte sorgeix amb les afirmacions de Joan Francesc March i Ramon Rosselló:⁵⁷

"El Dr. Calafat va estudiar a Roma, fou un gran orador i, entre altres obres, va escriure en llatí un discurs, que va pronunciar a la Ciutat Eterna, el dia que rebé la borla de doctor, titulat "Disertació històrica de la vila de Santa Margalida". Aquest discurs es conservava a l'arxiu dels PP. Teatins amb altres documents relatius a Santa Margalida, després va passar a la família Formiguera i actualment pareix que s'ha perdut."

Un cop més, els avatars històrics no ens permeten treure l'entrellat del discórrer d'aquesta obra, ni tan sols saber amb certesa si es tracta d'una obra o de dues.

L'obra religiosa.

*Milicia de Jeschristo y Tercera Orden de Penitencia de Santo Domingo de Guzman. Origen, confirmación y privilegios, indulgencias, Regla, Constituciones, Ordinaciones, Officios, Exercicios y Santos Particulares de dicha Tercera Orden*⁵⁸ està dedicat a Gabriel Salas i Berga, Vicari General de la Seu i va especialment adreçat, a mode de regla, als seus germans del convent. És a dir, Calafat descriu el conjunt d'ordinacions

55 Op. cit., capítol VI "Porque la villa de Santa Margarita de llama de Muro", p. 41.

56 Op. cit., vol. I, p. 137.

57 Op. cit. p. 11

58 Hem pogut llegir un exemplar a la Biblioteca March, de Palma, El seu peu d'impremta és: [1730].- Palma.- Impr. Vda. Frau.- 13 ff s/n + 443 pàgs + 5 en bl. Enc. perg 155 x 105 mm.

que han de regir la vida i el comportament dels germans dominics. Joaquim M. Bover el té per un llibre molt erudit i, dins el seu gènere, de força interès.⁵⁹

No ens estendrem més del compte amb el seu contingut, simplement deixar constància que el llibre està dividit en tres tractats i, a la vegada, en capítols. El tractat primer parla de la Tercera Orde dels dominics, de la seva història, dels privilegis i dels sants de la devoció de l'orde. El tractat segon conté la regla i la constitució de la Tercera Orde. Finalment, el tractat tercer conté les ordinacions particulars i els oficis dels governants de la Tercera Orde.

*El llanto de David en la muerte de su querido Jonathas*⁶⁰ està inspirat en l'elegia del "Llibre segon" de Samuel (1, 19-27), de l'*Antic Testament*, que canta David sobre Saül i el seu fill Jonatan, morts a la batalla de Gelboè relatat al final del "Llibre primer" (31, 1-12).

L'obra duu per subtítol "Epicedión", que ens dóna idea del gènere literari i de la intencionalitat del sermó, ja que l'"epicedi" és una composició poètica en la qual s'alaba una persona morta. Baltasar Calafat estableix un paral·lelisme entre David i la mort de Saül i Jonatan, perquè, com els personatges bíblics, moriren alhora el papa Benet XIII i el cardenal Agustí Pipia; a ambdós els lloca com a abanderats en la lluita contra els heretges i culpables de l'expansió dels dominics.

Està dividida en dues parts, la "Salutación" on Calafat narra el passatge bíblic abans esmentats i que li serveix d'inspiració. La segona part duu per títol "Introducción"; és força redundant perquè Calafat insisteix en fer un plany de la mort dels dos elegiats i dels paral·lelismes extrets de la *Bíblia*. Ens interessa perquè fa una succinta vida de Pipia que ens revela dades sobre la vida de Calafat. Sabem, per exemple, que el coneix a Roma mentre fa el doctorat l'any 1706. En qualsevol cas, *El llanto de David* ens interessa com a mostra, que ens ha pervingut escrita, de les seves dots oratòries i de la seva formació erudita. És una elegia rica en planys, exclamacions, repeticions intensificadores i d'interpel·lacions a l'auditori pròpies del llenguatge oral o dels textos per ésser llegits, com és aquest cas. Deixam l'anàlisi teològica per a algú més interessat i més preparat sobre el tema.

La crònica apologètica.

Joaquim M. Bover atribueix a Baltasar Calafat l'obra *Demostraciones devotas y afectuosas con que en la recuperación de la importante plaza de Orán manifestó su pío y leal ánimo la fidelíssima ciudad de Palma y sus nobles patricios. Verdadera y*

⁵⁹ Joaquim M. BOVER, op. cit. vol I, p. 137.

⁶⁰ *El llanto de David* és inclòs, amb portada particular, dins el llibre *Expresiones fúnebres con que el Real Convento de Predicadores de la Ciudad de Palma de Mallorca explicó su sentimiento en la muerte de sus dos insignes dominicanos héroes el beatísimo P. Benedicto XIII. Sum. Pontifice y el eminent. d. fr. Augustin Pipia Presb. Card. de Sancta Maria sobre la Minerva y Obispo de Osimo, que murieron en un mismo día 21 de febrero de 1730. Distincta relación de las [sic] funerales exequias y honras póstumas, que en la iglesia de dicho R. Convento se les hizieron, y de los sermones que en ellas se predicaron en los días 25 y 26 de junio del mismo año 1730.*- Mallorca.- En el RI Convento de Sto. Domingo.- 1730. La portada del sermó *El llanto de David* sota el títol diu: "Epicedion con que el RI Cto. de Prd. de Mallica. en las fúnebres exequias que hizo à su hijo el Emin. Obispo Cardinal D. Fr. Augustin Pipia explicó el sentimiento de su muerte".

*suscinta relación de todas las rogativas y fiestas que al referido fin le hizieron en los meses de Junio, Julio y Agosto de 1732;*⁶¹ nosaltres, després de la lectura de l'obra no hem trobat indicis que certifiquin aquesta atribució d'autoria; els nostres dubtes vénen perquè el llibre cita diverses vegades en tercera persona, les prèdiques *supra* ciutades de Calafat. No sabem si és l'estil de Calafat com a cronista, volgudament distanciadador, o bé que ell no fos realment l'autor. D'altra banda, tampoc no tenim cap motiu fefaent per creure que no ho és. Hem de pensar, doncs, que Bover devia disposar d'alguna informació que li permetia atribuir-li l'obra i de la qual nosaltres no disposam o no ens ha pervingut.

Aquest llibre ens permet constatar la importància cabdal que té l'espai urbà en els esdeveniments d'aquests segles. L'estètica barroca promou la festa fastuosa al carrer, tant per motius de caire religiós -seguint el calendari litúrgic, la declaració de la Puríssima Concepció com a patrona de Mallorca l'any 1629, la beatificació de Caterina Thomàs (1792),⁶² etc.- com per celebracions de caire profà. Dins aquest darrer grup cal fer esment de l'efemèride bèl·lica de l'any 1541, quan Mallorca va ésser triat com el lloc de concentració de les esquadres a la fracassada conquesta d'Alger. L'espectacular rebuda féu que els carrers esdevenissin un gran escenari. Per a Mercè Gambús⁶³ "així naixia a Mallorca una nova concepció de la festa, modulada en clau teatral, on tots els integrants es revestien d'un format escènic, destinat a controlar l'excés permès i programat".

Dins aquest context, una de les festes més lluïdes del barroc fou l'ocupació militar d'Orà per part de la monarquia borbònica espanyola. Els actes començaren el 29 de juny de 1732 i acabaren el mes d'agost del mateix any. Les celebracions d'aquesta croada són una exaltació carnavalesca i altisonant al rei Felip V i a l'església catòlica, que hi participà molt activament. Aquest monarca tingué pocs escrúpols en sotmetre l'església a les directrius d'afirmació de l'Estat borbònic; recordem que el papa Climent XI s'havia decantat per l'arxiduc Carles en la Guerra de Successió.⁶⁴

Segons els noticiaris de l'època⁶⁵ aquest fet provocà un allau d'actes festius promoguts pel clero i la noblesa i en els quals participaven els mallorquins que, segons Calafat, "no les cabia en su pecho al ver extendida la Religión Cristiana y otra vez venerada nuestra Santa Fe en la parte de África".⁶⁶ Aquest esclat popular (?), ultra les consideracions de caire religiós, fou degut a què les Illes Balears, a mig camí entre la part oriental de la península i Àfrica, era fustigada per la pirateria musulmana. És sabut que els atacs dels corsaris musulmans, sobretot els succeïts al segle XVI, donaren lloc als simulacres coneguts com les festes de *moros i cristians*, que encara se celebren a Pollença i Sóller.

61 La referència és: B. CALAFAT (1732).- Palma.- Impr. de la viuda de Guasp. 43 pp.

62 El *Cronicon mayoricense* dóna nombrosa informació sobre aquesta mena de festes; aquestes en concret són a les pp. 383-384 i 596 i ss.

63 Vegeu l'interessant article de Mercè GAMBUS (1989).- "La ciutat de Palma com a escenografia festiva en el segle XVII", i també M. Àngels PÉREZ SAMPER.- "Les festes reials a la Catalunya del Barroc"; tots dos in *El barroc català*.- Barcelona.- Edicions dels Quaderns Crema.

64 Cf. Fernando GARCIA DE CORTAZAR - José Manuel GONZALEZ: (1994).- *Breve historia de España*.- Madrid.- Alianza Editorial.

65 Vegeu A. CAMPANER op. cit. pp. 522-523.

66 Op. cit. p.6.

Dèiem que els actes de la conquesta d'Orà foren els propis de l'època i de la seva societat urbana: processons, prèdiques -ja hem vist abans les que féu Calafat-, rogatives, Te Deums, encesa de lluminàries, salves i tocs de campanes, carros triomfals, processons dels gremis, bombes i trons d'artifici, etc.

Per a la literatura són d'especialment interessants els anomenats "carros triomfals" que recorrien, teatralment engalanats, els carrers de la ciutat; des de dalt d'ells es llançaven papers impresos amb poesies en català i espanyol. Reproduïm aquestes dues, de més valor històric que literari, com a mostra de la qualitat de croada que tingué la guerra d'Orà:

"Los Escolans de la Seu
Vuy surten per los carrers;
Sabem perque van lleugers?
Perque en la Fe van de un peu".

"Amichs es fas está fet,
De tot es já mort Orá,
Y Alger já malalt está,
Toquemlos de mort un tret".⁶⁷

Dins aquest ambient festivo-carnavalesc hi col·laboraren amb especial interès els dominics, sempre disposats a demostracions públiques de fervor político-religiós. N'és una mostra la seva Escola Thomística, els alumnes de la qual varen representar una breu peça teatral en espanyol sobre el tema de la conquesta d'Orà en el quinzè i darrer dels carros triomfals. Sabem que fou representat davant del poder civil, al palau de l'Almudaina i a l'ajuntament de Palma, i del poder eclesiàstic, al palau episcopal, i "en otras plaças y calles donde pareció conveniente". Baltasar Calafat reproduceix el text íntegre de l'obra a *Demostraciones devotas y afectuosas*.⁶⁸ Hi apareixen els personatges: Àfrica, Àsia, Europa, Amèrica, el rei Felip V i el comte de Montemar, que és qui dirigí les tropes de la gesta bèl·lica. L'argument de la peça és, evidentment, la caiguda d'Orà des d'un punt de vista apològètic, on els continents narren la seva conversió a la fe cristiana. No cal dir que és una obra feixuga, de poca traça i d'escàs interès literari.

Dia 27 de juliol, el carro dels artistes també va fer una breu representació en commemoració d'aquesta efemèride, que també reproduceix Baltasar Calafat.

Ens és particularment interessant el fet que, en motiu d'aquestes festes, al convent dels dominics de Palma es va treure l'unicorn amb poemes penjats. L'unicorn era un gran faristol de bronze coronat amb la figura d'un unicorn construït a Gènova al segle XIV que va ser venut l'any 1823.⁶⁹ Sembla que, en les festes assenyalades, els dominics treien aquesta figura i hi penjaven papers i poemes.

⁶⁷ Op. cit. p. 9. Transcrivim les dues quartetes sense cap mena de canvi gramatical.

⁶⁸ La peça teatral sobre la conquesta d'Orà ocupa les pp. 16 a 23.

⁶⁹ Sobre l'unicorn de Sant Domingo, vegeu la *Miscel·lània Bartomeu Pascual*, vol II, p. 287; i sobre la relació de l'unicorn amb la poesia, el volum Albert BURGUNY, op. cit.

Fins aquí hem exposat tot el que hem pogut indagar sobre Baltasar Calafat. Som conscients, però, que queden alguns punts foscos que cal aclarir. Especialment seria interessant la localització del poema sobre el fill del baró de Banyalbufar i, sobretot, la recerca en arxius, preferentment privats, li hauria d'atorgar o rebutjar la pressumpta autoria de la *Comèdia en què se representa el martiri de la gloriosa verga [sic] i màrtir santa Margarita*, conservada a la Biblioteca Pública de Mallorca amb la signatura 919

RESUM

La figura de Baltasar Calafat, coneguda en especial gràcies a les referències de Bover, es estudiada de bell nou a partir de l'obra original conservada. Una interessant introducció biogràfica situa el personatge al corresponent marc històric i s'analitza després la seva tasca com a literat i historiador, sens deixar de banda l'obra de caire religiós i apologetic. Caldria destacar com obra literària més consistent de la producció de Calafat la *Comèdia de Sancta Rossa del Perú* que es conserva en un únic manuscrit a la Biblioteca Pública de Mallorca.

ABSTRACT

The figure of Baltasar Calafat, well-known particularly thanks to Bover's references, is studied anew from the original work preserved. An interesting biographical foreword places this personage in the corresponding historical frame then they analyze his task as a writer and historian, without forgetting his works on religion and apologetics. We should mention the *Comèdia de Sancta Rosa del Perú* as the most consistent literary work among Calafat's writings which are preserved in a sole manuscript at the Public Library of Majorca.

MARIÀ ANTONI TOGORES I SANGLADA, UN POETA MALLORQUÍ DE L'ÈPOCA DE JOVELLANOS.*

BERNAT MARTI CAÑELLAS

Senyores i senyors:

Em dispòs a parlar de Marià Antoni Togores, poeta mallorquí de l'època de Gaspar de Jovellanos. És el cas que d'ell es tenen molt poques notícies, i que la majoria que pens exposar són fruits d'últims i inacabats treballs. Per això començaré parlant de l'estat i estudi de la poesia en castellà a Mallorca. Seguirà paral·lelament l'estat i estudi dels de Marià Antoni, de la documentació del fons Ayamans amb la correspondència i manuscrits de poesia, destacant el que anomenarem manuscrit Bover de la biblioteca March fins que es decideixi un altre nom. A continuació destacarem, desde la correspondència, una breu biografia i les relacions epistolars que mantengué amb el seu germà Josep, més endavant, novè comte d'Ayamans, Joan Muntaner, Juan Bautista Arriaza i Vicenç Martínez Colomer. També de la seva intervenció en la desfeta d'Orà. Acabarem amb una breu anàlisi de la poesia del manuscrit Bover.

Comencem doncs el primer punt.

La poesia lírica escrita en castellà a la Mallorca del segle XVIII havia de ser considerable. Aquest gènere de la literatura, com els altres dos pròpiament literaris, no estan estudiats, per la qual cosa no existeix una idea ni una imatge que ens pugui servir de referència.

Per aquesta raó, a vegades no queda més remei que cercar les seves arrels a la segona meitat del segle XVII.

Quatre són les fonts que ens donen compte del volum d'aquesta poesia. La primera és als manuscrits¹; la segona, als certàmens escolars; la tercera, les introduccions d'alguns

* Conferència pronunciada el dia 21 de febrer de 1995, a la seu de la Societat Arqueològica Lul·liana, per a commemorar el 250 aniversari del naixement de Gaspar Melchor de Jovellanos

¹ Manuscrits interessants són a la *Biblioteca Pública de Mallorca*, a la del *Ajuntament*, a la d'aquesta *Societat Arqueològica Lul·liana*, a la de *Bartomeu March*, a la de la *Real* i a la de *Catalunya*. D'ells cal destacar les antologies de la literatura, a les quals apareixen Lope de Vega, els Argensola, fra Luis de León, Quevedo, Góngora, Sarmiento, Meléndez Valdés y Arriaza entre altres clàssics de la literatura castellana, mesclats amb autors mallorquins com Antoni Gual, anònims -que es declaren mallorquins i de qui desconeixem la identitat-. I els poemes d'autors que personalment deixaren a la custòdia de les biblioteques particulars i familiars; aquests apareixen en forma de llibres i en fulles separades. Desgraciadament no hem tengut oportunitat de consultar les dues carpetes del fons Ayamans,

llibres; i la quarta, les notícies que ens ofereixen les obres dedicades a l'estudi de la matèria.

De tots ells destacaria el manuscrit de la biblioteca Pública de Mallorca titulat *Libro de Muchas y Varias Poestas* de Miquel Guell de 1663, el de la Societat Arqueològica Lul·liana amb la signatura A(M)52; i el manuscrit 36 de la biblioteca Municipal de Palma on apareix el poema de caràcter satíric del 25 de abril de 1670, titulada *Dezimas echas al haber ido Diferentes Señoras a un Pancharitat* amb altres que algú a llapis pareix que atorgà a un tal Brull. I, clar està, el de l'autor que ens ocupa i del qual parlarem més endavant.

Els certàmens solien fer-se anualment en el col·legit de Monte-Sion, dels quals hem localitzat els dels anys 1749, 1753 i 1764. També amb motiu de la proclamació de Carles III de 1759.

A la *Vida del Padre Julián Font y Roig* de 1702 d'Antoni González, apareixen poesies d'aquest autor, com de Gerard Dez-Callar i de Miquel Melondra. En els oratoris i obres de teatre també poden detectar-se les intencions líriques.

Per últim, a la *Biblioteca de Escritores Baleares*, com l'*Origen, Vicisitudes y Estado Actual de la Literatura en la Isla de Mallorca*, tots dos de Bover, es troben les referències que el mateix títol suggereix. En el primer, se'ns dona compte d'un llibre, perdut avui, de Geroni Rosselló, *Poetas de las Islas Baleares. Poesía Castellana del Siglo XVIII*, que, que sapiguem, sols l'anomena. Bover notifica que l'autor, en el moment de redactar l'article, el tenia manuscrit senyalant que havia recollit mostres de la producció de 23 poetes.²

Per altra banda cal preguntar-se, després d'haver considerat l'estat de la literatura lírica en general, ¿per què els poetes dels segles anteriors al XIX no publicaran les seves obres?. Alberto Blecuca, a *Manual de Crítica Textual* diu:

En líneas generales, la transmisión de la obra literaria en el Neoclasicismo plantea problemas distintos a los del Siglo de Oro. Salvo casos excepcionales - textos satíricos o polémicos -, la transmisión manuscrita es considerablemente menor y no se siente la obra como un bien comunal que pueda sufrir profundas alteraciones anónimas. La transmisión manuscrita existe, desde luego, pero se limita a grupos culturales reducidos, relacionados directa o indirectamente con el autor. Cuando no son los propios escritores quienes cuidan la publicación de sus obras serán sus familiares o amigos quienes llevarán a cabo esta tarea, tomando como

procedents de la *Llibreria Ripoll*, de la *Biblioteca de Catalunya*, que contenen poesia del segle XVIII mallorquí en castellà.

2

Tenint en compte que Rosselló acabà l'edició de la *Biblioteca de Escritores Baleares...* a causa de la mort del seu amic, es fa creïble la notícia. Això pot contribuir a formar la idea que ens falta de l'ambient líric que regnava. Per què no aparegué l'obra de Rosselló? Conten l'anècdota que, una vegada mort l'autor, la seva biblioteca es vengué als pedacers.

*base, por lo general, manuscritos autógrafos o copias apócrifas.*³

De la mateixa manera, idò, que a la resta de la nació, a través dels manuscrits, es continuà transmetent, a Mallorca, la poesia lírica durant molt de temps.

Tomàs Aguiló, anys després, pareix fer-nos un resum del que acabam de dir amb les següents paraules:

*Ha conducido (.....) a mi propósito el pensamiento de que en nuestra isla apenas ha sido cultivada la poesía como hija de la imaginación y del sentimiento. Dejando aparte lo escrito en el dialecto del país, las sueltas y escasas producciones que andan impresas en lengua castellana, debidas en su mayor parte a públicas o privadas circunstancias, y perdidas ahora entre la prosa de los libros o en solo descuadernadas hojas, muestran más bien haber sido efecto de momentánea afición que resultado de una ocupación literaria. Y si no se toman en cuenta las composiciones más o menos bien rimadas que ha producido el sentimiento de piedad y no la centella del ingenio, ni las que están expuestas al completo olvido por no haber salido todavía de los manuscritos a que las confiaron sus modestos autores; creo será lícito decir que entre nosotros apareció en público la poesía juntamente con el periódico La Palma. Despertose entonces una afición más general a este ramo de la literatura, y jóvenes de muchas esperanzas comenzaron a abrigar en sus pechos el entusiasmo de la inspiración. Mas ninguno de nuestros escritores antiguos o modernos ha impreso por separado un volumen de versos castellanos; y pues que hacerlo conviene para que mi patria tenga sus representantes en el parnaso español, heme animado a tentar fortuna, confiado en que mi ejemplo será estímulo y causa de mejor suceso, y que pronto encontraré compañeros que me dejarán rezagado en la senda que piso el primero.*⁴

Caldria ara preguntar-nos a través de quines fonts mantenien la relació aquests poetes amb la resta de la Península essent ells, en la immensa majoria, catalano-parlants. La resposta ja està elaborada a la mateixa història central: La de l'ensenyament humanístic que facilitaria el literari; la de la relació amb l'administració, sobretot a partir de 1778 en que s'aconsella utilitzar una sola llengua; i ja proper el segle XIX, a través de la premsa periòdica. Concretament, en el primer terç del segle XIX, ja han aparegut *Almacén de Frutos Literarios* i *Frutos de la Prensa Periódica* que no hi ha dubte que ajudaren a iniciar, de manera ferma, aquesta relació.

³ BLECUA, ALBERTO: *Manual de Crítica Textual*, Editorial Castalia. Madrid, 1990, 219.

⁴ AGUILO, TOMAS: *Rimas Varias*. Palma, 1846, págs. IV-V.

D. MARIÀ ANTONI TOGORES, AUTOR DESCONEGUT. DIFUSIÓ DELS SEUS ESCRITS I SITUACIÓ DELS ESTUDIS.

És el segon punt el del paral·lelisme amb l'anterior. L'estat de la difusió dels escrits i la situació dels estudis.

La *Societat Arqueològica Lul·liana*, el 1994 proposà dedicar un any a Gaspar de Jovellanos en el 250 aniversari del seu naixement, per a recordar la seva estada a l'illa i, a la vegada, aplaudir l'obra que va escriure sobre Mallorca i la que redactà aquí de caràcter general, com és el cas de l'epístola poètica de 1807 *A Bermudo, sobre los vanos deseos y estudios de los hombres* i la *Memoria sobre Educación Pública* a la qual, per entregar a la *Reial Societat Econòmica Mallorquina d'Amics del País*, recollí les experiències anteriors.

Jovellanos morí a Astúries, en 1811, Marià Antoni Togores i Sanglada a la guerra, el 27 de juny de 1808, prop de València. Tots dos eren persones convençudes que la *utilidad pública puede propiamente considerarse la madre de la justicia y la equidad*.⁵ Tots dos sentien la necessitat d'esforçar-se per a millorar-la, i en això tots dos eren homes de la seva època. La principal preocupació de les societats econòmiques era aquesta, i n'hi afegia Togores altres de personals i coetànies: l'amistat, l'amor, l'heroisme i la literatura com a catalitzadora i ordenadora de la vida espiritual. De la parla, diu Jovellanos:

Se puede decir que el hombre piensa cuando habla, como que el hombre habla cuando piensa, o que el pensar es hablar consigo mismo"⁶

I el destí de Mallorca, - cosa que no passaria desapercebut al poeta mallorquí - tampoc havia de ser indiferent a Jovellanos, ja que defensà una instrucció pública en front d'un seminari de nobles per a Mallorca durant l'obligada estada a l'illa entre 1801 i 1808-.⁷ Creim que els dos personatges pogueren haver tengut alguna relació a través del seu germà Josep, que hauria conegut directament Jovellanos a la Societat Econòmica Mallorquina d'Amics del País, de la qual era membre. Josep Togores, el 1808 es trobava a Madrid i va ser testimoni del motí d'Aranjuez, la caiguda de Godoy, i l'abdicació de Carles IV en el seu fill Ferran VII i ho notificà a Marià, que era a València. Aquest, en carta del 26 de març, li respon que envia totes les notícies a Mallorca per a l'esposa d'en Verí i per a *Jovino* - naturalment Jovellanos-.⁸

Aquesta al·lusió a *Jovino*, no obstant, no és signe que mantenguessin relació epistolar; és evident que, d'haver-la sostinguda, quedarien alguns indicis.

⁵ JOVELLANOS, GASPARD DE: cita els versos d'Horaci a *Sermonum*, lib. I sátira III, 98 a la "Memoria sobre la Educación Pública" a *Obras Escogidas Clásicos Castellanos*, Madrid 1975, pág. 110.

⁶ JOVELLANOS, GASPARD DE: "Memoria", pág. 55.

⁷ MASI VIVES, JOAN: Josep Togores i Sanglada, Palma, 1994, 63, i de la carta del 26 de març de 1808 de Marià Antoni Togores, del fons Ayamans de la *Biblioteca Bartomeu March*.

⁸ SARRAILH, JEAN: *La España Ilustrada de la segunda mitad del siglo XVIII*, Fondo de Cultura Económica, Madrid, 1974, pág. 227 y nota 154.

Preguntes com: s'haurien conegut a alguns dels viatges que va fer Marià Antoni durant aquests anys?; coneixia la seva obra literària?; compartia les seves inquietuds socials i polítiques?. segurament es podrien afirmar sense gaire escrúpols; però és el fet que no tenim documentació que ens ho pugui justificar.

Passem ara a Marià Antoni.

Marià Antoni Togores és un poeta que reuneix les condicions que entre Blecua i Aguiló han determinat als poetes anteriors al segle XIX. La poesia lírica, com si fos per a cercles personals - però no per això han estat "inspiració de momentánea afición"; sinó "ocupación literaria" constant - es quedà per a entregar sols als amics i als íntims, avergonyida de caure en mans de qui per ventura no els sapigués ni apreciar ni respectar. (La mateixa epístola *A Bermudo*, de 1807, de Jovellanos, queda inèdita fins a 1961). Aquesta afirmació - la de que Marià era un poeta ferm i constant - és, almenys, possible. Marià Antoni va escriure des de molt jove, probablement abans de 1787, any que es traslladà a l'Escola Naval de Cartagena (ell sempre escrigué des de Cartagena aquesta època de 1789-1790), començà una correspondència continuada - on s'adona compte de la seva professionalitat poètica, si aquest qualificatiu no es massa herètic -, i no la deixà fins a l'any de la seva mort a 1808. Per altra banda, ell mateix, i també la seva família haurien tingut mitjans econòmics suficients per a publicar-les si ho hagués desitjat. I no ho feren per falta de prestigi, donada la copia repetida dels poemes que apareixen en el fons Ayamans. Si no es duguè a terme, no sabem per què.

Desgraciadament fins avui, ningú s'ha ocupat de ell i, com diu Tomàs Aguiló, *están expuestas al completo olvido por no haber salido todavía de los manuscritos*.

El fons Ayamans, segons les notícies que hem pogut recollir, va anar a parar a la Llibreria Ripoll de Palma. Una part fou adquirida per la biblioteca Bartomeu March.⁹ Una altra part del fons Ayamans va ser adquirida, procedent així mateix de la Llibreria Ripoll, per la biblioteca de Catalunya.¹⁰

Quant a l'estat de les seves obres es la següent: A la *Biblioteca de Escritores Baleares* de Joaquim Maria Bover, apareix un ample mostrari dels treballs compostos per 13 sonets, 26 octaves reials, un poema dedicat A don Juan López Peñalver, un altre A don Juan Muntaner y García i un tercer Al Duque de San Fernando a més d'un madrigal. Als fons Ayamans de la biblioteca Bartomeu March, es troben tres quadernets dels seus poemes juntament amb altres que se suposen del seu germà Josep i del seu nebot Pasqual Felip, a més de la seva correspondència i del volum manuscrit que pareix coin-

⁹ Aquesta està composta per la correspondència dels segles XVIII i XIX, fonamentalment la que va de entre 1788 i 1831, un paquet de Poesies, entre les que abunden les fulles separades i uns plec amb diferents cal·ligrafies, dels quals destacaria la de Marià Antoni, el manuscrit Bover degut que quasi amb tota seguretat és el que Bover utilitzà per a les seves transcripcions de la poesia del poeta a la *Biblioteca de Escritores Baleares* i, finalment, la documentació notarial, militar i administrativa.

¹⁰ Conté 96 carpetes de manuscrits de les quals destacaria les dues de poesies castellanes del segle XVIII, les dues de Marià Antoni Togores, les 3 de León i Roque Carnicer i la de Gabriel Josep Rosselló.

cidir amb un dels dos que anomena Bover;¹¹ aquest darrer està sense registrar. En el manuscrit de la Societat Arqueològica A(M) 52, vaig descobrir un extens poema seu en octosíl·labs titulat *El Gran Desafío entre el Cavallero Mallorquín Salvador Sureda y Francisco Valseca. Compuesto en Poesía por Dn. Mariano Antonio Togores y Zanglada...* Darrerament, a la biblioteca de Catalunya, procedent de la Llibreria Ripoll, existeix un paquet de 226 quartetes manuscrites i un altre de 51 del mateix autor.

Bover fa referència al volum del qual hem parlat, de la següent manera:

*Los dulces consuelos de la amistad, y los tristes ayes del amor, fueron los asuntos favoritos que escogió Togores para escribir en poesía, ramo que cultivó con suma felicidad como lo prueban los dos tomos de sus composiciones líricas que conserva manuscrits su sobrino el señor conde de Ayamans.*¹²

(en aquell moment, Pasqual Felip Togores i Rosselló). D'aquest tom, diverses poesies coincideixen amb les que Bover transcriu, fins i tot amb les mateixes variants, com és l'ús de la majúscula i en les rectificacions que al volum apareixen, senyal que l'erudit l'hauria manejat; però a més també coincideixen amb altres còpies que existeixen en el paquet 26 amb el títol de "Poesías" del mateix fons Ayamans, altra prova de l'interès que despertaven els seus poemes.

En una altra ocasió, vaig trobar a La Real, un manuscrit on, en la primera composició, apareix aquesta referència:

De esta manera yo, Togores, quando cercano a padecer la misma suerte, el fatal golpe de la parca espero, cantar mi muerte como el Cisne quiero.

I a la fitxa de la biblioteca, a llapis, la seva autoria. El manuscrit conté 97 pàgines amb octaves, epigrames, sonets, faules i altres composicions d'Arriaza, Samaniego i Meléndez Valdés. Alguns dels poemes apareixen a la edició d'Arriaza titulada *Ensayos Poéticos*.¹³

MARIÀ ANTONI TOGORES.

De Marià Antoni, no existeix cap biografia fora de la de Bover; no obstant, queda una voluminosa correspondència que convida a elaborar-la i sols falta l'home i l'ocasió

¹¹ Aquest manuscrit és el que se senyalarà com a manuscrit Bover de la *Biblioteca Bartomeu March* a les pàgines següents. Està escrit en octau, i enquademada en pell. El llibret està compost per 22 composicions i 22 sonets, numerats aquets amb xifres romanes. A la pàgina 103 i després del sonet XX, apareixen, 12 pàgines d'índex on es titula, aludint a les seves circumstàncies, cada poema. Les pàgines 115 i 116 estan en blanc. A la 117 i 118 apareixen els sonets XXI i XXII, i a la 119 la cançó que comença *Qual nave, que por arte del Piloto...* i que titula a l'índex anterior, *A la muerte del hijo único de una señora viuda i joven, cuyo marido había muerto de repente en sus brazos algún tiempo antes*. La pàgina 124, 125 i 126 torna a estar en blanc, i a la 127 apareix una llista de 6 notes i un asterisc al·lusius als poemes.

¹² BOVER, JOAQUIM M^a: *Biblioteca de Escritores Baleares*, Palma. 1868. II, 444-453.

¹³ ARRIAZA, JUAN BAUTISTA: *Ensayos Poéticos*, Palma de Mallorca. Miquel Domingo. 1811.

per a iniciar-ho. Nosaltres hem cercat les notes que del poeta assenyalam a partir de la lectura dels seus poemes. Així, doncs, la nostra investigació està limitada per la comprensió dels poemes, i fonamentalment els poemes del manuscrit Bover de la biblioteca de Bartomeu March. Recordem aquestes notes: La primera, els vagits amorosos i més endavant, la il·lusió de tardor. En segon lloc, la seva amistat amb Joan Muntaner i Garcia i Juan Bautista Arriaza. En tercer, els seus valors patriòtics i els principis socials. En quart, la vena heroica.

Marià Antoni Togores nasqué el 26 de juliol de 1769 i morí en les planures de Cuarte, prop de València, en el combat de dia 27 de juny de 1808, com a capità del regiment de dragons de Numància

Segons la correspondència del Fons Ayamans, existent a la Biblioteca Bartomeu March, Marià Antoni data les seves cartes a Cartagena des de 1788 a 1791. L'any 91, quasi íntegrament des del vaixell San Antonio a Mazalquivir, o Mars-el-Kebir, situada en el golf d'Orà. El 92 escriví cartes des de Palma, i sostengué correspondència amb Joan Muntaner i Garcia durant quasi tot aquest any des de Cartagena a Madrid. Escriví des del xabec Gamo, des de Cartagena, i des d'Alacant. Durant la guerra de 1793-95 contra França va estar a les naus San Antonio, al bergantí San Lino sobre les costes de França i Catalunya. Era tinent de fragata quan demanà el trasllat de l'Armada a Artilleria, i durant el terratrèmol d'Orà de l'any 1790, és en aquella ciutat, al davant d'una bateria de terra. Entre 1800 i 1802, data la seva correspondència des de Madrid, on es troba al front dels interessos de la família que pledeja per a aclarir els litigis a través dels quals aconseguirà el títol de comte de Ayamans, que ostentarà el seu germà Josep. Allí freqüentà els cercles literaris i culturals de la cort. A partir de prop de 1803, ens parla de la seva "cara sorella" Tania. A Orihuela, el 1805, rep la notícia de la mort de sa mare. El 1805, continua a Orihuela. Bé. Visqué 39 anys, dels quals la meitat, a partir dels vint, els passà a la Península, amb no gaire freqüents visites a l'illa d'uns mesos de duració.

Iniciem aquí les referències epistolars que tenen a veure amb el seus temes poètics.

JOSEP TOGORES I SANGLADA.

Per a conèixer Marià Antoni no ens queda més remei que analitzar els seus amics, i la correspondència que amb ells va mantenir, documentació la més vital que he trobat. L'interlocutor més pròxim i constant és el seu germà Josep a qui confia tots els seus secrets i de qui es queixa que no li escrigui amb l'assiduitat que ell espera. *Puede ser que llegue a molestarte el escribirte tantas veces sobre el mismo asunto*, li diu en carta del 17 de maig de 1791.

Tu silencio tan largo / mi querido Pepito / me llenan de tristeza, / me causa desvarío, hi afegeix a l'*Anacreòntica* del manuscrit Bover.

Josep de Togores i Sanglada, comte d'Ayamans,¹⁴ nasqué a 1767 i morí a 1831.

¹⁴ Son pare Antoni Togores i Net era cosí directe del vuitè comte de Ayamans, Miquel Marià Togores i Cotoner que morí el 1794. Entre Josep, el primogènit de la família, i el títol pareix que s'hi

Inicià Josep Togores i Sanglada, la carrera militar molt jove. Estudià al Seminari de Nobles de València. La seva capacitat de governant, que sens dubte tenia, i la inquietud natural davant la vida pública el dugueren a pertànyer a la Societat Econòmica d'Amics del País, a intervenir a la guerra contra França de 1793 a 1795 i durant la de la Independència, a pertànyer com a vocal a la Junta Central i després a fer-se càrrec de la governació militar de Balears.

L'episodi més rellevant i descrit amb detall de la vida de Marià Antoni fou el del despertar de la passió amorosa als 17 anys, i sols a ell li hi confessà. L'amor silenciós i delicat, despertà les tempestes quan ella - Filis literària - decidí, tal volta per falta de decisió de Marià - de la qual es lamentarà en diverses ocasions - o simplement de vocació al matrimoni d'ell mateix, entrar a un convent i pronunciar els vots. Les cartes del 14 de març de 1789, i sobre tot, la del 15 de agost de 1791 son imprescindibles per a comprendre-li aquesta passió.

nada me dices de un asunto, que conociendo tu mi corazón, no puedes menos de pensar que para mí, es el mas interesante que pueda imaginarse. Es imposible que quando me escribías la ultima que he recibido no hubiese por lo menos indicios de que iba a eclipsarse enteramente el Sol de mi Emisferio. Se que hablo con quien sabe los mas ocultos arcanos de mi pecho por lo que no tengo el menor reparo en soltar estas expresiones. Supe por una embarcación que llevo hace 5 días que se consagro al mejor de los Esposos, aquella que, sin embargo, de no ser muy hermosa, tuvo, para mí, un atractivo, que la primera vez que la vi, me la apasionó de tal modo, que cinco años no han sido bastantes a desarraigar de mi corazón un afecto, que carecía de toda esperanza. Diome la noticia una señora, y fue preciso valerme de toda mi filosófica presencia de espíritu para disimular la intensa turbación que me causaba. No me asombré de que hubiese tomado tan acertada resolución pues como a fiel observador, tras de sus mas leves miradas, encontré siempre en ella, un fondo de virtud superior, aun a su misma viveza.

El 5 de Agost del mateix any, és encara més explícit, relatant-nos amb detalls les circumstàncies d'aquesta passió.

Tu ves mejor que nadie que a los diez y seys años de edad empecé a nutrir este afecto incomparable. Que entonces vivía en el centro de la misma familia que tiene la gloria de haber adornado al mundo con un sugeto tan digno de la admiración, como el amor de todos. Que no permitiéndome mi situación el casárme quise tener oculto un cariño tan tierno, temiendo que si lo declaraba, y era correspondido, espondría al dulce objeto de mis ansias a las fatales consecuencias de un matrimonio desgraciado; y que si hubiese podido inspirárle los mismos sentimientos que me animaban, me esponía a morir a impulsos de mis insufrible desconsuelo. Que

*proporcionaba el estrecho enlace de nuestras familias, me ofrecía todos los días y a todas horas, ocasiones en que el más indiferente hubiera tal vez, vertido alguna expresión amorosa ... (i més endavant concreta): Especialmente el día que me despedí para venir a tomar esta carrera. ¡Ah este día estará siempre gravado en mi corazón! Comí allí, al levantarnos de la mesa fuimos a su cuarto. El balcón estaba medio abierto, encima de la mesa había una estatua de San Pascual Baylón, adornada con una guirnalda de flores. Me parece que la estoy viendo ir recorriendo con sus manos angelicales, esta misma guirnalda, y ofrecerme al mismo tiempo, la más tierna amistad, que se puede tener inocentemente entre parientes. ¡Quantas veces yo dando vueltas a un libro que estaba encima de una papelera, empecé un discurso en francés, y sin saber como lo acabé en español. ¡Ah mi fiel corazón me estaba diciendo que aquella era la última vez que debía verla!*¹⁵

En els poemes, la jove es dirà Filis, i la passió per ella romandrà viva certs anys. Li dedica el sonet 12, *Al día del santo de F. estando ya en clausura*; el 13, *A una señorita á quien amó en extremo, no osó decirselo, y se metió monja impensadamente, ignorando que hubiera quien la adorase*; i el 14, *Fatigada lamentación en la ausencia interminable de Filis, monja de repente*; a més d'un madrigal i altres referències.

Convé recordar que aquestes titulacions apareixen en el manuscrit Bover, el qual es dedica sols a enumerar-los en les pàgines corresponents, i a titular-los a l'índex, com es fa en les restants còpies.

A més de Filis, acaba per aparèixer Clori (ANA) a un poema de tres dècimes, com a substituta seva:

A mi Filis he olvidado / a ti servirte deseo / pues las gracias que en ti veo / mi cabeza han trastornado.

A aquesta mateixa Ana, dedica un poema de 17 lires titulat *¿ Qué es esto, Clori... ?* A més apareixen noms femenins com Teresa i Lesbia; però sols hem pogut trobar documentat el nom de Filis, i identificar el nom d'Ana amb el de Clori, aparegut en les composicions ja amb un ja amb altre.

Entre els dos germans regnà sempre una harmonia i cordialitat exemplars. Es vera que els ambients en què visqueren configuraren i separaren les seves maneres de pensar. Podem parlar d'una visió catalanista i una altra castellanista de Mallorca ? Ho deix a posteriors investigacions. Però és cert que tant un com l'altre mantingueren encesa les flames de la família i de Mallorca, que els va unir sempre.

¹⁵ Val la pena recordar aquest altre fragment de la mateixa carta: ... *El que ha llevado esta conducta en seys años de veheméntísima pasión, con unos obstáculos tan leves, ¿ profanaría un templo ? ¿ escalará las murallas de un claustro ? ¿ Finestará la habitación alegre del Dios vivo ? ¿ Pervertirá mandaderos, hará hablar puertas, oír tornos y ver paredes ? ¿ Dará ocasión a que se reze y se lea vocalmente, a que se equivoque el incienso sagrado con el profano ? No por cierto, aun quando la Religión no me lo prohibiese, mi desinteresado amor que siempre me ha hecho preferir el bien de F - Filis - al propio me obligaría a contenerme. ...*

JOAN MUNTANER GARCIA.

Un altre personatge amb el que va sostenir correspondència molt interessant fou Joan Muntaner Garcia. L'amistat de tots dos data de la joventut. La correspondència¹⁶ amb ell és freqüent, a través de la qual es proposaren un projecte de reflexió que varen anar complint amb certa regularitat. Joan Muntaner Garcia, llatínia, erudit, canonge de la catedral de Palma, vicari general en temps del bisbe Nadal i proposat, el 1807 com a arquebisbe de San Juan de León de Caracas, Veneçuela, càrrec al qual renuncià, nasqué a Palma a 1766; era doncs dos anys més vell que Marià Antoni. Probablement estudiaren junts. Des de 1789 a 1794, viu a Madrid, i des d'allí rebé vuit cartes de Marià Antoni entre octubre i novembre de l'any 92 sobre temes sempre greus i transcendents; acabada aquesta etapa i nomenat canonge, s'apagaria la flama epistolar.

La utilitat pública - havia dit Jovellanos citant Horaci - pot pròpiament considerar-se com la mare de la justícia i l'equitat.

Joan Muntaner viu a Mallorca des de 1794, i forma part de la Societat Econòmica Mallorquina, i substitueix al bisbe Nadal com a Vicari General que és de la diòcesis. Positivament, durant el període de 1801 a 1808 està a Mallorca. Així que és de suposar que coneixeria Jovellanos per les mateixes raons que Josep Togores.

Marià Antoni li escriu, des de Cartagena, el 9 d' Octubre de 1788, exposant-li els més nobles pensaments, propis de la sensibilitat del devuit que hauria asimilat Jovellanos.

Deseo sus adelantamientos de vmd. - li diu -, como los míos propios, porque amo a los sabios y, si vmd. no lo es, por lo menos tiene muy buenas disposiciones para serlo. Nada hay más hermoso, nada más amable, nada más digno de alabanza que la sabiduría unida con la virtud. Esta es muy difícil de hallar, sin aquella. Apliquémonos pues, adquiramos aquella, para conseguir ésta; y hechos sabios y virtuosos, seamos útiles a nuestra amada Patria; acordemos al Mundo, porque puede que lo tenga olvidado, que ella es capaz, como todas las otras, de producir hijos que la ilustren con las armas, con las letras y con las virtudes. No es nuestra propia conveniencia la que nos debe mover, O mi querido amigo, el esplendor, el lustre, la fama de nuestra amada Patria es quien debe hacernos trabajar incesantemente para sacarla del olvido en que yace injustamente sepultada. Vmd., en el corto tiempo que hace que falta de ella, no puede dejar de haber notado el poco aprecio que se hace de Mallorca. Esto sin duda proviene de los poquísimos mallorquines que se ven brillar...

¹⁶ El gènere epistolar era comú a l'època, i una manera de comunicar-se avui a punt de desaparèixer. La ingent quantitat de cartes de Marià Togores son fidel exponent de la seva passió per la correspondència; i igualment les queixes al silenci o tardança de les seves corresponents. En aquest sentit està la de Joan Muntaner. Maria del Carme BOSCH I JUAN: "Joan Muntaner, llatínia", *Mallorca i el món clàssic*, I, Palma, 199x 17-70

I a la del 2 d'octubre del 92, des de Barcelona, es reafirma

... en lo que ya he propuesto otra vez. A saber, que se elija un asunto sobre el que podamos discurrir ambos y este tratado en nuestras cartas con la propiedad que permite el gusto que sentimos uno y otro en la correspondencia epistolar, nos pondrá al abrigo de fomentar nuestra vanidad y amor propio y al mismo tiempo podrá servirnos de mucha instrucción.

L'octava quarta del manuscrit Bover insisteix en aquest tema:

Estudiemos, hagámonos famosos / seamos a la patria (Mallorca) provechosos.

I ho repeteix al sonet quart del mateix manuscrit dedicat al seu tercer i últim germà, Mateu. Acaba el sonet:

De hacer tu obligación, se siempre amante / lograrás ser de todos estimado / y que al cielo tu nombre se levante.

Jovellanos, per la seva part, a l'epístola *A Bermudo, sobre los vanos deseos y estudios de los hombres*¹⁷ també, ple del pensament del divuit i coincidents l'asturià i els mallorquins, aconsella:

Perfecciona tu ser y serás sabio; / ilustra tu razón para que se alce / a la verdad eterna, y purifica / tu corazón, para que la ame y la siga. / Estúdiate a tí mismo, pero busca / la luz del Hacedor.

Serás sabio y feliz - segueix dient - si eres virtuoso / que la verdad y la virtud son uno.

I acaba: *Lo demás, viento, vanidad, miseria.*

I tot això escrit a Mallorca, el 1807, és encara més desenvolupat amb el següent del mateix període que pertany a la *Memoria para la Instrucción Pública*:

*La vida del hombre es breve, y más breve todavía el período que puede destinarse a la instrucción. Por tanto, cualquier cosa que pueda conducir a economizar sus momentos, cualquiera que facilite los medios de la instrucción, debe buscarse ansiosamente por cuantos se interesan en la pública prosperidad dependiente de ella.*¹⁸

¹⁷ POLB, JOHN H.R: *La Poesía del Siglo XVIII* Editorial Castalia. Madrid 1979, 188-196, versos 268-273, 293-294 y 301.

¹⁸ JOVELLANOS, GASPARD DE: "Memoria...", 57.

JUAN BAUTISTA ARRIAZA.

Juan Bautista Arriaza (1770-1837) va compondre elegies, odes heroïques, poesia eròtica, jocosos i satíriques; però les que immortalitzen el seu nom foren els seus cants patriòtics *El Dos de Mayo de 1808*, *La Profecía del Pirineo*, *Los Defensores de la Patria* i el *Himno a la Victoria*. Per a nosaltres, a més d'aquestes concomitàncies amb el nostre poeta, ens interessa el llibre titulat *Ensayos Poéticos*¹⁹ en el qual apareixen molts dels poemes que componen el manuscrit de la biblioteca La Real del qual per equivocació pareix que es dona a Marià Antoni l'autoria. L'amistat dels dos amics està documentada al principi de la seva arribada a Cartagena. Allí li dedica Togores el sonet titulat *A su amigo dn. Juan de Arriaza, alférez de fragata de la Real Armada* on elogia les seves aptituds poètiques en termes com:

*Quan honroso le fuera al Mantuano (Virgili) / con que gusto
aceptara Garcilaso / de Juan Arriaza en el Parnaso / el advento que
allá logra ufano.*

Sense que ens recolzem en majors coneixements que el paral·lelisme amb les graduacions militars actuals, creiem que el grau d'alferes devia d'atorgar-se als cadets a edat jove, que és la que tindrien els dos amics; si bé Togores era un any major.

Més tard apareix la complanta que diu, referint-se a un tema tan car a Togores com la amistat:

*Aquella amistat pura / que unía nuestros pechos / y en que te
complaças / Mi querido Arriaza te conservo. / Si acaso recibiste /
en el famoso puerto / de Málaga, mi carta / estás convencido de mi
afecto.*

En aquest tema insisteix en poemes dedicats a Muntaner.

Tenim notícies de la relació entre els dos poetes per alguns poemes dedicats a Togores. El del manuscrit de La Real, per exemple, a més d'un altre a una fulla separada que pertany a la carpeta 26, titulada *Poesías* de la biblioteca B.March, en el quals es tornen els elogis:

*Lleno de gloria, en alas de Pegaso / tocando alegre el lírico
instrumento / subes, Togores, a ocupar tu asiento / en la difícil
cumbre del Parnaso.*

El poema, que duu l'encapçalament de *Soneto de Arriaza* pareix copiat posteriorment, i fa sospitar l'orgull que un poeta famós dedicàs elogis al mallorquí. Al manuscrit Bover, estan documentats dos sonets, una complanta i un poema de 26 octaves reals dedicats a Arriaza.

¹⁹ ARRIAZA, J.B.: Id. Diu en el pròleg: *las presento tales como las produjo mi juvenil entusiasmo, sin corrección alguna (.....) El título de 'Ensayos Poéticos' manifiesta bien el verdadero aspecto, baxo el qual desea el Autor se miren sus producciones; y el adorno y la belleza de la edición, el deseo de hacerlas, á lo menos en esta parte, dignas de sus suscriptores*

La relació amb Joaquim Josep de Almendralejo, duc de San Fernando, Pedro de Alcántara Portillo i Molina, i Maria del Pilar Chacón pareix que tampoc va ser epistolar, sinó simplement personal i, els seus poemes, de circumstàncies.

FRA VICENTE MARTINEZ COLOMER.

Fra Vicente Martínez Colomer fou *maestro de latinidad y poética* de Marià Antoni, segons un sonet del qual en parlarem. Pertanyia al Seminario de Nobles de la Companyia de Jesús de València. Devien ser deixebles predilectes Togores i Arriaza per la correspondència epistolar i poètica que amb ells mantingué.

... leí con mucho gusto y agradecimiento la de vm. y en especial los dos sonetos insertados en ella. Y al considerar la bondad de vm. y de su amigo y compañero, en tomarse el empeño de aplaudir, y honrar mi égloga tal cual sea; oí al rubio Apolo que me dictaba éste:

*Los sonetos, que miras destinados / para aplaudir, y honrar tu Poesía, / De dos amigos son, los que algún día / Serán entre Poetas numerados...*²⁰

No tenim tampoc la carta que escriviren els dos amics al seu professor; però al manuscrit Bover, numerat amb el número u, hi ha el sonet que Togores li dedicà. I copiat a un manuscrit dels sonets de Togores hi ha el titulat *De don Juan de Arriaza su amigo y compañero á una égloga que compuso don Tomás Martínez maestro del autor de latinidad y poética*.

El professor, en carta del 15 de febrer de 1790, poc abans que Togores sortís cap a Orà a bord de la nau San Antonio, li analitza el sonet, a la vegada que ens dóna notícies de la perspectiva d'aquell seminari. I d'ell li analitza els versos 1, 4, 5 amb tres versos més de la seva ègloga, per a nosaltres, desconeguda. Diu Així:

En el soneto de vmd. cuya censura me pedía, está bien la invención y entusiasmo, esto es, la idea y concepto, que contiene, y el modo poético de explicarlo. La locución es elegante, quiero decir, pura y clara, que son las dos cosas que forman lo que se llama elegancia en el lenguaje. La rima, que es lo mismo que consonancia, está conforme a la ley del soneto. Por lo cual en estas tres cosas, que son muy principales en toda composición poética española, no tengo que reprehender. Però no debo disimular algunas otras cosas algo defectuosas.

Primeramente lo que llamamos número del verso, que es la sonoridad, armonía, y cadencia, tiene algún defecto en algunos versos.

Otro vicio puede tener la composición Poética, que es la inverosimilitud, y este (aunque Vm. quizá no convendra en esto conmigo) es el mayor de su soneto; porque por un exceso de su buen afecto, y atención le hace decir a Apolo, que Martínez es segundo Garci-Laso, que està sentado en su trono, recibiendo los aplausos de su corte, lo que seguramente no diría Apolo, aunque viviese en nuestro tiempo. Però este defecto atribuyámoslo a la buena voluntad, y bondad de Vm. y no a la ignorancia del arte Poética, ni poco destreza en su práctica.

Fins aquí el que ens interessa de l'epístola i del mestre Martínez.

LA DESFETA D'ORÀ I ELS TERRATREMOLS.

A la guerra d'Orà, Marià Antoni era artiller. Demanà Togoies probablement trasllat de l'Armada al cos d'Artilleria. Lo cert és que, el 1790, va ser destinat a Orà, en les operacions que acabaren amb la dependència d'aquesta ciutat respecta d'Espanya. A principis del segle XVI ens havíem presentats a les costes els espanyols i ens havíem apoderat el 1505 de Mars-el-Kebir, - Mazalquivir - i en 1509 d'Orà, comandats pel cardenal Cisneros. Vençuts el 1708 i tornats a Orà el 1732, l'evacuació definitiva es realitzà el 1790 a conseqüència d'un terratrèmol, caient en poder dels turcs. El terratrèmol degué impressionar Marià Antoni qui no desaprovà l'ocasió d'escriure un cant de germanor i d'aprofitar el motiu poèticament.

... los Moros se han empeñado en tornar a Orán. Todos los días los vemos en las alturas de los montes que forman este puerto. Han hecho en las subidas de ellos algunos caminos que al parecer no pueden haberse abierto con otro fin mas que el de montar Artilleria en las cumbres, lo que si se verifica, este fondeadero será inútil hasta que logremos la satisfacción de desbaratarles sus baterías con las lanchas cañoneras y bombarderas. Dos Moros de guerra que se pasaron 3 días hace, aseguran que en entrando la próxima luna vienen a batir estas Plazas, los Beyes de Marcara y de Titere, con un numerosísimo ejército, 50 cañones y 8 morteros que se ha desembarcado en Arseo. Cinco días hace que se sintió un terremoto bastante fuerte. Si al tiempo de el ataque repite, y derriba las fortificaciones, que es lo único que ha resistido hasta ahora, se puede temer a los enemigos...

A aquests fets dedica el sonet 5, *Hallándome en Orán después del terremoto primero del año 90. A los días de Carlos IV hizo el siguiente soneto; el 7, A la muerte de un oficial de infantería en la guerra de Orán, después del gran terremoto del año 90; i un altre no inclòs en el manuscrit Bover, titulat A la fama con motivo de los preludios de guerra el año 1790, a més d'una composició de 32 tercets encadenats, on diu:*

Los horrores, las penas, el quebranto / Que ofrecen á la vista las ruinas / De la mísera Orán, ponen espanto.

ANÀLISI DE LA POESIA DE MARIÀ ANTONI TOGORES EN EL MANUSCRIT BOVER.

Totes les dades fins aquí enumerades hem dit que servien per a augmentar el coneixement, la imatge del nostre poeta. Coneixem la seva passió epistolar, el seu amor de joventut, la seva vehement i noble inquietud pel bé públic i per la ignorada Mallorca; coneixem els seus amics i un poc l'ambient històric, familiar i militar que li va tocar viure. I tot això ho hem vist reflectit en la seva poesia.

Crec que no acabaríem bé el nostre propòsit si no ens aturàssim un moment a analitzar l'art que el va ocupar tants anys i no li posàssim l'atenció que es mereix, encara que sigui en un sol dels aspectes ja assenyalats - l'harmonia o la composició - per a estimar, només allò que diu, que ho sabem, sinó com ho diu.

El Manuscrit Bover de la biblioteca Bartomeu March consta de 22 composicions de diferent extensió - quintetes, epigramas, romanços, cartes, octaves, tercets, etc. - i 22 sonets. Ja hem dit que és una representació de la seva poesia en general, i que està varies vegades copiada en distints manuscrits.

La poesia de Marià Togores podem dir, per a concloure la nostra disertació, que segueix els cànons d'un neoclassicisme ple. M'atreviria a dir que aquest poemari pertany a l'època de joventut. Tots els fets analitzats dels poemes fan referència a l'època entre 1784 i 1795: L'amor a Filis, 1784; el terratrèmol d'Orà, 1790; la correspondència amb Joan Muntaner se centra sobre tot en els primers anys del darrer decenni del segle XVIII; i l'amistat amb Arriaza, resumeix fets de l'època d'aprenentatge amb fra Vicente Martínez. Per altra part, tampoc apareix cap signe que recordi el Romanticisme: el nocturn, el paisatge, la subjectivitat del jo. Tot segueix en el *decorum* neoclassicista sense desbordament de sentiments, en l'objectivitat metòdica amb la qual fra Vicente Martínez s'enfronta amb els poemes: sonoritat, harmonia i cadència, i la composició (versemblant, inversemblant).²¹

²¹ Es curiós el *Romance Heroico* perquè el mateix heroisme de què parla es va transformant en el heroisme amorós. Pareix que va dirigit al de la carta, - 26 octaves reals - *A D. Juan Bautista Arriaza on es fa reflexión sobre el estado / a que te ha reducido tu gran pena*. Segueix: "*Halleme, sin saber por donde envuelto / en los brazos del Sueño, sorprendido / como cuando volar quiere un gilguero / y en las redes se encuentra prisionero. / Soñé ver un camino dilatado...*" i en ell va veure "un hombre de figura muy airosa / ... Vi que con el traje de la Francia / vestía, injustamente hoy admitido; / Sino que con hispánica arrogancia / iba de fuertes armas defendido / ... Aquest era Ercilla, l'autor de l'Araucana. Li presenta Mart, el deu de la Guerra. *Mírome pues, el Dios, con ceño fiero / Y con voz, aunque horrisona, agradable, / Dijo: ... Te juro, si sigues con esmero / El arte de la guerra formidable / Que serás general esclarecido / y de tus enemigos muy temido...* Li pregunta al deu per a *desimpresionar* *cuál se desea / a un amigo, que estando enamorado / Se mira de su dueño abandonado*. I la resposta contundent és *El medio más prudente me parece / Que olvide enteramente estos amores - li diu a Arriaza - Y apartándose de Ercilla de mi lado, / Disperté y vi que todo era soñado*. Què té d'heroic el romanç? Parla del desamor.

Idò li diu que: *La estrella que poco hace te iluminaba / Y á quien sacrificabas tus deseos / luego que te dexo en obscura noche / Se vino á iluminar este emisferio... Yo la pedí un minué a tu Lisi hermosa. / Yo condesciendo al instante á mi ruego / tuve el gusto de estar secretando*. I així continua expressant les evolucions d'aquesta extraordinària relació marina amb l'estrella, amb la Lisi d'Arriaza. I acaba amb un exabrupte per a consolar al seu amic: *He sabido que aquí se encuentra un xefe / De aquestos, que es el tercero / Que deseando conquistar a Lisi / para ella pone en planta muchos medios*.

La més delicada de totes les composicions de Togores és l'*Anacreòntica trastornada*.

L'obra ensenya la relació entre Amintas - personatge virgilià, exemple d'home feliç - i Albano - personatge garcilasià, i que és el que sofreix el desdeny de l'estimada, com sofrí Salicio el de Galatea -. Així és Albano - Togores - qui es dirigeix a l'home feliç - el seu amic i casi desconegut per a mi, Maroto -. *Tú que de aquel divino / portento de hermosura / fuiste correspondido / ... Consuela a tu amigo / que llora unas memorias - Tal volta recorda encara Filis - Consuela Amintas mfo / A tu infeliz Albano.*

Aquesta composició apareix a la carta del 20 de febrer de 1791, des de la nau San Antonio a Mazalquivir, i dirigida al seu germà Josep.

Querido Pepito: Ayer te envié, por la fragata Brígida, una porción considerable de desatinos. Hoy estoy algo más cuerdo, pero no tanto que no haya escrito, á Maroto, una Anacreòntica, que respira la misma tristeza. Ahí va, dime tu parecer sobre ella, pues es la primera que he compuesto en mi vida.

I dirigint-se a Maroto, apareix una nota a peu de pàgina en aquests termes:

Maroto, compara mis verdaderos sentimientos. Tú solo lo sabes a fondo. Quanto me estrecha esto contigo.

A l'anacreòntica copiada en la carta, Amintas passa per Maroto, i Albano, després de certs dubtes, per Togores.

Val la pena escoltar-la:

ANACREONTICA TRASTORNADA

*Feliz Amintas mio,
A quien la madre Venus,
el tierno Cupidillo
Han sido favorables.
Tu, que desde el principio
Que penetraste el pecho
A aquel flechero impio,
Cantaste la victoria;
Tu, que de aquel divino
Portento de hermosura,
Fuiste correspondido
Desde el primer instante;
Pues que en el un pozo vivo
Encuentras de alegría,
Consuela a tu amigo*

I acaba: *Esto es quanto jo, Brantano infelice ! / De tu variable Lisi decir puedo. Afegint: procura olvidarla / Por más que tu pasión llegue al extremo. L'amor y l'Armada, sinó la guerra, s'uneixen per a aquesta composició. Aquest romanç està compost per 26 tercets encadenats.*

*Que llora unas memorias;
Consuela, Amintas mio,
A tu infeliz Albano
Que está tan afligido
Que no parece el que era.
Así tu enternecido
Hijo y su dulce madre
Te vivan muchos siglos
Colmados de fortuna.
Y en el Cielo propicio,
Te sea eternamente;
Y nunca tu destino,
A mi destino, iguale.*

Crec que el conjunt de la composició, atenant als criteris de Vicente Martínez, permeten descobrir en ella encerts feliços i sorprenents.

Gràcies.

RESUM

Text de la conferència impartida a la Societat Arqueològica Lul·liana amb motiu dels actes commemoratius de Jovellanos. L'autor dedica la seva atenció a la figura de Marià Antoni Togores, la seva biografia de militar il·lustrat, escriptor de reconeguda vàlua i un dels personatges més interessants de la vida mallorquina de l'època. Les persones del seu entorn familiar i amical estan glossades breument a partir del intens intercanvi epistolar que es produí entre Marià Antoni i els companys i amics generacionals. El present estudi suposa una revisió completa del que coneixíem a través de Bover, a partir de l'anàlisi puntual dels escrits originals fins ara conservats.

ABSTRACT

Text of the lecture imparted at the *Societat Arqueològica Lul·liana* (*Archeological Society Lul-ilana*) on the occasion of the memorial acts of Jovellanos. The autor dedicates his attention to the figure of Marià Antoni Togores, his biography as a military man enlightened, as a writer of recognized value, stating in short that he was one of the most interesting characters of Majorcan life at that time. His relatives and friends are briefly annotated after the intensive epistolary interchange which took place between Marià Antoni and the generation companions and friends. The present study implies a complete revision of the one we knew through Bover, from the reliable analysis of the original writings preserved up to now.

MARTIN DE GARAY, EL CONDE DE AYAMANS Y FREY NICOLAU LLABRÉS DE ARMENGOL Y RAM DE VIU (1808 - 1820).

M. DURAN PASTOR

La situación excepcional abierta en Mallorca en 1808, con la asepsia previa al primer síntoma de hundimiento del régimen vigente, evidenció hasta que punto se debatirá la precariedad del mismo, se reorientará el concepto de utilidad pública y se perfilarán las funciones de una nueva administración pública. Y ocurre cuando ya los intentos de reforma de los ilustrados acusan falta de imaginación, las decisiones de los responsables públicos denotan sobrada inexperiencia, y la crisis generalizada se vigoriza con amagos de perversidad, que un tono decididamente vulgar y retórico disimula para tratar de mantener todavía concretos intereses camuflados con apelaciones a principios que indefectiblemente estaban en retirada. Como si se hubiera asumido la vía ensayada por Godoy entre el reformismo de Aranda y el reaccionarismo final de Floridablanca, y de la que será víctima Miguel Cayetano Soler.

No en balde el Obispo Nadal haría expresa referencia en Cádiz a la *inmensa desgracia* al evaluar la ejecutoria de la Corte de Carlos IV, y más concretamente a la *general relajación* trasladada a las provincias¹

Dentro del ambiente frívolo e indiferente, que caracterizó a la clase social privilegiada, hay que valorar que fue precisamente de entre la nobleza mallorquina que surgieron elementos que se desplazaron a la península con objeto de tener cumplida la información de lo que acaecía; y Tomás de Verí podrá aclarar muy pronto que los Borbones habían perdido su libertad, cuando ya Jovellanos había abandonado la isla y el Capitán General en sus Bandos pasaba de las exhortaciones y prohibiciones a invocar la calma.

Del mero síntoma se pasó a la política de hechos consumados. Y se formó la Junta - un nuevo modelo de la articulación del poder -² sobradamente propiciada por los más, y estructurada por quienes realmente seguirán en el poder; cuando los deseos de los sin poder cedían ante la imposibilidad de evitarlo por parte de quienes lo detentaban. Una Junta que formalmente obedecía a la perentoriedad de contar con un organismo de resistencia al dominio francés, pero que en realidad para Mallorca suponía el primer gobierno autónomo desde la pérdida de las instituciones políticas propias al someterse a Felipe V. Y aunque en su génesis hay que registrar ocasionalmente el factor tumultuario

¹ Miquel DURAN PASTOR: *Bernat Nadal i Crespi. Un bisbe solleric que fou diputat a Cadis*. Palma de Mallorca, 1986, 89.

² Antoni MOLINER PRADA: *La Catalunya resistent a la dominació Francesa (1808-1812)*, Barcelona, 1989, 17.

popular, conviene recordar que de hecho supuso un serio intento de obstaculizar cualquier dinámica rebelde coyuntural, así como de garantizar la pervivencia del status vigente.

Otra cosa distinta es que se alcanzaran tales objetivos, puesto que una vez sobrepasada la circunstancia que la posibilitó la situación había cambiado.

Por supuesto aquí no se daba una situación bélica, y si acaso se percibieron connotaciones de revuelta social, éstas decididamente precedían a la institucionalización del nuevo e inédito poder. Por manera que Mallorca aprovechó la ocasión para levantarse no sólo contra los franceses invasores, que sentía lejanos, sino más bien contra una prolongada pasividad de los titulares del poder y frente a las situaciones de privilegio que el sistema había no sólo permitido sino defendido a ultranza.

La complejidad inherente a esta situación no obstante permitirá que sectores conservadores disconformes con el despotismo de Godoy, decretador de medidas desamortizadoras y exigente de impuestos, aprovechen la invasión francesa para mostrarse especialmente dolidos, porque además constataban como el legado revolucionario galo se aproximaba; mientras minorías muy delimitadas ansiaban renovaciones incompatibles con la defensa del Antiguo régimen. Con la duda añadida de si un determinado grado de afrancesamiento se dió alguna vez en la isla.

En todo caso todavía no se nos ha aclarado si nuestra Junta contó con amplia representación de todo el espectro social del momento; si la aparición de una eventual resistencia fue prioritariamente sopesada en el momento de su puesta a punto; y, en su caso, si ofrecía peculiaridades diferentes de las demás organizaciones homólogas de otros territorios españoles. Aunque sí contamos con datos para mantener que se dieron intentos de cambiar el orden establecido, y que tenían viabilidad en la isla precisamente por su distanciamiento espacial del poder central, cuando éste reaparece.

Pero a partir del dos de septiembre del año ocho la designación de Josep Sanglada de Tugores y de Tomás de Verí como Diputados para la Junta Central, que se constituye en Aranjuez bajo la presidencia del conde de Floridablanca, cierra definitivamente el paréntesis dubitativo que se había prolongado a lo largo de un centenar de días de posibilidades. Lo confirma el que una de las primeras disposiciones de la Central fuera suprimir el Tribunal Superior de Justicia de Mallorca, al restablecer los supremos Consejos, y la pérdida de la *Suprema* autoridad de que se había autoinvestida nuestra Junta, que en lo sucesivo deberá limitarse a "consultar y representar lo que tenga por conveniente", sin más excepción que la de poder ejercer plenos poderes en orden a la defensa del propio territorio.

Es cierto que en cuanto se produce la entrada de nuevas fuerzas invasoras en la Península, y por tanto se presente poco segura la suerte que puede correr la Junta Central, Sanglada regresa a Mallorca y Verí pasa al Principado de Cataluña. Pero también lo es que la llegada del primero a finales del mismo 1808 supone que presida la Junta con el tratamiento de excelencia y honores de Capitán General, por su calidad de Comisario de la Central.

Mas i Vives arriesga que en la Junta Central Jovellanos *sens dubte va poder contar entre els seus partidaris més fidels els dos diputats mallorquins*.³ Fidelidades sentimentales aparte, los dos diputados mallorquines estarán especialmente en contacto permanente con Martín de Garay y Perales, a su vez vocal representante de la de Extremadura, donde regentó además la Intendencia. Es decir con el ejecutor de la dominación de las diversas Juntas Provinciales, iniciada a mediados de octubre con la *Instrucción sobre las facultades de los Comisarios de la Junta Suprema del Reino en las Provincias*, sin olvidar el reglamento definitivo de las atribuciones de las Juntas de principios del año siguiente.⁴

Garay era un político ambicioso que desde la creación del gobierno de resistencia ocupa la Secretaría General y la Primera Secretaría de Estado, responsabilizándose de los primeros manifiestos y de las notas oficiadas a gobiernos extranjeros. Y precisamente con Sanglada⁵ entrará a formar parte de la importante Comisión de Cortes, al reemplazar a Rodrigo Riquelme y a Francisco Javier Caro, que pasaron a la Ejecutiva.⁶ La crisis en que se ve envuelta la Junta General a finales de Enero de 1810 permitirá la instalación del Consejo de Regencia, obligando a Garay - que a partir del otoño anterior supo adoptar una prudente situación en segunda fila⁷ - a valerse de amigos en el mismo para obtener algún tipo de compensación.⁸ Y así obtendrá licencia para pasar a Mallorca o a las Canarias con el tratamiento de Consejero de Estado, calidad que después las Cortes ratificarán en 1812.⁹

Al regreso de Fernando VII se hará cargo del Ministerio de Finanzas al abandonar, en 1816, Manuel López Araujo el Despacho de la Secretaría de Hacienda.¹⁰ Siendo exonerado so pretexto de poder *restablecer su salud*, tras ser obligado a presentar la dimisión en 1818.

Hasta el golpe de Riego de 1820 Garay permanece alejado de la vida pública, y a pesar de que los exiliados de Londres le hicieron objeto de duros ataques, al restablecerse el Consejo de Estado se le convoca. Situación que no alteró el debate parlamentario sobre el tema, gracias a la habilidad de Martínez de la Rosa que defendió la conveniencia

3 Joan MAS I VIVES: *Josep Sanglada Comte d'Aiamans (1767-1831). Biografia d'un il·lustrat liberal*., Barcelona, 1994, 67

4 A principios de febrero la Junta Central remitió la normativa sobre las facultades de las Juntas. En Mallorca se imprimió el 11 de aquel mes, con la firma de Sanglada, de de la Cuesta, de Nadal y de Despuig.

5 Jovellanos destacaría la aportación constructiva de Sanglada, y de Verí, pero no disimula la efectividad en cuestiones técnicas de Garay (Albert DEROZIER: *Martín de Garay ou le libéralisme des compromissions. Contribution aux recherches sur le libéralisme en Espagne au XIXe siècle*. Annales de l'Université de Besançon, vol. 100, 1968, 21

6 Albert DEROZIER: *Martín de Garay ...*

7 Albert DEROZIER: *Martín de Garay ...*

8 Albert DEROZIER: *Martín de Garay ...*, 23, refiriéndose a Saavedra, Escaño y Lardizabal

9 No llegó a trasladarse, según se documenta en el Apéndice de la ob.cit. de Derozier.

10 Garay no dió un paso a favor del general Lacy, y se dió la triste coincidencia que en la misma fecha del fusilamiento de éste en Bellver (5 de Julio de 1817) se publicaba en Mallorca el Bando del Intendente anunciando el fin de las rentas privadas y el establecimiento del sistema hacendístico de Garay (Josep FONTANA, *La quiebra de la monarquía absoluta (1814-1820). La crisis del Antiguo régimen en España*. Barcelona, 1971, 197, que lo lee en J. LLABRÉS: *Noticias y relaciones históricas de Mallorca. Siglo XIX*. Palma de Mallorca, 1959, I, 535.

de mantener posturas moderadas al respecto, registrándose entonces un turno del diputado mallorquín Guillem Moragues.¹¹

Garay se atribuía haber *animado el entusiasmo en favor de la Causa de la Nación*¹² en 1808, pese a contar con rivales. Con el Conde de Floridablanca, el Marqués de Astorga, el Conde de Contamina, Antonio Valdés, Francisco de Saavedra y Gaspar Melchor de Jovellanos formó parte de lo que este último denominó "comisión activa"; por lo mismo dispuso de un poder excepcional.¹³ Acumulando todavía más poder al sustituir, en noviembre de 1809, a Francisco Castañedo en la presidencia de la que fue conocida como Junta de Arbitrios, que se plantearía la aplicación de una contribución extraordinaria, auspiciando ingresos procedentes de otros países, pero también hacerse con armamento, municiones y víveres, así como disponer lo más conveniente en punto al alistamiento. Es decir se plantearía poner mano en los bienes de los propietarios y la merma en los sueldos del funcionariado.¹⁴

Por lo demás Garay atendió, sin inmutarse, el poder acumulado, y aún lo cuidó preservándolo todo cuanto pudo por razones estrictamente políticas, pues su fortuna personal le permitía desentenderse de motivaciones lucrativas, pudiendo así demostrar que más allá del registro de honores no abrigaba otras pretensiones.¹⁵

Si Garay fue indudablemente un eficaz animador de la Junta Central, estableciendo con precisión la diferencia con las Juntas territoriales, organizando un sistema indefectiblemente autoritario y a base siempre de preferir la digitación a la elección; importándole más la eficacia que la elocuencia, y procurando formalmente la actitud prudente por más que disimulada;¹⁶ Josep Sanglada para Mas i Vives era un carácter enérgico y exigente que sabía hacer prevalecer sus derechos con altanería aunque manejando cierto grado de afabilidad para con aquellos que de él dependían. Su discreción rehuía polémicas - *sembla un estratega habil que es mou amb facilitat en el mon de les intrigues i de les influencies*- y no compartía la verborrea pública circunstancial, *fent-se enrere cada vegada que la situació se li escapava de les mans*.¹⁷

11 Entretanto en Zaragoza había presidido la Sociedad Económica de Amigos del país. (Vide en Apéndice la primera carta particular de Garay a Sanglada)

Guillermo Moragues, nació en Petra el 26 de marzo de 1771 y estudió Leyes en la de Mallorca. Fue Secretario de Actas y de Correspondencia de la Sociedad Económica de Amigos del País de manera casi ininterrumpida. En 1810 y siendo Relator de la Audiencia pasó a Cádiz en calidad de diputado de aquellas Cortes. En 1814 sufrió persecución. De nuevo es elegido parlamentario en 1820, colaborando de manera notoria en la elaboración del proyecto de procedimiento civil. En 1822 ocupa una magistratura en la Audiencia de Mallorca, de la que es desposeído al cabo de dos años, retirándose a Orient. En 1834 obtiene al cargo de Subdelegado de Fomento, es decir actúa de representante del Gobierno (J. LLABRÉS: *Noticias y relaciones históricas*, II, 610-612).

12 Albert DEROZIER: *Martín de Garay ...*, 14 y 122.

13 Albert DEROZIER: *Martín de Garay ...*, 17.

14 Una experiencia que le sería de utilidad entre 1816 y 1819, al ocuparse de las finanzas por encargo de Fernando VII.

15 En el Decreto de 13 de octubre de 1809 se hace constar que la Junta Central ha tomado buena nota del "corazón generoso" de Garay, lo que le permitiría en lo sucesivo mantener una reputación "intacta" (Albert DEROZIER: *Martín de Garay ...*, 20 y 26).

Para J. Fontana se trata de un ilustrado -aunque no especialista- trabajador, honrrado y simpático (Josep FONTANA, *La quiebra de la monarquía absoluta ...*, 132).

16 Albert DEROZIER: *Martín de Garay ...*, 81 y 82

17 Joan MAS I VIVES: *Josep Sanglada ...*, 93 y 138.

Sanglada representó al Ayuntamiento de Palma¹⁸ en la reunión extraordinaria desarrollada en la noche del 29 al 30 de Mayo de 1808 en el Palacio de la Almudaina, y a partir de Septiembre representará con Tomás de Verí a la Junta de Mallorca en la Central, integrándose en la Sección Marina. Retornando a finales de diciembre para ponerse al frente de la institución de que procedía.

En la etapa de Comisario de la Central en Palma el primer tema agudo que tuvo que afrontar fue en ocasión del contencioso del Mariscal de Campo F. de la Cuesta. En la primavera de 1809 fue objeto de crítica en un suelto que se hizo llegar a la Junta Central, añadiéndose otra denuncia en el verano. Convocado de nuevo por la Junta Central se traslada a Sevilla, regresando definitivamente a su ciudad en febrero de 1810, sin que se le rindieran los honores de antaño; pero mantendría y usaría de la distinción de la placa y del tratamiento de excelencia, y ascendería después al generalto como T. de Verí.¹⁹

En 1814 se reintegra al Ayuntamiento de Palma en cumplimiento de la R.O. del 30 de Julio que restablecía el consistorio de 1808. Dos años más tarde firma documentos del Real Consulado en calidad de Prior, y entre 1816 - 1817 se desplaza a Madrid para concurrir a Juntas de Diputados Consulares. Tres años más tarde es nombrado Gobernador civil interino y Comandante militar de Menorca, que desempeñará entre el agosto de 1820 y el marzo del año siguiente. Y de nuevo regresa al Ayuntamiento de Palma en 1823, de conformidad con la R.O. del 16 de Octubre. Su muerte se produce en 1831.

Con Sanglada mantendrá reiterados contactos oficiales el hombre clave de la Junta Central, del que hicimos referencia, desde el momento en que la coordinación efectiva y total de los asuntos internos del país, y la acaparación de toda la información que las Provincias oficiaban a la Central y a la inversa estaba en manos suyas.

Los comunicados de Garay²⁰ se inician el 14 de Enero de 1809 y concluyen el 29 de agosto del mismo año. Por ellos sabemos de la representación de la Junta de Mallorca respecto de la actuación del general F. dela Cuesta - en la línea de lo acaecido con G. de la Cuesta en León, con Lacy en Cataluña, con el Marqués de la Romana en Asturias, con Palafox en Zaragoza, etc²¹ - sin dejar de lado los problemas vividos en Cataluña con el Marqués de Palacio, Elola y Vives. Pero también de como a Sanglada, que ya había regresado a la isla, Garay le notifica que debe presidir la Junta a la que debe concurrir el general.

La Junta Central observa con satisfacción que desde la efectiva presidencia del Comisario Sanglada se han dado providencias para el auxilio a Catalunya, se ha confirmado el derecho de Sanglada respecto a la presidencia, remitiéndole una relación impresa sobre el viaje desde Aranjuez a Sevilla, y aún añade el propio Garay una extensa

18 Ya en su calidad de Comisario en la de Mallorca, la Junta pasará a celebrar las sesiones en el Ayuntamiento de la Ciudad de Palma.

J. LLABRÉS: *Noticias y relaciones históricas...*, I, 254.

19 Más adelante pretenderá recibir cumplimientos políticos y militares con ocasión de alguna celebración oficial, pero la Audiencia oficiará a la Junta que estos cumplidos correspondían al Capitán General (J. LLABRÉS: *Noticias y relaciones históricas...*, I, 265).

20 Hemos podido consultarlos en el Archivo Ripoll, gracias a la gentileza de M. Ripoll.

21 Antoni MOLINER PRADA: *La Catalunya resistent ...*, 63.

memoria manuscrita pormenorizando la situación bélica, con expresa referencia a la habitual *jactancia* francesa con intención de distorsionar el alcance real de lo que ocurría en la capital del Reino, para *alucinar, desorganizar y dividir* la opinión.

Se registran los socorros remitidos por la de Mallorca a Catalunya y a Valencia, se insiste sobre la situación creada tras la desaparición de Floridablanca, y se suceden recordatorios para que el conde mallorquín remita su voto para la elección de nuevo Presidente de la Central.²²

Aparece la problemática derivada de los prisioneros franceses, de la falta de armamento y de numerario - que pasa a estudio de Hacienda y Guerra - así como del Gobierno de Menorca, objeto de una concreta información. Como hay constancia de la comisión encomendada al Coronel agregado del Regimiento de Milicias, Ramón Despuig y Zaforteza, para acudir a Sevilla con cometidos muy concisos cerca de la Central.²³

No falta el acuse de recibo de quejas, pero también la expresión de confianza en las medidas adoptadas por Sanglada - como en el caso suscitado por los peligros dimanantes de la situación verificada en Tolón - a quien además se le revela que *un sujeto* ha remitido un pliego con denuncias concretas²⁴ adjuntándole la relación de personas que debían informar al respecto.²⁵

22 Interinamente presidida por el Conde de Altamira (J. LLABRÉS: *Noticias y relaciones históricas...*, I, 210)

23 Comisionado el 3 de marzo de 1809 regresará a finales de diciembre sin fondos, pero con el grado de Brigadier (J. LLABRÉS: *Noticias y relaciones históricas...*, I, 241).

24 Se dieron otros casos de crítica: Mas i Vives ha recogido el que publicó Ll. Roure, quien asimismo registra una nota "reservadísima" de Garay confiando a Sanglada insinuaciones de T. de Verí de lo receloso que se mostraba el conde en ofrecer información sobre los prisioneros de Cabrera. (Joan MAS I VIVES: *Josep Sanglada...*, 69, y Lluís ROURE Y AULINAS, *L'Antic Règim a Mallorca. Abast de la commoció dels anys 1808-1814*. Palma, Conselleria d'Educació i Cultura del Govern Balear, 1884, págs. 456 y 457).

25 El canónigo Joaquín Cotoner y Despuig era sobrino del Cardenal, viviendo en el Carrer de ses carasses. En 1803 había protestado ante el anuncio de provisión de la vacante de Penitenciario al presentarse Mossen A. Roig, menorquín aunque Rector de Felanitx (J. LLABRÉS: *Noticias y relaciones históricas...*, I, 17, 48 y 71, y II, 607).

Rafael Barceló París, Canónigo Lectoral, doctorado en Teología y en ambos derechos, Catedrático de Escrituras en la Universidad Literaria ya en 1801. Había regentado como Párroco la de Algaida.

Con el también capitular y colaborador especialísimo del obispo B.Nadal, Juan Muntaner, oficiará en la ceremonia de acción de gracias en la Parroquia de San Jaime el 21 de Diciembre de 1813, tras resultar ileso I. de Antillón de un atentado en Cádiz.

Formará parte de la Comisión del Cabildo catedralicio para las exequias de Fernando VII, muriendo en 1836 (J. LLABRÉS: *Noticias y relaciones históricas...*, I, 188 y 243, y II, 479 y 613).

Fr. Juan Bautista Company, Lector de Teología y Custodio en el Real convento de S. Francisco de Asís, donde habitó un laboratorio de algalias interesado por la Sociedad Económica de Amigos del País, de lo que era Socio de mérito, y en la que ocupó el cargo de Segundo Censor. (J. LLABRÉS: *Noticias y relaciones históricas...*, I, 217).

Juan de Salas, Brigadier, que sirvió en el Regimiento de Almansa, y después en la Brigada de Carabineros Reales. (J. LLABRÉS: *Noticias y relaciones históricas...*, I, 523 y 541).

Pedro Antelmo Caneves. Para J. Llabrés se trataría del pollensín Pedro Antonio, doctorado en ambos derechos y que ocupó el decanato del Colegio de Abogados, una plaza de Consul en el Real Consulado, presidió el Tribunal de Comercio, tuvo en propiedad la plaza de Abogado Fiscal de la Junta de Sanidad, y fue titular de la Auditoría de Guerra y Marina del Tercio naval de mallorca desde 1807.

Sería separado de su destino por adicto a Fernando VII. (J. LLABRÉS: *Noticias y relaciones históricas...*, II, pág. 251).

Vide en Apéndice la lista completa.

El reiterado asunto de los prisioneros franceses supondrá un acuerdo de la Junta Central dando libertad de acción a la de Mallorca, pese a lo cual Garay tendrá que insistir de nuevo que se proceda al libre arbitrio devolviendo representaciones cursadas.²⁶ Aunque ocasiones hubo en que la consulta no era superflua, puesto que no se accedió desde Sevilla a peticiones de los coroneles de Regimientos suizos, también prisioneros; y cartas hubo de algunos detenidos que trasladadas a la Central fueron remitidas al Marqués de Coupigny en la isla.

Constancia se ofrece asimismo de haberse registrado representaciones como la de F. Rossiñol y la queja elevada por Miquel Juan de Padrines²⁷ al sentirse vejado por la Audiencia.

A la solicitud de que la Armada *guarde* las costas de Mallorca y de Cabrera sigue el traslado de la orden encargando a una fragata que cumpla tal cometido.

Si hay nuevas expresiones de gratitud por el Juramento de fidelidad efectuado en Palma en los días del Rey,²⁸ la comunicación del conferimiento del grado de Coronel a favor de Sanglada no las tendría menores.

Todavía cabe contemplar la buena nota tomada en la Junta Central de las medidas adoptadas por Sanglada en punto al desempeño de funciones de Inspector General ejercidas por el Coronel del Regimiento Provincial de Mallorca, tras la orden de salida a campaña con su cuerpo de ejército.

Por último del traslado a Sanglada del oficio cursado a F. de Saavedra para que informase la propuesta de aquel en orden a la aplicación de un arbitrio del 5% a comerciantes, mercaderes y fabricantes descendientes de judíos, y del ofrecimiento de un préstamo por parte de uno de ellos.²⁹

Mientras Garay hacía llegar esta serie de comunicados oficiales a Sanglada, la isla conocía la muerte en Malagón de Miguel Cayetano Soler al dirigirse a Sevilla, días antes de que la Central acordara suprimir el derecho sobre el vino; llegaba el nuevo Gobernador y Corregidor Mariscal de Campo Nazario Reding, y se oficiaban exequias en sufragio de Floridablanca.

Expectación causó la orden remitida desde Sevilla de recluir a todos los franceses residenciados en Mallorca, si bien una orden posterior concedería libertad según las

26 Como en el caso del Capitán de la Bruyere, que para J. Llabrés se trata del Teniente Coronel de Caballería Claudio de la Bruyere (J. LLABRÉS: *Noticias y relaciones históricas...*, I, pág. 270. Vide asimismo como lo recoge Lluís ROURE Y AULINAS, *L'Antic Règim a Mallorca...*, 123.).

27 El "benemérito y anciano patriota" - en palabras de J. M^o Bover - era notario de Felanitx, aficionado a la numismática, a la historia, a la música, a la botánica y a la arqueología, habiendo mantenido amistad con Jovellanos. Legó manuscrito un diccionario de plantas de la isla, un estudio sobre pintura histórica de Felanitx, y otro sobre el valor histórico-artístico del castillo de Santueri. También redactó una descripción del santuario de San Salvador, un tratado sobre alodios y antiguas alquerías de la misma población, así como unos apuntes genealógicos y unas observaciones físico-quirúrgicas. (J. LLABRÉS: *Noticias y relaciones históricas...*, II, 641-645)

28 La prensa se hizo amplio eco (J. LLABRÉS: *Noticias y relaciones históricas...*, I, 229).

29 Con fecha 9 de Marzo de 1809 Sanglada hace circular un texto impreso, con su rúbrica manuscrita, reclamando a los Bailes Reales la remisión de una relación de los individuos "llamados de la calle" residente en su villa y término, con expresión de su estado y oficio.

circunstancias. De todas las maneras al final la comisión formada por el Marqués de la Bastida y Ramón Villalonga obtuvo la liberación de la mayor parte de los reclusos en varios conventos.³⁰

A mediados de julio de 1809 la Junta Central acordaba que sus Vocales en comisión acudieran a Sevilla para tratar de la convocatoria de Cortes. De este modo Sanglada embarcará el 29 de Septiembre en un místico convoyado por una fragata de guerra - la que protegía las costas isleñas - acompañado del Regidor del Ayuntamiento de Palma Ramón de Villalonga y Rossiñol y del Diputado de Menorca Joaquim Pou, disparándose las salvas reglamentarias.³¹

Ausente Sanglada se producirá la denuncia efectuada por el Marqués de la Romana, y apoyada por Palafox - ambos Vocales de la Junta Central - que criticaba el desgobierno existente, la mala inversión de caudales públicos, la profusión de empleos, sueldos y grados, y exigiendo un Regente para remediarlo. La Junta de Valencia remitió el voto del marqués a la de Mallorca instándola a la adhesión, pero esta se opuso invocando el peligro de división en momentos críticos y propiciando la unión. Y se dirigirá a la Central reconociendo su autoridad soberana.³²

Aún cabe referir que en ausencia de Sanglada el Ayuntamiento de Palma solicitará crear un nuevo Consejo de Apelación, a lo que accedió la Junta Central, si bien la de Mallorca desestimó pronunciarse al respecto.³³

Truncada la ejecutoria abierta en la primavera de 1808 con el regreso de Fernando VII, de nuevo se establece contacto entre Garay y Sanglada, aunque en esta ocasión a través de cartas privadas, de las que hemos podido leer las del primero.

En Enero de 1815, y desde Zaragoza, está datada la primera.³⁴ Una carta en la que Garay informa de su trabajo en una "comisión"; se trataba de su responsabilidad al frente del Canal imperial y real de Tauste³⁵ en "deplorable estado". La referencia doméstica para Sanglada es la designación de Director de la Sociedad Económica de Amigos del País aragonesa,³⁶ con el compromiso de remitirle el discurso de ocasión: *La Sociedad acordó que se imprimiera y publicara sin embargo de que no merece tal distinción. Vd. que se ha hallado en igual caso lo calificará como yo*". Una segunda carta, de agosto de 1820, la recibió Sanglada en Menorca a finales de aquel mismo mes, en la que Garay

30 J. LLABRÉS: *Noticias y relaciones históricas...*, I, 219.

La Junta de Mallorca nombró una comisión para examinar la correspondencia de Canut y Muguerot, de Aymar y Cia., y de Antonio Borel, que no halló nada sospechoso.

De todas formas en los primeros momentos -junio de 1808- se mantuvo retenidos en Montesión y en Bellver a todos los comerciantes franceses, por temer reacciones populares.

Canut efectuó un donativo de 40.000 Rs. de vellón y firmó un compromiso mensual de 2.000 y Morel se comprometió a depositar en las arcas públicas 2.000 duros a plazos (J. LLABRÉS: *Noticias y relaciones históricas...*, I, 175, 176 y 178).

31 J. LLABRÉS: *Noticias y relaciones históricas...*, I, 233

32 J. LLABRÉS: *Noticias y relaciones históricas...*, I, 237

33 J. LLABRÉS: *Noticias y relaciones históricas...*, I, 238

34 Sanglada anotó que la recibió el 5 de Febrero.

35 Josep FONTANA, *La quiebra de la monarquía absoluta...*, 131.

36 Según la carta, datada el 15, había tomado posesión el día anterior. Sin embargo Fontana sitúa la elección en noviembre de aquel mismo año. (Josep FONTANA, *La quiebra de la monarquía absoluta...*, 132)

contesta a la remitida por el conde el 10 de julio, es decir con anterioridad al embarque para aquella isla.³⁷ La misiva fue leída pues por Sanglada en vísperas de la toma de posesión del gobierno de Menorca.³⁸

Garay hace la confidencia de que es sensible a las agitaciones y riesgos - se refería a la situación sanitaria - que rodean a su ex-colega, y le hace partícipe de la incomodidad de verse de nuevo activo en la vida pública, cuando ya se consideraba *libre para toda mi vida* en su soledad. También le promete atender a su recomendado³⁹ Al mes siguiente de nuevo Garay escribe a Sanglada.⁴⁰ En esta ocasión para notificarle que ya se ha entrevistado con el Ministro de la Guerra con vistas a que al destinatario *se le atienda con su sueldo como es justo*; ya que le han incomodado *haciéndole salir de casa* para situarle al frente de los asuntos de Menorca. Con el añadido de que vale la pena incomodarse para distraerse de la pérdida de su esposa.⁴¹

Entrando de lleno en la nueva situación política abierta tras la irrupción de Riego, el veterano Consejero de Estado percibe que *unos están contentos y otros no lo están tanto...*, y decididamente favorable a las tesis de los moderados afirma *creo que por más que hagan los amigos de la arbitrariedad y del desorden, si hay juicio y fortaleza adelantarán poco*.

No podía conducirse de otro modo quien supo esquivar cualquier intriga en los últimos momentos de la Junta Central, salir indemne del restablecimiento del absolutismo, y colaborar con Fernando VII sin gastarse lo más mínimo en favor de antiguos compañeros. Y que en aquellos días había sobrevivido políticamente pese a los rechazos que mostraron los radicales, como antes se ha referido.

Efectivamente Garay razona que si acudió a la Corte fue porque *llamado a servir mi plaza* obedeció, abandonando *con inexplicable sentimiento la oscura tranquilidad de mi retiro*. Y sabedor de que han impugnado su cargo, sólo aguarda el desenlace, que será favorable según ya se indicó.

Finalmente también desde Madrid y a principios de diciembre del mismo año,⁴² Garay remite unas escuetas líneas para excusarse de no haber notificado a Sanglada respecto de una resolución por saber que ya obraba en poder de éste, sin ofrecer más pistas que con el nuevo ministro Valdés⁴³ no tenía *intimidación particular*. Aprovechando para ofrecerse para actuar (*si puedo*) con referencia a *su anciano gobernador*.⁴⁴

37 Llabrés sitúa la fecha de salida el 25 de Julio (cit. por Joan MAS I VIVES: *Josep Sanglada...*, 111 n. 200).

38 Joan MAS I VIVES: *Josep Sanglada...*

39 Miguel Fluxà, que en 1812 formaba parte del Ayuntamiento de Palma, con responsabilidades concretas en la Junta de Sanidad y como Diputado de Obras, y que en 1821 será nombrado de R.O. Juez Letrado del Partido Judicial de Palma, previa consulta al Consejo de Estado, del que era Consejero M. de Garay (J. LLABRÉS: *Noticias y relaciones históricas...*, I, 374 y II, 24)

40 La recibió el 16 de Octubre y la contestó el día 30.

41 Había fallecido el 6 de Abril del mismo año (Joan MAS I VIVES: *Josep Sanglada...*, 110).

42 Recibida por Sanglada el 11 de Enero de 1821.

43 El general Cayetano Valdés, liberal.

44 Parece que alude al Marqués de la Bastida.

La carta, de auténticas circunstancias, concluye con el pesimismo de *no creo que se pueda hacer nada* en lo tocante a *nuestra placa* - la que siguió utilizando Sanglada al regresar definitivamente de la Sevilla de la Junta Central - pues es consciente de que se le ha *oido* con indiferencia.

A su vez Martín de Garay mantendría relación oficial con un compañero del Vocal de la Junta de Mallorca en la Central y después Comisario de esta en aquella. Se trata de Frey Nicolau Llabrés de Armengol y Ram de Viu,⁴⁵ Comendador de Torres de Segre en el Principado de Catalunya, Procurador General de la Lengua de Aragón, Bailío de Mallorca, y Recibidor de la Orden de San Juan; que había sido uno de los fundadores de la Sociedad Económica de Amigos del País,⁴⁶ y en su trayectoria intelectual destacaba una versión castellana de la *Jerusalén libertada* de Tasso, así como de *El paraíso perdido* de Milton, amén de algunos poemas originales.⁴⁷ En la Sociedad Económica citada presentó Memorias sobre agricultura y artes, y dejó una mordaz y acre memoria - a juicio de J. M. Bover - de los sucesos desarrollados en Mallorca en 1809.⁴⁸

Al Caballero de Malta le fueron en su día comunicadas las resoluciones de Carlos IV, quien tras la ocupación de la isla de Malta por Bonaparte, desde San Idelfonso tomó algunas providencias referidas a la Orden de San Juan⁴⁹: la no admisión de letras giradas por los Procuradores de la Cámara del Común Tesoro, la prohibición de efectuar cambio de dinero perteneciente por cualquier título a los caballeros españoles que se encontraran fuera de los dominios del monarca español, que siguieran satisfaciéndose en España las cargas y pensiones gravadas sobre las Encomiendas, y que todo estuviera a disposición del soberano al que se debía dar cuenta y razón cuando así lo exigiera. De igual modo se instaba la remisión urgente del estado exacto de las cantidades sobrantes, y aún de los depósitos de moneda, efectos y alhajas existentes en las casas de la orden. Se encomendaba muy especialmente la información mensual del estado de los cobros efectuados, de las inversiones realizadas, y del remanente. Y además se quería conocer exactamente que caudales, alhajas y efectos pertenecían a las diferentes Lenguas de España en la isla de Malta, en el momento de la entrada de los franceses, con especificación de lo que pudo ser salvado en cada caso.

Por lo demás los asuntos políticos y los contenciosos seguirían conduciéndose como era habitual, y sólo en el caso que de conformidad con los Estatutos de la orden algún negocio tuviera que llegar al Gran Maestre o a su Consejo, el monarca señalaría que tribunales debían fallar en última instancia en sus dominios; previniendo que no circulara Breve, Orden o Mandato alguno expedido por el Gran Maestre o su Consejo, sino que fuera remitido inmediatamente a la Primera Secretaría de Estado que comunicaría las

45 1751-1823.

46 Elegido Secretario de Correspondencia para el bienio 1809-1810, al dejar Sanglada la Secretaría de Actas - que ocupó desde 1796 hasta 1808 - y hacerse cargo del Primer Director (J. LLABRÉS: *Noticias y relaciones históricas...*, I, 213 y 214; y Joan MAS I VIVES: *Josep Sanglada...*, 30).

47 Destaca *Doni Eremiticæ, noviter construende ad solitudinem invitatio* (J. M^o. Bover, *Biblioteca de Escritores Baleares*, Palma 1868, pág. 41).

48 Llabrés lo sitúa entre los promotores de ultrajes contra algún allegado de M. Cayetano Soler (J. LLABRÉS: *Noticias y relaciones históricas...*, I, 242 y 243).

49 El traslado de las resoluciones régias de 26 de Septiembre 1798 corrió a cargo de Mariano Luis de Urquijo, por indisposición de Saavedra. Urquijo había sido discípulo de Meléndez Valdés, colaboró con Aranda, y en Salamanca convivió con Marchena y Picomell. El volterrianismo de este entomo puso en guardia, en su día, a la Inquisición.

ordenes pertinentes. E interim se preceptuaba que hasta nueva orden no fueran admitidos caballeros, y que de vacar alguna Encomienda no se proveyera sin la notificación previa a S.M.

Ante la nueva situación derivada de la constitución de la Junta de Mallorca y sobretodo de la implantación de la Junta Central, así como de las disposiciones subsiguientes, Armengol en 13 de Mayo de 1809 pone en manos de la más alta institución pública española una *representación* con vistas a poder asegurar la vigencia de *lo que el Rey tiene mandado*, haciendo prolija memoria de las resoluciones de once años antes, y que hacían expresa referencia a la Primera Secretaría de Estado. Dándose la circunstancia de que el titular de ésta era Garay.

El comendador sanjuanista desea especialmente informar a Garay de que con motivo de la ocupación de Madrid por los franceses se ignoraba la suerte que hubiera podido correr el Recaudador de la orden, y en este sentido aguardaba una disposición pertinente respecto a la conducta a seguir para efectuar el depósito de los caudales que fueran ingresando. Pero como entretanto Josep Sanglada, enterado de la vacante del Bailiato de Mallorca por fallecimiento de Fray Manuel de Montoliu, le había prevenido que esperaba le proporcionara cuarenta mil Reales de vellón - cantidad a que ascendería como mínimo el costo de dos mil cananas⁵⁰ para el Cuerpo de Milicias Urbanas de la plaza - sobre las rentas del expresado Bailiato, Armengol⁵¹ le confía a Garay que se decidió a proporcionárselos por las *facultades que residen en su persona y el deseo de contribuir al logro de cualquier objetivo que se dirija a beneficio de la Patria y de la justa causa que defiende la Nación*;⁵² pese a no haber ingresado todavía producto alguno del arriendo del Bailiato, pues no dudaba que su determinación resultaría grata a S.M., es decir a la Junta Central.

Sin embargo el representante de la orden de San Juan, que ha hecho gala de su mentalidad ilustrada al indicar objetivos de sus quehaceres, también insinúa a Garay que parece que se ha intentado conseguir mandato expreso al Intendente para que pueda administrar los fondos a que se ha hecho referencia; insinuación que traduce el deseo de mantener situaciones intocables del Antiguo Régimen, pues que en su prevención ante determinadas presunciones no duda referirse causticamente al "caballero" intendente.

Armengol sabía pues que se abrigaba la intención de poner mano sobre unos "frutos"⁵³ que entendía estaban legitimamente arrendados por cuatro años por unos siete mil pesos fuertes anuales, no habiendo transcurrido sino dos anualidades; debiéndose además deducir la satisfacción de varias cargas como las dotaciones del Vice-Prior y Vica-

50 Cintas para contener cartuchos.

51 Desde Octubre de 1808 Armengol figura entre los Capitanes del formado Cuerpo de Milicias Urbanas de Palma. Con él la Junta de Mallorca nombró a otros siete sanjuanistas para igual cargo. (J. LLABRÉS: *Noticias y relaciones históricas...* I, 193 y 194).

52 Una pristina muestra de como se prodigará también en Mallorca el uso de los términos *nación y patria*, en aquella circunstancia. Sanglada por su parte ofreció a la Junta, en verano de 1808, el sueldo líquido de Teniente Coronel del Regimiento de Mallorca para aplicarlo a necesidades del vestuario del batallón (J. LLABRÉS: *Noticias y relaciones históricas...* I, 184).

53 Al interesar la Junta, en octubre de 1808, de la Mitra mallorquina la presentación de la cuantía del importe de los curatos vacantes, se manifestó que no sólo no había frutos sino que sus gastos habían excedido a sus renta (J. LLABRÉS: *Noticias y relaciones históricas...* I, 195).

rios de la Parroquia de Pollença,⁵⁴ el mantenimiento de las iglesias de San Juan y del Temple en Palma, los salarios de los Jueces de Curia de su propia jurisdicción, y aún las respectivas pensiones de mil duros a los caballeros profesos Nicolau Serra y Ferran Montaner. Por lo mismo quiere - en la línea de un reformismo que procedía del setecientos - dejar expresa constancia de que no hay administración menos costosa y a la vez más escrupulosa que la propia de su orden, apelando a las disposiciones estatutarias; y porque está convencido de que sus razonamientos cuadraban con los de los de los ilustrados -Sanglada- y de la Junta Central -Garay- solicita que la administración del Bailiato siga en manos del Procurador de la orden. Así de antireformista resultaba la mentalidad de alguno de los que se habían querido situar en primera fila para encarar los nuevos tiempos, aunque no precisamente Garay que en materia de recursos siempre tendrá muy claro la disponibilidad de los bienes de cualquier signo para atender a las necesidades públicas; y que está testimoniado por su actuación en la Junta Central, y después en el despacho de Hacienda con Fernando VII.

Un mes más tarde el infatigable Armengol conoce que la Junta Central ha resuelto favorablemente su petición, y por tanto conservaría los *productos*, aunque debería tenerlos *a disposición de S.M. que dispondrá de ellos según las circunstancias lo requieran en beneficio de la causa pública, y debiendo por supuesto remitir balances y estado de la Recibiduría*. O sea que en el fondo se imponía el criterio de Garay, por más que se concediera la apariencia formal de acceder a lo solicitado.

De todas las maneras las sospechas confiadas por Armengol a Garay no eran vanas, puesto que el 16 de Mayo el Intendente Tomás de Escalada traslada al primero una resolución del Secretario del Despacho de Hacienda Francisco Saavedra, de fecha 15 de abril, disponiendo que las rentas del Bailío fallecido "queden a beneficio de la Real Hacienda", si bien consideraba que lo más acertado era que se destinaran a *las atenciones de Mallorca a fin de que no falten en aquella Isla medios de desempeñar las obligaciones*. Y como la mayor parte de las rentas suponía diezmos de granos, aceite, vinos y otros frutos, se ordena que se destine *la porción de estos que necesiten las tropas en su subsistencia, y lo demás se venderá y remitirá donde convenga para cuyas operaciones prestará la Junta Superior, Jefes y Tribunales de Mallorca los auxilios que sean necesarios*.

A las veinticuatro horas Armengol acusa recibo a Escalada manifestándole primeramente que entiende debe conducirse de conformidad con la R.O. de 1798, y en segundo lugar que debido al arriendo por cuatro años sólo cabe contar con el importe que satisface el arrendador. Texto que será trasladado por el propio sanjuanista a Garay el 28 del mismo mes, arriesgando que la comunicación remitida por Hacienda no contradice las reiteradas disposiciones de 1789: *Ambas pueden cumplirse a un mismo tiempo llevando el Intendente cuenta de lo que reciba en Tesorería, y entregando yo como Procurador General que soy de la Orden las Rentas del Bailiaje que en virtud de la de 26 de Septiembre citada debo recoger*.

Más allá de la preservación del principio, que late en el añadido del Procurador General, éste insiste que queda a las órdenes de Garay como encargado de la Primera Se-

⁵⁴ Dependiente de la jurisdicción de la Orden de San Juan.

cretaría de Estado *por cuyo medio acordó el Rey se le consultasen precisamente todas las dudas y asuntos concernientes a la Orden...*, como si tratara de invocar el procedimiento, que entiende que no tiene por que verse alterado. Y reiterando que a Sanglada, *representante de S.M. en esta Isla*, le fueron entregados los cuarenta mil Reales.

Un día antes de cerrarse aquel mes de Mayo tenso para Armengol, la Intendencia de Mallorca le hace llegar el contenido de un Auto datado tres días antes: En el plazo de otros tres días deberá hacer entrega, una vez inventariados, de todos los documentos y papeles del Bailiato en la Contaduría del Ejército, y depositar en la Tesorería las cantidades que se hubieran podido percibir de la vacante; el arrendatario deberá asumir el arrendamiento de las Rentas y entregar en la misma Tesorería cuanto debiese; y deberá notificarse al Juez de la Orden en Palma, Guillem Roca,⁵⁵ a su escribano Rafel Rosselló, a Guillem Cifre de Colonya, Bernat Reus y Bartomeu Domenge en su calidad de Bailes por la Orden en Pollença, Algaida y Manacor, así como a sus escribanos, que entreguen documentos y expedientes de sus respectivos Juzgados relativos al Bailiato.

O sea una disposición muy en la línea del reformismo más duro del siglo XVIII, que deseaba que la nobleza abandonara definitivamente sus funciones, como ha insistido la historiografía todavía vigente.

De inmediato Armengol, es decir el mismo día de la recepción del Auto, da traslado del contenido del mismo al Primer Secretario de Estado, participándole la extrañeza por la demora en la notificación, teniendo en cuenta que esta no se produjo *hasta hoy en que debe salir el correo*. Era la constatación de que trataban de impedir que se pudiera acudir a Garay.

En esta última comunicación Armengol no duda en afirmar, ante la pertinacia de la Administración: *Yo no puedo prescindir del agravio que me infiere el Auto en desprecio de las facultades y Preeminencias que, en pleno vigor del Antiguo Régimen, se le autorizó para ejercer. Y mientras aguarda que se siga haciendo valer su razón, como caso urgente anuncia que recurre a Josep Sanglada con el objeto de que mientras la Junta Central no disponga lo contrario se suspenda la ejecución del Auto, pues en virtud del cual quedaría yo separado enteramente del conocimiento de los asuntos concernientes al Bailiaje.*

Quedaba suficientemente claro que trataba de dar a entender que si le era negada la función, permanecería el privilegio. En suma que al menos por atrición el cambio era percibido.

⁵⁵ Un abogado muy conocido que entabló amistad con determinados miembros de la Sociedad Económica de Amigos del País, y que singularmente por su calidad de cultivador de las letras atrajo circunstancialmente la curiosidad de J. Sanglada. (Joan MAS I VIVES: *Josep Sanglada...*, 34-36).

Apéndice

I Comunicados de M. de Garay desde Sevilla

1.-"He enterado a la Suprema Junta Gubernativa del Reino de cuanto V.E. me dice en su oficio de 31 de Diciembre último, y aunque han sido sensibles a S.M. las incomodidades que V.E. ha pasado en su navegación, le ha servido de mucha satisfacción la noticia de su arribada a la Isla, y no menos de las activas providencias que V.E. ha tomado de acuerdo con esa Junta Superior y de Defensa para enviar a Cataluña los auxilios de tropas que expresa, sin perder de vista en lo posible las guarniciones de las Islas de Menorca e Ibiza.

La determinación que ha tomado V.E. de reasumir la Presidencia de esa Junta Superior, es muy conforme con lo que se dignó resolver S.M. con fecha de 10 del pasado y de Real Orden comuniqué a la misma y al Comandante General para que de este modo tuviesen el más cumplido efecto sus Soberanas intenciones. (... ...)" (14 de Enero 1809).

2.-" (... ...) También ha acordado que para la elección de nuevo Presidente envíe V.E. su voto por escrito cerrado, y sellado para abrirlo el día de su elección. Y no habiendo V.E. verificado la remisión de su voto para la elección del nuevo Presidente se ha servido S.M. se le recuerde a V.E. para que lo ejecute a la mayor brevedad". (3 Marzo 1809)

3.-"El papel de V.E. de 18 de Febrero último sobre la falta de armas, de dinero, y de medios de proporcionarlo que hay en esas Islas, se ha comunicado a la Secretaría de Hacienda y Guerra para que propongan a S.M. lo que estimen conveniente en cada uno de los puntos que contiene" (S.F)

4.-"El Rey Nuestro Señor D. Fernando VII y en su real nombre la Suprema Junta de Gobernación del Reino se ha enterado de la instancia que V.E. me ha dirigido con su oficio de 6 de febrero próximo pasado del Brigadier D. Felipe Ramírez Gobernador de la Isla de Menorca en que solicita se le declare inocente y se le emplee donde pueda acreditar su fidelidad, y S.M. se ha servido resolver que en atención a haber extraviado los papeles del referido Ramírez por las circunstancias del día, me diga V.E. si habrá inconveniente vuelva a su Gobierno." (24 Marzo 1809)

5.-"He dado cuenta a la Suprema Junta Gubernativa del Reino del oficio de V.E. de 8 del pasado, en que me avisa que esa Junta envía por su Comisionado al Comandante de uno de los Tercios de Milicias Urbanas de esa Isla D. Ramón Despuig con el objeto de hacer presente

el estado de ella, y los auxilios que necesita para sostener a los Prisioneros, y a los malhechores de Cataluña; y enterado de todo S.M. ha acordado que yo manifieste a V.E., como lo ejecuto, que será atendido el referido Comisionado, y mirados los intereses de esa Isla con toda la consideración que merece y con toda la extensión que permitan las circunstancias, pues nada desea más S.M. que dar pruebas a los Pueblos del celo que le anima por su bien y justa causa en que está empeñada la nación." (1 Abril 1809)

6.-"Habiéndose S.M. enterado de los varios particulares que encierra el papel de V.E. de 5 del pasado, ya en cuanto al ardor y buenas disposiciones de esos isleños a favor de la buena causa, ya en cuanto a la falta de caudales y abusos en el ramo de la Administración, y ya en cuanto a la vigilancia mayor que debe haber en esas Islas de resultados de la vergonzosa entrega de El Ferrol y La Coruña; se ha servido acordar que todos los particulares de hacienda se pasen para su resolución al ministerio de este ramo, y que en cuanto a lo demás se diga a V.E. que está muy satisfecho de su celo y del de esos honrados Baleares. (... ..)" (9 Abril 1809)

7.-"He dado cuenta a S.M. del papel de V.E. de 10 del pasado en que manifiesta que para fomentar, y aumentar el patriotismo de esos Isleños, y tomar conocimiento del estado de los Tercios de Milicias Urbanas, va V.E. a correr toda la Isla; y que en consideración a las nuevas ocurrencias de la Península, la salida de la Escuadra de Tolón, y los avisos que ha dado a V.E. el Gobernador de Menorca de que vacila su autoridad si no se le mandan tropas, cree que será útil suspender la salida de los 720 milicianos, y S.M. en visto de todo se ha servido aprobar lo primero, acordar que permanezcan en las Islas los milicianos, y que se dé aviso a Hacienda por lo respectivo a la falta de caudales." (15 Abril 1809)

8.-"Se ha dado noticia a S.M. por un sujeto de esas Islas de los particulares siguientes

1º Que el Pueblo bajo está muy descontento de su actual Gobierno y es temible que se valga de medios violentos para sacudir su pesado yugo.

2º Que los militares están a perecer porque no les pagan sus sueldos por estar exhausta la Tesorería, siendo así que hay un comerciante que no nombra, que detiene con título fraudulento, más de cincuenta mil duros.

3º Que el Pueblo bajo, y las personas sensatas están persuadidas de que hay en Mallorca varios sujetos contra los cuales tiene la Real Hacienda créditos líquidos susceptibles por sus potentes y graves vicios de una seria ractificación, que si verificase, sería muy beneficio-

sa al Estado, y que sin proceder esta, no parece justo exigir de aquellos regnócolas contribución alguna.

4º Que para la averiguación de estos hechos debe darse la Comisión a alguno de los sujetos comprendidos en la adjunta lista. Y queriendo S.M. enterarse de si son ciertos para tomar las providencias que correspondan, se ha servido acordar que se dé a V. E. esta noticia para que en su vista informe lo que se le ofrezca, y parezca.

De real orden lo comunico a V.E. para su inteligencia y cumplimiento.

Don Joaquín Cotoner y Despuig y D. Rafael Barceló París Presbíteros, y Canónigos de la Santa Iglesia de Mallorca.

El P. Custodio Fr. Juan Bautista Compañy, Lector de Teología en el convento de S. Francisco de Asís de Palma.

Los Padres fray Bartolomé Obrador Borrás, y fray Agustín Sureda Presbíteros y Predicadores en el Convento de S. Agustín de la Villa de Felanitx.

El Brigadier Dn. Juan de Salas, residente en Palma.

D. Antonio Ignacio Pueyo, Capitán retirado en Palma y D. Pedro Antelmo Caneves Auditor de Marina del Tercio naval de esta Isla". (19 Abril 1809)

9.-"Mediante a que S.M. acordó ya en 28 de Marzo último, según la real orden que comuniqué a V.E., que en cuanto a la libertad de los franceses que se hallan detenidos en esas Islas y en virtud de la de 7 de Enero de este año, obrase esa Junta según creyere conveniente a la causa pública; devuelvo a V.E. la representación que en 11 de aquel mes remitió V.E. del Capitán Dn. Claudio de la Bruyere a su nombre, y en el de los demás emigrados, para que consecuente a aquella soberana resolución, determinase la Junta lo que estime más conveniente." (24 Abril 1809)

10.-"En vista de lo expuesto por V.E. en su carta de 27 de Abril ultimo se ha servido resolver el Rey N.S.D. Fernando 7º y en su Real nombre la Suprema Junta Central y Gubernativa del Reino que para custodiar y observar a los prisioneros franceses destinados a la isla de Cabrera por la Junta de Observación y Defensa de ese Reino, se destine para este servicio la fragata de Guerra Lucía con tres lanchas de fuerza del Departamento de Cartagena que irán a media tripulación, para completarse de gente de las Islas, y que desde luego se dirijan a ese puerto a la mayor brevedad.(... ..) con esta fecha prevengo lo conveniente al Comandante General de Cartagena para que disponga su puntual cumplimiento, y aviso al Sr. Ministro de Hacienda que para sostener esta fuerza en ese Puerto serán necesarios cuarenta mil Reales mensuales incluso el ramo de Víveres a fin de que expida las órdenes competentes al efecto." (12 Mayo 1809)

11.- "El Rey Nuestro Señor D. Fernando Séptimo y en su Real nombre la Junta Suprema Gubernativa del Reino en atención a los méritos y servicios del Señor conde de Ayamans, ha venido en concederle el grado de Coronel de Infantería cuyo despacho se le dará con la misma fecha en que se expida al Señor Dn. Tomás de Verí." (15 Junio 1809)

12.- "La Suprema Junta de Gobierno del Reino, no se ha servido acceder a la solicitud que contenían las representaciones de los Coroneles del tercero y cuarto Regimiento suizo, prisioneros de guerra en esa Capital que acompañaba V.E en su oficio de 21 de junio último. Lo comunico a V.E. de real orden para que lo haga saber a los interesados." (25 Julio 1809)

13.- (Garay traslada el texto remitido por Antonio Escaño al Comandante de la fragata surta en el Puerto de Palma)

"Ha resuelto S.M. que en la Fragata Lucía del mando de V. se transporte al Señor Conde de Ayamans desde Mallorca al punto que le convenga, o bien que escolte al Místico en que estaba dispuesto a salir, según y como acomode al expresado Conde". (23 Agosto 1809)

II Cartas particulares de M. de Garay

1.- "Mi estimado amigo y dueño: Me tiene Vd. ya en esta Ciudad trabajando como un negro en mi comisión, y tan afanado y embaucado en ella como si en la vida hubiera tenido otra ocupación. Lo que me incomoda mucho (es) el deplorable estado en que han puesto así Franceses como españoles este grande y magnífico establecimiento y los pocos medios que hay para volverlo al juego. Sin embargo me contento por ahora con poco, y si mi buena suerte quiere que permanezca aquí aún confío poder hacer algún bien. Acabo de ser nombrado Director de esta sociedad de cuyo cargo tomé posesión ayer. Luego que esté impreso remitiré a Vd. un ejemplar de un pequeño y sencillísimo discurso que este acto me obligó a pronunciar. la Sociedad acordó que se imprimiera, y publicara sin embargo de que no merece tal distinción. Vd. que se ha hallado en igual caso lo calificará como yo.

Desea a Vd. buena salud, y sus órdenes su affmo. amigo y compañero

Martín de Garay
A 14 de Enero en Zaragoza
Sr. Conde de Ayamans

2.- "Mi estimado compañero y amigo: He celebrado mucho recibir la carta de Vd. de 10 del pasado, y que en medio de las agitaciones, y riesgos en que las circunstancias de esa isla, han de tener a sus habitantes se mantenga Vd. bueno. Yo lo estoy ahora también, aunque no menos agitado por otros caminos, y principalmente por verme otra vez en medio del torbellino de los negocios que tanto aborrezco, de que me creía libre para toda mi vida, y a que mi salud y vocación oponen un repugnancia invencible. Había ya abrazado el hogar paterno, el retiro y la soledad de los campos como el único elemento en que podía vivir. La Providencia no me ha castigado por ingrato pues no hubo día, que no le diera gracias, por el beneficio de haberme hecho arribar a un puerto tranquilo después de tantas borrascas. Pero ello es que me ha castigado sacándome de el; seré castigado por otra cosa.

En cuanto yo pueda atenderé cuando llegue el caso, y con el mayor gusto a su recomendado de Vd. D. Miguel Fluxà; deseoso siempre de emplearse en obsequio de Vd.

Sin más su afto. compañero y verdadero amigo.

Martín de Garay
A 4 de Agosto de 1820
Sr. Conde de Ayamans

3.- "Compañero y amigo: tengo hablado al Ministro de la Guerra para que ya que a Vd. se le ha incomodado haciéndole salir de su casa, se le atienda con su sueldo como es justo. Creo que lo hará. Yo deseo que esta comisión importante y honorífica lo distraerá a Vd. algún tanto de la pena, que debió ocasionarle la muerte de su esposa. Si es así, y Vd. hace bien ella al público como no dudo, debe Vd. dar por bien empleada esta incomodidad.

Por aquí seguimos sin novedad. Unos están contentos y otros no lo están tanto como es natural en semejantes circunstancias. Sin embargo creo que por más que hagan los amigos de la arbitrariedad y del desorden, si hay juicio, y fortaleza adelantarán poco.

Yo vine aquí llamado a servir mi plaza, y obedeci dejando con inexplicable sentimiento la oscura tranquilidad de mi retiro, único elemento en que deseo y puedo vivir. Ahora nos han puesto pleito acerca de la propiedad anterior por no tener, lo que no pudieron nuestros nombramientos la aprobación del Rey. Desco que salga luego la decisión para ver si por este medio tan estraño, consigo lo que deseo. Entre tanto mande Vd. a su compañero y amigo affmo.

Garay
A 18 de Septiembre de 1820"

4.-"Amado compañero y amigo: Sabía se comunicaba a Vd. de oficio la resolución que ha recibido, y por esto no escribí a Vd. noticiándoselo.

Se ha mudado el ministro y se halla en posesión Valdés de su destino, con quien no tengo intimidad particular. Sin embargo si puedo hacer por su anciano gobernador a quien Vd. recomienda, lo haré gustosamente.

He hablado algo de nuestra placa, pero se me ha oído con tal indiferencia, que no creo se pueda hacer nada.

Consérvese Vd. bueno con su niño, y mande a su más afto. amigo, y compañero.

Martín
Madrid a 5 de Diciembre de 1820
Sr. Conde de Ayamans"

BIBLIOGRAFÍA

- J. M^a. BOVER: *Biblioteca de Escritores Baleares*, Palma 1868.
- Albert DEROZIER: "Martín de Garay ou le liberalisme des compromissions. Contribution aux recherches sur le liberalisme en Espagne au XIXe siècle". *Annales de l'Université de Besançon*, 100, 1968.
- Miquel DURAN PASTOR: *Bernat Nadal i Crespi. Un bisbe solleric que fou diputat a Cadis*. Palma de Mallorca, Ajuntament de Palma, 1986.
- Josep FONTANA: *La quiebra de la monarquía absoluta (1814-1820). La crisis del Antiguo régimen en España*. Barcelona, Ariel 1971.
- J. LLABRÉS: *Noticias y relaciones históricas de Mallorca. Siglo XIX*. Palma de Mallorca, Sociedad Arqueológica Luliana.
- Joan MAS I VIVES: *Josep Sanglada Comte d'Aiamans (1767-1831). Biografía d'un il·lustrat liberal.*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1994.
- Antoni MOLINER PRADA: *La Catalunya resistent a la dominació Francesa (1808-1812)*. Barcelona, Edicions 62, 1989.
- Lluís ROURE Y AULINAS: *L'Antic Règim a Mallorca. Abast de la commoció dels anys 1808-1814*. Palma, Conselleria d'Educació i Cultura del Govern Balear, 1984,

RESUM

El Secretario de la Junta Central Martín de Garay se responsabiliza de los comunicados que se ofician al Conde de Ayamans. Pero más allá de la circunstancia vivida por ambos en el momento de la ofensiva de los franceses, se mantendrá la relación en forma epistolar al regreso de Fernando VII. En este sentido las cartas de Garay suponen referencias a situaciones y planteamientos de la época excepcional del *juntismo*, desde una perspectiva temporal distinta y que revelan algunas indecisiones. Y el responsable de la Orden de San Juan en Mallorca, en sus apelaciones a Garay traduce el grado de compromiso con la ejecutoria del Conde aunque también cuan difícil resultaba la renuncia al privilegio incluso para los ilustrados.

ABSTRACT

The Secretary of the *Junta Central* (Central Council) Martín de Garay makes himself responsible for the for the communiqués that were passed on officially to the Count of Ayamans. But beyond the circumstance personally experienced by both of them at the moment of the French offensive, the relationship in epistolary form at the coming back of Fernando VII will be maintained. In this sense, Garay's letters entail references to situations and posing of problems of the exceptional epoch of the *Juntismo* from a different temporary perspective which reveals certain indecisions. The responsible one for the Order of Saint John in Majorca, in his appeals to Garay explains the degree of commitment with the Count's accomplishments although he also expresses how difficult it was to give up the privilege even for the enlightened.

Argüelles en Mallorca

MIGUEL FERRER FLOREZ

La personalidad política

La agitada historia española de principios del siglo XIX consecuencia del choque frontal que se produce entre el tradicionalismo y la ideología renovadora liberal ocasiona convulsiones que repercuten en las personas que defendieron con ahínco ambas ideologías. Una de las figuras más representativas del régimen liberal fue D. Agustín Argüelles que se destacó en las Cortes de Cádiz y que al producirse la reacción absolutista de 1814 encontró en él una de las primeras víctimas de la represión organizada con el intento de acabar con el liberalismo español.

D. Agustín Argüelles nació en Ribadasella el 18 de agosto de 1776 y murió en Madrid el 26 de marzo de 1844. Cursó sus estudios de enseñanza secundaria y luego la licenciatura de Derecho en la ciudad de Oviedo. Después ejerce una función pública importante prestando sus servicios en las representaciones diplomáticas de España en Lisboa y Londres. Ya formado en los ideales del enciclopedismo visita varias capitales europeas en las que mantiene contactos con elementos de la masonería a la que se afilió en su juventud. Al implantarse el régimen liberal en España es elegido diputado por Oviedo en las cortes de Cádiz y allí tuvo destacadas intervenciones en algunas de las cuestiones de mayor trascendencia allí debatidas como la libertad de imprenta en cuya defensa intervino activamente, en la redención de la esclavitud y en la supresión del tormento como prueba judicial. Sus intervenciones fueron tan celebradas que le sirvieron para ser llamado *el divino* y tan apreciada y admirada fue su gestión que se le designó para redactar el preámbulo de la constitución de 1812.

Esta acrisolada fama influyó poderosamente en su desgracia cuando se implanta en 1814 el régimen absoluto de Fernando VII tras el golpe de estado de Valencia (mayo 1814) y conocerse el famoso *Manifiesto de los persas*. Como tantos elementos liberales fue perseguido por el absolutismo y condenado a vivir durante ocho años en el regimiento de Fijo que estaba de guarnición en Ceuta. Al parecer fue preso en Madrid el 10 de Mayo de 1814, es decir en los primeros días en los que el nuevo régimen empezó a actuar. Para cumplir este destierro pasó a Málaga y de esta ciudad embarcó probablemente hacia Ceuta. En este destierro fue declarado inútil, permitiéndosele residir en esta ciudad si bien con la consideración de penado. En el año 1815 se le ordena desplazarse a Alcúdia (Mallorca) y al caer el régimen absolutista en los primeros meses de 1820, y liberado ya de su confinamiento, se traslada a Valencia. Desde esta ciudad emprende un viaje que puede ser calificado de triunfal y se dirige a Madrid donde fue designado para ocupar el cargo de Secretario de de Estado y del Despacho de Gobernación en el primer gobierno liberal creado después de la revolución de 1820.

El 1 de mayo de 1821 al leer Fernando VII el discurso a las Cortes preparado previamente por los ministros responsables añadió un párrafo redactado de su puño y letra en el que se quejó de ultrajes y aun descalos perpetrados contra su persona por el mismo gobierno. El Ministerio, ofendido, dimitió y Argüelles temiendo alguna venganza del Rey huyó a Inglaterra donde fue nombrado por Lord Hollan su bibliotecario.

Muerto Fernando VII, Argüelles regresa a España (1834). Es nombrado senador por Asturias, según la nueva constitución o Estatuto Real de este mismo año y se le asigna una pensión de 12.000 reales.

Desarrolla todavía una función política notable influyendo en la elaboración de la Constitución de 1837 y es nombrado ayo de las infantas Isabel y María Luisa Fernanda, futuras Isabel II la primera y Duquesa de Montpensier la segunda. Desde 1843 se retira de la política y muere dos años después en Madrid bajo el signo de la pobreza. A su entierro acudió una multitud impresionante.¹ Fue hombre austero, orador notable, de gran honradez y altitud de miras durante toda su vida. Escribió una obra titulada "*De 1820 a 1824*" muy importante para comprender y aquilatar la labor de gobierno durante el Trienio constitucional.

La muerte, al parecer, repentina fue conocida en Mallorca y de su estancia en la isla guardaba feliz recuerdo a pesar de las condiciones nada agradables en que vivió siendo prisionero. Cuando se despidió pronunció emocionado y llorando unas palabras muy sentidas que reproducimos: *Señores, con el corazón profundamente conmovido les digo, que ejercen del modo más digno la hospitalidad, y a nosotros de consumo y como a competencia se han esmerado en hacernos más llevaderos y soportables los largos días de destierro que hemos sufrido. Esta conducta señores, es noble y sublime además. Por tanto doy a Vds. por ello las más expresivas gracias, y cuenten también que en el corazón de Argüelles queda el más grato e indeleble recuerdo de los Alcudianos, y que en tanto que viva tendré por un día feliz aquel que me proporcione ocasión de serles útil.*

En época muy posterior se celebró en la ciudad de Alcúdia un sentido y solemne homenaje en su honor. Fue el 29 de junio de 1856 cuando España estaba regida por un gobierno progresista y tuvo carácter cívico y militar. La ciudad fue adornada profusamente y contó con la presencia del Gobernador de la Provincia, la diputación y otras personas representativas como el diputado D. Francisco Preto y Neto. El acto principió a las ocho de la mañana con la llegada de las autoridades y a las diez se celebró la función religiosa en la que pronunció la oración fúnebre D. Jerónimo Bibiloni y Llaneras pbro. destacado demócrata y socialista utópico después partidario del republicanismo federal. Al enaltecer la figura de Argüelles tuvo palabras poco gratas para una tercera persona - probablemente el Obispo Manso -. Efectivamente en 1855 Bibiloni se había defendido de la condena que mereció su folleto *Cristianos-socialistas* formulada por el obispo mencionado en 1848.²

Los actos en honor de Argüelles continuaron con la colocación de una lápida (ver nota 5); hubo, además, desfiles, refrescos para el pueblo, comida extraordinaria para las

1 Se habló de una concurrencia de 70.000 personas lo que parece poco verosímil.

2 Jerónimo BIBILONI: *Explicaciones en descargo de su conciencia* ..., Palma. Imp. José Gelabert. 1855.

autoridades en casa del alcalde D. Rafael Palou y emocionados recuerdos por la despedida que hizo Argüelles de Alcúdia, por sus donativos y sus activas gestiones en pro de la salubridad de la ciudad.

La llegada a la isla de Mallorca.

D. Agustín Argüelles llegó posiblemente a Mallorca para su confinamiento en la ciudad de Alcúdia en el mes de diciembre de 1815³ ciudad, entonces, de mala salubridad por las enfermedades febriles originadas a causa de sus aguas pantanosas situadas no lejos del casco urbano. En este año las malas condiciones insalubres de Alcúdia eran muy importantes lo que había provocado un éxodo continuo de sus habitantes que en estos años se habían reducido a 269. (Ver Documento 1). Estas características adversas para la salud que hemos señalado parece eran conocidas en Madrid.

Argüelles fue acompañado en su destierro por D. Juan Álvarez Guerra que había desempeñado antes el cargo de Secretario del Despacho o Ministro de Gobernación y acaso por otros confinados, pues consta que en octubre de 1816 el número de desterrados se elevaba a trece si bien es posible que no hubieran llegado juntos en una sola expedición.⁴

Juan Álvarez Guerra había nacido en Zafra (Badajoz) en 1789. Luchó como soldado en la Guerra de la Independencia y antes había sido redactor de "El Semanario Patriótico" dirigido por Quintana. Fue hombre culto y profesó la ideología liberal lo que le valió su prisión el día siguiente al que se arrestó a Argüelles, es decir el 11 de mayo de 1815. Como tantos hombres cultos de su época mostró un manifiesto interés por los temas agrarios, como lo prueba el ser autor de la *Memoria sobre el cultivo del arroz* y el *Código rural*; también colaboró en el Diccionario de Agricultura de Rozier e incluso mostró interés por los temas de hacienda ya que es autor de *Modo de extinguir la Deuda Pública* (1820). Álvarez Guerra, una vez liberado, llegó a ser senador y ocupó los cargos de Director de Correos y Ministro de Fomento a partir de 1833 al finalizar el segundo período absolutista de Fernando VII. Acabó sus días en Madrid en 1845.

La situación de los confinados en Alcúdia no fue excesivamente penosa, pero sí estuvo vigilada cuidadosamente por la autoridad militar. Argüelles habitó en Alcúdia una casa conocida con el nombre de Cas Capellá cuyo propietario era D. Andrés Capó Solivaret. Estaba situada en un lugar céntrico no lejos de la casa propia que actualmente ocupa el ayuntamiento.⁵ Al parecer distrajo sus largos ocios en la isla con la visita a la antigua ciudad

3 No en 1817 como a veces se ha indicado.

4 Comunicaciones del Comandante de Alcúdia (Joaquín Arconada) de 16-X-1816, que dice textualmente: "Las trece personas confinadas en esta plaza siguen observando los preceptos convenidos". (Reales Despachos. Legajo 50. A.C.G.M.B.)*

* A.C.G.M.B. = Archivo de la Comandancia General de la Zona Militar de Baleares

5 Actualmente en esta casa situada en la Plaça de la Constitució, nº 7 hay una inscripción que dice:

CADIZ MADRID

HABITÓ
ESTA CASA
DESDE 1815 A 1820
EL SAVIO Y VIRTUOSO
D. AGUSTIN ARGUELLES
QUE VINO DESTERRADO
CON OTROS ILUSTRES

romana de Pollentia coleccionando monedas y algunas antigüedades. En sus paseos le acompañaba Juan Álvarez Guerra quien con su afición a los temas agrarios debió considerar sin duda la posibilidad del cultivo de arroz en los terrenos pantanosos del municipio. Un tercer confinado era entonces D. Agustín Serrano.

La vigilancia efectuada por la autoridad militar fue eficaz y sobre todo celosa por lo menos durante el año 1816. Las instrucciones al respecto son precisas: El Marqués de Coupigny entonces Capitán General de Mallorca comunica al Gobernador de Alcúdia el 24 de julio de este año que se observen con mucho cuidado las disposiciones referentes a la correspondencia de los confinados *recomendándole la mayor vigilancia*.⁶ El gobernador de Alcúdia era entonces D. Joaquín de Arconada⁷ y éste en el mes de septiembre envía dos comunicaciones ambas con fecha del 10 a Coupigny poniendo en su conocimiento que los confinados observan buena conducta y que en su opinión puede entregarse una carta a Argüelles que ha traído un paisano, pues no contiene noticia alguna que pueda inspirar temor o sugerir peligro.⁸ Pocos días después, el 14, comunica Arconada a Coupigny estar enterado de no poder remitir cartas de los confinados a su persona, es decir, al Capitán General. Los partes se suceden con una puntualidad notable y una frecuencia nada común: sobre correspondencia de los confinados, concretamente Argüelles y Álvarez Guerra -el 16-, sobre el buen comportamiento de los confinados el día 20 y el 1 de octubre. El día 13 Arconada escribe a Coupigny que ha dado cumplimiento a su decreto del 4 de octubre autorizando a Fermín Goycoechea visitar a su padre confinado; pero sin permitirle quedar en Alcúdia conforme se disponía en el citado decreto lo cual posibilita el conocer otro de los nombres correspondientes a los confinados. El 16 manifiesta el buen comportamiento de los vigilados y diez días después le notifica haber recogido una carta a un paisano fechada en Madrid y remitida por correo. La carta iba dirigida a Manuel Merino (otro de los confinados) y era de su mujer e hijos que le anunciaban el libramiento de 500 reales de vellón. Es la última comunicación de Arconada a Coupigny.⁹

No hay duda acerca de la confianza que éste mantenía respecto a Arconada, pues sabemos que le encomendó gestiones delicadas (Ver nota 7), pero por razones que ignoramos fue sustituido en el mando de la plaza de Alcúdia por Manuel Gasset. Éste, al parecer desempeñó una gestión parecida de control extendida incluso a otros asuntos. Al

ESPAÑOLES
POR SU AMOR A LAS
LIBERTADES
CONSTITUCIONALES
J. M. S.

1812

1837

- 6 Reales Despachos. Leg. 50. Comunicación de Causas de estado. 1816. A.C.G.M.B.
7 El coronel D. Joaquín Arconada era hombre que gozaba de la confianza de Coupigny. Había ascendido a coronel con motivo del casamiento de Fernando VII y en 1816 ingresó en la Real y Militar Orden de San Hermenegildo en un acto que tuvo lugar en el palacio de la Almudaina presidido por el Capitán General que era el Marqués de Coupigny. En la ejecución del general Lacy jugó un papel destacado, pues éste habló con él y con los dominicos Fr. Miguel y Fr. Domingo Lladó en sus últimos momentos y Arconada le vendió los ojos antes de ser fusilado el 5 de julio de 1817.
8 Reales Despachos. Comunicaciones de Causas de Estado. 9 y 10 de septiembre de 1816. Leg. 50. (A.C.G.M.B.).
9 Reales Despachos. comunicaciones de los días 16 y 20 de septiembre y 1 de octubre de 1816. Leg. 50 (A.C.G.M.B.).

producirse el final del confinamiento fue muy benévolo en el trato que dispensó a los prisioneros acaso por haber reconocido su fuerte personalidad o por congratularse con los nuevos amos de la situación política.

En un escrito del 2 de noviembre Gasset manifiesta a Coupigny que se ha encargado del mando de la plaza de Alcúdia y de los *trece reos de Estado confinados a ésta, según órdenes concernientes* (sic) *à estos y de Dn. Domingo Pérez*.¹⁰ El día 12 anuncia la remisión a Coupigny de varios documentos entre ellos la contestación de D. Juan Álvarez Guerra (que debía ser la respuesta a alguna misiva recibida). La comisión del envío de documentos corrió a cargo de D. Salvador Despuig y al final dice: *Los tres individuos confinados en esta Plaza siguen observando los preceptos que tenía prevenidos*. También manifiesta que un alto cargo militar, D. Juan Cabrinetti, le ha remitido el confinado D. Francisco Messeguer. La última comunicación de Gasset a Coupigny es del 12 de diciembre y se refiere a la conducta de los confinados que continúa siendo buena.¹¹

Así pues, parece fuera de duda el afirmar la existencia por lo menos de trece confinados en Alcúdia. De ellos conocemos los nombres de algunos: Agustín Argüelles, Juan Álvarez Guerra, Manuel Merino, un tal Goycochea, a los que acaso se agregó Francisco Messeguer. Según otras fuentes también se encontraba Agustín Serrano.¹²

En un escrito desprovisto de fecha, pero que puede referirse con seguridad al mes de noviembre de 1816, Gasset facilita a Coupigny unos informes que le había solicitado respecto a algunas localidades de aquella zona. Debían tener en cierta forma un carácter confidencial, ya que no se hace mención alguna en relación a su naturaleza; sólo se contesta textualmente diciendo: Alcúdia, sí; Pollença, no; Campanet que le era indiferente.

Al parecer se trataba de un plan no sólo de orden militar sino también político referente a Pollença, Sa Pobla, Santa Margalida, Selva y Campanet que con el nombre de *districtos* se integrarían con Alcúdia bajo un mismo mando político y militar. No se trata evidentemente de la desaparición de estos municipios como tales sino de que la nueva autoridad política que se preconizaba residiera precisamente en Alcúdia.

El Ayuntamiento de esta ciudad apoya decididamente este proyecto e insta a su realización para atajar de alguna forma el despoblamiento que experimentaba Alcúdia. Para ello aduce una serie de privilegios de varios reyes de España e incluso de Pedro IV de Aragón en favor de las grandes condiciones que tenía el puerto de la ciudad. Parece que

10 Es una persona que no hemos podido identificar.

11 Reales Despachos. Comunicaciones de los días 2, 12 y 24 de noviembre y 2 de diciembre de 1816. Legajo 50. (A.C.G.M.B.). Respecto a la comunicación del 24 en la que se cita a Juan Cabrinetti es muy posible que sea el padre de José Cabrinetti Juan de Juan que casó con Dª Magdalena Cladera de Socías del Fangar, natural de Sa Pobla, padres, al parecer, de seis hijos de los cuales cinco siguieron la carrera de las armas. El más ilustre fue D. José Cabrinetti Cladera nacido en Palma el 26 de marzo de 1823. Entró de cadete en el Regimiento de Infantería de Gerona n° 23 el 10 de enero de 1837. Después de una brillante carrera militar murió en un encuentro con los carlistas en Alpens en el mes de julio de 1873 siendo brigadier. Sus heroicas acciones de guerra le valieron numerosas condecoraciones (Cruz de Distinción Militar, Cruz de San Hermenegildo, cruces roja y blanca del Mérito Militar etc.). Casó con Dª Etelvina Guterres de la que al morir dejó seis hijos. Fue declarado Hijo Ilustre de Palma el 28 de julio de 1873.

12 Juan LLABRÉS BERNAL: *Noticias y relaciones históricas de Mallorca*, I., 614-616. Noticias del 6 de abril de 1820. Palma de Mallorca. 1958.

fue la Real Cámara la que solicitó el Informe que Coupigny gestionó lo que explica la importancia del proyecto en cuestión (Ver Documento 1).

Las malas condiciones de salubridad de Alcúdia continuaron durante mucho tiempo. El 3-IX-1838 el *Diario de Palma* insertó un largo e interesante artículo firmado por Juan Reynés, médico de Felanitx en el que se trata con cierto detalle esta cuestión y se queja de la despreocupación del Gobierno. Según él en 1822 se instruyó un expediente para hacer habitable la zona, posiblemente haciéndose eco de los escritos elaborados en 1816 que hemos comentado. En el artículo de 1838 se alude a la fama que tiene Alcúdia en la isla de Mallorca de ser *el país de muerte prematura*; de que en el período de 19 años han muerto 1.000 personas; a la idea, que el autor cree absurda, de conservar las murallas porque son *la llave de las fortificaciones de la isla*, pues más bien al contrario piensa que son la causa de las enfermedades que provocan la muerte frecuentemente, de tal modo que según afirma han fallecido 3.671 personas en 73 años. Todo ello a pesar de la ayuda que Alcúdia presta a la causa de Isabel II con la entrega de sus hijos para servir en el ejército.

El autor intenta demostrar las verdaderas causas de la insalubridad de Alcúdia razonando que éstas no proceden de los terrenos pantanosos de la Albufera cuyos aires pestilentes son dispersados suficientemente por las brisas marinas, sino de los que proceden del Prat de Santa Ana cercano a la localidad. Concretamente indica una serie de realidades que provocan las malas condiciones de vida de la zona entre ellas la existencia de la doble muralla que impide la libre renovación del aire, los fosos de la muralla donde las aguas estancadas con restos de animales y vegetales producen la putrefacción de los mismos, el encierro de los animales en el interior del casco urbano que en los meses de verano enrarecen el aire e incluso las emanaciones de gas carbónico procedentes del Prat de Santa Ana .

También sugiere una serie de medidas para remediar estos males y la principal se centra en la demolición de las murallas y en el relleno de los fosos hasta alcanzar su nivelación. Por último, hace una relación de personas destacadas que han muerto en los últimos años de los que algunos fueron amigos y muy considerados por Agustín Argüelles y Juan Álvarez Guerra como el honor Antonio Qués y el también honor Antonio Soliveret (a) *Garriguer*.

La situación de Alcúdia debió mejorar a lo largo del siglo XIX, pues en la relación de los actos realizados en 1856 en Alcúdia para enaltecer la figura de Argüelles no se hace referencia alguna al problema de la insalubridad al menos de forma directa. Corrobora esta suposición el que los datos de población de finales del siglo XIX muestran incrementos claros sobre todo a partir de 1877.

La causa de Argüelles

Los autos y diligencias de la causa de D. Agustín Argüelles se realizaron en el mes de junio de 1816. A este respecto hay un curioso documento en el que se especifican los gastos efectuados en la tramitación de la misma y que ascienden a un total de 2.850 reales de vellón y dos maravedises. (Ver Documento 2). La relación es muy detallada y en ella se consignan los nombres de las personas que percibieron unas cantidades y la cuantía de las mismas. El detalle que ofrece el documento indica el cuidado desplegado en torno a la causa de Argüelles, cuestión confirmada por una indicación inserta en el prin-

cipio del documento que literalmente dice: *Las costas causadas de estos autos de formados contra Dn. Agustín Argüelles serán confidencia.*

A la evaluación señalada de las costas de los autos y diligencias se sumaron además la liquidación de los gastos del carruaje que le condujo de Madrid a Málaga y la ayuda que se le suministró de doce reales diarios lo que elevó la cantidad total de gastos a 5.164 reales de vellón y 25 maravedises.

La satisfacción de estas cantidades fue asignada a Argüelles y así se comunicó a Coupigny el 16 de agosto para que fuera abonada por aquél la citada cantidad en un plazo de cinco días. (Ver Documento 3). Este cargo puso en grave aprieto a Argüelles que era pobre y tuvo que hacer una manifestación pública de su indignancia en un documento dirigido al Sr. Gobernador de la Plaza de Alcúdia. Es un escrito elaborado con espíritu sereno y que contiene la noble sinceridad de su ánimo. En él justifica que de la retención practicada de su sueldo puede ser retirada la cantidad suficiente para satisfacer estos desembolsos, por otra parte imposibles de sufragar debido a la pobreza en que se halla sumido. Es curioso cómo hace constar que a causa de su penuria se le autorizó *la facultad de hacer su propia defensa* en la causa que se le siguió. (Ver Documento 4).

La liberación de Argüelles y de los demás confinados

El triunfo de la revolución liberal de 1820 con la proclamación de la Constitución de 1812 en Cabezas de San Juan y su repercusión en Mallorca provocaron cambios importantes en la situación política. El Capitán General Marqués de Coupigny fue obligado a dimitir por la fuerza de los acontecimientos y ello motivó su rápida huida hacia la Península al tiempo que propició la subida al poder del gobierno militar de Mallorca al general D. Antonio Mª Peón que ostentaba el cargo de segundo Comandante General. Casi en las mismas horas era designado Jefe Político de la provincia el Conde de Montenegro de reconocida ideología liberal, pronto sustituido por la figura más prestigiosa en el campo liberal de Mallorca: D. Guillermo Ignacio de Montis y Pont y Vic Marqués de la Bastida.

A nivel nacional se dio un decreto liberador. En 9 de mayo de 1820 se concedió la libertad a todos los presos y personas detenidas por sus ideas políticas constitucionales y ello repercutió directamente en la situación de los confinados en la ciudad de Alcúdia. D. Agustín Argüelles fue liberado y parece que se tuvieron con él atenciones cuidadosas para su salud fuertemente quebrantada a consecuencia de la insalubridad del clima de Alcúdia en sus algo más de cuatro años que permaneció en Mallorca. En este sentido se distinguió D. Manuel Gasset Gobernador de la Plaza y sus cuidados se extendieron al resto de los confinados.

La liberación se hizo efectiva en el mes de abril y desde Alcúdia los confinados se desplazaron a Palma ocupando en esta ciudad habitaciones convenientes que existen el el piso del claustro de San Antonio.¹³ Debieron gozar de gran consideración, pues en la

13 La iglesia y claustro de San Antonio (Sant Antoniet, como es conocido en Mallorca) se halla en la calle de Sant Miquel de Palma. El bellissimo claustro de planta ovalada junto con otras dependencias es propiedad del BBV (Banco de Bilbao Vizcaya) y se halla en buen estado de conservación. En este edificio se conservó el archivo de Hacienda y en 1874 quedó preparado para albergar los Juzgados Municipales.

prensa apareció una noticia redactada en estos términos: *El inmortal Argüelles y demás víctimas de Alcudia no han venido aun, pero el comandante del guarda-costas les está esperando para que se vayan con él.*¹⁴

La salida de Palma tuvo lugar después del día 8 de abril y el 6 de mayo estaba ya en Valencia. Se dirigía a Madrid para ocupar el cargo de ministro de la Gobernación en el primer gobierno constitucional surgido después de la revolución; llegó a la capital el 17 de junio después de un viaje triunfal. En Valencia se le tributaron rendidos homenajes y el comentario del articulista no deja de tener interés: *No contento (el pueblo) con las colgaduras y flores, y música y vivas y otras muchas demostraciones de regocijo, quitando también las mulas de su coche, le condujeron en bolandas por las calles y plazas de tan larga carrera.*¹⁵ Alude, sin duda, a la versatilidad del pueblo, que actuó de manera parecida en favor de Fernando VII y el absolutismo años antes y ahora repetía unos hechos parecidos en favor de los constitucionales.

APÉNDICE DOCUMENTAL*

DOCUMENTO 1

Excmo. Sr.

El Ayuntamiento de la ciudad de Alcudia en contestación al oficio de V.E. de 14 de marzo ultimo, que acaba de recibir y en qual le pide informe de orden de la Real Camara sobre lo que manifiesta el Excmo. Sr. Capitan General de este Exército y Reyno acerca de la utilidad y ventajas que resultarían de unir al mando militar de esta ciudad el político, señalándole los distritos de Pollensa, La Puebla, Santa Margarita, Selva y Campanet; incluyo a V. E. el estado de su vecindario que asciende á 0269 **

¹⁴ Ver *Diario Constitucional de Palma* del 8-IV-1820 N° 22. Pág. 2.

¹⁵ El *Diario Constitucional de Palma* se mostró en seguida partidario del cambio; en la edición del 10 de mayo (n° 54, pág. 2) reprodujo un soneto aparecido en el *Diario de Barcelona* firmado por E M D C C titulado: *Al Excmo. Sr. D. Agustín de Argüelles, Secretario de Estado y del Despacho de Gobernación de la Península* que empieza: *Aunque impávido alzara el estandarte...* Sin embargo, el contenido de la nota reproducida manifiesta una cierta duda acerca de la sinceridad de la actitud del pueblo.

* Los espacios en blanco entre paréntesis indican palabras que no se han podido transcribir.

** El 0 que antecede al número 269 parece ser que fue puesto encima del número 1 que apenas se puede leer y así enmendar el error que suponía haberlo puesto.

	<u>Catastro</u>	<u>Propo. y n</u>	<u>Cargas</u>	<u>Talla y ***</u>
Del capital del Catastro á....	117765 rs.			
Del producto de prop. y Arbitrios para un quinquenio		1401 rs.		
De las cargas idem á			2514 rs.	
Y de lo que ha satisfecho tambien por quinquenio por las tallas ordinarias y extraordinarias á				1312
Total 269 ****	117765 r.	1401 r.	2514r.	1312 r.

no pudiendo menos de hacer presente que la ciudad de Alcudia se halla hoy en la mas deplorable situacion ya por su insalubridad, ya por su escasa poblacion y que convendria en gran manera agregar a su mando militar el politico señalandole los Pueblos que expresa dicho Excmo. Sr. Capitan General y ademas el de la villa de Muró (sic) que confina con esta ciudad, pues lo cree muy conducente al aumento de su Poblacion y á su mayor salubridad.

El Ayuntamiento es tambien de parecer que en caso de que S. M. se digne mandarlo asi será muy acertado que el Gobernador resida precisamente en la misma ciudad; pues de poder, á pretexto de epidemias, morar en otro de los Pueblos de su jurisdiccion, le seria facil abusar de esta gracia, en perjuicio de la buena policia y vigilancia que se requieren para que por medios eficaces llegue á purificarse su atmosfera, y se aumenten sus habitantes y en cumplimiento de las repetidas ordenes de los Sres. Reyes Pedro IV de Aragón, Carlos V. Felipe II. Carlos II. Carlos III. y el augusto Padre de nuestro Soberano Dn. Fernando VII., quienes entre los muy notables privilegios que concedieron á sus moradores mandaron por sus decretos de 22 de Agosto de 1779, y 26 Mayo de 1797 conservase la ciudad de Alcudia el de que por ningun motivo, sin exceptuar los mas privilegiados, ni aun el de peste, se volviese á cerrar su bellissimo Puerto, que es el mas capaz de todo el mediterraneo, y, en sentir de Felipe II. el punto mas importante para la defensa de toda la Isla.

Por todo lo qual, a mas de aprobar este Ayuntamiento el plan propuesto por el Excmo. Sr. Capitan General espera que V. E. se dignará cooperar a que se concedan á la ciudad de Alcudia las gr. que se estimen mas oportunas para que se sanifique y repueble á la mayor brevedad.

Dios guarde.

FUENTE: Varios. Cuentas, polizas, contribuciones de paja y Utensilios y otros. (1751-1826). Presupuestos 1831-1842. / 1851-18..
 Archivo Municipal de Alcúdia.

*** Parece que pone ord. (?) y Ex.

**** Se inserta aqui el número 269 que se refiere al número de vecinos.

DOCUMENTO 2

Las costas causadas en estos autos formados contra Dn. Agustín Arguelles seran confidencia son a saver

A la Ema. de la Comision de Causas de Estado correspondieron por decretos oficios certificacion: juntas: entregas, tintas y papel quatrocientos quarenta y ocho reales de vellon y diez y seis maravedises	448-16
Al Relator Ldo. Belloc por dar cuenta para las providencias de trece de Mayo de ocho cientos quince y ocho de Noviembre del mismo doscientos quarenta reales	240
Al Portero Perez por pasadas de oficios y apremios sesente y dos reales	62
El Excmo. Real () por notificarles doce reales	12
Al oficial de la sala Diaz por las primeras diligencias testimonios, auto, oficinas sus paradas: notificaciones y ratificaciones descientos noventa y siete reales	297
A su compañero Maroto por autos oficios y declaraciones ciento noventa y ocho reales	198
Al escribano de la Causa Escasich por una certificación doscientos cincuenta reales	250
Al Escrivano Real Blancos por autos oficios, y pasadas al correo confesiones testimonios notificaciones Despachos citaciones y diligencias en busca con el Papel de oficio suplido setecientos sesenta reales	760
Al Relator 1 de () por dar cuenta para la Provincia de treinta de Sebtiembre de ochocientos catorce sesenta reales	860
A los Ministros que asistieron a la prision de dn. Agustín de Arguelles se les regulan ciento sesenta reales que repartirán entre los que fueron por no constar en el testimonio dado por el oficial de la Sala Diaz el numero de ellos ni sus nombres	160
A los Ministros Genereli y Medrano por citaciones y llevadas de oficios cinquenta y dos reales	52
Del papel de oficio con aumento para la Sala noventa reales y veinte maravedises	90-20
Deve de esta tasacion y reintegro del Papel de oficio a favor de la Real Hacienda: doscientos y veinte reales	220
Importan dos mil ochocientos cinquenta reales y dos maravedises. Visto en Madrid veinte y ocho de Junio de mil ochocientos diez y seis = Josef de Toledo	2.850-2
Por costos de carruage que condujo á dn. Agustín de Arguelles: y socorro que le fué subministrado hasta el punto que se halla de orden de S. M.: segun la liquidacion practicada à este fin: dos mil trescientos catorce reales y veinte y tres maravedises vellon	2.314-23
cuya es	5.164-23

Dos sumas ascienden a la de cinco mil ciento sesenta y quatro reales vellon: Madrid,, 22 de Julio de 1816 =

FUENTE: Archivo de la Comandancia General de la Zona Militar de Baleares. Reales Despachos. Legajo 50. año 1816.

DOCUMENTO 3

Comisión de Causas de Estado

Excmo. Sor.

Acompaño á V.E. de acuerdo de la Comisión nombrada por S.M. para la Instrucción y determinación de todas las causas de Estado, copia de la regulación de Costas de la Causa formada á Dn. Agustín Argüelles, y de la parte de liquidación del costo de carruaje que le condujo desde esta Corte á la Ciudad de Málaga, y socorro que se le suministró de 12 reales diarios, importe de todo 5.164 reales 25 maravedises para que se sirba V.E. mediante haber pasado desde la Plaza de Ceuta á esa á virtud de Real disposición remitida, disponca se le haga sabedor los satisfaga //

Dentro de 5 días presentes siguientes á la intomación en cumplimiento del Real Decreto de 25 de Diciembre dnm Junta en la misma causa.

Dios guarde á V.E. muchos años. Madrid y Agosto 16 de 1816.

Josef de Arteaga

Excmo. Sor. Marques de Coupigny.

FUENTE: Archivo de la Comandancia General de la Zona Militar de Baleares Reales Despachos. Legajo 50. Año 1816.

DOCUMENTO 4

Enterado de la regulación hecha por la Comisión de Causas de Estado que V.S. se ha servido notificarme con esta fecha para que dentro de 15 días precisos, pague y 5.064 reales y 25 maravedises vellon importe de las costas originadas en la causa que se me ha formado de orden de S.M. y del carruaje y socorro de 12 reales diarios que se me suministraron quando se me condujo desde Madrid à Málaga en el año proximo pasado; y deseando V.S. que yo dé una contestación sobre este punto, para poder cumplir con lo que se le previene en la orden que al efecto se le han comunicado, debo manifestar: Que soy como es notorio pobre de solemnidad; por no tener otros bienes de que subsistir mas que la ración de confinado que se me suministra interinamente. Que aunque no he sido despojado hasta ahora por sentencia judicial ni disposición alguna de S.M. de las dos terceras partes del sueldo de 18.000 reales que disfrutava antes de haber sido nombrado Diputado de Cortes no las he percibido desde que fui preso en Madrid de real orden en 10 de Mayo de 1814; por cuyo motivo ya se practicaron sin exigirme derechos las diligencias que ocurrieron en el proceso mientras permaneci en aquella Capital por acuerdo de la Comisión que se formaba; la qual en consideración á haberle hecho presente mi pobreza me concedió asi mismo facultad de hacer mi propia defensa, como todo ha de constar en la causa. Así que no habiendo yo mejorado de fortuna desde mi prision en Madrid, y por parte existiendo en Tesorería General alcances à mi favor de mucho mas importe que la cantidad porque se me executa, podrá V.S. hacerlo presente à quien correspon-

da como unica contestacion que puedo dar en la situacion en que me hallo. = Dios guarde à V.S. muchos años. Alcúdia y Setiembre de 1816.= Agustin de Argüelles. Señor Gobernador de Alcúdia.

Es copia

FUENTE: Archivo de la Comandancia General de la Zona. Militar de Baleares.
Reales Despachos. Legajo 50. Año 1816

RESUM

El artículo estudia aspectos de la vida de Argüelles, particularmente su prisión en Madrid, su cautiverio en Alcúdia y el cuidado y vigilancia de que fue objeto por las autoridades y como salió de Mallorca. Se enumeran otros confinados políticos que le acompañaron. Los gastos que ocasionó el aprisionamiento de Argüelles fueron cargados a su cuenta y al no poderlos pagar tuvo que hacer declaración de indigencia. Se alude a un proyecto de modificación administrativa y militar de algunos pueblos de Mallorca y al estado de insalubridad de Alcúdia.

ABSTRACT

The article makes a study of some biographical aspects of Argüelles, particularly his imprisonment in Madrid, his captivity in Alcúdia and the care and vigilance, of which he was the object, on the part of the authorities, and how he left Majorca. The article mentions as well other banished politicians who accompanied him. The expenses occasioned by Argüelles' imprisonment were charged to his account, and not being able to pay for them he had to declare himself indigent. They also allude to a project of administrative and military modification in some villages of the island and to the state of insalubrity in Alcúdia.

LA SOCIETAT TEOSÒFICA A MALLORCA (La Rama Ramon Llull)

XAVIER MARGAIS i BASI

L'any 1971 va aparèixer publicat dins la *Història de Mallorca* dirigida per J. Mascaró Pasariu, un assaig signat per Lluís Alemany sobre distintes religions i sectes que havien proliferat a Mallorca al tombant del segle XX: la maçoneria, l'espiritisme i breument dedicava l'atenció a la teosofia i el seu moviment a Mallorca.

Ll. Alemany inicià l'apartat sobre la teosofia fent ressò del discret nivell de llibertats que gaudien els súbdits de l'estat espanyol:

No creemos que actualmente exista organizada ninguna rama teosófica, que, por otra parte, están prohibidas en nuestra nación

A continuació ho compara cronològicament amb èpoques anteriors ja finides:

Parece que a principios de siglo hubo una que llegó a contar con un buen número de miembros de elevada intelectualidad. Se denominaba Rama Ramón Llull, a quien consideraban como principal y uno de los más interesantes teósofos

Aquestes descripcions evidencien el fet, entre d'altres, que les creences religioses del col·lectiu descrit de *elevada intelectualidad* van poder conviure juntament amb els diversos règims polítics de l'època, exceptuant l'imposat pel general Franco.

L'articulista cita el nom d'alguns teòsofs, el pilot mercant d. Antoni Grau i un cap de marina destinat a Palma, Joaquim Sánchez Pujol, que traduí i publicà contes i narracions teosòfiques a Palma, tasca que analitzarem més endavant.

Posteriorment assenyala que l'experiència de la Rama Ramon Llull va anar minvant fins pràcticament desaparèixer, però que va poder refer-se novament durant la República fins al punt de disposar de local propi. Els problemes econòmics, però, obligaren els membres de la societat teosòfica a vendre's la biblioteca.¹ No obstant això, les reunions i activitats varen continuar pràcticament fins a l'esclat de la guerra espanyola, que va posar el punt i final pel període de tothom conegut de quaranta anys.

¹ N.de l'A. Hem pogut comprovar la veracitat d'aquesta dada. Efectivament, a mitjans del 1933 la Rama es va establir a la seu de l'Ateneu de Palma, carrer del Temple, 22.

Fins aquí un resum i comentari de l'article citat anteriorment. Però què era, què pretenia, com s'organitzava la Societat Teosòfica?

Abans de l'arribada i consolidació a Mallorca del moviment teosòfic tal vegada fora d'interès observar el seu naixement i desenvolupament mundial. Considerarem en primer lloc les diverses persones que formen part del substrat fundacional del moviment teosòfic:

La comtessa Jelena P. Blavatsky, nascuda a Jekaterinoslav (Ukràina) el 1831. Fou casada als 16 anys amb un general que passava la seixantena, al qui abandonà per problemes personals. Amb els doblers de l'herència de la padrina va recórrer Grècia i Egipte. Instal·lada a Europa va sobreviure donant classes de piano a Londres on va contactar amb els cercles espiritistes i revolucionaris; va formar part amb Mazzini de la secta dels carbonaris; contactà amb Garibaldi i disfressada de soldat garibaldí participà en diverses batalles. A l'octubre del 1867 envaiaren els Estats Pontificis, i dues bales i tres baionetades l'aturaren a Mentana. Convalescent a París va investigar les seves possibilitats de mèdium per a l'escola espiritista d'Allen Kardec. Ingressà a la maçoneria. Posteriorment va desplaçar-se a Nova York on va contactar amb el Coronel Henry S. Olcott que es dedicava a l'agronomia i al periodisme. Aquest pertanyia a la maçoneria i s'inclinava per l'espiritisme. A més a més arranjà estilísticament l'anglès d'algunes obres de na Jelena P. Blavatsky com per exemple: *Isis Unveiled*. Ambdós fundaren el 1875, juntament amb altres elements pertanyents als cercles maçons americans, la *Societat Teosòfica*. En tornar la comtessa Blavatsky a Europa es va dedicar a escriure, entre d'altres *The Secret Doctrine* i va preparar la seva principal deixeble i successora n'Annie Besant.

N'Annie Besant, londinenca d'ascendència irlandesa, va contactar ambients lliurepensadors i revolucionaris, es decantà per l'ateisme i el republicanisme, i fins i tot és probable que acceptés de bon grat la Teoria de l'Evolució. Posteriorment una crisi de caràcter místic la va fer acabar de forma abrupta amb el camí que s'havia traçat. La lectura va proporcionar-li noves perspectives que culminaren, una vegada llegits els volums de la *The Secret Doctrine*, amb l'impetuós desig de conèixer l'autora, és a dir na Jelena P. Blavatsky, que va esdevenir la seva mestra. Ja no es varen separar, de manera que, en morir la comtessa, n'Annie fou capaç de dirigir la Societat previ arranjàment de problemes successoris a Amèrica. Intel·lectualment fou la més admirada d'entre les teòsofes. A la Sorbona l'escoltaren més de 3000 persones el 1911. El tema s'ho valia: *Giordano Bruno i el món actual*. El 1921 actuà novament a París en el marc d'un congrés teosòfic seguit per més de 2000 persones, aquesta vegada el tema fou: *L'evolució dels éssers, la reencarnació de les ànimes i el progrés humà*.

La tasca d'Annie Besant fou recolzada per un antic ministre protestant, Ch. W. Leadbeater, que va afegir al discurs eminentment orientalista dels seus predecessors aspectes cristians. Leadbeater fou el mestre de joves promeses hindús, en Mizar i n'Alcion, aquest més conegut per Krishnamurti, autor de múltiples obres i president de l'Ordre de l'Estrella.

Organització

Durant el període d'entreguerres mundials el nombre d'adeptes superava els 150.000. Estaven enquadrats de forma piramidal segons un organigrama força simple:

a) Direcció central domiciliada a la població d'Adyar, part de la colònia britànica de l'Índia, dins la regió de Madràs. La presidència fou duta per Annie Besant, i hi havia distints departaments o vice-presidències, també el secretariat de relacions i l'administració. En conjunt des d'aquest organisme central dirigien les ordres pertinents a les Seccions, Centres regionals, ...

b) Seccions. Una a cada estat o nació; aquest fou un tema en excés material i no fou mai objecte de crítica, és a dir: hi havia una secció a cada estat constituït. A l'època excedien la quarantena i a Espanya se'n formà una. A més a més i a tall indicatiu n'hi havia d'altres per tots els continents. A Europa n'hi havia a Anglaterra, Àustria, França, Itàlia, Suècia, Alemanya, Hongria, l'antiga Txecoslovàquia, Portugal etc. Cada secció editava una revista amb títol específic. La revista d'Espanya era *Sophia*.

c) La secció estatal establia centres locals a les poblacions que ho sol·licitaven. A vegades en alguna ciutat la demografia teosòfica excedia en nombre la taxa operativa al centre local. En conseqüència creaven distintes rames.

En resum: dins el territori de l'estat espanyol hi havia, com pertocava, una secció; a un nivell inferior hi havia distints centres locals: a València, Sabadell, Barcelona, Terrassa, Alacant, Palma etc.; a Barcelona hi havia un altre nivell compost per distintes rames. A Palma només va existir la Rama Ramon Llull i en aquest cas el centre local i la rama era u. El nombre mínim d'adeptes per constituir una rama era de set amb el director. Al seu torn cada rama elaborava el propi procediment administratiu: presidència, una o varies vice-presidències, secretaria i tresoreria.

Per als adeptes l'associació es dividia en dues grans parts: esotèrica i exotèrica. Mitjançant cursos, seminaris etc, els adeptes exotèrics podien pujar una escala interior que temporalment s'establia segons els casos entre mesos o anys. Els exàmens evidenciaven a la Societat el grau d'adaptació, suggestibilitat, plasticitat conductual que posseïa l'adepte. El punt més alt que podien aconseguir era el de director. Aquest, posteriorment tenia poders per crear una nova rama. L'aspirant a membre de la Societat prometia pel seu honor i en nom del seu "ego immortal" menar la seva vida segons les disposicions teosòfiques, llevant tota casta de vicis i models conductuals que podien ferir el grup teosòfic, com per exemple, exercir algun tipus de crítica contra la pròpia Societat o algun dels seus representants. Finalment juraven total obediència als instructors.

Els aspirants després dels múltiples cursets a què eren sotmesos aconseguien una sòlida formació en el camp de la filosofia oriental; al capdamunt de la prova suprema accedien al nivell esotèric, si bé aquest com el propi nom indica era poc conegut i explicat.

Sistemes de propaganda

N'empraren d'orals i d'escrits. Entre els primers cal considerar els congressos a distints nivells i les conferències; entre els segons, la impressionant quantitat de fulls propagandístics, petites publicacions, llibres i revistes. Només en castellà les publicacions s'aproximaven als dos centenars.

De forma indirecta i sublimatòria es varen valer de la contestació que donava la societat en general a l'impermeable estructura social i religiosa de l'època. Per un costat, des d'associacions vegetarianes fins a les dels exploradors o boys scouts, per citar-ne algunes, es varen veure confoses en aquella dialèctica filosòfica. No cal dir que era el públic que, desitjós de passar el full a la religió estatal, es complaïa llegint articles filoteosòfics en periòdics d'àmplia tirada i n'aparegueren a *El Dia Gráfico* o *La Vanguardia* de Barcelona, per posar un exemple.

Finalment, d'on aconseguien els doblers?. En primer lloc de les quotes, en segon de les cessions que feien alguns socis; també de subvencions, de les quals per ventura la més generosa provenia del govern de la Gran Bretanya.

A Mallorca

Seguint el treball de Lluís Alemany a l'obra citada amb anterioritat, ens fem ressò de la constitució a Ciutat de la primera Rama denominada Ramon Llull a començaments de segle. La dinàmica que aquesta va generar es va concretar amb l'edició d'algunes publicacions. Concretament el 1913 J. Sánchez Pujol veia publicats dos volums - un més del que afirma Alemany - de contes i narracions teosòfiques elaborats per A. Blech. Foren impresos a la tipografia de Crespo i Sitjar de Palma. Ambdós volums foren anomenats: *Luz y Tinieblas* volum I i volum II. En total 16 narracions dedicades a temes com la transmigració de les ànimes, la llei del karma, la superació dels mals vicis etc. Anunciaven una tercera sèrie juntament amb dos altres títols de la mateixa autora: *A los que sufren* i *Deuda fatal*, sobre els quals no hi ha constància que s'arribessin a publicar.

Aquesta primera rama teosòfica va desaparèixer. Les raons són poc conegudes. Lluís Alemany recorda les relacions que varen mantenir teòsofs amb elements maçons i espiritistes, amb tot no especifica la causa de la desaparició de la Rama. Durant aquest període es continuà distribuint per Palma literatura teosòfica en forma de llibre o revista.

La Rama Ramon Llull, 2a. època

En la darrera fase de la dictadura de Primo de Rivera la distribució de literatura teosòfica, composta per autors propis com Blavatsky, Besant, Leadbeater etc, a Palma la realitzen el matrimoni Medinas i Gelabert des de l'administració dels quioscos situats un fix a la plaça de l'Olivar i un altre mòbil al capdamunt del Born; assortien les obres de Krishnamurti: *El Sendero*, *El Reino de la Felicidad*, o l'obra més emblemàtica *A los pies del Maestro*, i en exclusiva la revista internacional *La Estrella*. Posteriorment també en va distribuir l'administradora del quiosc situat a la plaça d'Eusebi Estada, avui d'Espanya, n'Antònia Fridon.

Dos mesos abans de proclamar-se la IIa. República, concretament l'11 de febrer del 1931, Francesc Seguí inscriví, en qualitat de president, en el negociat d'associacions del Govern Civil la *Rama Ramon Llull de la Societat Teosòfica Espanyola*. L'objectiu de la societat era: *formar un nucli de fraternitat universal, sense distinció de nacionalitat, religió, sexe, casta o color i fomentar l'estudi, filosofia, ciència i religió*. El domicili social era al carrer d'Armengol, 1.

Coincident en el temps, concretament per l'octubre del 1930, fou destinat a Palma el Tinent Coronel d'Estat Major Fernando Redondo Ituarte, el qual amb la seva activitat va dinamitzar l'ambient progressista illenc.

Aquest, pràcticament sense temps de desfer les maletes, va iniciar les seves activitats en el marc de la societat mallorquina. En farem esment d'algunes: a mitjans de desembre inicià una col.laboració setmanal amb el periòdic *La Ultima Hora*, amb un títol emblemàtic *Hojeando la prensa esperantista*, el qual posa de manifest una altra de les dèries de l'especialista en *estat major*, la col.laboració es perllongà fins a la darrereria del 1933. Desapareguda la Lògia Renovació el 1928 a Palma, Redondo va treballar per fer-ne una altra; fou cofundador de la Lògia Pitàgoras 12. Va realitzar una altra activitat en el camp periodístic, col.laborà activament amb el periòdic quinzenal de *depuración republicana* (sic) anomenat *Justicia*. En sortiren publicats 33 números des de l'abril del 1932 al setembre del 1933. La seva participació fou feta des de diversos angles ideològic, filosòfic i teosòfic.

Així de la lectura de diversos exemplars de *Justicia* és impossible ignorar la seva tendència, el periòdic estava dedicat en la seva totalitat a la defensa de la República i ho feia amb tot l'entusiasme i sense sectarismes. Anunciaven que el periòdic no volia servir els ideals de cap partit només els de la República. Es definia, per la Raó, l'Ordre, el Treball, l'Equitat, el Progrés. Demanava amb fervor als col.lagues: *si ets republicà no col.laboris amb el desordre, pensa que pots ser responsable del descrèdit de la teva pròpia ideologia*. Dels articles publicats s'hi destil.la el més genuí del jacobinisme; internacionalment denuncien Hitler i l'actuació dels seus acòlits, les editorials combaten el feixisme, l'assimilen a guerra mentre que el pacifisme l'assimilen a republicanisme; informen l'opinió pública de l'existència d'un grup de nazis al Terreno²; en la política local denuncien el caciquisme i es mostra anti-regionalista, per a ells el vàlid és: *Un solo idioma. Una sola divisa. Una sola Patria*.

A *Justicia* publiquen a més a més una altra singularitat, una secció anomenada: *Del Libro de Oro de la Humanidad*, compost per sentències i frases de caire religiós o filosòfic, les quals concorden amb els objectius de la *Societat Teosòfica*. Quins són els objectius?, quines són les sentències que hi publiquen?

Els objectius de la *Societat Teosòfica*, lògicament assumits com a propis per la Rama Ramon Llull, apareixen publicats precisament a *Justicia*, de 15 de maig del 1933,

² *Justicia* n° 9, de 15.11.1932, "La peña hitleriana del Terreno se está soltando el pelo y, como es natural habrá que cortárselo. Aquí no estamos por los dictadores y mucho menos, por los que como Hitler, llevan un bigotito tan ridículo. Cuidado, amigos, que el homo no está para bollos".

en el número 251, en ocasió de la celebració de la festa del *Lotus Blanc*, en la qual es recorda el 42 aniversari de la mort de na Jelena P. Blavatsky³. Traduïts són:

1er. Crear un nucli de fraternitat universal, sense distinció de sexe, classe, creença, nació o raça.

2on. Fomentar l'estudi de filosofies, literatures, arts i religions comparades.

3er. Investigar les lleis inexplicables de la natura i els poders psíquics latents en l'home.

La tria dels textos publicats a les seccions esmentades responen bàsicament al segon apartat dels objectius de la Rama, a títol orientatiu podem observar:

Les cites de *El Libro de Oro de la Humanidad*, segons: a) els clàssics de la teosofia: Besant, Blavatsky, Mabel Collins, Krishnamurti; b) d'altres moviments o religions contemporànies: Baha-u-lah, maçoneria en general; c) de religions clàssiques: Buda, Mahoma, sant Pau, sant Joan, el Talmud; d) filosòfics i altres: Baco, Epicur, Diderot, Cervantes, Hume, Víctor Hugo, Lamartine, Napoleó, Max Müller, Nietzsche, Pitàgores, etc.

La temàtica respon als interessos de la Rama. Fan èmfasi en diverses virtuts: el vegetarianisme; el correcte camí que ha de tenir el pensament (exemple: *en allò que pensa l'home en allò es converteix*); l'habilitat de les ànimes per canviar de cos (en aquest aspecte citen Hume: *la reencarnació és l'única teoria en què pot creure un pensador*); una vida sana (contra el nicotinisme, contra la crueltat amb els animals, etc).

Fernando Redondo fou honorat per l'Esperantista Klubo Palma per la labor de propaganda de la llengua internacional nomenant-lo *Propagandista Societano* el 25-1-1932; en aquest acte els esperantistes mallorquins reconeixien l'impuls propagandístic que havia donat a la llengua internacional des de les pàgines de *La Ultima Hora*. Redondo hi feia resums de cròniques que llegia de les revistes que es rebien a Mallorca i ho va aprofitar en distintes direccions temàtiques. Tot plegat responia als interessos de la Rama; hi citava des de revistes clàssiques esperantistes fins a d'altres escrites en Esperanto però d'interès divers:

Entre les revistes clàssiques cal destacar: *Heroldo de Esperanto* d'Alemanya, *Hispana Esperanta Gazeto* de Madrid, *Kataluna Esperantisto* de Barcelona, *Esperanto* de Ginebra, etc. Dins el segon bloc: *Espero Teozofia* de Praga, *Katolika Vivo* de París, *Sennaciulo* de París etc. La temàtica triada era diversa: des de transmigracions de les ànimes, fins a un article de Pi i Margall aparegut a les darreries del XIX a *El Nuevo Régimen* de Madrid, passant per observacions sobre l'educació, l'internacionalisme, la lluita de classes, aspectes del budisme, el socialisme i curiositats en general, però que responien a l'apartat segon dels objectius de la Societat Teosòfica.

³ El nombre 7 és important dins la comunitat teosòfica, en conseqüència la celebració de la festa coincideix amb un any que en sigui múltiple. La següent celebració, cas d'haver-se realitzat, ho fou en la més profunda de les intimitats ja que el nacional-catolicisme manava Espanya.

Els teòsofs mallorquins d'aquella època varen realitzar altres activitats públiques, conferències que podien ser dictades per elements de la pròpia Rama, el mateix Fernando Redondo, o convidats del continent com ho fou repetides vegades el secretari general de la *Societat Teosòfica Espanyola* Lorenzo Garcia Lorenzana.

D'aquest darrer, cal considerar-ne una que donà el 29 de gener del 1932 en el Centre Republicà Federal del carrer de Sans, núm. 11, i que fou repetida posteriorment en el local del Foment del Civisme uns dies més tard. Se'n feren ressò distints diaris i periòdics de Ciutat, des de *La Última Hora* del 30 de gener fins a *Tribuna Libre* de 13 de febrer. Aquests articles evidencien certa sintonia existent entre elements republicanismes i el moviment teosòfic.

Docmael Lopez en qualitat de president del *Centre Republicà* presentà el conferenciant, que dissertà sobre la situació de la humanitat, L. Garcia Lorenzana denuncià el fracàs de la civilització occidental en els ordres econòmic, social i religiós, atribuint-lo al fet de no haver tingut en compte la llei immutable de la fraternitat universal. És clar per al conferenciant, que aquest cúmul de desideratums provocaren l'antagonisme i no l'amistat, l'egoisme i no la fraternitat; no obstant tot, la solució venia donada segons el secretari general de la *Societat Teosòfica Espanyola* per l'advertiment fet per un grup d'antropòlegs americans sobre la percepció que hi havia un afany de renovació en la humanitat, que acabaria amb les guerres i s'avançaria en el món social. Convenia, segons l'orador, continuar la labor de la Societat Teosòfica per tal de millorar l'ambient del món i contribuir a l'adveniment de la nova civilització. Individualment, manifestà, calia fer un gran esforç per tal de millorar-se i així comprendre la vida, estar sempre atents a la pròpia conducta i permetre's només elevats pensaments.

Garcia Lorenzana va tornar a Mallorca per donar una altra conferència l'agost del 1933; el lloc triat fou el local que ja posseïa la Rama. Va felicitar els assistents per la labor duta a terme per la Rama dins Mallorca, feu esment del delicat moment que passava la humanitat, la crisi de la civilització i el naixement d'una nova era. Va recordar el deure de tots els teòsofs de col·laborar amb l'evolució humana no només divulgant les pròpies doctrines sinó amb la seva conducta que havia d'ésser exemplar. I és que - segons el conferenciant - la gravetat de la situació que vivien en aquell moment era de tal magnitud que no n'hi havia hagut de semblant durant la història de la humanitat des de feia mil·lenis.

En vaixell va partir rumb a Barcelona el mateix dia el Sr. Garcia Lorenzana.⁴

Foren donades altres conferències. La premsa de Ciutat se'n feu eco de la que dictà el president de la Rama, Fernando Redondo, sobre *La Teosofia y la educación*⁵ al local del Centre Republicà Federal del carrer de Sans de Ciutat. El president de la Rama va dividir la conferència en dues parts, la primera va servir per analitzar què és el ser humà amb especial atenció al nin, a la segona feu consideracions sobre les normes en què descansa la educació teosòfica. La primera part, contemplà l'evolució del nin; aquesta calia veure-

4 *Justicia*, nº 32 pàg. 3, de 31.08.1933. *Una conferencia teosòfica*

5 *La Última Hora*, 05.11.1932, pàg. 4, i *Justicia* de 15.11.1932, pàg. 4

a des de dos vessants: el material i l'immaterial; el cos material obeïa a l'evolució pròpia dels distints regnes de la natura, del mineral al vegetal i d'aquest a l'animal per anar finalment cap al ser humà, al cap i a la fi els descendents obceixen la llei de l'herència. Contràriament no es compleix la llei de l'herència en el cos immaterial. Només hi ha una explicació per aquest cos: la reencarnació. Redondo mostrà la distinció existent entre instrucció i educació. Es mostrà contrari als premis ja que bo i estimulants el bé fomenten la vanitat del premiat i l'enveja dels qui no ho són. Va acabar explicant el programa de l'educació teosòfica que consisteix en formar nins anti-egoistes i lliures de tota casta de prejudicis.

Altres teòsofs mallorquins

Hi ha una certa mancança documental sobre qui pertanyia a la Rama Ramon Llull; com hem descrit anteriorment hem trobat diverses cites que informen de la pertinença de Francesc Seguí i Fernando Redondo a la Rama, en qualitat de presidents, aquest darrer també vinculat a la maçoneria; de Luis Garcia Lorenzana com a convidat. Tal volta la crònica que més s'estén sobre alguns teòsofs és la que descriu la ja citada festa del Lotus Blanc.⁶ Hi apareixen:

Josep Sitjar, que va dissertar sobre l'escola Blavatsky.

Damià Garau, secretari de l'entitat, feu una biografia de J.P.Blavatsky.

Jacint Torrandell, qualificat com a *un dels pilars sobre el que descansa l'edifici teosòfic a l'illa*. Pronuncià una documentadíssima conferència sobre l'obra de J.P. Blavatsky. Va demostrar que els ideals teosòfics són els qui han de salvar el món.

Com altres teòsofs Jacint Torrandell va formar part del moviment maçònic, va pertànyer a la Lògia Pitàgores de Palma amb el nom simbòlic d'*Orfeo*.

Per informacions orals hem conegut el nom d'altres teòsofs, tots ells obrers. De la primera època, n'Apolònia Martí Busquets; de la segona època, Pere Ametller, picapedrer.

Altra informació ha estat obtinguda per documentació derivada de la llei dictada pel règim franquista per a la repressió de la maçoneria i el comunisme. A l'arxiu de Salamanca se'n troba sobre Joan Barceló, pretès maçó no retractat. En el dictamen que se li obrí per a ser jutjat, s'indica que no podia al·legar ignorància sobre els objectius de l'activitat maçònica ja que al propi temps pertanyia a la rama teosòfica Ramon Llull, i per la seva condició de professor d'esperanto havia de conèixer el significat de les paraules.

És probable que de la seva ploma, o de la de F. Redondo, sortís l'article signat per Scivolema,⁷ a *Justicia* el 31 de gener del 1933, titulada *Los Hermanos de Jesús*. L'interès venia donat per l'intent d'aclarir si Jesús havia tingut o no germans. Ho refuta-

6 *Justicia* de 15.05.1933.

7 Traduït vol dir: qui té ànsia per saber.

ren des de *El Luchador*. Scivolema cita evangelistes cristians, concretament Mateu i Lluc. Definitivament l'ansia s'extenia al desig de torpedinar algun dogma de fe, o si més no, l'ascendència que tenia l'església sobre la població.

Conclusions

En aquest treball hem evidenciat l'existència d'un grup de mallorquins que desitjaven col·laborar en el disseny d'un món solidari, basat en la fraternitat universal sense cap casta d'exclusions. Mitjançant l'estudi de la filosofia, ciència i religió cridaven al canvi individual per traslladar-lo a la comunitat que els envoltava.

En conjunt aquest grup no va treballar reclòs en la mística, contràriament varen integrar-se en diverses opcions polítiques de tipus progressista i liberal.

Eren gent bàsicament tolerants, pacifistes i demòcrates. Malauradament desaparegueren a conseqüència de l'odi generalitzat en què van ser obligats a viure els habitants d'aquesta vella part d'Europa.

BIBLIOGRAFIA

- L. ALEMANY VICH: "El Protestantismo a Mallorca. Otras religiones y sectas: la masoneria y el espiritismo", a MASCARO PASARIUS, J., *Historia de Mallorca*, Palma de Mallorca. 1971, vol. IV, pp. 1-96.
- A. BLECH: *Luz y Tinieblas*, volums I i II, Palma 1913.
- F. FERRARI BILLOCH: *¡¡Masones!!*. *Así es la secta. Las logias de Palma e Ibiza*, Palma 1937.
- J. MASSOT I MUNTANER: "La diòcesi de Mallorca durant la Segona República i els primers anys de la guerra civil", *Randa* 22, Barcelona 1987.
- P. MAYNADE.: *Que es la teosofia*, Barcelona 1911.
- J. TUSQUETS: *El Teosofisme*, Barcelona 1927.

PERIÒDICS:

LA ULTIMA HORA
JUSTICIA
EL LUCHADOR
TRIBUNA LIBRE

RESUM

En aquest treball es descriuen algunes activitats i els objectius d'una associació mallorquina, de caràcter popular, enllaçada en una estructura que superava en magnitud els límits estatals i que va obtenir un cert predicament. Fou coneguda per Rama Ramon Llull i pertanyia a la Societat Teosòfica. Perseguia augmentar els nivells cultural i científic i canviar el capteniment dels seus associats, alhora es mostrava contrària tant als dogmes religiosos establerts com a la realitat social de l'època. Membres de la Rama també varen formar part dels cercles progressistes i republicans anteriors a la guerra civil.

Abstract

In this work are described some activities and the objectives of a Majorcan association of a popular character linked to a structure which surpassed, in largeness, the state limits and obtained a certain prestige. *Rama Ramon Llull* knew about it. It belonged to the Theosophical Society. It aimed to increase the cultural and scientific level and to change their associates' behaviour at the same time they appeared to be opposed both to religious established dogmas and to the social reality of the epoch. A number of members of the *Rama* also participated in progressive and republican circles previous to the civil war.

Josep Lluís Pons i Gallarza: teoria i pràctica d'un promotor cultural*

JOAN MAS I VIVES

1. Presentació

Josep Lluís Pons i Gallarza va desplegar una intensa activitat cultural a Mallorca des del mateix moment que s'hi instal·là, el 5 d'agost del 1861, fins a la seva mort, que es va produir trenta-tres anys després, exactament el 22 d'agost de 1994, ara fa poc més d'un segle. Només dos anys abans, a instàncies del seu deixeble Joan Alcover, havia aplegat en un volum gairebé tota la seva obra catalana en vers,¹ cosa que, d'alguna manera, facilità la seva pervivència com a poeta i l'ascendent que en algun sentit va tenir sobre alguns dels més il·lustres representants de les generacions posteriors, amb el mateix Alcover o amb Costa al capdavant. En canvi, la producció més estrictament lligada a aquella activitat cultural, és a dir, els seus discursos i articles en prosa, relativament nombrosos, restaren dispersos a la seva mort i mai no han estat editats en forma de llibre, cosa que ha fet que tampoc no hagin estat tinguts en compte, d'una manera global i sistemàtica, en els estudis sobre l'època o sobre el seu autor. Això és de doldre perquè la màxima influència de Pons es va exercir a través de les múltiples empreses culturals que organitzà i va esser en els seus escrits programàtics que hi exposà, amb més extensió i claredat, les seves formulacions ideològiques. Per això ara voldríem revisar una cosa i l'altra amb una mica de detenció.

2. Pons, promotor cultural

2.1. L'Ateneu Balear (1862-1873)

La primera iniciativa que va portar a terme, tot just arribat a Mallorca, va esser la fundació de l'Ateneu Balear, que en la seva primera època, l'única que es pot relacionar amb ell, va mantenir-se actiu, amb daltabaixos, entre el 1862 i el 1873. En un altre indret vaig estudiar extensament la vida d'aquest Ateneu i això em permet que ara només deixi constància de la seva existència.² Tanmateix vull insistir que en la meua opinió l'Ateneu va esser l'empresa més ambiciosa de promoció cultural, en un sentit molt

* Text, ampliat i anotat, de la conferència impartida a la seu de la SAL el 12 de gener del 1995, en el marc de l'homenatge a Josep Lluís Pons i Gallarza i Joan Pons i Marquès

1 Josep Lluís PONS Y GALLARZA: *Poesies*, Palma, Imprenta y Librería de J. Tous, 1892.

2 Joan MAS I VIVES: "Josep Lluís Pons i Gallarza i el primer Ateneu Balear (1862-1873)", *Randa*, 25 (1989), 57-130.

ampli, que Pons va dur a terme. Per les seves seccions passaren més de 300 socis, procedents de diversos sectors ideològics i professionals de l'illa, els quals debateren

qüestions referents a història, literatura, economia, art, legislació, política, educació, agricultura o geologia. Respon al moment de màxima eufòria de la seva actuació: És un Pons tot just arribat de Barcelona, amb uns antecedents de màxim prestigi professional i d'intensa participació en societats tan destacades com la Filomàtica o la Reial Acadèmia de Bones Lletres. Sens dubte va pensar que a Mallorca la vida associativa que havia dut a terme a Barcelona podia tenir continuïtat i de fet en va tenir, al si de l'Ateneu, gràcies al seu esforç i un poc a la seva tossuderia. Els seus discursos, que després aprofitarem més extensament, reflecteixen aquesta ambició. Moltes de les idees que hi exposa, es mantindran en els escrits posteriors, però potser en cap altre lloc les expressà, a Mallorca, amb la mateixa contundència i convicció.

Tanmateix, l'experiència de l'Ateneu també va ésser força esgotadora i en alguns aspectes degué fer que Pons revisàs els seus plantejaments. Els enfrontaments personals, les crisis de la institució, el moviment de socis, etc. reflecteixen una subsistència agitada que no sempre es va poder salvar sense tensions. El 1864 ja va estar a punt de desaparèixer i el 1872 va ésser el mateix Pons que va proposar la seva dissolució, acordada l'any següent, quan ell ja se n'havia donat de baixa. En resum, és difícil de no pensar que la trajectòria de l'Ateneu fou paral·lela a la del seu principal promotor. Quan encara no feia un any que era a Mallorca, l'1 de juliol de 1862, el bibliotecari Bartomeu Muntaner, en una carta a Marian Aguiló, ja es referia al nostre personatge en uns termes que demostren les dificultats que l'envoltaven. Deia literalment: *es un buen chico que creo vino con muchas ilusiones a Palma y presumo que se le van desvaneciendo en gran manera.*³ No va anar ben bé així, perquè les il·lusions li duraren més del que augurava Muntaner i fins i tot podem pensar que mai no les va perdre del tot, però sí que n'hagué de limitar molt la volada, com veurem.

2.2. Els Jocs Florals de Barcelona

La segona institució a què em vull referir és els Jocs Florals de Barcelona. La seva relació amb aquesta institució, ja de Mallorca estant, té algunes característiques semblants a aquestes de l'Ateneu. Vull dir que, fins a començaments dels anys 70, Pons hi participà intensament i hi exposà una part important de les seves idees. És sabut que va ésser proclamat mestre en Gay Saber el 1867, després que, aquell i els anys anteriors, guanyàs dues englantines, una flor natural i diversos premis extraordinaris i accèssits. Fins i tot es pot afirmar que va escriure molt poca obra poètica al marge dels Jocs.⁴ També va participar en la seva organització i això va incidir en la vida cultural mallorquina. No només perquè el 1868 l'excusa del mestratge en els jocs va servir perquè els seus consocis de l'Ateneu li retessin un solemne homenatge que, a parer meu, es va convertir en un dels actes públics més significatius de la Renaixença a Mallorca.⁵

³ Biblioteca de Catalunya. Arxiu Marian Aguiló. *Correspondència entre Bartomeu Muntaner i Marian Aguiló*.

⁴ J. MAS I VIVES: "J. Ll. Pons i Gallarza i el primer Ateneu Balear", 77.

⁵ J. MAS I VIVES: "J. Ll. Pons i Gallarza i el primer Ateneu Balear", 76-77 i 106-108.

sinó també perquè en va ésser president el 1870 i el 1878 i encara intentà que es celebrassin a Palma el 1873.

La primera vegada que els va presidir, el 1870, va ésser una bona ocasió per animar els autors mallorquins a participar-hi, ja que el moment encara era força favorable a aquesta participació. Altre cop tenim una referència epistolar que, amb la sinceritat que caracteritza aquesta mena de documents, s'hi refereix. En aquesta ocasió és el poeta popular Pere d'Alcàntara Penya que, el 20 de gener del 1870, escriu al seu cunyat Miquel Victorià Amer:

Este año a causa de ser presidente D. Luis [Pons] habrá lluvia de poesías mallorquinas. El tiene su corte (así es su gusto) de noveles literatos que van por su casa, lo acompañan, &c &c y todos ellos mandaràn algo. Prescindiendo de Aguiló, Tomás que fa y calla, de seguro mandaràn [Tomàs] Forteza, [Gabriel] Maura, [Ramon] Picó, [Bartomeu] Ferrá, Manuela Herreros, [Margalida] Caymari, otra que no se como se llama y otros cinco o seis que no sé qué nombre tienen.⁶

En aquesta citació podem veure, al marge de la fina ironia de Penya, que recuperarem després, la funció aglutinadora que, sens dubte, va exercir Pons respecte a la generació que el va seguir. Val a dir que, aquell any, Tomàs Forteza, Ramon Picó i Bartomeu Ferrà foren premiats als Jocs, encara que només amb accèssits,⁷ cosa que demostra que en alguna mesura les previsions de Penya es compliren.

Tanmateix l'episodi que amb més interès mostra el dinamisme cultural de Pons, no sempre recompensat, és l'intent de celebrar els Jocs a Palma el 1873. Aquell any n'era president un altre mallorquí, Jeroni Rosselló i Ribera, i podia semblar que Barcelona, poc després de la proclamació de la Primera república, no podia oferir la seguretat i la magnificència que els Jocs es mereixien. La proposta, però, va ésser rebutjada i originà una dura polèmica entre la *Revista Balear*, dirigida per Pons, i *La Renaixença*, que ja fa alguns anys va ésser estudiada amb rigor per Margalida Tomàs.⁸ Ara podem precisar la participació que hi va tenir Pons i fins a quin punt es va sentir afectat per la polèmica. La primera notícia que en tenim és una carta de Tomàs Forteza a Marian Aguiló del 20 de març del 1873. Hi diu que ha estat comissionat per exposar-li la idea del trasllat, tot i que a ell el projecte li sembla *temerari*: tanmateix la Diputació i l'Ajuntament de Palma li donarien suport i la festa es podria celebrar a la Llotja; per tant, *no quedaríam malament*.⁹ També Jeroni Rosselló va escriure a M. Aguiló el 22 de març, en uns

⁶ Biblioteca de Catalunya. Arxiu J. M. Casacuberta. *Fitxes sobre la Renaixença* (Entre d'altres fonts, Casacuberta buidà la correspondència entre Pere d'A. Penya i Victòria Penya-Miquel Victorià Amer, conservada en un arxiu privat de Barcelona).

⁷ Margalida TOMÀS: "Marian Aguiló i els Jocs Florals de Barcelona", *Randa*, 5 (1977), 157.

⁸ Margalida TOMÀS: "Marian Aguiló i els Jocs Florals II", *Randa*, 6 (1977), 118-121.

⁹ Biblioteca de Catalunya. Arxiu Marian Aguiló. *Correspondència entre Tomàs Forteza i Marian Aguiló*.

termes molt semblants.¹⁰ Marian Aguiló, que sovint havia hagut de suportar el retret d'afavorir massa els mallorquins, els degué voler desanimar. D'altra banda, Jeroni Rosselló, com a president dels Jocs va rebre una duríssima carta de Francesc Pelagi i Briz, que no s'ha conservada, però que tothom esmentava aquells dies. Els dos, però, encartes de l'1 d'abril, trobaren justificada la idea de no moure'ls de Barcelona, encara que sabien que això indignaria un sector dels poetes mallorquins, entre els quals hi havia Pons. T. Forteza arriba a dir: *Aquest assumpte ha sigut manuat a lo P[ons] y G[allarza], és a dir ab bombo i timbals*¹¹ i, en efecte, la proposta havia sortit del nostre autor i havia trobat acollida en personatges del seu entorn, sobretot en Bartomeu Ferrà. De fet, va esser Pons qui va mantenir la polèmica en les publicacions d'aquell moment. Primer, amb curt diàleg a la *Revista Balear* signat per les inicials A. U. que ara, gràcies a la mateixa carta de T. Forteza, sabem que amaguen al catedràtic de l'Institut. També és de Pons l'article «La Festa dels Jocs Florals a Palma de Mallorca», igualment publicat a la *Revista Balear*, resposta d'un altre signat per I. Raventós a *La Renaxensa*, que acusava la revista mallorquina d'esser un periòdich quasi quasi catalanista. Pons replicava amb aquells mots tan coneguts:

*Perquè som catalans a més d'èsser catalanistes, perquè volem bé a les lletres catalanes, perquè estimam la institució dels Jocs Florals, perquè desitjam l'agermanament de tots los pobles de l'antiga corona aragonesa en la llengua i en les costums, per ço callàrem al veure mal corresposta i menyspreada per alguns catalans l'oferta que es féu de celebrar aquí la festa floral, sols per enguany i per raó de l'estat de Barcelona.*¹²

El resultat ja és conegut. Els Jocs no es varen fer a Palma i costà molt d'esviar aquelles tensions.¹³ Malgrat tot, Pons en va tornar ser president el 1878 i hi pronuncià un altre conegut discurs, centrat en la idea de la «germanor» de les terres de parla catalana. Un dels assistents, Gabriel Llabrés i Quintana, que aleshores tenia 20 anys, va deixar escrit aquest comentari: «*He ido a los Juegos Florales. El discurso de Pons, que presidia ha sido bueno y les ha echado en cara sus envidias y rencores*».¹⁴ Altre cop, per

¹⁰ Biblioteca de Catalunya. Arxiu Marian Aguiló. *Correspondència entre Jeroni Rosselló i Marian Aguiló*.

¹¹ Biblioteca de Catalunya. Arxiu Marian Aguiló: Correspondència de Tomàs Forteza a Marian Aguiló, carta de l'1 d'abril de 1873. No era l'únic que deixà de fer costat a Pons. Pere d'Alcàntara Peña també cregué un error la proposta de trasllat. Deia a M. V. Amer en carta de l'1 d'abril del 1873: *No os hablo de la pretensión de algunos en celebrar en Palma los Juegos Florales porque lo considero como una pifia de mis paisanos. El pedirlo los mallorquines no es lo mismo que el solicitarlo los catalanes. Temo que este paso dado por Mallorca no acabe por disgustar el partido antimallorquín y no minore la protección del otro partido imparcial y perjudique este paso a la poesía mallorquina* (Biblioteca de Catalunya. Arxiu Casacuberta. *Fitxes sobre la Renaixença*).

¹² Margalida TOMÀS: "Marian Aguiló i els Jocs Florals II", *Randa*, 6 (1977), 120.

¹³ En una carta a Miquel Victorià Amer de l'1 d'abril del 1873, el mateix Pons ho comentava així: «*Sabrás, supongo, el proyecto que formamos algunos de celebrar para este año la fiesta en Palma. Este proyecto fue acogido aquí con bastante oposición en el partido floralista intransigente de esa, y muy poco apoyo en D. Mariano [Aguiló], D. Gerónimo [Rosselló] y otros mallorquines que debieran haberlo secundado, puede darse por desahuciado. Sólo siento haber tomado iniciativa en este asunto, pues la repulsión agria por parte de Briz expresada en una descompuesta carta a Gerónimo Rosselló merecería tal respuesta que pudiera producir resultados funestos a la institución.*» (Biblioteca de Catalunya. Arxiu Casacuberta. *Fitxes sobre la Renaixença*).

¹⁴ Juan LLABRÉS BERNAL: *Noticias y relaciones históricas de Mallorca. Siglo XIX*. T. V (1871-1889), Palma de Mallorca, 1971, 685.

tant, l'experiència havia deixat un pòsit de malestar que en alguna mesura el degué afectar molt.

2.3. Les tertúlies literàries al seu domicili

Amb més placidesa degué viure una altra experiència de dinamització cultural que, al seu moment, també tingué una certa importància. Em referesc a les tertúlies o sessions literàries que organitzà a casa seva, al carrer de Sant Sebastià, esmentades ja per Joan Alcover,¹⁵ encara que sense precisar gaire el seu contingut. Amb la informació de què ara disposam, tampoc no en podem fer una descripció detallada, però les referències contemporànies que trobam als epistolaris de l'època ens deixen veure el tarannà que tenien.

La sessió que tenim més ben documentada és la que es va celebrar a mitjan febrer del 1872, en honor de Manuela de los Herreros, que s'acabava de casar amb Enric Bonet, escrivà de l'Audiència. Hi assistiren l'Arxiduc Lluís Salvador i la major part dels literats mallorquins. Pere d'Alcàntara Penya la va descriure en una carta del 27 de febrer del 1872 dirigida a Miquel Victorià Amer:

El último Domingo hubo una brillante tertulia en casa de Luis Pons, en obsequio de la recién casada Manuela Herreros de Bonet. La 1ª sección fue dedicada a la lectura de poesías epitalámicas. Yo leí una que os mandaré otro correo y que al parecer gustó. Ferrá leyó otra que encontré prosaica; Maura otra muy buena; Forteza otra corta, pero bonita. Pons una notable; León Carnicer una regular; Obrador otra que condensada será buena, otra Anjelina [Martínez Lafuente], buena; otra de Caymari, más que buena; otra de la señorita Lladó (ciega) muy sentida. Brillaban por su ausencia los tres musos, Cuadrado, Aguiló y Roselló. La honraba su alteza el archiduque de Austria Carlos Salvador, hombre eminente que está escribiendo una obra notabilísima y de un lujo regio sobre las Islas Baleares. Se cantó despues una aria coreada (letra de vuestro hermano [és a dir, de Penya]) puesta en música por el artista notabilísimo Torres que gustó mucho. La 2ª sección se dedicó a lecturas de otras poesías. Leyeron todos siendo notables una de Ferrá, Els carrerons de Ciutat, por ser un cuadro de costumbres muy bien pintado; otra de Obrador amorosa, otra de [Margarita] Caymari a Manuela de Herreros &c &c &c. En esta 2ª parte yo leí mi Castell de Bellver que conocéis y las nuevas poesías humorísticas, la una Las sabates noves que no conocéis en parte y que escitó la hilaridad del auditorio y la otra Un sermó de coesma que plantó cuatro verdades a todo el mundo y que fue aplaudida».¹⁶

L'estil de Penya en aquesta citació és un poc deixatat i carrega les tintes sobre la seva pròpia actuació, però ja ens serveix per fer-nos una idea de la magnificència d'aquella

¹⁵ Joan ALCOVER: *Obres completes*, Barcelona, 1951, 195.

¹⁶ Biblioteca de Catalunya. Arxiu Casacuberta. *Fitxes sobre La Renaixença*.

sessió. Alguns dels poemes que s'hi llegiren foren publicats, després, a la *Revista Balear*.¹⁷

La resta de notícies que hem pogut aplegar són més esquemàtiques. Un altre diumenge d'aquell 1872, a l'abril, s'hi cantà *La complanta den Guillem*, de Manuel Milà, segons conta Obrador, que va acompanyar-la al piano.¹⁸ Les reunions devien celebrar-se en diumenge, a la tarda-nit i, pel que veiem, tenien força durada. El 1874 és l'any en què les trobam més actives. Penya torna a fer una bona descripció de la que es va celebrar el diumenge anterior al 27 de gener. S'hi llegiren poemes de Mateu Obrador, Victòria Penya, Miquel Victorià Amer, Manuela de los Herreros, León Carnicer, Josep Tarongí, a més d'un fragment en prosa de Joan O-Nelle i *una comedia a cuatro rimas*, que no sé identificar. En aquesta ocasió hi assistiren també Quadrado i Jeroni Rosselló, és a dir *todas las eminencias literarias*, en paraules de Penya, excepte Tomàs Aguiló, que devia esser el més reaci a aquest tipus d'actes. Va durar fins a les 11 de la nit i quan Penya hi va arribar, a les 9 i mitja, ja feia una bona estona que havia començat.¹⁹ Després, pel mateix Penya sabem que, cap al 19 de maig, Antoni Frates hi va llegir el seu drama, avui perdut, *El Dante*, i que ell mateix es feia dipositari dels poemes de Victòria Penya i de Miquel Victorià Amer i hi destinava part de la seva pròpia obra. Especialment important va esser per a ell, la lectura que hi feu, al novembre, del seu drama *Catalina de Tomàs*, que va tenir molt bona acollida.²⁰

Les sessions tenien un cert to de distinció social, i això no sempre era interpretat favorablement per altres literats mallorquins. Ramon Picó i Campamar, de Barcelona estant, s'hi referia, en una carta a Tomàs Forteza del 15 de gener del 1874, amb una intenció clarament caricaturesca:

*He sabut que en Pons y Gallarza es mor per ser tot un aristòcrata: han dit que ha posat cocho, que va tan enguantat (axò ja'u sabia) y que torna a donar reunions literàrias: tan bé me pintaren en Pons dins caseua un vespre de tertúlia que'm sembla veurerlo tot fet un pollo, anant y venint, tocant l'espatla dels concurrents ab lo capiró dels dits de la mà dreta, saludant y vintclantse com un datiler y fent capades mentre la seua dona fa a ses amigues lo judici crítich de les composicions que's llegeixen. Segons tench entès el general asisteix a dites reunions, ja's deu divertir molt. Tu, segons tench entès, ets un dels condemnats a llegir..., te planch, te planch!*²¹

17 T. FORTEZA: "Epitalami", *Revista Balear*, núm. 4 (1-II-1872), I, 56; Margarita CAIMARI DE BAULO: "A mi querida hermana de corazón Manuela de los Herreros de Bonet", *ibid.*, 56; Angelina MARTINEZ DE LAFUENTE: "La Siempreviva. A Manuela de los Herreros de Boned", núm 5 (15-II-1872)), 72; José Luis PONS: "A la Poetisa Dª Manuela de los Herreros en sus bodas", núm. 6 (I-VI-1872), T. I, pàg. 86; G. MAURA, "Lo brot de llor. A Na Manuela de los Herreros", *ibid.*, pàg. 89. Mateu Obrador, un altre dels assistents, també es referí a aquesta sessió, d'una manera més sucinta, en una carta a Manuel Milà del 27 de febrer del 1872 (*Epistolari de Manuel Milà i Fontanals*, T. I, Barcelona, 1922, 152).

18 Carta de Mateu Obrador a Manuel Milà del 23 d'abril de 1872 (*Epistolari d'En Manuel Milà*, citat, pàg. 162).

19 Biblioteca de Catalunya. Arxiu Casacuberta, *Fitxes sobre la Renaixença*.

20 En aquesta ocasió *acudieron solamente a la cita los literatos y literatas y a todos gustó la pieza o drama en 3 actos*. (Biblioteca de Catalunya. Arxiu Casacuberta, *Fitxes sobre la Renaixença*).

21 Pere BOHIGAS: "L'epistolari de Ramon Picó i Campamar adreçat a Tomàs Forteza", *Randa*, 10 (1980), 115.

Algun altre passatge d'aquest tarannà, no tan incisiu, podríem documentar, per exemple, en boca de Jeroni Forteza un personatge de la generació de Picó que tampoc no era gaire amic de Pons.²² Em sembla, però, que l'encerta més Joan Alcover quan remarca la influència positiva de la «sociabilitat» de Pons, tot i que també al·ludeix al caràcter mundà de les reunions literàries de casa seva.²³

2.4. Les publicacions culturals

Al marge d'aquestes tertúlies, Pons va promoure també diverses revistes culturals, tot i que sempre volgué restar-ne un poc a l'ombra i cedí el protagonisme a altres intel·lectuals del seu entorn, en general molt més joves que ell.

La primera d'aquestes revistes va esser *La Dulzaina*, que aparegué entre el 18 d'octubre del 1868 i el 25 de setembre del 1869, en una època ben agitada. No aconseguí de superar les dificultats amb què va topar i no es pot dir que tingués massa incidència en la vida cultural mallorquina, però té la importància d'esser la publicació en què es donaren a conèixer Bartomeu Ferrà, Gabriel Maura, Tomàs Forteza i Jeroni Forteza. Pràcticament foren ells que tingueren la responsabilitat de la redacció de la revista.²⁴ Els quatre havien ingressat a l'Ateneu Balear entre el 1867 i el 1868 i va esser precisament J. Ll. Pons qui els encoratjà a participar en l'aventura de *La Dulzaina*, tot i que ell en restà al marge.²⁵

Molta més importància té la *Revista Balear de Literatura, Ciencias y Artes* que es va publicar entre el 15 de gener del 1872 i el 31 de desembre del 1874. Els historiadors literaris s'han referit extensament a aquesta revista²⁶ i això em permet de no insistir gaire en el paper de primer ordre que va tenir. Tanmateix, voldria mostrar la participació de Pons en la seva creació i redacció. No és fàcil, perquè altre cop va preferir de dissimular-hi la seva presència i d'encoratjar els joves perquè hi tinguessin el màxim relleu. En aquest cas el cap visible en va esser un aleshores joveníssim Mateu Obrador i Bennassar (1852-1909), però era sabut que al darrera hi havia la figura de Josep Lluís Pons²⁷ i no crec que, sense aquest suport, Mateu Obrador hagués pensat mai a dur a terme una empresa de tanta empenta. De fet, Pons hi va destinar alguns dels seus articles més interessants i també va signar les editorials més programàtiques. Per la seva banda, Obrador mai no va amagar aquesta direcció. En les cartes que escriu a Manuel Milà i Fontanals, que havia estat mestre seu a la universitat de Barcelona, tot demanant-

22 Joan MAS I VIVES: "La Renaixença a Mallorca", *Actes del Col·loqui Internacional sobre La Renaixença (18-22 de desembre de 1984)*, Barcelona, 1992, 102, n. 79.

23 Joan ALCOVER, *Obres completes*, 195.

24 Felip MUNAR I MUNAR: "La Dulzaina (1868-1869) i els inicis del costumisme mallorquí", *Randa*, 30 (1991), 87-114.

25 Joan MAS I VIVES: "J. Ll. Pons i Gallarza i el primer Ateneu Balear", 76, n. 68 i llista de noms.

26 Josep SUREDA I BLANES: *Històries alldanes*, Palma de Mallorca, 1976, 77-81; Gregori MIR: "Sobre el concepte d'Escola Mallorquina", *Randa*, 1 (1975), 136-138.

27 Penya diu, per exemple, a M. V. Amer, el 6 de febrer del 72: *Un joven llamado Obrador Mateo es el que maneja este tinglado de la revista i Pons, que al parecer lo dirige, no quiere figurar como director de la Revista* (Biblioteca de Catalunya. Arxiu Casacuberta, *Fitxes sobre la Renaixença*) i T. Forteza també escriu a M. Aguiló, en una carta sense datar: *darrera la pantalla d'En Obrador, que oficialment ho menetta, m'apareix veure-hi en Pons* (Biblioteca de Catalunya. Arxiu Marian Aguiló, *Correspondència entre Tomàs Forteza i Marian Aguiló*).

li col·laboracions per a la publicació mallorquina, hi surt sovint el nom de Pons.²⁸ De fet, Mateu Obrador també l'havia tingut com a professor a l'Institut Balear i havia coincidit amb ell a l'Ateneu Balear, on va ingressar el 1871. El meu parer és que tots dos treballaren força per dur endavant la publicació durant els tres anys de la seva existència.

El 1873, però, Obrador hagué de disminuir l'activitat, per culpa de les seves obligacions professionals com a ensenyant, i aleshores Pons hi va haver de tenir més dedicació.²⁹ A finals d'any, però, ja va desaparèixer.

Tot seguit aparegué el *Museo Balear de Historia y Literatura, Ciencias y Artes*, que en la seva primera època abraça del 15 de gener de 1875 al 31 de desembre de 1877. Teòricament les coses restaven igual: Mateu Obrador hi figura com a *secretario de redacción* i Pons devia de continuar de director si fa no fa implícit, ja que, per exemple, signa el primer article de presentació. Segurament, però, altres homes s'havien compromès a treballar-hi amb assiduitat i potser això va aconsellar el canvi de nom i de format. Entre aquests autors un dels més importants degué ésser Tomàs Forteza, que en la seva correspondència d'aquells anys amb Marian Aguiló sovint es refereix a les dificultats que troba a l'interior de la redacció de la revista per fer acceptar les seves tesis sobre la llengua catalana.³⁰ Molt més clarament Tomàs Forteza va ésser l'home fort de la segona època del *Museo Balear*, que va del maig del 1884 al desembre del 1888, ja que la seva reaparició va ésser conseqüència de les tertúlies que se celebraven a casa seva, segons conta el seu biògraf Antoni Maria Alcover.³¹ En aquells moment no crec que Pons i Gallarza hi tingués el mateix protagonisme que en èpoques anteriors. De fet, les seves col·laboracions hi són escasses, sobretot pel que fa a textos redactats directament per a la revista.

En resum, Pons es troba fortament relacionat amb les publicacions culturals mallorquines de més prestigi de l'època de la Restauració. En algun moments, n'és l'impulsor directe; en d'altres, porta una part considerable de les responsabilitats de redacció; finalment, en algun cas, només hi participa amb el prestigi del seu nom. Sempre, però, és un element essencial per tal d'aglutinar els escriptors mallorquins en projectes comuns.

28 En la carta del 27 de febrer del 1872, ja esmentada, s'hi refereix amb aquests termes, ben explícits: *En Lluís Pons (que després de vós també és mon mestre) [...] (Epistolari d'En M. Milà i Fontanals, citat, pàg. 152).*

29 El mateix J. Ll. Pons hi fa referència en una carta a M. V. Amer del 28-1-73: *Nos reunimos ahora una docena de aficionados, entre los cuales se cuenta G. Rosselló, presidente que será de los Juegos este año, y tratamos de enderezar la revista, llevándola por buen camino. Sin embargo, no espero mucho de esta reunion ni de este método, porque en todas las instituciones ha de haber un hombre víctima, y la revista desde que Obrador se fue no le tiene* (Biblioteca de Catalunya. Arxiu Casacuberta, *Fitxes sobre la Renaixença*).

30 Vegeu, per exemple, Joan MAS I VIVES: "La Renaixença a Mallorca", 102, n. 78.

31 Antonio Maria ALCOVER: "Pròleg" a Tomás FORTEZA Y CORTÉS, *Gramática de la Lengua Catalana*, [Palma], 1915, XIII.

3. Els continguts ideològics del programa cultural de Josep Lluís Pons.

Al marge de la incidència social que va tenir l'actuació de Josep Lluís Pons com a promotor d'associacions, revistes o tertúlies literàries, també és interessant de comprovar quins eren els punts essencials del programa que guiava la seva actuació. Com he dit al començament d'aquest treball, em sembla que aquests punts són fàcils de detectar en els seus discursos o en les seves col·laboracions a les publicacions periòdiques i, en part, també són desenvolupats en alguns dels seus poemes més ideològics. Pot ésser interessant intentar esquematitzar-los.

3.1. Pons, educador

L'actuació cultural del nostre autor no es pot deslligar de l'exercici de la seva professió d'ensenyant com a membre prou distingit de l'Institut Balear, el centre d'ensenyament secundari per antonomàsia a la Mallorca de l'època. Altres estudiosos ja han parlat de l'eminent professor que va ésser³² i M. S. Oliver i Joan Alcover han deixat constància de la influència que exercia sobre els alumnes, amb la seva *paraula pedagògica insinuant i mengívola, feta per a iniciar esperits i per a despertar en l'ànima dels deixebles les vocacions latents, les curiositats dormides*.³³ Les activitats que acabam de presentar, per exemple, tenen el seu màxim sentit en la voluntat d'ampliar la seva actuació pedagògica i de fer que la incidència que pogués tenir sobre alumnes i societat en general fos més completa. Això crec que és tan important com l'afany de protagonisme social que, sens dubte, també era un estímul important en l'actuació de Pons, com li retriuen alguns dels contemporanis que hem esmentat.

Des del punt de vista teòric, però, els seus escrits sobre educació no són gaire abundants. Al marge dels manuals que va redactar, destinats en principi a servir de llibre de text de les assignatures que va impartir, o d'algun altre escrit motivat per raons pràctiques immediates, Pons va exposar, esquemàticament, la seva opinió sobre l'educació, i sobre com estava organitzada al seu temps, en tres articles publicats a l'*Almanaque Balear* entre el 1876 i el 1879.³⁴ En la seva opinió, l'escola havia de tendir a donar una educació global, conduent més a formar homes íntegres, imbuïts d'una sòlida moral cristiana, que homes savis. Les consignes que formula al final del primer d'aquests articles són ben explícites al respecte:

«Si nos avergonzamos algunas veces de nuestro país y de nuestra generación, reformemos gradual per resueltamente la educación de nuestros hijos: concedamos menos a su inteligencia y mas a su corazón: formemos caracteres antes de rellenar bibliotecas: hagamosles menos sabios pero mas hombres [...] restablezcamos

³² Vegeu per exemple: Jaume POMAR I FUSTER: *Assaig històric sobre el desenvolupament de la instrucció pública a Mallorca*, Traducció Jaume POMAR LLAMBIAS, Palma de Mallorca, 1990, 184-186. Antoni J. COLOM CAÑELLAS: *Assaig d'història de l'Educació a Mallorca Contemporània*, Palma., 1991, 129-131.

³³ Miquel dels Sants OLIVER: *Obres completes*, Barcelona, 1948, 536; vegeu, també, Joan ALCOVER, *Obres completes*, 196.

³⁴ Són: "Educación", *Almanaque Balear para el año 1876*, Palma, 1875, 100; "Consideraciones sobre legislación de instrucción pública", *Almanaque Balear para el año 1877*, Palma, 1876, 65-73; "Apuntes sobre educación", *Almanaque Balear para el año 1879*, Palma, 1878, 66-73.

*el perdido equilibrio entre la verdad y la fe, entre la autoridad y la libertad, y trabajemos para que las generaciones que nos sucedan no tengan la desgracia de mentir siempre que pongan en sus labios las palabras santas que forman el lenguaje de la virtud y de la caridad cristiana».*³⁵

D'acord amb aquests principis, atorgava a la família un paper primordial en l'educació dels infants, idea extensament exposada en el tercer dels articles. Com a catedràtic a l'Institut era també un personatge important en l'engranatge de l'educació pública, i per això també és interessant veure què opina sobre l'organització escolar i sobre la legislació que la regeix, aspecte al qual dedica tot el segon article. En conjunt, se situa en una posició molt crítica i fa una valoració molt negativa de la situació. Creu que les escoles primàries estan en mans de mestres joves mal formats, sense vocació i, a més, insuficients. Pel que fa als docents dedicats a l'ensenyament secundari, entre els quals es troba ell, creu que en general es varen improvisar a partir del Pla d'Estudis del 1845, Pla Pidal, i encara *no ha[n] logrado encontrar en su carrera la posición digna e independiente a que tiene derecho de aspirar todo hombre de ciencia, despues de haber consumido sus años en asiduos estudios.*³⁶ Finalment no és més optimista respecte a la Universitat, institució que, al seu parer, s'ha convertit en un niu de passions, cosa que li impedeix d'acomplir l'alta missió que li correspon.

Com a causa de tots aquests mals apunta una idea que trobarem en altres sectors del seu pensament: el de la politització. Els canvis en els plans d'ensenyança i en l'accés i promoció interna dels cossos docents es fa en funció d'interessos polítics que no tenen en compte els autèntics objectius de l'educació i, per això: *Mientras no se emprenda una obra verdaderamente regeneradora [de la instrucció pública] [...] la democracia, la oligarquía y las utopías harán presa en la juventud desmembrándola en bandos irreconciliables, y entretanto la gangrena de la inmoralidad cundirá por la sangre de la nación, y los padres de familia llegarán a ignorar a quién y para qué han de confiar el porvenir de sus hijos.*³⁷ La seva conclusió és ben categòrica i no és gaire sorprenent si tenim en compte que ell era un bon exponent del conservadorisme burgès, i que, sovint a través de poemes molt efectistes, contribuï força a difondre'n tant els principis ideològics com els valors socials més emblemàtics: moralitat, ordre, família, treball, etc.³⁸ Per això em sembla que el seu pensament sobre educació, tan precàriament exposat en aquests articles, és una bona introducció al conjunt del seu ideari social.

3.2. El regeneracionisme de J. Ll. Pons

En les citacions que acabam de presentar s'hi palesa un altre tret que és constant a gairebé a tots els seus escrits programàtics. Ens referim al regeneracionisme, tan característic del pensament social hispànic del darrer terç del segle XIX.

³⁵ *Almanaque para el año 1876*, 100.

³⁶ *Almanaque Balear para el año 1877*, citat, pàg. 69.

³⁷ *Almanaque Balear para el año 1877*, citat, pàg. 73.

³⁸ Vegeu, en aquest sentit, l'anàlisi d'un dels seus poemes més coneguts a Joan MAS I VIVES: "Materials sobre 'Lo Treball de Catalunya' de Josep Lluís Pons i Gallarza", *Reduccions*, 49 (1991), 49-71.

Una vegada i altra Pons expressa un profund desacord respecte als valors morals de la seva època, però aquest desacord no es tradueix mai en cap tipus de escepticisme paralitzant, sinó, ben contràriament, en la insistència obsessiva que cal treballar fort per tal d'aconseguir una urgent transformació o *regeneració* de la societat. Creu que l'indiferentisme, l'ensopiment i l'onada de materialisme que caracteritza l'època, en la seva opinió, s'han de combatre amb fermesa i hom ha d'aspirar a una societat més justa i més culta. En els discursos i parlaments pronunciats a l'Ateneu els anys 60 això es veu molt clar. Em sembla un model en aquest sentit el de la sessió del 24 de gener del 1868, en el qual es mostra molt dolgut perquè els premis que la societat havia convocat no havien aconseguit una participació acceptable i s'havien hagut de declarar, en bona part, deserts. A criteri seu, això demostrava la ignorància i la desídia regnaven al país, malgrat els esforços de l'Ateneu mateix.³⁹

La idea es repeteix constantment en els seus escrits. El regeneracionisme de Pons, però, no constitueix una reflexió teòrica sobre la política espanyola de la Restauració, com passa en altres autors, sinó que, ben contràriament, parteix de l'anàlisi de la realitat mallorquina i és sobre aquesta realitat que vol incidir:⁴⁰ *Estamos íntimamente convencidos de que la regeneración nacional ha de empezar por la regeneración de la provincia*, diu el 1873⁴¹. En el text de presentació de la *Revista Balear* del 1873, del qual forma part la citació, la voluntat de *regenerar la provincia* hi és ben explícita, com també hi és al de la presentació de la mateixa revista del 1872⁴² o del *Museo Balear* del 1875 i 1877.⁴³ Són els que més concreten el seu programa cultural. Amb aquestes revistes es tracta de crear una plataforma de reflexió en la qual tots els aspectes que actuen sobre la vida cultural, i un poc també sobre la vida social mallorquina siguin sotmesos a anàlisi, amb l'objectiu final de fomentar una cultura que tingui trets específics propis, diferenciada de les altres, però amb un nivell semblant de desenvolupament. D'aquí surt la primera teorització entorn de l'*Escuela Balear*, que G. Mir ha pogut mostrar com a un dels punts d'arrancada de la posterior *Escuela mallorquina*, concepte del qual s'ha fet tant d'ús en les nostres històries literàries.⁴⁴

L'objectiu immediat que Pons vol obtenir és doble. D'una banda, es tracta de cohesionar un grup d'intel·lectuals capaç de forjar aquesta personalitat cultural pròpia. Per això contínuament es dirigeix als joves, que són el planter del qual han de sortir aquests intel·lectuals. El 1877 ho diu així:

Quisiéranos [...] ejercer influencia eficaz en la juventud, levantando entre ella cohortes que vengan a formar en nuestras filas, a seguirnos y a reemplazarnos, inspirar afición más viva a las

39 Joan MAS I VIVES: "Josep Ll. Pons i el primer Ateneu Balear", 104-105.

40 En realitat, ell prefereix d'utilitzar el terme *balear*, però ateses les empreses que va dur a terme, i que ja hem descrit, no sembla que la seva acció aspiràs a cap projecció fora de Mallorca. Gregori Mir atribueix aquesta terminologia a una influència indirecte del federalisme, que l'havia posada de moda: cf. Gregori MIR: "Sobre el concepte d'Escola Mallorquina", 137 i 140.

41 "Jornada segunda", *Revista Balear*, any II, núm. 1 (15-I-1873), 2.

42 "Introducción-prospecto", *Revista Balear*, any I, núm. 1 (15-I-1872), 1-3.

43 "El Museo Balear", *Museo Balear de Historia y Literatura, Ciencias y Artes*, any I, tom I, núm. 1 (15-I-1875), 1-4; "El Museo Balear", *ibid.*, any III, tom IV, núm. 1 (15-I-1877), 1-4.

44 G. MIR: "Sobre el concepte d'Escola Mallorquina".

buenas lecturas, excitar el sentimiento patrio y trocar la ateria endémicos contagios, en ardiente entusiasmo para acometer las múltiples empresas que aguardan en el porvenir inteligencias previsoras y corazones audaces.

... Aspiramos [...] a contribuir a que se escriba la historia del país, a que se estudie y cultive y propague su rico idioma, a que se eduque y extienda el natural buen gusto que para letras y artes ha concedido la generosa Providencia a los baleares; a que se forme entre nosotros un teatro propio, espejo de las antiguas y modernas costumbres de las islas, y a que se estimen mejor las naturales riquezas artísticas que este suelo atesora, y los variados talentos que en él abundan.⁴⁵

Vol guanyar-se els joves perquè facin aquestes coses. És una idea obsessiva que es repeteix contínuament. Però també aspira a arribar a un públic ampli; en definitiva, aspira que l'acció d'aquests homes sigui capaç de reactivar tota la societat. En els seus escrits hi ha moltes referències a les classes socials. D'acord amb la seva ideologia, les classes socials tenen una justificació providencial, sempre existiran perquè Déu ha volgut que existeixin.⁴⁶ Ara bé, creu que la cultura uneix els diversos grups socials, cada un hi pot fer aportacions i, en definitiva, és l'aristocràcia del talent individual la que té una més clara justificació, una idea molt característica del liberalisme burgès conservador.⁴⁷

Sens dubte es tracta d'un programa integrador. El que en definitiva proposa una i altra vegada és un desvetllament col·lectiu en el qual tothom ha de participar en la mesura de les seves forces. Quan es refereix a grups si fa no fa marginals, per una causa o altra, la seva actitud és la mateixa. Així, el 5 de maig de 1869 saluda amb una innegable eufòria les poetesses mallorquines que per primer cop intervenien en una sessió pública de l'Ateneu, tot i que també deixa ben clara la distància ideològica que el separa del feminisme més combatiu.⁴⁸ El mateix any tramet als Jocs Florals de Barcelona el poema *Lo fogó dels jueus*, en defensa dels xuetes mallorquins, vuit anys abans que esclatàs la famosa polèmica sobre el tema, protagonitzada per Josep Tarongí i Miquel Maura.

3.3. Defensa de la cultura catalana

Un dels elements més importants del programa regeneracionista de Pons és el de la defensa i promoció de la llengua i literatura catalanes, que considera un tret essencial, el més essencial, de la caracterització cultural de Mallorca. Pons dedica força treballs a aquesta qüestió. Entre els més interessants hi ha els dos discursos pronunciats quan va

⁴⁵ "El Museo Balear", 1877, 2. Vegeu altres exposicions molt semblants d'aquest programa a G. MIR: "Sobre el concepte d'Escola Mallorquina", 137.

⁴⁶ "Las clases sociales", *Museo Balear de Historia y Literatura, Ciencias y Artes*, any III, tom V, núm. 9 (15-XI-1877), 321-325. Pons, tanmateix, es devia sentir incòmode amb aquesta temàtica, perquè no va continuar l'article, tot i que al final en prometia un altre.

⁴⁷ Vegeu aquesta tesi àmpliament desenvolupada al discurs de l'Ateneu del 26 d'octubre del 1867 (J. MAS: "J. Ll. Pons i Gallarza i el primer Ateneu Balear", 100).

⁴⁸ J. MAS: "J. Ll. Pons i Gallarza i el primer Ateneu Balear", 112-114.

esser president dels Jocs Florals de Barcelona, el 1870 i el 1878,⁴⁹ el discurs de l'Ateneu del 3 de maig del 1868, quan l'homenatgen per haver estat proclamat Mestre en Gai Saber,⁵⁰ i un seguit d'articles que s'inicien el 1859, encara de Barcelona estant, amb el que es titula «Influencia del idioma patrio en la poesia»⁵¹, i després són continuats a la *Revista Balear*, sobretot amb la presentació del 1873,⁵² i els relacionats amb la polèmica sobre el trasllat dels Jocs Florals, també del 1873, que hem presentat més amunt. Tot això encara s'ha de completar amb les crítiques i ressenyes que va fer d'algunes obres literàries concretes, especialment les de *Comèdies i poesies*, de B. Ferrà,⁵³ *Escenas Baleares*, d'Antoni Frates,⁵⁴ *Poesías*, de Joan Alcover⁵⁵ i *L'Atlàntida*, *Canigó* i *Caritat* de Jacint Verdaguer.⁵⁶

És coneguda l'actitud de Pons respecte a la unitat de la llengua catalana. Sens dubte, és un dels autors que més proclama aquesta unitat i segurament també és, pel fet d'haver viscut durant molts d'anys a Barcelona, dels que la viu amb més naturalitat. Ho podem veure fins i tot en els seus poemes. Com sabem, tots foren escrits quan ja s'havia instal·lat a Mallorca però, alhora, una part considerable va esser concebuda i realitzada pensant en la participació en els Jocs Florals de Barcelona. Doncs bé, aquests poemes presenten una curiosa barreja de temes que podem considerar més generals o, fins i tot, propis d'escriptors del Principat, amb altres característicament mallorquins. És a dir que als Jocs Florals hi presenta des de *Lo treball de Catalunya*, *La llar* o *La muntanya catalana* fins a *L'olivera mallorquina* o *Lo fogó dels jueus*, per citar només els títols més representatius.

En els seus escrits en prosa hi és habitual la referència al conjunt de les terres de parla catalana i a les coses que els uneixen:

*Nosaltres tots som fills de la Corona aragonesa: catalans, valencians, mallorquins, rossellonesos, tots tenim un mateix passat, una religió y una llengua; tots venim aquí per celebrar nostra diada: aquests son nostres Jochs Olímpichs: aquí venim per l'amor a la terra.*⁵⁷

49 Inclosos després a l'edició de les *Poesies*, citada a la nota 1, 127-156.

50 J. MASI VIVES: "J. Ll. Pons i Gallarza i el primer Ateneu Balear", 106-108.

51 Publicat a la revista *El Arte*, de Barcelona, el 15 de maig del 1859 i després a *Almanaque Balear para el año 1880*, Palma, 1879; recentment reproduït a Anselm LLULL [Gregori MIR]: *El Mallorquinisme polític*, París, 1975, I, 25-29.

52 "Jomada segunda", ja citat.

53 "Las poesías de D. Bartolomé Ferrà", *Revista Balear de Literatura Ciencias y Artes*, any I, núm. 13 (15-VII-1872), 193-198. Traduït al català a *Lo Gay Saber*, època II, any I, núm. XIX (1-X-1878), 289-292.

54 "Bibliografía. *Escenas Baleares* por Antonio Frates y Sureda", *Museo Balear de Historia y Literatura, Ciencias y Artes*, any II, tom III, núm. 10 (30-IX-1876), 361-366. Traduït al català a *Lo Gay Saber*, època II, any I, núm. XXIV (15-XII-1878), 369-371.

55 "Poesías de D. Juan Alcover y Maspons", *Museo Balear de Historia y Literatura, Ciencias y Artes*, època II, tom IV, núm. 10 (31-V-1887), 378-381.

56 "L'Atlàntida de Mosen Jacinto Verdaguer", *Museo Balear de Historia y Literatura, Ciencias y Artes*, any III, tom V, núm. 3 (15-VIII-1877), 81-83; «*Caritat*, Poesies de mossen Jacinto Verdaguer», *ibid.*, època II, tom II, núm. 6 (31-III-1885), 201-205; "*Canigó* por D. Jacinto Verdaguer, pbro.", *ibid.*, època II, tom III, núm. 11 (15-VIII-1886), 401-407.

57 Edició citada a la nota 50, pàg. 51; reproduït també per Margalida TOMÀS: "Marià Aguiló i els Jocs Florals de Barcelona (I)", *Randa*, 5 (1977), 157.

Així ho diu en els Jocs del 1870, i en els del 1878 insisteix amb més contundència:

*Aquexa pàtria catalana no es una ficció del nostre temps: ben senyada la dexà lo rey en Jaume ratllant ab la punta de sa espasa les ones de la mar desde Salou fins a Mallorca y de Mallorca fins a les salsaredes del Túria. La pàtria catalana fou, és y serà un fet històrich y la germandat entre sos fills un parentiu que no s'esborra.*⁵⁸

És precisament sobre el concepte de *germanor* que base sempre les relacions d'aquests territoris. Em sembla que no hi ha esclatxos en el seu pensament respecte a aquesta qüestió, encara que, com hem vist, també ell, com Marian Aguiló en altres ocasions, protagonitzà algunes de les baralles més estridents entre els «germans» principatins i els insulars d'aquesta «pàtria» comuna.

També és interessant, però, de mostrar com entenia J. Ll. Pons les relacions entre la cultura d'aquests territoris i les de la resta de l'estat o, més concretament, entre la cultura catalana i la castellana. Com passa amb altres autors catalans del moment,⁵⁹ Pons s'esforça una vegada i altra per demostrar que aquesta adhesió incondicional a la cultura en llengua pròpia no va en contra de la unitat de l'estat o de la cultura d'expressió castellana. Al discurs de l'Ateneu del 3 de maig del 1868 ho deixa molt clar:

*Nuestra historia particular, nuestra literatura y nuestra lengua tienen derecho a vivir porque de hecho viven y porque nadie ni siquiera el Estado a que con gloria pertenecemos, tiene derecho a matarlas. No temas por esa nacionalidad histórica y geográficamente conglobada que llamamos España, la unidad española no peligra porque se engrandezcan sus miembros: ¡ojalá que no la hagan zozobrar nuestras discordias! No temáis por el terso y envidiable idioma castellano, ni temáis por la poesía y las letras nacionales: que no venimos nosotros los restauradores del habla catalana a robarles la savia con que crían y lozanean sus flores.*⁶⁰

De fet, Pons pensa en una cultura catalana forta integrada dins una realitat espanyola plural, però també sense fissures d'articulació. Això, però, hauria d'esser possible, a parer seu, no per la imposició dels uns sobre els altres, sinó pel respecte i el reconeixement mutu. Ni en els seus escrits ni en la seva actuació pública mai no planteja la qüestió en termes polítics, vull dir d'opcions polítiques concretes, però deixa clara quina era la seva proposta. Al poema *Les dues corones*, basat en les noces de Ferran d'Aragó i Isabel de Castella, repeteix constantment el refrany «Venturosa n'és Castella / d'aplegarse amb Aragó, / les barres de Catalunya / no han d'estar sota els lleons» i a un altre poema, *Lo treball de Catalunya* parla del Principat com «la joia de l'Espanya, l'enveja dels estranys». Finalment, a *La muntanya catalana* trobam, en una

⁵⁸ Edició citada a J. MAS I VIVES "J. Ll. Pons i Gallarza i el primer Ateneu Balear", 147.

⁵⁹ Joan MAS I VIVES: "Els "tics" de la Renaixença, encara", *Revista de Catalunya*, núm. 37 (gener del 1990), pàgs. 99-100.

J. MAS I VIVES: "J. Ll. Pons i Gallarza i el primer Ateneu Balear", 107.

en un primera formulació dels mites de la terra baixa i de la terra alta, que després Guimerà consolidà definitivament, la consigna explícita que els catalans han de mantenir la seva identitat intacta, com fan els de la muntanya simbòlica, i no s'han d'espanyolitzar, en un sentit uniformitzador, com, de fet, ja fan els del pla.⁶¹

Però Pons tampoc no era un ingenu i devia saber que no era fàcil que hom acceptàs Catalunya com la «joia» de l'Estat, i tampoc no ho era bastir les relacions entre les diverses cultures en termes d'igualtat. Per això, en els seus escrits, també hi trobam amb freqüència retrets i disconformitats. Quan fa la crítica dels poemes de Bartomeu Ferrà, el 15 de juliol del 1872, enumera explícitament els tres enemics bàsics de la Renaixença:

*Ni nos cumple abogar por el renacimiento del cual somos resueltos partidarios, ni este lugar es oportuno para exponer sus frutos: es un hecho: como tal le juzgará ya la historia de las Letras. Condénele en buen hora el espíritu erróneo de la unidad hispánica, condéneles las escuelas cosmopolitas, zahieranle los idólatras de la maltratada lengua de Cervantes.*⁶²

És a dir, aquest enemics són, d'una banda, els que entenen erròniament la unitat hispànica i, de l'altra, els que també entenen malament l'estima per l'idioma de Cervantes. Resten només els «cosmopolites», és a dir, els internacionalistes que creuen que l'universalisme comença per ignorar el que tenen més prop. D'aquests darrers, no en torna a parlar, en canvi sí que insisteix en el tema de les relacions amb la cultura espanyola. A la seva ressenya de *Canigó*, per exemple, diu:

*Nuestros compatriotas, aunque no paisanos, los lectores y críticos de Castilla, si consiguen vencer la repugnancia verdaderamente injusta que sienten hacia nuestro idioma (que no dialecto) catalán, y en él o en traducciones castellanas recorren este nuevo poema de un autor traducido ya en tantas lenguas extranjeras, no podrán negar sus elogios a las bellezas selectas que le adornan.*⁶³

No s'està, per tant, de mostrar el seu desacord amb aquesta «injusta repugnància» per tot el que afecta la llengua i la cultura catalanes, que ell atribueix als lectors i crítics castellans, és a dir, pràcticament a tots els representants de la cultura espanyola oficial. Amb aquest punt de partida, difícilment es podien aconseguir els objectius de tracte igualitari que ell demanava. A la petita necrologia que va dedicar a Adolf Blanch, els ajorna per a un futur que no devia creure gaire immediat:

61 Recordem la darrera estrofa: *Trist s'atura el meu pas; l'erma muntanya / com més de mi s'allunya / més se n'emporta el cor. Aquí és... Espanya; / allí dalt... Catalunya.* (Josep Lluís PONS I GALLARZA: *Poesies*, Palma, 1975, 105). La interpretació que he exposat al text és, si fa no fa, la de Manuel Jorba (cf. Joaquim MOLAS (dir.), *Història de la Literatura Catalana. Part Moderna*. Vol VII. Barcelona, 1986, 159). Potser fóra massa agosarat pensar que Pons també s'avança a Maragall, en el seu tràgic *Adéu, Espanya!*, com a culminació del desacord amb alguns aspectes de les relacions entre les dues cultures, que tot seguit exposarem al text.

62 "Las poesías de D. Bartolomé Ferrà". *Revista Balear de Literatura Ciencias y Artes*, any I, núm. 13 (15-VII-1872), 193.

63 "Canigó por D. Jacinto Verdaguer, pbro.". *Museo Balear de Historia y Literatura, Ciencias y Artes*, època II, III, núm. 11 (15-VIII-1886), 407.

sentit uniformitzador, com, de fet, ja fan els del pla.⁶⁴

*Cuando se calme la actual escisión que malhadadamente enemista a los descendientes del noble Cid con los hijos de Vifredo; cuando se hagan unos a otros la debida justicia, cuando se llame literatura española no menos a la catalana, gallega y vascuence que a la castellana, no será ciertamente el nombre de Adolfo Blanch el que más pronto desaparezca [...]*⁶⁵

3.4. Actituds lingüístiques i estètiques

Aquests plantejaments, però, no feren que Pons radicalitzàs les seves actituds respecte a l'ús culte de la llengua. En conjunt, podem dir que a partir de la restauració dels Jocs Florals, és a dir, del 1859, va defensar el català com a llengua prioritària, no exclusiva, en l'expressió artística, sobretot en la poesia lírica i en la literatura costumista; en canvi, mai no va creure que la llengua fos també un instrument essencial per a l'assaig o la prosa científica. Pons, la mare del qual era d'origen madrileny, havia estat un fecund poeta d'expressió castellana en la seva joventut i, després del 1859, quan el català s'imposà com a llengua bàsica de la seva obra artística, mai no deixà d'escriure poesia castellana. Algun cop justificà el seu bilingüisme, per exemple el 1873, a la presentació del segon volum de la *Revista Balear*, tan citada:

*como la lengua se halla invenciblemente unida al arte, a las letras y a la historia del país, también su idioma [el català] aparecerá aun con mas frecuencia en nuestros escritos, sin que le concedamos el exclusivo privilegio de interpretar nuestras ideas, porque no queremos olvidar que si los baleares deben resucitar sus fastos, mantener sus privilegiadas costumbres y reanimar sus sentimientos peculiares, jamás han de encerrarse en tan selvático apartamiento de la nacion española.»*⁶⁶

Ell mai no s'hi va tancar i aquesta consigna d'augmentar cada vegada més l'ús del català, sense que això conduís a cap actitud monolingüe és el que més caracteritza la seva evolució.

Pel que fa a l'assaig, ja a l'article *Influencia del idioma patrio en la poesia*, del 1859, però reeditat el 1880, deia que *no en todos los géneros literarios es visible en igual grado el influjo del idioma. Las producciones científicas y la historia misma se despojan más fácilmente del carácter nacional [...]* [per això] *en los trabajos de literatura sujetos*

64 Recordem la darrera estrofa: *Trist s'atura el meu pas; l'erma muntanya / com més de mi s'allunya / més se m'emporta el cor. Aquí és... Espanya; / allí dalt... Catalunya.*(Josep Lluís PONS I GALLARZA: *Poesies*, Palma, 1975, 105). La interpretació que he exposat al text és, si fa no fa, la de Manuel Jorba (cf. Joaquim MOLAS (dir.), *Història de la Literatura Catalana. Part Moderna*. Vol VII. Barcelona, 1986, 159). Potser fóra massa agosarat pensar que Pons també s'avança a Maragall, en el seu tràgic *Adéu, Espanya!*, com a culminació del desacord amb alguns aspectes de les relacions entre les dues cultures, que tot seguit exposarem al text.

65 "Un recuerdo a Adolfo Blanch", *Museo Balear de Historia y Literatura, Ciencias y Artes*, època II, tom IV, núm. 5 (15-III-1887), 185-186.

66 "Jomada segunda", 1-2.

por su índole al predominio del juicio, el uso de la lengua del país, aunque noindiferente, es menos característico e interesante.⁶⁷ I en la crítica de *Comèdies i poesies*, de Ferrà, del 1872, torna a insistir, curiosament altre cop en el context d'una defensa aferrissada del català: *Podrán la filosofía o la ciencia no tener patria: el drama, la sátira, la balada, serán siempre obras nacionales, destinadas como ciertos árboles a morir donde brotaron.*⁶⁸ Per tant, per a aquests gèneres «apàtrides», no considerava indispensable la llengua pròpia. En la pràctica personal ho deixa ben palès: si exceptuam els dos discursos dels Jocs Florals i els dos articles de la polèmica sobre la seva celebració a Palma el 1873, Pons només va utilitzar el català en la prosa per a les ressenyes de *L'Atlàntida* i de *Caritat*, de Verdaguer. Tota la resta de la seva obra assagística és en castellà, i potser cal recordar que aquesta obra inclou alguns dels manifestos més característics de la Renaixença a Mallorca.

Sigui com sigui, però, no es pot negar que va ésser un promotor important de la recuperació del català a Mallorca, si més no des d'una perspectiva literària. No només per la defensa global del fenomen complex de la Renaixença que es troba reiterada i explícita en els seus escrits, sinó també pels seus consells directes a escriptors mallorquins concrets. Això no és fàcil de documentar, però ja hem vist que personatges tan significatius de la cultura a Mallorca de la segona meitat del segle XIX, com Bartomeu Ferrà, Gabriel Maura, Tomàs Forteza o Mateu Obrador s'iniciaren al seu costat, tot i que després seguiren una evolució pròpia. Del sentit lingüístic que devien tenir els consells de Pons ens en donen fe les ressenyes de les *Escenas Baleares*, d'A. Frates, i de les *Poesías*, de J. Alcover. En la primera afirma rotundament que, perquè el llibre respongués al títol amb propietat, hauria d'haver estat escrit en *lengua mallorquina*, tot i que creu que aquesta és una opinió no gaire compartida a Mallorca. Ho argumenta en una triple direcció:

1) *para nosotros y para todo crítico imparcial [está sentada] la legitimidad literaria del idioma restaurado en la antigua corona aragonesa..*

2) *Si Frates hagués escrit la seva obra en català, su fondo estaría más acorde con su forma, porque tendría entonces la obra verdadera originalidad y no hubiera tenido su autor que traducirla del natural tipo por tipo y palabra por palabra; i,*

3) *Frates comet el mateix error que cometria l'autor que volgués escriure costumisme andalús en català: si el mejor hablista de Cataluña, escribiera cuadros de costumbres andaluzas en catalán, no seríamos nosotros solos quienes le censuráramos, sino que lloverían sobre él los anatemas unísonos de la crítica madrileña.*

Com veiem, l'argumentació és ben sòlida i, per això, la seva conclusió també és clara: *las costumbres de cada país pareceran siempre mejor expresadas en el suyo [és a dir, en el seu idioma]*⁶⁹

⁶⁷ Anselm LLULL, *El mallorquinisme polític*, 26.

⁶⁸ "Las poesías de D. Bartolomé Ferrà", *Revista Balear de Literatura Ciencias y Artes*, any I, núm. 13 (15-VII-1872), 194.

⁶⁹ "Bibliografía. *Escenas Baleares* por Antonio Frates y Sureda", *Museo Balear de Historia y Literatura, Ciencias y Artes*, any II, tom III, núm. 10 (30-IX-1876), 361-366.

Pel que fa a la ressenya dels poemes castellans de Joan Alcover, s'expressa amb la mateixa contundència:

*al leer su oda a Miramar y otras composiciones mallorquinas, se lamenta que no cultive con más ahinco esta lengua patria, tan española como la castellana y tan digna como ella de interpretar los sentimientos poéticos de los pueblos nacionales de las riberas Mediterráneas. El autor de La Seo sabe y debe cantar también en el idioma de sus padres, de su infancia y del aura poética que respira. Despójese alguna vez de las galas castellanas que por más que se diga tienen siempre para nosotros algo de prestadas; y verá entonces como el algarrobo cabe naturalmente en el lenguaje poético, y no tendrá que traducir los paisajes de su Nido.*⁷⁰

Als arguments basats en la correspondència entre els temes i la llengua, ja usats en l'articles sobre Frates, hi afegeix el de la dignitat de la llengua pròpia i, de manera subjacent, el dels drets que té, i que hom ha de reclamar, dins l'estructura de l'estat.

També l'article que va dedicar a *Comèdies i poesies*, de Bartomeu Ferrà, és molt interessant, encara que per altres raons. En aquesta ocasió no cal que insisteixi en el tema de la llengua, però aprofita l'avinentesa per plantejar el problema del teatre en català a Mallorca. Pons es mostra molt sensible al tema, fa una anàlisi breu, però molt lúcida, de la situació del teatre a Mallorca⁷¹ i exposa, amb un cert escepticisme, quines foren les circumstàncies que s'haurien de produir perquè aquest teatre pogués expressar-se en català i pogués tenir un èxit semblant al que d'alguns anys ençà tenia a Barcelona. Textualment diu:

No profetizaremos si llegará a arraigarse o no semejante teatro, si se educarán para él actores, si se estudiará su declamación, si se abrirá un local decoroso, y sobretudo si las clases que se apellidan ilustradas le prestarán su apoyo. Con solo esto la instalación y la vida del teatro mallorquín sería pronto un hecho.

Això és el que necessita el teatre mallorquí: actors ben formats, escenaris i, sobretot, el suport d'un públic socialment poderós que li doni suport. I no és fàcil que ho aconseguixi. Ell creu que només si la recuperació de la cultura pròpia avança significativament serà possible aquest teatre:

Cuando llegue a comprenderse la necesidad de dar a conocer al pueblo de Palma los hechos heroicos mallorquines, cuando se aprecie en lo que valen la historia de Mallorca, las costumbres de Mallorca, las virtudes, los rasgos de carácter, las escenas conocidas y populares del país, entonces concurrirá el público distinguido,

⁷⁰ "Poesías de D. Juan Alcover y Maspons", *Museo Balear de Historia y Literatura. Ciencias y Artes*, època II, tom IV, núm. 10 (31-V-1887), 378-381.

⁷¹ En part ja aprofitada per Gregori MIR: *Literatura i societat a la Mallorca de postguerra*, Palma de Mallorca, 1970, 60-62.

como el público vulgar al teatro mallorquín: porque entonces ni faltarán actores, ni coliseo, ni faltarán escritores dramáticos»

A l'entretant, però, la recomanació de Pons és que hom llegeixi la producció de Ferrà:

*Léalas hoy nuestro público, que conociéndolas apetecerá verlas representadas, y desvanecerá pronto las preocupaciones que le tienen enemistado con su lengua natural, y acabará por reconocer que vale mucho más oír en escena los chistes dels Senyors de son Misèria en buen mallorquín, que las indecencias de Vaudevilles de la Porte Saint Martin en jerga mal castellanizada.*⁷²

La història, però, va demostrar que l'escepticisme de Pons era prou justificat i l'eufòria que es va viure respecte a la possibilitats del teatre en català a Mallorca durant dels anys 1865-1880, amb Penya, Ferrà i les companyies provinents del Principat de protagonistes, ben aviat es va aigualir i els nostres escenaris tornaren a concedir el monopoli gairebé absolut a aquella *jerga mal castellanizada* que denunciava el nostre autor.

Al marge d'aquest tema puntual, però, la influència de Pons també es pot detectar en els consells estètics que donava als seus contemporanis. En l'article que va dedicar a Joan Alcover, que ja hem utilitzat, no només aconsella al poeta ciutadà que escrigui més en català, sinó que també li recomana que abandoni els models castellans, i sobretot que es desprengui de la influència de Campoamor, «*pestilente modelo, capaz de helar toda inspiración en los labios y todo amor en los sentimientos de la juventud*».⁷³ De fet, tota la ressenya és molt dura i incisiva, encara que intenta dissimular-ho, i potser Joan Alcover, molts d'anys després, la hi retreu un poc quan diu que Pons «com a preceptista es ressentia d'una certa estretor de criteri; no estava familiaritzat amb les literatures estrangeres, i a penes amplià els horitzons de l'educació escolar».⁷⁴ Ara no ens podem centrar a fons en aquesta qüestió, que exigiria un estudi aprofundit dels seus manuals escolars, sobretot el *Tratado elemental de Retórica y Poética* (1889), però la mateixa evolució posterior de l'autor de *Cap al tard* dona la raó a Josep Lluís Pons i si hem de lamentar alguna cosa és que Joan Alcover esperàs més de deu anys a seguir els seus consells, i encara sense reconèixer-ho. Sortosament, però, al final els va seguir, tant pel que fa a incrementar la producció poètica catalana, fins a fer-la exclusiva, com pel que fa a abandonar els models de la poesia castellana de la Restauració.

També són interessants els articles que va dedicar a Jacint Verdaguer. Demostren clarament la seva intenció de fer una crítica seriosa, basada en criteris objectius i en un judici independent. Per això no es deixa dominar per l'eufòria col·lectiva respecte a la bondat dels dos grans poemes èpics, *L'Atlàntida* i *Canigó*. Ben contràriament, tot i que

⁷² "Las poesías de D. Bartolomé Ferrà", *Revista Balear de Literatura Ciencias y Artes*, any I, núm. 13 (15-VII-1872), 198.

⁷³ Edició citada a "Poesías de D. Juan Alcover y Maspons", *Museo Balear de Historia y Literatura, Ciencias y Artes*, època II, tom IV, núm. 10 (31-V-1887), 378-381.

⁷⁴ Joan ALCOVER, *Obres completes*, 194.

creu que Verdaguer, amb aquests poemes, se situa a un nivell de genialitat tan alt que converteix en una profanació la intenció de fer-ne una crítica desapassionada, no s'està defer-los retrets concrets, referits a aspectes formals i a la concepció dels personatges. En canvi, no mostra cap reticència a elogiar els poemes breus de *Caritat*. Curiosament també Miquel Costa i Llobera creia que el Verdaguer dels poemes menors era el vertaderament important, no el del grans poemes èpics.⁷⁵

Això són, però, aspectes molt concrets de la seva activitat crítica. En altres ocasions exposa idees d'ordre més general que ens permeten de veure quina era la seva actitud respecte a qüestions importants per a l'evolució de la cultura catalana. En aquest sentit em sembla interessant la seva posició sobre el tema de la llengua literària. És sabut que no va ésser gens fàcil que els escriptors catalans es posassin d'acord sobre quin model de llengua era el més apte per a la seva obra i, així, les propostes oscil·laren entre els extrems d'un model fortament arcaïtzant fins al «català que ara es parla» més col·loquial o dialectal. Pons, tot i que, a parer meu, en els seus poemes no acabà de resoldre amb encert els problemes lingüístics que se li plantejaren, se situà en una posició intermèdia entre aquests dos pols. Com ha estudiat Josep Massot, rebutjà de pla la llengua arcaïca⁷⁶ i, com a alternativa, proposà un model més apropat a la llengua parlada, però *netejat*, corregit. Sens dubte, era el que havia de triomfar, encara que costà molt de precisar aquest marge de *correcció*. Altres aspectes de la seva proposta estètica fan referència als gèneres i als corrents literaris. Com els altres prohoms de la Renaixença, rebutjà una i altra vegada la literatura satírica, segurament pensant en les paròdies de Serafí Pitarra. És a dir, el Frederic Soler de l'època inicial, contra el qual efectivament els «restauradors» feren front comú; en canvi, algun cop defensà el drama històric.⁷⁷ En general, i això, ja ha quedat clar en els altres apartats, va pensar que la Renaixença era bàsicament un moviment restaurador i, per tant, els temes extrets de la història pròpia hi eren importants. De totes maneres, em sembla més interessant de remarcar que ell mateix assenyala que era hora ja d'abraçar temes nous. Al discurs dels Jocs Florals del 1870, també diu que, a l'infant que representa la cultura catalana, ja li hem parlat prou dels seu passat i, per això, ara cal *ferli avinent rahons qui'l nodresquen de bon consell*.⁷⁸ Em sembla una adhesió explícita a una literatura de to moralitzant, més lligada al món contemporani. Paral·lelament, als articles sobre Antoni Frates i Bartomeu Ferrà no es cansa d'elogiar el costumisme, és a dir, aquella mena de literatura que, tal com ell la concebeix, no mostra la fidelitat a la terra a través de la recuperació del seu passat històric, sinó a través de la reproducció dels costums contemporanis més específics i pintorescs de cada territori; en els seu cas, de Mallorca.

És difícil, però, precisar més aquests aspectes, que sovint només apareixen molt dispersos en el conjunt de la seva obra.

75 Bartomeu TORRES GOST: *Epistolari de Miquel Costa i Llobera amb Ramon Picó i Campamar*. Transcripció, comentari i anotacions per Bartomeu Torres Gost. Palma de Mallorca, 1975, 91.

76 Josep MASSOT i MUNTANER: *Llengua, Literatura i Societat a la Mallorca Contemporània*, Barcelona, 1993, 19-20.

77 Vegeu el "Discurs en la presidència del Consistori dels Jochs Florals de Barcelona, en la festa de l'any 1870", 136-137.

78 "Discurs en la presidència del Consistori dels Jochs Florals de Barcelona, en la festa de l'any 1870", 129.

4. Epíleg

En conjunt, veiem que Pons no només plantejà la qüestió de la recuperació de la llengua i cultura catalanes a Mallorca a través de proclames d'adhesió de to general, com feren altres autors. Ell, a més, mantingué una militància concreta, no exempta de contradiccions, però al capdavant atempta a la realitat cultural immediata del seu país.

Formulà un programa amb propostes precises i, per tal de fer-lo més explícit, volgué comprovar en quina mesura s'hi adaptaven alguns dels llibres que es publicaren al seu temps. Les seves crítiques literàries tenen bàsicament aquest sentit.

També formulà, però, una teoria articulada sobre les relacions entre les diverses cultures «espanyoles», en la seva terminologia. Es tracta, com hem vist, de la idea d'un

estat pluricultural en què cap cultura -pel que a ell l'afecta, tampoc la literatura en llengua catalana-, no pugui sentir-se desatesa o, simplement, ignorada. En aquest sentit, però, es mostra radicalment escèptic i creu que és un estadi al que cal aspirar, però que només s'assolirà en desaparèixer moltes inèrcies i molts prejudicis profundament arrelats en la mentalitat espanyola.

El seu activisme cultural també cerca l'eficàcia en la propagació d'aquestes idees i d'aquest programa. L'Ateneu, les revistes culturals i fins i tot les tertúlies literàries són activitats de promoció cultural, tan mundanes com hom vulgui, però les úniques de què disposava un home com ell que, tornem-ho a dir, mai no es plantejà la possibilitat de materialitzar-les a través d'una opció política concreta.

RESUM

Revisió de l'activitat cultural i del pensament ideològic de Josep Lluís Pons i Gallarza (1823-1894), un dels intel·lectuals més actius a Mallorca entre el 1861 i el 1894. Catedràtic de Geografia i Història a l'Institut Balear, va estar molt implicat en la fundació i en el funcionament de l'Ateneu Balear entre el 1861 i el 1873, intentà que els Jocs Florals de Barcelona se celebrassin a Palma el 1873, mantingué tertúlies culturals a casa seva entre el 1872 i el 1874 i encara fundà i dirigí les publicacions *La Revista Balear* (1872-1874) i *El Museo Balear* (1875-1877 i 1884-1888). En els seus discursos i articles periodístics en prosa exposà les seves idees regeneracionistes i defensà aferrissadament els pressupòsits de la Renaixença. Intentà que els seus contemporanis acceptassin i promoguessin l'ús culte de la llengua catalana i les seves actituds culturals tingueren una influència decisiva en autors com Bartomeu Ferrà, Gabriel Maura o Tomàs Forteza i, després, en la generació de Joan Alcover i Miquel Costa i Llobera.

ABSTRACT

Revision of the cultural activity and the ideological thought of Josep Lluís Pons i Gallarza (1823-1894), one of the most active intellectuals in Majorca between 1861 and 1894. Professor of Geography and History at the *Institut Balear*, he had a leading participation in the foundation of *Ateneu Balear* (Cultural Centre) between 1861 and 1873. He made attempts in order to have the *Jocs Florals* (Poetry Festival) of Barcelona celebrated in Palma in 1873 he maintained cultural gatherings at this home between 1872 and 1874, and even founded and directed the publications *La Revista Balear* (1872-1874) and *El Museo Balear* (1875-1877 and 1884-1888). In both his speeches and newspaper articles in prose he explained his ideas about regeneration and he furiously vindicated the budgets of the Renaissance. He strove for making his contemporaries accept and promote decisively on writers such as Bartomeu Ferrà, Gabriel Maura or Tomàs Forteza and afterwards on Joan Alcover and Miquel Costa i Llobera's generation.

JOAN PONS I MARQUÈS, ENTRE LA CULTURA I LA POLÍTICA*

JOSEP MASSOT I MUNTANER

Senyora presidenta , senyor president del Congrés, senyores i senyors, amigues i amics:

Ara fa tretze anys, el 9 d'abril de 1981, el meu estimat col·lega i amic pare Miquel Batllori va fer en aquest mateix lloc una excel·lent conferència sobre *Joan Pons i Marquès, trenta anys president d'una societat centenària*. Ell mateix confessava que havia acceptat *ben de grat [...] de fer un viatge tan ràpid a Mallorca, d'un dia escàs, exclusivament per a parlar, en aquest centenari de l'Arqueològica Lul·liana, dels meus records personals, de les meves relacions amb la Societat, i sobretot de la meva amistat cordial amb el seu 'president', Joan Pons i Marquès, traspasat just fa deu anys.*¹ Avui, hauria de començar dient-vos una cosa semblant. He vingut expressament a Mallorca per commemorar amb vosaltres el centenari del naixement de Joan Pons i Marquès i per celebrar la festa de la inauguració de la nova sala de conferències i de la sala d'exposicions de *l'Arqueològica*, una societat a la qual em lliguen múltiples llaços familiars -un dels seus fundadors era l'arqueòleg Jaume Planes, oncle del meu avi, i ja de petit vaig llegir i rellegir a casa meua o a casa d'algun dels oncles del meu pare tota l'extensa col·lecció del seu *Bolletí*, que he hagut de fer servir tants centenars de vegades al llarg de la meua vida- i a la qual em lliga encara més la gratitud pel nomenament de soci corresponent que em vàreu fer el 1990, no per cap mèrit meu, sinó per la vostra extrema generositat.

A diferència del pare Batllori, no vaig tenir la sort de mantenir una amistat cordial amb Joan Pons i Marquès, que Batllori mateix anomena amb raó *el mallorquí exquisit i refinat*,² i *el més fi i el més europeu dels amics* de Miquel Forteza supervivents el 1960.³ Sí que vaig tenir ocasió, en canvi, de veure'l i de sentir-lo de prop moltes vegades, durant la meua adolescència, a la llar acollidora de Guillem Colom i Ferrà -gran amic seu i de la meua família- o en actes culturals d'índole molt diversa, on no faltava mai, al costat de Colom, de Pau Alcover -fill del seu admirat Joan Alcover- i de tants altres que ja ens han deixat. Malgrat el seu posat sever i l'agut esperit crític que demostraven les seves paraules, però, mai no vaig ésser un d'*aquells joves que només el*

* Conferència pronunciada el dia 15 de desembre de 1994 amb motiu dels actes en homenatge a Joan Pons Marquès en el centenari de la seva naixença.

1 Aquesta conferència fou publicada al *Bolletí de la Societat Arqueològica Luliana (BSAL)*, XL (1984), 321-329.

2 *Ibid.*, 321.

3 Miquel BATLLORI: "Miquel Forteza", dins *Galeria de personatges* (Barcelona 1975), 183.

coneixien, i el temien, per les seves hirsutes celles i pel seu irònic i tallant somrius;⁴ ben al contrari, vaig constatar la seva amabilitat cada vegada que em vaig acostar a la Biblioteca de la Diputació, on cada horabaixa atenia el públic sense cap ajudant, o a l'Arxiu Històric del Regne de Mallorca, on em va dur per aclarir algun dubte el bibliotecari de la veïna Biblioteca Provincial, Jesús García Pastor. Per circumstàncies de la vida, després vaig passar una colla d'anys molt allunyat materialment de Mallorca i Joan Pons va morir el 1971, quan encara no havia iniciat les meves recerques sobre la història política i cultural de les dècades dels trenta, dels quaranta i dels cinquanta, en les quals s'havia de convertir en un personatge de primer ordre. No vaig poder, doncs, parlar-hi les hores que hauria volgut, ni arrencar-li els secrets que sens dubte guardava de la seva llarga vida intel·lectual, encara que no vaig deixar d'estar-hi en contacte a través del seu nebot Fèlix, company d'estudis al col·legi major on vaig residir a Barcelona, i fins i tot em va ajudar qualque vegada per a precisar algun aspecte de la relació del futur bisbe Miralles amb el *Bolletí* de l'Arqueològica.⁵

Per això, no us podré fer una evocació personal de Joan Pons, com va fer, d'una manera insuperable, el pare Batllori, ni us en podré dir gaires coses noves, encara que la consulta del seu arxiu i del de Guillem Colom ens permetran algun dia de saber-ne moltes. En tot cas, les meves paraules naixeran de la convicció profundament arrelada -i que ja vaig expressar fa quinze anys- que Joan Pons ha estat un dels intel·lectuals més importants de la Mallorca del segle XX i un dels líders del moviment mallorquinista pancatalanista que va tenir els seus òrgans d'expressió en el butlletí *Associació per la Cultura de Mallorca*, a l'*Almanac de les Lletres* i sobretot a la revista *La Nostra Terra*.⁶ Com va recordar el poeta Guillem Colom, conterrani i amic íntim de Pons, aquest va néixer a Sóller el 28 de setembre de 1894, *nieto de su ilustre abuelo el poeta y humanista don José Luis Pons y Gallarza, de tan consolidado prestigio en la historia de la [Renaixença]*, i després d'estudiar el batxillerat a l'Institut de Palma -aleshores, i durant molt de temps, l'únic institut de Mallorca- va començar *los estudios para la carrera de arquitecto, empujado por su amor a la belleza plástica y a su gran facilidad para el dibujo, carrera que, una vez ingresado en la Escuela Superior de Arquitectura de Barcelona, abandonó para licenciarse seguidamente en la Facultad de Filosofía y Letras de aquella Universidad, en la sección de Letras*.⁷ Gràcies al *Sumari cronològic de Joan Pons i Marquès* que acompanya el darrer volum de les seves *Obres pòstumes*,⁸ sabem que el seu pare era Fèlix Pons i Pons, propietari rural, i que va acabar el batxillerat el 1911. Estudià a l'Escola Superior d'Arquitectura els cursos 1912-13 i 1913-14, i abandonà la carrera d'arquitecte a causa de la seva vista defectuosa.⁹ El 1921 obtingué el

4 Miquel BATLLORI: "Joan Pons i Marquès, trenta anys president d'una societat centenària", 329. També Miquel GAYÀ, *Històries i memòries* (Ciutat de Mallorca 1986), 281, assegura que, a la postguerra, Joan Pons era una figura indiscutida amb moltes possibilitats [...]; però, en canvi, tenia un posat adust que no inspirava massa confiança i el feia inaccessible a la gent jove.

5 Cf. el meu llibre *Els mallorquins i la llengua autòctona*, 2ª edició (Barcelona 1985), 254 n.

6 Vegeu la meua nota "Joan Pons i Marquès, català de Mallorca", *Serra d'Or*, XXI (1979), 349.

7 G[uillem] C[OLOM] F[ERRÀ], "Juan Pons y Marqués (1894-1971)" *BSAL*, XXXIII, núms. 814-815 (1972), 408. Guillem Colom havia publicat una primera versió d'aquest esbós biogràfic, encara en vida de Pons, a *Direcció General de Archivos y Bibliotecas. Boletín*, núm. 34 (novembre 1955), pàgs. 41-43, i en féu una altra en català, un cop mort l'homenatjat, a *Lluc*, núm. 601 (abril de 1971), pàgs. 6-8.

8 JOAN PONS I MARQUES: *Art i cultura* (Palma de Mallorca 1978), 245-249.

9 El pare Batllori comenta -com ja m'havia dit alguna vegada Fèlix Pons- que deixar l'arquitectura per l'arxivística era, com deia ell mateix, fugir d'Escil·la per caure en Caribdis ("Joan Pons i Marquès, trenta anys president d'una societat centenària", 326).

títol de llicenciat en Lletres a Barcelona i el juliol de 1922 guanyà, amb el número 1, a Madrid, les oposicions al cos facultatiu d'Arxivers, Bibliotecaris i Arqueòlegs.

A Barcelona, Pons fou company d'estudis de Guillem Colom i Ferrà, solleric com ell, i degué tenir els mateixos professors, més aviat mediocres, com Jaume Barjau -professor d'hebreu i d'àrab-, Francesc d'Assís Nebot -professor de paleografia- o Josep Banqué -professor de grec i de llatí-, amb les excepcions de Josep Segalà, *brillant hel·lenista*, i d'Antoni Rubió i Lluch, professor de literatura i *figura excepcional*.¹⁰ D'aleshores ençà Colom i Pons mantingueren una *amistat cordial ininterrompuda, refermada per una comunitat d'estudis i per unes mateixes aficions i somnis, orientats tothora sota el mestratge lúcid de Joan Alcover, del qual potser fórem els darrers confidents*.¹¹ Degueren tenir també els mateixos amics que Colom recorda a les seves memòries: *Miquel Ferrà, aleshores bibliotecari de la Universitat; Miquel dels Sants Oliver, president de l'Ateneu, que m'obrí les portes de la Casa; els mestres Francesc Matheu i Josep M. López-Picó, que acolliren generosament els meus primers poemes en llurs famoses revistes; mossèn Llorenç Riber, que aleshores enllestia els seus llibres 'Les corones' i 'Els sants de Catalunya'; Joan Estelrich, director de la Fundació Bernat Metge, de la qual jo havia d'ésser col·laborador; Miquel Forteza, poeta i enginyer de camins, que començava a estrenar-se amb el seu recull 'L'estela', prologat per Gaziell; el mestre Josep Carner, que anys més tard havia de prologar els poemes 'De l'alba al migdia'; Joan Oller, secretari dels Jocs Florals, i el seu arxiver Octavi Saltor, prologuista anys després dels meus reculls 'Pedris al sol' i 'Primavera d'hivern', com ho fou Oller d'aquestes 'Memòries'; i, finalment, Josep M. de Casacuberta, company de promoció universitària i editor d'Els Nostres Clàssics, que amb el temps havia d'arribar a publicar una bona part de la meua producció literària*.¹² De tota manera, Joan Pons no devia passar a Barcelona tot el temps dels seus estudis universitaris: ens n'han arribat cartes a Guillem Colom de 1916, 1917 i 1918 escrites des de Palma durant època de curs, on li parla de com prepara els exàmens, malgrat les limitacions de les biblioteques de Mallorca.¹³

Mentrestant, Joan Pons havia començat a desenvolupar la seva vocació literària i la inquietud cívica que el caracteritzarà al llarg de la seva vida. La *Bibliografia sumària de Joan Pons i Marquès*, recollida pacientment pel pare Gabriel Llompart, ja consigna poemes publicats el 1914 i traduccions i articles del 1917,¹⁴ i ens consta que el 1918 guanyà la viola als Jocs Florals de Sant Feliu de Llobregat amb el poema *La nit de sant Joan*, romanç de factura popularitzant que duu com a lema inicial la coneguda cançoneta mallorquina "Sant Joan pelós / va vestit de seda; / amb una candela / agenollem-nós".¹⁵

10 Guillem COLOM I FERRÀ: *Entre el caliu i la cendra. Memòries (1890-1970)* (Barcelona 1972), 237-240.

11 Guillem COLOM I FERRÀ: "Joan Pons i Marquès", *Lluc*, núm. 601 (abril de 1971), pàg. 7.

12 Guillem COLOM I FERRÀ: *Entre el caliu i la cendra*, 234-235.

13 He pogut utilitzar aquestes i altres cartes a Colom que faré servir més endavant -conservades per la família Colom a Sóller- gràcies a l'amistat d'Isabel Graña.

14 Dins Joan PONS I MARQUES, *Art i cultura*, 252. La bibliografia sencera, no completa ni de bon tros, ocupa les pàgs. 233-272. Vegeu altres bibliografies de Joan Pons, complementàries algun cop de la de Llompart, a Agustín RUIZ CABRIADA, *Bio-bibliografía del Cuerpo Facultativo de Archiveros, Bibliotecarios y Arqueólogos, 1858-1958* (Madrid 1958), 786-789; als articles de Guillem Colom citats a la nota 7, i a la necrologia anònima "El 'Magister' Lic. Juan Pons i Marquès", *Estudios Lulianos*, XVI (1972), 250-253.

15 *Sumari cronològic de Joan Pons i Marquès*, 245. El poema és publicat a Joan PONS I MARQUES, *Brins a l'oratge* (Palma de Mallorca 1975), 175-176.

El 1918 mateix, Pons esdevingué vice-president de la secció mallorquina de l'entitat pancatalanista *Nostra Parla*, fundada a Barcelona per Guillem Forteza,¹⁶ i intervingué activament en la preparació de l'homenatge a Maria-Antònia Salvà organitzat per *Nostra Parla* i pel setmanari nacionalista *La Veu de Mallorca*, que el gener de 1917 havia estat ressuscitat per Joan Estelrich, amb la col·laboració de Joan Pons.¹⁷ El 24 de maig de 1918, Pons mateix comentava per carta a Guillem Colom, que aleshores feia els cursos de doctorat a Madrid:

Bé; l'homenatge projectat a Na Maria Antònia Salvà sembla anar avant si no s'espenya. Es diu que serà el dinar pel 3r diumenge del pròxim juny. Es necessari que'm digues prest si contes esser de nou a Mallorca per tal dia, o quant penses poder tornar aproximadament.

Aquest dinar d'honor anirà acompanyat, si la gent que ha de respondre respon, de la publicació d'un n^o extraordinari de la 'Veu' dedicat a la festetjada. Per aquest n^o com veus és absolutament necessari que fasses 'algu'. T'ho dic des d'ara perquè no hi han de valer excuses de cap casta.

I el 21 de juny del mateix any escrivia a Lluís Nicolau d'Olwer, gran amic de Miquel Ferrà i visitant assidu de Mallorca, en un to molt més contingut:

Molt Senyor nostro:

La secció mallorquina de 'Nostra Parla', interpretant el sentir i la gratitud del poble de Mallorca, ha organitzat un dinar d'homenatge a la immortal cantora na Marfa Antonia Salvà, festa que's celebrarà D.V. el 3 del pròxim Juliol.

Conjuntament, amb el desig de perennisar l'homenatge tan llegítim i degut, 'La Veu de Mallorca' prepara la publicació de un número extraordinari per al qual sol·licita la col·laboració de les més prestigioses [sic] de la nostra literatura.

Es per aquest motiu que'ns hem atrevit a dirigir-nos a V. amb la segura esperança de que amb la seva amabilitat i el seu amor a la gran poetesa festetjada hem veure [sic] satisfets els nostres desitjos.

Els originals es rebran a la Redacció de 'La Veu de Mallorca' - Plaça d'Antoni Maura 18- fins al 8 del pròxim Juliol.

Amb la sincera expressió del nostre agraïment aprofita la ocasió per repetir-se seu affm. s.s.

Joan Pons.¹⁸

16 Vegeu el llibre d'Isabel GRAÑA, *L'acció pancatalanista i la llengua: Nostra Parla (1916-1924)* (Barcelona 1995).

17 Gregori MIR, *El mallorquinisme polític (1840-1936)*, II (Mallorca 1990), 363.

18 Arxiu de Montserrat, fons Nicolau d'Olwer, Correspondència de Joan Pons i Marquès, núm. 2. Recordem que dos anys més tard, el 9 de juny de 1920, Pons enviava una targeta postal a Nicolau excusant-se de "no haver-se presentat als examens" i li confessava que "això dels examens és cosa que'm desballesta sempre per complet", per la qual cosa li demanava que perdonàs "tot el que pogués semblar descortesia envers vós com a membre del tribunal" (*ibid.*, núm. 3).

Les inquietuds culturals de Joan Pons el dugueren, des dels seus anys d'estudiant universitari, com ja hem comentat, a formar part del cenacle literari de Joan Alcover, on tractà els qui foren "els seus darrers tertulians, mossèn Riber, En Tous i Maroto [...]. En Joan Ramis d'Ayreflor, En Guillem Colom, En Joan Estelrich quan venia, el qui us ho conta [Miquel Ferrà] i pocs més".¹⁹ Alcover féu els elogis de Pons en un article que dedicà a Josep Lluís Pons i Gallarza, les poesies castellanques del qual havia tingut ocasió de fullejar *mercès al nét d'En Josep Lluís, mon jove amic Joan Pons, cridat per les seues dots intel·lectuals i morals a sostenir la brillantor del llinatge*,²⁰ i es referí alguns cops a ell a la seva correspondència. Una d'aquestes al·lusions correspon a una carta a Miquel Ferrà, de l'11 d'octubre de 1920: *En Pons me parlà del projectat 'Almanac'. Em sembla bona idea, i és clar que poden comptar amb la meua cooperació, si bé no a plaç fixe*.²¹ Es tracta, és clar, de l'*Almanac de les Lletres*, una magnífica iniciativa de Joan Pons de la qual val la pena que parlem amb calma.

Guillem Colom, que el 1918 havia publicat el seu primer llibre de versos, *Iuvenilia, il·lustrat pel seu amic i company d'estudis universitaris Joan Pons, ex-alumne del mestre Jujol a l'Escola d'Arquitectura de Barcelona*,²² ens explica que l'any 1921, a iniciativa de Pons mateix, *començarem a publicar a Mallorca un recull anyal en forma d'almanac, on col·laborarem fraternalment els poetes i escriptors de Mallorca i de Catalunya [...].-Després del Calendari tradicional, amb el seu 'Judici de l'any', les llunes de cada mes i les fires i festes de la ciutat i dels pobles de Mallorca, s'obria el text amb una 'Crònica' dels esdeveniments literaris de l'any, seguien després les col·laboracions, i es tancava amb una 'Bibliografia' dels llibres mallorquins apareguts durant l'any a Mallorca i a Catalunya.- Ben rebut dels escriptors i del poble, l'Almanac de les Lletres es guanyà aviat el favor del públic. L'edició dels cinc primers volums se sostingué solament amb la bona voluntat dels amics i els subscriptors i, a partir del volum sisè, amb l'ajut generós de l'Associació per la Cultura de Mallorca. La dispersió dels poetes i els escriptors durant la guerra civil acabà amb la seva publicació*.²³

Guillem Colom assegura igualment que el 1921 Joan Pons *era conservador del 'Museu de Tarragona'*, tot i que en realitat no ho seria fins al 1925.²⁴ La seva memòria el traeix, no sense motiu: ell tenia molt present que Joan Pons, poc després de tenir la idea de fundar l'*Almanac*, fou enviat a l'*Arxíu d'Hisenda* de Tarragona (17 de novembre de 1922), després d'un parell de mesos de pràctiques a la *Biblioteca Nacional* de Madrid (a partir del 25 d'agost del mateix any),²⁵ i entre una cosa i una altra passaria set anys a

19 Miquel FERRÀ: *Joan Alcover*, introducció a Joan ALCOVER, *Obres completes* (Barcelona 1951), XXVIII.

20 Joan ALCOVER: *Obres completes*, 193-194.

21 Joan ALCOVER: *Obres completes*, 716.

22 Guillem COLOM I FERRÀ: *Entre el caliu i la cendra*, 256-257.

23 Guillem COLOM I FERRÀ: *Entre el caliu i la cendra*, 280-281.

24 *Sumari cronològic de Joan Pons i Marquès*, 246. Amadeu J. Soberanas m'ha pogut precisar -gràcies a la informació que ha pogut veure Jaume Massó- que Pons s'encarregà, durant dos mesos, d'una manera interina del *Museo Arqueològic Provincial* de Tarragona a la mort del seu director Àngel del Arco y Molinero, la nit del 4 al 5 de febrer de 1925. El 2 d'abril de 1925 prengué possessió oficial del càrrec de director del Museu Ferran Valls i Taberner.

25 *Sumari cronològic de Joan Pons i Marquès*, 280-281. El 28 de setembre de 1922, Pons escrivia a Nicolau d'Olwer agraint-li la tramesa del primer volum de l'*Epistolari* de Manuel Milà i Fontanals, en l'arrebrega dels materials del qual havia col·laborat ell mateix, com col·laborarà en tantes altres iniciatives similars, i li comentava: "Perdoneu-me que m' sia torbat tant a donar-vos les gràcies del present, que us agraeixo de veres, però me'n distregué la partida cap aquí [Madrid] a on ens volen

Tarragona, a l'Arxiu d'Hisenda -on mai no se sentiria ben integrat-²⁶ i a més a més com a professor de l'Institut (1922-1926) i com a encarregat del Museu Arqueològic i de la Biblioteca Provincial (1925 i 1927).²⁷ L'absència forçada de Joan Pons obligà, doncs, Colom a intervenir molt més directament en la preparació dels successius almanacs, en la qual l'ajudaven -demanant col·laboracions als amics- tant Miquel Ferrà com Maria-Antònia Salvà.

Així i tot, la presència de Pons a l'Almanac de les Lletres fou constant i decisiva. No solament empenya contínuament Colom perquè resolgués els problemes tècnics i econòmics de l'Almanac i perquè aconseguís poemes i treballs en prosa de Mallorca i del Principat -les seves cartes ho demostren prou-, sinó que en redactava les cròniques, els 'Judicis de l'any' -en vers- i la bibliografia (que, segons la correspondència amb Colom, feia completar per Pere Sampol), i en signà -amb les inicials, com tantes altres vegades- el pròleg del primer volum -no recollit ni esmentat a les seves *Obres*-, en el qual declarava el propòsit d'aconseguir, com els seus predecessors de Mallorca i de Catalunya, "una més íntima compenetració de la poesia amb el poble, i un reflex del que hauria d'ésser la literatura com a funció social", i la seva intenció de *fer a toc de clarí la volta a la ciutat enemiga, no sols set vegades, sinó setanta vegades set, segurs de veure caure un dia les muralles que tanquen la Jericó de l'Ideal*.²⁸

Les successives cròniques de l'Almanac permeten de resseguir les vicissituds de la vida de Mallorca i ens fan conèixer el tarannà de Pons, obert a tothom però alhora ferm en les seves conviccions i els seus anhels. El 1924, per exemple, dóna la notícia de la mort del poeta Joan Lluís Estelrich i assegura clarament: *N'Estelrich no fou mai, ben mirat, un dels nostres: romangué tota la seva vida fora, i fins a voltes, noblement, enfront, d'aquella òrbita d'afinitats de tots els ordres determinant de l'agrupació ideal de mallorquins que uneix per damunt tot, com aglutinant fonamental, el culte de la llengua mare. En la seva copiosa producció poètica, votada tota a l'amor de 'Lia', poques engrunes foren concedides a la nostra 'Raquel'. Res no ens priva, però, avui, al plorar la partida eterna de l'amic absent, de fer justícia al valor de la seva obra i esperar llarga vida al seus llibres 'Primicias', 'Saludos', 'Poesías', 'Antología de Poetas Líricos Italianos', el 'Schiller,' i desitjar a plaç prompte la publicació de la gran part de la seva obra interessantíssima de traductor, encara inèdita*.²⁹ El 1929, Pons feia constar amb la més gran satisfacció l'aparició de la revista *La Nostra Terra*, que entrarà ben prest en el segon any de la seva existència, amb tot l'èxit que fins aquí l'ha acompanyada i que per ella, com per nosaltres mateixos, desitjam, humilment, de la major durada. Tot sia per alegria dels amics i malhumor dels enemics, si cap en té, que serà, si de cas, sense voler, car ella és prou bona persona i com aquest 'Almanac', son germà, no desitja sinó viure en pau amb tothom i posar al mal temps la millor cara.³⁰ I el 1936, poc abans de la forçada desaparició de l'Almanac i de totes les altres publicacions periòdiques en català,

aquests dos mesos abans de destinar-nos fora" (Arxiu de Montserrat, Correspondència de Joan Pons i Marquès amb Lluís Nicolau d'Olwer, núm. 4).

26 El 24 de juny de 1929, per exemple, Pons escrivia a Colom: "A mi m'acaben de jubilar el Delegat, i em dol perquè difícilment estaré tant bé amb el que vindrà com estava amb aquest. El dia que sortiré -si mai en surt- de la Hisenda, faré un alè, enc que sia per seguir llogat encara".

27 *Sumari cronològic de Joan Pons i Marquès*, 245-246. Amadeu J. Soberanas em precisa que Pons es tomà a fer càrrec del Museu Arqueològic el 31 d'octubre de 1927, fins al final d'abril de 1928, quan arribà el successor de Valls i Taberner, Joaquín María de Navascués y de Juan.

28 Aquest pròleg és reproduït per COLOM: *Entre el caliu i la cendra*, 281.

29 Joan PONS: *Art i cultura*, 171.

30 Joan PONS: *Art i cultura*, 183.

Pons volia posar en relleu que, al llarg dels seus setze anys d'existència, l'*Almanac* no havia abandonat ni negligit ningú. *Si qualcú no és amb nosaltres és perquè no vol; o perquè, de vegades, arriba tan tard que no hi és a temps, com ha passat ara mateix amb En Josep M. Tous i Maroto i amb En Joan Estelrich...*³¹

Mentre Joan Pons era a Tarragona -on mantingué una fecunda relació amb els clergues historiadors Jaume Bofarull, Sanç Capdevila i Joan Serra i Vilaró, i amb els bibliòfils Pau Font de Rubinat, de Reus, i Eduard Toda, establert a l'antic convent d'Escornalbou-³² arribaren els anys de la dictadura de Primo de Rivera (1923-1930), durant els quals, a Mallorca com al Principat, hi hagué una primera persecució contra la cultura catalana i hi hagué persones que es distingiren per la seva actuació contra els intel·lectuals que consideraven separatistes i antiespanyolistes. Encara que una bona part d'aquests intel·lectuals -agrupats poc abans entorn de l'*Associació per la Cultura de Mallorca*-³³ eren més aviat persones d'ordre i sense vel·leïtats revolucionàries, el cop d'estat de Primo de Rivera no els resultà gens simpàtic. El 14 de març de 1923, per exemple, el pintor Bartomeu Ferrà i Juan, germà del poeta Miquel Ferrà, escrivia al seu bon amic Lluís Nicolau d'Olwer, aleshores exiliat: *Venturosament en aquesta Cartoixa*³⁴ *vivim molt allunyats d'Espanya; però així i tot ens arriben les noves de les bestieses dictatorials. Per aquí la gent se sent defraudada de la Primada, i les persones decents avorrides de fàstic d'aquesta mascarada esperam el final d'aquesta farsa.*³⁵ I el 29 de novembre de 1928, Antoni Salvà, germà de la poetessa Maria-Antònia Salvà i director de la revista cultural *La Nostra Terra*, que havia començat el gener del mateix any, escrivia igualment a Nicolau per demanar-li un article per al número del mes de desembre, i per convèncer-lo més fàcilment li deia: *Em sap un greu de l'ànima molestar-vos amb pretensions d'aquesta mena, però comptau que, amb això, fareu un remarcable servei a la nostra causa, tan difícil de sostenir en aquesta illa dels 'robiols de brossat' que tant agraden a En Carner. Figurau-vos si ho és de difícil, que aquí -ultra ésser molt pocs els qui sentim vertader entusiasme per la dita causa- ens veiem obligats a lluitar amb dos elements distints: un d'ells, com per tot arreu, la situació política actual; i l'altre els partidaris de Mn. Alcover, els quals gosen de tot el favor oficial. La censura, que els té declarats tan intangibles com la mateixa 'unidad nacional', l'exerceix, per nosaltres, el governador en persona. Mirau si ens donen d'importància.*³⁶

Una nova mostra de les dificultats del temps de la dictadura primoriverista i de l'escassa entitat del grup pancatalanista que s'anava creant a través de l'*Associació per la Cultura de Mallorca* i de *La Nostra Terra* és una altra carta d'Antoni Salvà a Nicolau, del 21 d'octubre de 1929, referent a la commemoració del VIIè centenari de la conquesta de

31 Joan PONS: *Art i cultura*, 223-224.

32 Miquel BATLLORI, *Pròleg* a Joan PONS I MARQUES, *Història i política* (Palma de Mallorca 1977), IX-X. Al mateix volum hi ha recollit l'article necrològic *En la mort de mossèn Sanç* (Capdevila), on Pons rememora la seva estada a Tarragona i el seu contacte amb la catedral (pàgs. 152-154).

33 Pons no formava part dels membres fundadors de l'*Associació*, però col·laborà de bon començament al bolletí *Associació per la Cultura de Mallorca* (des del número 12, octubre de 1924) i més endavant a *La Nostra Terra*, de la qual esdevingué un puntal.

34 Els Ferrà vivien en una cel·la de la Cartoixa de Valldemossa on, segons ells, havien viscut també Chopin i George Sand.

35 Arxiu de Montserrat, Correspondència de Bartomeu Ferrà i Juan amb Lluís Nicolau d'Olwer, núm. 35. Aprofit l'avinentesa per precisar que entre les cartes de Bartomeu Ferrà hi ha algunes notes adreçades a Nicolau per Miquel Ferrà, que no coneixia encara quan vaig redactar el treball sobre la correspondència Ferrà-Nicolau recollit al llibre *Llengua, literatura i societat a la Mallorca contemporània* (Barcelona 1993).

36 Arxiu de Montserrat, Correspondència d'Antoni Salvà amb Lluís Nicolau d'Olwer, núm. 2.

Mallorca per Jaume I el 1229, que torna a esmentar mossèn Alcover, enemic aferrissat dels intel·lectuals pancatalanistes a partir del seu trencament amb l'*Institut d'Estudis Catalans* i amb el president de la *Mancomunitat*, Josep Puig i Cadafalch:

Tenim en projecte publicar el pròxim mes de desembre un número extraordinari de 'La Nostra Terra' amb motiu del VIIe centenari de la conquesta de Mallorca. Fins ara, tota la intel·lectualitat de Mallorca -amb l'excepció dels dos o tres confreres de Mn. Alcover- ha estat al marge de quant s'ha fet aquí amb aquesta finalitat per les corporacions oficials.³⁷ Però no podem deixar acabar aquest any sense fer nosaltres qualque cosa, i el que fassem ho hem de fer dignament.

En aquest número extraordinari desitjam que hi concorrin tots els escriptors de Mallorca que serveixen fidelitat a l'herència espiritual que ens deixà el Conquistador i s'honoren amb la catalanitat d'aquesta illa, però no els filisteus que pactaren amb l'inimic. Desgraciadament no bastam nosaltres, ni tenim la significació suficient davant el reste de Catalunya per donar el to que volem donar a aquest número extraordinari. Necessitam la vostra ajuda i esperam que no ens la negareu. Vos sou un dels primers que ens heu de fer aquest favor, i tenim la seguretat que no ens voldreu deixar de complaure en aquesta ocasió [...]. Pensau que si nosaltres no feim una cosa ben feta, Mn. Alcover, i els seus, se'n riuran de nosaltres, i això no pot ser.³⁸

El sentiment antidictatorial, amb tot, no era compartit de la mateixa manera pels intel·lectuals mallorquins del moment. N'és una mostra excel·lent una carta de Miquel Ferrà a Maria-Antònia Salvà del 14 de febrer de 1924:

Ara vull dir una altra cosa. Tenc amics perseguits, en tenc a la presó o emigrats, com En Bofill i En Nicolau. Vivim dominats per una 'casta inferior', extranya a tot quant estimam, que ens declara facciosos dins ca-nostra, amb desig de vexar-nos. Un rei que és un 'madrileño' xabacà, impermeable com un tinent d'infanteria a la nostra espiritualitat, inspira personalment aquesta ofensiva odiosa. Lo perseguit no és ja el separatisme, que ells justifiquen de sobres: és l'ideal d'En Prat, d'En Maragall i del Bisbe Torras. Tu saps com jo ho estim.

Vaig venir a Mallorca resignat per endavant a sentir bajaranades de gent de poble que pren per reals les decoracions del viatge a Roma [del rei Alfons XIII] i ignora els bastidors i els tramoïstes d'aquesta farsa anticatalanista.

37 Sobre la intervenció de mossèn Alcover en aquesta celebració, vegeu Francesc de B. MOLL, *Un home de combat (Mossèn Alcover)* (Palma de Mallorca 1962), 274-276 i *Els meus primers trenta anys (1903-1934)* (Mallorca 1970), 234-243.

38 Arxiu de Montserrat, Correspondència d'Antoni Salvà amb Lluís Nicolau d'Olwer, núm. 4.

Vaig sentir de qui l'havia de sentir l'inepta qualificació d'exagerat; també hi comptava. Amb lo que no comptava és amb trobar-te a tu tan aprop dels qui la proferien. Ja sé que et dol profundament la persecució de la llengua i dels símbols catalans. Però de tots els nostres, incloent-hi els mallorquins, ets tu l'única a qui l'instint de poeta no haja situat espiritualment d'una manera resolta enfront dels perseguïdors.

I això no està bé, Maria Antònia. No pot ser que la que hem tenguda per companyona d'ideal en temps de cançons i festes, es parteixi el cor entre Catalunya i qui l'insulta, en aquesta hores. Una dona no ha de demanar tantes excuses d'esser intel·ligent i de tenir cor, i quan Deu li concedeix aquest privilegi ha de viure un poc més documentada. Les teves compatriotes, amb la seva manca d'ideal i fins de comprensió passiva, són a mos ulls 'dégoutantes'. No pretenc que et passis la vida llegint diaris. Venturosa tu que tens un recó plàcid, humà, per habitar-hi en comunió amb la naturalesa. Però això no t'autorisa an aquest desinterés per tot lo que es passa fora del teu redolet. Els que lluitam per l'esperit de la terra contra els bàrbars, t'hem de sentir solidària del nostre sentiment, del nostre amor i de la nostra ira"³⁹

No cal dir que Joan Pons -que el 1929 havia obtingut per concurs la plaça d'arxivier-bibliotecari de la *Diputació Provincial de les Balears*⁴⁰ i que el 1930 reingressà al Cos d'Arxivers i obtingué la direcció de l'*Arxiu Històric del Regne de Mallorca*- estava al costat de Miquel Ferrà i dels seus amics. No solament va compondre un poema satíric contra el governador Pere Lloses i Badia, responsable de les malifetes contra l'*Associació per la Cultura de Mallorca* i contra *La Nostra Terra*,⁴¹ com abans (el 1919) havia escrit un punyent *Romanç de mossèn Toni Maria* en el qual acusava de traïdor

39 Publicada sencera per Miquel GAYÀ, "Un epistolari entre els poetes mallorquins Maria-Antònia Salvà i Miquel Ferrà", *Randa* 1 (1975), 212-213.

40 Sobre la tasca que hi va dur a terme, vegeu COLOM: "Joan Pons i Marquès", 7; Francesc de B. MOLL, "Joan Pons: l'home i l'obra", dins PONS, *Brins a l'oratge*, VIII, i BATLLORI, "Joan Pons i Marquès, trenta anys president d'una societat centenària", 325-326. El 19 de juliol de 1929, Pons escrivia des de Tarragona a Guillem Colom: *T'escric per dir-te les darreres noves que tenc sobre la Diputació. L'status-questió és aquest: En Pep Ramis m'escrivi fa dos dies diguent-me que d'acord amb el President aquesta setmana presenta la instància de jubilació, i que la plaça quedarà vacant a primers del mes qui vé.- En vista d'això i que les noves de places noves a crear des de Madrid són tan incertes ara com abans (donant per atribuïda a n'En M. Ferrà, volguent-la ell com la vol, la de l'Arxiu del Regne), i que jo tenc necessitat, cada dia més urgent, de solucionar la meua instal·lació, i que voldria fer-la a Palma, em decideixo definitivament a sol·licitar la plaça aquesta de la Diputació aixís que surti anunci de concurs, i a fer lo possible per obtenir-la.- Tot això t'ho dic com havíem quedat. Supòs que serem molts els pretendents i sé que no puc tenir exagerades esperances d'abastar-la jo. Hi perd diners amb el canvi, però crec que em convé així i tot. Sé que En [Joan] Llabrés també la vol... Que faràs tu? Ara ja saps els meus comptes. Ells no han d'esser obstacle a lo que tu pugues decidir.- El que si t'agraïria és que, així com t'acab d'exposar la meua decisió -i he començat a fer comes per recolzar-me tan fort com podré,- em diguis tu el teu pensament, i no deixis de comunicar-me, sia quin sia, qualsevol nova que tengués o pugues aclarir respecte a la tramitació de la cosa. Recordem que Joan Pons es va casar el 4 de febrer de 1929 i que el 29 de novembre va tenir el seu fill Josep Lluís (Sumari cronològic de Joan Pons i Marquès, 246).*

41 Segons m'ha informat el pare Batllori, aquest poema fou exclòs de la tria *Brins a l'oratge*. Sobre Lloses, vegeu el meu llibre *Cultura i vida a Mallorca entre la guerra i la postguerra (1930-1950)* (Barcelona 1978), 65.

mossèn Alcover,⁴² sinó que criticà amb duresa les festes organitzades amb motiu del centenari de la Conquesta de Mallorca -a l'Almanac de les Lletres de 1929 i de 1930-⁴³ i s'alegrà públicament, des de la Revista de Catalunya i des de l'Almanac de les Lletres, de la dimissió de Primo de Rivera.

*Amb una mica més de retard en la sortida, que la fatalitat s'entesta a causar-li crònicament -escrivia a l'Almanac de 1931-, el nostre predecessor immediat l'Almanac de 1930 hauria estat a temps d'alegrar-se de la caiguda nent en els designis providencials quan ell sortia- de la Dictadura espanyola. Sigui'ns lícit d'expressar avui de bell introit, jatsia al cap d'una sèrie de mesos, la nostra natural satisfacció de veure canviat a la fi un estat de coses sota el qual el lliure joc de les lletres que integren aquestes pàgines no podia ésser un fet normal, ja que la literatura, floració la més alta de l'idioma, no escapava a la suspicac i recelosa malvolença d'un pensament director que, de tota estilogràfica no abjectament adherida, sospitava de filibusterisme.*⁴⁴

Amb l'adveniment sobtat de la Segona República Espanyola, el 14 d'abril de 1931, les coses havien anat millorant. De bon començament, semblava que havia arribat una nova era que resoldria totes les dificultats. El 29 d'abril de 1931, per exemple, Isabel Font, muller d'Antoni Salvà, escrivia a Lluís Nicolau d'Olwer, que havia esdevingut ministre de la nova República: *Des del primer moment en que d'una manera tan admirable triomfaren els ideals de llibertat i de concòrdia, vaig pensar felicitar-vos de tot bon cor i dir-vos la part que es va prendre a casa nostra en l'alegria general. No haver-ho fet abans d'ara ha estat perquè em dolia retenir, encara que fos per un moment, la vostra atenció que avui reclama tota la part que us ha correspost en la direcció de l'Espanya nova.*⁴⁵ Joan Pons expressà també, des de la Revista de Catalunya de 1931 i des de l'Almanac de les Lletres de 1932, el seu goig per un moment i un canvi que podien ésser decisius per a Mallorca. *Ens referim al destí futur de la seva pròpia i autèntica personalitat, encarnada més que res per la nostra llengua. És cert que ni la cultura política de la nostra terra ni l'estat d'opinió general no són gaire conhortadors. Amb tot, l'amor, cada dia renovat i reformat, al nostre pur parlar catalanesc, ens vol obrir el pit a l'esperança.*⁴⁶

42 Vegeu el meu llibre *Els intel·lectuals mallorquins davant el franquisme* (Montserrat 1992), 263n. El Divendres Sant de 1929, Pons escrivia des de Girona a Guillem Colom: "sense temps de moment per parlar de res més, una consulta: és que, dimecres, abans de partir de Barcelona, vaig rebre una circular impresa, firmada per J. Rotger, L. Quintana i M. Barceló, convidant-me a col·laborar en un llibre homenatge a Mossèn Toni.- Aquesta carta s'ha de contestar i m'agradaria, abans de fer-ho, saber el sentit amb que ho heu fet a Mallorca els que n'heu rebudes, segurament, de semblants.- La meua idea és de dir-li que després de la publicació del *Don Ant.º Mº* el mateix firmant Rotger, és gairebé un cas de flagrant cinisme demanar res als que s'consideren ofesos per coses que allà se'ls diuen sense ésser anomenats i tot.- No és així? Supòs que poc més o manco pensau igual, en una forma o altra de negativa".

43 Joan PONS: *Art i cultura*, 188 i 189 (cf., encara, pàg. 194).

44 Joan PONS: *Art i cultura*, 193. Vegeu *ibid.*, 95-100 la *Lletra de Mallorca* publicada el 1930 a la *Revista de Catalunya*, on Pons fa al·lusió igualment a la caiguda de la Dictadura i a la incidència que les malvestats dictatorials havien tingut a Mallorca.

45 Arxiu de Montserrat, Correspondència d'Isabel Font amb Lluís Nicolau d'Olwer, núm. 2.

46 *La República a Mallorca*, dins *Art i cultura*, 117-120. Des de l'"Almanac de les Lletres" de 1932 evocava "l'amorosida alegria amb què, aquell capvespre històric del 14 d'abril, [l'Almanac] contemplava voleiar, als balcons de la Sala i de la nostra Diputació, devora la nova bandera tricolor, l'è antiga nostra de les quatre barres i el castell d'argent sobre morat. Una quimèrica esperança de resurrecció? No, i ara! Una secreta il·lusió pregonia, això sí, que pel nou ordre de coses que albejava

Aquests anys posteriors a la Dictadura són els més fecunds en l'activitat pública de Joan Pons. Ell mateix, en comentar a l'*Almanac de les Lletres* de 1931 la caiguda de Primo de Rivera, assenyalava:

Hi haurà tal volta qui pensi que dir això és ja passar de les lletres a la política, reialmes apart i distints, si no antitètics o divergents, separats quan menys. I comença a esser hora que ens entenguem, puntualitzant i precisant els conceptes. De política, n'és tot, apurant una mica les coses. Tot, fora, tal vegada, d'allò que pretén significar la gent en posar-se, despectivament, el mot 'política' a la boca. I si el propugnar a tort i a dret, i voler estendre arreu l'ús de la pròpia llengua materna; si la depuració i filtració d'aquesta llengua en els alambins de la cultura i el cercar-li i pretendre per a ella el lloc d'honor que -per esser ella com és i pel fet d'esser la nostra- li és degut, és ineluctablement política, a aquesta política, pur anhel espiritual, amb totes les possibles derivacions d'ordre més pràctic, votà de bon principi l'"Almanac" els seus afanys, al pretendre de reuuar una tradició brillant a casa nostra.⁴⁷

I ja el 1930, en una *Lletra de Mallorca* apareguda a la *Revista de Catalunya*, posava en relleu que els nostres -i comprenem aquí tots aquells als quals llur pas per la *Universitat de Barcelona* i llur vida allà, ensems que una afinitat intel·lectual de pregones arrels sentimentals i cordials, impedeix de mirar amb indiferència les coses i la idea mare, sobretot, de Catalunya, i que han integrat sempre el llevat regionalista insular-prenghueren dues direccions oposades. Uns feren cap a la República, enrolant-se en la vella organització local, tenyida vagament de federalisme, però de tradició centralista i castellana; i els altres fundaren el Centre Autonomista, amb un manifest que fins al present no han pogut publicar als diaris locals, per impedir-ho amb estudiada persistència la provident censura governativa [de la 'Dictablanda']. Aquests darrers elements volen anar a les primeres eleccions amb En Cambó, i sembla que no seran tots sols a seguir el líder català en el seu primer intent d'intervenció directa en la política mallorquina.⁴⁸

Precisament Joan Pons i Marquès, llicenciat en lletres, era un dels signants d'aquest manifest del *Centre Autonomista de Mallorca*, datat a Palma de Mallorca el 28 de maig de 1930, i publicat a *La Veu de Catalunya* el 3 de juny del mateix any,⁴⁹ i aviat serà un dels redactors de l'*Avantprojecte d'Estatut de les Illes Balears* per l'*Associació per la Cultura de Mallorca*, al costat del seu president Emili Darder, de Francesc de Sales Aguiló, de Miquel Font i Gorostiza,⁵⁰ de Guillem Forteza

circularia, més a pler i a lloure, l'aire que fretura i necessita per a la seva vida interior i pública, l'antic ensomni dels nostres ideals. Per això només, en aquelles hores gràvides, tota la il·lusió se n'anava darrera l'oriflama antic i nou" (*ibid.*, 198).

47 Joan PONS: *Art i cultura*, 193-194.

48 Joan PONS: *Art i cultura*, 96-97.

49 Gregori MIR, *El mallorquinisme polític 1840-1936*, II (Mallorca 1990), 147-149.

50 Precisament el 31 de maig de 1931, Antoni Salvà s'adreçava a Lluís Nicolau d'Olwer dient-li: "Des del dia 4 al dia 8 de Juny, serà a Madrid el meu bon amic i parent polític En Miquel Font i Gorostiza, Secretari fa molts anys de la Diputació de Balears. És persona cultíssima, molt catalanista, col·laborador de *La Nostra Terra* i gran admirador i devot vostre. Gràcies a ell, durant la dictadura, pot dir-se que hem fet quant hem volgut a la Diputació. Va a Madrid per feines del seu ram, i té l'encàrrec de la nostra *Associació per la Cultura de Mallorca* de canviar impressions amb Vos respecte del

i d'Elvir Sans.⁵¹ No cal dir que defensà amb ardor, des de diversos fronts -entre els quals probablement els editorials de *La Nostra Terra*, de la qual havia esdevingut un puntal en tornar a establir-se a Mallorca-⁵²: aquest estatut que no arribà mai a bon port.

La calma d'aquest món polític local -deia, per exemple a l'Almanac de les Lletres de 1932- fou recentment estamanejada per unes paraules pronunciades per N'Alomar a les Corts, en ocasió de discutir-se l'estructuració regional d'Espanya en la nova Constitució. Aquestes paraules mogueren aquí un cert estabeg a l'esser conegudes en la redacció que en duia el diari de Sessions, transcrit per tota la premsa local. Després, però, quan el cas estigué aclarit, resultà que N'Alomar havia sostengut allò mateix gairebé que, ni més ni pus, li havia demanat que defensàs l'Associació per la Cultura de Mallorca, allò que sostenien els redactors del Projecte d'Estatut amb la seva posició, i que digueren altres notes de partit comentant l'afer. O sia, amb poques paraules, que N'Alomar, sense esmentar cap anterior ni posterior coincidència, el que impugnava era la improcedència, per antipolítica i absurda, d'hipotecar en un text constitucional la llibertat futura d'opció de cap província, i per tant el dret futur de Mallorca a reintegrar-se un dia, si així li vengués bé, en virtut del seu lliure i franc determini, en la seva pròpia i particular ciutadania històrica: Reintegració avui per avui ideal, sense la qual queda, naturalment, escapçada la seva pròpia personalitat. Això no vol dir, però, ni de lluny, que ens calgui renunciar a tota autonomia.- La idea d'autonomia de Mallorca, precisament, base necessària pel recobriment de la nostra personalitat essencial, surava en l'ambient; és a dir, hi havia en l'aire un pensament difús de filo-autonomia des del canvi de règim espanyol. Això fou el que pogué a la fi, quan encara ningú no s'havia decidit a envestir la qüestió, a l'Associació per la Cultura de Mallorca -segura de no sortir dels límits que clouen la seva esfera d'acció-, a nomenar una comissió que posàs fil a l'agulla per la redacció d'un avantprojecte d'Estatut.

I afegia, amb realisme, que l'Estatut no podria tirar endavant "sense interessar directament en la qüestió de la nostra autonomia tots els partits polítics insulars, fora d'aquells, naturalment, francament antiautonomistes. Això és el que, a judici d'aquest humil servidor de vostès, l'*Almanac*, hauria de fer-se immediatament si no es vol perdre en poc temps tot el camí corregut".⁵³ A l'*Almanac* de 1933, Pons felicitava Catalunya per l'obtenció i instauració de l'Estatut de la seva autonomia i comentava: *Pel que fa a casa nostra, en canvi, poc és el camí recorregut enguany en la reconquesta, que tant ens urgeix, de la nostra personalitat. Ni solament tenim estès encara a la nostra terra el*

projecte d'Estatut de Mallorca (o de Balears). No cal dir el plaer que tenc de presentar-vos-el, com a Vicepresident que som de l'esmentada Associació, i el desig que sent de que el rebeu com un amic incondicional nostre" (Arxiu de Montserrat, Correspondència d'Antoni Salvà amb Lluís Nicolau d'Olwer, núm. 8). Sobre la relació professional de Font i Gorostiza amb Joan Pons, vegeu MOLL, *Joan Pons: l'home i l'obra*, VIII.

51 Gregori MIR: *El mallorquinisme polític*, II, 174-195.

52 Catalina MARTINEZ I TABERNER: "La Nostra Terra" (1928-1936). Anàlisi ideològica", *Randa*, XVI (1984), 131-132 i el meu llibre *Cultura i vida a Mallorca entre la guerra i la postguerra*, 62-64.

53 Joan PONS: *Art i cultura*, 199-201. Vegeu també *ibid.*, 113-115.

*decret del bilingüisme en l'ensenyança; i pel camí de l'autonomia, de la voluntat d'autonomia si tant es vol, a penes hem avançat una passa.*⁵⁴

Durant aquest temps es produí un fet enormement positiu per a la cultura de Mallorca: la incorporació decidida de Francesc de B. Moll al grup dels intel·lectuals pancatalanistes, tot just després de la mort de mossèn Antoni M. Alcover (1932), que l'havia convertit en el seu deixeble predilecte i l'havia traslladat de Menorca a Mallorca. Moll, despert i realista, s'adonà aviat que l'integrisme i l'anticatalanisme del seu mentor no anaven enlloc i, amb la seva diplomàcia característica, es reconcilià amb els homes de l'Associació per la Cultura de Mallorca, amb qui abans havia mantingut agres polèmiques de juvenesa, col·laborà a *La Nostra Terra*, adoptà als darrers fascicles del segon volum del *Diccionari català-valencià-balear* les normes ortogràfiques de l'*Institut d'Estudis Catalans* -del qual, després de la guerra, esdevindria membre- i inicià una activitat editorial important, que compaginà tota la vida amb la seva activitat de lingüista i de promotor del català. Joan Pons es referí amb magnanimitat a la mort de mossèn Alcover a l'*Almanac de les Lletres* de 1933 i acollí amb simpatia la nova actitud de Francesc de B. Moll: *Entre els desapareguts d'aquest món durant l'any que fina, ens cal esmentar en primer terme el qui fou Degà de la Seu de Mallorca Mn. Antoni Me Alcover, conegut de sobres de tots els amadors de les lletres mallorquines, a la memòria del qual anirà unida, com la glòria major, la seva devoció a la llengua materna que absorbí gran part de l'activitat fecunda de la seva llarga vida. Testimoni d'aquesta activitat, universalment reconeguda, és la seva bibliografia, tan abundosa com interessant, on figuren, entre moltes d'altres publicacions, les 'Rondalles Mallorquines', el 'Bolletí del Diccionari' i el tom I d'aquest, únic complet fins ara, que acabà en 'Diccionari Català-Valencià-Balear', la continuació del qual segueix, i desitjaríem ferm que pogués esser duïta a coronament, a càrrec del filòleg Sr. Francesc de B. Moll.*⁵⁵

Joan Pons no era un lingüista, però tenia un gran interès pels problemes relacionats amb la llengua i, no cal dir-ho, fou sempre un aferrissat defensor de l'ús de la llengua catalana a Mallorca, de la seva depuració i de l'enfortiment d'una llengua literària digna i moderna.⁵⁶ No és estrany, doncs, que, en saludar l'aparició de la nova *Biblioteca Les Illes d'Or*, dirigida per Francesc de B. Moll, hi alternàs les lloances amb algunes reserves de tipus ortogràfic.⁵⁷ cosa que va dur a la constatació que hi havia alguns problemes pendents en l'aplicació de les normes ortogràfiques de l'*Institut d'Estudis Catalans* a Mallorca. Per tractar de resoldre'ls, l'Associació per la Cultura de Mallorca va crear una comissió formada per Andreu Ferrer, Jaume Busquets, Francesc de B. Moll -tots ells autors d'ortografies adaptades al català de Mallorca-⁵⁸ Estanislau Pellicer -corrector de *La Nostra Terra*-, Francesc de Sales Aguiló -professor de català- i Joan Pons mateix per mirar d'arribar a una entesa entre tots els escriptors mallorquins respecte a la unificació ortogràfica de la llengua escrita i de la possible conservació del lèxic peculiar de la varietat dialectal mallorquina dins la unitat de la llengua catalana.⁵⁹ A l'*Almanac de les Lletres* de 1936, Pons feia constar: *De l'Associació per la Cultura de Mallorca hem de*

54 Joan PONS: *Art i cultura*, 207.

55 Joan PONS: *Art i cultura*, 211. Pons dedicà també una mesurada necrologia a mossèn Alcover al *Bolletí de la Societat Arqueològica Luliana*, recollida al volum de les seves obres *Crítica literària 2* (Palma de Mallorca 1976), 55-61.

56 Vegeu, per exemple, el parlament "Llengua i nació", dins *Història i política*, 249-261 i l'article de *La Nostra Terra* (1932) "Variacions entorn de l'idioma", dins *Crítica literària 2*, 143-150.

57 *La Nostra Terra*, VII (1934), 192-193.

58 Joan PONS: *Art i cultura*, 202.

59 Vegeu el meu llibre *Els intel·lectuals mallorquins davant el franquisme* (Barcelona 1992), 184.

recordar també que en la seva Junta general d'enguany es parlà i fou nomenada una comissió o ponència per preparar una possible entesa entre tots els escriptors mallorquins, respecte a unificació ortogràfica i conservació de les formes sintàctiques, de flexió i conjugació del lèxic particular del nostre català. L'idea no ha gregat encara, i esperam que no serà abandonada pel bé que se'n pot esperar.⁶⁰

L'activitat de Joan Pons no s'acabà aquí. A més de la seva feina professional com a arxiver i bibliotecari i de la seva actuació escadussera com a polític, de tarannà liberal i regionalista,⁶¹ va organitzar el 1934 l'Exposició del llibre mallorquí de la Renaixença (1833-1933), en ocasió de la festa del llibre, en el saló groc del Palau Provincial, per encàrrec de la Societat Arqueològica Lul·liana i de l'Associació per la Cultura de Mallorca. La bella mostra bibliogràfica -comentava l'Almanac de les Lletres de 1935-, que donà testimoni de la importància del complex moviment ideològic que comprèn el mot de 'renaixença', i descobrí al camp de les lletres mallorquines una extensió insospitada per molts, fou inaugurada el 22 d'abril amb assistència de les autoritats i parlaments dels Srs. E. Sans, Darder (Alcalde) i Manent (Governador) i molt visitada tots els dies que estigué oberta al públic. El catàleg que en serà publicat aviat, si Déu vol, resumirà i certificarà de manera permanent l'activitat d'un segle de literatura en la nostra llengua.⁶² Ja m'he referit a la seva intervenció a *La Nostra Terra*, que encara ha d'ésser valorada degudament, i sabem que encara li sobrà temps per fundar unes tertúlies de poesia, el *Poetical Pullman Club*, juntament amb Antoni Salvà, Miquel Forteza, Guillem Colom i Joan Ramis d'Ayreflor.⁶³

Com era d'esperar, no tot foren flors i violes durant la Segona República. Les dretes i les esquerres es polaritzaren aviat i es creà un clima enrairit que no afavoria el diàleg mutu ni la convivència pacífica. Miquel Ferrà i Joan Pons i Marquès, els principals ideòlegs pancatalanistes de la Mallorca d'aquell moment, no amagaren la seva desil·lusió ni la seva oposició al 6 d'Octubre de 1934 i a altres iniciatives del govern de la Generalitat de Catalunya.⁶⁴ Així i tot, l'Associació per la Cultura de Mallorca i *La Nostra Terra* continuaren aglutinant els intel·lectuals mallorquins de dreta, de centre i d'esquerra, i l'estiu de 1936, tot just un parell de mesos abans de l'aixecament militar,

60 Joan PONS: *Art i cultura*, 224.

61 Francesc de B. Moll explica que a la primavera de 1934, en plena República, l'Ateneu de Palma organitzà un curs de conferències sobre les teories fonamentals dels diversos partits polítics. S'hi exposaren els programes de tots els partits, des de la Unió de Dretes fins als socialistes i comunistes, passant pels republicans històrics i pel republicanisme d'esquerra. Hi havia una conferència sobre l'ideari del regionalisme mallorquí, encarregada a Faust Morell. No sé per què, el qui la donà va ésser en Joan Pons i Marquès. Amb aquesta conferència queda fixada la seva posició política, que podem resumir dient que era un home liberal, demòcrata, federalista, defensor de les autonomies regionals, amb una tònica general de centre-dreta. Crec que tota la vida va mantenir aquests principis. No cal dir que no actuà mai com a dirigent en la política activa. Tal com anaven les coses, era difícil exercir càrrecs polítics amb aquella suma d'opinions tan inadequada a l'ambient enrairit del nostre país (Joan Pons: *l'home i l'obra*, XII-XIII).

62 Joan PONS: *Art i cultura*, 221-222. Cf. el meu llibre *Cultura i vida a Mallorca entre la guerra i la postguerra*, 37-38.

63 Sumari cronològic de Joan Pons i Marquès, 247.

64 L'alçament de les esquerres catalanes -no de Catalunya- en un moviment incompreensible manifestament suïcida, que tan greument ha compromès l'esdevenidor, la tasca meravellosa de cent anys de renaixença, ha estat la fi d'un mal somni de tristes realitats. Pobra Catalunya! Ara, suspès temporalment el règim autonòmic, una administració interina, en tramitació aquests dies a les Corts, prepara el retorn a la normalitat, a la conquesta i consagració de la qual hauran d'aplicar-se a fons totes les energies patriòtiques dels catalans. La nostra fe en els destins d'aquell poble i en la virtualitat de la llengua, ens mantenen l'esperança en les possibilitats del catalanisme autèntic, estranger fins ara per imposició dels qui manaven, al primer període d'auto-govern estatutari" (Joan PONS: "Crònica" de l'Almanac de les Lletres de 1935, dins *Art i cultura*, 219).

es va crear -per iniciativa soterrada de Francesc Cambó, duta a terme per mitjà de Joan Estelrich i assumida per la Generalitat i per les principals institucions catalanes- la Comunitat catalano-balear,⁶⁵ l'única activitat visible de la qual fou un missatge adreçat als mallorquins, el maig de 1936, i una resposta dels intel·lectuals mallorquins als catalans, del juny del mateix any.⁶⁶

Joan Pons, segons confessa ell mateix, no estava convençut de l'oportunitat d'aquests manifestos,⁶⁷ com tampoc no hi estava Miquel Ferrà, però naturalment no s'hi volgué oposar i, més encara, sembla que va tenir un paper decisiu en la resposta dels intel·lectuals mallorquins.⁶⁸ *Signat per elements representatius de totes les disciplines intel·lectuals, acaba d'ésser tramès als mallorquins un missatge, que és alhora d'agraïment per elevades aportacions rebudes i una invitació a intensificar les actuacions conjuntes per un ideal comú de cultura i per un envigoriment de les forces de cohesió moral, social i patriòtica, avui més necessàries que mai en la vida dels pobles,* començava aquesta resposta, amb la qual els mallorquins volien fer primer que res la triple afirmació d'una unitat de sang, de llengua i de cultura; afirmació de fidelitat a una pàtria natural que és, per damunt de tota política, la terra on és parlada la mateixa llengua nostra. I afirmació que adreçem a la Catalunya immortal, la Catalunya de tots els catalans i de tots els temps, que s'estén del Rosselló a València, la del rei En Jaume I i de Ramon Llull, la que ressorgí triomfant el dia que un mateix esperit començava d'agermanar, en els inicis d'una renaixença gloriosa, els primers vidents d'enllà i ençà de la mar votats a la restauració de la nostra llengua. Els signants, amb una seguretat que les circumstàncies s'encarregarien poques setmanes després de contradir, ressaltaven: *L'afirmació d'una llengua és també l'afirmació d'una cultura. No creiem equivocar-nos en assegurar inscrit l'esdevenidor cultural de Mallorca en l'òrbita de gravitació que la llengua li assenyala. I en ratificar públicament l'adhesió a aquesta llengua i a la seva cultura, no entenem renunciar a cap de les característiques que han modelat al llarg dels segles la nostra fesomia popular, de la mateixa manera que han particularitzat la varietat del parlar mallorquí, dins la unitat inexpugnable de la llengua catalana. Som i serem fidels a una Mallorca que es vol afirmar profundament mallorquina i exaltar així la seva íntima i autèntica personalitat.*⁶⁹

L'aixecament dels militars i dels partits dretans el juliol de 1936 representaria l'ensorrada de tots aquests ideals i duria el país a una guerra civil inacabable i espantosa en tots sentits. Joan Pons, deixeble de Prat de la Riba i de Torras i Bages i admirador de Cambó, i home extremament religiós - fundador del grup *Acció Cristiana*, integrat aviat (1932) a l'*Acció Catòlica*-,⁷⁰ no podia acceptar les cremes d'esglésies ni les matances de sacerdots, de religiosos i d'elements catòlics que tingueren lloc immediatament a

65 Aquesta Comunitat havia tingut un precedent el 1933, "en propugnar, en un moment al nostre entendre mal escollit -quan era un fet manifest la identificació no per imposada menys perniciososa del partit dominant amb el poble governat-, un Comitè de relacions entre Catalunya i Mallorca que havia de treballar per l'aproximació cultural entre les dues terres" (Joan PONS: "Crònica" de l'*Almanac de les Lletres* de 1935, dins *Art i cultura*, 220). Malgrat aquestes reticències, Joan Pons havia signat aquest "missatge de germanor", al costat de Guillem Forteza, d'Antoni Salvà, de Josep Sureda Blanes, de Maria-Antònia Salvà, de Guillem Colom i de molts altres (vegeu Francesc de B. MOLL, *Els altres quaranta anys (1935-1974)* (Mallorca 1975), 20-21).

66 Sobre la intervenció d'Estelrich en la preparació de la Comunitat catalano-balear, vegeu el meu llibre *Els intel·lectuals mallorquins durant el franquisme*, 88.

67 Joan PONS: "En torno a un manifiesto", *Història i política*, 276.

68 Cf. el meu llibre *Cultura i vida a Mallorca entre la guerra i la postguerra*, 57.

69 Gregori MIR, *El mallorquinisme polític*, II, 318-326.

70 Cf. *Sumari cronològic de Joan Pons i Marqués*, 246 i 247.

Catalunya i als altres endrets on fracassà la revolta dretana, i com a mal menor es resignà a adherir-se al bàndol franquista, com ho feren una bona part dels seus amics. Però, intel·ligent com era i format en la lectura de *La Vie Intellectuelle* i de *La Vie Spirituelle*, dels dominics francesos, i de *La Paraula Cristiana*, del doctor Carles Cardó, es distancià immediatament d'unes persones i d'uns grups que propugnaven la violència en nom de Crist i que es manifestaven contraris als drets més elementals dels pobles i dels homes. Em consta positivament que Pons es dolgué amb tota l'ànima, per exemple, de l'afusellament injustificat del batlle de Palma, Emili Darder, element destacat de l'*Associació per la Cultura de Mallorca*, fins al punt que durant tota la seva vida s'allunyà del tracte amistós amb algunes persones que havien celebrat aquest afusellament o que hi havien assistit.

Els anys de la guerra foren especialment durs per a Joan Pons i per als qui simpatitzaven amb el seu ideari. No solament hagueren d'assistir amb impotència a la desfeta de tota la infraestructura cultural que havien creat amb tants esforços i a la progressiva prohibició de totes les activitats que fins aleshores havien animat, sinó que hagueren de suportar el retorn d'una *caça de bruixes* anticatalanista, que enllaçava amb la del temps de la dictadura de Primo de Rivera i que tingué la seva culminació en la campanya contra els signants de l'anomenat *Manifest dels catalans*, el missatge de solidaritat del qual parlàvem fa un moment. Aquesta campanya va ésser moguda, entre altres, pels germans Miquel i Llorenç Villalonga, aleshores enemics aferrissats del grup de *La Nostra Terra* i de l'*Associació per la Cultura de Mallorca*, i donà lloc a la formació d'un clima enrarit en el qual entrava la por a les delacions, a l'empresonament i fins i tot a l'afusellament a la cuneta de qualsevol carretera. Sabem que Joan Pons -com Miquel Ferrà, com Guillem Forteza i com altres pancatalanistes destacats- patí moltíssim durant aquesta època (no oblidem que era malvist per les seves posicions clares i per la seva causticitat), i quan ja havia passat l'època més dolenta de la repressió, l'abril de 1937, redactà un escrit de defensa *En torno a un manifiesto*, en el qual volia posar en relleu

la injusticia de la campaña contra el mismo texto y los firmantes de aquél. En efecto: el Manifiesto y su contestación aparecieron, respectivamente, en mayo y junio de 1936; si ambos textos, por tanto, eran materia heterodoxa y vitanda, lo eran ya, lo eran en el mismo grado que puedan serlo hoy, a raíz de su aparición. De ser condenables, debieron por tanto discutirse, impugnarse y condenarse entonces; si, en cambio, eran inocuos, como nosotros entendemos, no debieron impugnarse ni condenarse después. ¿Es que acaso los impugnadores de hoy no eran tan patriotas -ya que en nombre del patriotismo dicen moverse- entonces como ahora? Más gallardo y noble hubiese sido, de su parte, arremeter entonces contra nosotros con la sola fuerza de la razón, que hacerlo ahora, amparados por el cambio de situación realizado en España y en el estado de ánimo de la opinión pública insular.⁷¹

No cal dir que la censura fèrria del moment va impedir la publicació d'unes consideracions que, malgrat la seva condemna de *la infame traición de la Generalidad de Cataluña* i de *la inconcebible conducta tenida con Mallorca* -és a dir, els bombardeigs i

la invasió de Bayo-, refermaven les idees expressades al Manifest i confessaven que aquestes idees havien estat derrotades.

En 1909 -concloïa-, en una página emocionante, escribía Charles Péguy: 'No nos lo disimulemos, somos unos vencidos. El mundo está en contra nuestra, y Dios sabe por cuántos años. Todo lo que hemos sostenido, todo lo que hemos defendido, ha pasado...' Apliquémonos, inmodestamente si se quiere, estas palabras. Vae victis! Y, después de esta confesión, caben dos posiciones. Una, la de disimular la derrota, y con una agilidad que tiene su imagen exacta en el mundo vegetal, volver la cara al sol que más calienta y, renegando de las banderas de ayer, acogerse a la nueva bandera triunfadora. Otra, la de confesar la derrota, pero 'nuestra derrota' personal, no la de la idea, invicta ella e invencible en la partícula de verdad, reflejo de la eterna verdad total que sólo Dios posee, y, humildes y recogidos, guardarle en silencio, sin estorbar a nadie ni a nada, la adhesión y la fidelidad del creyente. Optamos por la segunda posición.⁷²

I afegia unes paraules que desautoritzaven els *companyons* que els havien deixat en aquells moments difícils, com els havia desautoritzat en vers Miquel Ferrà:

El hombre que sacrifica lo que ha creído o lo que ha amado, se hace siempre objeto de invencible repulsión para los demás. Hace falta, sin embargo, que, por una monstruosa regresión moral, esa misma fidelidad no se nos impute a crimen. Nadie puede aún asegurar si aquella causa saldrá o no definitivamente aniquilada y no hemos de ser nosotros, repetimos, quienes identifiquemos a la cultura catalana con una causa política catalana, que quiso explotarla para jugársela después a la carta de la revolución. Lo que sí sabemos, en cambio, es que, ni ante Dios ni ante los hombres, tenemos por qué enrojecer de la fidelidad a la causa, para nosotros santa, del idioma materno, defendida con un amor rayano en la idolatría y ligada a la naturaleza misma de nuestro ser colectivo en la tierra. Fidelidad en nada opuesta ni incompatible con la grandeza de aquella 'Hispania maior', que no ha podido integrarse todavía en la realidad ni resolver acordadamente la oposición histórica que la tiene tripartida en tres lenguas y tres espíritus, pero que, para enseñanza y remordimiento de todos, vivió en el alma grande y generosa de Menéndez y Pelayo.⁷³

Convençut que les coses no anaven bé, Pons advertia que *las ideas no se vencen; se contrastan con la discusión y se dominan sólo por el amor, i que Quien no sea capaz de respetar la libertad del prójimo en lo opinable, con aquella caridad intelectual que es tal vez la más difícil de las caridades, no tendrá tampoco la humildad indispensable para lograr la completa unidad en lo necesario, y aun más difícilmente sabrá tener en todo*

72 Joan Pons: *En torno a un manifiesto*, 302.

73 Joan Pons: *En torno a un manifiesto*, 303.

*aquella imprescindible caridad sin la cual son en vano nuestros pasos en la tierra hacia la consecución y el disfrute de la única paz que Dios puede bendecir, lograda en la tranquilidad y en el esplendor inefable del orden.*⁷⁴

Semblava, doncs, que la vida intel·lectual de Joan Pons estava condemnada per sempre més al silenci i al record nostàlgic del temps passat. Però el seu tarannà no s'adeia amb el pessimisme i amb la inactivitat i trobà una sortida a través de *la Societat Arqueològica Lul·liana*, de la qual ja dirigia el *Bolletí*, no sense dificultats, des d'abans de la guerra. El 28 de febrer de 1937 en fou elegit president, després de la renúncia de Diego Zaforteza Musoles, juntament amb Elvir Sans, vice-president; Joan Muntaner, secretari; Gabriel Alomar i Esteve, tesorero; Guillem Colom, director del *Bolletí*; Antoni Jiménez, director del *Museu*; Francesc Esteve, Joan Vich i Salom, Pere A. Sanxo, Alfons Aguiló, Vicent Juan Serra, Antoni Mulet, Pere Barceló, Josep d'Oleza Frates i Pere J. Lull, vocals. Per fer la junta extraordinària d'aquest dia, calgué demanar autorització prèvia al governador civil de les Balears, Mateu Torres, i el ritual d'aquells moments exigí una renovada adhesió a l'*Alzamiento*, que es traduí en una carta adreçada a Mateu Torres mateix per Joan Pons, l'1 de març de 1937:

Excmo. Señor = Tengo el honor de poner en conocimiento de V. E. que en la primera reunión de la Junta General de esta Sociedad después del 19 de Julio, celebrada el 29 del pasado Enero, se acordó por aclamación significar a V. E. la adhesión de la Sociedad Arqueológica Luliana al Movimiento Nacional Salvador de España acaudillado por el Generalísimo Franco, a cuyo indiscutible triunfo confía la cultura española la salvaguarda de los intereses arqueológicos e históricos que forman el tesoro monumental de nuestro pasado, cuya conservación fué, en 1880, el ideal inspirador de la fundación de nuestra Sociedad.

Igualmente, y en la sesión extraordinaria de dicha Junta General de 28 del pasado, a propuesta de D. Elviro Sans se acordó unánimemente felicitar a V. E. por el restablecimiento de la fiesta del 3 de Julio, conmemoración de nuestro Santo Patrón el venerable Doctor y Maestro Ramón Lull.

Dios guarde a V. E. muchos años.

Palma de Mallorca 1 de Marzo de 1937=El Presidente, Juan Pons=P. A. de la J. G. El Secretario, Juan Muntaner.

*Excmo. Sr. Gobernador Civil de Baleares-Palma.*⁷⁵

La Societat Arqueològica, poc significada políticament, es va poder salvar de la crema que havia afectat l'*Associació per la Cultura de Mallorca*, amb la seva revista *La Nostra Terra*, i tota la resta d'entitats i de revistes de signe poc o molt pancatalanista o esquerrà. Fins i tot, el 1937 encara va poder mantenir el títol del seu *Bolletí* i va poder incloure-hi algun article en català, però aviat va haver de fer marxa enrera, d'acord amb les consignes del nou règim, i curiosament els números corresponents al 1936, que van sortir molt endarrerits, ja hagueren de dur el nom de *Boletín de la Sociedad Arqueológica Luliana* i només hi figuraren articles en castellà, que substituïren diverses conferències de Joan Pons, de Salvador Galmés, de Guillem Colom i de Joan Ignasi Valentí sobre

⁷⁴ Joan Pons: *En torno a un manifiesto*, 304-305.

⁷⁵ Cf. "Bolletí de la Societat Arqueològica Luliana", XXVII (1937), 235-237.

Ramon Llull, totes en català, ja en galerades el 1936 quan va esclatar el *Moviment*.⁷⁶ La prudència de Joan Pons va resultar decisiva durant aquesta època, fins al punt que es convertí en president per excel·lència de la *Societat*, constantment reelegit fins a la seva mort. Això podria semblar poc convenient - escrivia Francesc de B. Moll-, perquè les presidències molt prolongades solen determinar un anquilosament de les funcions socials; però si tenim en compte circumstàncies especialíssimes de tipus jurídic i d'altres ordres que afectaven la vida de l'Arqueològica en aquesta darrera etapa, hem de creure que la permanència d'En Pons i Marquès com a capítost de la veterana societat mallorquina va ésser un factor important per a defensar-la de perills greus. Una de les seves preocupacions més importants d'aquests últims anys fou la recepció i adaptació de la casa Aguiló del carrer de Monti-Sion, heretada per l'Arqueològica per a convertir-la en el seu local social.⁷⁷

El novembre de 1940, Joan Pons fou nomenat encara apoderat del *Patrimoni Artístic Nacional a les Balears*, càrrec que havia d'exercir fins al 1953 i que li permeté de dedicar-se al camp de l'art, que sempre l'havia interessat d'una manera extraordinària. Guillem Colom ja va posar en relleu que gràcies als informes que Pons va redactar s'obtingué la declaració de monuments històrico-artístics a favor de la Muralla de Mar de Palma, de la capella interior i de la major de l'ex-convent de Santa Margalida, de Can Verí, de Can Berga i de la Cartoixa de Valldemossa.⁷⁸ No oblidà, però, les seves obligacions com a arxiver, que tingueren un moment culminant l'any 1955, quan Pons fou secretari general del *IV Congrés d'Història de la Corona d'Aragó*, celebrat a Mallorca, amb motiu del qual l'*Arxiu del Regne de Mallorca* fou traslladat del pis alt de l'*Ajuntament* al nou local de la *Casa de Cultura*, al carrer de Ramon Llull, i ampliat amb altres fons importants.⁷⁹

Ben aviat, Joan Pons esdevingué un personatge de relleu i fou nomenat membre corresponent de la *Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona* (1942), de l'*Institut d'Estudis Catalans* (1948) i de la *Reial Acadèmia de la Història* (1961), i fou encara vicedirector de l'*Estudi General Lul·lià i magister de la Maioricensis Schola Lullistica*, i membre electe (1967) de l'*Acadèmia Provincial de Belles Arts de Sant Sebastià de Palma*.⁸⁰

Al costat d'aquestes activitats de tipus públic, Pons no deixà mai de banda les seves dèries literàries i la seva fidelitat insubornable a la cultura i a la llengua del país.⁸¹ El

76 Joan PONS, *Art i cultura*, 233.

77 Francesc de B. MOLL, *Joan Pons: l'home i l'obra*, IX.

78 Guillem COLOM, *Juan Pons y Marqués*, 409.

79 Cf. el núm. 34, ja citat del "Boletín" de la "Dirección General de Archivos y Bibliotecas", dedicat al Congrés, amb un article de Pons mateix sobre la Casa de Cultura i l'Arxiu, no recollit a les seves obres.

80 Vegeu els articles biogràfics citats i el *Sumari cronològic de Joan Pons i Marquès*.

81 Recordem que Pons aprofità el discurs *Juan Alcover, hijo ilustre de Baleares*, llegit a la Diputació el 25 de febrer de 1957, per dir que el hecho idiomático incontrovertible, la básica unidad esencial del habla catalana continental con la insular, se halla en la misma raíz de origen del limpio y triunfante resurgimiento y renacimiento de una indivisible tradición literaria, predestinada a tan altos y presagos avatares.- Después, mucho después claro está, y refiriéndose no a él [Joan Alcover] sino a quienes, animados por el ejemplo suyo y de tantos, se adentraron por el nuevo camino abierto, se ha intentado poner tildes a la ortodoxia patriótica de la senda escogida y, tergiversando las cosas, se ha llegado en ocasiones a susurrar más que a pronunciar, en la impune clandestinidad de la malevolencia, un fatídico 'ismo' disyuntivo. Aquí, donde tal cosa ni como simple esperpento se agitó jamás, ni fué nunca sentida, ni entró como ingrediente siquiera, alcaloide o revulsivo de partido, facción o posición ideológica alguna. ¿Cómo no ha de parecernos sencillamente monstruoso que pueda pretenderse marcar el hecho de la libre elección y adopción como instrumento literario exclusivo de una lengua tan santa y tan española como la que más, con el estigma de un delito de lesa patria? (*Crítica literaria* I, 186).

trobam, doncs, en primer rengle a les reunions poètiques que es feien a can Colom a la primera postguerra i a l'*Acadèmia de la Congregació Mariana* orientada pel pare Nadal i el pare Batllori, col·labora en opuscles més o menys clandestins en català -i, a partir del 1945, en llibres autoritzats encara amb restriccions- i intervé una mica a tot arreu, considerat a la mort de Miquel Ferrà com el crític i poeta més representatiu de l'*Escola Mallorquina*, fins al punt que féu alguna conferència polèmica i escriví alguns articles discutits defensant aquesta *Escola* contra els nous corrents estètics que s'introduïren a Mallorca a partir dels anys cinquanta.⁸² Així i tot, no deixà mai d'ésser un home de consens i formà part de la comissió patrocinadora del *Diccionari català-valencià-balear*, creada el 1949 per promoure'n la represa, fou soci fundador i vocal de la primera junta directiva de l'*Obra Cultural Balear* (1962), i promogué la *Secció literària Joan Alcover* (1953) al *Círculo Mallorquí*, de la qual fou secretari Josep M. Llompart de la Peña.⁸³

Joan Pons tenia fama d'escriure poc i de no acabar mai les coses. És veritat que no publicà mai cap llibre pròpiament dit, si exceptuam l'edició del *Cartulari de Poblet*, feta per encàrrec d'Eduard Toda mentre era a l'*Arxiu d'Hisenda* de Tarragona i apareguda durant la guerra a Barcelona (Institut d'Estudis Catalans, 1938), simple transcripció, sense introducció ni notes, amb un índex cronològic de documents i un índex onomàstic que no degueren ésser redactats per Pons, com tampoc no ho fou la breu nota inicial, en la qual consta que el *Cartulari* era publicat a iniciativa del senyor Eduard Toda i que era destinat a aparèixer en ocasió de commemorar-se el centenari de la destrucció del monestir de Poblet (1835).⁸⁴ En canvi, en morir Joan Pons deixà un bon nombre de projectes importants a mig fer, com la *Bibliografia crítica de viatges a Mallorca i Balears*, que inicià a Escornalbou durant els caps de setmana, aprofitant l'enorme quantitat de llibres de viatges recollits per Eduard Toda;⁸⁵ com l'edició i l'estudi dels catàlegs de biblioteques medievals de Mallorca, que s'havia proposat de tirar endavant en col·laboració amb J. N. Hillgarth, el qual finalment va dur a bon port tot sol els dos impressionants volums de *Readers and books in Majorca 1229-1550* (Paris 1991); com la gran biografia que s'havia proposat fer de Joan Alcover, per a la qual va comptar amb l'epistolari i amb la documentació que li havia deixat Pau Alcover, o com altres treballs en curs sobre el seu avi Josep Lluís Pons i Gallarza, sobre Miquel dels Sants Oliver, sobre Maria-Antònia Salvà o sobre Joan Rosselló de Son Fortesa.⁸⁶

Així i tot, no és ni poc ni molt cert que Pons fos un escriptor escàs. El seu esperit universal, que abastava des de l'art fins a la història econòmica, passant per la poesia, la traducció, la crítica literària, el comentari polític o la crònica d'actualitat, el dugué a una

82 Vegeu els meus llibres *Cultura i vida a Mallorca entre la guerra i la postguerra* i *Els mallorquins i la llengua autòctona*, 2ª edició, índex de noms s. v. Pons i Marquès, Joan; GAYÀ, *Històries i memòries*, índex de noms; Jaume VIDAL ALCOVER, *Estudis de literatura catalana contemporània* (Barcelona [1993]), 58, 141, 146, 184, 186, i els diversos volums d'obres completes de Joan Pons, que només recullen una part de la seva producció.

83 Cf. MOLL, *Els altres quaranta anys*, índex de noms, i Miquel FULLANA, *Els deu primers anys de l'Obra Cultural Balear* ([Palma de Mallorca 1991]), índex de noms. Sobre la Secció literària Joan Alcover, vegeu la tesi doctoral de Margalida PONS, *Els poetes insulars de postguerra* (Universitat de Barcelona, 1993).

84 Cal tenir present que el nom de Joan Pons només figura al *Cartulari* al final d'aquesta nota inicial. No crec que sigui degut a cap conseqüència de la guerra civil, com és costum de dir, sinó fruit de l'origen del llibre, un encàrrec de Toda, restaurador de Poblet i senyor d'Escornalbou.

85 Guillem COLOM, *Joan Pons i Marquès*, 7; Miquel BATLLORI, pròleg a PONS, *Història i política*, XIV.

86 Francesc de B. MOLL, *Joan Pons: l'home i l'obra*, IX.

gran dispersió temàtica i cronològica, i aquesta mateixa dispersió dificulta el coneixement de tota la seva producció, escampada per diaris i revistes, en opuscles o llibres col·lectius, en conferències no publicades, o inèdita fins que els seus amics en recolliren una bona part als cinc volums de les seves obres pòstumes aparegudes a l'Editorial Moll entre el 1975 i el 1978. Al primer d'aquests volums, *Brins a l'oratge. Versos d'abans d'ahir*, Pons se'ns revela com un poeta d'una fina sensibilitat i com un humorista profund, que té com a nota distintiva -ho posava en relleu Josep M. Llompart- el *senyoriu*, l'elegància, bé que la seva poesia no és *del tot* pulcra ni *del tot* elegant ni *del tot* equilibrada. Als dos dedicats a *Crítica literària*, trobam els eixos dels seus interessos: Ramon Llull, l'*Escola Mallorquina* -sobretot Costa i Llobera i Joan Alcover-, agudes semblances -sovint necrologies- i pròlegs que no acostumen a ésser mai de circumstàncies. *Història i política* i *Art i cultura*, finalment, recullen, d'una banda, articles erudits i minuciosos sobre temes mallorquins, i de l'altra les cròniques de l'*Almanac de les Lletres* o de la *Revista de Catalunya* o l'opuscle inèdit *En torno a un manifiesto* a què ja he fet al·lusió moltes vegades.⁸⁷

Pons mateix era ben conscient de la seva *dispersió intel·lectual*. El 1964, en fer a Felanitx la semblança de Joan Estelrich, recordava que Josep Pla havia escrit un *Homenot* titulat precisament *Joan Estelrich o la dispersió*, i comentava: *Aquesta dispersió és innegable. La delaten ja els llibres de la seva biblioteca. Però ¿qui no ha hagut de dispersar-se, en un país on tantes coses estan sempre per fer, i hi ha tants de racons buits, o plens de pols, en les golfes de la cultura? L'Estelrich mateix havia de patir-ne personalment, i pensar-hi més de dues vegades, en la fatalitat d'aquesta dispersió.*⁸⁸

D'altra banda -continuava Pons fent una reflexió que sembla autobiogràfica-el problema de la dispersió intel·lectual enllaça amb la qüestió dels intel·lectuals i la política i, més enllà encara, amb les relacions entre pensament i acció. Un home de lletres i d'esperit a Catalunya -ens dirà- no pot romandre indiferent a la lluita política; no hi pot romandre enlloc, però aquí menys que enlloc. I sobre la qüestió pensament i acció -en el fons la suscitada per Benda en 'La trahison des clercs', sostenint que l'intel·lectual perd eficàcia i prestigi i no serveix la idea pura, del moment que es lliura a l'acció pública- ell, l'Estelrich, pensant que Benda no havia comprès que aquesta projecció de l'home de pensament dins la barreja civil era una necessitat imposada per una nova concepció dels deures de la idea, tant com per la necessitat d'afirmar en major grau la pròpia independència de pensament, aplicant-ho i actuant-lo personalment, sintetitza el seu pensar en aquestes belles paraules: *Moralment, tot home de creences ha de recercar, per l'imperatiu de la pròpia convicció, l'acord, de cara a si mateix, entre el pensament i l'acció; l'acord, de cara a la realitat, entre la vida de l'esperit i el determinisme de les coses; l'acord, de cara al món, entre l'autonomia individual i l'organització social; l'acord, en el pla cristià, entre un disseny de caritat i un ordre de justícia. La nostra tradició i la nostra modernitat ens prevenen cautament sobre la il·lusió idealista. La tradició romana i cristiana ens vincla a reconèixer la superioritat de l'amor i de l'acció sobre la teoria. L'experiència de tots els temps, accentuada per l'experiència, tangible, quotidiana, del nostre món modern, ens adverteix la irreductible originalitat de la pràctica. La personalitat és menys un do de naixença que un resultat obtingut a cops de martell,*

87 Vegeu el meu article ja citat *Joan Pons i Marquès, català de Mallorca*.

88 Joan PONS: *Història i política*, 141.

*sobre l'enclusa de les pròpies obres. La personalitat és inseparable de les obres. Per elles, es palesa, es plasma, s'assegura.*⁸⁹

Com Estelrich, Joan Pons veié desfets els seus ideals i trencada la seva vida a causa de la guerra civil. Ell mateix, com Miquel Ferrà, ho confessava en un sonet del 1938, dedicat a Antoni Mulet:

*Quan tantes esperances han fallat
i tantes enyorances són marcides,
i tots els vents s'entrecoren al costat
de la derrota de les nostres vides...*⁹⁰

Però, com Ferrà i com tants altres dels seus companys, Pons no volgué canviar de camisa ni renegar les seves conviccions. Ho expressà també per escrit, en uns versos *Per l'àlbum del Gaiter del Llobregat* (1944):

Ai, Gaiter del Llobregat,
¿d'on ens surt ta veu llunyana?
Ni cent anys no han esvaït
el neguit que ens encomana.

Si abateren vents de mal
l'arbre vell, antic de branques,
l'arrel, colgada, manté
l'enyorament del paisatge.

Fa companyia an els morts,
mes no és morta, no; fermaça
de la dolor dels vivents,
obscures promeses guarda.

Qui és fidel i arrisca el cor
no fuig si es perd la batalla:
una dama i un amor,
una fe i una mortalla.⁹¹

Als cent anys del seu naixement, als gairebé vint-i-cinc anys de la seva mort, Joan Pons i Marquès continua essent una gran figura de la cultura de Mallorca, i estic segur que aquesta figura encara creixerà quan sigui possible d'estudiar amb calma el seu arxiu i de publicar tota la seva producció dispersa o inèdita. I quedarà sobretot la seva empremta d'home bo, d'home de diàleg i d'home d'acció, ferm i tenaç en les conviccions però mal-leable i sempre disposat a la col·laboració i a la discussió. Com ell mateix escrivia amb motiu del comiat de Mallorca de Manuel Sanchis Guarnier, precisament el qui havia esperonat les inquietuds literàries dels aleshores joves escriptors de la generació dels anys

89 Joan Pons: *Història i política*, 141-142.

90 Joan Pons: *Brins a l'oratge*, 39.

91 Joan Pons: *Brins a l'oratge*, 40.

cinquanta.

*Hi ha els qui se'n van i no tornen;
hi ha els qui arriben i no hi són;
estrangers arreu del món,
que el seu pa, només, enfornen.*

*Hi ha els bons, aquells que se'n duen
quelcom tot arreu del món:
i els millors: aquells que ens deixen,
en partir, part del que són.⁹²*

RESUM

Text de la conferència pronunciada amb motiu del centenari de la naixença de Joan Pons i Marqués (1894-1971) en la qual l'autor glossà la figura emblemàtica de Pons i Marqués com a polític i literat, sens deixar de banda la seva activitat pregonada al front de la Societat Arqueològica i el paper fonamental que desenrotllà en el camp de la defensa del Patrimoni Artístic de la nostra terra, on va tenir una actuació ferma i segura en una època en què tal defensa era quasi bé impossible.

ABSTRACT

Text of the lecture delivered on the occasion of the centenary of Joan Pons i Marqués' birthday (1894) in which the writer commented on the emblematic figure of Pons i Marqués as a political and literary man, without forgetting his intensive activity at the head of the Archeological Society and the essential role he played in the domain of vindication of the Artistical Heritage of our country, where he displayed a firm and secure activity in an epoch in which vindications were almost impossible.

VARIA

El nivell andalusí de la sala hipòstila del poblat talaiòtic d'Hospitalet (Manacor/Mallorca).

M. MAGDALENA RIERA FRAU
G. ROSSELLÓ BORDOY

El poblat talaiòtic d'Hospitalet fou excavat entre els anys 1976 i 1987.¹ S'excavaren dues zones, un talaiot de planta quadrangular i les habitacions a ell adossades i una construcció que reb el nom de recinte rectangular, amb unes característiques arquitectòniques peculiars que permeten la seva investigació com a element aïllat.²

Durant les campanyes dels anys 1978 i 1979 s'excavaren les habitacions adossades a l'Est del talaiot. L'estructura arquitectònica es definida com : *una gran sala hipòstila, con columnas prismáticas monolíticas que, en una ulterior fase de reestructuración quedaron englobadas en los muros que compartimentaron la sala hipòstila desfigurando su disposición original, difícil de reconstruir pues las modificaciones han sido sustanciales y el edificio ha llegado a nosotros con grandes destrucciones (...)* El interior de la cámara, tal como ha llegado a nuestros días presenta una complicada estructura de habitaciones y pasillos que parece se abren a un amplio patio, aún no excavado, situado al sureste del monumento talaiótico.³

L'abandonament d'aquest conjunt d'habitacions podria datar-se durant la segona meitat del segle II a.C., tal com es constata a tota la zona del poblat excavada.⁴

Molt després d'aquesta data les habitacions annexes al talaiot foren reocupades. En aquell moment seixanta centímetres de reble separaven el nou nivell d'ocupació de l'anterior, amb una absoluta independència dels estrats.

Concentrades sota una columna monolítica de la sala hipòstila que servia per suportar la coberta d'una de les habitacions es localitzà un conjunt d'atuellis de ceràmica datables a l'època islàmica (902 - 1229). El conjunt està integrat per una sèrie de deu gerretes per a beure (núms. 1 a 10)⁵ de només una ansa, una per abocar (núm. 12),⁶ una

1 Excavació dirigida pel Dr. Guillem Rosselló Bordoy.

2 G. ROSSELLO BORDOY: *El poblado prehistórico de Hospitalet Vell (Manacor)*, Palma. 1983, 41-48.

3 G. ROSSELLO BORDOY: *El poblado prehistórico de Hospitalet Vell (Manacor)*, 35.

4 G. ROSSELLO BORDOY: *El poblado prehistórico de Hospitalet Vell (Manacor)*, 22-24.

5 Básicamente útil para beber (*shurayba*) las de boca ancha; para escanciar líquidos, las de cuello alto con o sin pico". G. ROSSELLO BORDOY: *El nombre de las cosas en al-Andalus: una propuesta de terminología cerámica*, Palma, 1991, 165.

6 Útil para escanciar líquidos por ello se considera dentro de esta serie la pieza de una sola asa, pico vortedor o bien pitorro (IBRIQ). G. ROSSELLO BORDOY: *El nombre de las cosas en al-Andalus: una propuesta de terminología cerámica*, 166.

gerra per transportar i enmagatzemar líquids (núm. 11)⁷ i un atuell que per les restes de contacte amb el foc que presenta i per la seva boca tancada podria identificar-se amb una olla (núm. 13).⁸

La datació precisa d'aquest conjunt de ceràmiques no presenta cap dificultat ja que les gerretes localitzades corresponen a un tipus que normalment sols es troba a unitats estratigràfiques d'època califal, com a Can Oms (Palma)⁹ o al Figueral de Son Real (Santa Margalida),¹⁰ aquest darrer material datat per C14 cap a 960.¹¹

Pel que fa a l'origen d'aquestes ceràmiques cal tenir present que de moment no s'ha pogut documentar la fabricació de ceràmica a Mayūrqa abans de l'època taifa i que les característiques dels components dels fangs d'aquestes peces, amb desgreixants molt diferents, permeten suposar diferents llocs de producció. De totes maneres tot el repertori formal objecte d'aquest estudi està perfectament descrit a tot al-Andalus per a l'època califal i molt especialment per a la zona d'Alacant.¹²

De la informació aportada per la ceràmica i del context en que aquesta es va trobar es pot concloure que el poblat talaiòtic d'Hospitalet fou reocupat per pagesos andalusins molt poc temps després de la incorporació de les Illes Balears a l'Estat cordovés, essent, juntament amb Son Real, els assentaments rurals andalusins més antics localitzats fins ara a les Balears. Aquesta consideració és especialment important ja que implica que la islamització de les Illes Balears no es va iniciar sols en el nucli urbà de la medina, que en aquells moments era un petit nucli urbà que ocupava les restes de la ciutat romana,¹³ sinó també per grups de pagesos que s'instal·laren a llocs tan allunyats de la ciutat com Hspitalet (Manacor) o Son Real (Santa Margalida).

El fet de que aquest material tenguí una cronologia tan primerenca no implica que el poblat d'Hospitalet fos necessàriament abandonat pels seus ocupants andalusins. Les condicions en que van aparèixer els materials permeten suposar que, per raons que no podem determinar però probablement relacionades amb el reacondicionament de les antigues habitacions, la columna central, que suportava la coberta, va tombar i tomar-la aixecar hauria suposat treure tota la terra que cubria el sòl de l'habitació per poder-li fer

7 Contenedor de servicio, de tamaño mediano con asa, o sin ellas. Los de barro poroso sirven para amtener el agua fresca. Elemento eminentemente doméstico, aunque sea utilizable en el transporte a causa de su manejabilidad. Nombre árabe: DJARRA, SHURBA. G. ROSSELLO BORDOY: *El nombre de las cosas en al-Andalus*, 164.

8 Contenedor aplicable al fuego para guisos con abundante líquido, ebulliciones a fuego vivo, etc. Tienen paredes altas y boca no excesivamente amplia (forma cerrada) asas o muñones de presión. Nombre árabe: BURMA, QIDR. G. ROSSELLO BORDOY: *El nombre de las cosas en al-Andalus*, 168.

9 Es tracta del material d'un pou negre abocador on aquestes gerretes es presenten associades a una safà sense repeu decorada amb manganès sobre melat.

10 G. ROSSELLO BORDOY - JUAN CAMPS COLL: "Excavaciones en el complejo Noreste de Es Figueral de Son Real (Santa Margarita-Mallorca)", *Noticiario Arqueológico Hispánico*, Prehistoria I, Madrid, 1972, 123-124, 147 i 160.

11 G. ROSSELLO BORDOY - W. WALDREN - S. KOPPER: "Análisis de radiocarbono en Mallorca", *Trabajos del Museo de Mallorca* 1, Palma de Mallorca, 1967, 8-10.

12 Vegeu especialment S. GUTIÉRREZ LLORET: *Cerámica común paleoandalusí del Sur de Alicante (siglos VII-X)*, Alicante, 1988, 196-215 on es recullen totes les referències bibliogràfiques per a la resta d'al-Andalus.

13 M. M. Riera Frau: *Evolució urbana i topografia de Madina Mayurqa*, Palma, 1993.

recuperar la posició vertical. Donada l'extensió i el bon estat de les construccions talaiòtiques d'Hospitalet sembla molt més sensat simplement canviar de casa.

INVENTARI DE MATERIALS.

- 1.- Gerreta. Pasta ocre. Partícules blanques i roges. Decoració pintada a l'almanguera.
- 2.- Gerreta. Pasta ocre amb partícules blanques i roges.
- 3.- Gerreta. Pasta ocre amb partícules roges i engalba blanca.
- 4.- Gerreta. Pasta ocre amb partícules blanques.
- 5.- Gerreta. Pasta ocre amb partícules roges i engalba de color ocre-rogenic.
- 6.- Gerreta. Pasta ocre amb partícules grosses de color rogenic. Decoració pintada a l'almanguera.
- 7.- Vora de gerreta. Pasta blanca molt depurada amb partícules roges.
- 8.- Cos de gerreta. Pasta ocre amb partícules grosses blanques i grises.
- 9.- Cos de gerreta. Pasta roja amb partícules roges i engalba ocre.
- 10.- Base de gerreta. Pasta roja, grollera, amb partícules blanques grosses.
- 11.- Base de gerra. Pasta bicolor, grisa al centre i roja a l'exterior, amb petites partícules blanques i engalba ocre.
- 12.- Gerro de boca trilobulada. Pasta ocre amb partícules grises i engalba roja.
- 13.- Vora d'atuell de pasta ocre amb partícules roges, grises i blanques. Presenta restes de contacte amb el foc.

RESUM

Estudi de les ceràmiques andalusines aparegudes als nivells superficials del poblat talaiòtic d'Hospitalet Vell (Manacor-Mallorca). És un conjunt de material domèstic, majoritàriament atuellers per emmagatzemar aigua i per a beure, que pot datar-se, per comparació tipològica, amb peces ceràmiques del segle X de Crist.

ABSTRACT

Study of the ceramics from al-Andalus appeared on the superficial levels of the Talayot site called Hospitalet Vell (Manacor-Majorca). It is an ensemble of domestic materials, mostly recipients for storing and drinkings water, which can be dated, after typological comparison with ceramic pieces, from the X century anno Domini.

SOBRE EL MOT QANA : TRANSCRIPCIÓ CORRECTA ?

G. ROSSELLO BORDOY

Gràcies al llibre de Henri Goblot¹ s'ha popularitzat entre nosaltres el mot *qanat*, escrit, a l'hora de representar la forma de plural, amb uns sistemes poc adients: *qanat/s*, *qanat(s)*, etc... que converteixen l'ortografia tradicional en una cosa inversemblant.

Tal paraula defineix la coneguda font de mina, o sia aquella captació d'aqüífers feta mitjançant una perforació en vertical que ens permet arribar a un nivell freàtic fèrtil. La sortida de les aigües torbada està organitzada a base d'una canalització o mina que gràcies a una lleugera pendent permet que el cabal, per simple gravetat, pugui aflorar a la superfície i restar a l'abast del consumidor sens necessitat d'acudir a cap tipus d'enginy mecànic: sínia, corriola, cigonyal, etc...

El mot té una clara procedència de l'àrab i el trobam documentat ja en època medieval baix la forma [] *qanâ*, és a dir un nom d'acció de l'arrel Q-N-W, paraula del gènere femení gràcies a la terminació en *tâ' marbûta*. Tals disquisicions, pels arabistes, resten fora de lloc i no cal precisar, a l'hora de transcriure el mot si la t final, característica de la desinència femenina cal expressar-la o no. Sabem que fora de l'estat constructe tal terminació no queda reflectida mai al fer la transcripció i basta.

El problema es planteja pels no arabistes que habitualment sí reflecteixen aquest so a les seves transliteracions i el que seria un simple *qanâ* queda convertit en *qanat*, com si d'una forma en estat constructe es tractàs.

Goblot al seu llibre va construir a la francesa, del singular *qanat* directament la forma plural *qanats*, sens greus problemes. Sens dubte Goblot no és arabista, la qual cosa no impedeix que el seu estudi deixi de ser una fita cabdal en el camp d'aquest tipus d'investigació.

Els que refiant-nos de Goblot hem seguit les seves petjades² ja hem incorregut en una falta més greu i en aquest sentit el *mea culpa* cal entonar-lo de bon de veres per quant jo mateix no estic lliure de pecat.

Si volem transcriure correctament el mot tant en castellà com en català caldria fer-ho de la manera següent:

¹ Henri GOBLOT: *Les qanats. Une technique d'acquisition de l'eau*. Paris, 1979.

² M. BARCELO, M. A. CARBONERO, R. MARTI i G. ROSSELLO BORDOY *Les aigües cercades. Els qanat(s) de l'illa de Mallorca*, Palma de Mallorca, 1986.

qanâ, en singular

qanawât, en plural, encara que la forma *aqnîya* estigui també documentada al *Vocabulista in arabico*.³ Dita paraula per tant es una forma que al menys en època medieval va tenir una certa vigència, fins i tot a les Illes Orientals de al-Andalus.

La paraula endemés caldria mantenir-la com a femenina: la *qanâ* o les *qanawât*.

En materia de transcripcions o sia la possibilitat d'establir un sistema consensuat de codi que permeti la perfecta comprensió d'aquelles paraules escrites en llengües que no utilitzen la grafia llatina és quelcom impossible. I en el cas de l'àrab més encara, per quant es barregen el sistema castellà de la *Escuela de Estudios Arabes*, la transcripció internacional de la *Encyclopédie de l'Islam* amb les seves dificultats a l'hora d'emprar notacions a base de dues lletres per a designar determinats sons de l'àrab o la més recent, pel que fa al català, posada en ús per la *Gran Enciclopèdia Catalana*.

En conseqüència a l'hora d'establir, d'una vegada per totes, un sistema coherent, malgrat no sia dogma de fe ni norma d'obligat compliment, no és fàcil. Basta que sorgeixi una proposta meditada per que tal cosa no sia acceptada pel comú.

El mot *qanâ*, endemés, té una llarga implantació tant al castellà com al català. Si acudim al mestratge dels glosaris medievals observam que al *Vocabulista in arabico*, datat al segle XIII, ja està present baix la forma *qanâ* / pl. *qanawât*.⁴ Pedro de Alcalà,⁵ el qual promocionà a principis del segle XVI un sistema de transcripció de l'àrab a la grafia llatina, transcriu el mot com a *caná*, *canaguat* i en el cas de presentar-se la paraula en estat constructe: *canal de molino* = *canát arrihá*, pl. *canaguát al-arhia*.

Com a ètim de topònims encara vigents trobam dins l'àmbit del català el nom de lloc Alcanar i en el cas concret de Mallorca el de Canet a Esporles, encara que en aquest cas el DCVB el fassi derivar d'un *canyetum* llatí.⁶ L'existència d'una *qanâ*, important font de mina a Canet, que per si fos poc era una de les fonts cabdals, la qual abastava d'aigua a Madîna Mayûrqa, fa pensar que també el Canet de Mallorca derivi de la *qanâ* àrab.

En el cas del castellà possiblement el topònim Cañete tengui a veure amb tal ètim, però això és altra història que no ve al cas, ara per ara.

Com a conclusió si volem mantenir, a nivell divulgatiu, una forma prou establerta, gràcies a la importància del llibre esmentat de Goblot, no es pot rebutjar la presència del mot *qanat*, sempre en cursiva o entre cometes per tractar-se d'un gal·licisme. El seu plural hauria de ser *qanats*, simplement, no l'alambicada fórmula *qanat(s)* que res té a

³ F. CORRIENTE: *El léxico árabe andalusí según el "Vocabulista in arabico"* Madrid, 1989, 255.

⁴ F. CORRIENTE: *El léxico árabe andalusí según el "Vocabulista in arabico"*, Madrid, 1989, 255.

⁵ F. CORRIENTE *El léxico árabe andalusí según P. de Alcalá (Ordenado por raíces corregido, anotado y fonémicamente interpretado)* Madrid, 1988, 172

⁶ DCVB: subvoce.

veure amb la normativa ortogràfica establerta. En canvi si es tracta d'un estudi científic cal utilitzar la transcripció fonètica adequada o sia *qanâ*, pl. *qanawât* sens més complicacions.

És tan sols una opinió d'un arabista que es va deixar sorprendre a un moment precís per la importància del llibre de Goblot i que considera és hora de rectificar i fer, d'una vegada per totes, les coses ben fetes, si la meva opinió és acceptada de bon grat benvinguda sia, sinò agrada quedi constància de la meva opinió i del *mea culpa* consiguient, puix consider que rectificar quan cal és bo, just i necessari.

RESUM

Una breu consideració sobre el mot *qanâ*, que designa en àrab el sistema de captació d'aigües freàtiques mitjançant pou en vertical i sistema de sortida del cabal aquífer a la superfície utilitzant canals subterrànies amb un grau de pendent molt baix, per tal d'estalviar l'ús d'enginyers mecànics per apropar l'aigua a l'usuari. L'autor considera que la transcripció correcta seria *qanâ*, en femení: una *qanâ*, la *qanâ*. Malgrat tot l'ús, establert i gairebé consolidat de la transcripció a la francesa *qanat*, podria ser acceptada en casos de divulgació i d'informacions no científiques.

ABSTRACT

A brief consideration of the word *qanâ* which designates in Arab the system of collecting phreatic waters through vertical wells and outcoming system of aquifer-flow to the surface using underground watercourses with a very low degree of incline, with the object of saving the use of mechanic devices to bring water near the user. The author considers that the right transcriptions would be *qanâ* in feminine gender. In spite of that the use -established and almost consolidated- of the French transcription, *qanat* could be accepted in cases of non-scientific divulgation and information.

L'ANUNCIACIÓ DE LLUC I EL MESTRE PISÀ LUPO DI FRANCESCO

G. LLOMPART, C. R.
J. M. PALOU

A l'exposició *Nostra Dona Santa Maria dins l'art mallorquí*¹ hi figurava el grup, quasi bé inèdit, de l'Anunciació del monestir de Lluc, el qual es va catalogar aleshores com a obra sienesa, propera al taller de Tino di Camaino, un poc posterior a tal mestre i es va datar a la segona meitat del segle XIV.² La recent identificació de Lupo di Francesco com al mestre pisà autor del projecte i bona part de la realització del sepulcre de santa Eulàlia de la catedral de Barcelona³ i, en conseqüència com al mestre de la trona de san Michele in Borgo de Pisa⁴ ens dona ara peu a tornar sobre l'assumpte de l'Anunciació de Lluc, tota vegada que la comparació estilística de les peces i les restes del nom que encara es conserven sobre el repeu de l'Anunciada ens fan pensar en aquell artista.

Es tracta de dues peces d'alabastre, d'estil inequívocament *trecentista*, en bon estat de conservació, amb restes de daurat, les quals actualment es guarden al museu del monestir i fins fa pocs anys ocupaven dos níxols de la predel·la del retaule major, barroc, de l'església de Lluc⁵. Des del segle XIV i fins a la reforma de Jaume Blanquer, entre 1624 i 1635, les figures de l'Anunciació estaven al presbiteri, cada una d'elles sobre un pilar, tot flanquejant l'altar major,⁶ com era usual a l'època del gòtic en referència iconogràfica a l'encarnació com a inici del procés de redempció. Blanquer incorporà aquestes dues figures, dins níxols, a la predel·la del nou retaule major que ell mateix obrà.⁷

L'arcàngel Gabriel⁸ es presenta de perfil, amb llarga cabellera que li cau sobre l'esquena, devia portar originàriament algun tocat o corona, segons la rebava que resta i el vastag de ferro que encara duu damunt el cap; els trets de la cara són fins, estilitzats i molt idealitzats; els braços van creuats damunt el pit, en senyal de respecte; amb el genoll esquerre inicia una genuflexió; túnica i mantell adapten el drapejat en línies obliqües, en un voler inferir moviment a l'àngel, el qual s'aguanta sobre una fina base romboidal.

1 A la Llotja de Palma, abril-juny de 1988.

2 Catàleg de l'exposició *Nostra Dona Santa Maria dins l'art mallorquí*, Palma, 1980, 85, núm. 35.

3 Josep BRACONS CLAPÉS: "Lupo di Francesco, mestre pisà, autor del sepulcre de Santa Eulàlia", *D'Art*, 19 (1993), 43-51.

4 Aquesta possibilitat ja havia estat apuntada per A. CALECA: "Profilo dell'Arte pisana del Trecento", M. BURRESI: *Andrea, Nino e Tommaso, scultori pisani*, Milano, 1983, 10.

5 Foren substituïdes per còpies realitzades per Remígia Caubet l'any 1988.

6 Rafael JUAN: "El maestro Jaime Blanquer en Lluc", *BSAL*, 36 (1978), 2.

7 Rafael JUAN: "El maestro Jaime Blanquer en Lluc", *BSAL*, 36 (1978), 16 i doc. VI, 23-24.

8 Mideix 55 x 29 x 14 cm.

La imatge de Maria Anunciada és de semblants trets estilístics i de proporcions una mica més reduïdes.⁹ El cap inicia un lleu moviment de tot el cos cap a la dreta, la cara és fina i esquemàtica, llavis entreoberts, els cabells es recol·leixen a l'esquena; vesteix una túnica i es cobreix des del cap, deixant aquí també la rebava per una corona, amb un mantell que li cau fins als peus, tot remarcant els plecs de les teles; la ma dreta, molt delicada, està posada sobre el pit i amb l'esquerra sosté un llibre obert, a les pàgines del qual i en lletres vitrificades, daurades, es llegeix la profecia messiànica

*Daniel. IEgre/dietur
virgla. delradilce Ielse.*

El text: *Un rebrot naixerà de la soca de Jessè* (Isaies 11,1 a) està erradament atribuït a Daniel en lloc de a Isaies.

L'escultura que representa Maria, s'eleva sobre un refeu de marbre blanc, heptagonal, exempt, sobre les cares del qual hi havia el nom de l'autor, aquí també en lletres daurades i vitrificades. Només són llegibles tres de les cares:

...IanciscIus decel...Ifecit.

Fins ara no havíem sabut interpretar la llegenda, però a partir de l'anàlisi estilística comparativa de les peces de Lluc amb el sepulcre de santa Eulàlia de la catedral de Barcelona i amb les obres toscanes dels cercle de Giovanni Pisano i de Tino di Camaino i en pic que està identificat Lupo di Francesco com a autor de la primera obra es pot pensar en concloure que el (*Fr*)*anciscus* del refeu de l'Anunciada és el mateix Lupo di Francesco, tot i que encara no entenem el *dece* que segueix. Però ben mirat també posa dificultat el que el *Franciscus* estigui en nominatiu quan hauria d'estar en genitiu (Lupo di Francesco).

Vegi's la similitud de les peces mallorquines amb les italianes a l'aire tot clàssic de les figures, al realisme idealitzat, a les formes suaus però resoltes, a la manera de tallar els perfils esquemàtics i els ovals i trets facials dolços, al peculiar modo de presentar braços i mans, a la tendència obliqua que es sol donar als plecs, tot cercant el moviment expressiu i potser un tant exagerat. La relació formal del grup de l'Anunciació de Lluc és palesa en especial amb els relleus frontals del sepulcre de santa Eulàlia de la catedral de Barcelona.

Però també amb alguns elements de la trona de la catedral de Pisa (1302-1311) i, encara més, amb la trona de l'església de sant'Andrea de Pistoia (1293-1301), amb l'Anunciació integrada en el panell de la Nativitat. Ambdues obres són degudes a Giovanni Pisano, col·laborador del qual sembla que fou Lupo di Francesco, qui també va treballar amb Tino di Camaino a la Catedral de Pisa.¹⁰ Les peces mallorquines són també deutores d'algunes obres de Tino, entre elles d'elements del monument funerari del cardenal Petroni del *duomo* de Siena (1317-1318).

⁹ Mideix 52 x 13 x 18 cm.

¹⁰ Josep BRACONS CLAPÉS: "Lupo di Francesco, mestre pisà, autor del sepulcre de Santa Eulàlia", *D'Art*, 19 (1993), 44.

Quant a la presència de les peces de l'Anunciació a Mallorca i, més exactament al monestir de Lluc, on són esmentades ja a antics inventaris¹¹, s'ha de relacionar amb la consolidació i força que va cobrant el santuari des de finals del segle XIII i al llarg del segle XIV,¹² tot rebent bona quantitat de donatius i d'ex-vots, respecte dels quals diu Rotger,¹³ potser en referència a l'Anunciació, que *seguramente respondía a favores especiales concedidos por la Virgen de Lluch, lo cual daba ocasión a que los devotos agradecidos regalasen estatuas de mármol o de plata que después eran colocadas sobre los altares*.

No s'ha de descartar per complet la possibilitat de que l'Anunciació arribàs a Mallorca procedent d'Itàlia, via Nàpols o directament de Pisa o Siena. És ben poc el que s'ha sistematitzat en referència a les relacions comercials d'una banda i artístiques de l'altra, de Mallorca amb Itàlia i, més concretament, amb la Toscana tot i que la firma comercial Datini de Prato tengués factor fixe a la Ciutat de Mallorca. Però la documentació de l'època no deixa cap dubte respecte dels importantíssims lligams dels mercaders mallorquins amb les diferents ciutats italianes, on hi solien tenir representació, i a la inversa. Quant a l'art, es sap que algun mercader mallorquí important de mitjan segle XIV posseïa escultures sieneses, però més important és la clara relació estilística de la pintura mallorquina de l'època amb la sienesa¹⁴ i al respecte, cal recordar també la presència documentada de Matteo di Giovanni, pintor vidrier sienès, el qual entre 1325 i 1330 obra vidrieres per l'església de sant Domingo, per la capella de la Trinitat de la Seu i, potser, també per la capella de santa Aina de l'Almudaina.¹⁵

En definitiva, el grup de l'Anunciació, que queda aprop del mestre pisà Lupo di Francesco, va ser duit a Mallorca des de Barcelona o directament des d'Itàlia, i entregada com a present a la Mare de Déu de Lluc en el temps en el qual s'acabava d'enllestir l'església del monestir.

Aprofitam l'avinentesa de dar aquesta peça de plàstica sienesa per fer públic un document erràtic d'un pintor sienès de l'època que feia feina a Cardona, vers mitjan segle XIV: Francesco di Vannucci (*ne pereat*)¹⁶.

11 J. OBRADOR SOCIAS: *Santa Maria de Lluch, Historia de su colegiata* (Palma, 1952) 142.

12 M. ROTGER: *Historia del Santuario y Colegio de Nuestra Señora de Lluc. Parroquia de Escorca. Diócesis de Mallorca*, Palma, 1914.

R. JUAN, G. LLOMPART: "Los santuarios de Montserrat y de Lluc: una confrontación de orígenes", *Studia Monastica*, 19 (1977), 361-385.

13 M. ROTGER: *Historia del Santuario y Colegio de Nuestra Señora de Lluc. Parroquia de Escorca. Diócesis de Mallorca*, Palma, 1914, 24.

14 G. LLOMPART: *La pintura medieval mallorquina. Su entorno cultural y su iconografía*, Palma 1977-1980).

15 MARCEL DURLIAT: *L'art en el Regne de Mallorca*, Mallorca 1964, 275-276.

16 14-10-1353 <--> 7-11-1353.

Franciscus de Vanuxo, horiundus de Sena de Toscana. nunch commorans in civitate Barchinone. Ex certa scientia mea promito et convenio vobis, venerabili et discreto Berengario Zespluga, rectori ecclesie Sancti Michaelis Cardone et Raimundo Torani, manumissoribus et executoribus testamenti et ultime voluntatis nec non et Francisco de Aquilaris, conmanumisorii vestro, quod ego hinc ad primam diem mensis madii proxime venturam meis propriis misionibus et expensis faciam et complebo quoddam retaule longitudinis undecim palmorum et altitudinis octo palmorum et colorum videlicet ut pulciores iuxta opus dicti retaule noviter faciendum et descinandum et erit *mix partit d'or e d'argent* et cum himaginibus iuxta istoriam Corporis Iesu Xristi et ipsum defere faciam meis propriis misionibus.

Biblioteca de Catalunya. Arxiu de la bailia de Cardona, B. XXX, man any 1353 s. f.

RESUM

A partir de l'anàlisi estilística es relaciona el grup de l'Anunciació del monestir de Lluc amb la producció del mestre pisà Lupo di Francesco, identificat fa poc com l'autor del projecte i de part de la realització del sepulcre de santa Eulàlia de la catedral de Barcelona. Així mateix s'apunta el que quan menys és coincidència entre el nom fragmentat que apareix a la llegenda del repeu de Maria Anunciada -...*Ianciscus decel...I fecit*- amb el del mestre esmentat, tot i que resta el dubte per mor de l'ús del nominatiu quan hauria d'anar en genitiu si es tractàs de Lupo di Francesco.

També es fan algunes consideracions sobre les relacions artístiques entre Mallorca i Itàlia, i més en concret, amb la Toscana.

ABSTRACT

From the stylistic analysis they relate the group of *Anunciació* of Lluc Monastery to the production of Master Lupo di Francesco from Piza, recently identified as the author of the project and -partially- of the achievement of Saint Eulalia's sepulchre in Barcelona cathedral. Likewise they point out the coincidence between the fragmented name that can be seen at the inscriptions at the base of *Maria Anunciada* -...*Ianciscus decel...I fecit*- and the aforementioned Master, even when there remains a doubt owing to the use of nominative as genitive should be used instead if the question was about Lupo di Francesco.

Some considerations are also expressed about the artistical connections between Majorca and Italy, and more concretely to la Toscana.

EL PINTOR MALLORQUIN PEDRO ONOFRE COTTO, TASADOR DE LAS PINTURAS DE LA DAMA VALENCIANA DOÑA MARIA ANTONIA HERRÁEZ Y GABALDON (1713)

JOSÉ LUIS BARRIO MOYA

Dentro del panorama general de la pintura mallorquina del siglo XVII, mal conocida y peor estudiada, destaca la familia de los Cotto que, de alguna manera van a monopolizar los más importantes encargos que en aquella época se llevaron a cabo en la isla.

El miembro más antiguo conocido de aquella dinastía artística va a ser Marcos Cotto, autor de retablos y de un plano de Mallorca, fechado en 1654. También fue obra suya las trazas del túmulo para las honras fúnebres de Felipe IV que se levantó en la catedral de Palma. Hijo de Marcos fue Pedro Onofre Cotto que es, sin ninguna duda, la personalidad más vigorosa de aquella familia de pintores mallorquines, aunque su vida y su obra están insuficientemente estudiadas.

Pedro Onofre Cotto se formó junto a su padre, y en 1666, a la muerte de este fué nombrado pintor de la Universidad de Mallorca,¹ cargo al que renunció en 1691, sucediéndole en el mismo su hijo Antonio. Tras abandonar aquel puesto, Pedro Onofre Cotto se trasladó a Madrid, donde logró hacerse con una buena clientela, a juzgar por los muchos cuadros que aparecen registrados en los inventarios de la época como *de mano del mallorquín*. En Madrid, Pedro Onofre Cotto residió por lo menos hasta 1713, ignorándose en la actualidad cualquier otro dato documental sobre el artista posterior a aquel año.

Pedro Onofre Cotto es un pintor un tanto insólito dentro de la pintura española del siglo XVII, tanto por cultivar el tema mitológico, como por utilizar el cristal para soporte de algunas de sus obras y decorar con ello bufetes y bargueños.²

Como autor de mitologías, conservamos de Pedro Onofre Cotto dos obras, en colección particular madrileña, representando respectivamente a Píramo y Tisbé y a Venus con Adonis muerto, esta última fechada en 1694. En ambos cuadros Cotto se manifiesta como *un pintor de paisaje con aparatosas arquitecturas de hermosos pórticos*

¹ Santiago SEBASTIAN: *Arte en Baleares*, Madrid 1974. 264.

² Para un mayor conocimiento de Pedro Onofre Cotto como pintor profano véase Rosa LOPEZ TORRILLOS: *La mitología en la pintura española del Siglo de Oro*, Madrid 1985, 290.

clásicos en ruina.³ Estas dos pinturas fueron dadas a conocer por Méndez Casal en 1935, siendo entonces propiedad de la condesa de Arcentales.⁴ También se debe a Méndez Casal el descubrimiento de la faceta de Pedro Onofre Cotto como pintor sobre vidrio, al encontrar en colección particular mallorquina tres obras sobre aquel soporte, colocadas en una gran papelera, en las que se representaban otras tantas escenas religiosas: la Visitación, la Huida a Egipto y la Adoración de los pastores, todas ellas firmadas, y las dos primeras fechadas en 1695.⁵

De la estancia madrileña de Pedro Onofre Cotto tenemos algunas referencias documentales, y así sabemos que el 26 de febrero de 1711 el pintor mallorquín tasaba los cuadros que quedaron a la muerte de Don Juan Martínez de las Heras,⁶ mientras que el 4 de septiembre de 1713 hacía lo propio con los que la dama valenciana Doña María Antonia Herráez y Gabaldón aportaba a su matrimonio con el también valenciano Don José Folch de Cardona, sobre lo que trataremos más adelante.

Gracias a las investigaciones de Mercedes Agulló se han podido descubrir diversas obras de Pedro Onofre Cotto en inventarios madrileños de los siglos XVII y XVIII, como los tres paisajes, en lienzo, con sus *marcos de charol azul* que tasados el 5 de febrero de 1728 por Juan Delgado, pertenecieron al conde de Salvatierra, Don Juan Francisco Sarmiento.⁷ Precisamente los paisajes de Pedro Onofre Cotto debieron gozar de un gran favor entre los coleccionistas madrileños, siendo esta faceta del pintor mallorquín muy elogiada por Poleró, quien le calificaba de *notabilísimo paisajista*.⁸

El 4 de marzo de 1724, Antonio Palomino valoraba las pinturas que quedaron a la muerte de Don Antonio López Martínez, entre las que se contaban *dos pinturas de cristales, la una de San Pedro y la otra de San Pablo, con sus marcos de charol y perfiles dorados, orijinales de don Pedro Cotto*.⁹ Estas dos pinturas fueron tasadas por Palomino en la cantidad de 1500 reales de vellón, sin embargo estas curiosas obras sobre vidrio van a aparecer cinco años más tarde en poder de Doña María Antonia Ruíz, siendo valoradas tras su muerte, por Pedro de Calabria, el 14 de febrero de 1729 en 3000 reales, es decir el doble que en 1724.¹⁰

A todas estas obras de Pedro Onofre Cotto hay que añadir tres pinturas más, conservadas en el convento de Carmelitas Descalzas de Burgos, y que representan a San Martín, partiendo la capa con el pobre, Santa María Magdalena y el Arrepentimiento de

³ Diego ANGULO INIGUEZ: "Pintura del siglo XVII" en *Ars Hispaniae*, XV, Madrid 1958, 338-339.

⁴ A. MÉNDEZ CASAL: "Pedro Cotto. Pintor mallorquín del siglo XVII", *Revista Española de Arte*. Año IV, nº 5, 1935, 260.

⁵ A. MÉNDEZ CASAL: "Pedro Cotto. Pintor mallorquín del siglo XVII", *Revista Española de Arte*, 1936, 49.

⁶ Mercedes AGULLO Y COBO: *Noticias sobre pintores madrileños de los siglos XVI y XVII*, Madrid-Granada 1978, 53.

⁷ Mercedes AGULLO Y COBO: *Más noticias sobre pintores madrileños de los siglos XVI al XVIII*, Madrid 1981, 39.

⁸ Vicente POLERO: *Tratado de la pintura en general*, Madrid 1886, 261.

⁹ Mercedes AGULLO Y COBO: *Noticias sobre pintores madrileños de los siglos XVI y XVII*, Madrid-Granada 1978, 203.

¹⁰ Mercedes AGULLO Y COBO: *Más noticias sobre pintores madrileños de los siglos XVI al XVIII*, Madrid 1981, 39.

San Pablo esta última fechada en 1692.¹¹ Al igual que en sus escenas mitológicas, en estas pinturas religiosas Pedro Onofre Cotto da una gran importancia al paisaje, mientras que las figuras humanas quedan a una escala muy reducida, aunque todo ello esta realizado *con hábil técnica y recursos eficaces*.¹²

Para contribuir a un mejor conocimiento de Pedro Onofre Cotto vamos a dar la noticia de la tasación que el pintor mallorquín hizo de los cuadros que Doña María Antonia Herráez y Gabaldón llevó a su matrimonio con Don José Folch y Cardona.¹³

El 4 de septiembre de 1713 se firmaban en Madrid las capitulaciones matrimoniales entre Don José Folch de Cardona y Doña María Antonia Herráez y Gabaldón, ambos naturales de la localidad valenciana de Corbera de Alcira.

Don José Folch y Cardona era hijo de Don José Folch Rey y de Doña Magdalena Folch, mientras que Doña María Antonia lo era de Don Pedro Herráez y Gabaldón y Doña Manuela Gómez y Carbonel, todos ellos naturales de la citada población valenciana.

Para Doña María Antonia Herráez y Gabaldón éste era su tercer matrimonio, ya que anteriormente estuvo casada con Don Diego Arnaiz de Legasa y Don Antonio Esquiñigo, este último regidor de Madrid.

Tras haber precedido las correspondientes amonestaciones, Doña María Antonia Herráez y Gabaldón hizo una declaración de todos los bienes que aportaba a su tercer matrimonio, entre los que se contaban una casa en la plaza del Angel *que tiene pasadizo a la calle de la Cruz*, pinturas, esculturas, tapices y alfombras, vestidos y ropas de casa, joyas, relojes y utensilios de cocina, todo lo cual nos informa de la buena situación económica de la dama valenciana.

La tasación de todos los bienes de Doña María Antonia Herráez y Gabaldón se llevó a cabo en la ya citada fecha de 4 de septiembre de 1713, cuando Pedro Onofre Cotto, que se calificaba como *pintor de Su Magestad*,¹⁴ se encargaba de valorar los cuadros.

Doña María Antonia Herráez y Gabaldón aportó a su matrimonio un total de 267 pinturas, la mayor parte de tema religioso, aunque también había algunos paisajes, uno de ellos con la historia de fray Garín. Desgraciadamente Pedro Cotto no asignó autor a ninguna de las pinturas, por lo que ignoramos quienes fueron sus artífices. La tasación se realizó de la siguiente manera:

-Primeramente una pintura del xpto., de Burgos, de tres baras de alto y dos de ancho, 600 rs.

11 Alberto C. IBAÑEZ PÉREZ: "Obras del pintor Pedro O. Cotto en Burgos", *Boletín del Seminario de Estudios de Arte y Arqueología*, XLVII, Valladolid, 1981, 475-477.

12 Alfonso E. PÉREZ SANCHEZ: *Pintura barroca en España (1600-1750)*, Madrid 1992, 401.

13 Archivo Histórico de Protocolos de Madrid. Protocolo = 15252, folº. 79-87.

14 No deja de ser sorprendente que Pedro Onofre Cotto se califique como *pintor de Su Magestad*, cuando no consta que lo fuera. Tal vez realizó alguna obra para Felipe V que agradó al monarca, y por ello recibió alguna promesa de acceder a aquel cargo.

- una pintura grande de la Purísima, de tres baras de largo y bara y tres cuartas de ancho, 400 rs.
- una pintura de Santa Ynes, de dos baras de largo y bara y media de ancho, 200 rs.
- dos pinturas de bara y cuarta de ancho y bara de largo que representan el triunfo de David, 720 rs.
- dos países de dos baras de largo poco menos y bara y cuarta de ancho, 400 gr.
- dos pinturas pequeñas de Jesús y María, de media bara de largo y una tercia poco mas de ancho, 130 rs.
- dos pinturas de media bara en quadro poco mas, 130 gr.
- dos pinturas iguales de una tercia de alto, la una de San Juan y la otra de San Pedro y el Angel, 60 rs.
- dos pinturas iguales, la una de la Concepción y la otra de la Asunción, de bara y cuarta cada una, 200 rs.
- una nuestra señora de la leche, pintura de mas de dos baras de largo y bara y media de ancho, 250 rs.
- dos pinturas pequeñas, de a media bara cada una que son el señor San Antonio y la Madalena, 100 rs.
- una pintura de la Virgen y el Niño que tiene poco mas de dos baras y bara y media de ancho, 100 rs.
- cuatro pinturas iguales de los cuatro evangelistas, 500 rs.
- una pintura del Castillo de Emaus, que tiene de largo dos baras y media y bara y media de ancho, 120 rs.
- una pintura de San Pedro que tiene mas de bara y tres cuartas, 260 rs.
- una país de la ystoria de Juan Garin, que de ancho tiene dos baras y de largo, bara y media, 150 rs.

Por su parte el ebanista Eugenio Vázquez fué el encargado de tasar los muebles, que aunque fueron poco numerosos, estaban realizados en ébano, concha, bronce, palo santo, ciprés y marfil.

- primeramente un par de escritorios de concha y ébano con sus bronces dorados de molido y sus pies de nogal, 500 rs.
- seis sillas de terciopelo carmesi con clavazon dorada y quatro tavuretes de la misma calidad, 600 rs.
- dos urnas iguales de ébano con sus bidrios cristales y sus pies de pino teñidos, 1000 rs.
- otra urna grande, de bara y tercia con su corredor de bronce, bidriod adelante, el uno de cristal y los otros entrefinos y su bufete de ébano correspondiente a la urna, 600 rs.
- una arquita de palo santo y cubierta de cirpres por delante, 70 rs.
- un juego de bufetes de concha y palo santo algo maltratado, 120 rs.

- un escritorio de marfil con su bufete de lo propio, 150 rs.
- una arquita de cedro, de tres cuartas de largo, 30 rs.
- una urna grande de zedro, de cerca de dos varas de largo y tres cuartas de ancho, 120 rd.
- una arquita de baqueta claveteada de napoles con doze cerraduras, 180 rs.
- un espejo, la luna de vara y tercia de ancho y sus marco de reral, 120 rs.
- otro espexo pequeño, 50 rs.
- un cofrecito redondo de camino, 20 rs.

Como algo un tanto insólito en la tasación de los bienes de la dama valenciana, hay que destacar que los marcos de los cuadros fueron valorados aparte, siendo el encargado de aquel trabajo el ensamblador y ebanista Francisco Isidro Redondo.

- Primeramente un marco de tres varas, dorada la moldura de adentro y fuera, y talladas y en medio dado de negro bruñido, 180 rs.
- seis marcos yguales, de vara y quarta de largo y vara de ancho, dorada la moldura de dentro y fuera, de una media caña entre medias bruñida de negro, 400 rs.
- seis marcos pequeños, de media vara poco mas o menos, iguales, dorada la moldura de dentro y fuera, la media caña dada de negro bruñido, 180 rs.
- un marco grande, de dos varas y media poco mas de alto con la moldura de adentro dorada, 30 rs.
- un marco negro moldado, dedos varas de largo poco mas, 18 rs.
- dos marcos quebrados antiguos que tienen tres cuartas en quadrado, 20 rs.
- un marco dorado antiguo, la moldura de dentro y fuera, de dos varas de largo y vara y tercia de ancho, 30 rs.
- un relicario de ebano echo en forma de recuadro, moldura denteo y fuera, con sus divisiones de molduras de ebani, 240 rs.
- quatro marcos antiguos, de los quatro ebangelistas, negros, de vara y media de ancho, 60 rs.
- tres marcos negros desiguales, 45 rs.
- un marco negro, de dos varas de ancho y vara y media de alto, 18 rs.

Por su parte José Bosques, *artífice de escultor*, tasaba en 2200 reales de vellón *dos niños de Napoles y una Asuncion echo con gran primor todo*.

Los tapices y alfombras fueron valorados por Antonio de Ataujo, importante maestro tapicero de la época.

-mas una tapiceria de ocho palos, de cinco anas de caida y quarenta y ocho de corrida, echa en Arambeles, historia de Aquiles, 8400 rs.

-una alfombra turca fina, con algunos agujerillos, tiene de largo siete baras y media y quatro de ancho, 660 rs.

Los vestidos y la ropa de casa fueron tasados por Agustín Pérez, *maestro sastré*, registrándose entre todas aquellas prendas almohadas, basquiñas, mantillas, tellizas, mantos, guardapiés, casacas, cortinas, mantas, manteles, sábanas, camisas, servilletas, etc.

Juan Muñoz, tasador de las joyas de Cámara de la reina nuestra señora, fué el encargado de valorar las alhajas y los objetos de plata de Doña María Antonia Herráez y Gabaldón.

-primeramente una joia de oro pulido compuesta de quatro trechos de zintas y engastes con una rosa de nueve esmeraldas en medio y guarnecida con ciento diez y seis esmeraldas, 4380 rs.

-dos arracadas de dicho oro pulido, compuestas ambas de dos pendientes y quatro copetes de cintas y guarnecidos con ciento y quinze esmeraldas sin uno que le falta, todos de barios tamaños, 2664 rs.

-un airon de dicho oro pulido compuesto de cintas guarnecidas con quarenta y siete esmeraldas pequeñas, algunas de ellas quebradas, 1884 rs.

-una muestra de reloj con caja y tapa de oro y letrero, esmaltada la caja de turquesada pintado de negro y guarnecida con veinte y nueve diamantes puntas y jaquelados de barios tamaños, 2100 rs.

-una targeta de oro, los reversos esmaltados y pintados de colores y en medio una chapa esmaltada de porzelana, pintada en ella una nuestra señora guarnecida con quarenta y siete diamantes rosillas pequeñas, sin uno que le falta, con veinte y tres esmeraldas pequeñas, 2025 rs.

-dos arracadas de oro, los reversos tallados, compuestas ambas de dos arillos, dos copetes y dos pendientes, guarnecidas con noventa y cinco diamantes rosillas muy pequeños, algunos en plata y le falta uno, 2031 rs.

-una sortija cintillo de plata, el reverso de oro, tallados los cantos, guarnecida con seis diamantes, dos rosas a la parte del trazo, de a dos granos y quatro delgados y le falta el de en medio, 978 rs.

-otra sortija cintillo de oro, tallados los cantos, esmaltados de negro y en medio una piedra berde, 672 rs.

-otra sortija de oro pulido, calada, guarnecida con cinco diamantes delgados y le falta uno, 270 rs.

-otra sortija zintillo de oro pulido, guarnecida con tres diamantes delgados, 270 rs.

-una muestra de reloj cuadrada con cadenilla de plata, con caja y letrero de oro, esmaltada de azul sobre puesta la caja de ojos y cogollos de oro, 330 rs.

-dos arillos de oro con pendiente en cada uno, de quatro granos, los seis perlitas y dos asientos, 75 rs.

-dos bueltas cortas de manillas de aljofar, de cadenilla en qua ay quatrocientos y beinte i cino granos, 980 rs.

-mas una salvilla de plata mediana con pie aobado y un belon con pie ochavado, coluna lisa redonda, bolla de quatro mecheros yb tapador con remate y tijeras de espavilar, un salero y pimentero con tapadores y remates, una pila con chapa con una cruz en medio, dos candeleros con pies quadrados con mecheros ochavador = tres cucharas y tres tenedores, que todo vale, 2106 rs.

-una caja mediana de plata con dos puertas y dentro Nuestra Señora de Copa cavana, 121 rs.

Por último Juan Francisco Fernández, maestro calderero, tasaba los utensilios de cocina: candeleros, almireces, calderos, chocolateros, candiles, sartenes, etc, todo ello realizado en cobre y azófar, destacando entre todos ellos:

-una caja de brasero embutida con diferentes maderas con su bacia y concha de azofar, 140 rs.

-una cama de yerro con onze remates de bronce, 150 rs.

Como se puede ver por todo lo anteriormente expuesto, Doña María Antonia Herráez y Gabaldón fué una viuda rica, poseedora de un buen patrimonio, en donde destacaban las riquísimas joyas, los valiosos tapices y las abundantes pinturas.

RESUMEN

Dentro del panorama general de la pintura mallorquina del siglo XVII, desgraciadamente mal conocida, destaca la familia de los Cotto, quienes monopolizaron casi todos los encargos importantes llevados a cabo en la isla de Mallorca a lo largo de aquella centuria.

El miembro más importante de la dinastía fue Pedro Onofre Cotto, autor de mitologías y escenas religiosas, situadas en amplios paisajes y teniendo como fondo complicadas arquitecturas clásicas.

Fue también Pedro Onofre Cotto pintor sobre vidrios, con los que decoraba bargeños y otros muebles. En fecha incierta, pero seguramente a fines del siglo XVII, Cotto se trasladó a Madrid, donde logró hacerse con una buena clientela, que apreciaba mucho sus paisajes. Además de su actividad como pintor, durante su estancia madrileña, se dedicó a la tasación de colecciones pictóricas, entre ellas la de la dama valenciana doña María Antonia Herráez y Gabaldón, realizada el 14 de septiembre de 1713, última fecha conocida hasta hoy de la vida de Pedro Onofre Cotto.

ABSTRACT

In the general panorama of the Majorcan painting of the XVII century, unfortunately not very well-known, stands out the Cotto family who monopolized almost all the important orders carried out in Majorca throughout that century.

The most important member of the dynasty was Pedro Onofre Cotto, author of mythologies and religious scenes, situated in spacious landscapes having complicated classical architectures on the background.

Pedro Onofre Cotto also painted on glass which was used to decorate sideboards and other pieces of furniture. On an uncertain date, but surely at the end of the XVII century, Cotto moved to Madrid where he succeeded in getting a good clientèle who appreciated his landscapes very much. Besides his activities as a painter, during his stay in Madrid, he devoted himself to the valuation of pictorial collections, among them that of the Valencian lady, *doña Antonia Herráez y Gabaldón*, realised on 14th September 1713, the last date known up to now with references on Pedro Onofre Cotto's life.

EL PRIMER DE MAIG DE 1902 A PALMA A TRAVÉS D'UNA CARTA DEL MESTRE D'OBRES GASPAS REYNÉS I COLL.

JORDI VIDAL I REYNÉS

En aquest article analitzam una carta¹ que enviaren Gaspar Reynés Coll (Alaró, 1845-Palma, 1911) i la seva dona Joana Font i Mas (Palma, 1845-1924), neboda de l'escultor Lluís Font i Martorell² als seus fills Guillem³ i Gaspar Reynés Font,⁴ aleshores estu-

¹ Arxiu Privat de l'autor. 4 fulls 13 x 20 cm.

² Lluís Font i Martorell (Palma, 1839-1904). La seva obra més coneguda és l'*Assumpció de la Verge* de la façana principal de la Seu (1886). Vid. *Diccionario 'Rafols' de artistas contemporáneos de Catalunya y Baleares*. Barcelona, 1987, tom 2 pg. 64. Cf. *Gran Enciclopèdia de Mallorca*, V, Palma, 1988 i segs., 378-379. La família Font regentava aleshores la "Fonda del Vapor" (carrer de Can Verí, cantó amb la placeta del Rosari). Vid. VERDAGUER, M.: *La Ciutat esvàida*, Palma, 1977, 44-45.

³ Guillem Reynés Font (Palma, 1877-1918), arquitecte modernista, titulat a Barcelona (1905). Com a arquitecte diocesà treballà amb A. Gaudí i J. Rubió a la Seu de Mallorca i a Lluç (1908-1918). Efectuà, a més, reformes a alguns temples de Palma. Com arquitecte provincial (1906-1918) executà diferents treballs: un pavelló del Manicomi Provincial (1910), actuacions al Passeig Sagrera (1910), a l'Almudaina (1915), saló de sessions de la Diputació (1918), etc. També actuà a Inca, Menorca i Eivissa. Els anys 1908-1911 dirigí les obres de Ca'n Casasayas (projecte de Francesc Roca). Un altre estil que treballà va ser el regionalisme, que deixà patent a l'església inacabada de Biniamar (1911), Ca'n March (1917), residència de Joan March a Cala Rajada (1915), etc. L'any 1906 participà al Congrés Internacional de la Llengua Catalana. Aixecà els plànols dels castells roquers de Mallorca per a una obra de l'Arxiduc Lluís Salvador (1910) i publicà diferents articles i conferències al BSAL i a la "Veu de Mallorca" (1917-1918). L'any 1912 va ser nomenat acadèmic de l'Acadèmia Provincial de Belles Arts de Palma. Deixà moltes obres sense finalitzar, ja que morí de manera inesperada com a conseqüència del grip de l'any 1918. Cf. *Gran Enciclopèdia de Mallorca*, XIV, 278-279; SEGUI, M.: *Arquitectura contemporànea en Mallorca (1900-1947)*, Palma, 1990, 61; RAYO, P.: "L'arquitectura a Inca durant el segle XX (1900-1940)", *I Jornades d'Estudis Locals*, Inca, 1994, pg. 225-226; *Gran Enciclopèdia Catalana*. Barcelona, 1989 (2ª), 19, 324.

⁴ Gaspar Reynés Font (Palma, 1884-1964), metge. Obtingué el títol de Medicina i Cirurgia a Barcelona (1908). Després d'exercir a Alaró, passà a dirigir l'any 1915 un dispensari antituberculòs a Palma, on fixà definitivament la seva residència. L'any 1917 ocupà el càrrec de Secretari d'Actes, de 1920 a 1930 va ser comptador i de 1935 a 1936 tresorer del Col·legi de Metges de Balears. De 1920 a 1923 va impartir classes d'Higiene a l'Escola de Nàutica i l'any 1932 va participar en la creació de l'Associació dels Sants Metges Cosme i Damià. Va exercir de forma simultània a l'Institut d'Higiene, al Registre Civil (1917-1946), a Mare Nostrum (va ser un dels seus primers facultatius) i a la Creu Roja (medalla de plata l'any 1920). Vid. TOMÀS, J.: *El Colegio de Médicos de Baleares 1882-1982*. Palma, 1985, 101.

dians a Madrid. A dita carta es fa referència a la vaga i a la manifestació del Primer de maig de 1902⁵ i també a l'imminent enderrocament de les murades de Ciutat. Gaspar Reynés Coll era, en aquells moments, mestre d'obres de la Diputació de Balears, i es veu clarament que el text va adreçat sobre tot a Guillem, futur arquitecte diocesà i provincial.

Les obres més conegudes de Gaspar Reynés Coll són l'ermita del Sant Crist (Llubí, 1896), Ca's Xico (Sóller, 1904) i les cases modernistes de Can Pujol i Can Vallerida a Palma (1903-1907).⁶ La carta està redactada en castellà, encara que es troben molts de mallorquinismes.

Llegim, doncs, una transcripció literal d'aquest document:

GASPAR REYNÉS Y COLL
MAESTRO DE OBRAS

.....
 RAMBLA, 22-PRAL.⁷
 PALMA DE MALLORCA á 2 Mayo de 1902.

SS. D. Guillermo y Gaspar

Madrid

Queridísimos hijos: Ayer recibimos vuestras dos estimadas cartas, su contenido nos satisface lo bastante.

Trabajo me costó encontrarte en la fotografía que nos mandaste recuerdo que agradezco mucho.

En casa Muntaner ó mejor dicho en casa Amengual y Muntaner⁸ han tirado cinco postales con las caricaturas del Sr.

⁵ Els fets d'aquell any es poden consultar a NADAL, A.: *El Primer de maig a Palma*, Palma, 1988, 46-47. En general hi ha coincidència total entre el que diu la premsa i el que explica el matrimoni en la carta objecte d'aquest estudi. Els obrers reivindicaven la jornada de vuit hores, protecció a menors i dones i l'abolició de l'impost de consums. Cf. GABRIEL, P.: *El moviment obrer a Mallorca*. Barcelona, 1973, 19-41 ; PÉREZ, M. P.: "Aproximación a una moral socialista mallorquina a partir de 'El Obrero Balear' 1900-1919", *Estudis Baleàrics*, 43, Palma, 1992, 95-107.

⁶ VIDAL, J.: "Biografía de Gaspar Reynés Coll, mestre d'obres", *Alaró. Noves i parers*, 34, Alaró, 1994, 10-12. Cf. *Gran Enciclopèdia de Mallorca*, XIV, 248-249; SEGUI, M.: *El Modernismo y su tiempo*. Palma, 1989, 120.

⁷ Avui, Rambla 8 (Palma).

⁸ *Estampa Amengual Muntaner*, casa fundada en 1885. Era una impremta on es feien treballs de litografia i enquadernacions. Editava el diari *La Almudaina*. Cf. *Gran Enciclopèdia de Mallorca*, I, 150. Les esmentades caricatures foren publicades a *La Roqueta*, 7-8, Palma, 1902.

*Maura*⁹, *Estadas*¹⁰, *Weyler*¹¹, *Lladó*¹² y *Conde de San Simón*¹³
con motivo del Derribo de las Murallas, que no creo ver nada
realizado,¹⁴

Te las recojeré.

*Ayer tuvimos huelga general con cierre de tiendas y G[racias] á
D[ios] nada que lamentar, hoy supongo gran fiesta es en Madrid
conmemorando el dos de Mayo.*

*Pepe*¹⁵ *nada me ha dicho de tu epístola.*

⁹ Antoni Maura Muntaner (Palma, 1853-Madrid, 1925). Llavors diputat conservador, donà suport a l'enderrocament de les muralles. Cf. M[ARIMON], A.; B[LANES], C.: "Maura Muntaner, Antoni", *Gran Enciclopèdia de Mallorca*, X, 360-364.

¹⁰ Eusebi Estada Sureda (Palma 1843-1917). Enginyer. Cap d'Obres Públiques de Balears, també defensà la necessitat de tomar les murades de Ciutat. Cf. S[EGUI], M.: "Estada Sureda, Eusebi", *Gran Enciclopèdia de Mallorca*, V, 101-102.

¹¹ Valerià Weyler i Nicolau (Palma, 1838-Madrid, 1930). Militar mallorquí. L'any 1902 era Ministre de la Guerra. Cf. A[LIER], R.: "Weyler i Nicolau, Valerià", *Gran Enciclopèdia Catalana*. Barcelona, 1989 (2ª), 311; MARIMON, A.: *El General Weyler, Governador de l'illa de Cuba*. Palma, 1992, 3 i 34.

¹² Mateu E. Lladó, alcalde de Palma l'any 1902. Va rebre de mans del Govern de Madrid la cessió del recinte emmurallat. Cf. "Lledó Lledó, Mateu Enric", *Gran Enciclopèdia de Mallorca*. VII, 317.

¹³ Lluís de San Simón i Ortega (1864-1938), aleshores diputat conservador per Mallorca. *Gran Enciclopèdia de Mallorca*, XV, 110.

¹⁴ L'enderrocament de les murades s'inicià l'agost d'aquell mateix any i finalitzà el 1909. El primer Pla per a iniciar les obres era de Bernat Calvet (1901). Vid. AAVV: *Mallorca: Història i Cultura*, Mallorca, 1989, 197-198 i AAVV: *Conèixer Palma*, Palma, 1990, 40-41, 44. Queda clar l'escepticisme de Gaspar Reynés Coll.

¹⁵ Josep Reynés Font (Palma, 1879-Bacelona, 1909), soci del seu pare a la fàbrica de rajoles i maons "La Refractaria".

De Carlos¹⁶ hace un siglo que nada he recibido Si viene por esos mundos de Madrid id por las fiestas de la Coronación;¹⁷ puedes pedirle dinero, está en descubierto con migo.

*Recibid el cariño de vuestro padre que ansía de abrazaros.
Gaspar Reynés
y Coll*

Queridísimos hijos. Son en nuestro poder vuestras muy queridísimas [cartas] y me complace lo que en ellas nos decís.

Ayer por aquí ni se oya una mosca, pues si bien los obreros celebraron su fiesta del 1 de Mayo, hicieron sus escursiones fuera de la Ciudad; por la mañana se reunieron en las cuatro Campanas,¹⁸ así es que vimos pasar por la Rambla numerosos grupos con sus banderas, pero muy pacíficos, por la tarde hicieron una gira hasta porto-pi así es que por la Ciudad no se veyá nadie, todas las tiendas estaban cerradas.

Hoy os incluyo el retrato de Luisita¹⁹, ya veréis que por ser hecho de un aficionado que tal os gusta, ya me diréis si conocéis en donde está colocada la niña, supongo que conoceréis la mesa. Pepa²⁰ hoy ha tenido que salir y no sé si podrá escribiros como es su deseo.

Supongo no os olvidaréis de que ayer empezó el mes consagrado á María, si no os es posible practicar la devoción que cotidianamente se ofrece á esta soberana Reyna y madre nuestra, dedicadle una fervorosa plegaria para que os asista en todas vuestras necesidades.

16 Carles Tauler i Reynés, nebot de Gaspar Reynés Coll. Vivia a Barcelona i es dedicava a diferents negocis.

17 Alfons XIII assolí la majoria d'edat aqueix mateix any.

18 Camí del cementeri, al carrer de Jesús. La descripció dels fets és exacta.

19 Lluïsa Font Reynés, la primera néta del matrimoni Reynés-Font, filla de Josepa Reynés Font i Joan Font i Feliu. Havia nascut poc temps abans, en concret el 22 de setembre de 1901.

20 Josepa Reynés Font (Palma, 1876-1966), casada amb el seu besoncle Joan Font i Feliu (fill del pedagog Sebastià Font i Martorell), funcionari del Banc d'Espanya.

No descuides Guillermo si no has hecho de escribir á D. Cayetano pues el otro día estuve en su casa y conocí que extrañaban no haber recibido carta tuya. Yo conozco que te quiere de veras porque cuando habla de tu se conoce que habla el corazon

no con migo solamente se que lo ha hecho con otras personas en donde yo no estaba, dicen que de la superabundancia del corazon habla la lengua y á el le sucede así.

Y por hoy concluyo, memorias de vuestras hermanas²¹, y un fuerte abrazo de vuestra madre que os quiere con toda el alma.

Juana [Font].

²¹ Es referix a Magdalena, Joana i Josepa Reynés Font. Les dues primeres es ferien religiosos Reparadores.

RESUM

A partir d'una carta familiar, al parer intrascendent, tenim notícia de dues dades importants de la història de la nostra Ciutat: una celebració, insòlita en aquell temps, la del primer de maig i la referència sobre l'enderrocament de la muralla, aconteixement esperat i desitjat pels ciutadans d'aquella època.

ABSTRACT

After a family letter, apparently unimportant, we have news of two important data on the history of our City: a celebration, unusual at that time that of the 1st of May and the reference to the demolition of the City Wall this event had been expected and wished by the citizens of that epoch.

RECENSIONS

CAPO VILLALONGA, Jaume: *Visita histórico artística al templo parroquial de Lloseta*, Mallorca, 1995, 172 pp.

La present obra és una espècie de guia en la que es recullen d'una forma gairebé exhaustiva tot el que té d'interès per al camp de l'art i encara de la història de l'esmentat temple. Consta de XXII capítols on es fa referència i descripció dels tres temples successius, a més d'un quart, que malgrat les gestions efectuades, restà en un simple projecte o quasi esborrany.

El llibre conté la descripció i la història de cada una de les capelles de la dita església i endemés la iconografia dels quadres i de les imatges; va il·lustrat amb nombroses fotografies de les obres més notables i que enriqueixen la comprensió del text. Tot ben estudiat amb els fonaments que suposa una rigorosa investigació històrica on es consignen dades cronològiques, històriques i artístiques amb una meticulositat pròpia del qui és mestre en la matèria objecte de l'estudi i del treball efectuat.

L'obra hauria d'ésser model per altres biografies d'aquest ordre referides als demés temples de Mallorca i així poder fer ús d'una informació seriosa sobre aquesta qüestió. Altrament es donaria a conèixer el nostre patrimoni artístic, històric i cultural d'una manera pràctica. Bona recerca i venturosa realització feta per mossèn Jaume Capó i Villalonga que tant estima la seva vila natalícia.

MIQUEL FERRER FLOREZ

* * * * *

RAMON ROSSELLO i JAUME ALBERTI: *Història de Banyalbufar. Segles XIII-XVI*. Leonard Muntaner, Editor, Palma, 1995.

La col·laboració entre un veterà investigador i un jove historiador no és un fet habitual. En aquesta ocasió Ramon Rosselló i Jaume Albertí han unit els seus esforços i coneixements en una tasca comuna. Banyalbufar i la seva història han servit de lligam entre una dilatada trajectòria de recerca - la de Ramon Rosselló - i plantejaments novedosos.

L'obra es divideix en dues parts: l'estudi preliminar i la documentació. Pel que fa a aquest darrer aspecte, l'aportació és de primer orde, sobretot si es pensa que es tracta d'un poble petit que no es segregà d'Esporles fins l'any 1836. Els autors han arreplegat documents depositats en tots els arxius de Mallorca -fins i tot a un arxiu particular- però també a l'Arxiu de la Corona d'Aragó i a la Biblioteca Nacional. Els cinc-cents noranta tres registres que es presenten, datats entre la Conquesta i 1600, donen fe del treball de primera mà duit a terme. La temàtica dels documents que es resumeixen es amplíssima, de manera que en conjunt el lector reb una idea fidel del que era la vida quotidiana i els fets cabdals d'una localitat mallorquina des del segle XIV al segle XVI.

L'estudi preliminar es basa directament en aquest important recull documental, de manera que no es perd en cap moment la sensació d'unitat del treball. El problema de l'etimologia del topònim Banyalbufar, els assentaments islàmics, el sistema hidràulic i l'administració municipal són alguns dels aspectes que s'examinen.

En el sempre controvertit camp de l'etimologia, els autors ens presenten un resumit però clar estat de la qüestió, examinant cada una de les tres interpretacions existents fins el moment pel que fa al origen del mot Banyalbufar. Precisament emprant alguns dels documents que es recullen en el llibre, se'ns presenta una nova interpretació del topònim. Un nou enfocament que afecta també altres topònims (Bunyola, Bunyolí...) i que du als autors a afirmar que en el segle X es crearen uns assentaments andalusins de nova planta a la serra de Tramuntana, fruit d'una acurada planificació. Es tracta d'un nou plantejament que ha de ser tingut en compte pels filòlegs i que en tot cas denota la valentia dels autors. Una valentia no agosarada, sinó basada en arguments documentals molt seriosos.

Pel que fa al sistema hidràulic, les principals referències es refereixen als molins, però es nota a faltar un tractament més exhaustiu pel que fa al repartiment d'aigua. Relacionat amb aquest punt els autors previament s'han referit a l'agricultura de la zona, la qual cosa els permet tractar un altre tema controvertit: el dels orígens de la producció vitícola i desenvolupament d'una viticultura amb irrigació regular de parres i vinyes; una pràctica que continuaria fins als menys a finals del segle XVII.

També s'examina el règim municipal i els problemes derivats de la jurisdicció baronial de Banyalbufar també s'examinen. Si bé hom pensa que un tractament més conjunt dels dos punts hagués afavorit una visió més real de la situació. Els cas dels conflictes entre Banyalbufar i Esporles són una bona mostra de com els conflictes entre viles i llogarets poden amagar altres problemes més profunds. Tal com es suggereix al llibre, és més que possible que el trasllat de l'administració municipal d'Esporles cap a Banyalbufar, quan la població d'Esporles depassava de molt la de Banyalbufar, estigui relacionada amb la voluntat de defugir els conflictes amb l'administració senyorial i amb la compra de possessions de Banyalbufar per part de ciutadans.

En definitiva, un treball útil i valent que dignifica el petit món de les històries locals de municipis mallorquins.

MIGUEL JOSÉ DEYA BAUZA

* * * * *

FONT OBRADOR, Bartomeu, *Historia de Lluçmajor*, vol. VI: *El siglo XIX*, Mallorca 1995

Bartomeu Font, en aquesta obra torna posar a l'abast d'erudits i investigadors un nou volum de la seva obra magna *Historia de Lluçmajor*. És ja el sisè, dedicat exclusivament al segle XIX, un centenni de transformacions profundes i dens en contingut, com es pot constatar en les 735 pàgines de què consta el llibre. Està prologat pel Dr. Joan Veny Clar i il·lustrat amb dibuixos de Josep Maria Mir de la Fuente.

Seguint la metodologia utilitzada en els volums anteriors, l'autor continua aportant una quantitat ingent de documentació inèdita que ben segur serà de gran utilitat pels estudiosos de la història local, i sobretot per tots aquells que abasten la història de Mallorca contemporània. L'obra està dividida en sis grans capítols: la vila, el terme municipal, la població, l'ajuntament, el convent de Sant Bonaventura i l'església parroquial. A través de cada un d'aquests grans apartats es posa de manifest el relleu que tengué el poble de Llucmajor, al llarg d'un segle carregat de tensions ideològiques, polítiques i religioses; però també de grans transformacions pel que fa a l'estructura de la propietat, a l'urbanisme, al mode de vida i costums, a l'organització del treball i, sobretot, la importància que tengué Llucmajor en el context de les transformacions religioses del segle XIX (noves congregacions religioses, nou temple parroquial, etc.).

És veritat que Bartomeu Font no ha elaborat una síntesi de caràcter narratiu ni interpretatiu del segle XIX llucmajorer. No era segurament la seva intenció. Ha volgut, més bé, plantejar aquest segle des del vessant descriptiu. Gairebé com a quadres, cita i descriu cada un dels aspectes més rellevants de la vida llucmajorera del vuit-cents. Això no obstant, de la lectura de l'obra se'n possibilita un coneixement gairebé exhaustiu i hom pot extreure moltes més conclusions de les que a simple vista pot parèixer. Se tracta d'un poble en evolució, en el qual els models urbanístics antics (convent de Sant Bonaventura, gremis, etc.) donen pas a una estructura moderna i secularitzada, on hi destaquen els nous projectes urbanístics, la construcció del cementiri i, fins i tot, la d'un velòdrom, la qual cosa posa de manifest la modernització de la vida social de la població al final de segle.

L'estructura de la propietat, fins al segle XIX, amb característiques agràries i estàtiques, es transformà a partir dels establiments (Galdent, Míner, Son Ramis i Son Pieras, entre d'altres), les colònies agrícoles (Son Mandívil) i l'inici de s'Arenal. Tot això, fruit de les noves classes socials que prenen força sobretot a la segona meitat del segle. La dinàmica social és també de canvi, les associacions obreres, els casinos polítics, les entitats creditícies, l'auge cultural, l'ensenyament, entre d'altres, són una mostra del canvi profund que es produí, especialment a la segona meitat del segle. Llucmajor apareix com una realitat dinàmica, en transformació. Tot i que persisteix el pes del sector primari, és evident l'accés a la petita propietat agrària per part de pagesos i jornalers; però paral·lelament, hi prenen força dos sectors que seran especialment rellevants. Primer, els trencadors de marès i, posteriorment, el sector del calçat.

Prou important i significativa és la vida política. L'autor l'analitza en profunditat, a partir de les Actes Municipals, i posa de manifest l'evolució que es produeix des del 1800 fins a la crisi del final de segle, especialment després de la desfeta colonial. Conèixer el control de la vida municipal és una forma clara de percebre el batec d'un poble. Políticament Llucmajor, durant el segle XIX, se mou entre grans contrastos. Per una part, hi ha una societat tradicional, ancorada en el passat, de caràcter absolutista a la primera meitat del segle, amparada pels propietaris agrícoles i els religiosos franciscans (P.Perelló, entre d'altres). Aquesta actitud es pot constatar en els períodes de restauració absolutista, potenciant els voluntaris reialistes i en l'oposició al constitucionalisme, sobretot el 1820. Com a contrast, hi ha un contingent progressista rellevant, vinculat a les transformacions econòmiques de la població. Tal vegada l'investigador desitjaria trobar informació sobre les organitzacions polítiques a la localitat, com ara la Societat Patriòtica fundada durant el Trienni Liberal, la lògia maçònica del Sexenni Democràtic i

les organitzacions tradicionalistes (carlistes i integristes), entre d'altres. Seria prou interessant poder conèixer en profunditat el caciquisme local, caricaturitzat per Miquel Bibiloni Corró (*Aferra qui pot o el batle dels tres caramulls*, 1878), on es fa referència als afers del batle Nicolau Taberner Sbert (1875-78). Els progressistes, republicans, liberals, etc. seran protagonistes de gran part de les transformacions de la població. Tot i que hi manca, tal vegada, més anàlisi, l'obra aporta molts elements de caràcter biogràfic que enriqueixen de forma abundant el conjunt. Basta constatar la incidència de personatges com ara el Comte d'Aiamans (propietari de Son Julià), els Salvà de sa Llapassa, Mateu Gamundí Montserrat (governador civil en diverses províncies i diputat a Madrid el 1881), Antoni Garcias Vidal, Mateu Ripoll Ginard, Pere Antoni Mataró, Joan Mòger Noguera, etc. A més de la relació amb la població de polítics destacats com Eusebi Pascual o Damià Isern.

La vida religiosa hi té una rellevància especial. Per això basta constatar les 250 pàgines que l'autor dedica al convent de Sant Bonaventura i a l'església parroquial. Pel que fa al primer, es fa referència als moments més trascendentals, la primera desamortització de 1820, l'expropiació del claustre, la desamortització de 1835, les vicissituds del claustre i de l'església conventual (1835-78) i la restauració del tercer orde franciscà. Pel que fa al temple parroquial, és prou significativa la construcció del nou temple, projectat per Isidro Velázquez, el clergat local, les associacions religioses i els oratoris públics i privats. A més hi ha altres elements d'interès, pel que fa a la història religiosa local, com Ca ses Beates i les Germanes de la Caritat, a més de les figures senyeres locals del P. Boscana, el bisbe Mateu Jaume i la màrtir Sor Maria dels Àngels Ginard.

PERE FULLANA PUIGSERVER

* * * * *

ALOMAR CANYELLES, Antoni I., *L'armament i la defensa a la Mallorca medieval*, Institut d'Estudis Baleàrics, Palma de Mallorca, 1995

L'obra que sota aquest títol ha publicat l'*Institut d'Estudis Baleàrics* constitueix la major part de la tesi doctoral d'Antoni Ignasi Alomar. Són 514 pàgines d'un dens estudi sobre l'armament emprat a Mallorca durant els segles XIV i XV a través del lèxic.

L'autor enquadra en el marc històric i social de l'organització defensiva de l'illa a partir de la rica terminologia que aporta, sobretot, una documentació tan rica com són els inventaris sens descuidar emperò altres documents complementaris.

Ens trobam davant un treball de recerca entre la Filologia i la Història ja que s'han estudiat els aspectes polítics, socials i econòmics de l'època però també s'ha analitzat el lèxic medieval i els detalls morfològics i semàntics de la llengua catalana dels documents. És un treball de lingüística històrica on la tan desitjada i no sempre aconseguida interdisciplinarietat hi troba un bon exemple i així porta a l'autor a tractar les relacions entre els noms de l'armament i la societat que l'emprava. Per això es passa revista a tots els possibles aspectes de la defensa i de les armes i les seves manifestacions a l'urbanisme, l'heràldica, l'economia, la sanitat, la història militar, les mentalitats i la mateixa vida quotidiana.

Sovint s'ha parlat del simbolisme de les armes a l'Edat Mitjana i és que aquest simbolisme es fonamentava en què la guerra gairebé sempre era present en la societat medieval. Vet ací, doncs, la importància de les armes.

Pel rigor metodològic i per l'aportació documental de primer ordre, tant per la cronologia abarcada com per l'interés de les nombroses fonts consultades, aquest llibre suposa una contribució valuosa a la Història Medieval de Mallorca en general i a l'estudi de l'armament en particular que sens dubte significarà una fita en aquest camp després del conegut *Arnès del Cavaller* de Martí de Riquer. I, sobretot, constitueix una vertadera simbiosi entre la Filologia i la Història.

MARIA BARCELO CRESPI

* * * * *

ZAFORTEZA DE CORRAL, L.; MUT CALAFELL, A.; OLIVER MORAGUES, M., *Tratados de notaría en el Reino de Mallorca. Facsímil del Tractatus de Antoni Moll de 1714..* Colegios Notariales de España, Madrid, 1995.

Se ha acusado a los juristas de la época de la Recepción del Derecho Común de carecer de perspectiva histórica y de estudiar el *Ius commune* de forma estrictamente dogmática. Pero cuando aquellos *savís en Dret* tenían que habérselas con el llamado *Derecho municipal* les era imprescindible actuar con métodos iushistóricos. En una comunidad que cuenta con un Derecho propio, el Derecho histórico no sólo posee un interés erudito sino que, en cierto modo, es Derecho vigente. Por ello, el jurista debe poseer un conocimiento riguroso de las fuentes en las que se encarna su tradición jurídica. En el pasado, los civilistas mallorquines suplieron con sentido común -y a veces con imaginación- su falta de formación histórica. Los resultados de tales carencias se dejan sentir todavía sobre el Derecho propio de Baleares. Sin embargo, la tarea emprendida hace algunos años por el Departamento de Derecho Privado de la UIB ha supuesto un cambio de rumbo en el estudio del Derecho civil balear. Algunos profesores se han aplicado al análisis de instituciones, intentando reconstruirlas en su devenir histórico. Las tesis de las profesoras Luz Zaforteza de Corral -sobre el fideicomiso- y Pilar Ferrer -sobre la definición- son buena muestra de ello. Asimismo ha existido una preocupación por dar a conocer las fuentes de conocimiento sobre las que han sustentado su labor. En esta línea, el libro coordinado por la Dra. Zaforteza, constituye una nueva aportación de singular interés.

El *Tratado de Notaría* de Antoni Moll que es objeto principal de la edición constituye un cabal ejemplo de literatura notarial. No se trata de un mero formulario sino de una obra en la que se ofrece una exposición doctrinal acerca de las materias sobre las que versan los actos y negocios jurídicos que debe documentar el notario. En sus páginas se aprecia el eco de los clásicos boloñeses, matizado por las especialidades del Derecho de Mallorca.

La traducción de Manuel Oliver Moragues permite acercarse a esta literatura a los civilistas, cuyo desconocimiento del latín supone un importante obstáculo para recoger

la herencia de sus cultos antecesores. Se ha optado por una versión fiel al lenguaje notarial castellano coetáneo muy servil siempre a la formulación latina, aun a costa de la claridad y propiedad estilística; criterio histórico y no filológico que ha preferido no ocultar las imperfecciones de éste y otros tratados de notaría. Es una lástima que no se desarrollen las referencias a las fuentes y literatura jurídica que se citan abreviadamente en el texto. En general, se echa de menos un aparato crítico que, siendo éste un trabajo de equipo, hubiese enriquecido con la sutil y precisa glosa del jurista el comprometido trabajo del filólogo.

Pero no se agota este libro complejo en la reproducción del *Tractatus*. Dos ensayos diversos nos acercan a la literatura propia de los notarios y a su papel en la vida jurídica y social, de forma que la obra de Moll queda plenamente definida en su contexto y ofrece todas sus virtualidades.

Antoni Mut Calafell, tras analizar los diversos géneros del arte notarial nos presenta una cumplida relación de tratados de notaría localizados en Mallorca. Con gran maestría, el emérito director del Archivo del Reino, identifica sus autores, consigue datar los manuscritos, analiza su estructura, estudia su lenguaje, extracta su contenido y transcribe sus epígrafes. El catálogo pone de manifiesto la rica abundancia de literatura notarial en las bibliotecas y archivos insulares. Sólo dos tratados datan del siglo XV, aunque sabemos por Hillgarth que tales libros menudeaban ya en Mallorca durante la anterior centuria.

El estudio de Oliver Moragues nos da una idea general, sintética y diacrónica del notariado mallorquín desde la Conquista hasta el siglo XIX, con especial atención a los medios de acceso al oficio y a la posición del notario en el contexto social de cada época. Muy clarificadora resulta también la explicación histórica sobre los escribanos, su colegio y las clases de escribanías existentes, pues en el Reino de Mallorca, al contrario que en los otros reinos hispánicos, escribano no es sinónimo de notario, ya que su actuación se reduce al ámbito judicial.

Un esfuerzo como el que representa esta obra no debería pasar inadvertido a los estudiosos. Aunque el tecnicismo de lo jurídico incomoda a los historiadores, pese a que las reflexiones históricas no suelen inquietar a los juristas, la consulta de este libro es necesaria para unos y otros. A través de las adustas fórmulas y escuetas definiciones del tratado de notaría se puede conocer el derecho realmente vivido por los mallorquines del pasado, aquél que informó la práctica jurídica cotidiana en el extenso periodo de la recepción del *Ius commune*. Las formas jurídicas que aquí se revelan son un medio nada desdeñable para comprender la sociedad a la que encauzaron.

A. PLANAS

PLANAS ROSSELLÓ, Antonio : *El Sindicat de Fora, corporación representativa de las villas de Mallorca (1315-1834)*. Palma, Miquel Font Editor, 1995. 462 pags.

Escrito en lengua castellana, en esta su primera edición, dado el especialísimo interés que la obra tiene para los estudiosos de la Historia de las Instituciones a nivel de la generalidad de los reinos hispánicos, el libro de Planas Rosselló recoge el cuerpo

fundamental -incluido su voluminoso apéndice documental- de su tesis doctoral calificada "cum laude" por un tribunal integrado por destacados especialistas en Historia de las Instituciones de la antigua Corona de Aragón. Con mejor aval no se puede presentar la obra.

El *Sindicat de Fora*, que no fue otra cosa que una corporación de Derecho Público representativa de las villas de Mallorca, carecía de una monografía específica. Esto es lo que hace Antonio Planas. Llena un vacío en la Historia de nuestras instituciones. Resulta lamentable que a estas alturas del siglo XX, prácticamente en el siglo XXI, aún estemos haciendo Historia de Mallorca sin un tratamiento adecuado de los grandes ejes vertebradores del cuerpo social insular, sin su urdimbre institucional. A partir de ahora, la tan a menudo estudiada dialéctica *Ciutat- Part Forana*, dispondrá de un instrumento de análisis muy clarificador.

Planas Rosselló sorprende desde un principio con su libro por su capacidad de superar el camino trillado y alcanzar nuevos horizontes. Acude a las fuentes directas, o sea a las disposiciones legales de los viejos códigos -más de una inédita-, y sobre todo a los documentos de aplicación de las normas, a la vida real de la institución, tales como la propia correspondencia del *Sindicat*, los *Llibres de Clavariat*, los *Capbreus de censals de la Part Forana*, los *Llibres de determinacions del Sindicat*, etc. De este modo la obra de Planas adquiere frescura, jugosidad, realismo. En otras palabras, lo que exige la obra histórica: autenticidad.

Es de agradecer, tras una parte introductoria, el análisis a fondo del funcionamiento de los órganos de la corporación, tanto representativos como de gestión financiera; los medios personales y materiales con que cuenta, incluida su sede física, perfilando con dicho análisis la naturaleza del ente y su protagonismo en el juego de intereses contrapuestos que condiciona la vida de la isla durante más de quinientos años. Es particularmente importante el último capítulo de la obra, dirigido a detectar la supervivencia del *Sindicat* tras los decretos de Nueva Planta. En dicho capítulo se enfrenta a los posicionamientos de la bibliografía existente, y superándolos nos abre una perspectiva insospechada de una institución cuya vitalidad, mejor dicho, cuya necesidad institucional, permite que, junto con el venerable *Consolat de Mar*, sea el gran superviviente, en pleno uniformismo borbónico, de la masacre ejercida por dichos decretos sobre el conjunto del Derecho Público mallorquín en el proceso de extinción de las instituciones de la antigua Corona de Aragón.

ROMÁN PIÑA HOMS

* * * * *

BERNAT i ROCA, Margalida: *Els "III mesters de la llana": Paraires, Teixidors de Llana i Tintorers a Ciutat de Mallorca (S. XIV-XVII)*. Govern Balear. Conselleria de Cultura, Educació i Esports. Institut d'Estudis Baleàrics - Palma de Mallorca, 1995.

A 1930, Antoni Pons feia notar que la Història del Treball a Mallorca estava per fer. Malauradament, la seva publicació sobre *Ordinacions Gremials i altres Capítols* es va

aturar en el tom primer i no avançà més enllà del S. XV, amb algunes breus incursions en el S. XVII. A 1939, Bartomeu Quetglas publicava la seva coneguda obra sobre els gremis a Mallorca i, significativament, la dedicava als *Sindicatos Verticales*. Des de llavors, la consulta de l'obra de Bartomeu Quetglas ha estat obligada per qualsevol historiador de Mallorca, malgrat el seus notoris errors que, sistemàticament, s'han anat copiant. Així, la pretesa democràcia paternalista de l'estructura jeràrquica dels menestrals; la concepció unitària del món del treball artesanal per sobre conjuntures i modificacions polítiques, econòmiques i socials; la confusió evident entre Col·legi, Ofici i Confrària ... són manipulacions evidents que han trascendit els objectius originals que provocaren la publicació de la seva obra.

És com a revulsiu d'aquesta concepció que Margalida Bernat i Roca enfoca *Els "III mesters de la llana": Paraires, Teixidors de Llana i Tintorers a Ciutat de Mallorca (S. XIV-XVII)*. El fet de què les estructures menestrals siguin les relacionades amb l'obratge de la llana no és un fet accidental, ja que s'ha de tenir en compte que, tradicionalment, s'han considerat aquestes manufactures com a les primordials de l'illa i les úniques amb capacitat d'equilibrar la balança de pagaments que implicaven les importacions cerealícoles. D'aquesta manera, la polèmica sobre la minva de qualitats de la producció drapera mallorquina i la seva fallida apareixerà com un miratge històric, tota vegada que es documenta com, de fet, mai existí una edat d'or per aquestes manufactures i que, fins i tot, el primer ordenament estava encaminat a frenar els nombrosos fraus de producció que es detectaven en els mercats tan interiors com exteriors.

També s'ha de fer notar el marc cronològic que abarca l'estudi. S'inicia amb els primers reglaments del treball artesanal durant el regnat del rei Sanxo i finalitza amb les gran reformes del S. XVII, que implicaren la fossilització de les estructures artesanals les quals arribarien a donar pas als gremis segons model castellà en el S. XVIII.

Fonamentalment, es tracta d'un estudi projectat des d'una perspectiva etnohistòrica. Malgrat la incursió en aspectes econòmics de l'estructura jeràrquica dels Oficis de la llana, el seu objectiu no és documentar aspectes econòmics de la producció artesanal de la llana o la seva comercialització. De fet, el plantejament parteix de la tossa i acaba just en el punt en què el drap pot ésser comercialitzat. L'avantatge d'aquest enfocament és concentrar els esforços en aspectes específics que sovint són infravalorats o passen desapercebuts per la majoria dels historiadors: com va nèixer, es va estructurar i modificar un determinat Ofici; les relacions d'interdependència entre diferents Oficis i diferents membre d'un mateix Ofici; la subordinació de la producció artesanal a interessos particulars que defugien del corporativisme tancat de certs col·lectius.

Entre les virtuts d'aquesta publicació cal destacar l'aclariment que suposa el poder destriar tots els components del procés de fabricació dels draps de llana. Suposava una atomització en la que s'implicaven un bon nombre d'individus interessats, amb segments del treball monopolitzats i, en fi, un conjunt de tal complexitat que és fàcil perdre's dins les xarxes d'interrelacions. Aquesta complexitat explica d'una manera clara i diàfana el preu final dels teixits. Igualment, s'aclareixen prou certs interrogants històrics

com poder esbrinar que eren i quina funció tenien els paraires dins el conjunt de les manufactures tèxtils. Aquests artesans, en el cas mallorquí i de manera semblant a altres indrets, actuaren com a la pedra clau de tot el sistema de producció i comercialització de matèries primeres, i de productes acabats, elaborats o semielaborats.

Sols a partir d'una anàlisi acurada de què eren i quina funció tenien els paraires a Ciutat de Mallorca es pot entendre el seu paper dirigent i la seva transcendència en esdeveniments fonamentals de la Història illenca. De fet, s'ha pogut documentar que eren pocs els paraires que veritablement exercien una tasca relacionada amb l'etimologia del seu nom. La majoria actuaren com a teixidors de teles de diversa qualitat, en evident enfrontament amb el Col·legi de Teixidors de Llana. Aquest fet explica el perquè a talles, estims o cadastres de Ciutat de Mallorca la desproporció entre paraires i teixidors és evident. El conflicte arribà a tal punt que el Col·legi de Paraires va pretendre el monopoli sobre el teixit de llana, intentat legalitzar una prohibició que vetàs els teixidors obrar llana.

Emperò, en el cim de l'Ofici de Paraires hi va haver sempre una cúpula dirigent, més o manco extensa que actuava obertament com a comerciants. Eren ells que controlaven el mercat de la llana, dels tints, del treball i, fins i tot, altres Oficis subordinats. Lògicament, era entre ells que es tendia a elegir no sols el Regiment de l'Ofici, sinó els representants menestrals a la Universitat. D'aquesta manera, la presència de jurats menestrals paraires és significativament la més nombrosa i la que permet intuir més frau electorals.

Ara bé, fins i tot una estructura jerarquitzada d'aquesta naturalesa coincidiria bastant amb plantejaments clàssics. Ara bé, se'ns presenta no sols com l'antítesi d'un procés democràtic i paternalista, sinó tancat, monopolista, proteccionista i que tendia a fer més notòries les desigualtats econòmiques i socials que, en principi, podien semblar homogènies. És cert que els membres d'un Ofici o un Col·legi formaven un grup social clarament diferenciat i que actuava de manera unitària front a altres col·lectius. Però aquesta aparent unanimitat es trenca quan es passen a analitzar les relacions d'interdependència entre els membres d'un Col·legi i, fins i tot, entre els elements d'un teòric mateix escaló jeràrquic.

I és que per damunt d'una estructura impermeable, es destria un organigrama implícit que, fins i tot, trascendeix un determinat Ofici o segment de producció. A Mallorca, des de les primeres Ordinacions, s'establí la possibilitat de què la direcció i el control d'un obrador pogués estar sols teòricament en mans d'un membre d'un Col·legi. En altres paraules, legalment era possible que capitalistes (especialment ciutadans, mercaders i cavallers) montassin obradors amb la sola condició de què el treball fos dirigit per un mestre, el qual es feia responsable de la qualitat del producte. Aquesta estructura i el progressiu endeutament dels Oficis en general provocà l'aparició de fenòmens tan significatius com els senyors d'obrador, les companyies i els mestres assalariats.

És amb aquest paràmetres que s'explica tant el títol com la investigació, els seus objectius i límits temporals i espaials. En conjunt, és una obra que preten mostrar els arbres que amaguen el bosc. Per aquest motiu, és una obra indispensable per a qualsevol estudiós, o fins i tot curiós, de la Història de Mallorca, però que trascendeix clarament un localisme de mires estretes.

JAUME SERRA I BARCELO

SECCIÓ OFICIAL
I DE NOTÍCIES

SECCIÓ OFICIAL I DE NOTÍCIES 1995

ACTA DE L'ASSEMBLEA GENERAL ORDINÀRIA DE SOCIS DE LA SAL
CELEBRADA DIA 8 DE FEBRER DEL 1994

Relació de Socis assistents:

Maria Barceló Crespi
Gabriel Ensenyat Pujol
Joan Pou Muntaner
Manuel Ripoll Billon
Joan Mas i Vives
Miquel J. Deyà Bauzà
Antonio Planas Rosselló
Camil·la Blanes Sureda
Miguel Ferrer Flórez
Andreu Muntaner Darder
Josep Estelrich i Costa
Bernat Picornell i Galeote
Antoni Gayà Garcia
Antoni Gili Ferrer
Miquel Duran Pastor
Miquel Font i Cirer
Nicolau Tous Escoubet
Faust Frau Camacho
Santiago Alemany Fuster
Joan Cabot i Estarellas
Miquel Fullana i Llompart
Joan Fullana i Juan
Nicolás Morell Cotoner
Antoni Masegosa i Galan
Gabriel Llompart Moragues
Antoni Mut Calafell
Juan Alemany Mir
Joan Mas i Adrover

Antoni Juan Horrach
Margalida Perelló i Ferrer
Bartomeu Servera i Sitjar
Javier Aramburu Zabala
Pau Mateu i Vives
Cosme Aguiló Adrover
Jerònima Antich Guasp
Aina Pascual Bennàsar
Antonia Borobia Garrigosa
Bienvenida Borobia Garrigosa
Isabel Garau Llompart
Margalida Bernat i Roca
Carles Gil Morey
Rafel Ferrer Massanet
Antoni Contreras Mas
Miquel Llompart i Roca
Francesc Bujosa Homar
Jaume Payeras Gil
Manuel V. Domènech Bestard
Joana M. Matas i Alomar
Josep Carles Tous Prades
Pablo Pérez-Villegas
Joan Roca i Avellà
Antoni I. Alomar Canyelles
Francesca Sureda Font
Josep Segura i Salado
Plàcid Pérez Pastor
Jaume Serra Barceló

A les 19,30 hores del dia abans indicat i amb l'assistència dels socis ressenyats, té lloc al local social l'Assemblea General de la SAL per tractar el que segueix:

En primer lloc el Secretari procedeix a la lectura de les dues actes de la sessió anterior, una d'ordinària i l'altra d'extraordinària, que són aprovades per assentiment.

A continuació pren la paraula la Sra. Presidenta per informar sobre els següents punts:

- Dóna compte de la tasca que s'ha fet per posar al dia les llistes de socis, amb les adreces corresponents, i tota la qüestió del cobrament i rebuts.

- Participació de la SAL a la CECEL, on pren part de manera activa, i la Sra. Presidenta ha estat elegida, en representació de l'Arqueològica, per integrar la Junta Directiva. D'altra banda, enguany es farà l'assemblea anual d'aquest organisme a Palma i, per tant, la SAL se n'haurà d'encarregar de l'organització, juntament amb l'Institut d'Estudis Baleàrics. Els actes que s'organitzin seran comunicats oportunament als socis.

Així mateix, la Societat intervé en altres facetes, com són la Causa Pia Lul·liana i en l'Associació d'Amics de l'Arxiduc.

- Tot seguit pren la paraula el Vicepresident Sr. Manuel Ripoll per informar del tema de les obres de restauració del Casal Aguiló, que al llarg del 1993 han estat pràcticament paralitzades a causa de la manca de subvencions per a la continuació. Recentment, emperò, la Conselleria de Cultura ha concedit una nova subvenció que permetrà reprendre les predites obres; i, en concret, es destinarà a acabar l'entrada, el rebedor, el saló d'actes, la sala d'exposicions, sala de Juntes i altres dependències.

- Altrament, la Presidenta aprofita l'avinentesa per expressar l'agraïment a les entitats que donen suport econòmic a la SAL, mitjançant subvencions o altres ajuts, com són l'Ajuntament de Palma, l'I d'EB, Conselleria de Cultura i l'entitat bancària *Sa Nostra*, així com el suport permanent que per a moltes tasques fa el Museu de Mallorca.

A continuació intervé el Secretari per informar de les activitats que s'han realitzat durant l'any i que han estat les següents:

- Nomenament de Soci d'Honor, a títol pòstum, de D. Llorenç Pérez Martínez, i de Soci corresponent el P. Joan Nadal Canyelles.

- Préstecs de peces artístiques propietat de la SAL amb motiu de diverses exposicions. Han estat els següents: plànols de l'arquitecte Guillem Forteza, amb motiu de l'exposició que organitzà la Conselleria de Cultura; publicacions diverses de la SAL a l'exposició que féu la CECEL a Pontevedra; l'obra *Misteri dels Corporals de Daroca* a l'exposició *Eucharistica. Art eucarístic mallorquí*, organitzada per la Conselleria de Cultura i el Bisbat de Mallorca; diverses publicacions de premsa, per a l'exposició commemorativa del centenari de la premsa mallorquina, celebrada al centre cultural *Sa Nostra*; i, finalment, el quadre del cardenal Despuig, per a l'exposició que organitzà l'Ajuntament de Palma.

- Donacions rebudes. El Sr. Miquel Fullana féu entrega de diversos plànols de l'arquitecte Guillem Forteza; el Sr. Josep Segura i Salado donà alguns mapes de Mallorca editats per J. Mascaró Pasarius; i el P. Sabater féu la donació pòstuma de quatre volums que contenen els retalls dels seus articles a la premsa.

- Commemoració del IV Centenari de la redacció de la *Història de Mallorca* per part de Joan Binimelis. Amb motiu de l'aniversari, la SAL preparà una exposició sobre la figura i l'obra de Binimelis i la seva època, la qual tengué lloc al Museu de Mallorca entre els dies 15 de desembre del 1993 i 15 de gener del 1994. La intenció de la Societat és també publicar-ne un catàleg. D'altra banda, i per completar els actes sobre Binimelis, se li dedicaren dues conferències. La primera tengué lloc dia 12 de maig i fou a càrrec del Sr. Antoni Contreras sobre *L'obra mèdica de l'historiador Joan Binimelis*. La segona va ésser dia 27 d'octubre i la pronuncià la Dra. Eulàlia Duran, sobre *Joan Binimelis i la seva història de Mallorca*.

- Altra conferència. A més de les predites, dia 20 d'octubre el professor Thomas F. Glick, de la Universitat de Boston, impartí una nova conferència titulada *El regni medieval: una perspectiva sociològica*.

- Intercanvis. Les revistes i entitats amb què la SAL ha decidit mantenir un intercanvi de publicacions han estat: Sociedad de Ciencias Aranzadi; Museu de Gandia, *Anaquel de Estudios Árabes* (Universidad Complutense), *Noticario de Historia Agraria* (Universidad de Múrcia), *Àurea Saecula* (Universitat de Barcelona) i *Meloussa* (Institut Menorquí d'Estudis).

De bell nou pren la paraula la Sra. Presidenta per informar sobre les activitats projectades per al 1994. De fet, ja se n'ha realitzada una, dia 3 de febrer, i que consistí en la presentació per part del Dr. Joan Alegret del llibre que sobre *L'obra poètica de Tomàs*

Aguiló ha publicat el Dr. Joan Mas. Així mateix es féu una exposició sobre diversos manuscrits, correspondència i obres de Tomás Aguiló. Les que es té en projecte són:

- Seminari sobre la historiografia de Mallorca, del qual ja s'ha informat als socis mitjançant una carta.

- Catàleg de l'exposició sobre Binimelis.

- Continuar la publicació de les *Noticias y relaciones históricas de Mallorca*.

- Preparar l'assemblea, ja comentada, de la CECEL

- Conferències possibles sobre Jovellanos, l'Arxiduc i alguns centenaris com el de la mort de Josep Lluís Pons i Gallarza i el naixement de Joan Pons i Marquès.

- Congrés per a la defensa del nostre patrimoni, que en aquesta ocasió tractarà *El patrimoni tuda. De la desamortització fins a l'actualitat* i del qual s'informarà puntualment.

En el punt corresponent al moviment de socis s'indica que durant l'any 1993 s'han registrat 16 altes i 4 baixes, de les quals només una és voluntària. Els tres socis difunts han estat: Cristòfol Borràs Cabrer, Miquel Deyà Palerm i Josep Reinés Quintana.

Pel que fa al balanç econòmic, el Tresorer dóna compte que ha estat el següent:

Romanent any 1992	1.106.676 pts.
Ingressos al 1993	5.581.941 pts.
Despeses del 1993	3.183.727 pts.
Saldo el 31 de desembre del 1993	3.518.188 pts.

Pressupost extraordinari per al 1994

Publicacions:

Despeses 1.500.000 pts.

Ingressos 1.500.000 pts. (subvencions).

Congrés sobre Defensa del Patrimoni:

Despeses 700.000 pts.

Ingressos 700.000 pts. (subvencions i quotes dels congressistes).

A continuació es planteja la proposta que fa la Junta per augmentar la quota de soci de 4.000 a 5000 pts. i de 1.500 a 2.000 pts. per als estudiants, la qual és acceptada.

Tot seguit es proposa la cessió en depòsit del quadro del Cardenal Despuig que ha sol·licitat l'Ajuntament de Palma a la SAL amb motiu de la creació del museu dedicat al cardenal. El conservador de la SAL i regidor de Cultura de l'Ajuntament de Palma, Sr. Josep Carles Tous, explica l'esmentada proposta que consistiria en un depòsit de la predita obra i, a canvi, l'Ajuntament se'n faria càrrec de la restauració. El Sr. Joan Fullana demana si també se'n cuidarà de la seguretat. La Presidenta respon que s'estipularà la qüestió al contracte. La proposta és acceptada per unanimitat.

Com que no hi ha cap assumpte de tràmit es passa finalment al torn de precís i preguntes.

Intervé en primer lloc el Sr. Andreu Muntaner per oferir diverses fotografies per il·lustrar les *Noticias y relaciones de Mallorca*.

A continuació el P. Gabriel Llompart considera que la SAL hauria d'expressar la seva satisfacció a l'Ajuntament de Palma per la creació del museu del Castell de Bellver, pel que suposa culturalment per a la ciutat i pels anys en què el projecte havia romàs paralitzat. El Sr. Tous expressa el seu agraïment, fa una mica d'història de la qüestió i explica quin és el projecte. El Sr. Miquel Duran, que en la seva època de regidor de

Cultura hi intervengué, exposa el que s'havia fet en aquest sentit i la intenció que se'n tenia en aquell moment, tasca que després quedà paralitzada.

Tot seguit el Sr. Javier Aramburu Zabala manifesta la preocupació que té per l'estat de conservació dels monuments arqueològics de Palma, els quals a vegades no disposen ni tan sols d'indicadors. El Sr. Antoni Mut hi afegeix el mal estat en què es trobava fa alguns anys la creu del desembarcament de Santa Ponça i considera que, si no s'ha arreglada, caldria preocupar-se'n. Finalment, el Sr. Cosme Aguiló indica que aquesta preocupació es pot estendre a tota l'illa.

Per acabar, té lloc l'acte d'homenatge a D. Llorenç Pérez i que consisteix en la presentació del BSAL del 1993, que li és dedicat, la lectura d'un elogi per part del Sr. Antoni Contreras i l'entrega del diploma acreditatiu de Soci d'Honor a la seva vídua.

I a les 20'40 hores, i sense haver-hi altres assumptes per tractar, s'aixeca la sessió de la qual com a Secretari don fe.

EL SECRETARI
Gabriel Ensenyat Pujol

V. i P.
LA PRESIDENTA
Maria Barceló Crespi

ACTIVITAT DE LA SOCIETAT DURANT L'ANY 1995

Nous Socis

Relació dels socis admesos durant l'any 1994:

- 1116 Damià Vidal
- 1117 Antoni Mas Forners
- 1118 Maria Esther Rosselló Morell
- 1119 Rafel Alexandre Ballester Riutort
- 1120 Margalida Albertí Cabot
- 1121 Maria Roser Pérez Merino

Baixes

Voluntàries:

- Miquel Timoner Vidal
- Alícia Lezcano Pastor
- Joana Francisca Pons Vila

Per defunció:

- Gabriel Rabassa Oliver

Defunció de Soci d'Honor

Hem de lamentar el traspàs, a finals d'any, del Sr. Joan Ainaud de Lasarte, Soci d'Honor de l'Arqueològica.

Assemblea General Ordinària

Dia 7 de febrer del 1995 tengué lloc l'Assemblea General Ordinària, de la qual, com és costum, se'n publicarà l'Acta corresponent.

Nomenament de Socis d'Honor

A l'Assemblea General Extraordinària, celebrada dia 7 de febrer del 1995, es prengué l'acord de nomenar Socis d'Honor de la SAL els Srs. Joan Pons i Marquès, a títol pòstum, i Miquel Duran Pastor, antics presidents de la Societat.

Actes del III Congrés sobre el Patrimoni

A final d'any es publicaren les actes de l'últim congrés sobre el patrimoni, duit a terme per la SAL el 1994, sota el tema *Un patrimoni tudat. De la desamortització fins a l'actualitat (1836-1994)*. La presentació a Palma tengué lloc dia 12 de desembre.

Així mateix, dia 23 de desembre se'n féu una presentació a Maria de la Salut i per al 1996 hom en té previst fer-ne diferents presentacions als pobles dels quals es publicà una relació de pèrdues patrimonials.

Préstecs per a exposicions

La SAL ha participat en les exposicions organitzades per *El legado andalusí* i que es celebraren a Cádiz y Algeciras sota el títol genèric de *Al-Andalus y el Mediterráneo*. L'aportació nostra consistí amb el document original del tractat de pau signat a 1312 entre Sanxo de Mallorca i el soldà de Bugia juntament amb l'exposició del tresoret almohade que la SAL donà al Museu de Mallorca. Posteriorment l'esmentat tresoret fou exposat a Madrid a la mostra que duia per títol *El legado andalusí*. Està previst que al febrer de 1996 l'exhibició es pugui veure a Granada amb motiu dels *Juegos Internacionales de Esquí Alpino*, aconteixement esportiu que donà lloc a les mostres culturals esmentades.

Centenari de Pons i Gallarza

Com a cloenda dels actes del centenari de Josep Lluís Pons i Gallarza i Joan Pons i Marquès el 12 de gener de 1995 el D. Joan Mas i Vives va pronunciar l'anunciada conferència sobre *Jospep Lluís Pons i Gallarza: teoria i pràctica d'un promotor cultural*.

Cicle sobre Jovellanos

Amb motiu de l'any de Jovellanos l'Arqueològica ha dedicat un cicle de conferències sobre aquest destacat representant de la Il·lustració, que foren les següents:

- 14 febrer: *Jovellanos i l'educació*. Dr. Bernat Sureda.
- 16 febrer: *Jovellanos i el món del Dret*. Dr. Romà Pinya.
- 21 febrer: *Marià Antoni de Togores, un poeta de l'època de Jovellanos*. Sr. Bernat Martí.
- 23 febrer: *L'Art a l'època de Jovellanos*. Dra. Catalina Cantarellas.
- 19 desembre: *Jovellanos, el desterrat*. Dr. Miquel Duran.

Cicle dedicat als bous de Costitx

Com a contribució al centenari de la troballa dels bous de Costitx, les noves descobertes fetes enguany i l'exposició que s'ha celebrat al Museu de Mallorca, la Societat va organitzar un cicle sobre la qüestió que consistí en els següents actes:

- 17 d'octubre: Taula rodona sobre el que enguany s'ha fet a Son Corró, en la qual intervingueren les persones que participaren en el projecte de recuperació del santuari on es trobaren els caps de bou.

- 18 d'octubre: Conferència sobre *La Societat Arqueològica Lul·liana i les troballes de Costitx*, a càrrec del Dr. Guillem Rosselló Bordoy.

- 19 d'octubre: Taula rodona sobre el futur de l'arqueologia balear, on participaren els arqueòlegs vinculats a l'administració.

Conferència

Dia 14 de desembre el Dr. Joan Miralles Monserrat pronuncià una conferència titulada *Joanot Colom i el seu entorn familiar i social*.

Presentacions de llibres

Les presentacions d'obres que han tengut lloc a la SAL han estat les següents:

- 26 gener: *L'enginy de l'oci. Estudi etnogràfic dels jocs, festes i altres diversions tradicionals de Porreres, 1890-1940*, de Damià Duran i Jaume, a càrrec de Pere Fullana.

- 8 març: *Receptes de cuina per a na Magdalena*, de Margalida Bordoy que fou presentada pel Sr. Antoni Contrera Mas.

- 30 maig: *Josep de Togores i Sanglada, comte d'Aiamans (1767-1831). Biografia d'un il·lustrat liberal* i *Josep de Togores i Sanglada: Poesies*, de Joan Mas i Vives, a cura de Joan Miralles i Pere Fullana.

Intercanvis

La SAL ha decidit mantenir un intercanvi de publicacions amb les següents revistes i entitats: *Antiguedad y Cristianismo* (Universitat de Múrcia), Museu de Menorca, Centro de Estudios Benaventanos, *Cuadernos del Cemyr* (Universitat de La Laguna), *Boletín del Instituto de Estudios Vigueses*, Centro de Estudios de la Manchuela, Museu Arqueològic d'Elda i *Lucentum* (Universitat d'Alacant).

Participació de la SAL

L'Arqueològica participa des d'enguany, mitjançant les persones que s'esmenten a continuació, als següents llocs:

- Un representant a la Comissió del Centre Històric de l'Ajuntament de Palma: Sr. Antoni Mut.

- Un representant a la Junta de Govern de la CECEL: Sra. Maria Barceló, que enguany fou reelegida vocal (assemblea d'Oviedo, 28-30 de setembre).

- Un representant al Consell Assessor de la Normalització Lingüística: Sr. Joan Mas.

- Un representant a la Comissió de Patrimoni Històric-Artístic del Consell Insular de Mallorca: Sra. Maria Barceló Crespí i com a suplent Sr. Gabriel Ensenyat Pujol.

Informe

La SAL elaborà, a proposta de la Conselleria de Cultura, Educació i Esports del Govern Balear, un informe en el qual exposà el seu parer sobre la documentació referida a Mallorca que és fora de l'illa, arran de la polèmica suscitada per la devolució dels documents de la Generalitat que són a Salamanca.

Concert d'orgue a Sant Jeroni

Com a cloenda del curs 1994-95 la SAL dugué a terme un concert d'orgue al convent de Sant Jeroni. Aquest acte se celebrà dia 14 de juny i l'organista fou el Sr. Tomàs Colom.

Utilització del saló d'actes

El nou saló d'actes de la Societat ha estat utilitzat diverses vegades durant l'any per professors d'institut amb motiu de dur-hi a terme algunes reunions.

Donacions

El Sr. Josep Segura i Salado dugué a terme la donació de diversos llibres i revistes de la seva propietat i el Sr. Álvaro Santamaría Arández ens ha fet donació de la col·lecció d'*Índice Histórico Español*.

Subvencions

Les subvencions que ha rebut aquest any la SAL han estat les següents:

- Sa Nostra: un milió de pessetes (publicacions).
- Consell Insular de Mallorca: un milió de pessetes (publicacions).
- Ajuntament de Palma: 80.000 pessetes (cicle Jovellanos).

Adhesions

La SAL ha donat suport a la Plataforma en defensa del ferrocarril i a la sol·licitud de l'Associació d'Amics de l'Arxiduc perquè hom declari Bé d'Interès Cultural l'obra arquitectònica de l'Arxiduc.

Distinció

L'Institut d'Estudis Catalans ha guardonat la tèsi *L'armament i la defensa a la Mallorca medieval* defensada pel nostre consoci Antoni I. Alomar i Canyelles amb el Premi Jaume I. Una recensió de la mateixa es pot veure al present número del Bolletí.

Joan Ainaud i de Lasarte (1919-1995)

Ha mort a Barcelona a la darrerria de 1995 Joan Ainaud i de Lasarte, consoci d'honor de la nostra societat. Joan Ainaud era un brillant historiador de l'art i un humanista de socarrel. Director General dels Museus d'Art de Barcelona durant molts d'anys va dur la batuta del concert d'institucions dedicades a la recerca i exposició de l'art a Catalunya abans del marasme actual, que pot esser un caldo de cultiu creatiu però que no deixa d'èsser confusionari. Duia una sòlida formació rebuda a les institucions educatives barcelonines dels anys 30 (Escola Blanquerna, Institut Escola, Universitat, Institut Municipal d'Història de la Ciutat) i el seu coneixement de les fonts orals i literàries li va permetre estar sempre en la línia de la investigació al temps que en la de l'organització. Des de la creació del Museu Picasso fins al manteniment al dia dels fons de la Biblioteca dels Museus d'Art de la Ciutat Comtal es deuen segurament a la seva capacitat de reacció. Va esser un digne deixeble d'Agustí Duran i Sanpere en la teoria, la pràctica, l'estil i l'àrea de coneixements. Un mestre en autòpsies que s'estenia a tot l'àmbit de la cultura catalana i mediterrània. Un savi que manetjava sempre el contafils i trobava manera de rastretjar totes les trames.

Va estar en contacte amb la SAL sobretot amb motiu dels congressos d'Història de la Corona d'Aragó i per raó de les pintures murals sobre la conquesta de Mallorca aparegudes al carrer de Montcada i extretes en la dècada dels 60. Però sempre va tenir interès en l'història de l'art mallorquí que coneixia pels viatges i pels cents de mils de fotografies de l'Institut Amatller. Es pot dir que respecte de les peces d'art mallorquines a Catalunya ell sabia -des de les fototeques fins a les ceràmiques-- "el dimoni a on se colgava". I encara que semblàs de caràcter adust amagava dins la seva reserva educada una bresca de mel en l'informació i les facilitats que donava.

Va jugar un paper important dins el món acadèmic espanyol i internacional com veuran els futurs historiadors al consultar la seva bibliografia, recollida fins l'any 1969 en el seu discurs d'entrada a la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona (*Pintures del segle XIII al carrer de Montcada de Barcelona Barcelona 1969*), i a aparèixer prestament a l'Homenatge que el Museu d'Art de Catalunya li preparava pel desembre de 1995 i que confiam en que no es retrassi excessivament. La nostra Societat el recordarà sempre amb respecte i gratitud.

G. Ll.

ÍNDIX

Monografies

JOSEP ESTELRICH I COSTA: La familia Sunyer, una nissaga de mercaders de la baixa edat mitjana (1375-1505).	3
ELVIRA GONZALEZ GOZALO: Cerámica medieval de la Costa d'en Sintes nº 2 de Palma. Resultados de la intervención arqueológica.	31
ANTONIO PLANAS ROSSELLO: El Veguer de Fora (1301-1450).	45
JOAN PARETS I SERRA i RAMON ROSSELLO VAQUER: Notes per a la història de la música a Mallorca - Instruments.	89
RAMON ROSSELLO VAQUER i JAUME BOVER PUJOL: Notes per a la història del llibre a Mallorca (4)	97
JOAN ROSSELLO LLITERAS: El sacerdote frente a la vida sexual en la Edad Media. Estudio concerniente a la Diócesis de Mallorca.	105
ONOFRE VAQUER BENNÀSAR: Immigrants a Mallorca a la segona meitat del segle XV.	125
ANTONI I. ALOMAR I CANYELLES: La mostra i ressenya d'armes de 1623.	141
ANDREU BIBILONI: Tráfico y consumo textil en la Mallorca del siglo XVII.	157
RAMON DIAZ I VILLALONGA: Baltasar Calafat i Danús: un erudit, escriptor, antilul·lista del segle XVIII.	165
BERNAT MARTI I CAÑELLAS: Marià Antoni Togores i Sanglada, un poeta mallorquí de l'època de Jovellanos.	181
MIQUEL DURAN PASTOR: Martín de Garay, el Conde de Ayamans y Frey Nicolau Llabrés de Armengol y Ram de Viu (1808-1820).	199
MIQUEL FERRER FLOREZ: Argüelles en Mallorca.	219
XAVIER MARGAIS I BASI: La societat teosòfica a Mallorca.	231
JOAN MAS I VIVES: Josep Lluís Pons i Gallarza: teoria i pràctica d'un promotor cultural.	241
JOSEP MASSOT I MUNTANER: Joan Pons i Marquès, entre la cultura i la política.	263
VARIA	
M. MAGDALENA RIERA FRAU i G. ROSSELLO BORDOY: Les ceràmiques d'època islàmica del poblat talaiòtic d'Hospitalet.	289
G. ROSSELLO BORDOY: Sobre el mot <i>qanâ</i> : transcripció correcta ?	293
GABRIEL LLOMPART i JOANA MARIA PALOU: L'Anunciació de Lluc, obra del mestre pisà Lupo di Francesco	297
JOSÉ LUIS BARRIO MOYA: El pintor mallorquí Pedro Onofre Cotto, tasador de las pinturas de la dama valenciana doña María Antonia Herráez y Gabaldón (1713)	301
JORDI VIDAL I REYNÉS: El primer de maig de 1902 a Palma a través d'una carta del mestre d'obres Gaspar Reynés i Coll	309
RECENSIONS	315
SECCIO OFICIAL I DE NOTICIES	327
NECROLOGICA: JOAN AINAUD DE LASARTE	336
ÍNDIX	337
LÀMINES	339

LÀMINES

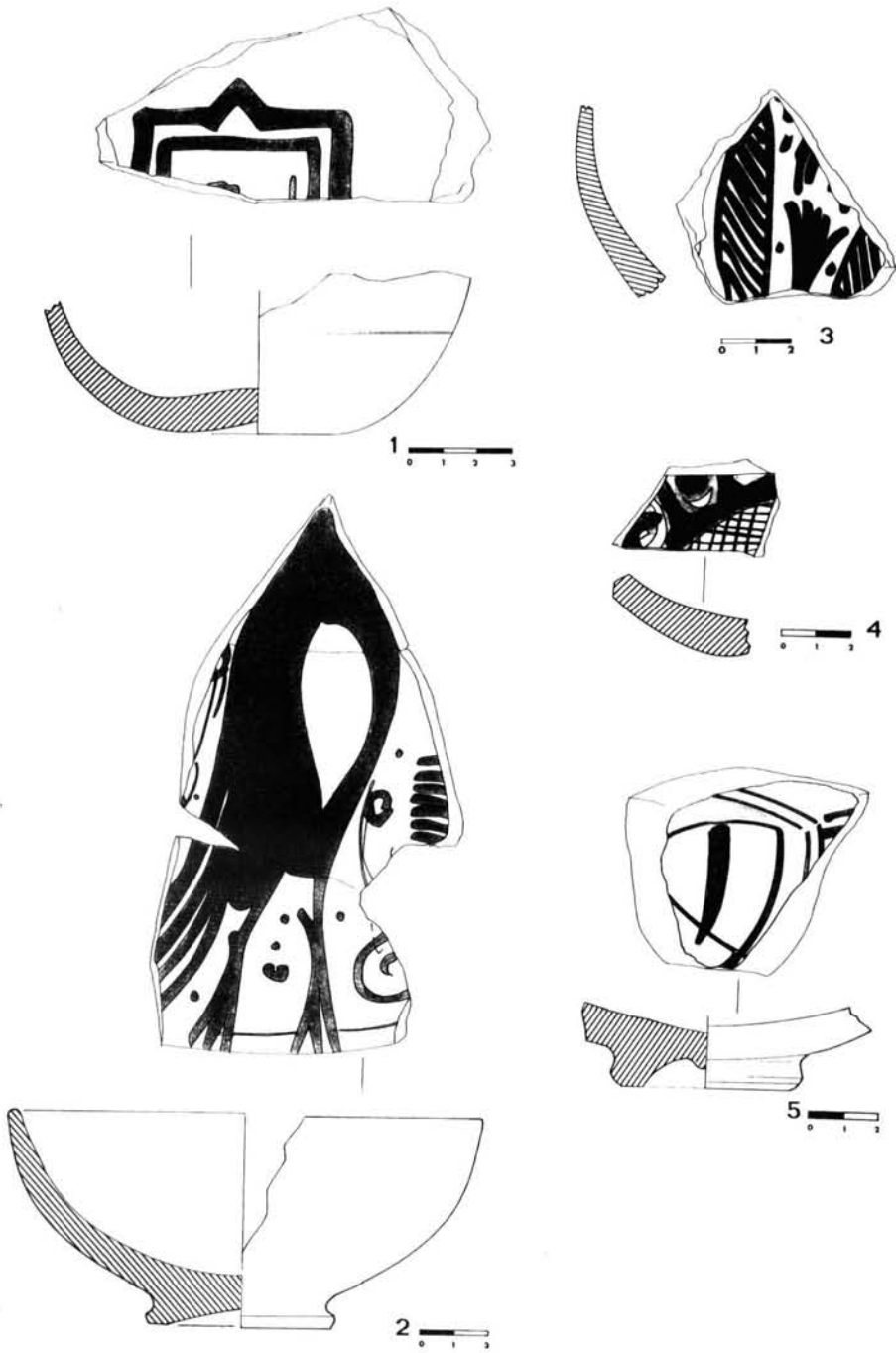

Lámina I.- 1-5) Escudillas bajomedievales de Paterna y Manises.

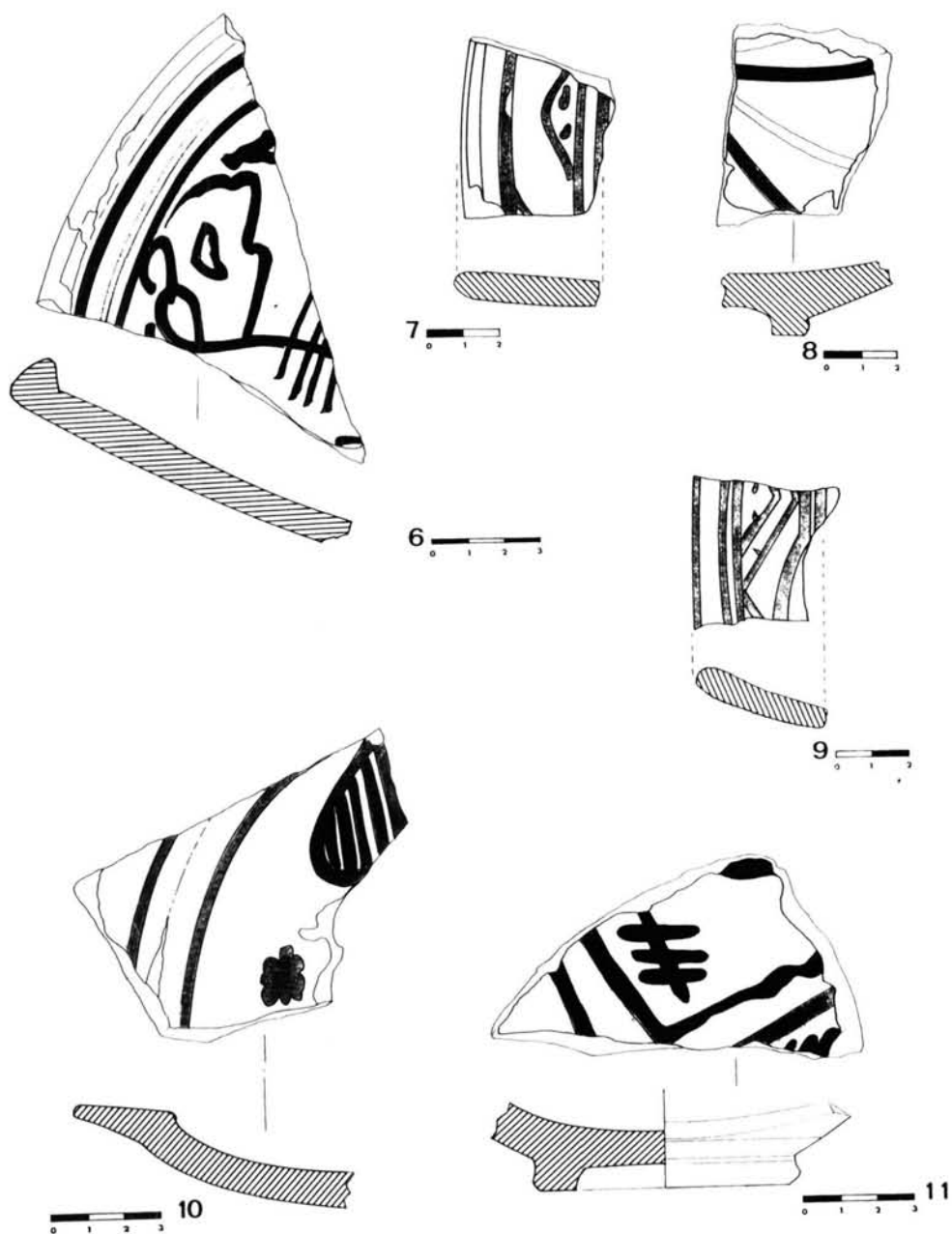

Lámina II.- 6-11) Fragmentos de platos en verde y manganeso.

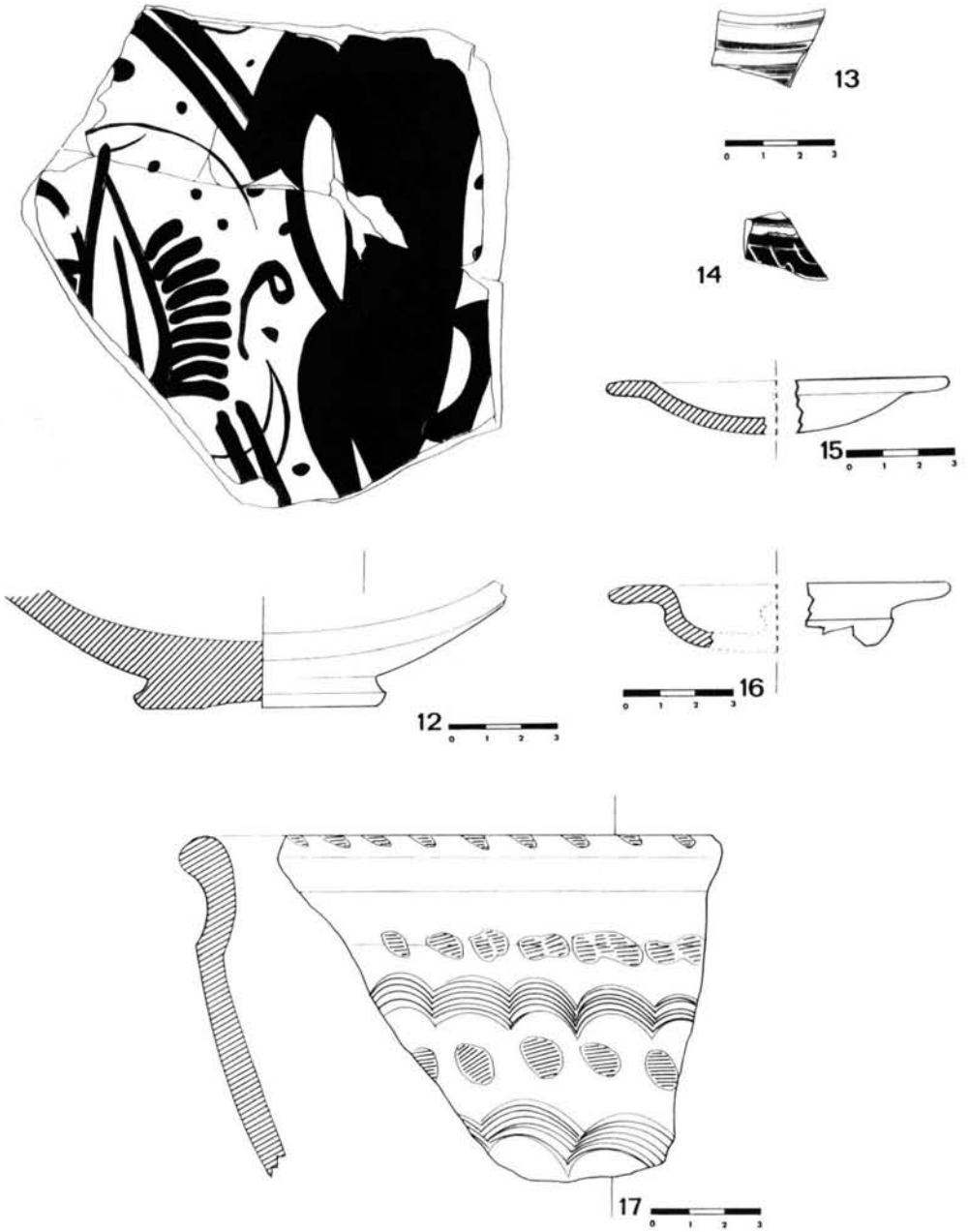
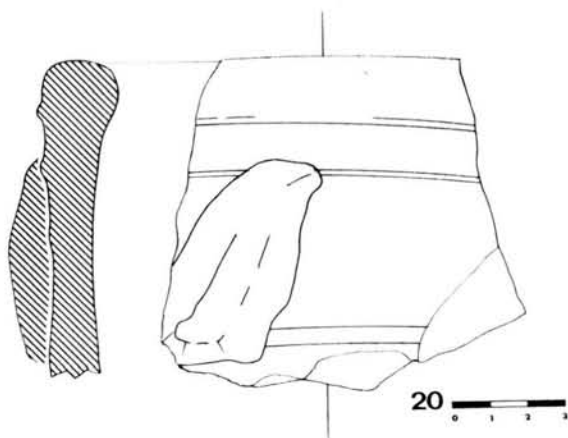
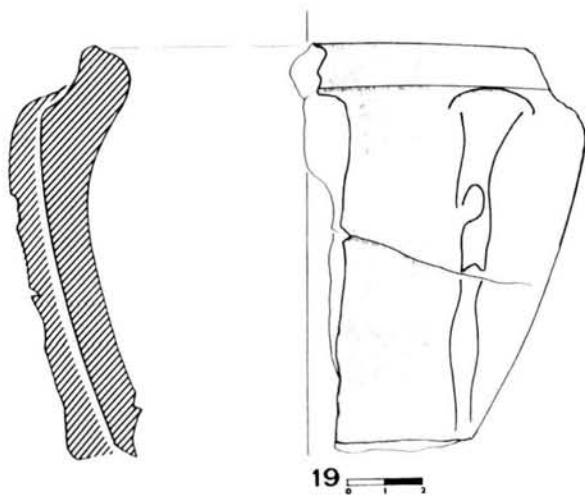
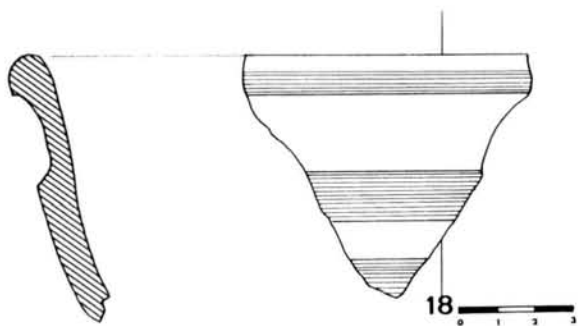

Lámina III.- 12-17) Algunos fragmentos de la vajilla de mesa y cocina.

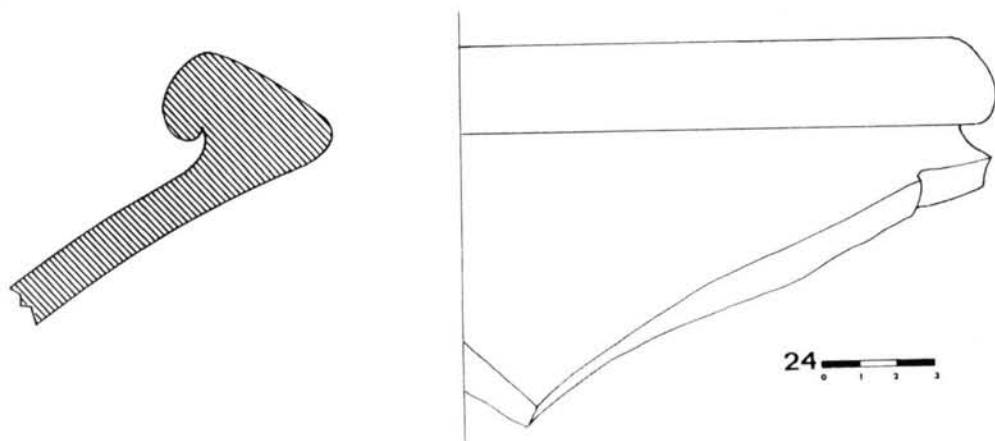
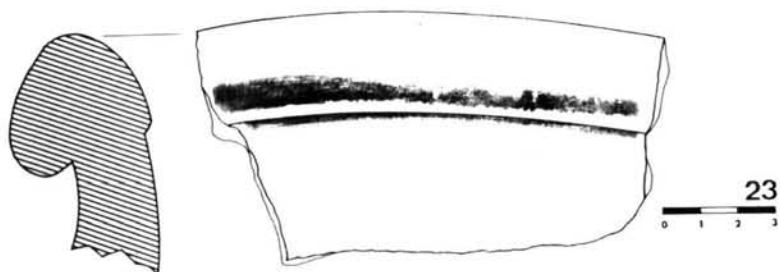
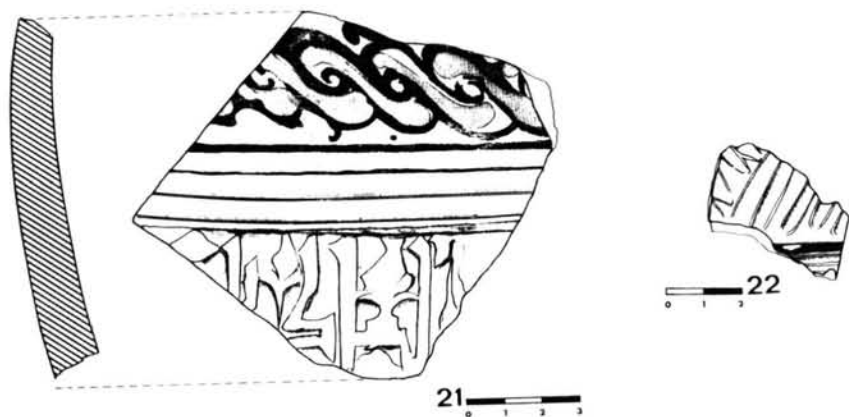

Lámina V.- 21-24) Fragmentos de vasijas de época islámica de gran volumen.

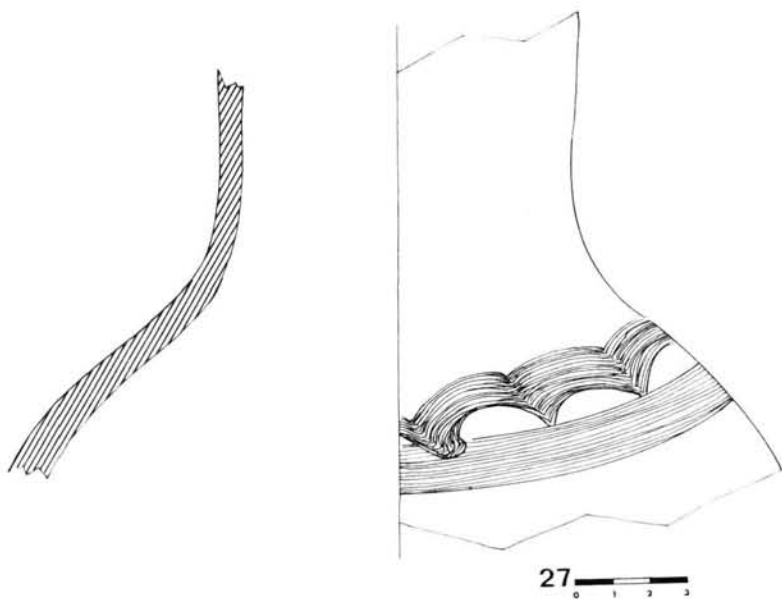
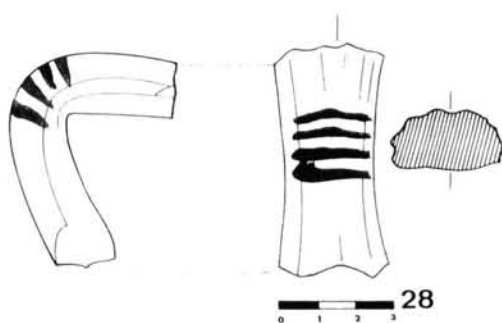
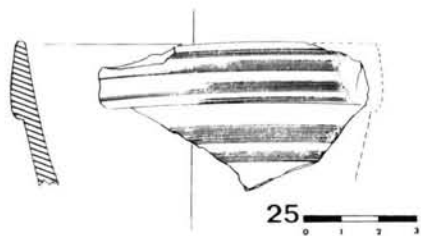
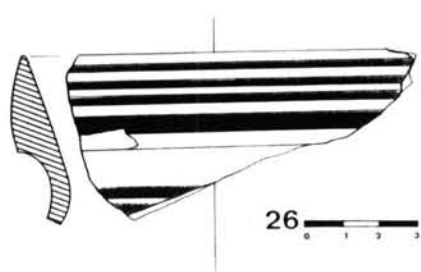

Lámina VI.- 25-28) Bordes y asas de jarras de época islámica en mangneso y almagre.
Jarra con incisiones al peine.

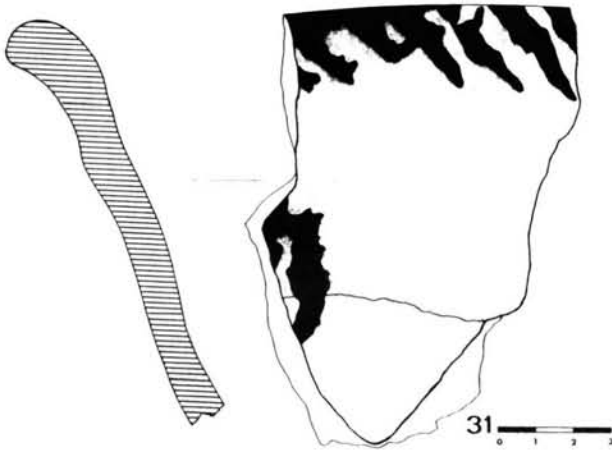
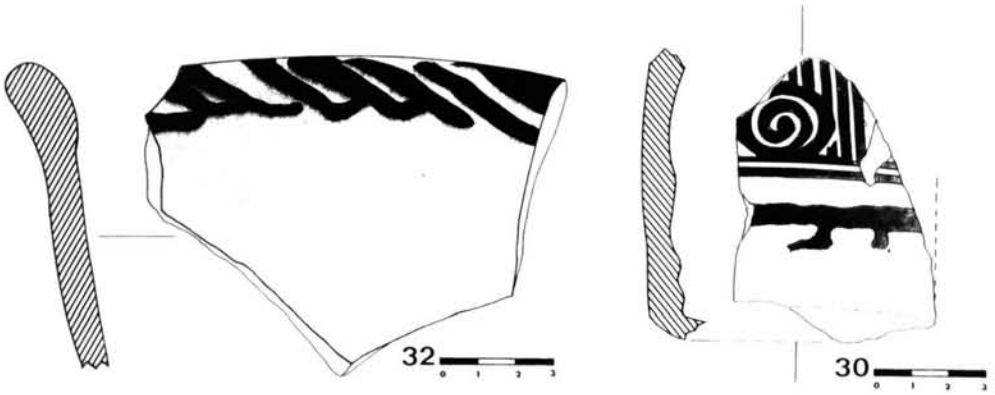
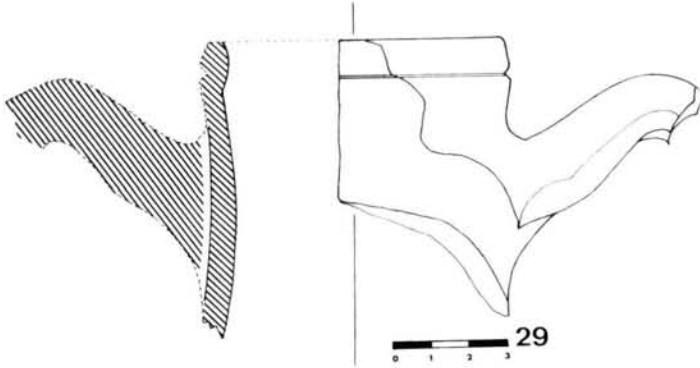

Lámina VII.- 29-32) Fragmentos de contenedores de uso múltiple.

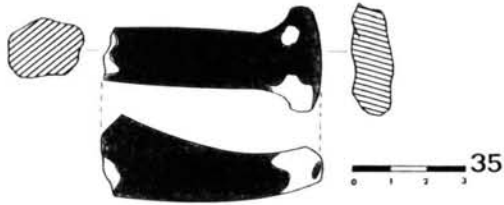
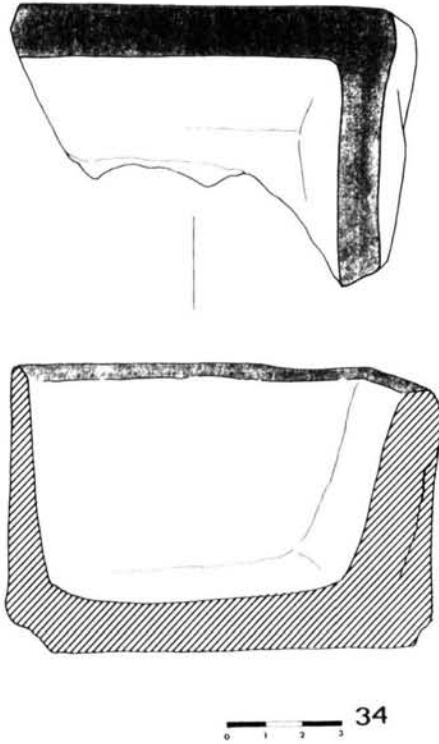
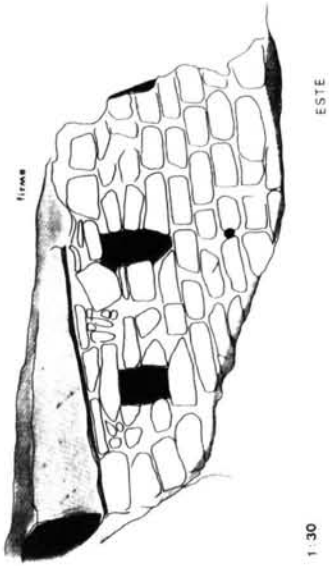
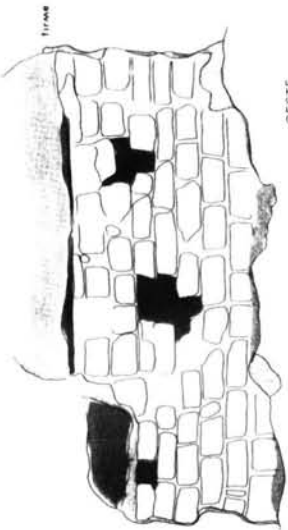

Lámina VIII.- 34-35) Reposo tinajas y pata de atifle.

1:30

ESTE

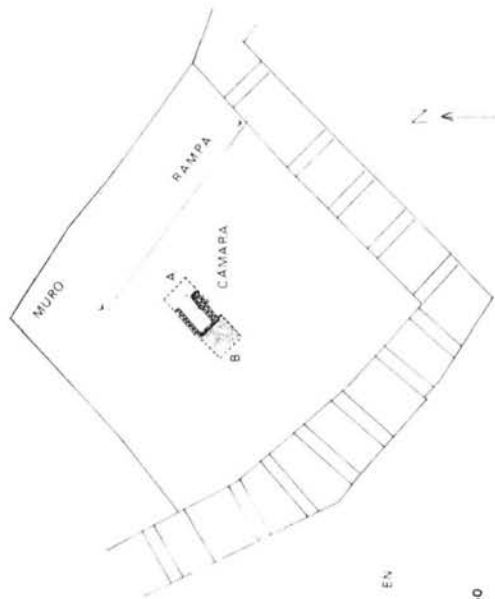

OESTE

SECCION

1:50

SITUACION EN EL SOLAR

1:350

Lámina IX.- Vista frontal de los muros E. y O. de la cámara hallada en el solar. Situación y sección de la misma..

Lámina X.-

Muro N. del límite del solar y corte paralelo del terreno aún sin rebajar

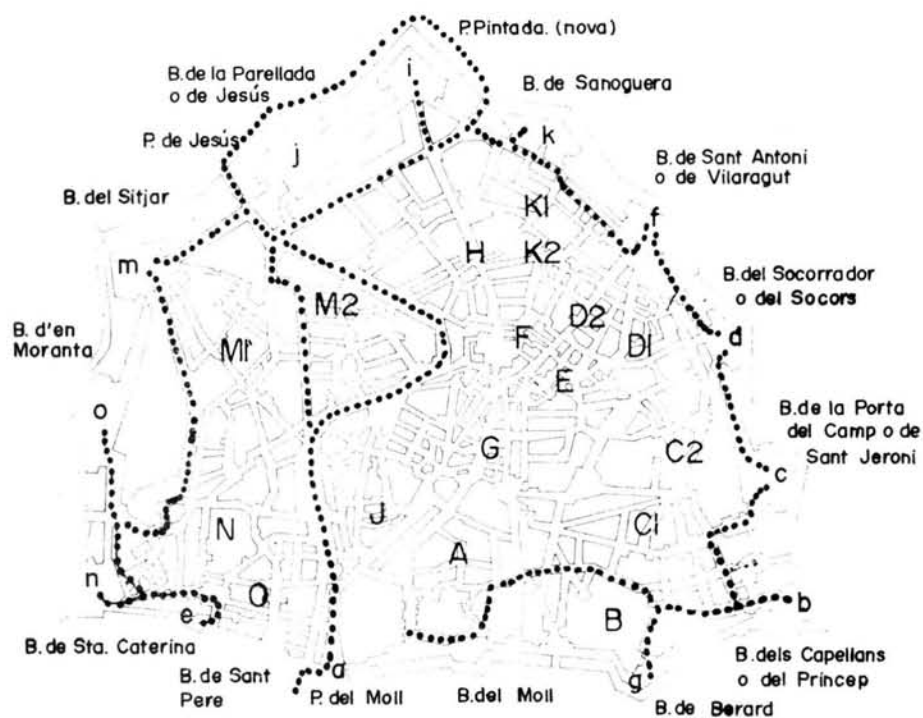

Figura 1.- El plànol de la Ciutat i la distribució dels baluards.

Una comitiva dibuixada al plànol del Canonge Garau

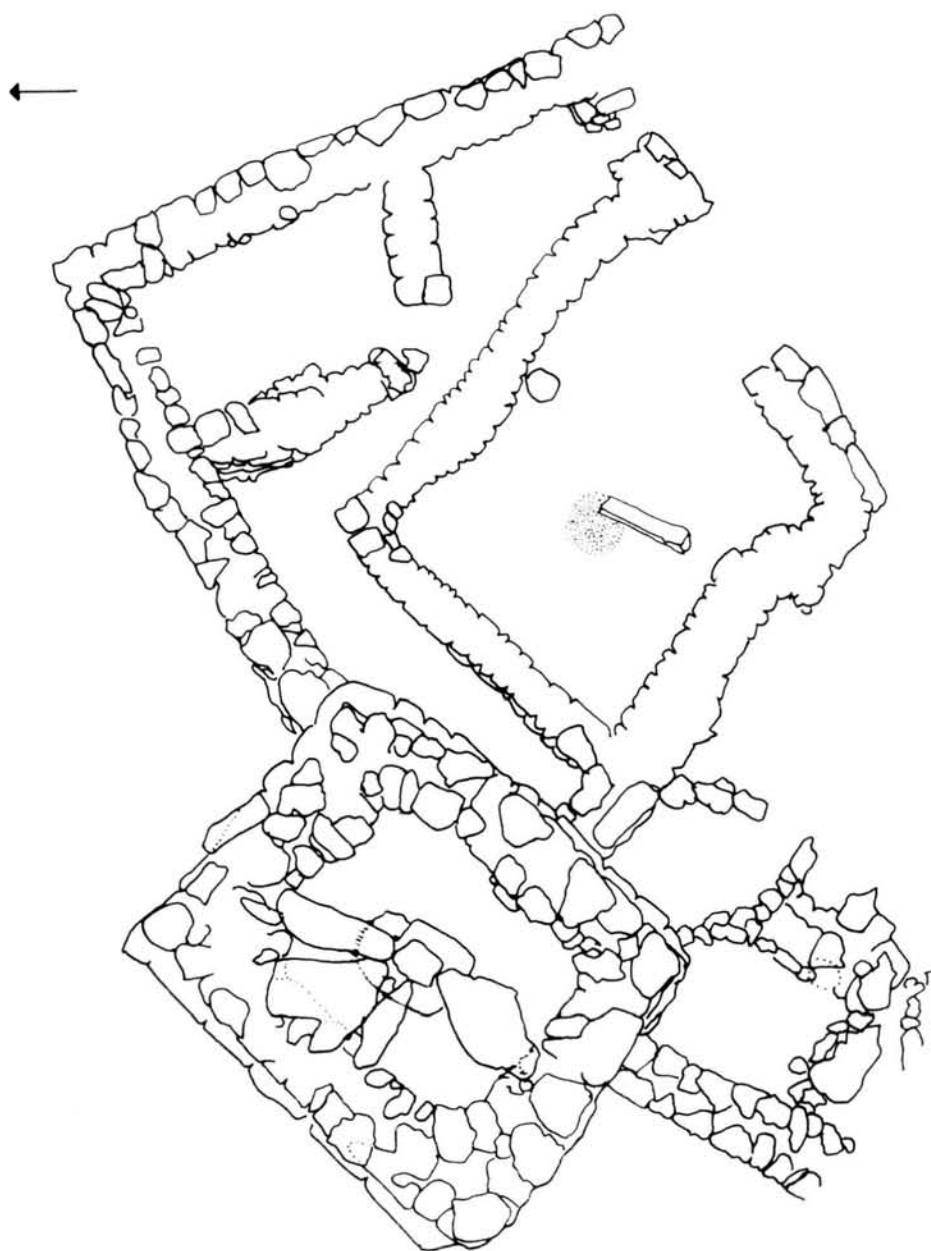

Figura 1-

Plànol dels monuments en torn al talaiot d'Hospitalet i situació de les troballes d'època islàmica.

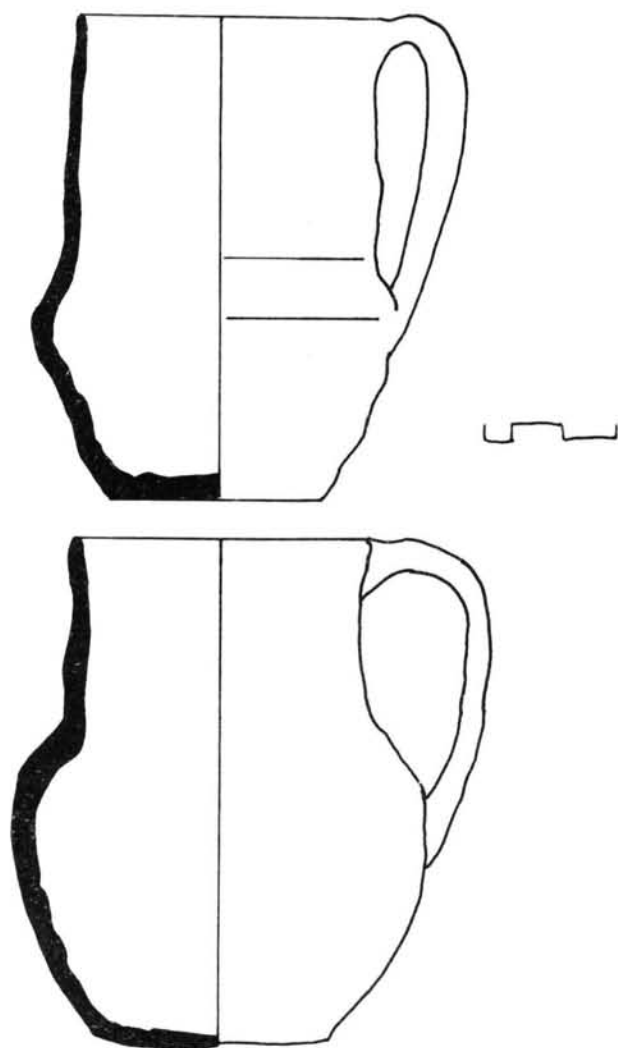

Figura 2.-

- a) Gerreta 1. Pasta ocre. Partícules blanques i roges. Decoració pintada a l'almanguera.
b) Gerreta 2. Pasta ocre amb partícules blanques i roges.

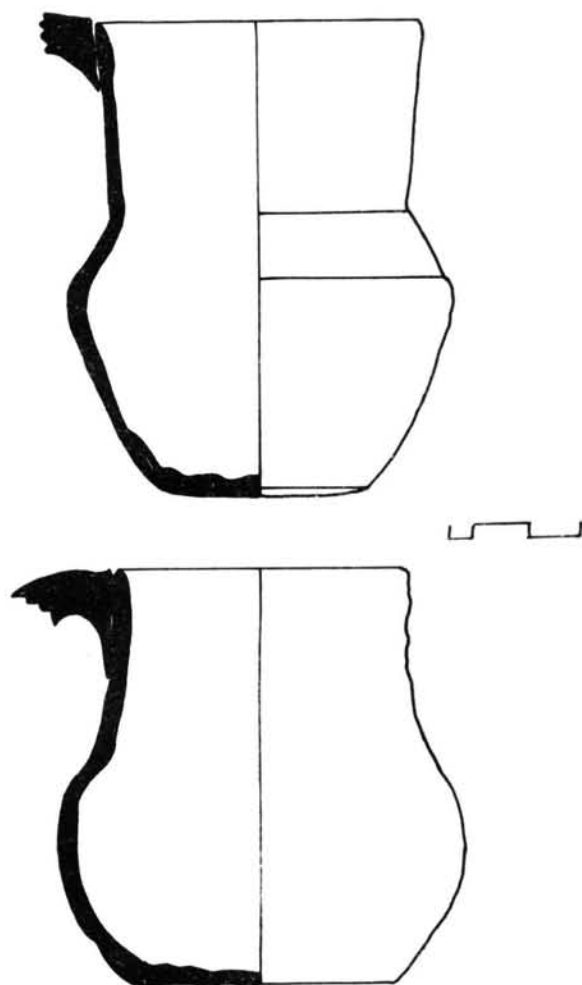

Figura 3.-

- a) Gerreta 3. Pasta ocre amb artícules roges i engalba blanca.
b) Gerreta 4. Pasta ocre amb partícules blanques.

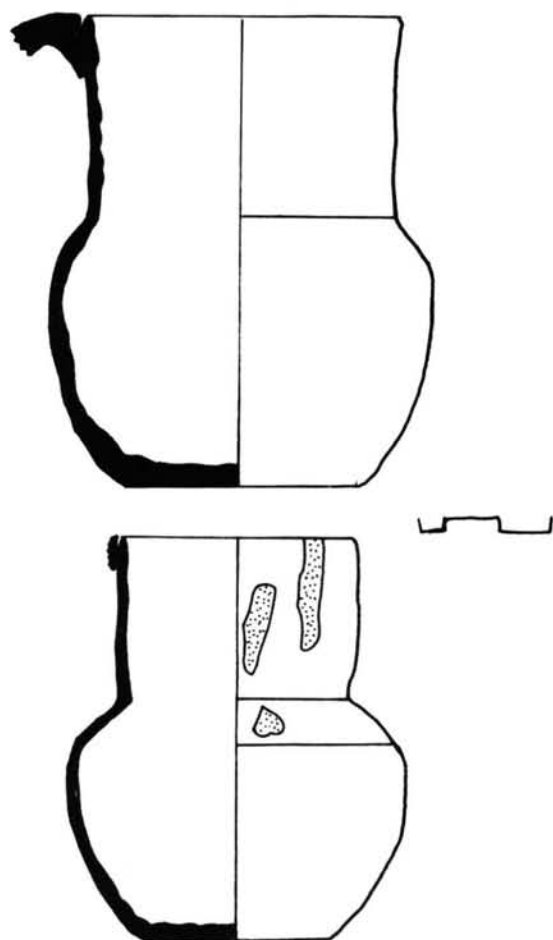

Figura 4.-
a) Gerreta 5. Pasta ocre amb partícules roges i engalba de color ocre-rogenç.
b) Gerreta 6. Pasta ocre amb partícules grosses de color rogenç. Decoració pintada a l'almanguera.

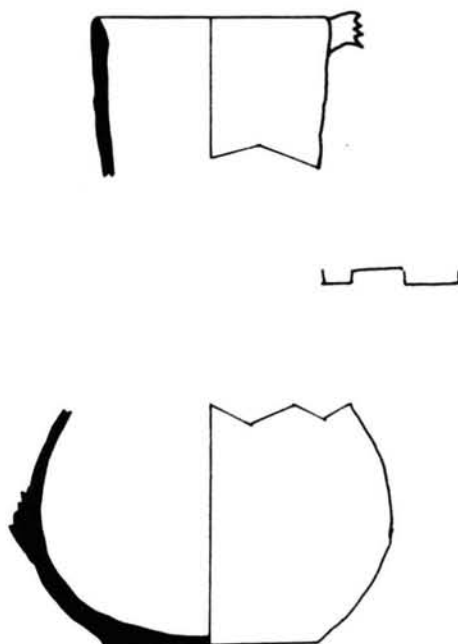

Figura 5.- a) Vora de gerreta 7. Pasta blanca molt depurada amb partícules roges.
b) Cos de gerreta 8. Pasta ocre amb partícules grosses blanques i grises

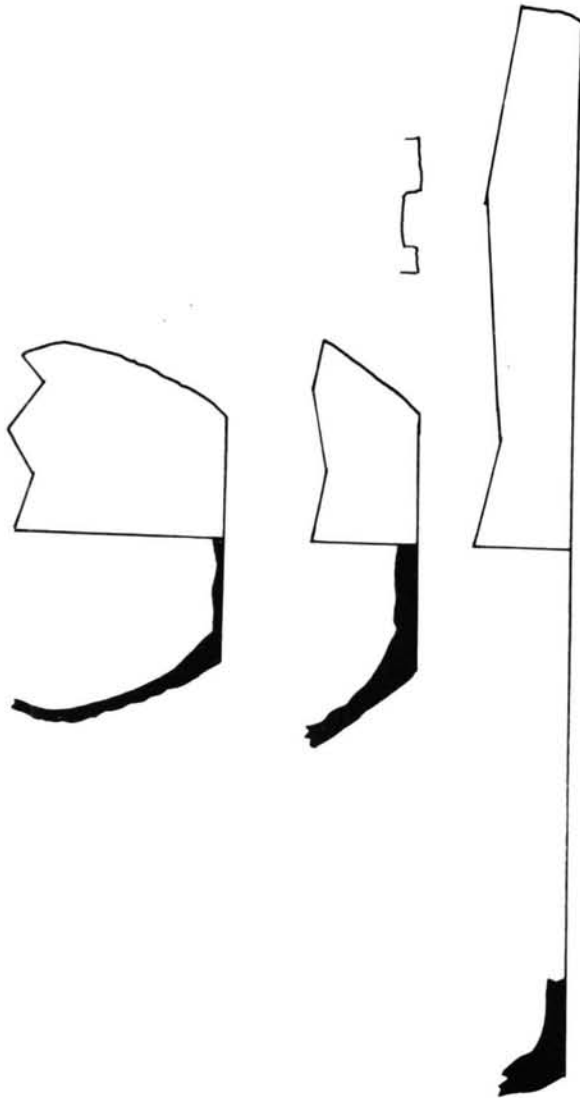

Figura 6.- a) Cos de gerreta 9. Pasta roja amb partícules roges i engalba ocre.
b) Base de gerreta 10. Pasta roja, grollera, amb partícules blanques, grosses.
c) Base de gerra 11. Pasta bicolor, grisa al centre i roja al'exterior, amb petites partícules blanques i engalba ocre.

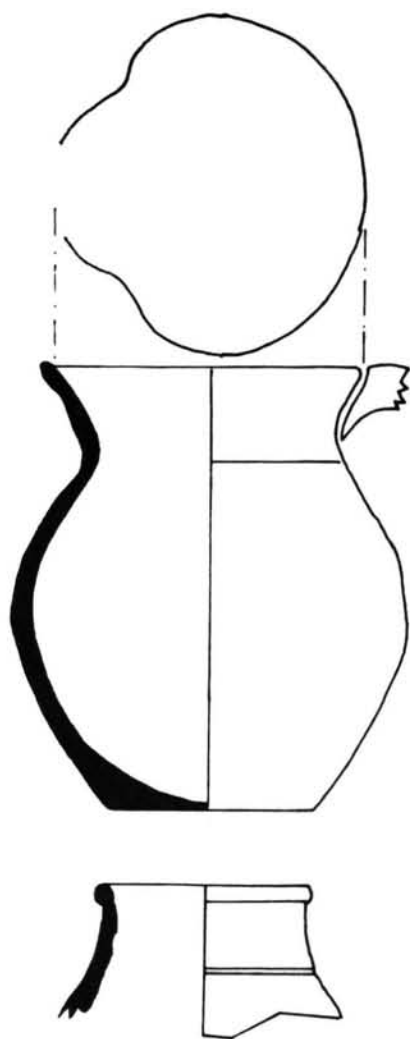

Figura 7- a) Gerro de boca trilobulada 12. Pasta ocre amb partícules grises i engalba roja.
b) Vora d'atuell 13 de pasta ocre amb partícules roges, grises i blanques.

Figura 8.- a) Vista general de la sala hipòstila amb la columna tombada al centre de l'habitació.
b) Vista de l'habitació durant el procés d'excavació. Pot observar-se l'absoluta independència entre el nivell d'ocupació prehistòric i el nivell andalusí.

Figura 1.- Lupo di Francesco? Anunciació, c. 1327, Monestir de Lluc.

Figura 2.- Primer terç del segle XIV. Capitell amb estilitzacions vegetals, trobat per Ferrà al monestir de Lluc, possible reste de la construcció gòtica. Dipòsit de la Societat Arqueològica Lul·liana al Museu de Mallorca (NIG 9616).

Figura 1.- Part de la família del Mestre d'Obres Gaspar Reynés Coll. D'esquerra a dreta: Guillem Reynés Font, Gaspar Reynés Font, Josepa Reynés Font, Joana-Aina Font i Mas, Antoni Reynés Font i Gaspar Reynés Coll. Palma, 1905. (Fotografia de la vídua Virenque a l'Arxiu de l'autor).

Gaspar Reynés y Coll

MAESTRO DE OBRAS

RAMBLA, 22 PRAL.

PALMA DE MALLORCA

12 Mayo de 1902.

S. D. Guillermo y Gaspar
Madrid.

Queridísimos hijos: Por re-
cibirnos vuestra dos citadas
cartas, su contenido nos ha
sido bastante.

Trabajo me costó encontrar en
la fotografía que nos mandaste
recuerdo que agradezco mucho

En casa Montaner o mejor dicho
en casa Amengual y Montaner
han tirado cinco postales con
las caricaturas del Sr. Aaura, Götter,
Veyler, Hübner y Conde de San Simón
con motivo del derribo de las
Murallas, que no creo ser nada
realizado.

De las recopiar.

VÀRIA

M. MAGDALENA RIERA FRAU I G. ROSSELLÓ BORDOY: Les ceràmiques d'època islàmica del poblat talaiòtic d'Hospitalet ..	289
G. ROSSELLÓ BORDOY: Sobre el mot <i>qanâ</i> : transcripció correcta?	293
GABRIEL LLOMPART I JOANA MARIA PALOU: L'Anunciació de Lluc, obra del mestre pisà Lupo di Francesco	297
JOSÉ LUIS BARRIO MOYA: El pintor mallorquí Pedro Onofre Cotto, tasador de las pinturas de la dama valenciana doña María Antonia Herráez y Gabaldón (1713)	301
JORDI VIDAL I REYNÉS: El primer de maig de 1902 a Palma a través d'una carta del mestre d'obres Gaspar Reynés i Coll.....	309
RECENSIONS	315
Secció Oficial i de Notícies	327
Necrològica: JOAN AINAUD DE LASARTE.	336
Índex	337
Làmines	339

A l'aparició d'aquest número del "Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana" formaven la seva junta rectora les següents persones:

Presidenta: Dª MARIA BARCELÓ CRESPI; Vice-Preseident: D. MANUEL RIPOLL BILLÓN; Secretari: D. BIEL ENSEÑAT PUJOL, Conservador: D. JOSEP C. TOUS PRADES; Bibliotecari: D. JOAN MAS I VIVES; Tresorer: D. JOAN POU MUNTANER; Director de Publicacions: D. GUILLEM ROSSELLÓ BORDOY; Vocals: Dª ISABEL GARAU LLOMPART; D. ANDREU RAMIS PUIGGRÓS; D. PERE FULLANA PUIGSERVER; D. JAUME GARAU AMENGUAL; D. ANTONI PLANAS ROSSELLÓ; D. FRANCESC BUJOSA HOMAR; D. MIQUEL DEYÀ BAUZÀ; D. MIQUEL FERRER FLOREZ.

Aquest Bolletí ha estat editat per la Societat Arqueològica Lul·liana, gràcies a les subvencions de la Caixa d'Estalvis de les Balears SA NOSTRA i del Consell Insular de Mallorca

**"SA
NOS
TRA"**

CAIXA DE BALEARS

**Consell Insular
de Mallorca**

Comissió de Cultura i Educació